

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Garda Dezső

A törvénykező örmény közösség

I.

Garda Dezső

A törvénykező örmény közösség

A Mercantile Fórum iratai

I.

Státus Kiadó
2010

171.311:1

A kutatást támogatta a
Pro Renovanda Cultura Haungariae Alapítvány
Dunatáji Népek kutatása

Kiadja a csíkszeredai Státus Kiadó
Felelős kiadó Birtók József igazgató

www.status.com.ro
office@status.com.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GARDA, DEZSŐ

Az törvénykező örmény közösség : A Mercantile Forum iratai
1805-1844 / dr. Garda Dezső. - Miercurea-Ciuc: Status, 2010

3 vol.

ISBN 978-606-8052-00-7

1. Kötet. - ISBN 978-606-8052-01-4

323.1(=19)(498 Gheorgheni)

Készült a Státus Nyomdában, 2010-ben
Tiparul executat sub comanda nr. 52/2009
la Status Printers, Siculeni

Előszó

1805. december 2-án a gyergyói székely gyalog- és huszárkatonák az austerlitzi csatatéren Bonaparte Napóleon hadművészetét, kiváló hadvezéri erényeit tapasztalhatták. Sajnos, ők áldozatai voltak a három nagy birodalom uralkodói közötti katonai megméretkezésnek. Közülük számosan hagyták maguk után az árvák és özvegyasszonyok sokaságát. Másrészüket azonban ifjú katonaként gyászolta kedvesük, szerelemre vágyó menyasszonyuk. A gyergyói székelység számára a Habsburg, a cári, és a francia seregek közötti nagy ütközet tehát emberi áldozatokat, apa és férj nélkül maradt családok sokaságát jelentette.

1805. december 2-án fogalmazódtak meg a Mercantile Fórum első magyar nyelven írt jegyzőkönyvei. Bár a szövegek nagy része a korabeli helyesírás ellentmondásosságát tükrözte, nyelvezete érzékeltette a Gyergyóban használt magyar beszéd tisztaságát, egyszerűségét és lényegre törő jellegét. A kereskedelemmel és kézművességgel foglalkozó örmény népcsoport fő jellemzője a gyakorlati élet szükségleteinek megfelelő egyszerű és közérthető nyelvhasználat volt. Paradox módon éppen az egyszerűségre és közérthetőségre való törekvés ad irodalmi értéket a Kereskedői Szék jegyzőkönyveinek.

A jegyzőkönyveknek azonban nagyobb a történelmi tényfeltáró értéke. Tárgyköreiből, határozataiból elének tárul a pénz, a kereskedelem és a kézművesség által létrehozott gazdagság világa, mely egyik napról a másikra a nyomor, a nincstelenség környezetévé is válhatott, ha bekövetkezett a csődeljárás.

A Kereskedői Szék okirataiból a kalmárok különböző csoportjainak az életmódjára is következtethetünk. Más volt az élettere a nagyállat-kereskedőnek, mint a brassai, vagy a bécsi portékákat árusító boltos kereskedőknek, vagy éppen a sátoros vagy szegény

kereskedőknek. Mindhárom csoport jellemzője a családtól való távolság az év nagy részében, amikor is a termékek beszerzéséért vagy felvásárlásáért, illetve értékesítéséért távoli vidékek vásárait, piacait keresték fel megélhetésük és foglalkozásuk biztosítása érdekében.

A Mercantile Fórum jegyzőkönyveiből a családi élet melegét, néha pedig a viszontagságait is felismerhetjük. Elénk tárul a családfőt jelképező férfi, néha a családfenntartóvá vált nő, esetenként viszontagságos életet élő családtagok mindennapi élete. A közösség fellépett az erkölcsi kódex be nem tartásával szemben is. Rendbontó tagjait megbüntette, a rászorultakat megsegítette.

A Kereskedői Szék döntései nemcsak a kereskedői egyezményekre, adós-hitelező közötti jogi aktusokra terjedtek ki, hanem a gyilkossági ügyek kivételével átfogták a közösségi élet minden területét: a munkanapoktól az ünnepnapokig, a kereskedelmi ügyletektől a családi életben tapasztalt súrlódásokig. Bizonyos tekintetben – de csak részben – hasonlítottak a székely jogalkotásokra. A jegyzőkönyvekből ugyanis elébünk tárul az erdélyi örménység gyergyószentmiklósi csoportjának civilizációs világa, melynek értékrendje kölcsönhatásban volt a „rendtartó székely falu” és közösség törvényeivel. A közösségi döntések itt is néha törvényerővel bírtak, annak ellenére, hogy az örmények nem szerkesztettek falutörvényeket, széki „constituciókat”.

Bár több mint két évszázad választ el minket a Kereskedői Szék jegyzőkönyveiben élénk táruló közösségi életmódtól, a döntésekben meglevenedő felelősségtudat egymás életterének, egyéni lehetőségeinek a tiszteletben tartása, korunk polgára számára is sok esetben példamutató lehet.

B. Garda Dezső

A Kereskedői Szék

Az erdélyi örmények XVII. századi letelepedésük után közigazgatási szempontból sajátos autonómiával rendelkeztek. Apafi Mihály fejedelemnek 1672-ben kiadott letelepedési engedélye alapján az örmények külön területi-közigazgatási egységeket hozhattak létre Erdély területén. A végleges otthonalapítást, az örmény települések, településrészek létrejöttét Apafi Mihálynak 1680. október 26-i szabadalomlevele is elősegítette: „Betsületes híveinknek a kereskedő örményeknek – olvashatjuk az említett kiváltságlevélben – birodalmunkban mindenütt, minden városban, falukban és akármely helyeken és minden sokadalmakban és városokban szabad kereskedések lehessen, megbántódások nélkül kereskedheszenek úgy, hogy anuatim száz kordoványokat tartozzanak számunkra készíteni.”

Az örmények általában a kisebb fontosságú helységekben kerestek otthont maguknak, mivel a nagyobb települések vezetősége nem akarta őket befogadni, mert versenyhelyzetet jelentettek a helyi iparosoknak és kereskedőknek. Ilyen volt többek között a besztercei szászok magatartása, akik 1712 októberében a kelet-erdélyi város elhagyására kényszerítették az itt otthonra talált örmény közösséget. A kompániákba való szerveződés, bár lehetővé tette számukra az önkormányzatiság érvényesítését, a reális autonómiát számukra a mezővárosok létrehozása, majd pedig a szabad királyi városoknak biztosított kiváltságok tették lehetővé. Ilyen körülmények között az erdélyi örmények mindent elkövettek azért, hogy a két, szinte kizárólag örmények által lakott település – Szamosújvár és Erzsébetváros – szabad királyi városi rangot kapjon, amit 1786-ban el is érték.

Milyen közigazgatási intézményi háttérrel rendelkeztek az örmények Gyergyószentmiklóson, ahol számbelileg kisebbségben voltak a székely lakossággal szemben, de másrészt a sajátos

székely autonómia korlátozásokat is jelenthetett az örmény közösség kollektív jogainak érvényesítése szempontjából?

Mielőtt azonban rátérnénk közösségi intézményeik bemutatására, gyergyószentmiklósi otthonalapításuk főbb mozzanatait sorolnánk fel.

Az örmény kereskedők főleg az 1607-es évi országos vásárjog megszerzése után jelentek meg nagyobb számban Gyergyószentmiklóson. Jelenlétüket a XVII. század első felében Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék Generális Congregációjának az 1643. évi határozata is bizonyítja, mely kimondta, hogy vasárnap és ünnepnapokon „az egyéb árusok kalmárok, örmények, egyszóval, valakik árút visznek piacra, mise alatt árúikat ne merészeljék árulni”. Valószínű, az 1637. évi, majd az 1654. esztendei letelepedéskor a Gyergyószentmiklóson otthonra lelt családfők kereskedelemmel foglalkozhattak.

A XVIII. század első évtizedeiben Gyergyószentmiklós örmény lakosságának szinte felét kereskedők alkották. Így az 1716-os évi összeírás szerint a 23 jobb anyagi helyzetben lévő család közül 11 esetben jegyezték fel a kalmárkodással való foglalkozást. Ezek nagyállat-kereskedelemmel foglalkoztak, felvevőpiacuk iránya Moldova és Közép-Európa között váltakozott. A kevésbé módos réteg esetében a kalmárkodás helyi viszonylatban főleg boltos kereskedés révén valósult meg. A szegényebb rétegnél is kimutatható a kereskedelemmel való foglalkozás. Így például Örmény Kristóf kereskedő, mivel nem rég jött Ebesfalváról, a szegények közé tartozott. Az örmény kereskedők közötti vagyoni tagozódás tehát már a XVIII. század második évtizedében kimutatható.

A Gyergyószentmiklóson letelepedő örmények kompániába szerveződtek, melynek élén a bíró, a nótárius és az esküdtek álltak. A bíróról viszonylag kevés adattal rendelkezünk, nagyrészüket azonban a nagykereskedők közé tartozott. Ilyen volt többek között 1703-ban Ákoncz Gergely bíró, akinek a nevéhez az örmény tímárok társulatának a megalapítása kötődött, aki mint nagykereskedő akadá-

lyozta meg az örmények visszatérését a moldvai területekre. 1716-ban Szócs Keresztes bírót, szintén mint nagykereskedőt említették. Az 1729–1733 közötti időszakban az örmény kompánia élén a következő elöljárók álltak: Lázár János bíró, Ábrahám Tódor jegyző és Lukácsi Miklós, Ábrahám Luszig, Ábrahám István, Vákár János Jakabé, Ákoncz Emánuel Kristófé, Jánosi Márton, Ákoncz János Kristófé, Keresztes János, Mánya Izai, Thumán Jakab, Ábrahám Emánuel tanácsosok (esküdtek).

1763 decemberéig közigazgatási szempontból Gyergyószentmiklóson két közösség létezett: a székely és az örmény communitás. Az örmény bírónak és közösségnek csupán annyival volt kevesebb a hatásköre a székelyénél, hogy nem foglalkozhatott gyilkossági ügyekkel. Mindkét közösségnek azonban külön bírója, nótáriusa és esküdtjei voltak, és jogkörük kiterjedt közösségük minden tagjának a védelmére. A székely határőrezredek felállítása után három közösség jött létre Gyergyószentmiklóson: a katonaközösség, a provincialista közösség és az örmény közösség. Mindhárom közösség feladatköre külön-külön a communitások érdek- és jogvédelmét szolgálta.

1746-ig a gyergyószentmiklósi örmény bíró közigazgatási joghatósága alá tartozott Csíkszépvíz és Ebesfalva örmény közössége is. Ettől az időszaktól kezdődően a gyergyószentmiklósi, a csíkszépvízi és az ebesfalvi örmény közösségek az Erzsébetvárosban (Ebesfalva) székelő főbíró joghatósága alá kerültek, de mindhárom település örmény közösségének külön bírója volt, és a helyi communitások önszerveződésén alapult a kereskedők és a kézművesek szervezeti élete is.

Ez az alárendeltségi viszony csak látszólagos volt, amint az egy 1793-ból származó, a Guberniumhoz címzett levélből is kiderül. A gyergyószentmiklósi örmény közösség levelében ugyanis arról olvashatunk, hogy a Békény mentiek 1746–1793 közötti időszakban kereskedésük gyakorlása során, éltek az Erzsébetvárosiaknak

adományozott kiváltságokkal. Sőt, attól féltek, hogy az erzsébetvárosi főbíró joghatóságának a megszűnése hátrányos helyzetbe fogja kényszeríteni őket a székely széki hatóságokkal szemben. Ilyen irányú kétélyeiket a gyergyószentmiklósi örmény közösség vezetői a következőképpen fogalmazták meg: „...Communitásunk keserves szívbeli bánattal érte az 6-ik septembris a.c. és az 1390. szám alatt költ, és Ersébeth városi magistrátus által hozzánk utasított kegyelmes parantsolatyából, hogy az Csík Szék Tisztsége által még az elmúlt májusnak 27-én tett információja mellett az előbbeni jurisdictiótól megválni kényszerítetténnk, és jól lehet, hogy a novelláris articulus szerint Ersébeth városa maga jurisdictióját határon kívül nem terjesztheti, mindazonáltal mivel, hogy **communitásunknak eleitől fogva azon várossal oly öszve kaptsoit Privilegiuma, és Productionálissa Királyi hatalom által engedettek vala, mely mellett citált 61-ik articulusnak idénig minden némű dolgainkat egyenlő természetben folytattuk.** És ámbátor régi privilegiumának mitől az írt okokra nézve már azon királyi várostól elválasztattunk, mindazonáltal még eddig a ditsért Fő Kormányzónak kegyelmessege mellett megmarattunk, hogy pedig továbbra is a Felséges Oráriusnak használó népünk a ditsért Fő Kormányzó által maga vizasztalását vehesse, annyival is inkább, mivel minden elé adandó dolgaink, és kereskedésbéli társaságból származható számosabb, avagy kevesebb summából álló processusaink, protocollumának, úgyszintén coresponditiáink addig bé vett szokásunk szerint örmény nyelven folyt volna, ezen okokra nézve újra alázatos szóval instálunk: Méltóztassék maga Fő Kormányzó nagy hatalma által mind addig is, míglen az elenyészett hólnapnak 31-kén 1796-ik szám alatt nekünk kegyelmesen engedett privilegiumaink megerősítésére a Felséges Udvarhoz /: mivel hogy már méltóztatott utat nyitni :/ és várandó privilegiumaink megerősítéséig az Ersébeth városi magistrátussal corespondentiánk fenn tartására időt adni, amint hogy is midőn kegyelmes parantsolatyát ebben is alázatos szóval óhajtának, halunk.

A Felső K. Fő Kormányzó Tanátsnak alázatos szolgálai
a Gyergyó Szent Miklósi örmény comunitásnak magistratussa
Gyergyó Szent Miklós 28-ik, 9-bris (november) Anni 1793
1390. 1696. 793”

A Királyi Fő Igazgató Tanács 1790. december 6-i 1884-es számú határozatában a következőképpen utasította vissza a kérést: „A Királyi Fő Igazgató Tanács most is azon végezésiben, mely ezen esztendőben Szent Mihály havának 6-án 1390-ik szám alatt hozatott és az esedezőknek tudokra adatott állandóul megmaradván, az esedezők annak követésére utasítatnak.”

A gyergyószentmiklósiaknak a Guberniumhoz címzett levele és az arra adott visszautasító válasz-resolúció jelzi, hogy a gyergyószentmiklósiak kiváltságlevél formájában próbálták megőrizni azokat a privilégiumaikat, melyekkel az erzsébetvárosiakkal való viszonyaikkal rendelkeztek kereskedelmi tevékenységük során. Sőt, 1794-ben megpróbálták szabad királyi jogállást szerezni.

1793 után a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örmény közösségek véglegesen elszakadtak Ebesfalvától, és Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék joghatósága alá kerültek. Mivel számukra az új helyzet autonómiájuk és önszerveződésük megcsonkítását jelentette, jogi helyzetük tisztázása érdekében az 1790 és 1793 közötti időszakban számos memóriumot fogalmaztak meg a széki intézményektől független, az örmény kereskedők védelmét szolgáló szerveződés létrehozása érdekében, melyeket az erdélyi országgyűléseken próbáltak kiharcolni. Folyamodványaiknak köszönhetően született meg 1796-ban a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örménységnek egyik legfontosabb szervezete a Kereskedelmi Törvényszék, más néven a Mercantile Fórum. Ennek létrejöttéről a gyergyói örmények az erdélyi Országgyűléshez 1842-ben írt kérelemlevelükben a következőképpen fogalmaztak: „Gyergyó Szent Miklóson és Szépvízen eleink régen meg telepedvén két társaságot formáltak, és ditsekedés nélkül mondhattuk, szorgalmatos kereskedés

által, az hazának előmenetelére és hasznára törekedtek erre nézve a társaságoknak arra is iparkodni kellett, hogy hiteleket fel tartsák és az ez ellen szegült akadályok felyül haladhatására a kereskedési tárgyak felett az igazság ki szolgáltatását magok gyakorolhassák, innen 1794-be(n) Eő Felségéhez folyamodván magok, mind Gyergyó Szent Miklóson, mind Szépvízen a szék hatóságától nem függő, külön kereskedői **Ítéő széket** eszközöltek, s kérések sem a törvény ellen nem lévén, sem a szék hatóságának sérelmére nem tzelozván 1796-ba szeptember 16-án Eő Felsége méltóztatott kegyelmesen a kereskedő Ítéő széket, és tárgyait meghatározni, s e szerint a Társaságok a kereskedés feletti tárgyakra nézve használják is Eő Felségének kegyelmes engedményét.”

A katonai hatóságok és a székek vezetői többször is az ország rendjeihez fordultak a Mercantile Fórum felszámolása érdekében. Az örmények visszaemlékezése szerint „1810-be(n) az Ország Rendeihez bé adott kérések mellett jelentvén országos végzés szerint is a Kereskedői Széket meg állítani kérték.” Válaszképpen a gyergyói és a csíkszépvízi örmények „követei által következő 1811-be(n) június 26-án az Ország Rendeihez bé adott ellent mondasánál fogva a kérésnek ellene mondott és a Rendek is abba(n) egyeztek meg, hogy a Szék Ítéő Széke légyen a Kereskedési tárgyakra nézve is, tsak ugyan Eő Felsége maga ki adott kegyelmét vissza nem húzván, mind két társaságnál a Kereskedői Székek fenn maradtak...”

A Mercantile Fórum szerette volna kiterjeszteni hatáskörét a „personális” és a gyilkossági ügyek tárgyalására is. Kérésüket azonban a Fő Igazgató Tanács 1818. február 14-én, a 723. szám alatti rendeletében visszautasította, és az 1796-os évi kiváltságlevél betartására kényszerítette a Kereskedői Széket.

1838-tól kezdődően ismét veszélybe került a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi kereskedői székek jövője. A Mercantile Fórum vezetői intézményük megmentése céljából ismét kénytelenek voltak az „ország rendeihez” fordulni.

A gyergyószentmiklósi örmények, az országgyűléshez való folyamodásuk előtt egyeztettek a csíkszépvízi örményekkel. A Kapdebó Jenő nótárius által 1842. március 15-én megfogalmazott, a csíkszépvízi Mercantile Fórumhoz címzett levélben a gyergyószentmiklósiak biztosok küldését kérték Szentmiklósról a két közösség közös álláspontjának a kialakítása ügyében. A csíki örmény közösséghez intézett levelük a két communitas összefogását jelképezi közös érdekeik fenntartása érdekében. „A kinyerendő Privilégium tárgyában, mi előtt a két illető testvér közönségeink az eldöntésre czél arányosan köz-ülést tarthatna, az oda való Nemes Kereskedői Törvényes Szék a Tekintetes Nemes Ország-Rendeihez, amint értésünkre esett, már egy czélszerű Könyörgő-Levelet íratott oly czélzattal, mi szerint mi is hasonló értelmű egy Könyörgő-Levelet készítettvén, a szerűbb választassék fölterjeszteni, – mire a mai napról e tárgyban hozott határozatunk következtésül hivatalos barátsággal kérjük a Nemes Kereskedői Tekintetes Széket, ne terheltessen kebeléből biztosokat kibotsájtani, és a húsvéti csonka hétbe hozzánk utasíttatni, oly meghatalmazással, mi szerint helyben Köz-Gyűlést tarthatván, a fenn forgó Privilégium tárgyában minden czélszerű, hasznos és szükséges lépéseket tehessünk, és határozatot hozhassunk addig mi is itt helyben egy ahhoz hasonló tárgyú Könyörgő-Levelet készíttetni igyekeztvén, – minden esetre, hogy a dolog ne halasztódjék, ne talántán későbbiben (minket azért terhelő) bánat kövesse, – a tett napra, s időre elvárván, hivatalos tisztelettel, barátsággal vagyunk.”

Ezzel párhuzamosan Kolozsváron megkeresték azokat az összekötő embereket, akiknek meghatározó szerepük lehetett a Privilégium-Levél megerősítésében. A magukat „köteles baráti atyánkfiai” néven aláíró személyekkel való levelezésükből kiderül, hogy a Mercantile Fórum vezetői a korabeli Csíkszékben is megtették lépéseiket a kiváltságlevél megerősítésének támogatása érdekében: „Kolozsvárra követségbe járt követ atyánkfíának referálásából a lépéseket, s munkálatokat megértvén, ezen Mercantile Fórum részéről minde-

nek helybe hagyatottak, és a mai határozatunk nyomán a fő hajtó Privilegium tárgyában Nemes Csíkszék Universitása részéről országgi követeink, az országtól ő felségének ajánltni utasításul adni, kérjük a Nemes Mercantile Fórumot ne terheltesse a szükséges individumokat informálni házul eljárni, és pártfogásokat kikérni, majd a következő Marcális Székre innét is házul a Nemes Királyi Bíró úrhoz követség fog küldetni, hogy a szék előtt való nap pártfogását kikérjük, addig is az Tekintetes Universitáshoz intézendő Instántia innét megkésztődni fog, a mely akkor beadattassék, és hogy akkor mind a két közönségeik követi egyet értőleg – ottan munkálkodgynak bízattassanak meg hivatalos tisztelettel lévén.”

A kolozsváriakkal való levelezés szellemében (valószínűleg a Fő Igazgató Tanács egyik befolyásos tisztségviselőjétől kapták a javaslatot) a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum vezetősége először a főkirálybíróhoz és Csík-, Gyergyó- és Kászonszék rendjeihez fordult a kiváltságlevél megerősítése érdekében. Hosszú levelükből a rendek meggyőzésére szolgáló szövegből idéznék: „...Nintsenek, s nem is lehetnek ezen Ítéző Székeink valakinek sérelmére, mert a fenn nagyon tisztelt Kegyelmes Királyi leírásokba, azoknak tárgyai és hatásköre nyíltan ki vannak jelelve, melyek szerént világos, hogy a Nemes Székely Nemzet jogait és szabadságait legkisebbé is érdekelné, annyival kevésbé korlátolni kívánnák, de ezen Ítéző székeink létezésibe, és fenn állásába nemcsak hogy a Tekintetes Nemes Szék Rendjei nem ellenkeztek, de sőt azoknak jótékony, hasznos szükség és célszerű voltokat az 1838-ik évi július 20^{ki} napján I. szám alatt, költ igazságos határozatoknál fogva általánosan megesmérték.

Bízva tehát a Tekintetes Nemes Szék Rendei Kegyelmességibe, és azon most tisztelt határozatok által bátoríttatva, alázatos mély tisztelettel esedezünk a Tekintetes Nemes Szék Rendeinek, méltóztassanak érdemtelyes országgyűlési követeknek pótlék utasításul adni, hogy a most folyamottyába lévő Országgyűlésin felfejtve körülményeinket, és elő-terjesztve Ítéző székeink igen szükséges,

az egészre, s egyénre jótékony, úgy senki más jogait nem korlátló voltokat, méltóztassanak indítványba hozni és egyszersmind alázasan kérni, a Tekintetes Ország Rendeit, s Karait, miszerént méltóztassanak legkegyelmesebb Császári Kir. Nagy Fejedelmünk Eő felségének – a fenn nagyon tisztelt 1796 béli kegyelmes Királyi Leírat értelme szerénti Ítéző Székeink megalapítására Kiváltságos Levél (formale privilegium) megnyerhetése végett, kegyelmesen ajánlani...”

Ezzel párhuzamosan Csík-, Gyergyó- és Kászoszék királybírójának a támogatását is kérték a Mercantile Fórum kiváltságainak a biztosítása érdekében az Erdélyi Országgyűlésen.

Miután minden szinten és minden irányban megtették diplomáciai lépéseiket, az örmény Kereskedői Szék hivatalosan is elküldte a Privilegium megerősítésére szolgáló kérését Erdély rendjeihez. Kiváltságaik megerősítését szolgáló érvendszerük a következő volt: „...magunkot haza szolgálainak tartjuk, s ehhez képest buzgó és bizadalmas könyörgésünkkel jelenünk meg a Méltóságos Ország Rendei előtt, és esdeklünk méltóztassanak Eő Felsége Szentséges akarattal amit B alatt meg újít(ani) meg egyezőleg országos végzés szerént is társaságainknak a Kereskedői Ítéző Széket meg hagyni, és erre is Eő Felségének meg egyezését megnyerni: mert mindamelltt is hogy a Tekéntetes Széknek később adott meg egyezésivel az ellent mondás el enyészett, azokat az időnek mostani szelleme se tekinti helyeseknek: ugyanis hogy Eő Felségének kegyelmével vissza éltek volna, a társaságok tsak egyoldalú feltételt nem lehet példával meg bizonyítani...”

Az el származást és telepedést se lehet ellenkezőül fel venni, mivel sehult a törvény nem szorittya meg, hogy bizonyos társaság magának külön Ítéző Széket ne nyerhessen. Így születtek a királyi, s mezővárosok s benne az Ítéző Székek.

A nemzetiségből következtetett kedvezés is ideális mert ha ez meg állítatik Erdélybe egy Ítéző Szék se létezhet, tudni való is, hogy a bíró mindenkor a törvények szerént köteles ítélni, de nem is lehet a Kereskedői Széket úgy tekinteni, hogy valakit szabadon

el nyomhasson, mivel van felsőbb meg vizsgáló Ítéző Szék a Felső Királyi Fő Igazgató Tanács, de az se változhatatlan régula, hogy a székegy az örmény Fórumon nem perelhetne mert jelenleg is mikor az Méltóságos (katona) örmény(nyel) perel egyéb aránt az efféle kereskedési tárgyak felett a széken se perel, hanem az Ezred Fórumán személyes perekben határozatván az adósság felettiek, s éppen ebből is szükséges a Kereskedői Széket meg állítani, mivel ennek Törvényes állásába mindenki személy válogatás nélkül ki kötheti ezen Ítéző Széket, és még tsak a rendes Ítéző Szék részéről öszve ül igazsága ki szolgáltatik, ugyanis fel véve a mostani perlekedés rendgyével járó akadályokat és szertartásokat míg tsak az öszve felelgetés foly a kereskedőt a veszedelem nyakon üti ha nem emlityük is tudva vagyon a Nemes Rendek előtt, hogy a tiszta zálog és adósság felett szoros törvények vadnak, mégis évek kellenek a rendes Ítéző Széken a végrehajtásig, bár folyanak.”

Végezetül a Mercantile Fórum vezetői azt hozták az erdélyi rendek tudomására, hogy kiváltságlevelük megerősítésével nem kérnek különleges jogokat, hanem csak kereskedelmük folytatásához szükséges közigazgatási-igazságszolgáltatási keretet szeretnék a továbbiakban is fenntartani. Mint írják: „Meg fogható ebből, hogy mű semmi elsőséget, semmi hatalmat nem törekedünk magunknak szerezni sem arra nem tzelozunk, hogy valakinek személyét a terhek hordozása alól ki húzzuk, hanem egyedül arra, hogy a kereskedési tárgyak felett az igazságnak pontos ki szolgáltatásával a kereskedést még nagyobb virágzásba hozhassuk és az hazának hasznoson szolgáljunk, melyre magunkot szoroson kötelezván is könyörgésünk aránt a vigasztaló válaszáért esdeklünk...”

A gyergyószentmiklósi örmény közösségnek így előkészített kérését az országgyűlés 1794-ben elfogadta, melyet az uralkodó kiváltságlevelé formájában 1794-ben, majd 1796-ban megerősített. Így jött létre tehát a Kereskedői Szék. A Mercantile Fórum privilégiumait – mint láthattuk – 1811-ben és 1842-ben erősítették meg.

Miként is szervezte meg belső életét a Mercantile Fórum?

A Mercantile Fórum gyűléseit elméletileg hetente kétszer tartotta, szerdán peres ügyekkel foglalkozott, szombaton pedig közigazgatási kérdéseket tűzött napirendre. A valóságban azonban a gyűlések rendje másként alakult, mint ahogy azt a rendelkezésünkre álló jegyzőkönyvek a következőképpen igazolják:

Év	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún	Júl	Aug.	Szept	Okt	Nov	Dec.
1806	4	6	2	4	6	5	2	3	6	7	4	5
1807	6	1	1	3	2	3	2	1	2	4	3	
1808	4	4		1	1	2	3	1	2		2	
1809	1		4	2	4		4	8	1		2	2
1810	6	3	4	1	4	3	5	1	2		2	3
1811	2		3	1	3			1	3		3	2
1812		4		2	3	5	4	1		4	2	3
1813	2	3	2		2	3	4	4	2			
1814	3	3	3	3	2	1	2	2		1	5	2
1815		6	2	2	4	4	2		2	1	3	2
1816	1	1	1		2		2			3	1	1
1817	2	1					1			5	1	
1818	1	3	3		1	1					1	3
1819	4	1	2	1	1	1	2					5
1820	7	1	1	1		2	1	1		2		
1821	1	1			1		4	2		2	4	2
1822	1	3	1		1	1			1	1		
1823	1		1	1						1		
1824	3	1	1				1		2	3	1	
1825	4	2	1			1	1		3	1		
1826	1	2	1	1	1	3				2	1	
1840	8	3	3	4	1	2	2	1	1	3	4	4
1841	5	3	3	1	5	4	4	2	2	1		4
1842	3	3	2	5	3	1	2	3		2		5

A gyűlések megtartásának az időintervallumai jelzik, mennyire nem tartották be az alapszabályzatban jelzett heti két gyűlést. A gyűlések rendszerességéről tehát nem beszélhetünk. A rendelkezésünkre álló jegyzőkönyvek gyűléseinek időpontja jelzi, hogy 1806–1842 közötti évenkénti gyűlések száma nem érte el az 52-öt, vagyis a heti egy gyűlés összehívásának a megszervezését. 1796-tól 1805. december 2-ig a jegyzőkönyvek örmény nyelven voltak megírva. 1805. decemberében öt alkalommal hívták össze a Mercantile Fórum gyűlését. 1806–1826 között évenként a következőképpen mutatott a Kereskedői Szék gyűléseinek száma:

1806-ban.....50 gyűlés	1817-ben.....10 gyűlés
1807-ben.....28 gyűlés	1818-ban.....13 gyűlés
1808-ban.....23 gyűlés	1819-ben.....17 gyűlés
1809-ben.....28 gyűlés	1820-ban.....16 gyűlés
1810-ben.....34 gyűlés	1821-ben.....17 gyűlés
1811-ben.....18 gyűlés	1822-ben..... 9 gyűlés
1812-ben.....31 gyűlés	1823-ban..... 5 gyűlés
1813-ban.....22 gyűlés	1824-ben.....12 gyűlés
1814-ben.....27 gyűlés	1825-ben.....13 gyűlés
1815-ben.....28 gyűlés	1826-ban.....12 gyűlés
1816-ban.....12 gyűlés	

Az 1826 és 1839 közötti jegyzőkönyvek hiányoznak az örmény plébánia okiratai közül. Mivel más jellegű okiratok léteznek, csupán a jegyzőkönyvi feljegyzések hiányoznak, azt is feltételezni lehet, hogy nem vezettek jegyzőkönyveket a gyűlésekről az említett időszakban. 1840 és 1844 közötti időszakban a következő rendszerességgel tartotta a Mercantile Fórum a gyűléseit:

1840-ben....36 gyűlés	1843-ban....26 gyűlés
1841-ben....35 gyűlés	1844-ben....12 gyűlés
1842-ben....29 gyűlés	

Mire terjedt ki a Kereskedői Szék hatásköre Ezt a hatáskört a Habsburg uralkodónak 1794-ben 2603. szám alatti és 1796-ban az 1208. szám alatti rendelete határozta meg. Ezt a rendeletet 1823. február 8-án a Királyi Fő Igazgató Tanácsnak a 64. szám alatti leírata ismét pontosította.

A rendelet meghatározta a Mercantile Fórum bíraskodási keretét, főleg azt, hogy hatásköre „minémű pereknek ellátásokra terjedhet ki”. Ha egyik perelő fél nem lett volna örmény, az illető személynek a királybírótól a perkezdeményezéshez engedélye kellett hogy legyen. A Gubernium leírata szerint „az adósságok fel vételiben” a Mercantile Fórum a főkirálybírótól katonai erőt is kérhetett. A Kereskedői Szék nem tűzhetette napirendjére a Királyi Guberniumhoz benyújtott fellebbezéseket.

Lázár Péter bíró a Mercantile Fórum belső rendjének a szabályozására törekedett. Az 1844. február 5-i gyűlésen elmondta, „hogy bírói hivatalát csakis úgy folytathatja czélszerűleg, ha a tanácsosok is meleg részvétellel viseltetvén az elő fordulandó és eligazítandó ügyek aránt néki segéd kezet nyújtanak és ha a közönség tagjai teljes készséggel teljesítik a hozzájuk intézendő parancsokat, mivel pedig feltehetni azt, hogy egy számos tagokból álló társaságban legyenek olyan tagok is kik vagy megvetésből, s innen eredő makatságból, vagy pedig vakmerőségből a bírói parancsolatokat megvetik, engedetlenségre vetemednek, s ez által a társaság fennállására szükséges jó rend felzavartatik, – szükségesnek látja tehát, hogy az engedetlenek, s vakmerők czélszerű büntetése, s ezen büntetésnek felvételi módja ezen gyűlésben megállíttassék.”

A Mercantile Fórum már a XIX. század elején szigorúan büntette az engedetlenséget. A Kereskedői Szék 1808. január 20-i gyűlésén például Szarokán Gergelyt azzal vádolták a fórum előtt, „hogy az fórum ellen illetlen szókat mondott volna”. A bepanaszoltatott előállították és felelősségre vonták. Szarokán Gergely beismerte hibáját. A Kereskedői Szék tagjai végül is megbocsátottak neki. Mint

írják, „az fórum ugyan megengedett oly további határozással, hogyha továbbra ilyenekben hibázni fog, az illendő elégtétel véget az felsőbb-ségnek bé fog jelentetni, mostani hibájával együtt.” A Kereskedői Szék az engedetlenséget is szigorúan büntette. Így 1844 februárjában Merza Bogdánt engedetlenségért 14 magyar forinttal büntették.

Lázár Péter bíró a rend fenntartására a vagyonosabbakat pénz-büntetéssel, a szegényebbeket pedig a sötét házban való letartóztatással büntette. Az általa elfogadásra javasolt határozattervezet szerint „általánosan jónak, s rend fenntartására elkerülhetetlenül szükségesnek esmertetvén az engedetlenek büntetése, s büntetés felvetésének módja tanácskozás alá bocsáttatván a vitatkozás rendében felfejtetett, hogy a megállított bizonyos mennyiségű pénzbeli büntetés általába véve a vagyonosabb és szegényebb tagokat véve nem lenne czélszerű – azért közönséges akarattal mostan az engedetlenek ellen az alább megírandó pénzbeli a vagyonosághoz képest, vagy pedig szegénységhez képest letartoztatási büntetés, s annak elégtételbe való vétele... határozottatott el.”

Lázár Péter határozattervezetét a fórum gyűlésén a királybíró jelenlétében elfogadták. A határozat szerint „a közönségnek bármely szenátora is bíró atyánkfia, vagy a Kereskedői Szék előtt bárki által, s akármí tárgyban is bevádoltatik, s ezért bíró atyánkfia eleibe, vagy a Kereskedői Székhez való megjelenésre a polgár által bírói pecsét erejénél fogva törvényesen idéztetvén, ha ezen bírói pecsétnek nem engedelmeskednék mindannyiszor a közönségnek azon tagjai akik a köztudat és meggyőződés szerint vagyonosabbak két ezüst R(ajnai) forinttal büntetődjön.” A rend fenntartására vonatkozó határozat más mércét használt a szegényekre vonatkozóan: „Ha az engedetlenek között olyanok találtatnának kik családjuk világos kára nélkül éppen nem, vagy csak igen nagy, magok megerőltetésével fizetnének le a fennebb megállított 2 ezüst R(ajnai) forintokat, az ilyen tag nehogy az engedetlenségek miatt az ártatlan házi család is szenvedgyen a pénzbeli büntetés

helyett a hibához mérsékelt időig a közösségnek helyben levő úgynevezett setét házában kenyér, s víznek lett kiállandó letartoztatási büntetéssel fog az engedetlenségére megbüntetetni.”

A rend fenntartását az örmény közösségen belül, külső személyek kizárásával akarta megvalósítani a Kereskedői Szék. A határozat szerint „minden, a Kereskedő Társaság dolgaiban való idegen befolyást és avatkozást a lehetőségig kikerülni, s mellőzni szükséges lévén, ezután a Kereskedői Szék a kebeléből, vagy a közönség tagjai közül kinevezendő meghívottjai által fogja az engedetlenekre szólott pénzbéli vagy letartoztatási büntetést elégtételbe venni”. A büntetések végrehajtóinak napidíját 30 váltó krajcárban állapították meg. Ha az örmény közönség belső erőinek a felhasználása sikertelen volna, abban az esetben a főkirálybíróhoz fordulnának segítségért.

Bár a Mercantile Fórum kiváltságai jóval felülmúlták a hagyományos örmény community önkormányzatiságával járó jogi keretet, a hagyományos örmény közösség a későbbiekben is megőrizte részleges önállóságát. Így az április 15-i gyűlésen a Gubernium 1806. október 30-i 8080. számú leiratát, mely részben a Kereskedői Székhez, részben pedig a Communityhoz volt címezve, külön-külön napirendi pontként tárgyalták.

1810. május 28-án az örmény community tagjai kérték, hogy az adómentességet csak az „actuális” szenátorokra alkalmazzák. Az esküdtek és más tisztségviselők adókötelezettsége vagyoni állapotuk szerint legyen megállapítva, tehetség szerint, és hogy a bíró esztendőnként a Communitynak is számadolni tartozzék.

A kérésre a Kereskedői Szék a következő választ adta: „Az Community azt ugyan tudja, hogy kik az actuális szenátorok de talán abban fogatkozik, hogy tudhassa mi végre az 12 számon kívül is eskettetek bé némely olyan személyek, kiknek haszon vehetések iránt az fórum meggyőződhetett, hogy az midőn az valóságos szenátorok fogatkoznak azokból az fórum kipotoltassék, mert olyan(t) az Ítéletben bé nem ültethetik aki hüttel nem köteles a

titok megtartására...” Ugyanakkor a fórum felháborodással vette tudomásul, hogy „a Mercantile Fórumot az Communitás regulázhas-sa.” Ezt azért sem tűrhette, mint írták „meg nem szenvedheti, hogy az responsabilitás alatt nem az communitás, hanem az fórum vagyon...” Érvelésükben a császári kiváltságlevélre hivatkoztak. Mint írták, „a Felséges Rescriptum erejénél fogva állítatván fel az fórum azon Felséges Rescriptum adott a fórumnak hatalmat.” A Kereskedői Szék szerint, az adófizetés kötelezettségének és mér-tékének a megállapítása nem a communitás, hanem a Mercantile Fórum hatáskörébe tartozik. Ezután a fórum vezetői megfenyegették a communitás tagjait, hogy a jövőben ne merészeljenek beleszólni azokba a kérdésekbe, melyek a Kereskedői Szék hatáskörébe tarto-znak. Fenyegető határozatukban a következőképpen fogalmaztak: „Továbbra pedig hasonló merész és az valóságos függéssel ellen-kező kitételit látya az fórum abban, hogy az bíró tartozzék számot adni az communitásnak, az midőn a communitás legkissebb fundust is a bírónak keziben nem adván miről számadolyon: a számodolás az executort és collectort illetvén, eddig is mindenkor számadásokat az esztendő végivel megtévén, ezuttal helytelen ebbéli kivánsága a communitásnak, annál is inkább, hogy az communitás hatalmán ki-vül vagyon a bírót számadoltatni arról amit keziben nem adtanak.”

A fentiekből nem nehéz felismernünk: a communitás 1796 után alá volt rendelve a fórumnak.

Az örmény communitás tagjának lenni ennek ellenére jogi vé-dettséget is jelentett. A más településeken lakó örmény kereskedők gyakran kértek hivatalos igazolást arra nézve, hogy a gyergyó-szentmiklósi örmény compánia tagjai és a Mercantile Fórum jogi hatáskörének vannak alárendelve. Így történt ez a Parajdon lakó és a „fórum jurisdictiója alá tartozó Karátson Miklós” esetében is, aki „testimoniumot”, vagyis bizonyítványt kért arról, hogy ő a „gyergyószentmiklósi örmény Compániához adózik.” A Keres-kezői Szék 1807. június 10-i gyűlésén a hivatalos igazoló akta

kiadásáról döntött. Hasonlóképpen a csíkszentdomokosi korcsmáros, Szöcs Antal is a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum „jurisdictiója” alá tartozott. Hasonló státusuk volt a gyergyói falvakban letelepedett örmény kereskedőknek is.

A rendelkezésünkre álló dokumentumokból nem nehéz felismernünk: az örmények Gyergyószentmiklóson való letelepedésük időszakában kompániába szerveződtek. 1746-ig a gyergyószentmiklósi örmény bíró hatalma kiterjedt az erzsébetvárosi és a csíkszépvízi örmény közösségekre. 1746-tól Mária Terézia kiváltságlevelének köszönhetően a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi kompániák az erzsébetvárosi örmény közösségnek rendelődtek alá. Az 1790-es évi folyamodványokból azt is megtudjuk, hogy a gyergyószentmiklósi örmény kompániára is érvényes volt az erzsébetvárosi örményeknek kiadott „privilegium”. A XVIII. század kilencvenes éveiben Gyergyószentmiklós és Csíkszépvíz örmény közössége Csíkszék hatóságának volt alárendelve. A gyergyószentmiklósiak tudatában éltek az 1726-os évi jogkorlátozások, melyek a XVIII. század végén is érvényben voltak. Ezért a gyergyószentmiklósi örmények ezen alárendeltség megszüntetésének a korlátozására törekedtek. 1794-ben megpróbálták megszerezni a szabad királyi jogállást. Ennek sikertelensége után a Kereskedői Ítélszék létrehozása volt a cél. A Mercantile Fórum mind igazgatszolgáltatási, mind pedig közigazgatási szempontból nagyobb autonómiát és több kiváltságot jelentett nemcsak az örmény kereskedők, hanem az egész helyi örmény közösség számára.

A Mercantile Fórum tárgykörei

Nem könnyű dolog a tárgykörök pontos meghatározása. Egy-egy eset megvitatásánál több téma is keresztezi egymást, s ilyen körülmények között két vagy több tárgykör is összerosódhat. Az azonosítással kapcsolatos nehézségek ellenére megpróbáltunk egy megközelítő képet nyújtani a különböző ügyekkel kapcsolatos tárgykörök bejelölésénél.

A legtöbb esetben – 425 tárgykör – az adósságok kifizetése került napirendre a Mercantile Fórum gyűlésein. Az adóssággal kapcsolatos témák száma a valóságban jóval meghaladta az általunk említett számot. De akkor, amikor közkereskedésről, állatvásárról, boltos kereskedelemről tárgyaltak a Kereskedői Szék gyűlésén, az adósság kérdésköre is szóba esett. Az örmény kereskedők ugyanis sohasem fizették ki az általuk vásárolt árut teljes értékében. Legtöbbször előleget adtak, azonban a részletfizetésekkel gyakran késtek, ami a panaszok sokaságához vezetett a Mercantile Fórum gyűlésein. Az adósság kérdésköréről esett szó legtöbbször a hitelesítéseknél is. Mi az intabulációnál csak öt esetet jegyeztünk fel, a hitelesítések száma azonban igen nagy volt. A pénzkölcsönzésért a kölcsönkérő barátai, kereskedőtársai legtöbbször kezességet vállaltak. Mégis a Mercantile Fórum gyűlésein csupán két alkalommal szerepelt fő tárgykörként a kezesség. Emellett cautionális (jótálló) levelekkel is biztosították az adósság. Az adósság témakörével a Kereskedői Szék gyűlésein a következő eseteket tudjuk még megkülönböztetni: feloldozás az adósságtól (1); ítéletvégrehajtás (5); fizetéseképtelenség (2); visszautasítás (2); elutasítás pretenzióra (2); karhatalmi erő használata (Brachium); bírói zár (sequestrum) alkalmazása (2); per (1); perújrafelvétel (2).

Bár az örmény kereskedők egy része óriási vagyonnal rendelkezett, kereskedelmi ügyleteik nem jártak minden esetben ered-

ménnyel. A 76 csódeljárással kapcsolatos ügy a kalmárkodással járó veszélyeket is bizonyítja. Számos örmény kereskedő fizetési képtelenség esetén, amikor még a teljes tönkremenést meg lehetett akadályozni, moratóriumot kért tartozásai kifizetésére. Bár csak hat ilyen esettel találkozunk, mint fő tárgykörökben, az adósság visszafizetésére vonatkozó halasztás nagyon gyakori volt az örmény kereskedőknél.

Az örmény kereskedők nagy része állatkereskedelemmel foglalkozott, amit az általunk rögzített, a Mercantile Fórumon tárgyalt 70 napirendi pont is bizonyít. Az örmény kereskedők az évszázadok folyamán a tőke ésszerű összpontosítására törekedtek. Gyergyóban is kereskedelmi társulásokat hoztak létre, melyeket köztársaságoknak neveztek. A Kereskedői Szék gyűlésein 66 kereskedési társulással kapcsolatos ügy került napirendre. A nagykereskedők és a kereskedői társulások nagy kiterjedésű legelőket béreltek. Ezek lehetnek törvényesek és törvénytelen legeltetések. Törvényes legelőbérlésről 9 ügy kapcsán tárgyaltak, míg a törvénytelen legeltetés tárgya két esetben került a Kereskedői Szék elé. A boltos kereskedők témaköréről a rendelkezésünkre álló forrásanyagban tizenháromszor tárgyaltak. A sátoros (szegény) kereskedők tevékenységének megszüntetése háromszor került napirendre a Kereskedői Szék gyűlésein.

Az örmények a Habsburg-birodalom egyik legbecsületesebb adófizető közösségét alkották. Ezt bizonyítja az a tény, hogy az adóbegyűjtő és a végrehajtó tevékenységével kapcsolatos gyűléseken tárgyalt ügyek száma elérte az 54-et. Emellett 36 alkalommal tárgyaltak az adófizetést megtagadó, nemessé vált Kövér, vagy Csíki Kajetán ügyéről is. A Kereskedői Szék tagjainak adófizetéséről 25 esetben tárgyaltak. Ugyancsak az adófizetéssel volt kapcsolatban a hadi segedelemhez kötődő 22 tárgykör is. Ezenkívül 8 eset a taxafizetésre vonatkozott. Bármennyire is lelkiismeretesen fizették az adót az örmények, a királyi adószedő által megfogalmazott kérdéskörrel, követelésekkel 9 alkalommal találkozunk.

Az örmények kézműves-kereskedői tevékenységük révén viszonylag jelentős vagyonokra tettek szert. Ennek a vagyonnak a megosztásával 43 esetben, míg az örökléssel háromszor foglalkoztak a Mercantile Fórum gyűlésein. Az asszonyi öröklés a családi vagyon megtartásának sajátos módját jelképezte. A fórumon 19 alkalommal tárgyaltak erről a sajátos öröklési formáról. A Kereskedői Szék a kereskedőket az özvegyen maradt asszonyok eltartására kényszerítette. A fórum gyűlésein 12 alkalommal volt fő téma az özvegyi tartás. A Mercantile Fórum nemcsak a magukra maradt idős asszonyok eltartásáról, hanem az árván maradt gyermekek sorsáról is gondoskodott. A rendelkezésünkre álló forrásanyagban 20 alkalommal foglalkoztak külön gyámügyekkel.

A bíró, a jegyző, a szenátorok és a pap az örmény közösség világi és egyházi vezetői voltak. Feladatkörük, tevékenységük, megválasztásuk, lemondásuk a Kereskedői Szék hatáskörébe tartozott, így ezek a tárgykörök is jelen voltak a Mercantile Fórum jegyzőkönyveiben. A rendelkezésünkre álló okiratokban 40 tárgykör a bíróval, 19 a jegyzővel, míg 24 a pappal volt kapcsolatos. A pap személye mellett a fő megyebíró megválasztása és feladatkörei 4 alkalommal kerültek napirendre, 2 esetben pedig az esperesi pecsét értékét vitatták. Két alkalommal tárgyaltak a „contractuális bírák” megválasztásáról, egy alkalommal pedig a polgár kinevezéséről. A Mercantile Fórum gyűlésein 5 esetben került napirendre külön tárgykör keretében a tanító és az iskola ügye, és ismét 5 alkalommal az orvos helyzete. Egy gyűlésen gyógyszertár-alapítási próbálkozással találkoztunk.

A Kereskedői Szék állandó kapcsolatban volt a Fő Igazgató Tanáccsal és a széki hatóságokkal. Igen nagy volt a különbség a Guberniummal vagy a királybíróval kapcsolatos tárgykörök száma között. Míg az előzővel 24 esetben, az utóbbival, csupán 2 alkalommal találkozunk. A szenátorokra vonatkozó ügyek 16 alkalommal voltak jelen, mint külön napirendi pontok a fórum gyűlésein. Két

alkalommal Dávidovits Dávid bíró és Cziffra Jakab szenátor közötti ellentétéről tárgyaltak a Kereskedői Szék gyűlésein.

A katonaközösséggel való kapcsolatok igen ellentmondásosak voltak. Hét alkalommal a katona közösség olyan döntéséről tárgyaltak, mely sértette a Mercantile Fórum „jurisdictionóját”. Egy alkalommal tudósítottak a katonaközösség döntéséről. Három alkalommal visszautasították a katonaközösség kérését a strázsaállításra vonatkozóan. Két alkalommal tisztázták a katonaközösség és a Kereskedői Szék jogállását. A Revindikált havasok bérlésénél az örmények szintén a katona közösséggel egyezkedtek. Az örmények között is voltak olyan személyek, akik a katonai pályát választották. A rendelkezésünkre álló forrásanyagban öt ilyen esettel találkozunk.

Kereskedői ügyleteik miatt az örmény kereskedők hol Moldvában, hol Magyarországon, hol pedig Bécsben tartózkodtak. Az áruk áthozatala az országhatárokon vámolással történt. A gyűlések napirendjén 11 tárgykör kötődött a vámoláshoz. A Moldvába való utazást három esetben tiltották, a Török Birodalomba való átkelés megtiltását egy alkalommal fogalmazták meg, egy tárgykör pedig, a Moldvában való állatteleltetéssel foglalkozott. Egy gyűlésen a moldvai fejedelem levelének tartalmáról tárgyaltak, egy másik gyűlésen pedig, az örményeknek a molvaiakkal való vitája volt napirenden a Mercantile Fórum gyűlésén, míg egy harmadik gyűlésen a Kereskedői Széken tudomásul vették a moldvaiak döntését. Külön gyűlésen tárgyaltak moldvai legelők bérléséről is. A másik útirány Magyarország volt. Két alkalommal tárgyalták napirendi pontként bizonyítvány kiadását a magyarországi kereskedelemről. Természetesen a csempészetet is büntették. Ilyen esettel egy alkalommal találkoztunk. A határokon való átkeléshez útlevelelre volt szükség, melynek témája öt gyűlés témakörét alkotta.

A kereskedelmi élet egyik központja a vásár volt. A Mercantile Fórum gyűlésein 4 alkalommal tárgyaltak a vásárral kapcsolatos teendőkről. A vásárokon az örmény kereskedők termékeiket sátrak-

ban árulták. A szenátorok ingyen jutottak hozzá a sátorhoz, míg a többi örmény kereskedőnek meg kellett vásárolnia a sátorhasználat-hoz való jogot. A pontos szabályozás ellenére a gyűléseken gyakran – pontosabban 12 gyűlésen – vitáztak a sátorhoz való jogról. Az örmények előszeretettel hozták létre kocsmáikat Gyergyószentmiklóson és a Gyergyói-medence többi településein. A Kereskedői Szék gyűlésein 6 alkalommal tárgyaltak a kocsmatartással kapcsolatos kérdésekről. Az örménység kereskedelmi életéhez kapcsolódott az ún. „Örmény Constitució” fogalma. Eszerint örmény nem vásárolhatott házat, telket és más áruféleséget, ha azt egy másik örmény előtte megvásárolta, vagy előtte jelezte vásárlási szándékát. Az örmény Alkotmány kérdése 16 gyűlésen volt külön napirendi pont a Fórum gyűlésein.

A Kereskedői Szék gyűlésein 4 alkalommal tárgyaltak a céhekről, 2 alkalommal az ausztriai és morvaországi gyárakkal való kapcsolataikról, 6 esetben a mézszároskodásról, háromszor az általános kereskedelemről, egyszer a kordován kereskedelemről, egy alkalommal került napirendre az aranykereskedelem, máskor pedig az arany hamisításának a kérdésköre. A gyűléseken a vas ára és a vasvásárlás témaköre is napirendre került. A tárgykörök közé tartozott a viaszgyertyák, almalevelek, a báránybőrök értékesítése, a törökbúza-árusítás, de még a tutajozás kérdésköre is.

A Mercantile Fórum igencsak megküzdött privilégiuma megszerzéséért. Nyolc gyűlésen a fő napirendi pontokat a kiváltságlevél megszerzéséért folytatott megbeszélések jelentették. Működési szabályzatuk kidolgozására egy gyűlést áldoztak fel, két másik gyűlésen pedig a Kereskedői Székkal szembeni engedetlenségről tárgyaltak. Külön gyűlésen rögzítették a Mercantile Fórum hatáskörét. Másik megbeszéléseken az örmény community és a fórum közötti viszonyról tárgyaltak. A Kereskedői Szék legtöbbször racionális döntéshozatalra törekedett: egyik alkalommal elhatalasította az ítélethezatalt, másik esetben pedig megtagadta a

döntéshozatalt csak azért, hogy döntéseiben egyikfélnek se legyen kárára. A Mercantile Fórum gyűlésein külön napirendi pontonként tárgyaltak az örmények védelméről, a közösségszolgálatról és arról, hogy miként akadályozzák a remeteiek az örményeket a szabad kereskedelem gyakorlásában.

A mindennapi élet olyan epizódjai, melyek a viselkedésre, az emberek közötti kapcsolatokra vonatkoztak, szintén helyet kaptak a Kereskedői Szék napirendi pontjai között. Így többek között a rágalmaszról 13, családi ellentétről 8, verekedésről 16, feleség viszontagságos életéről 1, megbékélésről 1, egyezségről 4, lopásról 3, rablásról 1, közcsendháborításról 2, erkölcsi bizonyítványról 3, gyűrű kölcsönadásáról 1 gyűlésen tárgyaltak a Mercantile Fórum megbeszélésein.

A Kereskedői Szék gyűlésein gyakran találkozunk a nagykereskedő és alkalmazottai közötti ellentéttel, mint amilyen a béres ki nem fizetése 2 alkalommal, vagy a kereskedő és gondviselője közötti ellentét 3 esetben.

Az örmények az ősi székely jog értelmében, melyet a fejedelemség kori törvények is megerősítettek, nem rendelkezhetek telekkel és szántóföldekkel Székelyföldön, főleg pedig Gyergyó vidékén. Ennek ellenére egy-egy alkalommal a telekvásárlás, ház- és területvásárlás, házeladás és jószágvásárlás került a Kereskedői Szék napirendjére. A területeket legtöbbször zálogba vették, majd a zálogba vevés időszakának a lejárása után a „fundust kiváltották”. Gyakran a zálogba vett javakat is bérbe adhatták. A Kereskedői Szék gyűlésein a házbér és a bérbevétel is napirendre került. Az 1808-as évi tűzvész igen nagy kárt okozott az örmény közösségnek. Bár az épületek jelentős része a tűzvész áldozatává vált, a tüzesetről mégis csupán két alkalommal történt említés a fórum gyűlésén.

A Kereskedői Szék gyűlésein a mindennapi életre vonatkozó kérdések is megfogalmazódtak. Ezek közé tartoztak a szellemi képességek ellenőrzése, konzuli kinevezés megvitatása, bizonyosság-

tétel a származásról, szegénységi bizonyítvány kiadása, anyagi támogatás megvitatása, végrendelet végrehajtásának az igazolása, valamint döntés a megbékélésről.

A Mercantile Fórum gyűléseinek egyik rendhagyó témája az útjavításokhoz kötelező anyagi támogatás, mely hét alkalommal volt napirenden, egy alkalommal pedig a postaszállítások témája.

Ha évenként próbáljuk ezeket a témaköröket tárgyalni, akkor a következő képet kapjuk:

1805. december 2. – 1806. december 31.

Adósság	52 eset
Csőd eljárás	29 eset
Kövér Kajetán ügye	19 eset
Boltos kereskedők	11 eset
Gyámügyek	4 eset
Collector, executor ügyei	4 eset
Moratórium	4 eset
Guberniumi utasítás	1 eset
Vám	1 eset
Cautionális levél	1 eset
Közkereskedés	1 eset
Taxafizetés	1 eset
Összesen	128 eset

1807. esztendő

Adósság	43 eset
Csőd eljárás	6 eset
Vagyonmegosztás	6 eset
Közkereskedés	3 eset
Igazolás taxa kifizetéséről	3 eset
Guberniumi utasítás	3 eset
Kövér Kajetán ügye	3 eset
Béres ki nem fizetése	2 eset

Collector, executor	1 eset
Állatkereskedelem	1 eset
Boltos kereskedők	1 eset
Bíró	1 eset
Jegyző	1 eset
Pap	1 eset
Céh	1 eset
Linczi gyárnak adósság	1 eset
Éjszakai rendfenntartás, verekedés, rágalmazás.....	3 eset
Megbékélés	1 eset
Katona-ügy	1 eset
Összesen	85 eset

1808. esztendő

Adósság	24 eset
Kövér Kajetán ügye.....	9 eset
Állatkereskedelem.....	7 eset
Hadi segedelem	4 eset
A katonaközösség döntése sérti a Mercantile Fórum jurisdictionját.....	3 eset
Moldvába való utazás tiltása	2 eset
Collector	2 eset
Gyám	2 eset
Szellemi képességek teljességéről szóló akta.....	2 eset
Vagyonmegosztás.....	2 eset
Rágalmazás, családi vita, erkölcs	2 eset
Bíró.....	1 eset
Taxafizetés.....	1 eset
Vám	1 eset
Bolti kereskedők.....	1 eset
Zálogba vett javak kiadása	1 eset
Jószágvásárlás	1 eset
Bérbevétel.....	1 eset
Összesen	67 eset

1809. esztendő

Adósság	10 eset
Kocsmá	5 eset
Hadi segedelem	4 eset
Kövér Kajetán ügye	3 eset
Vagyonmegosztás	2 eset
Kezesség	2 eset
Állatkereskedelem	2 eset
Egyezség	2 eset
Csődeljárás	1 eset
Gyám	1 eset
Guberniumi utasítás	1 eset
Bíró	1 eset
Katonaság alóli mentesítés	1 eset
Vásárbontás	1 eset
Öröklés	1 eset
Egyezségbontás	1 eset
Zálog	1 eset
Mercantile Fórum megtagadja az ítéletet	1 eset
Egyezség	1 eset
Taxafizetés	1 eset
Mercantile Fórum-döntés halasztása	1 eset
Közkereskedés	1 eset
Özvegyi tartás	1 eset
Feleség viszontagságos élete	1 eset
Összesen	45 eset

1810. év

Adósság	13 eset
Közkereskedés	30 eset
Állatkereskedelem	13 eset
Vagyonmegosztás	6 eset
Sátorhely	4 eset

Collector	4 eset
Családi ellentétek, becsületsértés	4 eset
Bíró	3 eset
Csődeljárás	3 eset
Özvegyi tartás.....	2 eset
Kövér Kajetán ügye.....	2 eset
Hadi segedelem	2 eset
Gubernium.....	2 eset
Taxa	2 eset
Vas ára, vasvásárlás.....	2 eset
Asszonyi javak öröklése	1 eset
Házbér	1 eset
Örmények védelme.....	1 eset
Fő megyebíró beiktatása.....	1 eset
Vita az örmény community és a Merc. Fórum között.....	1 eset
Katonaság	1 eset
Törvénytelen legeltetés.....	1 eset
Útlevílyűgű	1 eset
Megyebíró	1 eset
Összesen	101 eset

1811. év.

Állatkereskedelem	4 eset
Közkereskedés.....	2 eset
Királyi adószedő.....	3 eset
Csődeljárás	2 eset
Közcsendháborítás.....	2 eset
Adósság	1 eset
Családi veszekedés	1 eset
Örmény Constitutió	1 eset
Feleség hozományá	1 eset
Guberniumi határozat – pénzelértéktelenedés.....	1 eset
Lopás	1 eset

Vagyonmegosztás.....	1 eset
Mészároskodás	1 eset
Collector	1 eset
Szenátorrá válás feltételei.....	1 eset
Vám	1 eset
Bizonyítvány magyarországi kereskedésről	1 eset
Összesen	25 eset

1812. év

Adósság	11 eset
Állatkereskedelem	9 eset
Becsületsértés, verekedés	5 eset
Gubernium, felsőbb utasítás	5 eset
Hadi segedelem	5 eset
Legelőbérlés	4 eset
Perújrafelvétel	3 eset
Pénzváltás	2 eset
Vásár jóváhagyása	2 eset
Bíróválasztás	2 eset
Mészároskodás	2 eset
Vagyonmegosztás	2 eset
Moratórium.....	1 eset
Polgár kinevezése	1 eset
Szembeszállás a Fórummal	1 eset
Örmény Constitutió	1 eset
Gyámügy	1 eset
Vám	1 eset
Sátorhely.....	1 eset
Szenátori jog elvesztése.....	1 eset
Új szenátorok beiktatása.....	1 eset
Összesen	61 eset

1813. év

Adósság	19 eset
Állatkereskedelem	5 eset
Verekedés	3 eset
Gyámügy	3 eset
Csődeljárás	3 eset
Collector	2 eset
Hozomány	2 eset
Contractuális bírák kérése	2 eset
Alma levelek szállítása	2 eset
Erkölcsei bizonyítvány kiadása	2 eset
Sequestrum	2 eset
Hadi segedelem	2 eset
Vagyonmegosztás	1 eset
Összesen	48 eset

1814. év

Adósság	6 eset
Vagyonmegosztás	6 eset
Állatkereskedelem	6 eset
Sátorhelyek	5 eset
Hadi segedelem	4 eset
Bíróválasztás	4 eset
Brachium	3 eset
Özvegy tartás	3 eset
Collector	2 eset
Szenátorcserék	2 eset
Nótárius kinevezés	2 eset
Elutasítás pretencióra	2 eset
Törökbúzavásárlás	1 eset
Zálog	1 eset
Kereskedés Moldvába	1 eset
Közösségszolgálata	1 eset

Lopás	1 eset
Rágalmazás.....	1 eset
Intabuláció	1 eset
Fundus kiváltása	1 eset
Összesen	53 eset

1815. év

Adósság	10 eset
Közkereskedés.....	6 eset
Bíró.....	5 eset
Verekedés	4 eset
Állatkereskedés	3 eset
Esperesi pecsét értéke.....	2 eset
Legelőbérlés	2 eset
Vagyonmegosztás.....	2 eset
Visszautasítás	2 eset
Bíró és Cziffra Jakab szenátor vitája.....	2 eset
Családi veszekedés	2 eset
Collector	2 eset
Brachio	1 eset
Gyám	1 eset
Tiltás a Török Birodalomba	1 eset
Özvegyi tartás.....	1 eset
Regius Perceptor.....	1 eset
Sebész.....	1 eset
Összesen	48 eset

1816. év

Adósság	5 eset
Állatkereskedelem	3 eset
Királyi Perceptor	4 eset
Számadás.....	1 eset
Gyűrű kölcsönadva.....	1 eset
Kordovánkereskedelem	1 eset

Bíró.....	1 eset
Moldvai teletetés	1 eset
Gyám	1 eset
Közkereskedés.....	1 eset
Összesen	19 eset

1817. év

Gondviselői fizetés	3 eset
Örmény Constitutió	2 eset
Állatkereskedelem.....	2 eset
Collector	1 eset
Báránybőrök eladása	1 eset
Adófizetés.....	1 eset
Consuli kinevezés.....	1 eset
Összesen	11 eset

1818. év

Adósság	10 eset
Közkereskedés.....	3 eset
Gyámügy	2 eset
Adófizetés.....	2 eset
Papok fizetése.....	1 eset
Állatkereskedelem	1 eset
Bizonyágtétel a származásról.....	1 eset
Collector	1 eset
Megbékélés.....	1 eset
Bíró.....	1 eset
Gubernium.....	1 eset
Csödeljárás	1 eset
Örmény Constitutió	1 eset
Útjavítás.....	1 eset
Ház- és területvásárlás.....	1 eset
Összesen	28 eset

1819. év

Adósság	11 eset
Utak javítása	3 eset
Bíró	3 eset
Legelőbérlés	2 eset
Collector	2 eset
Vám	1 eset
Aranykereskedelem	1 eset
Sátorhely	1 eset
Örmény Constitutió	1 eset
Rágalmazás	1 eset
Kocsmá licitálása	1 eset
Hozomány	1 eset
Gubernium – 500 ft. capitálisról	1 eset
Szenátorválasztás	1 eset
Összesen	30 eset

1820. év

Hozomány	8 eset
Adósság	5 eset
Ítéletvégrehajtás	5 eset
Collector	3 eset
Céhek	2 eset
Sátorhelyek	1 eset
Útjavítás	1 eset
Fő megyebíró választása	1 eset
Bíró	1 eset
Gubernium	1 eset
Összesen	28 eset

1821. év

Közkereskedés	9 eset
Adósság	6 eset
Állatkereskedelem	5 eset
Szenátori beiktatás	2 eset

Női hozomány	2 eset
Bíróválasztás	1 eset
Özvegyi tartás	1 eset
Vásártartás	1 eset
Kereskedés	1 eset
Törvénytelen legeltetés	1 eset
Vagyonomegosztás	1 eset
Összesen	30 eset

1822. év.

Adósság	4 eset
Collector, executor	3 eset
Közkereskedés	2 eset
Gubernium	2 eset
Verekedés	1 eset
Tűz	1 eset
Összesen	13 eset

1823. év.

Bíró	3 eset
Szenátor beesketése	1 eset
Mercantile Fórum hatásköre	1 eset
Útlevel Moldvába	1 eset
Közkereskedés	1 eset
Becsületsértés	1 eset
Állatkereskedelem	1 eset
Legelők bérlése	1 eset
Összesen	10 eset

1824. év

Adósság	2 eset
Strázsaállítás visszautasítása	2 eset
Bíró	1 eset

Executor, collector.....	1 eset
Moldvai fejedelemség levele.....	1 eset
Iskolajavítás.....	1 eset
Viaszgyertyák.....	1 eset
Gubernium.....	1 eset
Perceptor.....	1 eset
Strázsaállítás visszautasítása.....	1 eset
Örmények vitája moldvaiakkal.....	1 eset
Görög kereskedő fizet az örményeknek.....	1 eset
Összesen.....	14 eset

1825. év

Intabuláció.....	5 eset
Adósság.....	2 eset
Bíró.....	1 eset
Collector.....	1 eset
A remeteiek akadályozzák az örményeket tevékenységükben.....	1 eset
Megyebíró-választás.....	1 eset
A káplán segítséget kér a Mercantile Fórumtól.....	1 eset
Papok fizetése.....	1 eset
Fizetés leánygyermek tanítása után.....	1 eset
Összesen.....	12 eset

1826. év

Csődeljárás.....	11 eset
Adósság.....	2 eset
Collector.....	1 eset
Vagyonmegosztás.....	1 eset
Fizetéseképtelenség.....	1 eset
Tutajozás.....	1 eset
Összesen.....	17 eset

1840. év

Csőd eljárás	11 eset
Papválasztás.....	10 eset
Adósság	9 eset
Adó	6 eset
Collector, executor, bíró.....	5 eset
Vagyonmegosztás.....	4 eset
Katonaközösség önkényeskedése.....	4 eset
Gyám	3 eset
Orvos	3 eset
Jegyző.....	3 eset
Örmény Constitutió.....	3 eset
Egyház	2 eset
Szenátor	2 eset
Útlevél	2 eset
Gyermeki háládatlanság	2 eset
Katonaság	1 eset
Rablás	1 eset
Céhek.....	1 eset
Öröklés	1 eset
Iskola	1 eset
Revendicált havasok.....	1 eset
Moratórium.....	1 eset
Kéményseprő.....	1 eset
Összesen	77 eset

1841. év

Bíró, jegyző	16 eset
Adósság	8 eset
Papválasztás.....	6 eset
Collector, executor	5 eset
Szenátor.....	4 eset

Adó	4 eset
Moldvai döntés	3 eset
Közkereskedés	2 eset
Csődeljárás	2 eset
Vám	2 eset
Kereskedés	2 eset
Mészárosok	2 eset
Vagyonmegosztás	2 eset
Örmény és katonaközösség jogállása	2 eset
Adósság kifizetése	1 eset
Orvos	1 eset
Gyám	1 eset
Családi vita	1 eset
Szegénységi bizonyítvány	1 eset
Női hozomány	1 eset
Katonáskodás	1 eset
Útlevel	1 eset
Tanító	1 eset
A jegyző mellett procurátort alkalmaznak	1 eset
Összesen	70 eset

1842. év

Merc. Fórum privilégiuma	8 eset
Állatkereskedelem	8 eset
Adó	7 eset
Adósság	5 eset
Collector	5 eset
Közkereskedés	5 eset
Vám	4 eset
Csődeljárás	4 eset
Gubernium	3 eset
Jegyző	3 eset
Anyagi támogatás	2 eset

Fő Király Bíró	2 eset
Örmény Constitutió	2 eset
Szidalmazás, verés, veszekedés.....	4 eset
Vagyonomegosztás.....	1 eset
Per.....	1 eset
Feloldozás az adósságtól	1 eset
Gyám	1 eset
Kereskedés Magyarországra	1 eset
Szegénységi bizonyítvány	1 eset
Mercantile Fórum ügyvédje	1 eset
Aranyhamisítás.....	1 eset
Végrendelet végrehajtása	1 eset
Gyár.....	1 eset
Lopás	1 eset
Moldvai birtok bérbevétele	1 eset
Magaviseleti bizonyítvány	1 eset
Mészárosok.....	1 eset
Pap.....	1 eset
Összesen	77 eset

1843. év.

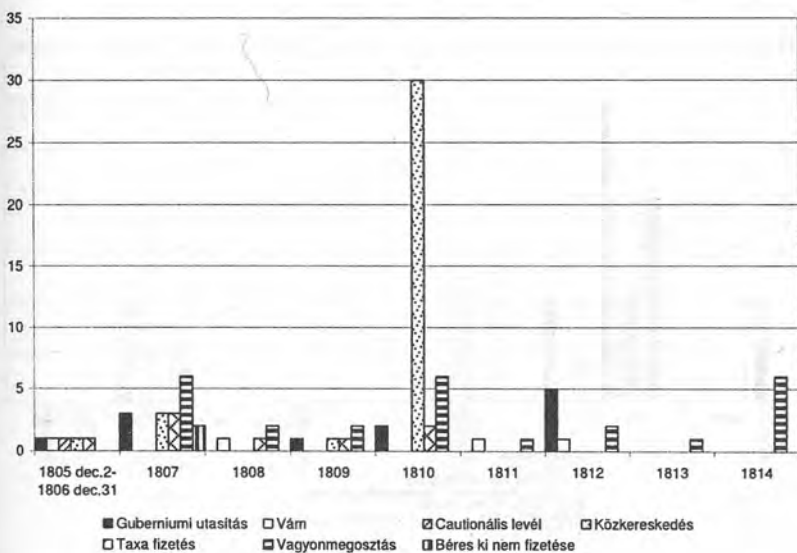
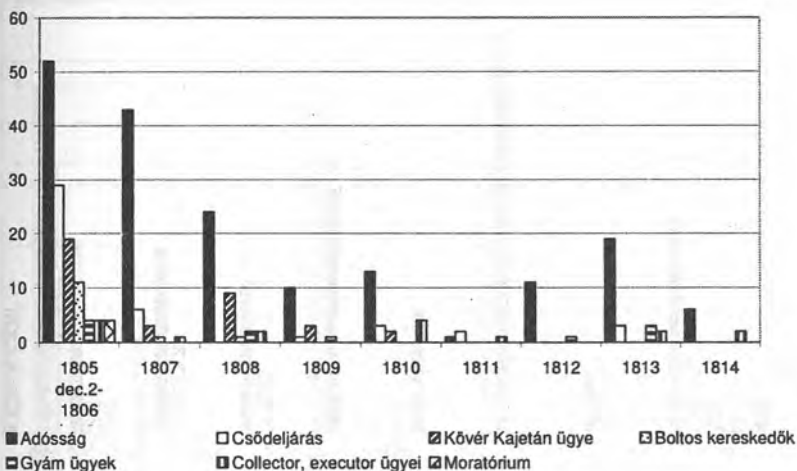
Adósság	12 eset
Vagyonomegosztás.....	6 eset
Per.....	5 eset
Adó	5 eset
Örmény Constitutió	4 eset
Özvegy eltartása	4 eset
Verés, fenyegetés.....	4 eset
Csőd eljárás	3 eset
Collector, executor	3 eset
Női hozomány	2 eset
Pap.....	2 eset
Útjavítás.....	2 eset

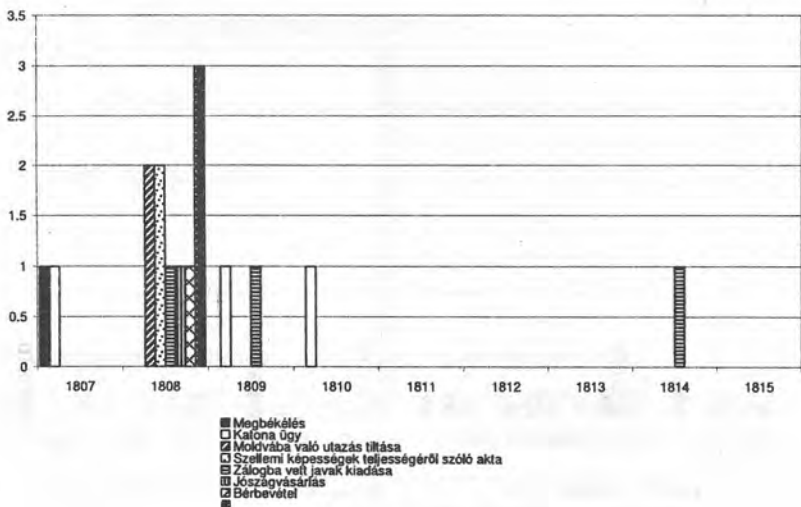
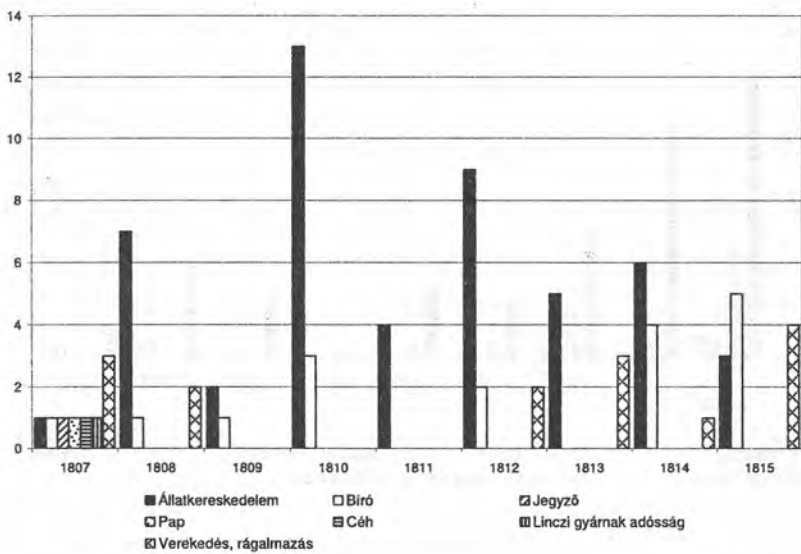
Házeladás.....	1 eset
Iskola	1 eset
Posta	1 eset
Hadi segedelem	1 eset
Büntetés a bírói parancs be nem tartásáért	1 eset
Végrendelet	1 eset
Értelem nélküli kereset.....	1 eset
Gubernium.....	1 eset
Összesen	60 eset

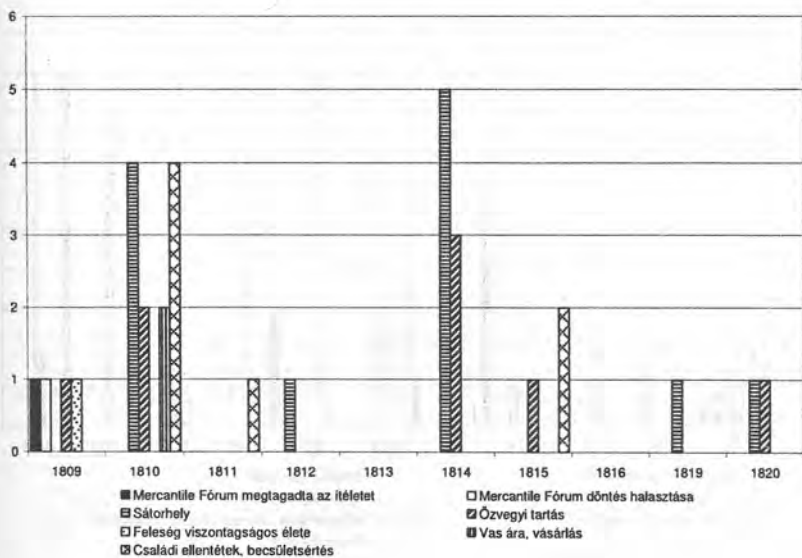
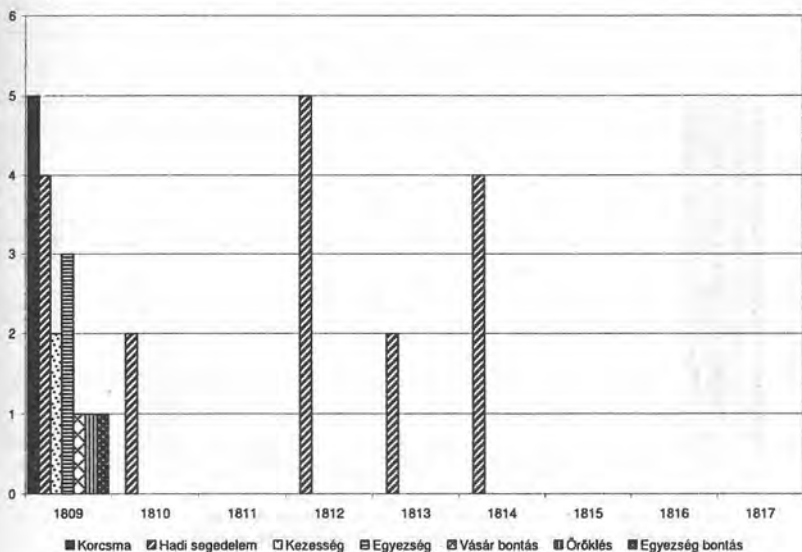
1844. év.

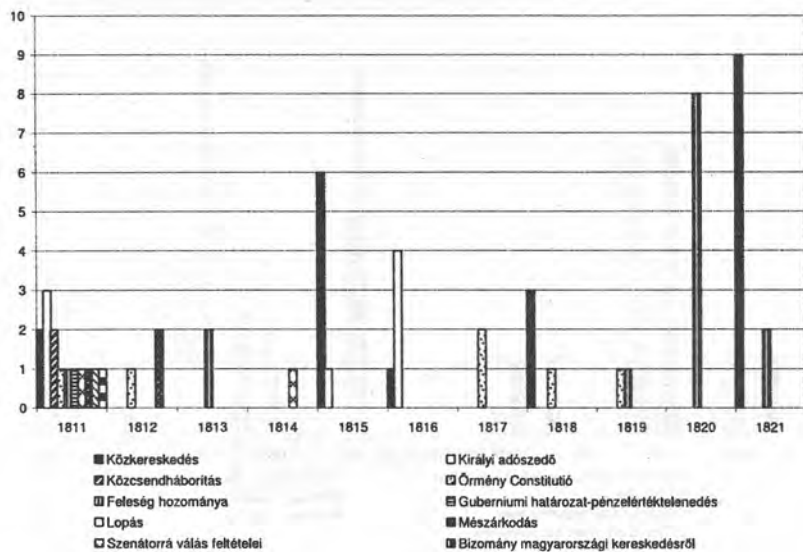
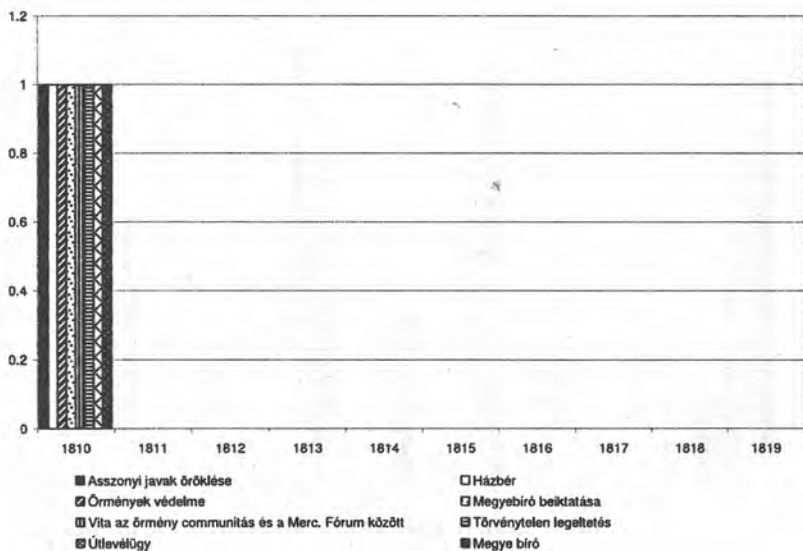
Gubernium.....	4 eset
Bíró.....	3 eset
Collector, executor	3 eset
A Mercantile Fórum működési szabályzata	2 eset
Adósság	1 eset
Ügyvéd	1 eset
Szenátor.....	1 eset
M. Fórummal szembeni engedetlenség	1 eset
Jegyző.....	1 eset
Női hozomány	1 eset
Adó.....	1 eset
Örmény Constitutió.....	1 eset
Büntetés csempészésért	1 eset
Telekvásárlás.....	1 eset
Összesen	22 eset

A Mercantile Fórum gyűlésein napirendre tűzött és tárgyalt témakörök számának a képletesebb ábrázolását grafikonok segítségével végezzük. A következőkben a gyergyószentmiklósi örmény civilizáció szempontjából általunk fontosnak tartott tárgyköröket mutatjuk be:

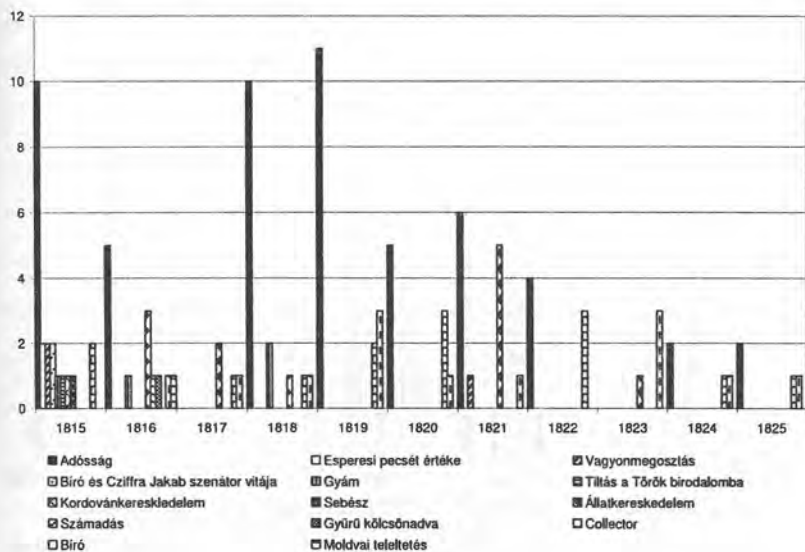
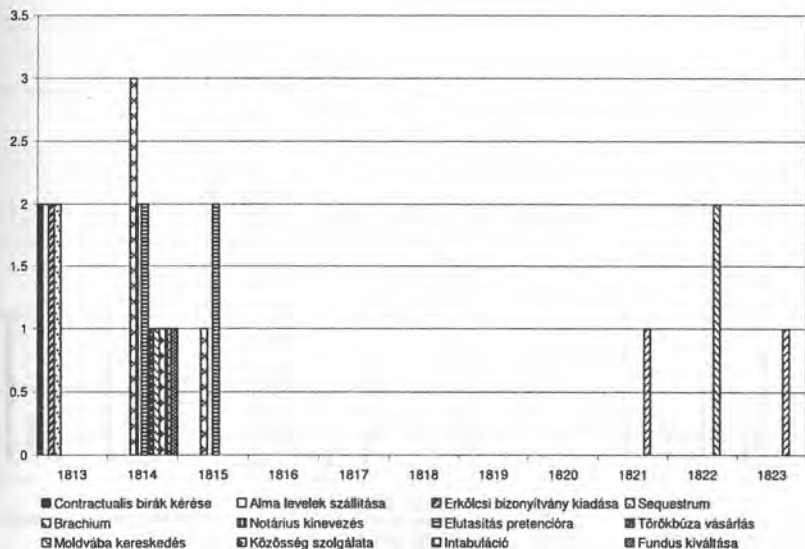

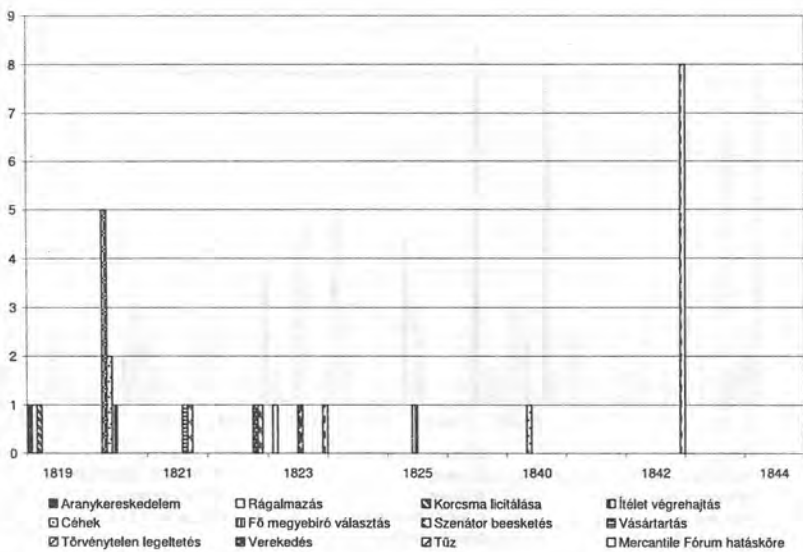
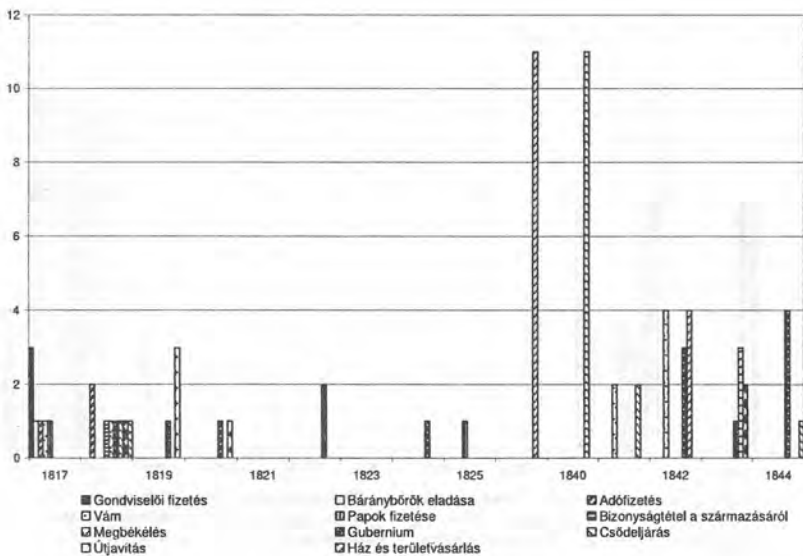

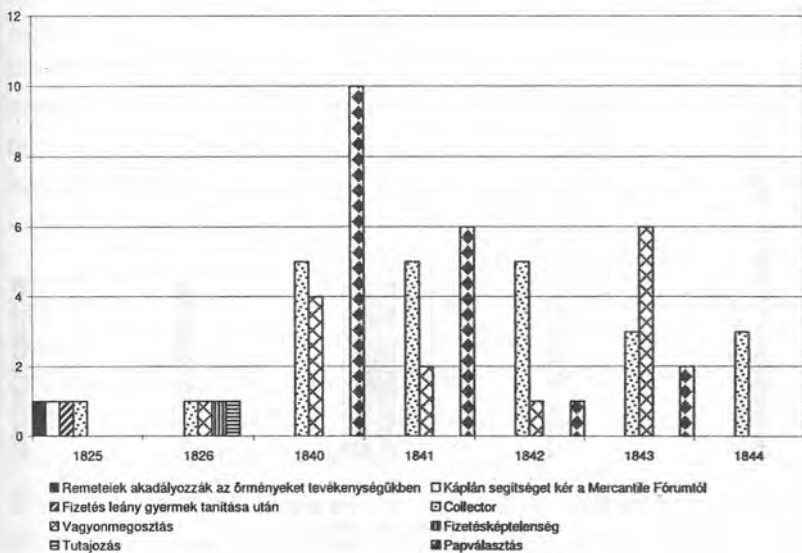
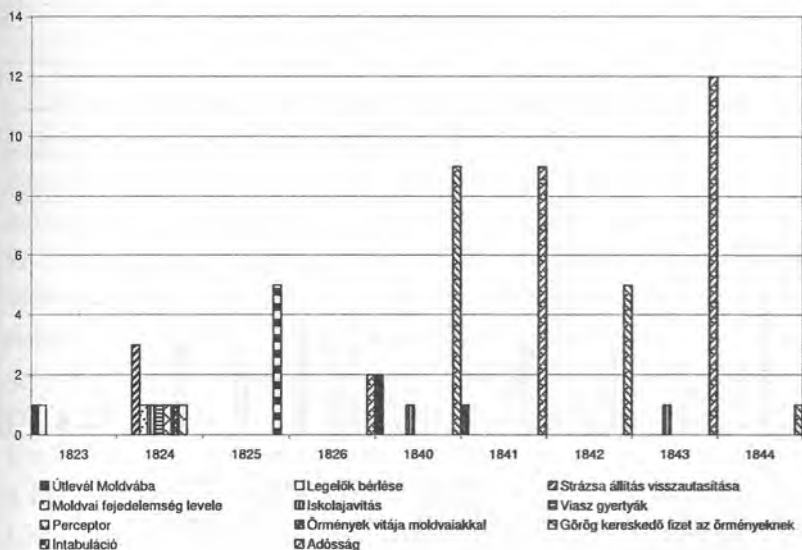

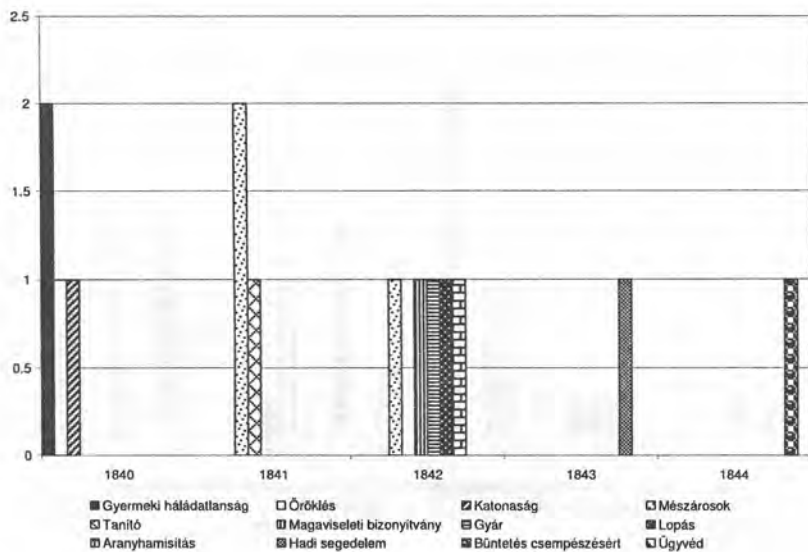
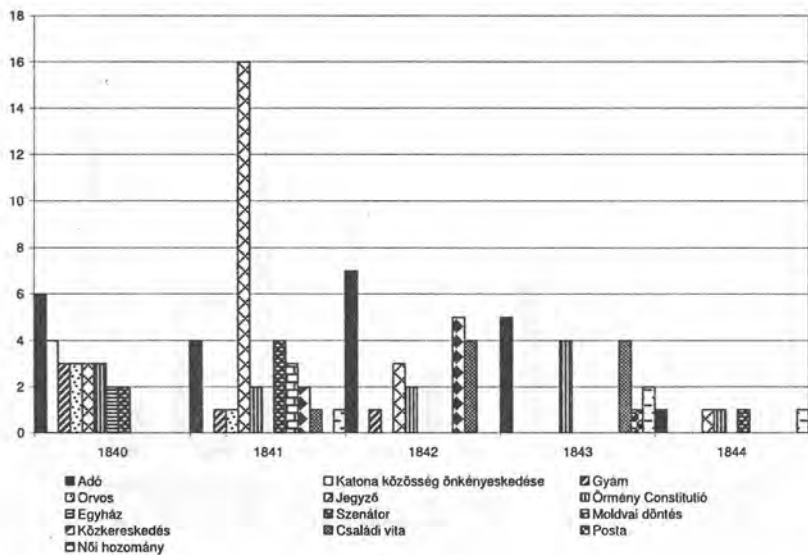

A bíró

A kompániába szerveződő gyergyószentmiklósi örmények élén a letelepedés időszakától a bíró állt, akinek hatalma 1746-ig kiterjedt az erzsébetvárosi és a csíkszépvízi örményekre is. Ettől az időszaktól a gyergyószentmiklósi előljáró 1790-ig alá volt rendelve az erzsébetvárosi bírónak. Az 1790 után következő területi átszervezés után úgy tűnt, a gyergyószentmiklósi örmények teljesen alárendelődnek a széki hatóságoknak. A gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örményeknek azonban volt annyi erejük, hogy kiharcolják a Kereskedői Szék intézményének a létrehozását, melynek kiváltságai lehetővé tették a két örmény közösség autonómiájának a biztosítását a székely közösséggel szemben. Ekkor az örmény kompánia bírója a Kereskedői Szék bírójává vált. Státusa azért sem változott, mert az örmények első előljáróját eddig is a nagykereskedők közül választották. Hatásköre azonban a továbbiakban is kiterjedt az örmény kereskedők, a céhek és a közösség tagjainak ügyintézésére, mint amilyenek az adósságok behajtása, a csődeljárások megszervezése volt, ítéletet kellett hozzon a kereskedők és a közösség tagjai közötti peres ügyekben, kapcsolatot kellett tartson a Fő Igazgató Tanáccsal, a Fő királybíróval, a Vice királybíróval, a provincialista és a katonaközösséggel, feladatkörébe tartozott az adószedés ellenőrzése is.

Általában évente választották őket, de gyakran több évig is vezethették a kereskedő közösséget, mint ahogy az Dávidovics Dávid vagy Lázár Péter esetében történt. Legtöbb esetben azonban a bírók önkéntesen mondtak le tisztségükről. Így történt ez 1806. február 3-án, amikor is korabeli bíró a következőképpen rögzítette a jegyzőkönyvben lemondási szándékát: „Actuális bíró Cziffra Jakab atyánkfia eddig viselt bíróságát az fórum eleibe terjesztvén. Kérte, hogy az gyakorlott szokás szerint helyibe más bíró választassék.” Az új, február 3-án megválasztott bírót, Lukács Istvánt február 14-én

iktatták be hivatalába. A köszöntő beszédet megfogalmazó Tóbiás József nótárius szóvirágokkal teli szövegében, kezdetben történelmi kontextusban próbálta érzékeltetni a bírói tisztség fontosságát. Köszöntőjének első részében a következőket olvashatjuk: „A Bölcs Teremtőnek, hogy az Emberi Nemzetek körül való titkos munkálkodásainak az a szent czélozása volt, hogy az által maga népit azon útra vezethesse, melyen az függésnek célját el érhesse és a függetlenséginek vétkit elkerülhesse ugyan azért, fenn nem állhat, egyességes és békességes csendességben ha nékiek előljárói nem léznek a kiktől függjenek ugyan azért adott leg elsőbben is az sidó nemzetnek királyokat és azt azért helyeztette oly nagy méltóságban, hogy az nép ne tsak függjön tőle, hanem rettegjen, és irtózzék méltóságos fényes személyétől, és az illetén, s ezekhez hasonló szentséges cselekedeteivel az Bölcs Teremtő akarta az emberi nemzetet oktatni és innén vagyon, hogy mivel az királyok kiterjedt országaikban az népeket úgy nem igazgathatják, hogy mindent magok fényes személyek jelen létével vihessenek végben azért rendeltettek az királyi személyt jelentő felsőbb kormány székek, és ezeknek igazgatások alá rendeltettek az polgári előljárók, a kiknek nem tsak jutalomért, vagy hivatalok által nyert betsületért, hanem maga nemzetihez való szereteteit is leginkább kellekik hivatalokat viselni, és ma ha jól meg tekintsük az hivatalbeli személyeket egyet sem találhatunk olyant, akinek nyughatatlanságát a meg határozott fizetés meg jutalmazhatná, egyedül az maga nemzetihez való szeretet, és uralkodójához való alázatos engedelmesség, elégséges jutalma hivatalához kötetett nyughatatlanságának, és az ilyen tisztviselő mondatik igaz hazafinak és hűséges polgárnak, a ki maga hivatalát nem az jutalomért, hanem nemzetihez való szeretetből viseli, hogy annál inkább ez által maga nemzetit az ellenkező viszontagságoktól és üldözésektől oltalmazhassa. Példát adott minden jó hazafinak és tisztviselőknak az régi rómaiaknál élt és cselekedetéről jó hazafiságáról híres consul Attelius Regu-

lus, aki úgy szerette maga hazáját és nemzetét, hogy később volt maga életét feláldozni, rokonait gyermekeit örökre el hadni és az már előre ki mondott kínos halált választani, hogy sem maga nemzetinek és hazájának kissebbségire gyalázatos békeséget köszön győzedelmes ellenségivel.”

Az általános szempontok felvázolása után a Mercantile Fórum jegyzője a XIX. század első éveinek sajátos helyzetét mutatta be: „Ma nem élünk olyan világban, hogy egy jó hazafinak és hűséges polgárnak maga életét fel kellessék áldozni és rokonait, gyermekeit elhadni azért, hogy nemzetinek és hazájának ilyen áldozat által betsületet szerezzen és hasznot hajthasson, hanem csak az szükséges, hogy ezen hazafiúi és nemzetéhez való szeretetéből, egy kevés nyughatatlanságot, és talán ehhez köttetett hátramaradást áldozzon fel maga nemzetiért és valyon lehet-é még csak gyanakodni is hogy egy maga nemzete szeretetiből lelkesített jó polgár bé hunt szemmel meg átalkodott szívvel nézhesse nemzetinek terhit, és csak azért hogy szeretet nemzete a függetlenség és rendetlenség által leginkább háládatlan szokott lenni előljárójához ilyen szükségiben ilyen szorultságában el hadja maga nemzetit.”

Ezt követően az örmény Kereskedői Szék jegyzője bemutatta a Cziffra Jakab lemondása utáni helyzetet, méltatta a volt bíró tevékenységét, majd kitért az új bíróval szembeni elvárásokra is. Mindezzel kapcsolatban a következőket mondta: „Igen jól emlékezik az nemes gyülekezet, hogy februáriusnak 3-dik napján ilyen móddal egyben gyülekezve lévén az több tárgyak között, melyek akkoron előfordultak vala, az elmúlt 1805-dik esztendőben itten az nemes comunitás között bírói hivatalt viselt Cziffra Jakab atyánkfia maga ditséretesen viselt hivatalát az eddig gyakorlott szokás szerént az Nemes Fórum előtt le tette, hogy helyében az Nemes Comunitás az Nemes Fórummal együtt más ezen hivatalra érdemes személyt válasszon, amint hogy ezen alkalmatossággal közönséges meg egyezésből, mostan mű körünkben érkezett Lukáts István atyánkfiával

osztozott ezen nyughatatlan, és minden jutalom nélkül való hivatalra, az kihez ez úttal az egész nemzet, és nemzet képében ezen nemes fórum én általam telyes bizadalommal nyújta atyafiságos, és barátságos kérésit, hogy ezen ajánlott és számára meg tartott nyughatatlan és csak csupán az nemzet szeretete által meg jutalmazott hivatalt vállalja fel, és úgy folytassa, hogy maga nemzetit csendes békeségben az erköltsös fenyítésekben és előljároihoz kellető engedelmességben úgy meg tartani hogy az midőn hivatalához köttetett szoros kötelességét törekedik telyesíteni, akkor leginkább tessék ki ezen kötelesség gyakorlásából nemzetihez való szeretete. Úgy folytassa mondom, hogy az nemes fórumnak és communitásnak benne helyeztetett bizodalmának meg felelyen, és ezen nem tsak idegenek, hanem maga kebelebéli személyek által is üldöztetett fórumot oltalmazni és az Felséges Uralkodó Királyi kegyelem által engedtetett Privilegiumában meg tartani el ne mulassza, hogy az által maga nemzetihez való buzgó szeretetét még forróbban éreztethessen és elhitethesse aztot szeretet nemzetivel, hogy ezen ajánlott és nyughatatlansággal egyben köttetett hivatalt nem az ditsőségért, és nem az bizalomért, mely az után nem járandó, hanem leginkább maga nemzetihez való szeretettől viseltetve vállalta fel.”

Ezután az 1806. február 3-án megválasztott előljárohoz fordult, akivel szemben ismét megfogalmazta – persze más szavakkal – az örmény kereskedő közösség elvárásait első tisztségviselőjétől:

„Nemes Férfi! Kedves Atyánkfia!

Íme üres az az előljároi szék, melynek utána járandó jutalma az nyughatatlanság, üres az a szék, melynek egy jó hazafi előtt bőséges jutalma az nemzeti szeretet, az melyben ezen nemzet képet viselő fórum óhajtva és olyan tántoríthatatlan bizodalommal várta, hogy az Úr minden világi boldogságai között legfőbbnek tartya azt, ha maga nemzetének javát munkálodhatya, fogadja el ezen nemzeti szeretet áldozatyát és mutassa meg, hogy maga érdemes

személyével nem csak kíványa ezen félre való ország szegeletében le telepedett nemzetének díszét nevelni, hanem egyszersmind elnyomattatásából fel segíteni, maga szabadságában meg tartani, és minden üldöztetéseiben oltalmazni úgy törekedik, hogy ebből nem egyéb, hanem csupán csak nemzetéhez való szeretete, hazájához való buzgósága, és uralkodójához való engedelmissége tessék ki és ne kövesse az úr azoknak példáját, akikben a sorsnak változása az nemzetnek nem szeretetit, hanem hidegülsét nevelte és csak az egy sors változásával is meg bizonyították azt, hogy nemzetekhez való szereteteknek tüze egészen el aludt, s olyanokká lettek mint a pusztá hang szózat nélkül.

Nem is remélik ezen Mercantile Fórum és Communitás tagjai, hogy az úr ezen atyafiságos és az Úrban helyzetetett telyes bizadalmát és már most ürességben bíró Bírói Széket el ne fogadná, s érdemes személyével bé ne töltené, mivel hiszi ezen nemzet álhatatoson, hogy az hozzája való szeretet az Úrban sokkal nagyobb, hogy sem az, a sorsnak változása által meg teljesithetett volna. Ezen bizadalomnál fogva nem csak maga engedelmisségit, hanem az egész nemzet ügyes bajait úgy szívére köti, hogy az Úrnak bölcs kormányzása voltaképpen meg győzhesse az egész nemzetet, hogy amidőn az urat maga igazgatójának választotta, akkor egy olyan nemzete szeretetétől lelkesült atyafiának adta kezében az igazgatást, aki maga személyes hasznánál sokkal nagyobbra betsülötte az maga nemzete hasznát, és ilyen csalhatatlan bizodalma mellett, magát az egész nemzet bölcs kormánya alá olyan ígérettel ajánlja, hogy valamit az úr maga nemzetinek hasznára, nyugodalmára és előmenetelére fog cselekedni: mind azokat haladárossággal fogja venni. Ilyen ígérek mellett reméli is ezen nemzet, hogy az úr mint szeretett atyafi és igaz feleberát, maga nemzete szeretetéből meg sem is veti ilyen bizadalmas kérésit nemzetinek, hanem intézete ellen is olyan terhet vállal fel vállaira, melyet el hordozni egy jó hazafinak és igaz polgárnak mindenkor ditsőségesebb, szokott lenni, hogy

sem ezen ditsőséget az magános haszon meg tudhatná szeplősi-teni. Ez az Úr Nemzetinek buzgó kívánsága, melyet hogy az Úr ez úttal el fogadjon továbbra is atyafiságot kér.”

Tóbiás József nótárius beszédének magyar nyelvezetét a nyelvújító mozgalom tagjai is megirigyelhették volna. Érdekes módon a Gubernium csak 1806. március 17-én hagyta jóvá Lukács István bírónak való választását.

Lukács István 1807. február 14-én adta be felmondását. Helyébe „közönséges megegyezésből” bírónak választották Fitzus Mártont, akit a választási gyűlésen be is iktattak hivatalába.

1808. január 8-án Fitzus Márton bíró lemondott hivataláról és kérte, „hogy helyében más bíró választassék és az további kötelesség folytatásától menté tétessék”. Az előljáró lemondását a szokásos bíróválasztás követte, melyet a korabeli jegyzőkönyvben a következőképpen mutattak be: „Az bírói hivatalra candidálatván Kövér Gergely és Wertán István atyánkfiai az vótumok többsége tanálván Wertán István atyánkfiaát bírói hivatalában bé is iktattatot, mely is jelentessék bé az Felső Királyi Guberniumnak megerősítés és helyben hagyás véget.” A bírótól „bíróságában tett conformációjáért” a Királyi Fő Igazgató Tanács 3 rajnai forint 48 krajcár Guberniális taxát követelt. A Guberniális taxa szinte mindegyik megválasztott bírónak nézve kötelező volt. Így többek között Wertán Kajetánt 1805. február 3-án értesítették a Guberniumnak az 1805. július 12-i rendeletéről, a Guberniális taxa kifizetéséről. Mivel a számára kirótt 3 rajnai forint 24 krajcár nagyságú kötelezettséget rég kifizette, a Kereskedői Szék döntése alapján el kellett küldenie a Guberniumhoz a „quiétántiát”, vagyis a kifizetésről szóló igazoló iratot.

1809. január 10-én Wertán István lemondott bírói tisztségéről, de a közösség újraválasztotta az előljárót, aki így két évig töltötte be ezt a tisztséget.

1810. január 2-án Wertán István újra jelezte lemondási szándékát. Ekkor az adószedők elszámoltatása után január 3-án került

sor az új bíró megválasztására. A választás eredményeképpen „... az vótumok többsége Dávidovits Dávid atyánkfiát tanálta az bírói hivatalra, bé is eskettetett...”

A következő bíróválasztásra rendhagyó módon 1811. november 20-án került sor, ahol a következő személyek vállalták a megmérettetést: Dávidovics Dávid, Wertán István és Lukáts István. A bíróválasztáson „az candidátusok közül Dávidovits Dávid 26, Wertán István 6 és Lukáts István 3 vótumokkal választatván az bírói hivatalra...”

Az 1812. november 26-i bíróválasztási gyűlést maga a királybíró vezette le a Mercantile Fórum és a community jelenlétében. A korabeli jegyzőkönyv a következőképpen mutatja be a gyűlés lefolyását: „Minek utána az egyben gyűlt Mercantile Fórumot és Communitysbélieket (a királybíró) köszöntötte volna, előadja mi okon jelent volna meg ezen gyűlésben, hogy a Felső Királyi Gubernium által adatot hatalma szerint, maga jelenlétében vitettesse végben a bírói választást, megintvén azért a Communitysbélieket, hogy a bírói hivatalra olyan három személyeket választanának, akik ezen hivatal viselésére alkalmasok lehessenek. Melynek következtül a communitysbéliek a bírói hivatalra Dávidovits Dávid, Wertán István és Keresztes István atyánkfiat választották.”

A három jelölt a következő szavazatszámot kapta: Dávidovits Dávid 20, Wertán István 11, Keresztes István 0 „vótumokat nyertenek a bíróságra.”

Az örmény Kereskedői Széken belül a következő esztendőben belső ellentétek alakultak ki a bíró és egyes szenátorok között. Ezek a viszályok veszélyeztették az 1814-es évi bíróválasztást. Ezért a Mercantile Fórum tagjai és a communitysbéliek „követet küldöttek a Méltóságos Fő Király Bíró úrhoz, hogy a bíró választására rendelt gyülekezetben meg jelenni, és a választást maga elől ülése alatt a felsőbb rendelések szerint elrendelni méltóztatnék”. A királybíró elfogadta a felkérést és a bíróválasztási

gyűlést levezette. Ez alkalommal Dávidovics Dávid 25, Wertán István 7 és Keresztes István 3 szavazatot kapott. A választás eredményét felküldték a Királyi Guberniumhoz.

A választás alkalmával Dávidovits Dávid ellenfelei vereséget szenvedtek. A bíró kihasználta az újraválasztása után kialakult helyzetet, és a királybíró segítségét kérve nyílt támadást indított az ellenzék vezére, Cziffra Jakab szenátor ellen. Az esetet az 1814. február 3-i jegyzőkönyv a következőképpen rögzítette: „Olvastatik actualis bíró Dávidovits Dávid atyánkfiának, a Méltóságos Fő Király Bíró Úrhoz utasított jelentése, melyben Cziffra Jakab senator ő kegyelmének a függés engedelmességit nem üsmerő indulatya ellen panaszolván azzal leginkább vádolya, hogy a népet a bíró és fórum ellen való engedetlenségre kívánja ösztönözni és amiatt nem remélhetvén, hogy a felsőbb rendelések telyesítésekbén hívségét bizonyíthassa, kéntelen bírói hivataláról lemondani, kérvén jövendőre nézve illő meg zabolásztatását, melynek felolvasása után maga a Méltóságos Fő Király Bíró úr szoros kérdőre vonván a communitybélieket és a fórum tagjait. Ezek meg üsmerék, hogy a bíró tökéletes számot adván a fórum előtt, melyen maga a bé vádoltatott is jelen lévén helytelenül vádoskodik a bíró ellen, a felladás ellen annyiban kívánták magokat menteni, hogy a függetlenség vétkit magokénak nem üsmerhetik, mindenkor a bíró és fórum iránt való engedelmességbén kívánván magok kötelességiket gyakorolni. A bépanaszoltatott Cziffra Jakab pedig kemény szemre hányás után is maga vakmerőségiben nem csak meg maradott, hanem tulajdon hibája mentségei és leginkább a bíró ellen bosszús indulatyát és a fórum megalacsonítását példázván a Méltóságos Fő Király Bíró úr a felsőbbség által adott hatalmával élni kívánván.” A bírónak a gyűlésen sikerült elérnie Cziffra Jakabnak a szenátori tisztségből való felmentését. Erre Kábdebó Márton és Lázár Zakariás is lemondott szenátorságáról. A három lemondotott vagy lemondott szenátor helyébe Kábdebó Antalt, Lázár Antalt és Czárán Antalt választották meg.

Cziffra Jakab és társai által megfogalmazott vádokban mégiscsak volt igazság. A bíró 1814. november 14-én a fórum előtt elszámolt az 1813-as évről származó 177 rajnai forintról és 28 krajcár-ról, valamint a hadi segedelem titulusa alatt felszedett 916 rajnai forintról. Az elszámolással párhuzamosan a rendelkezésre álló pénzek elkönyvelését is rendbe rakta. Így amikor a fórumhoz érkezett a Fő Király Bíró úrnak január 20-i levele, „melyben közölvén a Felsőges Királyi Guberniumnak 10392. szám alatt költ kegyelmes rendelésit terjesztette a fórum elé”, melyben Cziffra Jakabnak panaszára Dávidovits Dávid bírót „az örmény közösség pénziről való számadásra” kényszerítették volna, a számadási akták már rendbe voltak téve. A kivizsgálások során a közösség pénzével való visszaélést nem lehetett a bíróra rábizonyítani. A fórum 1815. február 20-i jegyzőkönyve a kivizsgálás eredményével kapcsolatban a következő határozatot hozta: „A számadások jegyzőkönyvek szerint iratattatván oly kérés mellett adattasék által a Méltóságos Fő Király Bíró úrnak, hogy a helytelen vádoskodó ellen illő elégtételt ki eszközölni méltóztassék.” Az eredmény nyilvánosságra hozása után Dávidovits Dávid a következő napra gyűlést hívott össze, melyre meghívta a főkirálybírót is. A szék első emberének a megjelenését a február 21-i jegyzőkönyv a következőképpen mutatta be: „Elsőbben is a Méltóságos Fő Király Bíró úr elő adván a Felsőges Királyi Fő Igazgató Tanácsnak 1814-dik esztendőben october 24-dikén 10392. szám alatt költ kegyelmes rendelését melyben a Cziffra Jakab panaszos fel adására parantsoltatik, hogy Dávidovits Dávid bíró atyánkfia bírói idejéről való számadásra szoríttasék, ugyan azért a Méltóságos Fő Király Bíró úr ezen számadás dolgát világosságra kívánván hozni, oly utasítást kíván a Fórumtól, és a Communitástól, hogy ki tessék miben légyen a fenn forgó számadás dolga, és igaz-e Cziffra Jakabnak fel adása, melyben a Mercantile Fórum, és Communitás maga ki nyilatkoztatását az őt esztendei számadással edgyütt bé adván azzal az alázas

kéréssel, hogy mivel a fel adása csalfa és helytelen illendő elégtételt ki eszközölni méltóztassék. Ezután Méltóságos Fő Király Bíró úr személyjesen is elő hivattatni kívánván Cziffra Jakabot, hogy fel adásaiban a Nemes Fórummal, és a Communitással confrontáltassék honnyában nem találtatott.”

Dávidovits Dávid a számadás bemutatásával erkölcsi győzelmet aratott Cziffra Jakab felett, aki nem vállalta a szembesítést sem. A királybíró hiába kerestette, a leváltott szenátornak nem sikerült a nyomára akadniuk. Valószínűleg Cziffra Jakab támogatói sem mertek részt venni a Mercantile Fórum gyűlésén. Ilyen körülmények között tüzték napirendre Cziffra Jakabnak a kérését a szenátori tisztségbe való visszahelyezése ügyében is. A határozat természetesen visszautasító volt. Kedvező volt a helyzet Dávidovits Dávidnak a bírói tisztségbe történő újraválasztására is. A választáson Dávidovits Dávid 20, Kabdebo Antal 9, míg Lázár Kristóf 4 szavazatot kapott. Dávidovits Dávid tehát a Mercantile Fórum bírója maradt 1815-ben is. Új helyzetét kihasználva a Guberniumtól bizottság kirendelését kérte, hogy Cziffra Jakabtól elégtételt kap hasson. Az illető „comisió” a kivizsgálást természetesen a bíró elvárásai szerint kellett volna végezze. Dávidovits Dávid arra kérte a Mercantile Fórumot, tegye meg a maga kérését e tárgyban. Mivel a gyűlésen főleg a bíró pártolói voltak jelen, a következő határozat született: „Mivel hogy minden fel adásai (Cziffra Jakabnak) hamisaknak tanáltatottak, kérettessék példás elégtétel okozott költség, fáradság, meg térítése mellett, és hogy az örmény közönség közül is ki zárattassék.”

Cziffra Jakab ügyében a Gubernium által elrendelt kivizsgálás 1815 decemberében kezdődött Baló József alkirálybíró vezetése alatt. A hónap közepén a gyűlésvezető helyettes bíró arra próbálta rávenni az örmény közösséget, „hogy mind a Fórum, mind pedig a Communitás nevében kérettesék a commissió, hogy az hamis vádoskodó ellen elégtételt nyerjen.” A közösség elfogadta a he-

lyettes bíró kérését és úgy döntöttek, hogy „tanáltassék meg az investigátori commisio a Fórum és a Communitás nevében.”

A Baló József gyergyói alkirálybíró által vezetett kivizsgálás eredményei az 1816-os évben nem feleltek meg a Kereskedői Szék bírója elvárásainak. A volt szenátor elleni több mint két éves hangulatkeltés, az eredmények hiánya miatt az ellenkező hatást váltotta ki. Ilyen körülmények között a Mercantile Fórum bírója 1816 nyarán beadta, vagy kénytelen volt beadni Sándor Mihály királybírónak a tisztségéből való lemondását és feloldoztatását ezen tisztség alól. Az 1816. július 18-i gyűlés jegyzőkönyve szerint a főkirálybíró „Wertán István atyánkfiát rendelte addig is, míglen a candidátusok közül valamelyiket a Felséges Királyi Gubernium confirmálni méltóztatik”. A főkirálybíró rendeletének a felolvasása után „az jelen lévők kívánták ugyan, hogy addig volt bíró atyánkfia továbbra is folytassa a bíróságot, de (Dávidovits Dávid) semmiképpen hajolni nem akarván”. Ugyanazon jegyzőkönyv szerint „Wertán István atyánkfia csak a Méltóságos Fő Király Bíró úr rendelkezéséhez való tiszteletből vállalta a terhet magára, s ennél fogva volt bíró atyánkfia minden bíróságához való requisitumokat ezennel resignálván, továbbra eddig viselt szolgálattáról Bizonyosság Levél adatot”. Wertán István bírósága 1817. október 10-ig tartott. A fórum élén őt követte Kápdebó Antal. A Kereskedői Szék jegyzőkönyve szerint Sándor Mihály főkirálybíró Kápdebó Antalt „míglen a Felséges Királyi Guberniumtól a Confirmátió megérkezneék bírónak substituálja azzal a rendeléssel, hogy minden engedelmességgel viseltessék a közönség hozzája.” A fórum határozata szerint „a bíróság viselése által adatott Kápdebó Antal atyánkfiának...”

Az 1817. október 10-i és az 1818. március 31-i jegyzőkönyvek tartalma, illetve a bíróválasztásra vonatkozó okiratok hiánya jelzi, hogy Wertán István és Kápdebó Antal kinevezett bírák voltak.

Kápdebó Antal több mint két évig töltötte be a bírói tisztséget, melynek 1819 decenberében bekövetkezett halála vetett véget. A Kereskedői Szék és a Communitas tagjai „követséget” küldtek a

szék főkirálybírójához, akit értesítettek erről a tragikus eseményről. Sándor Mihály főkirálybíró rögtön egyeztetett a küldöttség tagjaival. A bíróválasztás időpontját december 30-ra tűzték ki, „az előfordulható tárgyaknak elintézésére” pedig Lázár Kristófit bízta meg.

Az 1819. december 30-i választási gyűlés lefolyását a korabeli jegyzőkönyv a következőképpen rögzítette:

„A Méltóságos Fő Király Bíró úr tehát emlékezetben hozván a Felsőleges Királyi Guberniumnak 1810-dik esztendőben július 27-kén 1609. szám alatt költ kegyelmes rendelését az abban zárt Felsőleges Rescriptummal edgyetemben, melyek szerint a Mercantile Fórumnak organizációja a méltóságos úrra bízott azzal edgyütt, hogy amidőn a Mercantile Fórumnál bírói választás léssen a választás mindenkor a Méltóságos Fő Király Bíró úr jelenlétiben vitetessék végben, azzal a modalitással, hogy a bíróságra mindenkor három azon hivatalra alkalmas személyek candidáltassanak, arra nézve, ezen a felsőbbség által adatott hatalminál fogva a máii napon a néhai megholt bíró helyjében a bírói választást végben vitetni kívánván, atyai képen inti a communitás tagjait, hogy az actualis senátorok közült válasszanak 3 személyeket, akikre annak utána a voxolás meg is eshessék.”

A fórum és a communitás tagjai három személyt javasoltak „candidációba”. Ezek közül Lázár Kristóf 4, Kápdebó Jakab 25, míg Czárán Antal 4 szavazatot kapott. 1820-ban tehát Kápdebó Jakab volt a fórum bírójára, akit a következő esztendőben is megválasztottak a Kereskedői Szék első elöljárójának. A fórum 1821. február 26-i jegyzőkönyvében a következőképpen rögzítették megválasztásának a Gubernium általi jóváhagyását: „A Felsőleges Királyi Fő Igazgató Tanátsnak 1153. szám alatt költ kegyelmes rendelését (olvassák fel) mely azt tartya, hogy Gyergyó Szent Miklósi örmény kereskedő Kápdebó Jakab a Mercantile Fórum bíróságára több voxal választása után confirmáltván, annak

rendi szerént iktattassék bé az írt bírói hivatalra.” A választás jóváhagyása után a Kereskedői Széken „annak rendi szerént be is iktattatott nevezett Kápdebó Jakab úr a bíróságra.”

Ugyanezen a gyűlésen került napirendre Cziffra Jakab volt szenátor vitás ügye is a communitás és a fórum egyes tagjaival, vagy ahogy a jegyzőkönyvíró fogalmazott „egyik a másika ellen való tett panasszaikra”. A korabeli jegyzőkönyvből azt is megtudjuk, hogy „a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátsnak több rendbéli kegyelmes rendelése következtésül a kiparantsolt investigátiónak már valahára léendő bévégesztetése amely panaszokra parantsolt investigátió minék előtte annak rendi szerint folyamatyát venni.” A kivizsgálás eredményéről nem tudunk meg semmit, csak annyit, hogy Cziffra Jakab a kialakult, nyilvános vita során megsértette a főkirálybíró, tehát nyilvánosan bocsánatot kellett kérnie. Az örmény kereskedő – a szenatori tisztség visszaszerzéséért – ezt meg is tette.

Kapdebó Jakab az 1822-es évben is a Mercantile Fórum bírója maradt. 1823 januárjában „házi körülállásaira” hivatkozva mondott le tisztségéről, amiről a főkirálybíró is értesítette. A szék első embere a bíróválasztást 1823. január 27-én szervezte meg. A Mercantile Fórum választási gyűlésén Lukáts János 32, Lázár Kristóf 7, míg Czárán Antal 5 szavazatot kapott.

A választási gyűlésen ismét napirendre került Cziffra Jakab és Dávidovits Dávid közötti ellentét után kialakult helyzet, főleg pedig ezzel kapcsolatban a szék első emberének a megsértése. A főkirálybíró magatartását a fórum jegyzőkönyve a következőképpen rögzítette: „a Méltóságos Fő Király Bíró úr (...) egyszersmind jelentette azt is, hogy míglen Cziffra Jakab uram az közötté és a Nemes Communitás között eddig elő fenn forgott egyenetlenség felett való pretentióról le nem mond, mind addig a hivatalát el nem fogadhassa nehogy vele is egyenetlenségbe jöhessen amely kévanság felett minék utána több disceptutiok bé következtek volna a Méltóságos Fő Király Bíró úrnak interpositiójára minden

az eddig elő fenn forgott egyenetlenség felett való pretenziójáról Cziffra Jakab uram prelud le mondott egyedül a zálogba elvétellett oráját kérte vissza adattatni, mely órának vissza adattatása ezennel meg is határozott és vissza is adatott.”

Az 1823-as esztendő bírójának tehát Lukáts János volt megválasztva, aki a következő esztendőben is betöltötte ezt a tisztséget. 1824. október 28-án Kritsa Péter a fórumon bejelentette a bírót, Lukáts János halálát. Bár a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum tagjai rögtön értesítették a halálesetről a királybírókat és kérték a választási gyűlés mihamarabbi megtartását, a széki előjáró szinte három hónapot várt a választással. Az 1825. január 23-i gyűlésen javasoltak közül Cziffra Jakabnak 8, Lázár Antalnak 25, Kritsa Péternek pedig 4 szavazat jutott. Megválasztása után Lázár Antal rögtön elfoglalta bírói hivatalát, nem várta meg a Gubernium jóváhagyását. A következő, 1826-os évben is Lázár Antal volt a Kereskedői Szék bírójának.

Mint tudjuk, az 1827 és 1839 közötti időszakra vonatkozó jegyzőkönyvek nem állnak rendelkezésünkre. Az azonban világos, hogy 1835 és 1844 között a fórum bírójának Lázár Péter volt. 1842-től kezdődően a Kereskedői Szék bíróját három esztendőre választották. Ez azt jelentette, hogy az 1844-ben újraválasztott Lázár Péter az új rendszabálynak köszönhetően még három esztendeig, vagyis 1847-ig töltötte be ezt a tisztséget.

Az 1844. február 5-i választáson az újraválasztott bírót hatásköre növelését követelte. Lázár Péter a választás után jelezte, „hogy bírói hivatalát csakis úgy folytathatja célszerűleg, ha a tanácsosok is meleg részvétellel viseltetvén az előforduló és eligazítandó ügyek aránt, neki segéd kezett nyújtanak és ha a közönség tagjai teljes készséggel teljesítik a hozzájuk intézendő parancsokat, mivel pedig feltehetni azt, hogy egy számos tagokból álló társaságban legyenek olyan tagok is kik vagy megvetésből, s innen eredő makatságból, vagy pedig vakmerőségből a bírói pa-

rancsolatokat megvetik, engedetlenésre vetemednek, s ez által a társaság fennállására szükséges jó rend felzavartatik – szükségesnek látja tehát, hogy az engedetlenek, s vakmerők czélszerű büntetése, s ezen büntetésnek felvételi módja ezen gyűlésben megállíttassék.”

Mivel az örmény közösség vagyoni megoszlása nem tette lehetővé az egységes fellépést az engedetlenekkel szemben, Lázár Péter a következő javaslatokat terjesztette elő és fogadtatta el:

1) Ha a szenátorok és esküdtek a bíró és a polgár meghívása ellenére igazolatlanul hiányoznának, 2 rajnai ezüst forint kifizetésére köteleztetnek;

2) Ha a bíró kénytelen volna hazulról eltávozni, s a bíróságot valamelyik szenátorára bízna, a felszólított tanácsos köteles a bíró hazajöveteléig felvállalni a helyettes bírói tisztséget. Ha ezt nem vállalná, szintén 2 rajnai ezüst forintra büntethető;

3) Bármely szenátor, esküdt vagy a közösség egyszerű tagja, aki a bíró, vagy a Kereskedői Szék előtt, „bárki által, s akármi tárgyban is bevádoltatik, s ezért bíró atyánkfia eleibe, vagy a Kereskedői Székhez való megjelenésre a polgár által bírói pecsét erejénél fogva törvényesen idéztetvén, ha ezen bírói pecsétnek nem engedelmeskednék, mindannyiszor a közönségnek azon tagjai, akik a köztudat és meggyőződés szerént vagyonosabbak, két ezüst R.(ajnai) forinttal büntetődjön”.

4) A szegények esetében „a pénzbeli büntetés helyett a hibához mérsékelt időig a közösségnek helyben levő úgynevezett setét házában kenyér, s víznek lett kiállandó letartoztatást büntetéssel fog az engedetleniségére megbüntetetni”.

A bíró javaslataival arra törekedett, hogy az örmény közösség maga oldja meg belső problémáit, a külső erők beleszólását pedig a lehetőségekig meg kell szüntetni. Ezek az elvek a következőképpen voltak megfogalmazva a Kereskedői Szék határozatában: „Minden a Kereskedő Társaság dolgaiban való idegen befolyást és avatkozást a lehetőségig kikerülni, s mellőzni szükséges lévén,

ezután a Kereskedői Szék a kebeléből, vagy a közönség tagjai közül kinevezendő meghívottjai által fogja az engedetlenekre szólt pénzbéli vagy letartóztatási büntetést elégtételbe venni.

Ha pedig a Kereskedői Szék által kiküldött megbízottak által, kiknek napidíjok 30 váltó krajczárban állítatott meg – elpróbálandó elégtételt a Nemes Örmény Közönségnek bármely tagja is erőszakos ellenállással megakadályoztatná, abban az esetben a Kereskedői Szék a Méltóságos Fő Király Bíró úrhoz fog folyamodni.”

Láthatjuk, hogy bármennyire is ragaszkodtak önkormányzatiságukhoz, végső esetben mégiscsak biztosították a főkirálybírónak a fórum számára megoldhatatlan kérdésekben a beleszólás jogát.

Az általunk bemutatott bíróválasztásokból is láthatjuk, hogy a XIX. század elején a bírót egy esztendőre választották, de a bírói mandátum esetenként két vagy több évig is tarthatott. 1842-től a bírót három esztendőre választották. A korabeli jegyzőkönyvekből az is kiderül, hogy a bírót igen gyakran a szenátorok közül is helyettesíthették, akik a jegyzőkönyvekben helyettes vagy substitutus bíróként voltak feljegyezve. Ez azt is jelentheti, hogy a megválasztott, vagy ún. „actuális” bíró munkáját gyakran segítették a szenátorok. Legtöbb esetben azonban a bírókat a távolsági nagyállatkereskedelemben való elfoglaltságuk miatt helyettesítették a legelőkelőbb szenátorok. Különleges esetekben is neveztek ki helyettes bírót. Így 1806. február 3-án, amikor Lukáts Istvánt bírói hivatalába beiktatták, közölték vele, „hogy az Csiki Kajetán és Lukáts Thódor dolgaikban, akármi neműek is légyenek bírói hatalommal ne légyen, hanem ezen két személyek dolgaikban neveztessek ki substitutus bíró...” Az utasítás számbavétele után az első szenátort neveztek ki helyettes bírónak.

A reális kép érdekében megpróbáljuk évenként és gyűlésenként bemutatni a rendelkezésünkre álló jegyzőkönyvek alapján, hogy mikor vezették a Mercantile Fórum megbeszéléseit a választott bírók, mikor a helyettes bírók, illetve ezek felettesei:

1805

december	2	választott bíró	Cziffra Jakab
december	3	választott bíró	Cziffra Jakab
december	9	választott bíró	Cziffra Jakab
december	16	választott bíró	Cziffra Jakab
december	17	választott bíró	Cziffra Jakab
december	18	választott bíró	Cziffra Jakab
december	20	választott bíró	Cziffra Jakab
december	30	választott bíró	Cziffra Jakab

1806

január	8	helyettes bíró	Fitzus Márton
január	9	helyettes bíró	Fitzus Márton
január	29	helyettes bíró	Lázár Zakariás
január	30	választott bíró	Cziffra Jakab
február	3	választott bíró	Cziffra Jakab
február	5	választott bíró	Cziffra Jakab
február	14	választott bíró	Lukács István
február	21	választott bíró	Lukács István
február	24	választott bíró	Lukács István
február	28	helyettes bíró	Kritsa Márton
március	22	Vice király bíró	Balási József
március	26	választott bíró	Lukács István
április	21	választott bíró	Lukács István
április	25	választott bíró	Lukács István
április	30	választott bíró	Lukács István
május	2	választott bíró	Lukács István
május	6	választott bíró	Lukács István
május	7	választott bíró	Lukács István
május	9	választott bíró	Lukács István
május	12	választott bíró	Lukács István
május	28	választott bíró	Lukács István
június	10	választott bíró	Lukács István
június	11	választott bíró	Lukács István
június	18	választott bíró	Lukács István

június	20	választott bíró	Lukács István
június	25	választott bíró	Lukács István
július	8	választott bíró	Lukács István
július	17	választott bíró	Lukács István
augusztus	1	választott bíró	Lukács István
augusztus	19	helyettes bíró	Fitzus Márton
augusztus	24	helyettes bíró	Fitzus Márton
szeptember	1	helyettes bíró	Fitzus Márton
szeptember	2	helyettes bíró	Fitzus Márton
szeptember	10	helyettes bíró	Fitzus Márton
szeptember	15	választott bíró	Lukács István
szeptember	17	választott bíró	Lukács István
szeptember	19	választott bíró	Lukács István
szeptember	22	választott bíró	Lukács István
október	1	választott bíró	Lukács István
október	13	választott bíró	Lukács István
október	14	választott bíró	Lukács István
október	15	helyettes bíró	Kritsa Márton
október	22	helyettes bíró	Kritsa Márton
október	24	választott bíró	Lukács István
október	27	választott bíró	Lukács István
október	29	választott bíró	Lukács István
november	6	választott bíró	Lukács István
november	14	választott bíró	Lukács István
november	21	helyettes bíró	Fitzus Márton
november	24	választott bíró	Lukács István
december	1	választott bíró	Lukács István
december	9	választott bíró	Lukács István
december	11	választott bíró	Lukács István
december	18	választott bíró	Lukács István
december	31	választott bíró	Lukács István

1807

január	5	választott bíró	Lukács István
január	8	választott bíró	Lukács István

január	9	választott bíró	Lukács István
január	12	Vice király bíró	Gáborfi Pál
január	22	helyettes bíró	Wertán Kajetán
január	28	választott bíró	Lukács István
február	14	választott bíró	Lukács István
március	13	helyettes bíró	Cziffra Jakab
április	6	helyettes bíró	Cziffra Jakab
április	15	választott bíró	Fitzus Márton
április	29	választott bíró	Fitzus Márton
május	14	választott bíró	Fitzus Márton
május	20	választott bíró	Fitzus Márton
június	5	választott bíró	Fitzus Márton
június	10	választott bíró	Fitzus Márton
június	24	választott bíró	Fitzus Márton
július	3	választott bíró	Fitzus Márton
július	10	választott bíró	Fitzus Márton
július	22	választott bíró	Fitzus Márton
augusztus	25	helyettes bíró	Kritsa Márton
szeptember	9	választott bíró	Fitzus Márton
szeptember	16	választott bíró	Fitzus Márton
szeptember	21	választott bíró	Fitzus Márton
október	2	választott bíró	Fitzus Márton
október	16	választott bíró	Fitzus Márton
október	27	választott bíró	Fitzus Márton
október	30	helyettes bíró	Kritsa Márton
november	4	helyettes bíró	Kritsa Márton
november	20	választott bíró	Fitzus Márton
november	27	választott bíró	Fitzus Márton

1808

január	8	választott bíró	Fitzus Márton
január	11	választott bíró	Fitzus Márton
január	20	választott bíró	Wertán István
január	27	választott bíró	Wertán István

február	3	választott bíró	Wertán István
február	8	választott bíró	Wertán István
február	9	választott bíró	Wertán István
február	23	választott bíró	Wertán István
március	7	választott bíró	Wertán István
március	12	választott bíró	Wertán István
március	21	helyettes bíró	Cziffra Jakab
április	20	helyettes bíró	Kritsa Márton
május	6	helyettes bíró	Kritsa Márton
június	8	helyettes bíró	Cziffra Jakab
június	22	helyettes bíró	Kábdebó Márton
július	5	helyettes bíró	Cziffra Jakab
július	6	helyettes bíró	Kábdebó Márton
július	22	helyettes bíró	Cziffra Jakab
augusztus	3	helyettes bíró	Kábdebó Márton
szeptember	9	helyettes bíró	Cziffra Jakab
szeptember	12	helyettes bíró	Cziffra Jakab
november	2	választott bíró	Wertán István
november	30	helyettes bíró	Cziffra Jakab

1809

január	10	választott bíró	Wertán István
március	3	választott bíró	Wertán István
március	18	választott bíró	Wertán István
március	21	helyettes bíró	Lázár Zakariás
április	19	helyettes bíró	Kábdebó Márton
április	21	helyettes bíró	Lázár Zakariás
május	5	választott bíró	Wertán István
május	19	választott bíró	Wertán István
május	25	választott bíró	Wertán István
június	6	helyettes bíró	Lázár Zakariás
július	7	helyettes bíró	Lázár Zakariás
július	28	választott bíró	Wertán István
július	31	helyettes bíró	Cziffra Jakab

augusztus	1	helyettes bíró	Cziffra Jakab
augusztus	2	helyettes bíró	Cziffra Jakab
augusztus	9	helyettes bíró	Wertán Kajetán
augusztus	17	helyettes bíró	Wertán Kajetán
augusztus	29	Domokos Ferencz királybíró megbizottja	
augusztus	30	Domokos Ferencz királybíró megbizottja	
szeptember	15	választott bíró	Wertán István
november	15	választott bíró	Wertán István
november	22	választott bíró	Wertán István
november	29	választott bíró	Wertán István
december	20	helyettes bíró	Wertán István
december	22	helyettes bíró	Wertán István

1810

január	2	választott bíró	Wertán István
január	3	választott bíró	Wertán István
január	12	választott bíró	Dávidovics Dávid
január	19	választott bíró	Dávidovics Dávid
január	26	választott bíró	Dávidovics Dávid
január	31	választott bíró	Dávidovics Dávid
február	8	helyettes bíró	Wertán István
február	19	helyettes bíró	Wertán István
február	23	helyettes bíró	Kabdebó Márton
március	16	választott bíró	Dávidovics Dávid
március	21	választott bíró	Dávidovics Dávid
március	23	választott bíró	Dávidovics Dávid
március	30	választott bíró	Dávidovics Dávid
április	6	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	1	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	7	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	14	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	28	választott bíró	Dávidovics Dávid
június	5	választott bíró	Dávidovics Dávid
június	12	választott bíró	Dávidovics Dávid
július	4	helyettes bíró	Kabdebó Márton

július	6	helyettes bíró	Kabdebó Márton
július	11	választott bíró	Dávidovics Dávid
július	20	helyettes bíró	Wertán István
július	31	választott bíró	Dávidovics Dávid
augusztus	10	választott bíró	Dávidovics Dávid
szeptember	3	választott bíró	Dávidovics Dávid
szeptember	21	helyettes bíró	Lázár Zakariás
november	6	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	19	választott bíró	Dávidovics Dávid
december	10	választott bíró	Dávidovics Dávid
december	11	választott bíró	Dávidovics Dávid
december	9	választott bíró	Dávidovics Dávid

1811

január	9	választott bíró	Dávidovics Dávid
január	11	választott bíró	Dávidovics Dávid
március	11	helyettes bíró	Lázár Zakariás
március	13	helyettes bíró	Lázár Zakariás
március	15	választott bíró	Dávidovics Dávid
április	5	helyettes bíró	Lázár Zakariás
május	3	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	17	választott bíró	Dávidovics Dávid
augusztus	14	helyettes bíró	Czifra Mihály
szeptember	19	választott bíró	Dávidovics Dávid
szeptember	23	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	13	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	20	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	27	választott bíró	Dávidovics Dávid
december	4	választott bíró	Dávidovics Dávid
december	19	választott bíró	Dávidovics Dávid

1812

február	1	választott bíró	Dávidovics Dávid
február	19	helyettes bíró	Wertán István
február	28	helyettes bíró	Wertán István

április	10	választott bíró	Dávidovics Dávid
április	15	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	1	helyettes bíró	Wertán István
május	4	helyettes bíró	Wertán István
május	21	választott bíró	Dávidovics Dávid
június	4	választott bíró	Dávidovics Dávid
június	10	helyettes bíró	Wertán István
június	12	helyettes bíró	Wertán István
június	19	helyettes bíró	Wertán István
június	23	helyettes bíró	Wertán István
június	16	választott bíró	Dávidovics Dávid
július	17	választott bíró	Dávidovics Dávid
július	31	helyettes bíró	Wertán István
augusztus	4	választott bíró	Dávidovics Dávid
szeptember	9	helyettes bíró	Wertán István
szeptember	15	helyettes bíró	Wertán István
szeptember	21	helyettes bíró	Kabdebó Márton
október	2	helyettes bíró	Wertán István
október	14	helyettes bíró	Wertán István
október	19	választott bíró	Dávidovics Dávid
október	21	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	4	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	26	választott bíró	Dávidovics Dávid
december	9	választott bíró	Dávidovics Dávid
december	21	helyettes bíró	Wertán István
december	31	helyettes bíró	Wertán István

1813

január	13	választott bíró	Dávidovics Dávid
január	22	helyettes bíró	Wertán István
január	26	helyettes bíró	Wertán István
február	9	választott bíró	Dávidovics Dávid
február	16	választott bíró	Dávidovics Dávid
február	26	helyettes bíró	Wertán István

március	1	helyettes bíró	Wertán István
március	12	helyettes bíró	Wertán István
május	4	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	6	helyettes bíró	Kabdebó Márton
május	7	helyettes bíró	Kabdebó Márton
június	18	helyettes bíró	Kabdebó Márton
június	22	helyettes bíró	Kabdebó Márton
június	29	helyettes bíró	Kabdebó Márton
július	2	helyettes bíró	Kabdebó Márton
július	23	helyettes bíró	Kabdebó Márton
július	28	választott bíró	Dávidovics Dávid
július	30	helyettes bíró	Wertán István
augusztus	17	helyettes bíró	Kabdebó Márton
augusztus	26	helyettes bíró	Kabdebó Márton
szeptember	9	helyettes bíró	Kabdebó Márton
szeptember	14	választott bíró	Dávidovics Dávid
szeptember	23	választott bíró	Dávidovics Dávid

1814

február	25	helyettes bíró	Wertán István
március	9	választott bíró	Dávidovics Dávid
március	16	választott bíró	Dávidovics Dávid
március	28	választott bíró	Dávidovics Dávid
április	5	helyettes bíró	Wertán István
április	13	választott bíró	Dávidovics Dávid
április	19	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	6	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	10	választott bíró	Dávidovics Dávid
június	17	választott bíró	Dávidovics Dávid
július	12	helyettes bíró	Kabdebó Márton
július	18	helyettes bíró	Wertán István
augusztus	17	választott bíró	Dávidovics Dávid
augusztus	26	helyettes bíró	Wertán István
október	12	választott bíró	Dávidovics Dávid

november	7	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	14	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	18	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	28	helyettes bíró	Wertán István
december	2	választott bíró	Dávidovics Dávid

1815

február	9	helyettes bíró	Wertán István
február	10	helyettes bíró	Wertán István
február	13	helyettes bíró	Fitzus Márton
február	20	helyettes bíró	Wertán István
február	21	helyettes bíró	Wertán István
február	28	helyettes bíró	Lázár Kristóf
március	3	helyettes bíró	Kabdebo Antal
március	13	helyettes bíró	Lázár Kristóf
április	17	választott bíró	Dávidovics Dávid
április	20	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	11	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	19	helyettes bíró	Wertán István
május	23	helyettes bíró	Fitzus Márton
május	24	helyettes bíró	Fitzus Márton
június	6	helyettes bíró	Kabdebo Antal
június	12	helyettes bíró	Fitzus Márton
június	21	választott bíró	Dávidovics Dávid
július	27	helyettes bíró	Wertán István
július	28	helyettes bíró	Wertán István
szeptember	3	választott bíró	Dávidovics Dávid
szeptember	24	választott bíró	Dávidovics Dávid
október	18	választott bíró	Dávidovics Dávid
november	10	helyettes bíró	Kabdebo Antal
november	14	helyettes bíró	Kabdebo Antal
november	20	helyettes bíró	Kabdebo Antal
december	9	helyettes bíró	Kabdebo Antal
december	19	helyettes bíró	Kabdebo Antal

1816

január	12	választott bíró	Dávidovics Dávid
február	23	választott bíró	Dávidovics Dávid
március	29	választott bíró	Dávidovics Dávid
május	6	helyettes bíró	Wertán István
május	17	helyettes bíró	Wertán István
július	15	helyettes bíró	Fitzus Márton
július	18	helyettes bíró	Wertán István
október	5	helyettes bíró	Wertán István
október	9	helyettes bíró	Wertán István
október	29	helyettes bíró	Kabdebo Antal
november	19	helyettes bíró	Wertán István
december	29	helyettes bíró	Wertán István

1817

január	27	helyettes bíró	Wertán István
január	28	helyettes bíró	Wertán István
február	10	helyettes bíró	Kabdebo Antal
július	30	helyettes bíró	Wertán István
október	10	helyettes bíró	Wertán István
október	14	helyettes bíró	Kabdebo Antal
október	23	helyettes bíró	Kabdebo Antal
október	31	helyettes bíró	Kabdebo Antal
november	24	helyettes bíró	Kabdebo Antal
december	23	helyettes bíró	Kabdebo Antal

1818

január	12	helyettes bíró	Kabdebo Antal
február	9	helyettes bíró	Kabdebo Antal
február	16	helyettes bíró	Kabdebo Antal
március	13	helyettes bíró	Kabdebo Antal
március	16	helyettes bíró	Kabdebo Antal
március	31	helyettes bíró	Kabdebo Antal
május	8	helyettes bíró	Czárán Antal

június	8	helyettes bíró	Czárán Antal
november	17	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	9	helyettes bíró	Kabdebo Antal
december	23	helyettes bíró	Kabdebo Antal

1819

január	4	helyettes bíró	Kabdebo Antal
január	19	helyettes bíró	Kabdebo Antal
január	26	helyettes bíró	Kabdebo Antal
február	25	helyettes bíró	Kabdebo Antal
március	1	helyettes bíró	Kabdebo Antal
március	12	választott bíró	Kabdebo Antal
április	15	helyettes bíró	Kritsa Péter
május	25	helyettes bíró	Kritsa Péter
június	24	helyettes bíró	Kritsa Péter
július	15	helyettes bíró	Kritsa Péter
július	26	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	7	választott bíró	Kabdebo Antal
december	15	választott bíró	Kabdebo Antal
december	20	választott bíró	Kabdebo Antal
december	28	helyettes bíró	Lázár Kristóf
december	30	helyettes bíró	Lázár Kristóf

1920

január	3	választott bíró	Kabdebo Jakab
január	11	választott bíró	Kabdebo Jakab
január	13	választott bíró	Kabdebo Jakab
január	14	választott bíró	Kabdebo Jakab
január	17	választott bíró	Kabdebo Jakab
január	22	választott bíró	Kabdebo Jakab
január	26	választott bíró	Kabdebo Jakab
február	18	helyettes bíró	Czárán Antal
március	8	helyettes bíró	Czárán Antal
április	21	helyettes bíró	Czárán Antal

június	7	választott bíró	Kabdebo Jakab
június	9	választott bíró	Kabdebo Jakab
június	20	helyettes bíró	Lázár Kristóf
július	20	választott bíró	Kabdebo Jakab
augusztus	25	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	4	választott bíró	Kabdebo Jakab
december	22	választott bíró	Kabdebo Jakab

1821

január	4	választott bíró	Kabdebo Jakab
május	25	választott bíró	Kabdebo Jakab
július	18	helyettes bíró	Kritsa Péter
július	23	helyettes bíró	Kritsa Péter
július	27	helyettes bíró	Kritsa Péter
július	30	helyettes bíró	Cziffra Jakab
október	4	helyettes bíró	Kritsa Péter
október	10	helyettes bíró	Kritsa Péter
október	15	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	9	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	16	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	23	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	27	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	5	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	19	választott bíró	Kabdebo Jakab

1822

január	18	választott bíró	Kabdebo Jakab
február	11	választott bíró	Kabdebo Jakab
február	25	választott bíró	Kabdebo Jakab
március	4	választott bíró	Kabdebo Jakab
május	30	helyettes bíró	Wertán István
június	8	helyettes bíró	Wertán István
december	18	választott bíró	Kabdebo Jakab

1823

január	27	helyettes bíró	Wertán István
március	13	választott bíró	Lukács János
április	18	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	14	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	2	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	31	helyettes bíró	Kritsa Péter

1824

január	12	helyettes bíró	Kritsa Péter
január	20	helyettes bíró	Kritsa Péter
január	23	helyettes bíró	Kritsa Péter
március	12	helyettes bíró	Cziffra Jakab
július	8	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	4	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	13	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	29	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	11	helyettes bíró	Wertán István
december	17	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	28	helyettes bíró	Kritsa Péter

1825

január	13	helyettes bíró	Cziffra Jakab
január	31	helyettes bíró	Kritsa Péter
február	7	választott bíró	Lázár Antal
február	27	választott bíró	Lázár Antal
március	28	választott bíró	Lázár Antal
június	17	helyettes bíró	Fitzus Márton
szeptember	6	helyettes bíró	Fitzus Márton
szeptember	23	helyettes bíró	Fitzus Márton
október	24	helyettes bíró	Fitzus Márton
november	22	helyettes bíró	Fitzus Márton
december	21	választott bíró	Lázár Antal

1826

január	?	választott bíró	Lázár Antal
január	27	választott bíró	Lázár Antal
február	10	választott bíró	Lázár Antal
február	15	választott bíró	Lázár Antal
március	29	választott bíró	Lázár Antal
április	12	helyettes bíró	Cziffra Jakab
május	30	helyettes bíró	Botsántzi Jeremiás
június	1	helyettes bíró	Botsántzi Jeremiás
június	12	helyettes bíró	Cziffra Jakab
július	18	helyettes bíró	Cziffra Jakab
október	25	helyettes bíró	Botsántzi Jeremiás
október	27	helyettes bíró	Botsántzi Jeremiás
november	2	helyettes bíró	Botsántzi Jeremiás

1840

január	2	választott bíró	Lázár Péter
január	21	választott bíró	Lázár Péter
január	22	választott bíró	Lázár Péter
január	24	választott bíró	Lázár Péter
január	27	választott bíró	Lázár Péter
január	31	helyettes bíró	Kritsa Lukács
február	7	helyettes bíró	Kritsa Lukács
február	14	választott bíró	Lázár Péter
február	17	választott bíró	Lázár Péter
március	9	helyettes bíró	Kövér Eugenius
március	13	helyettes bíró	Kövér Eugenius
március	27	helyettes bíró	Kövér Eugenius
április	3	rendeltetett elnök	Puskás Ferenc
		Gyergyószéki Táblabíró	
április	22	választott bíró	Lázár Péter
április	23	választott bíró	Lázár Péter
május	29	választott bíró	Lázár Péter
június	2	választott bíró	Lázár Péter

június	19	helyettes bíró	Jákobi István
július	3	választott bíró	Lázár Péter
július	17	helyettes bíró	Kövéér Ödön
augusztus	21	helyettes bíró	Jákobi István
szeptember	11	helyettes bíró	Jákobi István
október	2	választott bíró	Lázár Péter
október	16	helyettes bíró	Kritsa Péter
október	23	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	10	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	20	helyettes bíró	Kritsa Péter
november	27	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	4	választott bíró	Lázár Péter
december	11	választott bíró	Lázár Péter
december	18	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
december	30	választott bíró	Lázár Péter

1841

február	5	választott bíró	Lázár Péter
február	11	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
február	17	választott bíró	Lázár Péter
március	5	helyettes bíró	Jákobi István
március	11	helyettes bíró	Jákobi István
április	15	választott bíró	Lázár Péter
április	23	választott bíró	Lázár Péter
május	7	helyettes bíró	Jákobi István
május	11	választott bíró	Lázár Péter
május	14	helyettes bíró	Jákobi István
május	17	választott bíró	Lázár Péter
május	21	helyettes bíró	Jákobi István
június	16	választott bíró	Lázár Péter
június	22	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
június	23	választott bíró	Lázár Péter
június	25	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
július	9	helyettes bíró	Kabdebo Gergely

július	15	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
július	21	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
július	30	helyettes bíró	Jákobi István
augusztus	2	helyettes bíró	Kritsa Péter
augusztus	31	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
szeptember	7	választott bíró	Lázár Péter
szeptember	24	helyettes bíró	Jákobi István
október	22	helyettes bíró	Kritsa Péter
december	3	választott bíró	Lázár Péter
december	10	választott bíró	Lázár Péter
december	17	választott bíró	Lázár Péter
december	20	választott bíró	Lázár Péter

1842

január	11	választott bíró	Lázár Péter
január	21	választott bíró	Lázár Péter
január	25	választott bíró	Lázár Péter
február	3	választott bíró	Lázár Péter
február	10	helyettes bíró	Jákobi István
február	11	helyettes bíró	Jákobi István
március	10	Baló József vice királybíró	
március	15	választott bíró	Lázár Péter
április	1	helyettes bíró	Jákobi István
április	6	helyettes bíró	Jákobi István
április	7	helyettes bíró	Jákobi István
április	13	Baló József vice királybíró	
április	18	helyettes bíró	Jákobi István
május	11	helyettes bíró	Jákobi István
május	13	helyettes bíró	Jákobi István
május	27	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
június	17	választott bíró	Lázár Péter
július	5	helyettes bíró	Jákobi István
július	15	Zöld János Felcsík – Gyergyó Pénztárnoka	
augusztus	2	helyettes bíró	Jákobi István

augusztus	12	választott bíró	Lázár Péter
augusztus	18	választott bíró	Lázár Péter
október	6	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
október	28	választott bíró	Lázár Péter
november	25	választott bíró	Lázár Péter
december	9	választott bíró	Lázár Péter
december	10	választott bíró	Lázár Péter
december	16	választott bíró	Lázár Péter
december	23	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
december	30	választott bíró	Lázár Péter

1843

január	13	választott bíró	Lázár Péter
január	16	választott bíró	Lázár Péter
január	23	választott bíró	Lázár Péter
február	8	választott bíró	Lázár Péter
február	9	választott bíró	Lázár Péter
február	13	választott bíró	Lázár Péter
február	14	választott bíró	Lázár Péter
február	16	választott bíró	Lázár Péter
február	17	választott bíró	Lázár Péter
február	24	választott bíró	Lázár Péter
március	3	választott bíró	Lázár Péter
március	17	választott bíró	Lázár Péter
május	17	helyettes bíró	Kabdebo Gergely
június	19	helyettes bíró	Ifj. Kritsa Péter
június	21	helyettes bíró	Jákobi István
július	21	helyettes bíró	Kritsa Lukács
július	27	helyettes bíró	Jákobi István
július	28	helyettes bíró	Jákobi István
augusztus	25	választott bíró	Lázár Péter
szeptember	29	helyettes bíró	Kritsa Lukács
november	3	választott bíró	Lázár Péter
november	1	választott bíró	Lázár Péter

november	14	választott bíró	Lázár Péter
november	17	helyettes bíró	Jákobi István

1844

január	12	választott bíró	Lázár Péter
január	22	választott bíró	Lázár Péter
január	26	választott bíró	Lázár Péter
február	5	választott bíró	Lázár Péter
február	6	választott bíró	Lázár Péter
február	9	választott bíró	Lázár Péter
február	12	választott bíró	Lázár Péter
február	26	helyettes bíró	Kritsa Péter
március	22	helyettes bíró	Kritsa Lukács
április	2	helyettes bíró	Dobribán István
április	12	helyettes bíró	Dobribán István
április	25	választott bíró	Lázár Péter

Ha százalékban próbáljuk bemutatni a megválasztott, a helyettes vagy más felsőbb előljáró által vezetett gyűléseket akkor a következő eredményre jutunk:

1806

55 gyűlés	42 eset	választott bíró	76,37 %
	1	vice király bíró	1,82 %
	12	helyettes bíró	21,82 %
	55		100,00 %

1807

30 gyűlés	23 eset	választott bíró	76,67 %
	1	vice király bíró	3,34 %
	6	helyettes bíró	20,00 %
	30		100,00 %

1808

23 gyűlés	11 eset	választott bíró	47,82 %
	12	helyettes bíró	52,18 %

23 100,00 %

1809

25 gyűlés 13 eset választott bíró 52,00 %

2 vice király bíró 8,00 %

10 helyettes bíró 40,00 %

---

25 100,00 %

1810

33 gyűlés 26 eset választott bíró 78,79 %

7 helyettes bíró 21,21 %

---

33 100,00 %

1811

16 gyűlés 12 eset választott bíró 75,00 %

4 helyettes bíró 25,00 %

---

16 100,00 %

1812

29 gyűlés 13 eset választott bíró 44,82 %

16 helyettes bíró 55,18 %

---

29 100,00 %

1813

23 gyűlés 7 eset választott bíró 30,44 %

16 helyettes bíró 69,56 %

---

23 100,00 %

1814

20 gyűlés 14 eset választott bíró 70,00 %

6 helyettes bíró 30,00 %

---

20 100,00 %

1815

27 gyűlés 7 eset választott bíró 25,92 %

20 helyettes bíró 74,08 %

---

27 100,00 %

1816

12 gyűlés 3 eset választott bíró 25,00 %

9 helyettes bíró 75,00 %

---

12 100,00 %

1817				
	10 gyűlés	10 eset	helyettes bíró	100,00 %
1818				
	11 gyűlés	11 eset	helyettes bíró	100,00 %
1819				
	16 gyűlés	4 eset	választott bíró	25,00 %
		11	helyettes bíró	68,75 %
		1	királybíró	6,25 %
		16		100,00 %
1820				
	17 gyűlés	12 eset	választott bíró	70,58 %
		5	helyettes bíró	29,42 %
		17		100,00 %
1821				
	15 gyűlés	3 eset	választott bíró	20,00 %
		12	helyettes bíró	80,00 %
		15		100,00 %
1822				
	7 gyűlés	5 eset	választott bíró	71,43 %
		2	helyettes bíró	28,57 %
		7		100,00 %
1823				
	6 gyűlés	1 eset	választott bíró	16,67 %
		5	helyettes bíró	83,33 %
		6		100,00 %
1824				
	1 gyűlés	1	helyettes bíró	100,00 %
1825				
	11 gyűlés	4 eset	választott bíró	36,37 %
		7	helyettes bíró	63,63 %
		11		100,00 %
1826				
	13 gyűlés	5 eset	választott bíró	38,47 %
		8	helyettes bíró	61,53 %
		13		100,00 %

1840

32 gyűlés	16 eset	választott bíró	50,00 %
	15	helyettes bíró	46,87 %
	1	tábla bíró	3,13 %
	32		100,00 %

1841

29 gyűlés	13 eset	választott bíró	44,82 %
	16	helyettes bíró	55,88 %
	29		100,00 %

1842

30 gyűlés	14 eset	választott bíró	46,66 %
	2	királybíró	6,66 %
	1	széki pénztárnok	3,34 %
	13	helyettes bíró	43,34 %
	30		100,00 %

1843

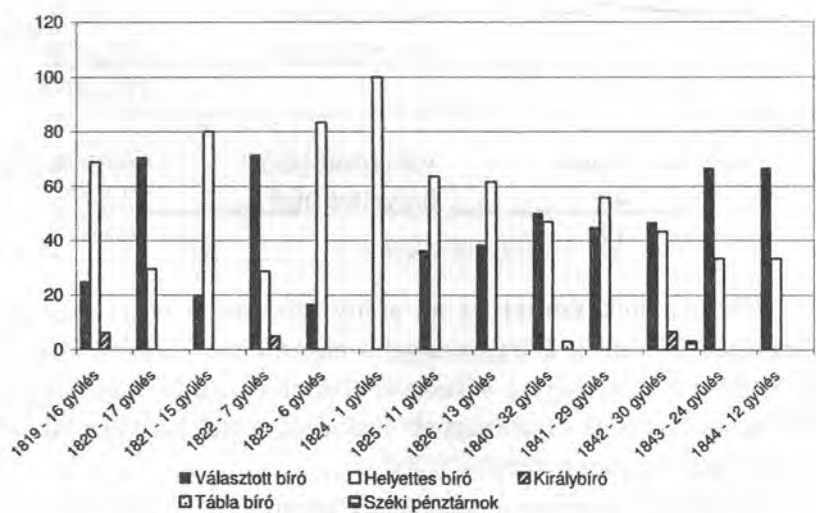
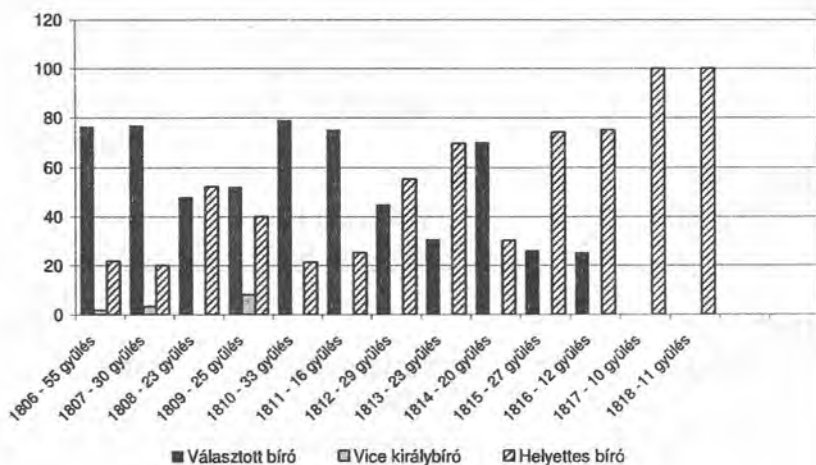
24 gyűlés	16 eset	választott bíró	66,66 %
	8	helyettes bíró	33,34 %
	24		100,00 %

1844

12 gyűlés	8 eset	választott bíró	66,66 %
	4	helyettes bíró	33,34 %
	12		100,00 %

Véleményünk szerint ez az arány jelzi azt a tényt, hogy a megválasztott bírók a leggazdagabb nagyállatkereskedők voltak, de egyben azt is, hogy a választott első előljárók bármennyire is fontosnak tartották a közügyek intézését, nem hanyagolták el gazdaságuk vezetését sem.

Befejezésül grafikon segítségével mutatjuk be a választott és a helyettes bírók közti arányt a Kereskedői szék gyűléseinek levezetésében.

A jegyző

A szamosújvári örményeknél a város alapítása utáni időszakban a szenátorok vagy tanácsnokok egyike vezette a jegyzőkönyveket, természetesen örmény nyelven. A III. Károly által kiadott kiváltságlevélben az uralkodó azt rendelte el, hogy a tanács jegyzője magyar anyanyelvű kell legyen. 1729 óta a XIX. század elejéig, Armenopolisz jegyzői mind magyar nemzetiségűek voltak. Így 1732-ben az örmény protocollum szerint az első jegyző altorjai volt, évi fizetése pedig a következőkből tevődött össze: „65 frt, 32 mérsze (véka) búza, 9 szekér fa, 4 kupa zsír, 1 mázsa só, 6 koncz papír, 3 lat. spanyolviasz, 1 font gales (a tintakészítéshez)”.

1735-ben Ilyefalvi György volt a magyar nótárius. Fennmaradt írásos szerződése, melyet valószínűleg önmaga állított ki és a következőket tartalmazta: „Obligálom magamat nótáriusi hivatalomban való szolgálatra. Esztendeig fizetés mellett kész pénz 140, trít. met. 60 (60 véka búza), currus ligni 16 (16 szekér fa) és 3 átalag ser, én is tartozom fideliter az megirt T.(ekintetes) Tanácsot és Várost szolgálni.”

A XIX. század húszas éveiben a magyar nemzetiségű jegyzőket az örmény Jakabffy János főjegyző követte, aki azonban már magyarul szerkesztette a jegyzőkönyveket. Szongott Kristóf értékelése szerint „ez mintája a jegyzőknek; elődeivel nem is lehet összehasonlítani. Olyan szépen, szabatosan és magyarosan irt, hogy gyönyörködtek írásában.” Az örmény főjegyző munkáját a szamosújvári tanács a következőképpen értékelte: „Jakabffy János főjegyző hivatalába lett beigtatásától fogva mostanig egész hívséggel, szorgalmatossággal, Tanácsunk meglegedésével viselte ezen hivatalt és oly igyekezettel, hogy nemcsak az ezen hivattal járó munkáit vitte, sőt az azelőtt elmaradott nótáriusi muhkákban is tapasztalt és bebizonyult segedelem volt.”

A gyergyószentmiklósi örmény Kereskedői Szék vezetői is igen nagy figyelmet fordítottak nótáriusaik kiválasztására. Jegyzőik kezdetben az ügyvédi feladatkört betöltő „procurátorok” voltak. Ilyen volt a XVIII. század végén és a XIX. század elején Lemhényi Kovács Antal, Bánkfalvi Kovács József és Kézdiszentléleki Tóbiás József. A jogi felkészültséggel rendelkező nótáriusoknak a Mercantile Fórum lehetővé tette, hogy a jegyzői feladatkör betöltése mellett „procurátorok”, tehát ügyvédek is lehessenek.

A korabeli jegyzők feladatköréről a XIX. század első feléből származó jegyzői eskü tanúskodik, melynek szövege a következő: „Én N. N. esküszök az egy bizony örök Istenre, a telyes Szent Háromság(ra), Ki Atya, Fiú, és Szent Lélek igaz Istenre, a boldogságos Szűz Máriára, és minden Szentekre, engemet úgy segélyenek az én igaz Hitemben, hogy a Gyergyó Szent Miklósi Nemes Kereskedői Itélő Szék, s Közönségbéli Jegyzői Hivatalt, melybe most állítottam, a ki szabott, vagy ezután kiszabható idő alatt híven igazán, s jó lelki esmérettel folytathatom – minden renden lévőknek, szegénynek úgy, mint gazdagnak igaz és minden kedvezés nélkül való Törvény minden ajándék barátság, atyafiság, harag, s irigység félretételével az ítéletek hozásában javallatot tészek. – Az Ítéző Széknek és Közönségnek, végzéseiről, határozatyairól ítéletyről igaz, tiszta, kimerítő, s félre magyarázhatatlan jegyző-könyvet írok, azon semmi változtatást nem tészek, vagy más által tétetni nem engedek – ellenben semmit, a mi nem határozott, vagy végeztetett senkinek is kényszerítésére, ketsegtetésére, vagy biztatására be nem írok, nem hitelesítek – a jegyző könyvből, ha kívánatik, halogatáson kívül hív kivonatot adok, senkitől is redkivüli és szerfeletti fizetéseket nem kívánok, nem veszek – minden hivatalos kibotsájtásomat, úgy a hivatalos Corespondentiákat híven, szorgalmatosan, igaz lélekesmérettel, és részrehajlás nélkül folytatok, véghez viszek – az Ítéző Szék Közönség kezembe adandó minden leveleit híven őrzöm, s használom, és a reám bízandó irományokat

a határozatok értelmébe készíttetni igaz lélekkel, és telyes tehetséggemmel igyekezem – az előttem perfolvás közbe, vagy egyéb aránt is megfordulandó levelek titkait sem hivatalom ideje alatt, sem azután egész életemben ki nem nyilatkoztatom, sem azokkal magam hasznomra vissza nem élek, sem magam, vagy más számára el nem tartóztatom – az minden előjáróimtól telyes függéssel, s engedelmességgel lészek – egy szóval minden jegyzői kötelességeimnek eleget tenni igyekezem – Isten engem úgy segélyen, és úgy adgya lelkem üdvösségét.”

Ebből az esküből felismerhetjük a jegyző feladatköreit, melyet a következőképpen lehet értelmezni:

- a törvény betartása vagyoni állapotra való tekintet nélkül;
- az ítéletek meghozásának előkészítésében és javaslataiban nem volt szabad figyelembe vennie a barátságot, a rokonságot, a haragot és az irigységet, ügyfeleitől ajándékot nem fogadhatott el;
- fő feladata a jegyzőkönyvek vezetése volt. A határozatokat, végzéseket és az ítéleteket igaz, tiszta, kimerítő és félremagyarázhatatlan módon kellett rögzítenie a jegyzőkönyvben;
- vállalta, hogy nem fog a valóságnak meg nem felelő, hamis jegyzőkönyvet írni;
- kérés esetén a jegyzőkönyvekből kivonatot készíthetett. Ezért nem kérhetett külön honoráriumot;
- a Mercantile Fórum hivatalos levelezése is feladatkörébe tartozott;
- kötelessége volt a peres felek leveleinek, dokumentumainak a megőrzése úgy, hogy az a másik peres fél felé titkosítva legyen;
- a választott elöljáróknak (bíró, szenátorok) engedelmességgel, tisztelettel tartozott.

A valóságban azonban a jegyzők nem mindig tartották be a fent említett kötelezettségeket.¹Így például Tóbiás József 1808-ban kiadta Kövér Kajetán titkosított peres leveleit Isák Flórának a vagyonmegosztási per alkalmával. Ilyen irányú cselekedetét azonban

a Mercantile Fórum közössége és vezetősége nem ítélte el, mivel az örmény nemes 1805 végén és 1806 elején megalázta a Kereskedői Széket. Így történhetett meg, hogy amikor a nótáriust feljelentették a Királyi Guberniumnál, hogy a jegyzői feladatkör betöltése mellett „procurátorságot is folytat”, a Kereskedői Szék védelmébe vette a nótáriust. A Guberniumi utasítás főleg a két tisztség betöltésének az összeférhetetlenségére vonatkozott. Mint írják: „Méltóztatván az Felsőleges Királyi Gubernium September 19-én 2756. szám alatt költ kegyelmes rendelése által parantsolni, hogy mivel az tisztelt Királyi Gubernium úgy méltóztatott tapasztalni, hogy mostani nótáriusunk Tóbiás Josef eő kegyelme nótáriusságot és procuratorságot is folytat, mű általunk adattassék tudtára, hogy akármelyiket az kettő közül folytatván az másikról mondgyon le mert ezen két hivatal együtt meg nem egyezhetvén, mindenik el fog mozdítani...”

A Kereskedői Szék vezetői válaszukban jelezték, hogy a jegyzőnek jogi szakértelemre van szüksége és ezek kiválasztásában az örmény Mercantile Fórum magatartását a nótárius személyének kiválasztásában, mindig a hozzáértés kritériuma határozta meg. A Királyi Guberniumnak címzett felterjesztésükben a következőképpen érveltek: „Miólta az Királyi Felsőleges szentséges rescriptuma által Fórumunk activitassa fel állítottott, nem lévén nemzetünk között olyan Individuum, aki az nemes haza törvényeiben és az nótáriusi kötelesség folytatásában jártas, és gyakorlott lett volna, mindenkor itten Nemes Gyergyó és Csík Székekben procuratorságot folytatott személyeket fogadtunk magunknak nótáriusnak..”

A következőkben a Kereskedői Szék leírataiban érvekkel bizonyította, hogy nincs incompatibilitás a jegyzői feladatkör és az ügyvédi munka között. Mint írják, „az Mercantile Fórum objectumai az nemes szék előtt folyani szokott perekkel egyben nem jöhetvén, s nem is ellenkezhelvén, ez az Mercantile Fórumról az nemes székre appelláció nem lévén semmi tekintetben nem lehetett ellenkezés, hogy egy az nemes széken pereket folytató prokátor az Mercantile

Fórumnál nótáriusságot ne folytathasson, olyan kötelezés mellett, hogy az Mercantile Fórum előtt semmi szín alatt legkisebb peres ügyet is magára ne vállaljon, sőt olyan állapotban is volt Mercantile Fórumunk, hogy tulajdon az nemes szék nótáriusát Mikó János urat volt kéntelen nótáriusnak meg fogadni, és mivel hogy az kis fórumunk objektumai különbözők voltak és egyiktől a másakra az objektumok által menetele fenn nem forgott, minden ellenkezés nélkül vihette ez kis hivatalokat.”

A procurátoroknak nótáriusként való alkalmazását az anyagi szempontok is meghatározták. Vallomásuk szerint „...nem is engedi értékünk ki terjedésének tsekélysege azt, hogy ezen Fórum olyan fizetéssel fogadhasson nótáriust, aki éppen azon fizetéssel kijöhessen, igen kevés vagy éppen semmi sportula sem lévén ezen Mercantile Fórum előtt folyni szokott objectumokból, melyet szoktunk adni nótáriusunknak, hanem eztet az nemes széken folytatandó perek jövedelméből igyekezett segíteni, és ez kettős tsekély jövedelmetskével magát gyámolítani. Ezen Mercantile Fórumnak pedig elkerülhetetlen szüksége vagyon, arra, hogy hasonló tudományú személyeket fogadjon nótáriusnak mivel ezen Fórum tagjai inkább kereskedőkből állván az haza törvényeiben és szokásaiban tudatlanok lévén, szükségek vagyon illetén individumra...”

Egy másik levélben arra utaltak, hogy mekkora veszteséget jelentene a Kereskedői Széknek Tóbiás Józsefnek a jegyzői tisztségéből való eltávolítása. Véleményük szerint: „Igen nagy romlására és hátramaradására lenne Fórumunknak, hogy ha mostan sok utána való járással kebelünkben közös nótáriusunk hasznos szolgálatyától meg fosztatnánk aki csak addig is fórumunknak állapotját régi zavarból világosságra hozván az mű csendességünket gyámolította, aki hasznos szolgálatyával bizonyossá tett bennünket...”

A Kereskedői Szék vezetősége rájött arra, hogy Tóbiás József eltávolításának a háttérben Csíki Kajetán személyes érdeke áll. Mint írják: „Csapásoktól mentek lehettünk, melyeket okozott Csíki

Kajetánnak ellenünk való törekedése, melyek bizonyosan nem részre hajlásunknak hanem a törvényekben való járatlanságunknak szomorú gyümöltsei.” Ezért kéri a jegyzőnek tisztségében való megtartását. „Esedezünk azért mélységes alázatossággal az Feléges Királyi Gubernium kegyelmes színe előtt – olvashatjuk a Kereskedői Szék levelében – minthogy az előadott okok szerint legkisebb ellenkezés sem származhatik, hogy mostani nótáriusunk ezen hivatala mellett az nemes széken mint hütös procurator pereket folytathasson és azzal magát segíthesse, méltóztassék kegyelmes helybenhagyása által is nem ellenkezni, és az által Fórumunkat mostani nótáriusunknak lehető hivatala felmondása félelmétől menté tenni.”

Mind a királybíró, mind a Királyi Gubernium fő tisztségviselői elfogadták az örmény kereskedők kérését és kisebb eltérésekkel a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum jegyzői hivatalát 1814 végéig Tóbiás József „procurátor” töltötte be. Ekkor az örmény közösség azért volt kénytelen megválni szeretett és nagyra becsült jegyzőjétől „...mindhogy Tóbiás Josef úr Militáris Procurátorává rendeltetett.”

Természetesen voltak esetek, amikor Tóbiás József nótáriussága idején az örmény helyettes jegyzők vezették a jegyzőkönyveket. Ilyen volt 1808. június 8-án (Lázár Antal), 1808. július 5-én és 6-án (Kápdebó Jakab), vagy 1810. március 21-én (Fitzus Márton).

1814-től kezdődően már örmények töltötték be a jegyzői tisztséget. Az 1814. február 4-i jegyzőkönyvben arról olvashatunk, hogy „Cziffra Lukáts atyánkfia mai napon nótáriusnak bé eskettetvén, az protocollumnak folytatása ezután reája bizattatik”. A jegyző mellé helyettes nótáriust is választottak. 1814. február 25-én Fitzus Lukácsot eskettették be vice nótáriusnak, „kinek is az igaz és hűséges hivatal viselése kötelességévé tétetett.”

Gyűlésenként – ha nevüket megemlítették – a következő nótáriusok vezették a Mercantile Fórum jegyzőkönyveit, illetve töltötték be ezt a fontos feladatkört:

1815

február	9	Fitzus Lukács
február	10	Fitzus Lukács
február	13	Cziffra Lukács
február	20	Fitzus Lukács
február	21	Cziffra Lukács
február	28	Cziffra Lukács
március	3	Fitzus Lukács
március	13	Fitzus Lukács
április	17	Fitzus Lukács
április	20	Fitzus Lukács
május	11	Cziffra Lukács
május	19	Cziffra Lukács
május	23	Bángi Sándor
június	6	Fitzus Lukács
június	12	Fitzus Lukács
június	21	Cziffra Lukács
június	27	Cziffra Lukács
szeptember	3	Tömösvári János
szeptember	24	Fitzus Lukács
október	18	Fitzus Lukács
november	14	Bángi Sándor
november	20	Bángi Sándor
december	9	Fitzus Lukács
december	19	Lázár Antal

1816

január	12	Wertán János
február	23	Tömösvári János
március	29	Bángi Sándor
május	6	Tömösvári János
május	17	Bángi Sándor
július	15	Bángi Sándor
július	18	Bángi Sándor

október	5	Wertán János
október	9	Wertán János
október	29	Báangi Sándor
november	19	Wertán János
december	29	Wertán János

1817

január	27	nincs említve
január	28	nincs említve
február	10	nincs említve
július	30	Wertán János
október	10	nincs említve
október	14	Lázár Lázár
október	23	Cziffra Mihály
október	31	nincs említve
november	24	Fitzus Mihály
december	23	Lázár Kristóf senátor és subst notárius

1818

január	12	nincs említve
február	9	Wertán János, Botsántzi János subst szenátoroknak nevezik a jegyzőt
február	16	Wertán János, Botsántzi János subst szenátoroknak nevezik a jegyzőt
február	19	Wertán János
május	8	Fitzus Lukács
június	8	Fitzus Lukács
november	17	Fitzus Lukács
december	9	nincs említve
december	23	nincs említve

1819

január	4	nincs említve
január	19	nincs említve
január	25	nincs említve
január	26	nincs említve

február	25	nincs említve
március	1	nincs említve
március	12	nincs említve
április	15	nincs említve
május	25	nincs említve
június	24	nincs említve
július	15	nincs említve
július	26	nincs említve
december	7	nincs említve
december	15	nincs említve
december 20		nincs említve
december	28	nincs említve
december	30	nincs említve

1920

január	3	Fitzus Lukács
január	7	Lázár kristóf subst.
január	11	Lázár kristóf subst.
január	14	Fitzus Lukács
január	17	nincs említve
január	22	nincs említve
január	26	Lázár Lázár
február	18	Fitzus Lukács
március	8	nincs említve
április	20	Fitzus Lukács
június	7	Fitzus Lukács
június	9	nincs említve
június	26	nincs említve
július	26	nincs említve
július	25	Tömösvári János subst.
december	4	Tömösvári János subst.
december	22	Fitzus Lukács

1821

január	4	Fitzus Lukács
május	25	Fitzus Lukács
július	18	nincs említve
július	23	Fitzus Lukács
július	27	Fitzus Lukács
július	30	Fitzus Lukács
október	4	nincs említve
október	8	nincs említve
október	15	nincs említve
november	9	nincs említve
november	23	nincs említve
november	27	Fitzus Lukács
december	5	Fitzus Lukács
december	19	nincs említve

1822

január	18	Botsántzi János subst.
február	4	Zakariás Miklós
február	25	nincs említve
március	4	Györffi András
május	30	Fitzus Lukács
június	8	Fitzus Lukács
december	18	nincs említve

1823

január	27	nincs említve
március	13	Fitzus Lukács
április	18	Fitzus Lukács
november	14	nincs említve
december	2	nincs említve
december	31	Fitzus Lukács

1824

január	12	Fitzus Lukács
január	20	Fitzus Lukács
január	23	nincs említve
február	27	Fitzus Lukács
március	12	Fitzus Lukács
július	8	nincs említve
november	4	Fitzus Lukács
november	19	nincs említve
november	29	nincs említve
december	11	nincs említve
december	17	nincs említve
december	28	nincs említve

1825

január	13	Fitzus Lukács
január	31	Fitzus Lukács
február	7	Fitzus Lukács
február	27	Lázár Lázár helyettes
március	28	Fitzus Lukács
június	17	Fitzus Lukács
szeptember	6	Mikó János helyettes
szeptember	7	nincs említve
október	24	Györfy András helyettes
december	21	Temesvári Deodát helyettes

1826

január	27	nincs említve
február	10	Fitzus Lukács
február	15	nincs említve
március	29	nincs említve
április	12	Tóbiás József
május	30	nincs említve
június	12	nincs említve

július	18	nincs említve
július	25	nincs említve
október	27	nincs említve
november	2	nincs említve

Az a tény, hogy a Kereskedői Szék jegyzője nincs említve a jegyzőkönyvekben, a nótárius tekintélyének és megbecsülésének a csökkenését is jelenthette. Tóbiás József után ugyanis a Mercantile Fórumnak már nem volt a közösség szempontjából meghatározó egyéniségként számon tartott jegyzője.

1828-ban **Kápdebó Jenő** megjelenésével a jegyzői tisztség visszanyerte régi megbecsültségét. A tizenhárom évig a közösség szolgálatában tevékenykedő nótárius, tisztségéről való lemondása alkalmával az alkirálybíró jelenlétében, a Mercantile Fórum közgyűlésétől a következő erkölcsi bizonyítványt kapta: „Mü Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Fórum, és közönség adjuk tudokra mindeneknek, akiknek illik, hogy a midőn mai(nap) alatt írt napon né mely tárgyoknak eligazítások végett a Nemes Gyergyó szék Méltóságos Király Bíró Nagy Batzoni Tekintetes Baló József úr helyettes elnöksége alatt közülest tartva öszve gyülekezve lettünk volna ez úttal ezen Mercantile Fórum rendszerinti jegyzője Kápdebó Eugenius atyánkfia könyörgő levele által az abban elősorolt okainál fogva, jelenlegi jegyzői hivataláról önkéntesen leköszönvén, az erről léendői tökéletes feloldoztatását úgy eddigi hivatala folytatásáról, és ön egész viseletéről és tőlünk egy hiteles bizonyítványt is adattatni kért. Mire minthogy senkitől az igazságot megtagadni nem lehet, ezennel hiteles bizonságot tészünk arról mi szerint a könyörgő Kápdebó Eugenius atyánkfia, kebelünkben mint rendszerinti jegyző tizenhárom egymás után következő évekig tartózkodván, ezen egész idő alatt jegyzői hivatalát szorgalmatosan, híven és pontosan viselte és folytatta nem különben egész Ön példás viselete által, mint szelíd, Istenfélő, erkölcsös ember becsülő igazság-szerető, józan életű egy szóval, nagy dicséretet érdemlő ifiú vala-

mint mind illető elöljáróinak úgy a mű közönségünk teljes bizodalját, szeretetét, és a megelégedését méltán megnyerte, annyira hogy ha a fenn dicsért atyánkfiai jelen hivataláról önkénytelen ki nem köszönt volna, Ön élete fogytaig kebelünkben igen örömet megtartottuk volna, de Ön szerencséjét tovább is próbálni kívánván, addigi jegyzői hivataláról többször érdekelt Kápdebó Eugenius atyánkfia minden tekintetre mért tökéletesen feloldoztatik és Ön vágyása nyomán körünkből közvetlenül elbocsájtani elismertetvén mint érdemes, hasznos társ, lelkesen ajánltatik. Melynek is valóságáról adjuk mű is ezen szokott aláírásokkal és ezen Mercantile Fórum gyakorló petsétyével megerősítettett sikeres bizonyítványunkot...”

Bármennyire is lelkiismeretesen, becsületesen végezte a munkáját Kápdebó Jenő a jegyzői munka mellett a kereskedelemhez is nagyon vonzódott. Többek között felvállalta a görgényi porcellán értékesítését 10 százalékos nyereséggel. A termékek nagy része azonban raktáron maradt, amiért is Johann Georg Kissel szász kereskedő 1841. május 5-én, majd 1841. május 13-án a Mercantile Fórum előtt követelte 120 rajnai forint és 53 krajcár értékű kötelezettségeinek a kifizetését.

Kápdebó Jenőt néha igazságtalan vádak is érték. Frunkutz Péter azzal vádolta a jegyzőt „hogy honn nem létében feleségítől a házi contractusokat ki tsikorta volna”. 1840. április 23-án a fórum előtt ugyanaz a Frunkutz Péter „meg esméri, s valya önkéntesen, hogy az alperes Kapdebó Eugenius jegyző atyánkfiaát méltatlanul bépanaszolta volt”.

Kápdebó Jenő háromszor adta be a felmondását, de tisztségéből csak akkor távozott, amikor találtak helyébe egy megfelelő nótáriust. 1842. december 15-én a fórum gyűlésén Lázár Péter bíró jelezte, „hogy a tavalyi protocolláris 69. szám alatti jelentés következésül egy censurátus individuum tanálatván Kartz falusi Kálmán István úr, aki a nótáriusságot kész felvállalni.”

A fórum és a communitás tagjai nem elégedtek meg a bíró bejelentésével és azzal a ténnyel, hogy a bíró a karcfalvi ügyvéddel hároméves szerződést kötött, hanem Kálmán Istvánt a fórum elé rendelték, hogy felesküdjék arra az eskü idomra, mely a nótárius hatáskörére vonatkozott, s melynek szövegét közöltük ezen fejezet első részében. Kálmán István a fórum és a communitás közgyűlésén felesküdt az eskü idomra. A jegyzői eskü letétele után a közösség a következő határozatot hozta: „Mint ahogy Karcfalvi Kálmán István úr az eleibe terjesztett jegyzői eskü Idom szerint a hűtöt ezen Mercantile Fórum színe előtt ünnepélyesen letette ezen ezen Mercantile Fórum és a közönség jegyzői hivatalában az idei 13. szám alatt költ Egyezményi kötelezés értelménél fogva beiktattatott, s megerősített, akinek minden a jegyzői hivatalt illető írományokat, által s számba adni, adatni, úgy jegyzői hivatalát folytatni kötelességévé tétetni közönségesen határozatott.”

A Fő Igazgató Tanács előírta, hogy milyen papírra írhatnak a jegyzők, de magát a tinta minőségét is meghatározták. Így a Gubernium 1811. szeptember 9-én a 7373-as számú rendeletével megparancsolta, hogy a hivatalos hatóságok, köztük a Mercantile Fórum milyen minőségű és nagyságú papírt használhat. A Kereskedői Szék 1811. december 4-i gyűlésén felolvasott utasítás a következőket tartalmazta: „azok alig nagyobbtól elkezdve a legkisebbikig egyforma és nagyságú papyros vétetessék, olyan tudni illik amelynek árkussa körül vágva 13 tzol, és 8 tzol szélességű következőleg az egész lapja 108 quadrás czolni kiterjedésű légyen, és minden munkák, és expeditiók azon officiumoknál kivéven a collutionálisokat, diplomákat és több ilyen nagyformájú expeditiókat, az officiumok manipulatiojára kivántató papyrossokat úgy mint registrátumokat, mutató táblákat, számadások tábláit, és jegyző könyveket ilyen új kisebb forma papyrosra íratassanak”.

A Fő Igazgató Tanács utasítása szerint „...ennek utána minden jurisdictionok, és officiumok a decretumok, relatiók, noták jelenté-

sek, extractusok és copiák írásokra ilyen papyrosat vegyenek, és a jurisdictiók és a törvényes fórumok arra vigyázzanak, hogy amidőn afféle papyrossat eleget lehet tanálni a pársuk és procuratorok írásai, minden corpusok ilyen papyrosra íratassanak.”

A Guberniumi utasítást a jegyzőnek kellett érvényre juttatnia, hiszen annak felolvasása után a rendelet betartása és alkalmazása kötelezővé vált számára.

Kálmán István jegyzősége korából rendelkezünk az első adattal a postaköltségekre vonatkozóan. A Fő Igazgató Tanácsnak 2727. számú, 1843. február 22-i rendelete szerint „az örökös tartományokban 20 mérföldnyire a posta bér egy fél toros levélért hat krajtzárokban” volt megállapítva.

A következő időszakban Kálmán István egyénisége szintén meghatározó volt a jegyzői munka közösségi elismerése szempontjából.

Mint a fentiekből láthattuk, a jegyző egyénisége sok esetben a Mercantile Fórum bírójának a személyénél is fontosabb volt, mivel törvényismerete, íráskészsége, kommunikációs képessége döntő módon befolyásolhatta a Kereskedői Szék működési hatáskörét.

Szenátorok

A bírót a közösség vezetésében az ún. szenátorok segítették. A szenátor szó az öregek tanácsának latin változata, de a XIX. századi okiratokban megjelent a tartalomban ennek megfelelő magyar tanácsnok kifejezés is. Szongott Kristóf szerint ez a tisztség már Armenopolis megalakulásakor, vagyis 1700-ban is létezett. A szamosújvári örmény protocollumban található bejegyzés szerint „Anno 1714 Decembr. 14-én állíttatik Tanács, választatik bíró és tizenkét senator”. Szongott Kristóf szerint Kovrig Márton levéltáros az örmény tartalom alapján utólag jegyezte be ezt a szöveget. A mi szempontunk szerint az a tény, hogy a szamosújvári örmény protocollum meghatározta a bíró és a szenátorok választását 1714 decemberében, a szenátorok létezésére utal a XVIII. század első évtizedeiben.

Feltételezhetjük, hogy az öregek tanácsa mint ősi intézmény a gyergyószentmiklósi örményeknél már a letelepedés időszakában is létezett, jóval a Kereskedői Szék létrejötte előtt. Az okiratokban azonban csak esküdtekkal találkozunk. Ezek feladatköre nem volt mindenben azonos a kereskedői szék szenátoraiéval. A szenátor kifejezés a gyergyószentmiklósi örményeknél a Mercantile Fórum megalakulása után vált általánossá.

Az örmény Mercantile Fórumban az ún. szenátoroknak meghatározó szerepe volt a kereskedői közösséghez és az örmény komunitáshoz tartozó személyeket érintő döntések, ítéletek meghozatalában a bíróval együtt. Tevékenységükért nem kaptak javadalmazást, de adómentességben részesültek, a vásárokon pedig ők foglalhattak először sátort. Általában a csíkszépvízi kereskedőkkel egyeztettek a sátraknak rang szerinti meghatározásakor a különböző vásárokon. Ezzel kapcsolatban az 1820. január 13-i határozatban arról olvashatunk, „hogy mindenkor két Gyergyó Szent Miklósi rang szerint való senátor csinál sátort, és az 3-ik a Csík szépvízi

senátor következnek". A fenti szempontot követve az említett gyűlésen a Kereskedői Szék, név szerint a következő szenátorok, esküdtek számára biztosította a fenntartott helyeket. „Abban is határozást tett ezen Mercantile Forum – olvashatjuk az 1820. január 13-i határozatban –, hogy valameddig néhai Kritsa Márton volt szenátor özvegye a férje nevit fenn tartya, és valamelyik fia házassága által a gazdaság folytatása ezáltal meg nem változtatik, Kritsa Izsák az eddig való helyet továbbra is megtartya, véle szemben Fitzus Márton atyánkfia, és az 3-ik helyre Csík Szépvízi szenátor atyánkfia következvén, az 4-ik hely Kritsa Péter atyánkfia helyének tétetik, Kritsa Péter atyánkfia mellé jön Zachariás Miklós esküttünk, a Csík Szépvízi után Zachariás Miklós atyánkfiával szemben és az utána következnek Zachariás István, szemben véle ismét egy tanátsbéli...”

A szenátorok nagykereskedők voltak. A főkirálybíró és a Királyi Gubernium tisztségviselői legtöbbször ellenőriztették vagyoni helyzetüket és az időközben elszegényedett kereskedőket a szenátorságból való lemondásra kényszerítették. Így 1811 novemberében erről az elvárásról a következőket olvashatjuk: „az olyan szenátorok akik az hivatalok folytatásokra elégségesek nem lennének hivatalokból kimozdíthatván, alkalmasok rendeltessenek helyekben, melyek után a Méltóságos úr kívánta megtudni, hogy kik légyenek az actualis szenátorok, és azok olyanok-é, akik magok kötelességek folytatásokra elégségesek és az után azt is ajánlotta, hogy mivel az Fórumban olyanok nem lehetnek bírásokban akik hittel nem kötelesek, eskettessenek super numeratius szenátorok, akik az actualis szenátorok jelen nem léteken bírói széket ülhessenek.”

Az 1811. november 20-i választás alkalmával 11 személy felelt meg a fenti elvárásoknak, névszerint a következők: Kápdébó Márton, Lázár Zakariás, Cziffra Mihály, Keresztes István, Wertán István, Wertán Cajetán, Lukáts István, Cziffra Jakab, Kövér Gergely, Fitzus Márton és Lázár Kristóff. A fórum határozata alapján tehát, őket választották vagy erősítették meg „actuális szenátoroknak”.

A második csoportba tartoztak azok a kereskedők, akik „eskütteknek meghagyatattak, (de) akik már bé voltak eskettetve, úm. Kritsa István, Czárán Antal, Kápdebó Antal és Kápdebó Jakab.”

A harmadik csoportot Lázár Antal és Zakariás Miklós személyében azok a nagykereskedők alkották, akiket „esketetni választottak.” Közéjük tartozott még Szarokán Gergely, Vákár Gergely, Kritsa Péter és Botsántzi Jeremiás. A november 20-i határozat szerint „mindazonáltal meghatározatott, hogy az esküttek mindaddig, míg az actualis senatorok számában bé nem juthatnak, sem az ezek terhe viselésétől mentek nem lehetnek, sem pedig az adó és nemzet terhe fizetésében az actualis senatorok jussaival nem élhetnek.”

A fenti esetekből nem nehéz felismernünk, hogy a szenátorok tisztségük gyakorlása idején adómentességet élveztek mind a „civica és comerti taxa” fizetésében, mind pedig a speciális adók esetében is. Tisztségükből való visszavonulásuk után adókedvezményben részesültek. A helyettes szenátorok, akiket még eskütteknek is neveztek, nem részesültek az actualis szenátoroknak biztosított kedvezményekben, de csupán nekik volt lehetőségük arra, hogy szenátorra választassanak.

Az 1812. november 26-i jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy két „actualis” szenátor – név szerint Kritsa Márton és Wertán Cajetán – elhalálozott. Helyükbe a Communitas és a Fórum javaslatára „a Méltóságos Fő Király Bíró úr actualis senatorokká rendelte Kápdebó Jakab és Kritsa Péter atyánkfiait”, akik ez alkalommal a szenátori esküt is letették. A Kereskedői Szék, „hogy pedig az actualis senatorok jelen nem létebben a fórum fogyatkozást ne szenvedjen, és jövedőre nézve is actualis senátorságban jobban készülhessenek – olvashatjuk a korabeli jegyzőkönyvben – super numeratius senatorokká béesküttettek Szarokán Gergely, Bángi Sándor, Czárán Gergely, Botsántzi Jeremiás és Dobribán Lukáts...”

Újabb szenátorválasztással találkozunk 1814. február 3-i gyűlésen, amikor Kápdebó Márton és Lázár Zakhariás „actualis

senatorok öreg és erőtlenedett állapotokra nézve senatori hivataloktól elbutsuzván.” A fórum helyükbe fiaik megválasztását javasolta, amit a királybíró is figyelembe vett. A kinevezést a következőképpen rögzítették a fórum jegyzőkönyvében: „A Nemes Communitásnak abbéli hajlandóságát tapasztalván a Méltóságos Fő Király Bíró úr, hogy az elbocsátott öregeknek fiai méltók volnának, hogy atyoknak székeiben helyesztessenek Kápdebó Antal és Lázár Antal atyok helyiben actualis senátorokká bé esküdtettek a szokott mód szerint.”

A következő szenátori tisztségbe való beiktatásra 1819. december 30-án került sor, amikor is a jegyzőkönyv szerint „a Méltóságos Fő Király Bíró úr a Nemes Communitás által proponált Lukáts János atyánkfiát actualis senátornak Czárán János urat pedig substitutus senátornak maga jelen létiben béeskettette.”

1841. február 1-én újra felmerült az esküdtek számbeli növelésének a szükségessége. A gyűlés határozata „köz akarattal esküdteknek megválasztattak, úm. ifj. Cziffra János, Lázár Zakariás, Vákár Lukáts, Kopatz Lukáts, Vákár Ferentz atyánkfiái akik is ezen gyűlés színén meg is hűtöltetvén, a Tekintetes Elnök úr által Esküdti hivatalokban megerősítették.”

Népszerű szenátorok esetében a választás közfelkiáltással is történhetett. „Az egybegyűlt Nemes Választó Közönség – olvashatjuk az 1844. február 5-i jegyzőkönyvben – azon köz akarattal, s egyetértésből eredő kívánságát terjeszti elő, mi szerént már az előtt is tanácsosi hivaltal viselt egyik tagjában Lázár János atyánkfiában teljes bizodalmat helyeztetve ötöt újra rendszerénti tanácsosnak választya.” Az említett gyűlésen a királybíró is jóváhagyta a választást.

Hány aktuális és hány helyettes szenátorral rendelkezett a Kereskedői Szék? A szamosújvári példa tízenkettőre enged következtetni. A valóság azonban jóval összetettebb annál, hogy számokat abszolutilizáljunk. Ezért évenként összesítettük a teljes jogú és a helyettes szenátorok neveit, és a személyekhez kötődő évenkénti részvételt a következőképpen állapítottuk meg:

Eszteendő	„Actuális” szenátorok	Helyettes szenátorok, esküdtek
1805	5	-
1806	13	2
1807	9	16
1808	11	10
1809	11	6
1810	7	6
1811	9	7
1812	9	10
1813	10	4
1814	8	7
1815	13	9
1816	9	6
1817	7	3
1818	11	9
1819	10	9
1820	10	6
1821	10	3
1822	10	2
1823	11	4
1824	7	10
1825	9	13
1826	10	9
1840	12	9
1841	11	17
1842	10	18
1843	9	14
1844	9	15

A nevek összesítésénél láthattuk, hogy a szenátorok a gyűlések jelentős részéről hiányoztak, mivel el voltak foglalva a Moldvától Magyarorszáig és Bécsig terjedő nagyállatkereskede-

lemben való részvételük miatt. Az összesítésünkben évi jelenléttel szereplő tanácsnokok között olyanok is voltak, akik egy-két alkalommal vettek részt a Kereskedői Szék gyűlésein.

Legsokatmondóbb erre az állapotra az 1823. január 27-i jegyzőkönyv tartalma, melyben nyíltan kimondták, hogy a Kereskedői Szék gyakran működésképtelenné vált a gyakori hiányzások miatt. Mint írták, „a kereskedés miatt sokszor a szenátoroknak jelen nem létele miatt hátra maradás következik a Fórum telyes számában”. Ezért kérték „még három esküttöknek bé iktattatását”. A „communitásbéliek” által javasoltak Lázár Péter, Vákár István és Zakarjás István voltak. A királybíró jóváhagyása után az említett gyűlésen beeskettették a jelen lévő Vákár Istvánt és Zakarjás Istvánt, míg a hiányzó Lázár Pétert később, február 13-án eskették meg.

A sok hiányzás miatt Lázár Péter bíró 1844-ben újjavasztatásának feltételéül szabta a Mercantile Fórum alapszabályzatának a módosítását a szenátoroknak és az esküdteknek a gyűléseken való részvételére és magatartásukra vonatkozóan. Javaslatait a következő formában fogadta el a Kereskedői Szék: „A Kereskedői Széknek mind rendszeréni tanácsosait, mind esküttjeit midőn bíró atyánkfia a polgár által a gyűlésbe meghívátja, s ezen meghívásra meg nem jelenéseknek helyes, s bévehető okát a meg nem jelenő tanácsosok, nem írásaik vagy más küldöttyük által, hanem magok személyesen, vagy pedig írásba bíró atyánkfia előtt fel nem fedeznék, s így bíró atyánkfíától, vagy a Kereskedői Széktől a meg nem jelenésre engedelmet nem nyernének, mégis a gyűlésekben a polgár által lett meghívásra is meg nem jelennének, az ily engedetlen tanácsosok vagy esküttök mindannyiszor 2 ezüst R.(ajnai) forint pénzbeli büntetésre ítiltetnek...”

A szenátorok gyakran visszaéltek hatalmukkal, és sokszor a bírónak sem engedelmeskedtek. Ezt bizonyítja az említett szabályzatmódosítás második és harmadik pontja, mely kimondta: „A közönségnek bármely senátorja is bíró atyánkfia, vagy a Kereskedői Szék

előtt bárki által, s akármilyen tárgyban is bevádoltatik, s ezért bíró atyánkfia eleibe, vagy a Kereskedői Székhez való megjelenésre a polgár által bírói pecsét erejénél fogva törvényesen idéztetvén, ha ezen bírói pecsétnek nem engedelmessé válnék mindannyiszor a közönségnek azon tagjai, akik a köztudat és meggyőződés szerént vagyonosabbak két ezüst R.(ajnai) forinttal büntetődjen.”

A belső ellentétek a szenátorok bizonyos csoportjai, esetenként pedig a tanácsnokok és a bíró között alakultak ki.

1840-ben a bíró és a szenátorok bizonyos csoportjai közötti ellentéteknek köszönhetően két szenátor lemondott tisztségéről. Válaszképpen 41 személy memóriummal fordult a Kereskedői Székhez, melyben kérték a két tanácsnoknak tisztségébe való visszaállítását. Az 1840. február 17-i gyűlés jegyzőkönyve szerint „megjelenvén személyesen ezen Mercantile Fórum színe előtt, a nemzeti szeretetből, s a békesség kedvéért, a jelen volt közönség kérésökre, noha az egyességek változó tekintetéből terhesen mégis újból felvállalták a senátorságot mind a két senátor atyánkfiai.” A népszerű szenátorok visszatérésével járó közmegelegedést a gyűlésen született határozat szelleme a következőképpen bizonyítja: „Ezen Mercantile Fórum örömmel kebeliben befogadván előbbeni volt senátori hivatalokban újból béiktattatak Kritsa Péter s Lázár János atyánkfiai, amely is alázatos tisztelettel jelentessék fel a Méltóságos Fő Király Bíró úrnak...”

A belső ellentétek ritkán végződtek közmegelegedést jelentő döntésekkel. Így például 1812. november 26-án arról értesülünk, hogy Kápdebó Márton megsértette Cziffra Jakabot. Ez utóbbi ezért „a fórum gyűléseit nem gyakorolhatta, mind addig míglen illő elégtételt nem nyerhet”. Mivel a fórum nem talált semmi kivetnivalót Kápdebó Márton magatartásában, a panaszos a királybíróhoz fordult kérésével. A Kereskedői Szék jegyzőkönyve szerint „a Méltóságos Fő Király Bíró úr Fő hatalmánál fogva meghatározta, hogy Cziffra Jakab atyánkfia szenatori helyit foglalja el,

úgy hogy ennek utána minden visszavonást és egyenetlenséget szerző indulatait szabólán tartsa különben végképpen ki fog tétetni hivatalából.”

Másfél esztendő múlva – 1814 januárjában – Cziffra Jakab szenátor már Dávidovits Dávid bíróval került ellentétbe. A Kereskedői Szék első embere kénytelen volt a királybíróhoz fordulni panaszával. A vád a következőket tartalmazta: „Cziffra Jakab senator ő kegyelmének a függés engedelmességit nem üsmerő indulatya ellen panaszolván azzal leginkább vádolya, hogy a népet a bíró és fórum ellen való engedelmetlenségre kívánja ösztönözni, és amiatt nem remélhetvén hogy a felsőbb rendelkezések telyesítésekbén hívséget bizonyíthassa, kéntelen bírói hivataláról lemondani, kérvén jóvendőre nézve illő meg zabolásztatását”. Az 1814. február 3-i jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy a „Fő Király Bíró úr szoros kérdőre vonván a communitásbélieket, és a fórum tagjait, ezek meg üsmerték, hogy a bíró tökéletes számot adván a fórum előtt, melyen maga a bé vádoltatott is jelen lévén helytelenül vádoskodik a bíró ellen, a feladás ellen annyiban kívánták magokat menteni, hogy a függetlenség vétkit magokénak nem üsmérhetik, mindenkör a bíró és fórum iránt való engedelmességben kívánván magok kötelességiket gyakorolni. A bépanaszoltatott Cziffra Jakab pedig kemény szemre hányás után is maga vakmerőségiben nem csak meg maradott, hanem tulajdon hibája mentségei és leginkább a bíró ellen bosszús indulatyát és a fórum megalacsoníttását példázván a méltóságos Fő Király Bíró úr a felsőbbség által adott hatalmával élni kívánván.”

Az a tény, hogy a jegyzőkönyvet a jegyző a bíró ellenőrzésével fogalmazta meg, bizonyos szubjektivizmust feltételez a tények bemutatásánál. Ha ugyanis Cziffra Jakabnak a fórumon és a közösségen belül nem lettek volna hívei, a királybíró sem jött volna ki Gyergyószentmiklóásra a helyzet stabilizálása érdekében, de maga a lázadó szenátor sem mert volna fellépni a szék első emberének

jelenlétében a Mercantile Fórum vezetője ellen. A kisebbségbe szorult Cziffra Jakabot a 7761. számú határozattal megfosztották szenátori tisztségétől.

Egy esztendő múlva, 1815. elején a tisztségétől megfosztott szenátor kérte a főkirálybírótól a tisztségébe való visszahelyezését. Minderről a Kereskedői Szék 1815. február 21-i jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „Továbbra a Méltóságos Fő Királyi Bíró úr elő adgya Cziffra Jakabnak könyörgő levelét, melyben azt kéri hogy szenátori hivatalában tétessék vissza, melyet a Méltóságos Fő Király Bíró úr fel olvastatván meg kérdezte a comunitás bélieket hogy kíványák-e Cziffra Jakabnak a szenátorságában való vissza tétetését közönségesen úgy nyilatkoztatták ki magokat, hogy mivel a felsőbbség előtt a Nemes Fórum bíróját, Fórumát és comunitás(t) is helytelenül el vádolta, érdemetlennek tartják hogy Fórum tagja légyen.” A kérdésben dönteni a királybíró sem mert, ezért a volt szenátor kérését felterjesztette a Királyi Guberniumhoz, mellékelve a kéréshez a Kereskedői Szék ellenkezését. Nem tudjuk, hogy történt Cziffra Jakab újraválasztása a szenátorok közé. Ez valószínűleg Dávidovits Dávidnak bírói hivatalától való megválása után következhetett be. A tisztségétől megfosztott szenátor 1821-től kezdődően visszanyerte helyét a fórum teljes jogú tanácsnokai sorában. Lemondására 1836 elején került sor, melyről az 1836. január 7-i jegyzőkönyvből a következőket tudjuk meg: „Olvastatik a Méltóságos Fő Király Bíró úrhoz egyik szenátor Cziffra Jakab atyánkfia által intézett könyörgő levele, miszerint szenátori hivatalától búcsúzni kívánkozik azzal a kéréssel, hogy királyi adón kívül egyébbel ne terheltecsék.”

A Mercantile Fórum határozata ezzel a kérdéssel kapcsolatban megegyezett a királybíró döntésével, és a következőképpen volt megfogalmazva: „A Méltóságos Fő Király Bíró úrnak engedelméből megengedetett a könyörgő atyánkfiának a szenátori (tisztségből) való leköszönése, mindazonáltal önkéntesen azon ajánlást técsen,

hogy a búcsúzó atyánkfia Ön tulajdon személyes adójában eszten-
dönként tíz Rf-kot conventionális pénzben fizetni magát kötelezi.”
A visszavonuló szenátor tehát megkapta az úzus szerinti adóked-
vezményt.

Hasonló szellemű kérelmet nyújtott be Kritsa Lukács is, aki
feleségének elvesztése után a következőképpen kérte szenátori
hivatalából való felmentését: „Jól tudom én azt, hogy azon közön-
ségnek melynek kebelébe élünk közterheit hordozni mindenkinek
szoros kötelességek, ezt tettem én is míg házi környülményeim
engedék, de már most midőn azon el hordozhatatlan csapással
látogatattam meg, miszerint kedves, hitves és segéd társamtól
meg fosztattam, oly körülmények közé estem, hogy köz hivatalt
magam és nevetlen árváim romlása nélkül nem viselhetek. Jól
tudja környülményeimet a Nemes Kereskedő Közönség azonkívül
hogy azokat részletesen felfejteném mit nem is tehetnék a nélkül,
hogy már bé heggedő keziben sebeimet újabb vérzésekre ne hozzak,
csak azt vagyok még bátor előhozni, miszerint kereskedésemből
addigi meg szokott legényem ki lépven, úgy annyira egyedül ma-
radtam, hogy onnéni eltávozásomkor mindenkor bézárni kéntelenít-
tettem kereskedésemet.

Mire nézve bátor vagyok a Tekintetes Király Bíró urat és a
Nemes Kereskedői Közönséget alázatosan kérni, miszerint tanácsosi
hivatalomtól ezúttal felmenteni és helyembe mást választani méltóz-
tasson, eddig belém vetett bizodalmaikat elfelejthetetlen hálás köszö-
néssel vévén azon ígéretemet nyilvánítom, hogy midőn körülmé-
nyeim jobbra fordulnak és bennem bizodalmaikat meg nyeréden
ezen tisztelt hivatalt felvállalni lekisebbé sem vonakodom...”

A visszavonult szenátorok – mint láttuk – adókedvezményben
részesültek. Erről azonban a Kereskedői Szék „collectorai” időn-
ként megfeledeztek. Így történt ez Botsántzi János esetében is, aki
a következő panasszal fordult a Kereskedői Székhez: „Nem két-
lem bölts emlékezetébe lehet, hogy tanátsnoki hivatalomból lett

felmentésem alkalmával minő feltételek melletti ajánlatot tettem légyen, a melyet tekintetre méltatván, a mostohább kereskedések következtébe az ötven pengő rajnai forintok adómat negyvenre leszállíttatni méltóztatott volt a Nemes Kereskedői Szék, és még is a folyó évre megint ötvenre fel emeltetve róvattattam, holott ebben az évben a viszonyos kereskedéssel magam is leg sanyarúabban látogatattam meg, a melyre mind a Nemes Kereskedői Szék érdeemes tagjait, mind a több hozzám hasonló kereskedő urakat tanúbízsónságul felszólítom: mire könyörgök a Nemes Kereskedői Széknek alázatos tisztelettel, méltóztassék a fennebb elő sorolt okoknál, úgy a jelenlegi ágyba sínlődő tehetetlen állapotom következtékül csakis a negyven Rf pengő adómmal meg elégedni, és az azon felyül lévő tizet kihúzni, nemkülönben jövendőre nézt is csak negyvenre róni, hogy oly tetemesen ne terheltettesek, mely fohászos kérésem ismételvén, alázatos tisztelettel vigasztaló válasz várásom mellett vagyok.”

A Mercantile Fórum szenátorai legtöbbször népszerű, tevékeny személyek voltak. Ezt bizonyítja Kritsa Péter és Lázár János újraválasztása a közösség kérésére 1840. február 17-én, vagy pedig Lázár János megválasztása 1844. február 5-én. Maga a királybíró is pontosította elvárásait a szenátorok magatartására vonatkozóan. 1814. február 3-án az új, megválasztás előtt lévő tanácsosokkal kapcsolatban a következőképpen fogalmazott: „a választandó személyek igaz és tiszta erköltsi tulajdonságokkal bírnának, mivel a közönséges hivatal folytatása az erköltsös tulajdonságot mindenkor megkíványa, és az hibás indulatból szokott következni az egymás között való vissza vonás, mely a köteles szolgálatot megszakította zavarni.”

Népszerű ember volt Jákobi István is, akit még Pap Pistának is neveztek, „mivel egy Pap nagy bátya lévén, melléje nevelődván, későbbben a Papnál lakott egész háza népével”.

De hát kik is voltak a név szerint a gyergyószentmiklósi Kereskedői Szék teljes jogú és szám feletti szenátorai? A korabeli, rendelkezésünkre álló jegyzőkönyvek alapján névsoruk, eszten-
dőkre lebontva, a következő:

1805

„Actuális” szenátorok: Dávid Gergely, Kápdebó Márton, Lázár Zakariás, Wertán Kajetán és Keresztes István

1806

Teljes jogú szenátorok: Kápdebó Márton, Cziffra Mihály, Wertán Kajetán, Kritsa Márton, Keresztes István, Fitzus Márton, Wertán István, Dávid Gergely, Keresztes Péter, Kövér Gergely, Lázár Zakariás, Cziffra Jakab és Julián Todor.

„Substitutus” szenátorok: Dávidovics Dávid és Kápdebó Jakab

1807

Teljes jogú szenátorok: Kapdebo Márton, Keresztes István, Wertán Kajetán, Wertán István, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Cziffra Mihály, Kritsa Márton, Kövér Kajetán.

Helyettes szenátorok: Dávidovics Dávid, Kápdebó Miklós, Dávid Gergely, Szultán Jakab, Czárán Antal, Bángi Sándor, Botsántzi László, Kopacz Kristóf, Bángi Sándor, Dobribán Gergely, Kritsa Péter, Czárán Márton, Nándos Dávid, Moldován Dávid, Kritsa István, Kövér Antal.

1808

„Actuális” szenátorok: Kapdebó Miklós, Kápdebó Márton, Lukács István, Wertán Kajetán, Kritsa Márton, Wertán István, Cziffra Mihály, Kövér Gergely, Keresztes István, Fitzus Márton, Lázár Kristóf.

Helyettes szenátorok: Dávidovics Dávid, Czárán Antal, Kopatz Keresztes, Bángi Sándor, Temesvári Jakab, Moldován Dávid, Botsántzi János, Nádas Dávid, Szarokán Gergely és Kritsa István.

1809

„Actuális” szenátorok: Kapdebó Márton, Lázár Zakariás, Cziffra Mihály, Keresztes István, Lukács István, Kövér Gergely, Lázár Kristóf, Dávidovics Dávid, Wertán István, Wertán Kajetán és Fitzus Márton.

Helyettes szenátorok: Bángi Sándor, Czárán Antal, Molduván Dávid, Botsánczi László, Kritsa Péter és Kritsa István.

1810

„Actuális” szenátorok: Kápdebó Márton, Keresztes István, Kövér Gergely, Cziffra Mihály, Lázár Zakariás, Fitzus Márton, Dávidovics Dávid.

Helyettes szenátorok névsora: Kritsa István, Czárán Antal, Zakariás Miklós, Kábdebó Antal, Kritsa István, Lázár Antal.

1811

„Actuális” szenátorok: Kápdebó Márton, Wertán Kajetán, Keresztes István, Kövér Gergely, Cziffra Jakab, Wertán István, Lázár Kristóf, Lázár Zakariás, Cziffra Gergely.

Helyettes szenátorok: Kritsa István, Kápdebó Jakab, Kápdebó Antal, Zakariás Miklós, Czárán Antal, Bángi Sándor, Kritsa Péter.

1812

„Actuális” szenátorok: Kápdebó Márton, Cziffra Mihály, Keresztes István, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Lázár Antal, Wertán István, Cziffra Jakab, Kritsa Péter.

Helyettes szenátorok: Zakariás Miklós, Kritsa István, Czárán Antal, Kritsa Péter, Bángi Sándor, Botsántzi Jeremiás, Szarukán Gergely, Czárán Gergely, Lázár Antal, Dobribán Lukács.

1813

„Actuális” szenátorok: Lázár Zakariás, Wertány István, Cziffra Mihály, Keresztes István, Cziffra Jakab, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Kápdebó Jakab, Kritsa Péter, Kápdebó Márton.

Helyettes szenátorok: Czárán Antal, Bángi Sándor, Czárán Gergely, Botsáti Jeremiás.

1814

„Actuális” szenátorok: Kápdebó István, Wertány István, Keresztes István, Ciffra Jakab, Kritsa Péter, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Czifra Mihály.

Helyettes szenátorok: Kápdebó Antal, Lázár Antal, Czárán Antal, Szarukán Gergely, Zakariás Mihály, Dobribán Lukáts, Bángi Sándor.

1815

„Actuális” szenátorok: Keresztes István, Fitzus Márton, Kritsa Péter, Szarukán Gergely, Czárán Antal, Cziffra Mihály, Lázár Antal, Szarukán Gergely, Kápdebó Antal, Kápdebó Jakab, Lázár Kristóf, Fitzus Márton, Keresztes István.

Helyettes szenátorok: Bángi Sándor, Botsántzi Jeremiás, Botsántzi János, Dobribán Lukács, Czárán Gergely, Zakariás Miklós, Vertán István, Vertány János, Tömösvári János.

1816

„Actuális” szenátorok: Keresztes István, Cziffra Mihály, Kápdebó Antal, Fitzus Márton, Lázár Antal, Lázár Kristóf, Kritsa Péter, Szarukán Gergely, Czárán Antal.

Helyettes szenátorok: Botsántzi Jeremiás, Botsántzi János, Tömösvári János, Dobribán Lukács, Zakariás Miklós, Bángi Sándor.

1817

„Actuális” szenátorok: Keresztes István, Cziffra Mihály, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Kápdebó Jakab, Kápdebó Antal, Kritsa Péter.

Helyettes szenátorok: Bángi Sándor, Botsántzi Jeremiás, Temesvári János.

1818

„Actuális” szenátorok: Keresztes István, Czárán Antal, Szarukán Gergely, Wertán István, Lázár Kristóf, Lázár Antal, Dávidovits Dávid, Kápdebó Antal, Kápdebó Jakab, Fitzus Márton, Kritsa Péter.

Helyettes szenátorok: Wertán István, Bángi Sándor, Botsántzi Jeremiás, Botsántzi István, Zakariás Mihály, Botsánzi János, Temesvári János, Vertán János, Dobribán Lukács.

1819

„Actuális” szenátorok: Wertán István, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Czárán Antal, Cziffra Péter, Kritsa Péter, Lázár Antal, Keresztes István, Szarukán Gergely, Kapdebó Jakab.

Helyettes szenátorok: Botsántzi Jeremiás, Wertán János, Bángi Sándor, Botsántzi János, Dobribán Lukács, Zakariás Márton, Ábrahám Márton, Ölves János, Tömösvári János.

1820

„Actuális” szenátorok: Keresztes István, Wertán István, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Lázár Antal, Czárán Antal, Szarokán Gergely, Lukács János, Keresztes István, Kritsa Péter.

Helyettes szenátorok: Wertán János, Bángi Sándor, Zakariás Miklós, Czárán János, Botsántzi Jeremiás, Dobribán Lukács.

1821

„Actuális” szenátorok: Wertán István, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Lázár Antal, Kritsa Péter, Szarokán Gergely, Lukács János, Cziffra Jakab, Czárán Antal, Bángi Sándor.

Helyettes szenátorok: Botsántzi János, Botsántzi Jeremiás, Czárán János.

1822

Actuális szenátorok: Wertán István, Fitzus Márton, Lázár Kristóf, Lukács János, Czárán Antal, Kritsa Péter, Cziffra Jakab, Szarokán Gergely, Lázár Antal, Bángi Sándor.

Helyettes szenátorok: Czárán Keresztes, Lázár Péter.

1823

„Actuális” szenátorok: Fitzus Márton, Czárán Antal, Lázár Kristóf, Lázár Antal, Cziffra Jakab, Lukács János, Szarukán Gergely, Bángi Sándor, Kritsa Péter, Wertán István, Fitzus Márton.

Helyettes szenátorok: Botsántzi Jeremiás, Botsántzi János, Zakariás Miklós, Zakariás István.

1824

„Actuális” szenátorok: Cziffra Jakab, Czárán Antal, Lázár Antal, Bángi Sándor, Wertán István, Fitzus Márton, Szarukán Gergely.

Helyettes szenátorok: Temesvári János, Zakariás István, Vákár István, Zakariás Miklós, Lázár Péter, Czárán János, Botsátszi Jeremiás, Temesvári János, Botsántzi János, Dobribán Lukáts.

1825

„Actuális” szenátorok: Cziffra Jakab, Fitzus Márton, Lázár Antal, Szarokán Gergely, Bángi Sándor, Kritsa Péter, Botsántzi Jeremiás, Czárán János, Wertán István.

Helyettes szenátorok: Zakariás Miklós, Botsántzi János, Dobribán Lukáts, Temesvári János, Vákár István, Zakariás István, Lázár Péter, Cziffra Lukáts, Zakariás Péter, Kápdebo Gergely, Czárán Keresztes, Czárán Kristóf, Zakariás Miklós.

1826

„Actuális” szenátorok: Cziffra Jakab, Kritsa Péter, Botsántzi Jeremiás, Czárán János, Szarokán Gergely, Wertán István, Vákár István, Fitzus Márton, Lázár Antal, Vákár István.

Helyettes szenátorok: Botsántzi János, Dobribán Lukáts, Kápdebo Gergely, Lázár Péter, Czárán Keresztes, Temesvári János, Zakariás Miklós, Zakariás István, Cziffra Lukács.

1840

„Actuális” szenátorok: Kápdebó Gergely, Kövér Eugen, Kopatz István, Kritsa Péter, Dobribán István, Temesvári Bogdán, Lázár János, Kritsa Lukács, Zakariás Miklós, Jákobi István Bángi Todor, Bogoz Lukáts.

Helyettes szenátorok: Zakariás István, Fitzus László, Verzár Antal, Dobribán Antal, Temesvári János, Temesvári Gergely, Száva Antal, Lázár István, Temesvári Gergely.

1841

„Actuális” szenátorok: Zakariás Miklós, Kápdebó Gergely, Urszuly Antal, Jákobi István, Kritsa Péter, Zakariás Márton, Temesvári Bogdán, Kritsa Lukács, Urszuly Antal, Jákobi István, Szarokán Márton.

Helyettes szenátorok: Temesvári János, Bogoz Lukács, Verzán István, Bángi Todor, Vákár Ferencz, Vákár Lukáts, Cziffra János, Lázár Zaki, Cziffra Ferencz, Lázár Gergely, Temesvári Gergely, Zakariás István, Verzár István, Lázár István, Fitzus László, Verzár Antal, Dobribán Antal.

1842

„Actuális” szenátorok: Kápdebó Gergely, Kopatz István, Kritsa Péter, Szarukán Márton, Urszuly Antal, Temesvári Bogdán, Jákobi István, Kövér Eugen, Dobribán István, Kövér Ödön.

Helyettes szenátorok: Dobribán Antal, Fitzus László, Bogoz Lukáts, Lázár Gergely, Vákár Ferencz, Verzár István, Vákár Lukáts, Cziffra Ferencz, Száva Antal, Verzár Antal, Bángi Todor, Temesvári János, Lázár István, Kopatz Lukáts, Temesvári Gergely, Cziffra János, Lázár Zakariás, Zakariás István.

1843

„Actuális” szenátorok: Jákobi István, Kritsa Péter, Temesvári Bogdán, Kritsa Lukács, Cziffra Lukáts, Kápdebó Gergely, Kopatz István, Dobribán István, Kövér Eugenius.

Helyettes szenátorok: Zakariás István, Vákár Lukáts, Temesvári János, Fitzus László, Cziffra Ferencz, Száva Antal, Verzár István, Lázár István, Temesvári Gergely, Lázár Gergely, Vákár Ferencz, Verzár Antal, Bángi Todor, Bogoz Lukáts.

1844

„Actuális” szenátorok: Jákobi István, Dobribán István, Urszuly Antal, Szarukán Márton, Kápdebó Gergely, Kritsa Lukáts, Kritsa Péter, Temesvári Bogdán, Lázár János.

Helyettes szenátorok: Lázár István, Lázár Gergely, Vákár Lukáts, Vákár Ferencz, Verzár István, Dobribán Antal, Verzár Antal, Cziffra Ferencz, Kopatz Lukáts, Temesvári János, Bogoz Lukáts, Száva Antal, Fitzus László, Temesvári Gergely, Zakariás István.

Adósságkifizetés – hitelezés

Szongott Kristóf Szamosújvár monográfiájának első kötetében az adós és hitelező közötti kapcsolatban Khel Lázárra vonatkozóan két történetet mutat be. A kiváló kereskedő, aki egyben hitelező is volt, 1739. december 14-én a következőképpen köszöntötte adósait: „Kérem Önöket, hogy ne nehezteljenek én reám azért, hogy oly sok ízben alkalmatlankodom az Önök előtt eléggé ismeretes követelésem felhajtásáért. ... Azt tartom, hogy az, ki hiszi, hogy egykor számot adunk Isten előtt, elismeri, hogy eleget vártam, annak a magános embernek, sőt a mértéken felül is többet vártam. Jót tettem vele; de a mit tettem, tudja a Teremtő; legyen Isten dicsőségére”

Ugyanez a Khel Lázár 1777. február 3-án egy újabb adósság tárgyában ezeket írta a szamosújvári tanácsnak: „ha az adós társai közt lennének olyanok, kik habár tudják a dolgot, mégis elhallgatnák és eltagadnák, úgy nem annyira a kárt sajnálná, mint az ilyen embert; mert rossz példát szolgáltat, mit megtanul egyik, vagy másik is.”

Az adós és hitelező közötti viszony Gyergyószentmiklóson azonban korántsem volt ilyen idilli. Az adósságbehajtásra és a hitelezésre vonatkozó napirendi ügyek vörös posztóként szinte végigkísérik a Kereskedői Szék jegyzőkönyveit. Így 1805. december 2. és 1806. december 31. között a Mercantile Fórum gyűlésein napirendre tűzött 181 esetből 52 foglalkozott az adós és a hitelező közötti kérdésekkel. A következő években a következőképpen mutatott az adóssággal kapcsolatos tárgykörök alakulása:

Esztendő	Tárgykörök száma	Adósságbehajtással kapcsolatos ügyek
1807	85	43
1808	69	24
1809	46	10
1810	78	13
1811	24	1
1812	64	11
1813	48	19
1814	57	6
1815	48	10
1816	20	5
1817	13	-
1818	28	10
1819	29	11
1820	26	5
1821	23	6
1822	17	4
1823	11	-
1824	15	2
1825	18	2
1826	15	2
1840	89	9
1841	71	8
1842	78	7
1843	57	12
1844	21	1

A fenti táblázatban bemutatott esetek nem merítik ki az adóstartozásos esetek számát. Adósságokkal találkozunk számos közkereskedési per, vagyonmegosztási ügy vagy éppen csőd eljárás esetén is.

Az örmények vállalkozásaik során gyakran keveredtek olyan pénzügyi műveletekbe, melyek nem tették lehetővé az általuk felvett kölcsönöknek határidőn belüli visszatérítését. Ezért az örmény kereskedők nem tartották megalázónak az **adós-státust**. Sohasem fizették ki egyszerre tartozásaikat. Legtöbbször azért nem, mert a legtöbb adós más esetekben hitelező is volt. Erről értesülünk a fórumnak 1806. május 28-i gyűléséről, amikor is a jegyzőkönyv szövege szerint „Szarhegyi Sípos Lajos provinciális bíró pretendálja, hogy örmény kereskedő Azbé János adós lévén 100 M.(agyar) frt. 80 kr.-al, ámbár az megfizetésre idő haladékat adattak, megfizetni mégis elmulasztván az adósta megfizetésre kéri szoríttatni.” A Mercantile Fórum gyűlésén kiderült, hogy Azbé Jánosnak mások tartoztak, tehát más esetekben hitelező, így adósság visszafizetési lehetősége kapcsolatban volt kintlévőségeinek a behajtásával.

Mint ahogy azt Azbé János esetében is láthattuk, az adóssági kereset napirendre tűzése után a fórum 8 napot köteles volt adni az adósnak adóssága kifizetésére, vagy ezzel kapcsolatos felelete megadására. A több száz esetből a hitelesség okáért bemutatunk néhányat a kereskedői szék ilyen irányú toleranciájának az példázataként. Ilyen volt többek között 1806. január 30-án „Gy.(ergyó) alfalvi Bege János kérelem levele”, melyben „Fischer Jakabot az még fizetetlenben lévő 18 forintoknak meg fizetésére szoríttatni.” kérte. A Kereskedői Szék a 8 napon belüli adósság visszafizetési kötelezettségről határozott, de ennek a megszabott határidőn belüli ki nem fizetése esetében a végrehajtó személyét is kijelölte. Hasonló adósságbéli keresetről olvashatunk 1806. február 5-én Keresztes Péternek Czárán András ellen benyújtott 153 magyar forint és 60 krajcár iránt, melyet „a pretensus az bé adott keresetet minden záradékával együtt közöltetni kért”.

A 8 napos fizetési vagy kiegyezési határidő „Kászon Impéri Balázs György és Jakabfalvi Lestyán Pál lófő székelyek” 1806. szeptember 1-i keresetében is felismerhető, akiknek „Molduván Antal örmény lakos 80 M.(agyar) f-kal tartozván és az kiszabott időre meg nem fizetvén az adóst az elégtételre szorítani kéri.” Molduván Antal a Kereskedői Szék által megadott határidőre tartozását nem fizette ki. Ezért 1806. szeptember 10-én „Kászon Impéri Balázs György és Lestyán Pál plenipotentiáriusa Szabó József eö kegyelme Molduván Antal ellen, minthogy az határozás szerint az adósság visszafizetésére executorokat kér rendeltetni.” A fórum végrehajtóknak Cziffra Mihályt és Julián Tódort nevezte ki.

Az adósság vissza nem fizetése esetében nem is annyira az adóst, mint inkább a kezest vonták felelősségre. Így a Molduván család másik tagja, Jakab, nem fizette ki teljes mértékben adósságát Vertán Mihálynak, aki ezért a tartozás végrehajtását a kezesen követelte. Az 1805. december 2-i jegyzőkönyv szerint „bé adván Vertán István atyánkfia azon Computuális levelet, mely szerént Molduván Jakab adós maradott 80 M. forintokkal és ezen adósság iránt Botsig Gergely vállalt magára kezességet. Kéri, hogy Botsig Gergely mint kezes ellen executió rendeltessék.” A fórum, a 8 napi haladék biztosítása mellett, az említett összegnek a kezesen való végrehajtása mellett döntött. Executornak Lázár Zakariás és Julián Thodor volt kirendelve. E döntés meghozatala után Botsig Gergely a végrehajtás elkerülése érdekében letétbe helyezte a fórumnál a 80 forint tartozást, azzal a feltétellel, hogy ezen összeget ne a kezestől, hanem az adóstól hajtsa fel a Kereskedői Szék. Mivel Molduván, vagy Csorsza Jakab több rendbéli adós volt, ő csupán 3 nap haladékot kapott a fórumtól az adósság kifizetésére. A végrehajtás elkerülése érdekében Moduván Jakab 1805. december 16-án csődöt jelentett, melyet a fórum a következő napon, december 17-én tett közzé. A csődeljárás – más néven crida – meghirdetéséről a fórum jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „Olvastatik

Molduván Jakab kérelem levele, amelyben bé adván activus és passivus státusát, s e mellett cridát is jelentvén kéri az creditorok egyben gyűlésekre terminust profigálni és ki is hirdettetni.” A fórum kénytelen volt figyelembe venni az örmény kereskedő által meghirdetett cridát, és a következő határozatot hozta: „Minthogy az creditorok az kerületben vannak, januárus 9-ik napja határozatlik egyben gyűlésekre, mely is szokott módon ki hirdettetett.” A fórum gyűlésén jelen lévő Cziffra Jakab rögtön tiltakozott a csőd-eljárás elindítása ellen, mert az szerinte lehetetlenné tette adóssága behajtását. Panaszlevelében az általa már 1805. augusztus 1-én elindított végrehajtási perre utalt, melynek gyakorlatba ültetését a fórum december 20-ra tűzte ki. A Mercantile Fórum jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk a protestációval kapcsolatban: „Úgy esett értésemre, hogy tegnap ú.m. 16-dik X-ber (december) 1805 örmény companiabeli személy Molduván Jakab eö kegyelme magát a Tekintetes Mercantile Fórum előtt cridatáriusnak jelentette volna ajánlás végett. Erre való részt solemni cum protestatione jelentem a Tekintetes Mercantile Fórumnak, hogy amint a Protocolum és a kezemben is lévő akták bizonyítják nékem Molduván Jakab adósom. Én eö kegyelmét már jóval az előtt ú.m. 1-a aug. 1805 perben idéztem és a 20 X-bris(decembris) a.c. meg is nyervén részemre executió rendeltetett, certificáltatott is executióra, hogy tehát netaláltán azon crida jelentése által ezen törvényes lépések gátoltathatnának, én az ellen törvényesen protestálok, contradicálok annyival is inkább mivel még Molduván Jakab nem különös fátum által esett a mostani adós állapotjára, mire nézve meg is kívánom, hogy ezen protestatióm a Protocollumba beíratatván solita sub authentia nékem pro futura cantela ki adassék a felett a Felsőges Királyi Guberniumban lévendő relatióban is ezen protestatióm bé irattatván ezen causáról kérdés is tétessék ...”

A következő napon, 1805. december 18-án az általa bejelentett csőd-eljárás alapján Molduván Jakab a Cziffra Jakab javára

megítélt végrehajtás felfüggesztését kérte. Válaszában a Mercantile Fórum az időponti eltolódásokra hivatkozva különválasztotta a végrehajtást a csőd eljárástól, jelezve egyben, hogy határozatának megváltoztatására nincs lehetősége.

Moldován vagy Csorsza Jakab a tipikus örmény adóst jelképezte, akinek életelemévé vált a kölcsönkérés. Így az 1805. december 2-i gyűlés jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy „Tekerő Patakon lakó contribuens colonus Bálint Ignátnak”, 237 forinttal volt adósa az örmény kereskedő. Az eredeti kölcsönző azonban a gergyótölgyesi Sztrugár János volt, aki látván, hogy köcsönét képtelen behajtani, azt vásárügyletei során eladta a tekerőpataki jobbágnak. Bálint Ignázt pedig az adósság felhajtásáért a Mercantile Fórumhoz fordult. Az 1805. december 2-i gyűlés jegyzőkönyvéből kiderült, hogy az adós kifizette Sztrugár Jánost 176 váltó forint értékig és csupán 57 magyar forint és 68 krajcár a tartozása. A fórum 15 nap haladékot adott az örmény kereskedőnek adóssága kifizetésére és kilátásba helyezte a végrehajtást is. Az adósság felhajtása érdekében a bíró és a polgár több alkalommal is felkeresték otthonában, aki azonban mindig eltitkolta hollétét előlük. Ezért a lovát tartozásáért elkobozták. A bíró kérte a lónak két régius általi felbecsülését, hogy az adósság értékébe beszámíthassák. Az örmény kereskedő ekkor megjelent a Mercantile Fórum gyűlésén, és lovának elkobozását a bíró által törvénytelen cselekedetnek minősítette, sőt frott formában a következő tiltakozást terjesztette elő a gyűlésen: „Gyergyószentmiklósi kereskedő Csorsza Jakab solemniter protestálok az aránt, hogy az örmény bíró Cziffra Jakab úr a közelebb enyészet holnapnak 30-án sötét estve polgár által lak jószágomról nagy ara lovamot el vitette, mely által nékem nagy kárt okozott. Mégis mindazonáltal tekintvén azt hogy idegen gondviselés által lovam ne romolyék, a melyre azonkívül is minden napon szükségem vagyon, mint hon nem ülhető kereskedőnek kész vagyok kezeimhez venni ha lakó jószágom kezemre adatik, úgy mindazonáltal,

hogy annak el vétetése miatt, amely kár nékem okoztatott szabad légyen nekem törvényesen meg keresni el sem is mulatok protes-tandó... Mely protestátiómot kívánom improtocoláltatni és a Protocollumból authentie ki adattatni.”

A döntéshozók a fórumon azonban a bíró és a polgár tettét törvényesnek minősítették. Döntésüket a következő érvekkel támasztották alá: „Ámbár Csorsza Jakab személyesen jelen lévén azzal kívánja magát menteni, hogy az parantsolatot néki személyesen a polgár meg nem mondotta, nem illet volna, hogy bíró atyánkfia maga adósságában lovát törvény utyán kívül elvétesse: de mivel bíró atyánkfia kinyilatkoztatásából világos, hogy az lovat nem maga adósságában vétette el, hanem hogy Tisztu parancsolatyának nem engedelmeskedett, azért bíró atyánkfia cselekedete helyesnek tanál-tatik, s minthogy nevezett Csorsza Jakab megkínáltatott, hogy lovát kezességen vegye ki és vakmerősége miatt engedelmeskedni nem akar, az elvett ló az ki bocsátott executorok által betsültessék meg, s a szerént adattassék által bíró atyánkfiának. Hogy pedig bírói parancsolatnak nem engedelmeskedett, sőt bé adott helytelen Protestátió-jában fenyegetődzik előljárója ellen, engedetlenségiért ezen Fórum 12 forintokkal meg bünteti, mely büntetést ki fizetni köteleztetik.”

A szigorú döntés nem bátortalanította el az adóst, aki újabb tiltakozó jegyzéket fogalmazott meg, melynek szintén hitelesítését is kérte. Az újabb protestáció szövege a következő: „Gyergyó Szent Miklósi kereskedő Molduván Jakab solemniter protestálok az aránt: hogy a Bírói háznál lévő drága ara lova a Nemes Mercantile Fórumnak mostani sessiója alkalmatosságával (midőn előbbeni protestátióját bé adta volt) el ne adattassék a Nemes Mercantile Fórumnak Ítélete lett ki mondása szerint, mert eladóvá nem tette, hanem törvény ellen vétettett el. Ha kinek mi keresete vagyon a protestánszon az aránt amiért lova el vétettett keresse törvényesen. Kívánja ezen Protestátióját a protestáns improtocoláltatni és onnan authentie ki adattatni...”

Bármennyire is tiltakozott az örmény kereskedő a Kereskedői Szék büntetésével szemben, a 12 forint büntetést kifizette, majd a fórumhoz fordult lova visszaadásáért. A Mercantile Fórum nem utasította vissza kérését, ellenben még 5 forintot kellett fizetnie a bírónak lovának 15 napi tartásáért.

Még lovának az elkobzása körüli bonyodalmak sem késztették Molduván vagy Csorsza Jakabot Bálint Ignázt-cal szembeni adóssága visszafizetésére. Ezért a tekerőpataki jobbágy a Fő Királybíróhoz fordult panaszával, akinek támogató levelével 1806. május 6-án ismét megkereste a Kereskedői Széket, most már (valószínű a kamatokkal) 170 forint tartozás kifizetéséért. Csorsza Jakabnak azonban a Sztrugár Jánosnál lévő kintlevőségének a tisztázatlansága miatt, sikerült megakadályoznia Bálint Ignázt a tartozás behajtásában. Mivel Sztrugár János sohasem került elő, Molduván Jakab sem fizette ki adósságát Bálint Ignáznak.

Csorsza Jakab a Mercantile Fórum bírójának is tartozott „52 czáp és 49 káprák hátra lévő áruknak felvételére”. Az 1805. december 2-i határozattal Wertán Kajetánt és Julián Thodort nevezték ki végrehajtónak.

Az adósságokra vonatkozó okiratokat legtöbb esetben a jegyző előtt hitelesítették. Így 1806. március 26-án „Ebesfalvi Fark Antal bé adván Laptis Jánosnak Chertabionkáját, mely szerint tartozik Láptis János Fark Antalnak 100 M.(agyar) forintokkal kéri protocolláltatni és sub authentia ki adatni.” A fórum határozata ez ügyben a következő volt: „Sub extradata notariali adattassék ki.” Kapdebó Márton szintén hitelesítést kért Láptis Jánosnál lévő 300 magyar forint adósság feltételei ügyében is. Újrahitelesítették adós szerződéseiket Mélik Bogdán halála után hitelezői is. A Mercantile Fórum 1806. március 26-i jegyzőkönyvében minderről a következőket olvashatjuk: „Néhai Mélik Bogdán ellen következőndő contractusok bé adatván improtocoláltattak örmény nyelven... Az örmény nyelven tett protocolláltattak a creditorok nevei és obligá-

tiói. pagina 52 nr. 81, pagina 139 nr. 164, pagina 140, nr. 166...” A Temesvári testvérek is hitelesítést kértek cautionális levelükre 1806. június 2-án. A jegyzőnyv a következőképpen rögzítette a hitelesítési folyamatot: „Temesvári János, Kristóf és Antal azon cautionális leveleket bé adják, melyet ennek előtte 21e ápr. a.c. bé nyújtottak volt, sub nr.72., hogy improtocoltassék, amely akkor improtocoláltatott és e mellett egy cessionálist nyújtanak bé, mely szerint magok házaikat le kötelezik 300 Rf-ot kérvén, hogy ezen cessionális is improtocoláltassék.” A Kereskedői Szék határozatában a következő szöveggel hagyta jóvá a kért akták hitelesítését: „per exptessum írassék be és sub authentia adattassék ki.”

Ezekből az adatokból nyilvánvaló számunkra, hogy a Mercantile Fórum a **hitelesítő hely** szerepét is betöltötte. Mindez természetes, hogyha arra gondolunk, hogy az említett időszakban az örmények Gyergyószentmiklóson országos és nemzetközi jellegű kereskedelmi ügyleteket kötöttek, a hitelezők az általuk kölcsönzött pénzt ún. obligatoriálisok formájában tették kötelezővé adósaik számára, sőt a fórum jegyzőkönyveiben igen sokszor történt említés az akták authenticálásáról. A hitelesítési jogkör azonban csak a gyergyószentmiklósi örmény közösség tagjaira terjedhetett ki.

A gyergyószentmiklósi örmény kereskedők gyakran úgy váltak adósokká, hogy hitelbe vásárolták az ausztriai, cseh–morvaországi gyárak termékeit. Így történt ez Wertán Kajetán esetében is, aki morvaországi Hankta Károlyon keresztül vásárolta fel a cseh- és morva termékeket. Az áruk kifizetését általában a termékek értékesítése után vállalták magukra. Ilyen körülmények között az örmény kereskedők akaratlanul is adósokká váltak. A Mercantile Fórum 1806. május 6-i gyűlésén a gyergyói „General Comando parancsnoka Melchior kapitány úr, mint a Nemes Morva országai Neititsáni kereskedő Hankta Károly plenipotentiáriusa” kérte Wertán Kajetántól 594 rajnai forint és 3 krajcár tartozásának és e tartozás kamatainak a kifizetését. Az adós testvére, Wertán Antal haladékot

kért a vixel eredetiségének a tisztázására. A határozás szövegéből megtudjuk, hogy Wertán Kajetán Bécsben tartózkodott és „ezen fenn forgó adósság eligazítását magára vállalta egyéb iránt is az ilyenszerű adósságokban, nagy tekintet volt addig is...” A fórum végül is megadta a Wertán család számára a kért 30 napi haladékot. Másfél hónap múlva, vagyis 1806. június 20-án Melchior kapitány ismét követelte Wertán Kajetántól 594 Rf és 3 kr. tartozásának a kifizetését. A gyűlés ekkor már az „executio” mellett döntött, Fitzus Márton és Julián Todor végrehajtókat nevezte ki a kért összeg felhajtására. A végrehajtás azonban Wertán Kajetán távolléte miatt nem történhetett meg. Az idő elhúzódsáért 1806. szeptember 19-én végül is az adós testvére Wertán Antal vállalta, hogy a „Wertán Cajetánon pretendált 594 Rf summát az creditor plenipotentiáriusának Melchior kapitány úrnak kész letenni, csakhogy addig legyen sequestrumban míglen az originális obligatoria ki adattassék és minthogy az illetén adósságokban interes nem fizettetik, kéri, hogy interes és költség fizetésre ne szoríttassék.”

A szeptember 19-i határozatban a fórum elfogadta az örmény kereskedő javaslatát azzal a különbséggel, hogy a tartozás mellett, a kamat letételét is meghatározta. Igaz hogy nem a hitelező által felszámolt 47 rajnai forint 30 krajcárt, hanem csupán 14 rajnai forint és 24 krajcárt. A határozat értelmében az örmény kereskedőnek 605 rajnai forintot kellett sequestrumba letennie, melyet Hankte Károly csak úgy kaphatott meg, ha a vixel eredetijét felmutatja és leteszi a fórum irattárába. A fórum döntésével egyik fél sem elégedett meg, ennek ellenére szerintünk a fórum – 200 év távlatából – a legmértányosabb határozatot hozta.

Ausztriai gyárakkal való kereskedelmi kapcsolatokra utal az a tény, hogy Fitzus Márton Vlaszloczki Mártonért kezességet vállalt „az lintzi fabricának” 1000 rajnai forintig. Mivel a linczi gyár valószínűleg uralkodói vállalat lehetett, az említett összeg behajtását maga a Gubernium vállalta magára. Az Erdélyi Fő Igazgató

Tanácsnak az 1526-os számú rendelkezését ez ügyben 1806. június 3-án terjesztették a fórum döntéshozói elé. A gyűlésen kiderült, „hogy ezen adósság lefizetése iránt Kritsa Márton atyánkfia, Fitzus Márton atyánkfia képiben egyezésre lépett az fabricával, amint az fabrica levelének ide zárt mása bizonyítja, és ennél fogva az summának fele része már ki is fizettetett a fabricának.” A linczi vállalat fontosságát bizonyítja az a tény, hogy 1806. október 13-án Turi József fiscális director kérte Fitzus Márton adósságának a kifizetését.

Az adósságok behajtásával kapcsolatos bonyodalmakat a pénznemek közötti értékbeli eltérések is okozhatták. A legtöbb nézeteltérést a török tallér és a forint közötti értékbeli különbségek is befolyásolták. Így Keresztes Péter 50 tallért kölcsönzött. 1806. áprilisában Ávéd Gergelynek, amikor az adósságot vissza kellett térítenie Ávéd Gergelynek, hitelezője a visszafizetendő adósságot 60 forintban állapította meg, június 11-én pedig az adósság gyanánt követelt összeget 80 forintra növelte. A fórum azonban korlátozta az ilyen jellegű megnyilvánulásokat, és az 1803-ban hozott határozatához ragaszkodott. Az 1806. június 11-i határozatukban a döntéshozók a következőképpen fogalmaztak: „8^a juny 1803. kelt inquisitió relatoria által elegendőképpen megbizonyított, ugyanazért tartozni fog a pretensus a pretendált adósságot 50 forintban a pretendensnek megfizetni, azért pedig csak 50 forintokat megfizetni és nem többet, mivelhogy a pretendens a pretetensusnak csak 50 tallért és nem többet adott.”

Hasonló esetnek tekinthetjük Mánya Bogdán adósságát brassói Krisztya Juonnak. Az 1806. június 18-i határozat szerint „Mánya Bogdán die 22^a aug. jelen létiben Brassai Kristya Juonnak megkínálta az 280 M. f. -kat. Bár czédulában és az interesttel s költséggel, de az creditor el nem vevén azon okból, hogy török tallérban fizetné meg az adós, ugyanazért az 280 forintok bíró atyánkfiánál sequestrumban maradtanak.”

Ez esetben, amikor nem két örmény kereskedő, hanem egy örmény és egy brassói kereskedő közötti hitel visszafizetésének a vitájában a Kereskedői Szék kénytelen volt engedményeket biztosítani a kor uzsorás hagyományainak, s ezért a török tallér és a forint közötti értékkülönbségek vagy azonosságok kérdésében képtelen volt döntést hozni. Végül is csak haladékkal támogathatta az örmény kereskedő érdekeit. A határozati döntésben a következőképpen fogalmaztak: „Minthogy az adós az adósság lehető megfizetésére az jövő Nagy Boldogasszony napig idő haladékat pretendált adatni és az creditor idő haladékat Lörintz napig úgy adatik, hogy ha akkor is morosus lenne az adós, minden költséit és fáradságát meg fizetni kötelezzetük.”

Az adósságok visszafizettetését a fórum által gyakran a **kereskedők távolléte** is akadályozta. Így történt ez „Csík Kozmási Plébános Tisztelendő Keresztes János úr” esetében is, aki „Bogoz Gergelynél lévő 650 váltó forintját” kérte felvétetni a fórum által. Az adós távolléte miatt ügyét a Kereskedői Szék kénytelen volt elhalasztani. Hazatérése után az örmény kereskedőt tartozásával kapcsolatban felelősségre vonták. Az 1806. július 17-i jegyzőkönyv a következőképpen mutatta be az adós magatartását és a Mercantile Fórum hozzáállását a hitelező érdekeinek az érvényesítésére: „Noha a pretensus Bogoz Gergely azt állítja, hogy 150 Rf-kat meg fizetett légyen az pretendált summából, de mivel bizonyítani nem tudja, hogy a maga mentségit meg tehesse 8-ad napi idő haladék adatik, bételvén pedig az 8-ad nap és magát menteni nem tudván executorok fognak ki rendeltetni a pretensiónak felvételire.” A végrehajtók azonban nem teljesítették megbízásukat, s így Keresztes János plébános 1806. október 22-én az adósság behajtásáért ismét a Mercantile Fórumhoz fordult kérésével. A Kereskedői Szék ekkor Tóbiás József nótáriust és Lázár Kristófot bízta meg a végrehajtással. Körülbelül egy hónap múlva, 1806. november 24-én Bogoz Gergely szószólója Török Elek a csíkkozmasi plébános,

Tisztelendő Keresztes János úr által pretendált 650 váltó forint adósság dolgában kirendelt executió felfüggesztését és 60 napi dilatiót (halasztást) kért arra hivatkozva, hogy Bogoz Gergely nem az Plébános úrnak adós, hanem Ketskés Pálnak, és ezen adósságból is 162 váltó forintot Ketskés Pálnak megfizetett, melyről fizetési igazolásokat mutatott be. A hitelező plébános megbízottja a gyűlésen azzal érvelt, „hogy eddig az adósságot nem tagadta, mivel interest is fizetett. Sőt az ötsét a Plébános úrhoz küldötte száz forintokkal”. Fő érve az volt, hogy Bogoz Gergely eddig a Mercantile Fórum előtt nem tagadta adósságát. Úgy tűnik, érvei hatásosak voltak, amit a gyűlésen született határozat a következőképpen igazol: „Minthogy az bé panasztatott Bogoz Gergely két versben ezen Fórum előtt jelen lévén az adósságot nem tagadta, azért mostani tagadása fel sem vétetik, mindazonáltal, mivel az contractusból úgy jön ki, hogy a pretensus Ketskés Pállal lépett légyen 650 forint iránt contractusa és hogy 150 forintokat Ketskés Pálnak fizetésig, ugyanazért az 500 forintnak felvételire az executió reinviáltatván az 150 forintok megvilágosítására adatik 15 napi dilatació, hogy azon summát akár a pretendenssel acceptáltassa akár Ketskés Pálon fel vévén az pretendensnek adja keziben.”

A közkereskedésekbe vagy köztársulásokba szerveződött örmény kereskedők tagjainak legtöbbször egyéni felelősséget vagy **kezeséget** kellett vállalniuk vállalkozótársaiknak adósságba keveredése esetén. Kopatz Lukács adósa volt Lázár Jakabnak 396 forintokkal. Mivel Kopatz Lukács adósságaira nézve moratóriumot kapott, tartozását Lázár Jakab tőle nem hajthatta fel. Ezért az örmény hitelező közkereskedő társától és kezesétől követelte az adósság kifizetését. A gyűlésen jelen lévő Moldován Gáspár, akit váratlanul ért az új helyzet, kérte „a könyörgő levelet feleletre ki adatatni” és haladékot adni, addig, míg az adós Kopatz Lukács „honjába vissza térne”. Az 1806. január 9-i gyűlésen végül is a következő határozatot fogadták el: „Minthogy a panaszló panaszából, mind pedig

az *contractus* foglalatjából világosan ki tetszik, hogy a bé panasztatott Moldován Gáspár Kopatz Lukátssal egy kereskedésben voltak és az *contractus*ban stipulált 1196 M(agyar) forintoknak is nagyobb részit együtt fizették meg a panaszlónak a hátra lévő pretendált 369 forintoknak megfizetése is mindkettőjükre háromlik. Mindazonáltal mivel az *contractus*ban Moldován Gáspár magát nemcsak úgy mint Kopatz Lukátstnak társa, hanem egyszersmind kezes és fizetőnek írta alá, tehát mától számíttatván 30 napok alatt, hogy kereskedő társát az fizetésre elő állítsa és a pretendált summát a pretendenseknek minden okozott költségivel együtt kifizessék köteleztetnek, másképpen bételvén az 30 napok, az pretendált summa csak egy harmadnapi hírtétel után executióval fel fog vétetni Moldován Gáspáron, mint kezes és fizető és az executiónak végben vitelére kirendeltetnek Cziffra Mihály és azon nótárius atyánkfiai.”

A hitelező és az adós közötti obligationalist legtöbbben úgy kötötték meg, ha a kölcsönkérő fizetéseképtelenné válna vagy meghalna, tartozását a fia fizesse ki. Így Nemes Kövér Kajetán és Ursuly Péter között 1802-ben kötött „obligationalis” szerint az adós kötelezte magát és fiait, „ha tehetetlen állapotra jutna, hogy adós lévén, nevezett Kövér Kajetán atyánkfíának 300 R forintokkal orgatiatim 3 esztendőök alatt száz-száz forintonként ki fogja fizetni”. A hitelező az 1806. május 2-i gyűlésen jelezte, hogy ebből a „summából ugyan 100 Rf-kat le is fizetvén még tartozik 200 Rf-al és ennek 3-ad fél esztendei interessével”

A Kövér Kajetán által bepanaszolt adós, Ursuly Péter ezen a gyűlésen válaszképpen egy „Testimoniálissal” igazolta, hogy „Battonyában, Nemes Magyarországon 1795-ben kelt, mely szerint megintetett volt a pretendens, hogy a pretensus fiától, Lukátstól el vett 6 tulkoknak árát vagy fizesse meg computus szerint, vagy az tulkokat adja vissza, de a pretendens ezen elvett tulkok iránt, soha meg is nem egyezvén, azt kívánja, hogy tegyenek computust és ha

akkor adós marad, kifizetésére magát kötelezi.” A panaszló erre azt felelte, „hogy az midőn a bé adott contractusban magát kötelezte a bé panaszoltatott akkora a tulkok iránt való differencia is elenyészett mint már az előtt való dolog, mint hogy az iránt magának juris reservát nem tartott, azért ha pretensiója igaz volna is, ezen keresettel össze elegyíteni nem lehet, hanem keresse maga útján, azért kéri előbbi kérésének teljesítését.” A fórum az Urszuly család panaszát nem vehette figyelembe, mivel az nem tartozott a napirendre tűzött tárgyhoz. Másrészt pedig az obligatóriális is úgy volt megfogalmazva, hogy a fenn forgó adósság nemcsak a szerződés megkötőjére, hanem annak fiaira is vonatkozott. Az 1806. május 2-án hozott ítélet tulajdonképpen Urszuly Péter adósságának a fiaira való átruházását hitelesítette. Szövege a következő:

„Minthogy az contractusban Urszuly Péter az fennforgó adósság megfizetésére úgy kötelezte magát, hogy ha a megfizetésre elégtelen volna, fiai Lukáts és Márton a többivel együtt tartozzanak megfizetni, s ennél fogva ezen fenn forgó adósságból 100 Rft-t assignáltatván az adósnak fiai aztot a creditor fel is vette, mellyel az pretensus fiai magokat az fizetésre köteleseknek is lenni meg ismerték ugyan azért az fenn forgó adósság megfizetésére ezennel transcribáltatik az Ursuly Péter fiaira.”

Kövér Kajetán Lukáts Tódornak szintén úgy adott kölcsön pénzt, hogy azt az apa fizetéseképtelensége vagy éppen halála esetén a fia fizesse ki. A fórumon pontosították a 100 rajnai forintról szóló obligationális tartalmát, melyet az adós „olyan kötelezéssel vett, hogy fia Gergely fizesse ki”. A határozat szövege ebben az esetben is a contractusban megfogalmazottak szerint a következőképpen volt közölve: „Mivelhogy az obligátus Lukáts Tódor olyan kötelezés mellett vette fel a 100 R.(ajnai) f-ot, hogy fia Gergely fogja kifizetni, azért ezen adósság megfizetése transferáltatik az obligátus fiára.”

Kövér Kajetán ugyanazon a gyűlésen az Urszuly család másik tagja, Urszuly János ellen is benyújtotta hitelezői keresetét. A contractus szerint Ursuly János 172 M.(agyar) forinttal tartozott, melyből a kamatot 24 forintos értéknek számította fel, így az adósságot 150 Rajnai forintban állapította meg. A gyűlés jegyzőkönyve élethűen mutatta be a gyűlésen történeteket: „Az adós megismerve az adósságot, mely 150 R.forintokban áll(ap)ítatott meg, mely summának megfizetésére időt kér adattatni és erre a creditor atyánkfia is hajolván 3 esztendő önként engedett, hogy az alatt fizesse ki az 150 R.forintokat.” A határozat annyiban könnyített az adós helyzetén, hogy törölte a kamatot az adósságból.

A fenti példák ellenére nem minden esetben volt köteles a fiú kiegyenlíteni szülei tartozását. Így Czárán András tartozott Botsantzi Jeremiásnak adóssága egy részének kifizetése után 43 M forint és 59 kr.-al, melynek kiegyenlítését fiától, Czárán Antaltól követelte. A fórum előtt Czárán Antal a következőképpen utasította vissza a hitelezőt: „az atya őt nem kötelezheti adóssága fizetésére, amidőn rája legkisebb atyai vagyon sem maradt.” A fórum ítélete ebben az esetben nem kötelezte a fiút elhunyt atyja adósságának a kifizetésére. Ehhez az is hozzájárult, hogy az obligatoriusban nem utaltak erre a tényre. A határozat szövege már az érvelés tekintetében is közlére szükséges: „Minthogy a panaszló néhai Czárán András életiben 9 esztendő alatt az adósságot nem solicitálta, de egyéb aránt is az atya nevetlen és ahhoz nem értő fiát maga adóssága fizetésire nem kötelezhetette, amidőn legkisebb atyai keresménye fiára nem maradt, azért Czárán Antal a pretendált adósság megfizetésével nem tartozik.”

A pénzkölcsönzés gyakran értékes tárgyak zálogba adásával történt. Így Fejér Mártonné 800 rajnai forintot kért kölcsön nemes Lukács Gergelytől, s ezért biztosítéskul ezüst neműit és „fejér jó féle gyöngyét” adta zálogba. 1809. július 28-án a Mercantile Fórum gyűlésén kérte a zálogba adott tárgyak visszaszolgáltatását a vissza-

fizetendő 800 forint visszaadása esetén. 1803-ban vagy 1806-ban Sáska Lukács 60 rajnai forintot kért kölcsön Lázár Kajetánné asszonytól. Ezért zálogba adta a bela gyöngyét. 1814-ben ki akarta váltani ékszerét, de a hitelező hallani sem akart a tárgy visszaadásáról. Sáska Lukács kénytelen volt panaszával a Kereskedői Székhez fordulni, mely 1814. március 9-én napirendre tűzte kérését. A fórum előtt Sáska Lukács azt állította, hogy nyolc évvel azelőtt vette zálogba bela gyöngyét. Lázár Kajetánné 11 esztendőre emlékezett vissza, és szerinte akkor 60 forintért megvásárolta a gyöngyöt és zálogba adásról szó sem volt. A fórum mindkét féltől bizonyítékokat kért. Mivel Sáska Lukács nem tudta bizonyítani panaszát, Lázár Kajetánnét felszabadította „a méltatlan kereset alól..”

A Mercantile Fórum az adósság visszafizetése esetében legtöbbször tekintettel volt a szegény, fizetéképtelen, tehetetlen állapotban lévő örmény személyekre. Így Bogoz János 1801. április 5-én 48 magyar forintot kért Keresztes Pétertől. A hitelező 1806. június 25-én a Mercantile Fórumon keresztül követelte az adósság megtérítését. A gyűlésen jelen lévő adós nem tagadta tartozását, ugyanakkor utalt tehetetlen állapotára is. A fórum határozatában figyelembe vette az adott körülményeket, és az adósról nézve megértő döntést hozott. Ebben a döntésben oly sok a tehetetlenekkel szembeni együttérzés, hogy példát mutathat napjaink politikusai számára. Szövege a következő: „Minthogy a pretensus olyan tehetetlen állapotban vagyon, hogy magának és házi népének élelmeiket alamizsnával keresi, azért a pretendált summát öt esztendő alatt részenként fizetgesse, ítéltetett: továbbra pedig legkisebb protestációt is a pretendens a pretensus ellen ne formálhasson határozatot.”

Bármennyire is zártnak tekinthető az örmény közösség a XIX. század első felében a pénzügyletek, pénzkölcsönzések nemcsak a komunitáson belül valósultak meg, hanem a székelyek is kölcsönöket vettek fel az örményektől, de maguk az örmények is gyakran váltak a székelyek adósaivá. Ha a székely katona nem fizette

vissza időben az általa kért kölcsönt az örmény közösség tagjának, akkor ez utóbbinak az illető felelősségre vonásáért a General Commando-hoz vagy pedig a Királyi Guberniumhoz kellett fordulnia. Így történt ez Lukács István esetében is, akinek számos székely katona tartozott. A katonaközösség bírójánál azonban nem lett meghallgatásra. Ezért a Királyi Guberniumhoz fordult kérésével. 1806. november 24-én a fórum értesítette a gyergyószentmiklósi örmény kereskedőt a Felsőleges Királyi Guberniumnak 2758. szám alatti rendelkezéséről, „melyben Lukács Istvánnak az katona személyek ellen való pretenziójában beadott könyörgő levelére adott választ kezébe szolgáltatni, és ötöt továbbá (meg)hallgatásra utasíttatni parantsoltatik.”

A gyakoribbak azonban paradox módon az örmények kölcsönei voltak a székely katonáktól vagy provincialistáktól. Ebben a kérdéskörben igen sokatmondó a Mercantile Fórumnak az 1806 november 14-i jegyzőkönyve, melyben csupán remetei Mélik Bogdánnak a következő pénzkölcsönzői vannak felsorolva:

Remetei Ferentz János az Ferentz Jakab fia contractusa 1791 december 13-i dátummal 100 váltó forintról, 1793 május(ában) 100 váltó forintról és 1796 november 30-a 80 forintról.

Remetei Laczkó Ferentz 1802 szeptember 8-a 200 váltó forintról.

Szépvízi Lukács Miklós és János 334 forintról szóló contractusa.

Remetei Antal István 55 váltó forintról szóló contractusa
Remetei Szabó András 130 Rf-ről szóló contractusa.

Jován Ijél 30 váltó forintról szóló contractusa.

Gyergyószentmiklósi kereskedő Keresztes Simon 800 forintról szóló contractusa.

A fenti felsorolásból is láthatjuk, hogy a pénzkölcsönzők többsége székely katona volt, de azt is felismerhetjük, hogy a nagyobb összegek mégiscsak az örményektől származtak.

A székelyek kölcsönadásáról a legsokatmondóbb a Mercantile Fórumnak a katonai és a provincialista közösségekhez intézett felszólítása 1806. július 8-án, mely a következőképpen volt megfogalmazva: „Mind az militaris mind pedig provinciális előjárókhoz íratassék kerülő levél, hogy mivel addig is sok zürzavar esett és származott abból, hogy a militaris és provinciális személyek az ide való örményeknek minden tartalék nélkül hiteleznek, pénzt adnak költsön: tehát ennek utána bíró atyánkfia híre nélkül egy örménynek is ne hitelezzenek: mert annak utána az illetén hitelezésben az Fórum az elégtétel ki szolgáltatásában belé nem ereszkedik.”

Az általunk bemutatott adós-hitelező kapcsolatokra főleg az 1806-os esztendőre vonatkoznak. Ehhez hasonló példák azonban – mint ahogy azt az általunk bemutatott dokumentumgyűjtemény is jelzi – végigkísérik a gyergyószentmiklósi örménység életét a XIX. század első felében.

Talán kevés népcsoport értett annyira a pénz forgatásához, mint az örménység. Mentalitásuk szerint a pénzérmének csak akkor volt értéke, ha az vállalkozásba, főleg kereskedelmi ügyletekbe volt fektetve. Vállalkozásaik során gyakran keveredtek olyan pénzügyi műveletekbe, melyek legtöbbször nem tették lehetővé az általuk felvett kölcsönöknek határidőn belüli visszatérítését.

Az adó összegyűjtése

A gyergyószentmiklósi örménység nemcsak öngazgatási, hanem pénzügyi autonómiával is rendelkezett. Nemcsak gazdasági életét szervezte meg, hanem azokat az intézményeket is, melyek a kézművességet és a kereskedelmet életképessé tették. Az önkormányzatiság főleg a pénzügyek és az adóbehajtás terén érvényesült. Az adó begyűjtését nem engedélyezték a közösségen kívül álló személyeknek.

A Mercantile Fórum egyik fontos feladata tehát az adó összegyűjtése volt, melyet „cívica és comerci” taxának neveztek. Általában az év első vagy az esztendő utolsó gyűlésein számoltatták el az adót begyűjtő „collectorokat” és a végrehajtókat (executorokat) évi tevékenységükről. A collector az adó begyűjtésével foglalkozott, és az általa összegyűjtött pénzüsszeget át kellett adnia a végrehajtónak. Az executor az illető összegből külön választotta a királyi adóba fizetendő részt, a többit pedig szétosztotta a fórum szükségletei szerint.

Az örményeknél az adószedő fogalmával először 1740-ben találkozunk a szamosújvári protocollum II. kötetében. Kezdetben úgy tüntették fel, hogy tevékenységükért nem részesülnek javadalmaszásban. A protocollumban néhány lappal később ugyanazon személy esetében már 100 forintos fizetéssel jegyzik az adószedőt. Gyergyószentmiklóson ebben a keretben az adószedői tisztség a Kereskedői Szék megalakulásától – tehát 1796-tól – létezett.

A leghosszabb ideig tevékenykedő végrehajtó Fitzus Márton volt, aki 1799-ben, 1800-ban, 1801-ben, illetve 1802-ben töltötte be ezt a tisztséget és collectoraitól a jelzett időszakban 4806 rajnai forintot vett át. Az 1804–1805-ös esztendőben Kritsa Márton volt a Mercantile Fórum executora. A Mercantile Fórum elszámoltató gyűlésén alaposan tanulmányozták a collector tevékenységét az adók begyűjtésére vonatkozóan. Így a Kereskedői Szék 1805. december

30-i jegyzőkönyve Zakariás Miklós collector elszámoltatásáról a következőképpen tudósít az 1805-ös évre vonatkozóan: „Az egész Impozitiót **1314 Rf-tokban** depunálta, melyről jövendőre nézve absolutiot kér adatni.” Kérését a Mercantile Forum közössége a következő határozattal hagyta jóvá: „Mivel collector Zakariás Miklós öö kegyelme maga kötelességeit híven teljesítvén, impozitióról számot adott, az kívánt absolutiónális adattassék ki.”

Az adó begyűjtését megelőzően a közösség tagjaival egyeztetve kidolgozták az adólajstromot, melyet az ún. **Libellus könyvbe** vezettek be. Ezt a névsort nem mindig a kinevezéssel egyidőben nyújtották át a collectornak. Így az 1806-os esztendőben csak a február 21-i gyűlésen kapta meg az adóbegyűjtő a Fórum által kidolgozott adólajstromot.

Az 1807. január 28-i gyűlésen Lázár Gergely collector az 1806-os évre begyűjtött 1258 rajnai forintról és 30 krajcárról tette meg számadását. A következő évben, január 11-én Isák Miklós 1332 rajnai forint adó begyűjtéséről számolt be. Ez alkalommal azonban még nem került sor az új collector kinevezésére. Az új adóbegyűjtőt Zakariás Miklós személyében csupán egy hét múlva hivatalosították, akinek ez alkalommal átadták a Libellus könyvet, „hogy aszerint az adónak felszedését folytathassa”.

Zakariás Miklós két éven át töltötte be adóbegyűjtői feladatkörét. Beszámolójában kétéves tevékenysége a következő számadatokkal összegezhető:

- az 1808-as esztendőre begyűjtött 1378 rajnai forint 30 krajcárt
- az 1809-es esztendőre begyűjtött 1276 rajnai forint 2 krajcárt.

Az adószedővel szemben az executor csupán 1810. március 16-án tette meg számadását 510 rajnai forint 53 krajcárról. Ezen a gyűlésen új executornak a volt collectort, Zakhariás Miklóst, míg adóbegyűjtőnek Ábrahám Mártont nevezték ki. Az 1810. december 10-i elszámolásnál Ábrahám Márton mint collector, Zakariás Miklós mint executor a Fórum előtt tette meg jelentését 1576 rajnai forint

értékű adó begyűjtéséről. Ugyanazon a gyűlésen új adóbegyűjtőnek megválasztották Csíki Jánost, de végrehajtónak továbbra is meghagyták Zakhariás Miklóst. Csíki János tisztségvállalása nem tartott sokáig. 1811. szeptember 23-án kérte, hogy más collectort nevezzenek ki a királyi adó további begyűjtésére. Érvelésében arra hivatkozott, hogy nem vállalja az újonnan kirótt adó begyűjtését. A közösség elfogadta a volt tisztségviselő felmondását, az új adó begyűjtésével az újonnan kinevezett collectort, Kritsa Pétert bízták meg. Valószínűleg az új adó bevezetése jelentősen növelhette az örmény közösség adókötelezettségeit, amit az 1812-ben begyűjtött adó nagysága is bizonyít. Az említett esztendőben Fejér Péter collector 2909 rajnai forint adót gyűjtött be a közösség tagjaitól. Úgy hisszük, a megnövekedett adómennyiségnek volt köszönhető az a tény, hogy 1813-ban csak május 4-én tudták kinevezni a collectort, Lázár Bogdány személyében. Ez a késői kinevezés azért is tekinthető rendhagyónak, mert ebben az időszakban már nehéz volt begyűjteni az adót a kereskedők távolléte miatt. Feladatköre teljesítéséről 1814. január 5-én számolt be a fórum tagjai előtt. Az általa begyűjtött adó értéke 2106 rajnai forintot és 30 krajcárt tett ki. 1814-ben Bángi Sándor volt megbízva az adó összegyűjtésével. A collector, – túl korán – 1814. november 14-én számolt be a fórum tagjai előtt a libellus szerint kiszabott 1968 rajnai forint és 38 krajcárnak az adóba való begyűjtéséről. 1815-ben Bángi Sándort végrehajtónak nevezték ki. Bár a fórumnak volt külön collectora is, mégis 1815. december 19-én az executor számolt be a libellus által előírt 2008 rajnai forint begyűjtéséről. Ugyanazon a napon kinevezték az 1816-os esztendőre a Mercantile Fórum részéről végrehajtónak Dobribán Lukácsot, adóbegyűjtőnek pedig Urszuly Antalt. Az executornak és a collectornak 1817. január 28-i számadása az első olyan jelentés, amikor a libellus szerint megadott számadásokat nem teljesítették: az adólajstromban megállapított összeg 3027 rajnai forintot tett ki, ezzel szemben a begyűjtött összeg értéke 2995 rajnai forint 57 krajcár

volt. A Mercantile Fórum határozatában nem vették figyelembe a fenti különbséget, és úgy határoztak, hogy az „executor és collector maguk számadásokat hiba nélkül megtették, a további számadás terhéért menté tételnek, melyről nyugtató levél is adatik.”

1818-ban Zöld János királyi adószedő jelenlétében és ellenőrzésével módosították az adótabelákat, és csak ezután nevezték ki a collectort, Eránosz Kristóf személyében. Az ún. rectificáció rejtett formában legtöbbször adóemelést jelentett, ami az 1818-as évre összegyűjtött adók értékében is felismerhető. Az 1819. február 25-i elszámolásnál a libellus szerinti 3037 rajnai forint összegyűjtéséről számolt be a collector. Ugyanezen a gyűlésen nevezték ki az új adóbegyűjtőt, Anisor Bogdánt (kisebb) és az új végrehajtót Zakariás Istvánt. Ez utóbbiak elszámolására 1820. január 11-én került sor, melyet a korabeli jegyzőkönyv így rögzített: „Executor Zachariás István és collector Anisor Bogdán az 1819-ik esztendőre megtévé a számadást.

Erogátiumot tettek quietántia szerint..... Rf 2974.....kr. 57

Kész pénzt adnak bé.....Rf 99....kr. 33

Rf 3074.....kr. 30

Restantiában maradt 25 R forint felszedni való.”

Az elszámolás meghallgatása után a Kereskedői Szék döntött: „Bíró atyánkfia mind a készpénzt 99 Rf 33 kr., mind a felszedendő restantiát kezehez vévén, erogatióban fogja venni.”

A Mercantile Fórum elégedetlen volt a 25 rajnai forint értékű hiánnyal, amit a fórum január 22-i döntésében is láthatjuk: Zakariás Istvánt meghagyták végrehajtonak, adóbegyűjtőnek azonban Bor Gergelyt nevezték ki, akitől elvárták az adónak a libellus szerinti behajtását. Az 1820-as évi elszámolásra 1820. október 22-én került sor, amikor az adóbehajtással megbízott tisztségviselők 3125 rajnai forint begyűjtéséről adtak számot.

A következő, 1821-es év adóbehajtásáról az 1822. január 18-i gyűlésen számoltak be. A collector és az executor a libellus szerint előírt 3318 rajnai forint begyűjtéséről adott számot. Az 1822. február 4-i gyűlésen Bogoz Lukácsot nevezték ki collectornak, míg executornak továbbra is meghagyták Zakariás Istvánt. Az adóbegyűjtéssel kapcsolatos tevékenységükről 1822. október 18-i gyűlésen számoltak be. Eszerint 3251 rajnai forintot gyűjtöttek, hátra maradt még 5 rajnai forint 38 krajcár. Az 1823-as esztendőre vonatkozó királyi adó begyűjtéséről az 1824. január 12-i gyűlésen adtak számot: a libellus szerint Zakarjás Antal collector és Zakarjás István executor összegyűjtöttek 4992 rajnai forintot. A következő, 1824. esztendőre kirótt adó 5078 rajnai forint volt, a fenti összeget pedig Ávéd Keresztes collector gyűjtötte össze. 1825-ben ismét visszaesett a libellus szerinti királyi adó értéke az előző évhez képest, mely ekkor csupán 4762 rajnai forintot és 30 krajcárt tett ki. A collector továbbra is Ávéd Keresztes maradt.

Sajnos az 1826–1838 közötti időszakra nincsenek adataink a királyi adó nagyságára és begyűjtésére vonatkozóan. 1839 és 1844 között ismét megszokasodnak a Mercantile Fórum tevékenységére vonatkozó rendelkezésünkre álló okiratok. Közéjük tartoznak a királyi adó behajtására vonatkozó adatok is. Az 1839-es évi királyi adóval kapcsolatban a Mercantile Fórum 1840. január 27-i jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy Frunkutz Péter collector 5485 rajnai forint nagyságú adót gyűjtött össze a közösség tagjaitól, amiért „e tárgyban további számolásról, feleletről tökéletesen feloldoztatott”. A feloldozás után kellett volna következzen az új collector kinevezése. Erre szinte három hetet vártak. 1840. február 17-ig hiába vártak a királyi adószedő utasítására a rovatok megállapításának, vagy éppen kiigazításának ügyében, melyet össze akartak kötni az adóbegyűjtők megválasztásával. Végül is nem várták meg a királyi perceptort, hanem „eggyetértőleg a régi mód szerint az adók rectificálása határoztatván, mái napon fel is rovattatak-

collectornak pedig választott f: évre Keresztes János jövő 1841-re Verzár Ferentz idős és 1842-re Fitzus Jósi, az idei Libellus az első collectornak számba adattván igyekezzék az adót felszedni, és mindenekről számolni. Ifjú Verzár Ferentz pedig, mivel közönségünkkel jót tett, és azt summás pénz költsönözéssel segítette, a collector hivataltól felmentetik örökösön". A fenti okiratokból nem nehéz felismernünk, hogy az adók begyűjtésével járó feladatkör igen nagy terhet jelentett a collector tisztség betöltője számára. Talán ezért is tűnt oly megtisztelőnek ifjú Verzár Ferencnek a collector tisztségből való örökös felmentése.

Keresztes János a fórum előtt 1841. január 13-án számolt be adóbegyűjtői feladatköréről, melynek eredményeképpen 4778 rajnai forintot gyűjtött össze. Ezután felmentették collector tisztségéből. A következő adóbegyűjtőt – idős Verzár Ferencet –, akit egy évvel ezelőtt megbíztak ezzel a feladatkörrel, megerősítették collector feladatkörében. A végrehajtó kinevezésére egy hét múlva, a január 20-i gyűlésen került sor, amikor is executornak megválasztották Fitzus Lászlót. A kinevezéssel kapcsolatos jegyzőkönyv pontosítja a végrehajtó feladatkörét a XIX. század közepén: „egyik esküdt Fitzus László atyánkfia közönség executorának megválasztatván, ezennel a megválasztott hivatalába meg erősítettett azzal a megjegyzéssel, miszerint köteles lészen az executor atyánkfia a collector atyánkfiát számodoltatni, és ezen Mercantile Fórumnak mindenekről számolni, természet szerint, hogy ezen executori hivatalt valamint ezen új, úgy más megválasztott executorok kötelesek hivatalokat fel vállalni, folytatni, és azt egyik bírói választástól, a másigikig folytatni vinni.”

Beszámolójukra 1842. január 21-én került sor a Mercantile Fórum gyűlésén. Idős Verzár Ferenc a „tabelle szerint” 4995 rajnai forintot és 25 krajcárt gyűjtött össze az örmény közösség tagjaitól, melyet átadott Fitzus László végrehajtónak, aki ugyanazon a gyűlésen, más napirendi pont keretében mutatta be tevékenységét,

melyet a korabeli jegyzőkönyv a következőképpen rögzített: „Az executor Fitzus László pedig ugyan a múlt évről executori számadását eképp teszi ú: m.

Az impositió szerint a collectortól percipiált Rf 4995 kr 25 váltóban ebből kir. adóba fizetett in summa 2748 Rf 40 kr. váltóban

A közönség költsége applacidálva fizetett számadás szerint in summa Rf 1445 kr. 44 váltóban.

Készpénzt mai napon számba adott Rf. 800. kr. 25

mai napon fizetett egy szekér fára Rf. 800. kr. 36

---

summa Rf 4995. 25 kr. váltóba.”

Az 1842. január 25-i gyűlésen kiválasztották három évre a collectorokat: 1842-re Fitzus Józsefet, 1843-ra a Ditróban lakó Izsák Józsefet, míg 1844-re a gyergyószentmiklósi Karácsony Kristófot.

Idősebb Fitzus József 1843. február 9-i gyűlésen számolt be adóbegyűjtői feladatkörének teljesítéséről. A collectornak 4751 rajnai forintot kellett volna összegyűjtenie, de csak 4512 rajnai forintot és 21 krajcárt fizetett be. Elmaradt tehát 238 rajnai forint és 39 krajcár leadásával, a be nem gyűjtött hátralék azonban csak 210 rajnai forintot és 44 krajcárt tett ki. A fórum előtt csak 123 rajnai forinttal és 20 krajcárral (amit nem sikerült begyűjtenie), illetve 27 rajnai forinttal és 55 krajcárral kellett elszámolnia felmentése érdekében. Ugyanezen a gyűlésen persze más napirendi pont keretében a számadás terhe alól felmentették Fitzus Lászlót, a végrehajtót. Idősebb Fitzus József adószedő csak a 125 rajnai forintnak és az 55 krajcárnak az 1843. február 16-i gyűlésen való befizetése után nyerte el számadásbeli felmentését. Ugyanezen a gyűlésen bízták meg Fitzus Lászlót még egy esztendőre az executori feladatkör betöltésére.

Az 1843-as esztendőre vonatkozó collector számadást Tután vagy Izsák Lukács 1844. január 22-én tette meg. Az adó 4859

rajnai forintot tett ki, melyből kivonták a szegényeknek elengedett és a collectori költségeket. Ez alkalommal a ditrói adószedő a fórum részéről dicséretben részesült „a közönség tagjaival való szelíd és emberséges bánásmódja” miatt. Ugyanazon a megbeszélésen Fitzus László végrehajtó is megtette „executori számadását” a fórum tagjai előtt. Őt is dicsérettel oldozták fel végrehajtói feladatköréből, annak ellenére, hogy a fórum határozata szerint 60 ezüst rajnai forintot kellett még fizetnie a Régius Perceptor úrnak.

Bár összefoglalónkban bemutattuk a Mercantile Fórum által összegyűjtetett adó mennyiségét, mégis fontosnak találjuk az örmény közösség által befizetett összegek évenkénti alakulásának a bemutatását a rendelkezésünkre álló adatok alapján:

Eszteendő	Rajnai forint	Eszteendő	Rajnai forint
1805	1314	1820	3125
1806	1258	1821	3318
1807	1332	1822	3251
1808	1378	1823	4992
1809	1276	1824	5078
1810	1576	1825	4762
1812	2909		
1813	2106	1839	5485
1814	1968	1840	4778
1815	2008	1841	4995
1816	3027	1842	4751
1819	3074	1843	4859

Mennyi ment ebből az összegből királyi adóra? Két esetben, az 1839-es és az 1843-as évi adatok nyújtanak megközelítő támpontot a királyi adó nagyságára vonatkozóan. Az első esetben a királyi adó 2550, a másodikban 2972 rajnai forint volt. 1839-ben a királyi adó az az adószedő által begyűjtött összadó 53,51 százalékat, míg 1843-ban 38,84 százalékat tette ki. A Mercantile Fórum

intézményeinek a fenntartása, működtetése és más jellegű költségek tehát igen nagy összegeket emésztettek fel.

Bármennyre is lelkiismeretesen fizették az örmény közösség tagjai az adót, a collector és az executor tevékenysége nem volt konfliktusmentes. Ilyen esetnek tekinthetjük az ún. Kövér vagy Csíki Kajetán ügyet, amikor is a nagyhatalmú örmény kereskedők megtagadták a Mercantile Fórummal szembeni adófizetési kötelezettségeiket. De hát kik is voltak a Kövér család tagjai? Melyek voltak ennek az ellentétnek a főbb mozzanatai?

A XVIII. század és a XIX. század első évtizedeinek legtipikusabb nagykereskedő családjá a Kövér család volt, melynek tagjai többször is bíróként vagy szenátorként vezették a gyergyószentmiklósi örmény közösséget. Az Alföld és Bécs felé irányuló állatkereskedelem Kövér Gergely számára igen jól jövedelmezett, olyannyira, hogy gyermekei, Kövér János és Kajetán, Mária Terézia magyar királynőtől és Habsburg császárnőtől 2000 arany forintért 1780. május 24-én az összes hozzátartozóikkal, úgymint: Izsák Máriával, Kövér János hites társával és gyermekeikkel, Györggyel, Terézzel, Annával, Máriával és Hiripszimével címerleveles nemességet kaptak.

A XIX. század első felében a Kövér család más tagjai is nemességhez jutottak. Így például 1804. augusztus 17-én Kövér Tódor, Kajetán, János, Simon és Antal testvérek az anyagi gondokkal küzdő bécsi udvartól már 1000 arany forintért is nemességet kaptak 1804. augusztus 17-én. A Kövér családnak ez az ága gabonaadományokkal enyhítette a korabeli Temes vármegye éhezõ lakóinak szenvedéseit 1795-ben, 1797-ben pedig Kövér Tódor önként jelentkezett a Temes vármegyében alakult nemesi felkelő seregbe, mely vállalta a francia hódítók elleni harcot.

Nem voltak azonban ilyen odaadóak, amikor a Kereskedői Székkel kapcsolatos adófizetési kötelezettségeik teljesítéséről volt szó. Nemességük elnyerése után ugyanis megtagadták a Mercantile

Fórum által összegyűjtött ún. „Civica és Comercii” taxának a kifizetését, mellyel mindegyik kereskedelmet folytató örmény család tartozott a közösségnek. A Mercantile Fórum bírója és nótáriusa 1805. december 30-án levelet írt a Regiment Comandóhoz, melyben jelezték, hogy az adót begyűjtő „collector”-ok hivatali ideje lejár, és mivel nekik kötelességük a hátramaradást behajtani, a katonai hatóságok segítségét kérték. Mint írják: „actualis bíró atyánkfiának úgy az királyi adó fel szedésére rendelt collectornak is hivatalyok változni kelletvén, mostani actualis bíró atyánkfia olyan rendelést tett az collectornak, hogy mindenféle restantiában lévő adót szorgalmatosan fel hajtasson, és ha valaki az adó befizetésében nyakaskodik, az Magistratus Polgárja mellé katonát kérvén aképpen is a restáns adófizetőket az meg fizetésre szorítatni el ne mulassa, hogy az már végire hanyatlott esztendőnek be végzésével minden perceptumokról, és erogatumokról teljes számadást tehessenek. Ezen rendelésnél fogva tehát mostani collectornak, itten Gyergyó Szent Mikóson lakó és még eddig nemcsak ezen fórum hatalma alatt lévő, hanem egyszersmind ezen fórumnak hűtös tagjai is úgynevezett Kövér Kajetán uram az királyi adót abból az okból meg fizetni nem akarván, hogy eő Kegyelme Nemes Magyar országon az Bánátusban bizonyos jószágot vásárolván az által nemességet is nyert magának. Az collector elsőbben ugyan az Tanáts Polgárja által kéretette eő Kegyelmetől az reája rótt adót és minthogy betsületes megtanálására is meg fizetni nem akarta, az polgárral Hideg Mihály nevű katona káplárt két fegyveres legénnyel u. m. Angi Mihállyal és Borbély Ádámmal el küldötte Kövér Kajetán uramra olyan rendeléssel, hogy míg az királyi adót eő kegyelme ki nem fizetné, addig az katonák házánál maradjanak.” Kövér Kajetán azonban a magisztrátus polgárát megverte, a katonákat pedig elkergette. Az örmény bíró és a nótárius a következőképpen mutatta be a Kereskedő Székre nézve megalázó eseményeket: „De Kövér Kajetán uram az Magistrátus Polgárját meg

vervén az katonákat házából el utasította. Ugyanazért ezen Mercantile Forum maga levele által az ide való Nemes Kompánia comandárisát meg tanálván kérte, hogy elegendő katonai erőt rendeljen, mely által az királyi adót fel vétethesse, de az comandáns Török Ádám uram az kívánt katonai erőt ki nem rendelte, hanem az Méltóságos Regimentz Comandohoz utasított maga válassza által.” A Mercantile Fórum ekkor nagygyűlést szervezett ennek az áldatlan helyzetnek a megoldása érdekében. Az örmény közösség nagygyűlése felhatalmazta a bírót, nótáriust, adószedőt és végrehajtót a további lépések megtételére az adó behajtása érdekében. A gyergyószentmiklósi kereskedői szék az általa szervezett nagygyűlés határozata alapján, a gyergyói határörkatonaságtól kért erősítés visszautasítása miatt kénytelen volt a csíki Regiment Comandóhoz fordulni a következő kéréssel: „Kérjük azért alázatosan a tisztelt Regimentz Comandot, ne terheltessék olyan rendelést tenni, hogy az Királyi adó fel hajtására az ide való Kompánia Comandánsa az kívánt katonai erőt ki rendelni el ne mulassa.” Földvári örmagy az örmény kereskedő széknek az adóbehajtáshoz szükséges katonai erő használatával kapcsolatos kérését a fő királybíró úr rendelésétől tette függővé. Mint írja: „Az királyi adó felhajtására kívánt katonai erőt akkor ki rendelni ezen regimentnek honyi komandója el nem fogja mulatni, hogy ha ez eránt az Fő Király Bíró úrtól bővebb rendelés tétetik, és erre ezen honyi Regiment Comando requiráltatik.” Ekkor az örmény kereskedői szék tagjai a királybíróhoz fordultak levelükkel, aki 1806. január 5-én datált levelében jelezte, hogy nincs arra ereje, hogy Kövér Kajetánt felszabadítsa adókötelezettsége alól, de katonai erőt sem bátorkodott ellene kiküldeni, mivel látta a donatárius nemességéről szóló adománylevelet. A királybíróhoz írt levél mellett a gyergyószentmiklósi örmény kereskedői szék vezetői megkeresték a korabeli Csík-, Gyergyó- és Kászonszék pénzügyi főinspektorát, Domokos Ferencet, aki 1806. január 3-i válaszlevelében a Mercantile Fórumnak adott igazat.

Érvelésében az Approbata Constitutióra hivatkozott. Szerinte, mivel Kövér Kajetán nemességét nem publikáltatta a törvény szerint, „a Contributió terhe alól fel nem könnyebbíthetem, míglen hozzám felkönnyebbítése iránt parancsolat nem jön melyet ő kegyelme tartozik a felsőbbtségtől kieszközölni.” Ugyanakkor megnyugtatta a kereskedői szék vezetőségét azzal, hogy „...már most a Nemes Mercantile Fórum megtette azt, amit meg kellett tenni s ha a Nemes Regiment Brachiumot nem adna, (nehezen is hiszem hogy adgyon), most nem a legjobb vala utya a most említendő törvény tartása szerint, tehát tudósítson engemet a Nemes Mercantile Fórum, s a mostani Marcális Congregátiónak következésével el fogom a dolgot igazítani tsendesen, és törvényesen azon kívül is a következő Marcális Congregátiora, tudom jön deputátusa a Nemes Mercantile Fórumnak, mikor is egyetértőleg éppen egyet fogunk ezen elő adódó nehézség iránt érteni, addig is Nemes Szék assessorával az adó pénznek befizetéséről törvényesen Kövér uramat admoneáltatván, ezen levelemnek rövid értelme, s tartása szerént, tudnillik, hogy azon időre kérettetik az adó, amely esztendőre fel róvatott, mikor még nemes ember nem volt és így a törvények mellett állván, se a Nemes Mercantile Fórum, sem én nem fogunk hibázni...”

A széki hatalmasságok mellett az örmény kereskedői szék vezetői a Guberniumot is értesítették a királyi adó behajtásával kapcsolatos nehézségeikről. Levelükben elpanaszolják, hogy Kövér Kajetán megtagadta kifizetni a Civica és Comercii taxát, és az őket ért megaláztatást a nemessé vált nagykereskedő részéről. A királyi Guberniumtól a következő kérdések tisztázását kérik: Jogos-e a Kövér testvérek azon állítása, hogy ők nem a szék jurisdictiója alá tartoznak, akkor amikor ők Gyergyószentmiklóson a Mercantile Fórum tagjai között élnek és tevékenykednek? Ugyanakkor elégtételt kérnek a polgár megveréséért, a Fórum megalázásáért, mely ezzel a „mocskolódással” sokat veszített tekintélyéből. A Gubernium részéről határozott magatartást várnak, mely memó-

riumuk utolsó részéből is kiderül: „Könyörgünk azért alázatosan a Felsőleges Királyi Guberniumnak, méltóztassék kegyelmes határozást tenni, hogy nevezett Kövér Kajétánnak és testvérinek az Nemes Szék Jurisdictiója alá tett ajánlások elfogadható-e vagy sem? és megmentheti-e, hogy az restantiában lévő és jelen való adóbéli tartozásokat ne fizessék, amidőn ezen jelentések előtt már mindezekkel tartoztak, s minthogy az mű hatalmunkkal semmit sem gondolnak erőt parantsolni ez hátralévő tartozásoknak fel vételekre. Úgy polgárunkon végben vitt kegyetlenkedéseiért, s Fórumunknak lett meg motskolásáért illendő elégtételt parantsolni. Különben Fórumunknak minden még jóvá nem tétetett hatalma meg vetésben jövéen a közönséges szolgálat teljesítésében hátráltatni fogunk.”

Sajnos nem adtak igazat a királyi adó behajtásának kérdésében az örmény kereskedői szék tagságának és vezetőségének. Úgy tűnik, a nemességet nyert örmény család hatalma messzire elért. Sőt, a Királyi Gubernium 385-ös számú parancsolata a Mercantile Fórumot hibáztatta a konfliktusért arra hivatkozva, hogy a „politika az adminisztrációba belé elegyedik”. A levelet persze nem a kereskedői széknek címezték, hanem Sándor Mihály főkirálybírónak, aki minderről 1806. március 1-én értesítette az örmény kereskedői közösséget. Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkirálybírója levelében jelezte, hogy visszavonja előbbi utasítását, és arra kérte a Fórum tagjait, „hogy a továbbiakban a Királyi Guberniumnak e felől relátiót ne küldjön, mert ez az ő feladata”.

Az örmény kereskedői szék tagjainak és vezetőinek nem maradt más hátra, minthogy beletörődjenek a lelkiismeretességüket kipelengérező Guberniumi döntésbe. 1806. március 4-i levelükben közlik, hogy a február 28-i gyűlésen nyilvánosan felolvasták a királybíró levelét, és ezzel kapcsolatos relátiójukat a Királyi Guberniumhoz megtették. Mint írják: „...az Felsőleges Királyi Gubernium előtt azzal mentettük magunkat, hogy az miólta fórumunk fel állítatott, sőt ez előtt is az Királyi Quantumot örökké mű hajtottuk fel és az Királyi

Perceptor úrnak egy summában administráltuk, s minthogy ezen szokás gyakorlásában eddig elő nem tilalmaztattunk e szerint törekedtünk Kövér Kajetán uramon is a királyi quantumot fel hajtani, és a midőn illetén törekedéseinkben akadályoztattunk, akkorra folyamodtunk az Nemes szék Fő Tiszt urakhoz az illendő segedelem kirendelése iránt.

Ambár ugyan ezen relácionkban az magunk mentsége foglaltatik leginkább, mindazonáltal, hogy ha az Méltóságos úr rendelését előbb tisztelhattuk volna, annak el küldésétől valójában meg is szüntünk volna...” A gyergyószentmiklósi kereskedői szék tagjai és vezetősége tehát önkritikát gyakoroltak azért, mert lelkiismeretesen teljesítették az állammal szembeni kötelezettségeiket azon intézmény előtt, melynek egyik fő feladata ennek ellenőrzése lett volna. Az igazságot akkor is a hatalom és a pénz oldaláról közelítették meg.

A fórum vezetősége ekkor a nemesi családnak más uton való megtörésére törekedett. Az 1806. március 22-i gyűlésen a háttérből támogatta Lázár Sára Novák Kristófnét, Kövér vagy Csíki Kajetán és felesége, Isák Flóra elleni vagyonmegosztási perben. Négy nap múlva megérkezett a Fő Igazgató Tanács újabb válasza az adófizetésre vonatkozóan: „az Felséges Királyi Guberniumnak jan. 8-án 72. szám alatt kelt rendelése olvastatik, melyben Csíki Kajetán és az Fórum között fennforgó és investigáció által kivilágosított egyenetlenségben tett határozatát a tisztelt Királyi Gubernium, hogy meg nem változtathatja jelenti.”

Ezzel egyidőben kapták meg a királybíró levelét is, melyben a csíki elöljáró jelezte, hogy a Gubernium határozatának a véghezvitelére április 21-én meg fog jelenni a Kereskedői Szék gyűlésén. Erre azonban a rendelkezésünkre álló okiratokból következtetve valószínűleg nem került sor. Úgy tűnik, a Fő Igazgató Tanács részéről mások is tanulmányozták a gyergyószentmiklósi esetet, mert 1806. május 28-án a Guberniumtól kétértelmű választ kaptak. A levélben elismerték a január 16-i válasz jogosságát, majd ezzel ellentétben a Kövér

testvérek adókötelezettségét is kihangsúlyozták. A szöveg ellentmondásossága a következő határozat megfogalmazásához vezetett:

„Írassék meg újólaj a Felsőges Királyi Guberniumnak alázatosan, hogy méltóztassék bővebb és világosabb rendelést tenni, hogy azon esetben is, ha magokat Kövér Cajetán és Tódor az Nemes Szék jurisdictiója alá adták tartoznak-e fizetni a Civica taxát és a kárt satisfactiót is ki parantsolni méltóztassék.”

A gyergyószentmiklósi örmények szinte kilenc hónapot vártak a Gubernium válaszára, melyet 1807. február 14-én mutattak be a Mercantile Fórum gyűlésén: „Olvastatik ugyan a Tisztelt Királyi Guberniumnak 7-ber (szeptember) 17-én 8695. szám alatt kelt kegyelmes rendelése, melyben parantsoltatik hogy Kövér Cajetán és Thódor eö kegyelmek nem használván, hogy az Nemes Szék Jurisdictiója alá adták magukat, mind az elmaradott, mind a következő Civica és Commerti taxát meg fizetni és a közönséges terhet hordozni tartoznak, amit is ha önként nem tselekednének az Méltóságos Fő Király Bíró úrhoz meg tett rendelésnél fogva a Nemes Szék asszisztentiájával is fel vétessék.” A szeptember 17-i döntésnek a következő év februárjában való kiértésítése jelzi, hogy az örmény nemes támogatói, bár nem akadályozhatták meg a helyes Guberniumi határozatot, mégis sikerült hátráltatniuk a törvényes megkeresést. A fórum tagsága a levél elolvasása után a következő határozatot hozta: „Az kegyelmes rendelés mássa küldessék el Vákár Gergely és Zakariás Miklós eö kegyelmek által Kövér Cajetán uramnak, hogy magát nyilatkoztassa ki, kíván-e eleget tenni az Felsőges Kir. Gubernium rendelésinek vagy sem. Azonban a Méltóságos Fő Királybíró úr kérettessék, hogy az Felsőges Kir. Gubernium rendelésének teljesítettése íránt, maga rendelését meg tenni méltóztassék.”

A királybíró azonban mindent elkövetett a végrehajtás elhalasztásáért. Legalábbis erre következtethetünk a Kereskedői Szék bírójának június 5-i helyzetjelentéséből: „Bíró atyánkfia hivatalánál fogva jelenti, hogy az Felsőges Királyi Guberniumnak 8695. szám

alatt kelt Kegyelmes rendelése után is Kövér Cajetánon és Kövér Tódoron az 3 esztendei Cívica taxát a Méltóságos Fő Király Bíró úr még nem exequáltatatta.”

Hiába fordultak kérésükkel a királybíróhoz a Mercantile Fórum vezetői, a szék első embere nem volt hajlandó ilyenirányú kötelezettségét teljesíteni. Végső elkeseredésükben olyan kérőlevelet fogalmaztak, melyben jelezték a főkirálybírónak, hogyha nem teljesítené végrehajtói kötelezettségét, kénytelenek lesznek ismét a Guberniumhoz fordulni panaszukkal. 1807. október 27-i levelükben a következőképpen fogalmaztak: „Mai napon meghatározatott, hogy mivel az Felséges Királyi Gubernium Kegyelmes Rendelése után is Kövér Kajétán és Todor Uraimék az 3 esztendei taxát kifizetni nem akarják utólag is kérettség a Méltóságos Fő Király Bíró úr executioval lejendő felvitele iránt, vagy hogy mi akadályoztatya ezen ügy előmenetelit, méltóztassék tudtára adni a Fórumnak, hogy továbbra is folyamodhassék a Felséges Királyi Guberniumhoz.”

A királybíró azonban a továbbiakban sem teljesítette a Gubernium által meghatározott kötelezettségét. A fórum tagjai elkeseredésükben 1808. február 9-én még egy elkeseredett kérelemmel fordultak a főkirálybíróhoz, melynek szövege a következő: „Meghatározatott mai napon, hogy újabban is kérettség válasz a Méltóságos Fő Király Bíró úrtól, hogy Kövér Cajétán, és Kövér Todor uramékon az Felséges Királyi Guberniumunk 1806-ban 8695. szám alatt költ rendelése következtésül mi okon nem exequáltathatik az 3 esztendei taxa, hogy ha mi akadály adta volna elő magát, újra folyamodhassék a Fórum a Felséges Királyi Guberniumhoz.” A királybíró azonban továbbra is néma maradt. Az 1808. június 22-i gyűlés jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy a főkirálybíró a gyergyói alkirálybíró hatáskörébe utalta át a végrehajtást. A Kereskedői Szék 1808. július 6-án Gáborfi Pál alkirálybíróhoz fordult a négy évi tartozás behajtásáért. A gyergyói alkirálybíró hallgatásával szintén hozzájárult a Guberniumi döntés be nem tartásához.

Ezért a Kereskedői Szék 1808. szeptember 12-én a következő határozatot hozta: „Irassék meg alázatosan a Felséges Királyi Guberniumnak, hogy noha a tisztelt rendelés valóságos értelme szerint tartozzanak Kövér Cajetán és Todor Uramék megfizetni az reájuk rótt adót, méltóztassék felvétele iránt rendelést tenni, mert önként fizetni nem akarják.” A válaszra nem kellett sokáig várni. A guberniumi levélben tulajdonképpen a Császári Udvar döntése volt pontosítva, melyet 1808. november 2-án olvastak fel a Mercantile Fórum gyűlésén. Szövege a következő: „Olvastatik a Felséges Királyi Guberniumnak július 19-én 2223. szám alatt költ kegyelmes rendelése, melyben tudásul adatik, hogy Csiki Cajetán és a Mercantile Fórum némely tagjai között fenn forgott ügyben az Felséges Udvar megtévén végső határozását, az Nemes Csíki Széki Tekintetes Universitásnak telyesítésében való vétel végett leküldtetett.” A döntés tartalmát nem ismerjük. Tény azonban, hogy ezt követően nem történt említés a Kövér vagy Csíki család adófizetési kölezettségéről. A Felséges Udvar határozata azonban nem volt kapcsolatban a Kövér család által négy évig nem fizetett 96 rajnai forintra rúgó taxa kifizetésével. A döntésnél a fő kritérium a Kövér Kajetán ellenfelének Novák Sára befolyásának az érvényesülése volt az udvari és a guberniumi körökben. Novák Sárát a háttérből bizonyos akták kiszolgáltatásával és jogi tanácsokkal támogatta a Mercantile Fórum nótáriusa, Tóbiás József, aki egyben prokurátorként is tevékenykedett. Így történhetett meg, hogy az adófizetés megtagadását összekötötték a Kövér Kajetán és Novák Sára közötti vagyonmegosztási perrel. Ezt az összefonódást igen plasztikusan mutatta a Kereskedői Szék határozata, mely Csíki vagy Kövér Kajetán négyévi adómehtagadását a „Csíki Kajetán és a Mercantile Fórum némely tagjai között fenn forgott ügye”-ként tárgyalta.

A Kövér család adó fizetési megtagadása nemcsak csökkentette a Mercantile Fórum tekintélyét, de más jellegű veszélyt is jelentett az örmény közösségre nézve. A Kövér család példáját

más családok is követhették, ami rövidesen be is következett. Az 1808. január 8-i gyűlés jegyzőkönyvéből arról értesülünk, hogy „Szarokán Gergely az 806-ik és 807-ik esztendőkre kivántató Civica taxát mgfizetni nem akarja, holott addig 16 esztendőkről fogva fizetvén, mostan azt adja okul, hogy Nemes ember lévén nem tartozik fizetni.” A fórum tagjainak sikerült meggyőznie az örmény nemest arról, hogy az 1806–1807-es évekre vonatkozó taxákat fizesse ki, cserében nem fognak eljárát indítani ellene.

Más nemes örmény családok nem éltek vissza a nemesség megszerzésével szerzett helyzetükkel, és hiteles bizonyítványt kértek az örmény communityhoz való tartozásukról. Így az 1807. április 29-i gyűlés jegyzőkönyvében arról olvashatunk, hogy „Nemes Lukáts Márton eö kegyelme kér arról hiteles Testimoniumot adatni, hogy az Civica és Commercii taxát itten Gy. Szt. Miklóson, mint az örmény compagniabéli személy minden esztendőben fizeti.” A fórum készséggel teljesítette az örmény nemes kérését: „Az kért Testimonium sub Extradura notariali adattassék ki.” – fogalmaztak korabeli határozatukban a Mercantile Fórum vezetői.

Az adófizetési kötelezettségeket a Gubernium és a Pénzügyi Igazgatóság részéről nemcsak állandóan próbálták növelni, hanem új adónemeket is kitaláltak. Ilyen volt a bíróságban való megerősítéssel járó illeték kitalálása is. Így 1807. május 14-én a Gubernium felszólította a fórumot 3 rajnai forint 48 krajcár Gubernális Taxának a kifizetésére Fitzus Mártonnak bíróságban való confirmálásáért. A fórum határozatában tudomásul vette az újonnan kiírt taxát, melyet a Gubernális Taxatorátusra fizettek be.

Másik próbálkozás az adóemelésre a gyergyószentmiklósi örmény közösség kötelezettségeinek Szamosújvár és Erzsébetváros különleges kiváltsággal rendelkező szabad királyi városok taxájának a szintjére való emelése, illetve az özvegyi adó bevezetése volt. Minderről a következőképpen tudósított az 1809. szeptember 15-i jegyzőkönyv szövege: „Olvastatik R(égius) Perceptor Domokos

Ferencz úrnak tudósítása az abban zárt Executorialis decisioval, mely szerint az ezen esztendőre végben vitetett Rectificatio megjobbítása mellett az ide való örménységet mint az városbélieket taxálván az özvegyekét is 3 Rf 30 kr-ra emelte, mely szerint az Rectificationis 497 Rf-t summát 1204 Rf-ra emelte.” Mint láthatjuk, az adókiegészítés összegét a Királyi Pénzügyi Igazgató több mint kétszeresére növelte, ami a gyergyószentmiklósi örmény közösség részéről visszautasításhoz vezetett. Visszautasító határozatukban a gyergyószentmiklósi örmények a következőképpen érveltek: „Kérettség alázatosan az Felsőges Királyi Gubernium, hogy mivel az ide való örménység taxás helyeken laknak, úgy nem vétethetnek, mint az városokon és tulajdon fundussokon lakó Civis örmények, azért az Rectificatio felét az Executoratus által hágtatott superadditiótól tétessenek mentekké valamint az özvegyekre rótt adótól is, mert azok helyett is magok fiai fizetvén az reájuk rótt adót, így kétszeres adó fizetéssel fognak terheltetni.”

A Királyi Pénzügyi Igazgatóság és a széki hatóságok részéről mindig bizalmatlansággal vették tudomásul az örmény közösség által kidolgozott adólajstromokat. Ilyenszerű megnyilvánulásokkal találkozunk az 1810. május 1-i gyűlésen is, melyről a korabeli jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Tekintetes Régius Perceptor Domokos Ferentz, Subst Vice király Bíró Mikó János, és Nemes Szék scribeja Györffi András urak megjelenvén ezen fórum gyűlésében, előadja a Tisztelt R.(égius) Perceptor úr, hogy a Felsőges Királyi Gubernium 15-én 716. szám alatt költ kegyelmes rendelete és abban zárt Executorialis vélekedés szerint az Rectificatio munkájához kívánván kezdeni az Mercantile Fórum maga egyenes tudása és hűte szerint minden örmény lakosokat, birtoka, tehetsége, értéke szerint feladni el ne mulassa hogy az ki parantsolt Rectificatio tökéletesen vitettség végben, mivel az valóságos Miserabilisekről testimoniumat kelletik adni.” A fórum határozatában jelezte, hogy elvégezte a kért kiegészítéseket, a szegényekről pedig elkészítették a kimutatást.

A különböző adók sokaságában a fórum vezetősége is taxát kezdeményezett összehívásával kapcsolatban, melyet az 1810. november 19-i gyűlésen el is fogadtatott. A határozat szövege a következő: „Mai napon az communitás egyetértésével meghatározatott, hogy aki az fórumot öszve akarja gyűtteni, tartozék 6 Mf-ot fizetni fórum taxáját, kivévén, hogy minden héten szeredán taxa nélkül az fórum tartozik sessiót tartani.”

Az 1811-es évi pénzbeváltás megzavarta a megszokott adófizetés rendszerét. A felsőbb hatóságok a félreértések elkerülése végett az első négy és fél hónapra megengedték, hogy március 15-ig régi pénzben fizessék az adót. A királyi adóbegyűjtő Domokos Ferenc ezt az időpontot még egy hónappal meghosszabította, de egyben kérte az előző évek tartozásainak a kiegyenlítését is. Mint írja „az felsőbbség kegyelmes határozásából megengedetett, hogy az adózó nép mártius 15-ig napjáig 4 1/2 holnapokra competáló adóját az már leszállított bankó czédulának régi valutában befizethesse, ugyanazért ezen időre esik a Szent Miklósi örmény communitásra 783 Rf. 47 kr. úgy 1809-ik esztendőre lévén restántia, 1810-ik esztendőre pedig 857 Rf. 12 kr. mindöszve befizetni való 1749 Rf. 47 kr. mely summának úgy 15-én április lehető befizetésit ajánlya.” A fórum tagjai természetesen elfogadták az ajánlatot, kifizették a kért 1749 rajnai forintot és 47 krajcárt, a különbségre pedig új repartíciót készítettek.

Domokos Ferenc királyi adóbegyűjtővel – mint a fenti eset is bizonyítja – többé-kevésbé együttműködött az örmény közösség. Zöld János régius perceptorral már kevésbé sikerült az együttműködés. A gyanakvó, mindenkiiben csak adócsalót látó tisztségviselő 1815 őszétől felülvizsgáltatta elődje tevékenységét. Vizsgálatai főleg a Mercantile Fórum adókötelezettségeire terjedtek ki. Vádaszkodásairól főleg az 1815. október 18-i jegyzőkönyvből szerzünk tudomást: „Regius Perceptor Tekintetes Zöld János úr meg jelenvén a Fórumnál – olvashatjuk a jegyzőkönyvben – elő mutatya hogy

az örmény közönség volt perceptor Domokos Ferentz úr által 1811-dik esztendőől fogva mennyi restantiával adatott fel, mely alkalmatossággal a Mercantile Fórum meg mutatta tulajdon quitantiával Domokos Ferentz úrnak, hogy mind a restantiákat, mind pedig az impositiokat tökéletesen ki fizette sőt 1812-dik esztendőben 642 R forintokkal 22 krajtszárokkal többet adminisztrált ugyan azért ezen super flua administratiót vissza is kívánja és azért a quitantiák magok mássokban különös meg tanáló levél mellett küldessenek el a Tisztelt Perceptor Zöld János úrnak azzal a kéréssel hogy a Méltóságos Fő Biztosságnak bé mutatván az helytelen restantia pretentiója alól az örmény közönség menté tétessék és 1812-dik esztendőben való super flua administratio fizetessék vissza emellett... Restantia, úgy a currens 1815-dik béli 222 R forint 22 krajtszár küldessék el a Perceptor úrnak melyről quitantia tétessék." A királyi adóbegyűjtő ezt a választ sértésnek minősítette, és a királybíróhoz fordult panaszával, aki kimutatást kért a fórumtól tagjainak vagyoni helyzetéről, a bíró számadásairól, illetve az adókiivetésekről. A fórum tagjai határozottan visszautasították a királybíró rendelkezését. „Tétetessék alázatos tudósítás, – olvashatjuk a határozatban –, hogy ezen Mercantile Fórum nem üsméri magát kötelesnek maga tulajdon vagyonától számadolni, mind addig is, hogy soha nem számadolt.”

1816 októberében a királyi adófelügyelők a következő négy kérdéssel fordultak a Mercantile Fórumhoz: „1-ör melyben aszt kívánnják azon közlött lajstromra, melyben kijegyesztettek azon személyek kik a rectification is tabellából kimaradtanak feleletet kívánnak, 2-or hogy miért maradtanak ki, annak is okát kívánnják, hogy Fatzátos Todor, Fitzus Eremias, és Buslig Zakhariás miért meg holtaknak íratattak 3-or 1810. 11. 12. 13. 14. és 1816-ik esztendőkről az örmény lista magyarra fordítatván adattassanak által a Commissióknak 4-or, hogy némelyek az örmény listában több adóra vadnak íratatva, hogysesem a Contributionális tabellában,

többre vadnak tétetve, hogysen az örmény libellusba.” A válasszal kapcsolatban a fórum gyűlésén a következő határozat született: „Mindenik pontra nézve tetessék meg a felelet valóságos kinyilatkoztatással, hogy miért sokan ki marattanak a Rectificaló alól, azzal edgyütt, hogy miért némelyek az örmény Libellusban kevessebbre avagy többre íratattak hogysen a Rectificationis tabellusban, és a kívánt örmény libellusok akiért esztendőkről elő nem adathatnak, mint hogy azok a collectoroknál el vesztenek nem látván szükségít, hogy meg tartassanak.” Négy nap múlva, október 9-én Miller János és Zöld János királyi adófelügyelők kérték a „Rectificationis tabellából” kimaradt személyek előállítását. A fórum bírójának kötelessége volt az itthon található személyek megkeresése. A régius perceptorok az 1815 előtti „Rectificationis tabellából” hiányzó személyeket is keresték. A fórum azonban jelezte, hogy nem tud ilyenekről. Az adófelügyelők ellenőrzései 1815-ben nem vezettek eredményre. Két év múlva, 1817. október 20-án Zöld János királyi adófelügyelő ismét megjelent a fórum gyűlésén „sürgette azon restantiának befizetését melyjet volt percceptor Domokos Ferentz úr adott fel az örménységre nézve hivatalából lett el mozdításakor.” A fórum válaszképpen említést tett arról a 642 rajnai forintról és 42 krajcárról, melyet „az imposition feljül adminisztrált a Fórum” és úgy határozott hogy „ezen super flua adminisztrációkról szóló eredeti levelei Domokos Ferentz úrnak küldetessenek el a Méltóságos Fő Király Bíró úrnak alázatos kérés mellett actióval felvételni, és a restantiák apasztásában adminisztráltatni ide adandó quitántia mellett méltóztassék.” A fórum határozott fellépése az 1812-es évi túlfizettetés megmagyarázására kényszerítette a főkirálybírót, aki 1818. május 8-án a fórum tudtára adta „volt Perceptor Domokos Ferentz úrnak a múlt 1812-dik esztendőbéli super flua adminisztrációk iránt való mentségét.” A fórum nem fogadta el a volt királyi adófelügyelő magyarázatát, és a következő határozatot hozta: „Iratassék meg a Méltóságos Fő

Király Bíró úrnak, hogy a Domokos Ferentz úr kapott mentsége bé nem vehető mind addig míg meg nem mutatya, hogy azon super flua administratiót hová, melyjik esztendő és mitsoda titulus alatt imputálta, azért a documentumok vissza küldése mellett kéretessék meg a Fő Király Bíró úr, hogy fenn forgó super flua administratiót exequáltassa.” Válaszképpen Zöld János királyi adófelügyelő elővette az 1810-ből, 1811-ből és 1812-ből származó, Moldvába áthajtott marhákra kirótt adómennyiséget, melyet annak idején az adófelügyelőség elütött. A Mercantile Fórum vezetői számítottak erre a rosszindulatú lépésre, és határozatukkal megfelelő hangnemben válaszoltak: „Irattassék meg a Perceptor úrnak, hogy újabban is ezen Mercantile Fórum e tárgyban a Felséges Királyi Guberniumhoz folyamodott és ha ottan kedvező választ nem nyerne a Felséges Fórumhoz is fog folyamodni, mindaddig tehát míg a relaxatió, vagy nem relaxatió iránt végső határozást, nyerne, várakozással lenni ne terheltessek.”

Ez után a válasz után a királyi adófelügyelő többet nem kötekedett a Mercantile Fórummal.

Az adóterhek a következő időszakban is igen nyomasztóak voltak. A fórum tagjai ebben a helyzetben többször is az adók értékének csökkentéséért a Guberniumhoz folyamodtak. Így történt ez 1824. november 4-én is, „amikor Öszve gyűlvén a Mercantile Fórum és az Communitás béliek feles számmal és kívántak az adónak könnyebsége iránt a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátshoz folyamodni, hogy az szegénységre nézve az adó fizetésiben valamely könnyebséget lehessen nyerni, különben az restántiák annyira fognak nevedekni, hogy az megfizethetésre elégtelenek lesznek.” Elégedetlenségüknek nyomatékot akartak adni, s ezért úgy döntöttek, hogy „az eltehetetlenedett örmény lakosoknak nevei vétessenek lajstromba és küldessék Tekintetes Régius Perceptor Zöld János úrnak azzal az kéréssel, hogy az ilyen szegényeket protectionaliter taksáltatni eszközölye ki a Felséges Királyi Gubernium előtt”.

Az elégedetlenség gyakran nemcsak a Gubernium ellen fogalmazódott meg, hanem saját előljáróik ellen is. 1840 februárjában 41 személy aláírásával panaszlevél fogalmazódott meg, melynek aláírói „az adó általi megterheltetéseket jelentik, hogy eddig is közbe jövedelekek nélkül tétetett, azért jussok szerént meg kívánnyák, hogy kihalgatások nélkül a rectificáción felyül semmi szín alatt ne neveltessék”. A fórum vezetői „a csendesség fenn tartása tekintetéből ezúttal az adók róvatalása f: e: és h: 17-re halasztatván, a bizodalmas jelentésöket tévő 41 személyből álló közönségünk tagjai utasíttatnak arra, hogy a jelelt napra magok közül 4–6 személyt, vagy amennyit kívánnak megválasztván, és mindnyájon a megválasztattakot telyesleg törvényesen meghatalmazván, azok jelenlétében ezen Mercantile Fórum mind az három pontokra nézt igazítást, határozatot hozhasson”.

Az adó kiróvatala ügyében a fórum vezetői ellen panaszt fogalmazott meg özvegy Eránosz Jakabné is, „melyben ezen kereskedői szék ellen a Felséges Kir. Fő Kormány Székhez, s ennek előtte a Nemes Csík Szék Királyi Pénz Tárnok Tekintetes Zöld János úrhoz folyamodván, hogy a kir. adó név alatt 12 kr. helyett 16 Rf conv. pénzben, róvatalással terhelhetnék, több gunyoló szavakkal is illetvén, orvoslást kér, – ebben Comissió rendeltetvén, közöltetett ezen kereskedői székkal ön védelmére szükséges feleletet tenni.” 1842. május 25-én a Gyergyó Széki Tábla Puskás Ferenc és Györfi Dénes révén mint özvegy Eránosz Jakabné panaszában rendeltetett biztosok a Kereskedői Székhez fordultak a panaszló özvegy ügyében, „akinek tehetőségét bővebben kinyomozhatni kérték, a gyűlés időpontját pedig 1842. június 6-ára tűzték ki”. Leveletet a Kereskedői Széken 1842. május 27-én olvasták fel. Az özvegy panaszáról úgy döntöttek, hogy június 3-ig a bíró össze kell gyűjtse a bizonyítékokat. A bizonyítékok összegyűjtése nehezen haladt, ezért a bíró 1841. július 15-én négy heti haladékot kért. Az 1841. július 21-i gyűlésen csak 13 nap haladékot adtak neki. A

panaszt kivizsgáló biztosok – a birtokukba került dokumentumok alapján – időközben az özvegynek adtak igazat. Válaszképpen a Kereskedői Szék tagjai 1841. július 30-án a bíróval szolidarizáltak, és a következő óvási nyilatkozatot fogalmazták meg: „...a Gyergyó Szent Miklósi Kereskedői Szék, Tekintetes Puskás Ferentz, és Györffi Dienes Tábla Bíró urak kinyomozási munkálkodásoknak melyet a kereskedői szék ellen özvegy Eránosz Jakabné a Felséges Királyi Fő Kormány Székhez 16 R forintoknak adó cím alatti fel tsikorásáért benyújtott panaszja tárgyában kezdetek és folytattak. – Ünnepeylesen ellene mond, és azt minden következés nélkülinek nyilatkoztatya a következő okokból.

1-ső A Felséges Kir. Fő Kormány Széknek folyó év március 12-én 2387. szám alatt a fennebbi tárgyban kibotsátott kegyelmes rendelése tsak is a mai napon közöltetett a Kereskedői Székkel, ha szintén a Tekintetes Biztosság folyó holnap 26-ról írt levelébe az íratatott, hogy az elpanaszoltatott féllel közöltetve volt, mely ha közöltetve lett volna bizonyosan.

2-ik Nem mulatta volna el felfedezni, hogy abba semmi Investigáció semmi kinyomozás nem parantsoltatik, s annál fogva azon kinyomozás a Felséges Kir. Fő Kormány Szék rendelésin kivülinek tekintethetik, melyekre való nézt ezennel mint felyebb is a Kereskedői Szék köz határozatból annak ellene mond, és erő nélkül valónak nyilvánítya.

Amely védelmi felelet stante sessione megkészülvén, revideálván, némely helyekben meg igazítva, tisztába leíratni, és petsét alatt meg küldeni határozatott.”

Adókiróvással kapcsolatos panaszról tárgyaltak a Mercantile Fórum 1842. február 17-i gyűlésén. A tárgy Cziffra Jakabnak Csanád vármegyébe való átköltözése utáni adókötelezettség tisztázása. A panaszos „Nemes Magyar Országi Nemes Csanád Vár megyében kebelező Camerális pusztá egy részének haszonbérleje, ahol is minden közterheket, subsidiumokat, adót fizetni köteles, az helyi kir.

adói rovatalatásból, rectificatió is Tabellából tökéletesen kihagyatni annyival is inkább könnyörög, mivel nagyobb testvéreinek példájokként a haszonbérlő pusztájára ki költözvén, helyben édes atyának haláláig semminemű birtoka nincsen”. A fórum határozata szerint Cziffra Jakabnak bizonyítania kell „mi szerint nem közterheket, subsidiumokat, hanem királyi fő adót contributiót ottan fizetend közhitelű bizonyítvánnyal igyekezzék bé valósítani – különben mind addig mint helyi közönségbéli tag, és ezen Mercantile Fórumnak még egyik fungens esküdtye helyben contributiót fizetni köteles”.

A „civica” és „comertii” fizetése alól mentesültek a kereskedést nem folytató, de a kereskedő eltartása alatt lévő személyek is. Így Csíki Kajetán 1806. február 21-én azzal a kéréssel fordult a Kereskedői Székhez, hogy mentesítse öccsét, Csíki Miklóst a különös adó alól, mivel „véle egy kenyéren lévén, különös kereskedést nem folytat”. A fórum elfogadta az örmény kereskedő érvelését, és Csíki Miklóst felmentette az adófizetés kötelezettsége alól.

A császári udvar mellett működő nyomozó bizottság többször is érdeklődött az adókötelezettségek eltitkolására vonatkozóan. Mindezzel kapcsolatban a Mercantile Fórum 1842. február 12-i jegyzőkönyvében többek között a következőket olvashatjuk: „Minek utána a Felsőleges Királyi Fő Széknek múlt évi december 20-ról 12980. szám alatt, a Felsőleges Udvarnak ugyantsak a múlt évi november 11-ről 4848 udvari szám alatt lebotsátott legfelsőbb kegyelmes rendelete következtében költ kegyelmes decretuma, – mely által ezen városba történt némely adó eltitkolások kivizsgálása parantsoltatik: – a Tekintetes Nyomozó Biztosság által mai napon tudunkra adatott annak nyomán meg hütöltettünk és sorossan meg kérdeztettünk volna az aránt, hogy helyi örmény közönségünkben minő adócikkek lennének eltitkolva?”

A Kereskedői Szék vezetői a nyomozó biztosság megkeresésére a következőket válaszolták: „Felsőleges s legkegyelmesebb Császáruk, Királyunk, és Nagy fejedelmünk hűségére letett hodo-

lati hitünk szentségét mindég szemeink előtt tartva, és legdrágább kintsünk gyanánt tisztelve – nem külömben annak megszegéséből következő isteni, és polgári törvények elleni vétkek vitázatosságát meggondolva, oly tselekedetekre szánt szándékkal, és készakarva vetemedni mindég vigyáztunk, s most is vigyázunk, melyek által a hitszegésnek tsak gyanuja is reánk háromolhatna, ennél fogva a Tekintetes Nyomozó Biztosságnak a mai napon előnkbe tett fen-nebbi kérdésére őszintén és lelki esmeretesen feleljük, miszerént helyi örmény közönségünk kekeléből semmi némű adó-czikket szánt szándékkal eltítkolva lenni nem tudunk sőt vagynak közönségünk-be(n) személyek is, nem kevés számmal kik a rájuk rovatott adó-nak megfizetésére szegénségek mián elégtelenek lévén, helyettek a köztünk tehetősebbek fizetik le rájók ki írt adót s ez által soha közönségünk restantiába nem marad, s' azon kéretlen körülmény-től is igyekeztünk és igyekezünk a tisztviselő urakat meg kímélni miszerint executioval kénteleníttetnének az adót felvétetni.”

Az eskü letétele után a nyomozóbizottság tagjai mégis észre-vették, hogy Gegya István csizmadia kimaradt az adófizetők listájá-ról. A Mercantile Fórum vezetői a következőképpen magyarázták a kézműves kimaradását az adófizetők névsorából: „A megneve-zett személynek éppen hasonló nevű néhai édes atya megyénk harangozója sok évekig volt, ki is az utóbbi években gyengélkedő egésége miatt a kérdésben forgó, és mellette együtt lakot fiára bizván kötelességeit, tsak nem, úgy tekintetett, mint segéd, egy felől, de más felől mesterségébe való gyengélkedése, és nyomorék-sága által oly együgyű állapotba volt, és van most is, hogy a recti-ficatiókon adsistenseknek, különösön pedig társaságunk szolgájának figyelmét ki kerülte, ezen körülményhez járul még azon állapotya is Kereskedői Székünk tagjainak, mely szerint mindnyájon mint kereskedők, egész esztendőn keresztül igen kevés időt lehetvén hónnyokban, állandó és változhatatlan tanácsosok nem lehetnek, s így a rectificatiókor is különböző személyek vétethetnek fel, kik

előtt néha, néha esmeretlen tárgy lévén a rectificatio az oly ügyefogyott személyt figyelemre méltónak sem tartják.” A Fő Igazgató Tanács nem elégedett meg a Mercantile Fórum védekezésével, ezért 1842. április 9-én ismét kérdőre vonta a Kereskedői Széket Gegya Istvánnak az adó alóli felmentése ügyében. A fórum azonban 1842. július 15-i válaszában ismét kiállt Gegya István csizmadia adómentessége mellett. A Zöld János királyi adószedő által elnökölt gyűlésen a következő határozat született: „...az érintett Gégya István ennek előtte csizmadia volt ugyan, de az ez előtti a Nemes nyomozó Biztossághoz benyújtott Orvosi Bizonyítvány útmutatása szerint is a karja nyomoréksága és elmebéli fogyatkozása miatt dolog tehetetlenné lett, semmiféle birtoka nincsen, az igen szegények sorába tartozó és a mások könnyörületességéből élő személy amit az is bizonyít, hogy többeknek adós lévén, ha csekély is tartozása de voltaképpen azokat megfizetni tehetetlen.”

Ebből a válaszból látszik a Kereskedői Szék gondoskodása hátrányos helyzetű tagjairól, főleg a szegényekről. Az adóbegyűjtés utáni elszámolásokkal kapcsolatos, rendelkezésünkre álló, a szegények fenntartására fordított összegek bár esetlegesek, mégis képet nyújtanak a rászorulókról való évenkénti gondoskodásról:

Esztendő	Rajnai forint	Krajcár
1813	208	
1814	110	8
1815	5	
1816	31	
1821	25	
1823	197	20
1824	95	
1839	218	17
1840	108	43
1842	87	22
1843	157	

Bármennyire is jelentősek voltak az örmény közösség tagjai közötti különbségek, a Mercantile Fórum tisztségviselői – mint ahogy a fenti példák is bizonyítják – kötelességüknek tartották a szegények anyagi támogatását.

A szegények anyagi támogatásának rendszere válságba került 1840 utolsó napjaiban, amit a rászorultak támogatásának az 1841-es évi hiánya is bizonyít. 1840. december 28-án a bíró a Kereskedői Székkel megszavaztatta Csíki Péter orvos alkalmazását évi 600 rajnai forintért, akkor, amikor Erdélyben a legdrágább orvos is 400 rajnai forintba került. Válaszképpen 1840. december 30-án és 31-én a Kereskedői Szék és a Comunitás tagjainak jelentős része két tiltakozást nyújtott be az orvos alkalmazása ellen. Az utolsó, december 31-i protestációjukban többek között a következőket olvashatjuk: „mű is azt, akarjuk, hogy se egyszer, se mászor, közönség fizetéses doctora, aki közönségünk Cassájából fizetessék, ne vétetődjék fel, mindazonáltal mű is ünnepélyesen ellene monduk, protestálunk, hogy ennek utána ki ki a Kir. adót megfizetni, úgy a közönségünket illető más költségek, fedésére minden közönségbéli tag egyformán fizetni köteleztessék, mert mű másért többé fizetni semmiképpen nem akarunk.” A bíró és a szenátorok mélységeiben tanulmányozták a két tiltakozást, melyről határozati jegyzőkönyvükben a következőképpen fogalmaztak:

„Megvizsgálván ezen Mercantile Fórum, s fontolóra vévén mind a két rendbéli Protestációt, úgy tartozik, hogy mind a két rész abban megegyezik, s azt kívánja, miszerint fizetéses közönség-Doctora, se egyszer se mászor fel ne vétetődjék – e mellett az is igen világos, hogy az első Protestációban al(á) írt közönség tagjai között alig vannak a hetven között tízen akik az helyi örmény közönség-köz terheiben költségek fedésében részesek legyenek, ellenben a második Protestációban al írt helyi örmény közönségbéli harmintz két tagok, mind oly nagy és tehetős gazdák, akik a közönség köz-terheit, költségek fedésiben legtöbbet adtak, azt is

eddig a régi szokás szerint tsuppán a szegénység iránti felebaráti szeretetből s kegyelemből, most pedig ezen terheltetést el unván, megsokalván, minden ebbéli segedelem nyújtásról ünnepélyesen le mondtak.” A leggazdagabb örmény kereskedők nyomására a Kereskedői Szék 1840. december 31-én nemcsak az orvos alkalmazásáról kellett lemondjon, hanem arról is, hogy a módosabb kalmárok felvállalják a közterhek viselését, főleg pedig a szegények anyagi támogatását. Szilveszter napi határozatukban a következőképpen fogalmaztak: „ezután fizetéses közönség-doctora, aki a közönség cassájából fizetődjék, soha fel ne vétetődjék – úgy az hogy ennek utána minden helyi örmény közönségbéli tag a rendes királyi adón felyül, az helyi örmény közönségünket illető más költségek fedésére, egyformán fizetni köteleztessék, mivel senkit is másért fizetni, segedelmet nyújtani megeröltetni nem lehet, határozatott.”

Két hét múlva azonban meggondolták magukat a szegénység támogatásával, főleg pedig a közterhek viselésével kapcsolatos magatartásukkal kapcsolatban. 1841. január 14-én „személyesen Bogoz Lukáts és Bángi Todor esküdt atyánkfiai, úgy Karátson Kristóf, Kiss Jakab, Eránosz Kristóf, Szakula János, Karátson Jakab, a magok, s azon 70 számból még tavalyi X-ber(december) 30-ról 88. szám alatt bényújtott protestátiót tévők személyek nevekben, akik is a protestátiójokra kedvetlenebb következést tapasztalván, mindnyájon, az egyik senátor Rétháti Kövér Ödön atyánkfiát kivéve hibájokat megösmerve, ezen M Fórum színe előtt nyilvánosan engedelmet kértek, és ugyan azon szám alatti határozatot a szegénységet tekintetbe vévén, megváltoztatni, s a régi mód szerint rectificátiót tartani alázatosan kérik, s adott protestátiójokat vissza vették.” Ezután rögtön az „ellenprotestátiót tévő 32 személy nevekben egyik senátor Lázár János atyánkfia, mint e részben plenipotentiarius, hasonlólul keresztényi kötelességből, s felebaráti szeretetből protestátiójokat vissza vivén, megegyeznek abban, hogy az

érintett határozat meg változtattassék, sőt a szegénységet atyailag tekintetbe ezután is venni, alázatosan kérik”.

Mindkét csoport, mely tiltakozását visszavonta, azzal a feltétellel vállalta fel ismét a közügyek anyagi támogatását, ha az orvos alkalmazásával kapcsolatos határozat megmarad. Az egyéni érdek tehát háttérbe szorult, a közösség szegényebb tagjaival szembeni kötelezettség érzetével szemben.

Fél évszázad adataiból nem nehéz rájönnünk arra, hogy a gyergyószentmiklósi örmény közösség Székelyföld egyik leglelkismeretesebben adózó, törvényt és felső utasításokat betartó közösségének számított. A közösségi összetartozás érzése pedig a közterheknek a vagyoni állapot szerinti felvállalásában konkretizálódott.

Az örmény közösség jogainak védelme

A gyergyószentmiklósi örmény kompánia egyik fő feladatköre az otthonalapítás időszakától a közösség jogainak védelme volt. Az örmény közösség érdekvédelmére főleg a XVIII. századi korlátozó rendelkezések miatt is szükségük volt az örmény kereskedőknek. De hát hogyan is születtek meg a korlátozó rendelkezések? Milyen mozgatóerők járultak hozzá a székelység örményellenes magatartásához Gyergyószentmiklóson?

A XVIII. század harmadik évtizedében jelentősen megnőtt az örménység mozgástere Gyergyóban. A gyergyószentmiklósi örmények hatalmas állatállományukkal valósággal megszállták a Gyergyói-medence havasait, sőt Tölgyesen és Borszék vidékén is havasokat vettek bérbe. Kihasználták a székely lakosság italszeretét is: az erdélyi és a moldvai borok gyergyószentmiklósi értékesítésével igen nagy jövedelemre tettek szert. Ezzel szemben sok székely család vált az ital áldozatává, mind anyagilag mind erkölcsileg. Mészárosaiknak megalapozottabb vagyoni helyzete lehetővé tette az örmények számára, hogy a piacon vagy vásáron olcsóbban értékesíthessék állati termékeiket.

Az örmények – mint kiváló kereskedők – mind az árukészletek értékesítésében, mind pedig a pénz forgatásában felülmúlták a székely piaci árusokat, illetve kalmárokat. Reggel összevásárolták a heti piac vagy országos vásár termékeit, melyet a későbbi órákban – mivel csak ők rendelkeztek a felvásárlás révén az illető termékekkel – többszörös áron adták el azokat. A fenti okok miatt a gyergyószentmiklósi székelység kiszolgáltatottnak érezte magát az örménységgel szemben és Csík-, Gyergyó- és Kászonszék derékszékéhez fordultak igazságtételért. A széki hatóságok 1726. január 28–29-én a gyergyószentmiklósiak panaszát helytállónak találták, és korlátozó rendeikerekről határoztak a gyergyószentmiklósi örmények tevékenységére vonatkozóan. Az első és legfontosabb

tiltás a kocsmatartásra és a szabad italárusításra vonatkozott: „...az örménység semmi szín és pretextus alatt se titkon se nyilván korcsomát nem tartsanak in genere...” – olvasható a széki döntésben. Saját használatra azonban megengedték az ital használatát, de azt is korlátozva. A második tiltás a vásáron vagy a piacon való árusításra, illetve a vásárlás időpontjára vonatkozott: „...nyárban reggel nyolc óráig, télben pedig kilenc óráig légyen a vásár a városiaké, azon az időn túl légyen szabad mind örményeknek mind másnak” – olvashatjuk a korabeli határozatban. Külön cikkely korlátozta az örmény mészárosok tevékenységét is, akik elsődlegességet kellett biztosítani a hasonló foglalkozású székelyek számára. Meg kellett várják a székely gazdák vágóállatainak elfogyását, saját termékeiket csak ezután értékesíthették. Az örmény tímárok tevékenységét korlátozó cikkely inkább a környezet védelmét szolgálta. A széki döntés szövege szerint „a tímár házaknál az örmények tartsanak emésztő gödröt, az élő vizet marháival az az a tímári szeméttel ne insírállyák”. Az ötödik és hatodik cikkely főleg az örmények jogállására vonatkozott. E szerint ha valakinek az örmény közösség tagjai ellen volt panasza, annak az örmény bíróhoz kellett folyamodnia. Az ötödik cikkelyben azonban ezt a jogot is megpróbálták korlátozni. Korlátozást jelentett az a tény is, hogy az örmény bíró nem dönthetett gyilkossági ügyekben. A hatodik cikkelyben a sajátos székelyföldi jogviszonyok tiszteletben tartására szólítják fel az örménységet: „mindezekon feljül – olvashatjuk az említett határozatban – mindenkben tartsa és alkalmaztassa magát az örménység törvény tételében, és a haza törvényeihez tiszteihez s lakosaihoz és népeihez a jó harmóniáért”.

Az örmények válaszképpen gróf Haller János gubernátorhoz fordultak. Panaszukban a főkormányzó tudtára adták az 1726. január 28-29-i széki határozatokat, elpanaszolták, hogy a szék megtiltotta számukra a kútásást és a templomépítést, a nyolc óra előtti piaci árulás megültéséről pedig a következőképpen fogalmaz-

tak: „Az előtt mindenféle ember, még a cigány is szabadon vásárolt tsak, az örménység arceáltatik.” Mind a gyergyószentmiklósiak, mind pedig Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék Gyrás gyűlésén visszautasították az örménység panaszainak az elfogadását. Ilyen körülmények között a kormányzó sem módosíthatta azokat.

A gyergyószentmiklósi székelyek és az örmények között 1734-ben ismét kiújultak az ellentétek. A gyergyószentmiklósi székelység ekkor külön levélben távozásra szólította fel az örmény kompániát. Az örmény Compánia válaszából felismerhetjük az önérzetességet és határozottságot, melyekkel visszautasították a székelység megalapozatlan támadásait. Szövegükben a békés egymás mellett élés javaslata fogalmazódott meg. Erre azért is volt szükségük, mivel a főkormányzó javaslatait az 1726-os év előtti állapotok visszaállítására vonatkozóan a széki hatóságok ismételten visszautasították. 1734-ben a Gubernium részéről a következőképpen pontosították az 1726-os évi korlátozások szövegét:

„1 Az örménység semmilyen ürüggyel nem tarthat kocsmát, és nem tarthatnak négyszáz liter bornál többet, de ha esetleg szükség van, kötelesek a hivatalos kocsmákból vásárolni.

2. A piacot nyáron 8-ig, télen 9-ig a helybéliek használhatják, és csak azután az örmények meg idegenek.

3. Ha helybéliek marhát vágnak, akkor az örmények nem vághatnak, csak ha az elfogy, vagy ha a helybéliek nem akarnak vágni.

4. A tímár mesterségű örmények emésztögödrot kell tartsanak.

5. A pereket a helybéli bíró végzi, csak ha a felek kínálják akkor ítélezhet örmény bíró.

6. A jó együttélés érdekében kötelesek betartani az örmény-, valamint a haza törvényeit.

7. Ha az örménynek állati termékekből eladnivalója van, pl. vad, bőr, madár, stb. azokból először a székek vice tisztjeit kínálja meg.”

Az 1726-os évi határozatokat azonban az örménység nem tartotta be, ami az ellenségeskedések folytatásához vezetett. Mivel a két közösség szembenállásának az elmérgesedése és az örményeknek Gyergyószentmiklósról való reális kiűzésének a veszélye egyre fenyegetőbbé vált az örmény kompánia vezetősége 1745-ben ígéretet tett az 1726. évi határozatoknak az örmények általi betartására. A kiűzetetés veszélye igen jelentős lehetett, hiszen az önérzetes hangnemet felváltotta a megalázkodás, illetve a határozatok be nem tartását beismertető vallomás:

„Mű Nemes Gyergyó Székben Szent Miklósrá gyülekezett s meg telepedett örmény Compánia bírája, esküttei és vénei adgyuk örök emlékezetére mindeneknek az kiknek illik mostaniaknak, és jövődöbélieknek, ez levelünk által, hogy az nevezett faluhoz tartozó Tekéntetes és Méltóságos Possessoroknak, és egész Falunak mint Propriétáriussoknak panaszokra, meg lévén az mi kereskedésünknek rendi, módgya határozva, circumscribálva, még 1726-ban, 28-dika és 29-dike januárius Várdotfalván cerebrált Nemes szék Csík, Gyergyó és Kászon Méltóságos Grális(Gyrás) székéről punctumokba /:melyet az arról való s ide alább inseralt instrumentum szóról szóra világoson meg mutatt:/ Minthogy az említett possessor urak és falu bennünköt, azoknak meg tartására szoroson nem kényszerítettett és talán Elöljáróink is elégséges képpen azon Constitutiokot közöttünk meg nem hirdették vagy kezeknél sem volt, s az üdö múlással is felejtődött azoknak illendő observációjok, tagadhatatlanul azok ellen sokszor véthettünk akit nem szenvedhetvén az meg írt Tekéntetes Méltóságos Possessoratus és Falu, az nem régen le folyó 1745-dik esztendőnek szintén az fogytán ujabban csertificáltattának vala bennünköt, az akkoron itt Gyergyó Szent Miklóson czerebrált Grális székre, de ekkor is némely előljáróink szíves kérésére, könyörgésére oly kereszténi szereteteket mutaván, hogy nem csak feladni a Méltóságos Grális Széknek el mulatták, sőt az kik negyvenesen felyül még hatod, in summa

Tizenhat negyvenes hordó számú bort /: melyek tesznek hatszáz negyven vedreket:/ egész esztendő lefolyása alatt béhoznunk engedelmeskedni méltóztattak vala, úgy mindazáltal, hogy azokban foglaltassék mind lakodalman, mind temetésen, s tisztelendő pátereinknek szükségek, de búsulva s pirulva meg kell vallanunk, miként mostan is az 16 hordók rendes fel osztásának el mulatása miatt vétkeseknek találtattunk, midőn 27-^{mo} prodime exdicti febr. a Tekéntetes Méltóságos Possessoratus és Falu Nemes szék tagjait úgy kérvén az borok inventátiójára /: holott magunk két hiteles emberünk is jelen volt /: az újonnan elkölt és jelen való borok száma, 21 negyvenes hordóra könnyen számlálva is fel mente, melyekből vétettenek ugyan el 100 vederig valott 4-^{ta} convertis, de ezek iránt tett alázatos kéréseinkre is annyira hajlottak, hogy hatvan vederig valót nekünk vissza adni nem sajnálottak, úgy mindazonáltal, hogy magunkot vinculum alatt köteleznök, s le kötnök, hogy mind azokat az körbe és körül álló alkalmatosságokat, melyen által eddig is a Constitutiokot által hágtuk, egész szorgalmatossággal el kerülyük, s kerültetyük, és minden utakat, módokat el távoztatunk, melyről mi is illendő háladatossággal gondolkodván, hogy se személyünk szerént, se Compágna nevezett alatt, szüntelen való gyanúság alatt ne legyünk, hanem mint idegenek a Tekintetes Possessorok szárnya és protectioja mellett, nem különben, közölt 21 4-es hordók ebben foglaltatván, mind lakadalmak, temetések papok és egyéb privátumok, ebből az 21 hordóból is az egyiket Nagy Boldog Asszony napba ... melyet Isten tiszteletére szoktanak ki adni, telyes Falu jóakarattyaából élhessünk s csendes békességben nyughassunk, kevés nyereségért, üldözést, gyűlölséget ne szenvedgyünk. Ezen levelünk által, magunkott és maradékinkott kötelezzük és le köttyük ilyen expresssiokkal.”

A bocsánatkérő szöveg kapcsolatban volt a törvénytelen ital-árusítással, s főleg azzal a ténnyel, hogy megtaláltak az örmény kereskedőknél egyszer tizenhat, később huszonegy negyvenes

hordó bort, ami jóval túlhaladta a számukra engedélyezett tíz negyven(es) hordó italt. Ilyen körülmények között az Örmény Compánia vezetői kénytelenek voltak megígérni az 1726-os évi határozatok betartását. Vállalásaikat pontokba foglalva a következőképpen adták a székely közösség tudtára:

„1. Hogy az felyebb említett 1726-ba condált constitutiókat minden cikelyébe, s tovább való magyarázás nélkül meg tartjuk, s tartatjuk erre nézve.

2. Mind azon constitutiókat, s mind ezen kötés levelünköt magunk között szorgalmatosan ki hirdessük, minden esztendőbe és mindeneknek kicsintől fogva nagyig értésére adjuk, hogy vétségeknek súlyát, tudatlanságokkal ne menthessék.

3. S mindhogy pedig az parancsolatoknak által hágására legnagyobb és közelebb való alkalmatosság, az boroknak rendkívül való bé hozatása, s vásárlása, annak okáért becsületünk és eddig tapasztalt, s engedett szabadságunknak el veszertése alatt fogadjuk, hogy edgyik szürettől fogva másik szüretig, az felyebb leírt 840 veder bornál többet nem, hogy Szent Miklósra, sőt még Gyergyóba is semmi szín és titulus alatt bé nem hozattunk, se másoktól itt helybe nem vásárolunk az erdőn kívül való szomszéd falukig sem szállítunk, hogy valamely Possessor, vagy más rendű személy vagy egyéb szabad emberrel való csalárd cimborálásnak gyanúságot magunk felől el távoztassuk.

4. Azon 21 hordóból is, pedig csak egy eset tapasztaltassék, világoson akárki mi közüllünk, s akár papnak, akár mesternek, akár katonának és egy szóval akármely földön levő embernek pénzen eladni az egész edényét borostól el veszesse, s a felett 12 forint büntetésen maradjon az Possessorok és Falu ellen annyiszor mennyiszor, személy válogatás nélkül.

5. Hogy pedig a Tekintetes Possessorátus, és Falunál nyilvánba ki tessék, magunk és Tekintetes Pátereinkre, az 21 negyvenest vagyis 840 veder bort fel osztván, arról esztendőnként Szent

Mihály napba az nagyobb vagy idősb Possessor úr Falu kezekhez regestrumot adunk, annyival tegye ki, mindennemű szükségét, s ha nem éri, élyen korcsomáról.

6. Akinél a regestrumon felyül akár itt vett akár mennyin Faluban titkon, vagy nyilván bé csusztatott bor találtatik, minden irgalmasság nélkül, borát el vehessék, vetethessen Possessor Uraink és Falu és a felett a csalárdságért 24 forintig büntetessen.

7. Fogtatunk szembe ilyen mesterséggel is, hogy némelyek közülünk tíz vagy húsz, s több vedret edényt, pinczében bé tévén el fogyása után, vagy meg tölti, vagy éppen hasonlóval fel vályta, és így annál többet nála nem tapasztalhatván, néki bora is mindenkor vagyon, s a büntetést is el kerüli. Ha kin effélében valósággal találtnának ítélyük, hogy az olyan háza népestől kemény hit letétel után vallja meg hányszor töltötte meg edényét, akár félig, s akár tele és annyiszor való árának elvesztésével károsítassék, az Tekintetes Possessoratus és Falu által és 36 forintokig büntetessen, hogy pedig az Compagnia is újabban ne büntetessék ilyen szintű büntetésnek 3-dik része legyen az Compagnia dispositiójába.

8. Hogyha valamelyik possessor ural vagy falusi lakossal, titkon vagy nyilván cimborálna közülünk akárki és amiatt a Compagniaának kellene szenvedni, tehát olykor a több rész, Possessor uraink és falu tétessen szorgalmatos investigatiót, s ha comperiáltatik, hogy az örmény adott alkalmatosságot és ugyan instált az ilyen szövetségért büntetődjék 48 forintokkal, ha pedig a más rész kívánta társul, az örmény talályon módot a Tekintetes Possessoratus és Falu orvoslásába, hogy az Compagnia bosszúságára egyiknek nagyobb tekintete, s szabadsága ne legyen mint a másiknak.

9. Tudván aszt, hogy erővel tett szemfénynek kevés virágja vagyon, ha szintén módunk volna is benne, mi soha az felsőbbeket meg nem talályuk, s azon nem munkálkodunk, hogy a Tekintetes Possessoratus és Falu törvényei ellen, valami bosszús hatalmat, s szabadságot nyerjünk, fogadgyuk sub poena infra expressa.

11. És végtére mind ezen felyül meg írt kötéseink, mind a következő Constitutiók ellen, valamelyik a Compániába vétend, hírünk s akaratunk ellen, ki mi által vett, az által büntetessék az az azon jószágának ingyen való el vesztésével károsíttassék, s afelett /:amint fellyebb :/ nuletázassék, ha pedig velünk meg egyezett akaratból, s engedelműnkől löttnek, comperiáltatik az vétek, in poenam calumnio incurályunk az ország törvénye szerént az az 200 forintokat exequáltathasson vagy posteritasunkon, ha szintén mindnyájon meg nem egyeznének vagy csak egy nem akarna is engedelmeskedni az Possessorok közül, mint hogy a törvényt úgy szerkeszték: egyén, mint mindenikért s mindenikért úgy mint egyén.

Mindezek ellen valamelyik közülünk vagy egész Compagnia meg egyezett akaratból és Falu panaszra menni lehet az 1726-ban 28-dik és 29-dik januarius condalé constitutió in vigore maradgyon, semmibe ezen költ levelünk által meg ne fosztódygýék.

Mely lekötésünkre magunkot újabban kötelezvéen nagyobb foganattya és bizonyágára ezen levelünköt tulajdon magunk és Compagnia képekbe subscribáltunk és szokott petsétünkkel meg petsételtük. Gyergyó Szent Miklós die 22 április, anno 1754.”

A fenti szövegből az örmények italárúsítási módszereire is következtethetünk, hiszen a hatodik, hetedik és nyolcadik pontokban az örmény kompánia bírója tudunkra adja – ha burkoltan is – az 1726-os évi határozatoknak a boreladást tiltó rendelkezésnek a kijátszását.

Az örmény közösség vezetői bármennyire is ígérték, hogy tartózkodni fognak a törvénytelen borárúsítástól és a rejtett kocsmárolástól, az 1726-os évi rendeletek kijátszása a továbbiakban állandó gyakorlattá vált Gyergyószentmiklóson. A következő időszakban azonban olyan méreteket öltött az örmények borárúsítása a székelek kocsmáiban, – melyek burkolt formában az örmények tulajdonát jelképezték –, hogy a székely közösség ismét szükségesnek tartotta felszólítani az örmény közösséget az 1726-os évi széki

határozatok betartására. Bányász István és Réti Máté a gyergyó-szentmiklósi katonaközösség két esküdtje 1770. február 29-én a következőképpen mutatta be az örmény kereskedőknek a borárusítással kapcsolatos visszaéléseit: „...az írt örmények eő kegyelmek mindazoknak prejudiciummára valakiknek az írt Szent Miklóson szabad korcsomát tartani jussok vagyon. korcsomákat tartanak és tartatnak kivált az adózó és más királyi fegyvert viselő katona és szabad rendnek kárára, úgy a Szent Miklósi Possessoroknak is”. Következésképpen a két széki tisztviselő panaszt nyújtott be mind a széki hatóságokhoz, mind a királyi táblához. A panaszlevelük-ből kiderül, hogy „...eő kegyelmek birákkal edgyütt investigálták volna Gyergyó Szent Miklósi korcsoma házakat melyekre egy-néhány hordókot találták, az örménységét, melyeket a korcsmárosok az örmény gazdáknak tétették, s azért való felette áron... korcsomárolnak is, az örmények számára korcsomárolják.”

A jelentést követően a Nemes Tábla és Gyergyószék bírái az alábbi döntést hozták: „a mi borokat magok jussára és boltos kereskedésre is az örménység béhozott, de abból semmi szín és pretextus alatt korcsomát egy örmény gazda is ne tartson és ne folytasson, mások által is fizetéssel vagy annélkül is, ne folytasson, soha eő kegyelmek közül valaki...”

A tiltás mellett a büntetés módszerét is megfogalmazták: „...Ha kinek actu az örmény gazdák közül bora kortsomán volna, csapja bé vágattassék.”

A tiltás ellenére a széki hatóságok engedélyezték az örmény bor-kereskedők számára a nagybani árusítást: „Hanem ha az örmények és eő kegyelmek borral is akarnak kereskedni az ugyan szabad legyen, de oly formán, hogy azt darabjában adják el és kocsmároltasák.” Ezt követően felhívták a gyergyó-szentmiklósi bíró figyelmét, hogy „szükség lészen pedig ezen determinátiot a Szent Miklósi biráknak eő kegyelmeknek, a kocsmárosoknak is értésére adni, hogy se titkon, se nyilván egy örmény gazdának is borát ne korcsomárolják...”

Nem nehéz felismernünk: a Nemes Tábla 1776. évi határozatában bár továbbra is megtiltotta az örmények számára a kocsmárláshoz való jogot, a székely komunitások mégis biztosították számukra a nagybani borkereskedés jogát. Ez azt jelentette hogy az örmények mindenfajta korlátozás nélkül hozhattak bort és másfajta italtermékeket Gyergyószentmiklósról és Gyergyó vidékére.

Az örmények nem nyugodtak bele az 1726-os évi várdotfalvi döntésekbe, és többször is a Fő Igazgató Tanácshoz fordultak panaszukkal. A jogkorlátozások tekintetében azonban a Kereskedői Szék megalakulása után megváltoztak az erőviszonyok. A Mercantile Fórum sorozatos megkeresése után az első engedményt 1803. augusztus 27-én kapták meg. Ezt megelőzően a Kereskedői Szék intenzív diplomáciai tevékenységet fejtett ki az 1726-os évi korlátozások megszüntetése érdekében. A gyergyószentmiklósi székelyeket nagyon zavarta az örmény community és a kereskedői szék küldöttségeinek gyakori kolozsvári látogatássorozata. Még kellemetlenebb volt számukra az 1803 elején elrendelt kivizsgálás a Fő Igazgató Tanács részéről, melyre 1803 februárjában került sor. Ezzel kapcsolatban a katonaközösség bírójának felkereste a Mercantile Fórum bíróját, akitől érdeklődött a Guberniumi küldöttség látogatásának eredményéről. A Kereskedői Szék bírójának bár kedvesen, de sejtelmesen fogadta őt. Titokzatosságából a gyergyószentmiklósi katonaközösség vezetője az 1726-os évi határozatok módosítását vélte felfedezni. Az esetet Gyergyószék esküdtjei, László Elek Alfaluból és Rokaly Antal Csomafalváról – mindketten nemesemberek – a következőképpen mutatták be: „...Kritsa Márton uramat mint a Gyergyó Szent Miklósi örmény közönség actualis bíróját maga boltyában meg tanálván Gyergyó Szent Miklóson szabályosan az Instantiot felolvastatni nem engede /: meg értvén szívből minémű ügyben járnánk:/ hanem azt felele, hogy mivel az örménység is magabéli ügyekben a Felső Királyi Guberniumhoz maga Instántiáját fel küldötte az honnan semmi választ mind addig nem

érkezett aminek hitelesebb voltára nézve íme ugyan a Felséges Királyi Guberniumtól die 21 mártius 1803 sub Gubriti nr. 1295 a taxatorától érkezett nyomtatott jegyzést exhibeáлом, amely szerént légyen várakozásban az Exponens Nemes Communitas míg azon Instántiánkra valamely választ nyerhetünk.”

Az örmények által annyira várt Fő Igazgatói Tanács határozata azonban elmaradt a várakozásoktól, és csak részben fogalmazott meg alapvető döntéseket az 1726-os évi jogkorlátozások megszüntetésével kapcsolatban. Három pontban azonban módosított a XVIII. század eleji jogkorlátozáson: a boreladás, a piaciátogatás és a vadtermékek árusítása tekintetében. A többi korlátozás is fokozatosan megszűnt, amit a Kereskedői Szék jegyzőkönyvei is bizonyítanak.

A XVIII. század második felében Gyergyószentmiklósról számos örmény család települt le a környező településeken, köztük Ditróban, Alfaluban, Szárhegyen és Remetén, ahol kocsmákat és boltokat nyitottak. Ditróban és Remetén a XIX. század első évtizedeiben a közösség vezetői nem nézték jó szemmel az italkereskedelem hátrányos hatását a székely közösség erkölcsi tartására. Ezért jogkorlátozó rendelkezéseket léptettek életbe a **Gyergyóditróban** letelepedő örményekkel szemben. A gyergyóditrói örmények 1808. február 9-én a fórum segítségét kérték. A Kereskedői Szék és a közösség tagjai – miután tanulmányozták a korlátozó rendelkezéseket – úgy döntöttek, hogy „az Ditrai Communitás határozása küldettesék fel az Felséges Királyi Guberniumnak azon alázatos kéréssel, hogy amennyiben azon Constitutiok az Törvény ezzel és az Fórum jurisdictioja meg sértődéseivel ellenkezzenek, azokat cassálni méltóztassék és az örmények meg terhelteéseket orvosolni”.

A Mercantile Fórum közbelépésének köszönhetően a Gubernium 1808. március 10-én az 1502. szám alatti rendeletével a korlátozó rendelkezések visszavonására szólították fel a Hadi vezerségen keresztül a ditrói katonai közösséget. A rendeletet a fórum gyűlésén 1808. július 6-án olvasták fel. A gyergyóditróiak ekkor Gáborfi Pál

gyergyói alkirálybíróhoz fordultak segítségért, aki 1809. január 10-én a Kereskedői Széktől azt kérte, hogy az ügyben a maga megnyilatkozását tegye meg. A Mercantile Fórum feleletét ez ügyben elküldte a királybírónak. A fórum tagjai tehát kiálltak ditrói sorstársaik mellett.

1841-ben a ditrói vegyes közösség ismét érvényesíteni akarta az 1809-ben hozott határozatokat – főleg azokat, melyek kapcsolatban voltak a tisztek elővásárlási jogával. Ekkor a Kereskedői Szék ismét a Guberniumhoz fordult segítségért. A Mercantile Fórum a választ a királybírón keresztül kapta meg, melynek tartalma a következő: „A Gyergyó Ditrai Elegyes Közönségnek, az ottan megtelepült Idegen Kereskedőkre, és Mester Emberekre nézve hozott, és némely változásokkal 1809. béli 4427 Kormányi szám alatt ezen királyi Fő Kormány által is helyben hagyatott szabályai innel leg felsőbb helyre fel küldetvén, f. e. augusztus 27-ről 2722. Udvari szám alatt költ legfelsőbb Rendelés tartalma szerént azon szabályok ő Felsége által oly módosítással, hogy annak kegyelmesen helyben, hogy a 11-dik pont/: mely alatt az ottan szállásoló katona Tiszteknek a vásárlásban elsőségi Jog tulajdonittatik/: mint a kereskedés minden elveivel ellenkező, és mind az eladókra, mind pedig a vásárlókra nézve sérelmes, merőben ki hagyattassék. – Mi is oly rendeléssel íratik meg ezennel Uraságodnak, hogy arról a Gyergyó Szent Miklósi Kereskedő Székkal voltaképpen értesítse...” Balási József főkirálybíró 1842. november 17-én a következő szöveggel küldte tovább a Kereskedői Széknek a Fő Igazgató Tanács határozatát: „Ezen kegyelmes rendelés maga massába a nemes Kereskedői Széknek maga kebelében léjendő kihirdetés, szükséges tudás, és alkalmaztatás végett, ezennel át küldetik.”

A Gyergyóditróban észlelt örmény–székely ellentétek **Gyergyóremetén** is megismétlődtek. 1825. március 28-án a gyergyóremetei örmények a Mercantile Fórum gyűlésén elpanaszolták, „hogy a Gyergyó Remetei elegyes közönség minden féle naturálék

árulásától és a kortszmároltatástól is el tiltatott az örményeket söt boraikat el petsételvén ez által az el petsételt borok kárban mennek söt némely elpetsételt boraikat meg is itták...” A Kereskedői Szék a gyergyóremeteiek esetében is úgy járt el, mint a ditróiak ügyében.

A katonaközösség tagjai, de főleg a német tisztek gyakran méltatlanul bántak az örmény kereskedőkkel. 1808. június 8-án Szóts János és Nuruzsán Antal örmény kereskedő a fórum gyűlésén elpanaszolta Séeberg kapitány által rajtuk elkövetett méltatlanságot. A gyűlésbe a Kereskedői Szék meghívására eljött a Méltóságos Generális úr, a kapitány felettese az események tanulmányozása érdekében, ami jelzésértékű volt a panasz megoldása szempontjából.

A Mercantile Fórum a kereskedők egyéni ügyeiben is vállalta az érdekvédelmet. Így például Láptis Márton örmény kereskedő elpanaszolta, hogy Albert György székely katonától bérelt földön saját költségén húzott fel épületeket, s bár 1811 Szent György napjáig kifizette a bérleti díjat, mégis katonai erővel akarják házából kitenni. Az örmények ugyanis Székelyföldön nem birtokolhattak földet, csupán bérelhették a házhelyeket. A Kereskedői Szék kiderítette, hogy az örmény kereskedőt nem a belsőség tulajdonosa, hanem „az katona Tekintetes urak” háborgatták. Ezért kérték a főkirálybíró segítségét az örmény kereskedőn elkövetett visszaélés megszüntetéséért.

Nagyállat-kereskedők

Az örmény kereskedők főleg az 1607-es évi országos vásárjog megszerzése után jelentek meg nagyobb számban Gyergyószentmiklóson. Jelenlétüket a XVII. század első felében Csík-, Gyergyó- és Kászonszék Generális Congregációjának az 1643. évi határozata is bizonyítja, mely kimondta, hogy vasárnap és ünnepnapokon „az egyéb árusok, kalmárok, örmények, egyszóval valakik árút visznek piacra, mise alatt árúikat ne merészeljék árulni”. Valószínű az 1637. évi, majd az 1654. esztendei letelepedéskor a Gyergyószentmiklóson otthonra lelt családfők kereskedelemmel foglalkozhattak. Apafi Mihálynak az 1680. október 26-án Gyulafehérváron kiadott szabadalomlevele a gyergyószentmiklósi örmény kereskedőkre is vonatkozott. Eszerint „becsületes híveinknek a kereskedő örményeknek Birodalmunkban mindenütt, minden városban, falukban és akármely helyeken és minden sokadalomban és városokban szabad kereskedések lehessen, megbántódások nélkül kereskedhessenek úgy, hogy annuátim száz kordoványokat tartozzanak számunkra készíteni.”

A XVIII. század első évtizedeiben Gyergyószentmiklós örmény lakosságának jelentős részét kereskedők alkották. Így az 1716-os évi összeírás szerint a 23 jobb anyagi helyzetben lévő család közül 11 esetben jegyezték fel a kalmárkodással való foglalkozást. Ezek nagyállat-kereskedelemmel foglalkoztak, felvevőpiacuk iránya Moldva és Közép-Európa között váltakozott. A kevésbé módos réteg esetében a kalmárkodás főleg helyi viszonylatban valósult meg. A szegényebb rétegnél is kimutatható a kereskedelemmel való foglalkozás. Így például Örmény Kristóf kereskedő mivel nem rég jött Ebesfalváról, a szegények közé tartozott. Az örmény kereskedők közötti vagyoni tagozódás tehát már a XVIII. század második évtizedében kimutatható.

Az 1735-ös évi összeírás adataiból kitűnik, hogy a nagykereskedők főleg állatkereskedelemmel foglalkoztak. Legalábbis erre enged következtetni az a hatalmas állatállomány, mellyel egyes örmény kereskedőcsaládok rendelkeztek. Így például Márton Izsák 60 ökörrel, 8 tehénnel és 3 lóval rendelkezett. Lukács Miklós ökreinek száma azonban elérte a 300-at. Az ő esetében még feljegyezték 4 tehenet, 11 lovat és 11 juhot. A másik nagy állattartó kereskedő Gergely Tódor volt, akinek 300 ökrét, 8 tehenét, 8 lovat és 320 juhát vagy kecskéjét írták össze az említett esztendőben. Nagy állattartó kereskedők közé tartozott még Gergely Izsák is, 80 ökrével, 3 tehenével és 2 lovával. Gergely Lukácsnak 100 ökrét, 50 tehenét és 150 juhát jegyezték fel az említett összeírásban. Gergely Márton is a nagyobb állatállománnyal rendelkező örmény kereskedők közé tartozott 150 ökrével, 2 tehenével és 2 lovával. Megemlíteném még Gergely János vagyoni állapotát, aki a korabeli összeírás szerint 150 ökörrel, 30 tehénnel, 6 lóval és 400 juhval vagy kecskével rendelkezett.

Ezek a számok olyan időszakban voltak megörökítve, amikor az adóbevallók általában elhallgatták vagyoni állományuk nagy részét. Különös lehetőségük volt erre az örmény nagykereskedőknek állatállományuk tekintetében, akik nemcsak a Gyergyóimedencében béreltek legelőket, hanem Moldvában is jelentős legeltető helyekkel rendelkeztek, ahol az állatállományt a korabeli összeírók nem ellenőrizhették. A XVIII. század második felétől a szamosújvári és az erzsébetvárosi nagyállat-kereskedők példáját követve, a gyergyószentmiklósi marhakereskedők is fokozatosan bekapcsolódtak a Magyarország és Bécs felé irányuló állatkereskedelembé. Kezdetben ők is csak bérbevettek területeket a Bánságban és a korabeli közigazgatásilag körülhatárolt Magyarország más területein, később azonban – amikor a pusztai területvásárlást is összekapcsolhatták a nemesi cím megvásárlásával – jövedelmezőbbé vált e területek tulajdonjogának a megszerzése. II. József

gazdaságpolitikája döntő módon hozzájárult a szarvasmarhakereskedelem fellendüléséhez. A főkormányshéknak 1782-ben közétett rendelete a következőket tartalmazta: „Ö Felsége a Tsászár és apostoli Király a marhakereskedésnek előmenetelére nézve örökös Magyar és Erdély országiban az említett kereskedésben az eddig való marhavám és harminczad szerint parancsolni méltóztatott és ugyan: Minden eddig szokásban volt marháktul szóló tarifák, kiváltképpen pedig, mely azoknak idegen országokba való kihajtása alkalmatosságával rendeltetett, egészen megszűnnyen...” A gyergyószentmiklósi örmények a jelzett időpontig uralták a Moldva felé irányuló nagyállat-kereskedelmet. A XVIII. század közepétől fokozatosan kétpólusossá vált a gyergyói örmények állatkivitele. Számukra a nyugati irány is ismert volt, hiszen kordován csizmáikkal és más termékeikkel meghatározó szerepük volt a magyarországi és a bécsi piacokon. Az alföldi puszták felvásárlásának a lehetősége azonban döntő módon fellendítette a Magyarország és Bécs felé irányuló nagyállat-kereskedelmet. A Kereskedői Szék jegyzőkönyveiből képet alkothatunk mind a Magyarország és Bécs felé, mind pedig a Moldva irányába haladó nagyállat-kereskedelemtől.

A Magyarország és Bécs felé haladó állatkereskedelem, tehát kapcsolatban volt a bánági pusztákon történő birtokvásárlásokkal a gyergyószentmiklósi örmény nagykereskedő családok részéről. A pusztai élet sajátosságait ezeken a birtokokon Szongott Kristóf a következőképpen mutatta be:

„A marhakereskedő bejárta Erdély marhavásárait, ott vett sovány marhát és azt hajcsárai által felhajtatta Magyarországon bérben tartott pusztájára. Ez a pusztá nem volt egészen pusztá. Volt ott lakóház, voltak nagy istállók és egyéb melléképületek. A gazda vitt magával hazúl (hazulról) egy örmény gondviselőt (pusztádsi) és szakácsnőt. A gondviselőre bízta a pusztát és vagyonát a gazda, ha haza jött, vagy vásárra ment; az is megtörtént, hogy a gondviselő jött haza, hogy itthon hagyott családját látogassa meg és

addig a gazda ügyelt fel a pusztán, ki csak november, december és január hónapokat töltötte honn övéi szerettei körében...

Mihelyt meghízott a marha, mely akkortájt dús legelőkön és istállóknak szénán hízott, felhajtották azt Pestre, Bécsbe; de elmentek a hízott marhával a külföldre is... Azonban a töröknek kiűzetése után megengedték az örményeknek is, hogy örök áron földeket vehessen a Bánátban. Így vették meg az örmények vagy azokat a pusztákat, melyeknek azelőtt csak haszonbérloői voltak, vagy más földbirtokoknak lettek tulajdonosai."

A gyergyói nagyállat-kereskedők útvonala jóval bonyolultabb volt szamosújvári vagy erzsébetvárosi sorstársaiknál. Egy 1822-ből származó memóriumban a gyergyói örmény nagyállat kereskedők a következőképpen mutatták be állatkereskedelmük útvonalát, útjuknak akadályait, nehézségeit Moldvától az alföldi pusztákig: „midőn a Molduvai határról kihajtyuk is marháinkot a fennebb elő számlált rendetlen terheltetések mellett szükséges képen kénytelenek vagyunk a Császári Királyi vámot is megfizetni, ez ellen ugyan nem engedi jobbágyi köteletségünk zúgolódni, csak azt bátorkodunk alázatosan jelenteni, hogy midőn a Molduvai Birodalomban a fennebbi jelentés szerint annyi terhes vámokat fizetünk, a császári vám egy pár ökörtől ezüstben 4 fr 18 kr. vagyon, hátráltatja és terheli a kereskedést, mindazon által ez is meggyőzhető volna, hogy ha itten az országban több terhek nem szaporítanak a kereskedőknek méltatlan költségeit, de már a görgényi uradalom földgyin ha csak keresztül hajtsuk is ökröt vagy tehenet minden csordától legeltetésen kívül 10 fr-t szoktak venni: Hasonlóképpen a Mezőségen keresztül, ha valamely helységnek nyomás határában meghálás végett marad a kereskedő, már az falusi bírák, vagy Uraság tisztvei legkevesebbet 10 frt, sőt többet is vesznek egy csorda marhától: e mellett pedig minthogy az Mezőségen s egyebütt is vetések között az országutak vagyon keskenyek, már az kereskedő kénytelen a falus bíráktól annyi embert kérni kik kár

nélkül a vetés között marhákot elkísérjék, az ilyen segedelemért is az falus bírák 20, 30 és több forintot is vesznek a kereskedőtől, és azért az ilyen méltatlan terheltek miatt kéntelen a kereskedő tetemes kárt vallani, vagy kereskedésiről el hagyni, mivel már eddig is sok familiák szerencsétlen áldozatai lettek a kereskedésnek, noha ugyan a Felséges Királyi Gubernium Kegyelmes rendelést tett vala ez előtti esztendőben az fennebb írt húzás vonás a akadályoztatására mindazonáltal az Uraságok Tisztyei és falus bírák annak megtartására semmit sem ügyelnek.

Ámbár ugyan az fennebb írt akadályok terhesítések is a kereskedőknek nem vala, mégis ez előtti üdőkben oly nagyon szerencsétlen, mivel a Tisztelt Uralkodónak Atyai jó voltából Magyarországon a Camerális pusztákat az üdöhhöz mérsékelve jutalmasabb áron nyerhettük vala meg, mivel egy jugem földtől legfeljebb 30 garast fizettünk.”

Az alföldi puszták bérlése a XVIII. század második felében kezdődött, de a XIX. század elejére ezeket a legeltető helyeket a jelentősebb nagyállat-kereskedő családok megvásárolták. De hát melyek is voltak ezek a családok? Miként jöttek létre a pusztai birtokok? A folyamat megismerése érdekében családonként mutatjuk a puszták létrejöttét.

A XVIII. század második felének és a XIX. század első évtizedeinek legtipikusabb nagykereskedő családja a **Kövér család** volt, melynek tagjai többször is bíróként vagy tanácsnokként vezették a gyergyószentmiklósi örmény közösséget. Az Alföld és Bécs felé irányuló állatkereskedelem Kövér Gergely számára igen jól jövedelmezett, olyannyira, hogy gyermekei Kövér János és Kajetán, Mária Terézia magyar királynőtől és Habsburg császárnőtől 2000 arany forintért 1780. május 24-én az összes hozzátartozóikkal, úgymint: Izsák Máriával, Kövér János hitese társával és gyermekeikkel, Györggyel, Terézzel, Annával, Máriával és Hiripszimével címerleves nemességet kaptak.

A XIX. század első felében a Kövér család más tagjai is nemességhez jutottak. Így például 1804. augusztus 17-én Kövér Tódor, Kajetán, János, Simon és Antal testvérek az anyagi gondokkal küzdő bécsi udvartól már 1000 arany forintért is nemességet kaptak 1804. augusztus 17-én. A Kövér családnak ez az ága gabona- adományokkal enyhítette a korabeli Temes vármegye éhező lakóinak szenvedéseit 1795-ben, 1797-ben pedig Kövér Tódor önként jelentkezett a Temes vármegyében alakult nemesi felkelő seregbe, mely vállalta a francia hódítók elleni harcot.

Milyen vagyonnal is rendelkezhetett Kövér Kajetán örmény kereskedő? Pénzének állandó forgatása miatt nehéz egy pontos számadatot megállapítani. Kövér Kajetán tudunkra adja: „...hogyan 1780-ban 10000 magyar forintokból álló capitálissát néhai apósom kezemre adta kereskedés végett, amely capitálisban foglaltattak gulya szállási portékák és 6 lovak, adta pedig olj feltétellel, hogy amit az által nyerek, fele legyen az enyém a házi költségeken kívül. Ezzel én kereskedvén, apóssom halála után számot adtam anyósomnak 1786-ban. Tisztelendő Jákobi István úr előtt és anyósomnak a rajtam kívül lévő két vejeinek jelen léteben, azon 10000 mf-tok pedig /: kivévén a házi költségeket és a feleségemnek ígért 1000 Rf-kot szaporodott 11000 Mf-ra és éppen ennyi capitális maradt apósomról anyósomra s ezen 11000 forint capitálist az anyósom a fenn citált sub. nr. G contractus mellett által is adta nékem az abban megírt conditioknál fogva.”

Az osztályos per alkalmával kiderült, hogy Kövér Kajetán Lukács Hírpszimé, vagyis anyósa halálakor 500 darab ökör birtokába jutott, melyet 30000 forintra értékelték. Ezenkívül a vagyon nagyságáról valló személyek még két csorda ökör- és gulyaállományról tettek említést. Az osztályos pernél még említés történt három zacskó aranyról is, melyet az örmény kereskedő „kitalálásnak” nevezett.

A Mercantile Fórum jegyzőkönyveiben igen gyakran találkozunk a Kövér család kereskedelmi ügyeivel. A következőkben néhány ilyen eset bemutatására törekszünk.

Az 1807–1808-as esztendőekben Rétháti Kövér Kajetán, Isák Jakabbal került ellentétbe, akitől „bizonyos ökrök árából elmaradott 428 Rf-kat” kért kifizetni annak kamatjával együtt. A fórumnak 1807. december 31-i gyűlésén a bepanaszoltatott azzal védekezett, hogy három lovat adott az elmaradásban Kövér Kajetánnak, „egyikért 200 Rf. az másikat 120 Rf-ban úgy más lovat 150-ben”. Isák Jakab azt is elmondta, hogy „azon felyül 300 forintokat elengedett volt a panaszló azért, hogy az marhákban kárt vallott volt és 750 Rf-kat az bépanaszoltatott pénziből eltiltatván ki is vette...”, tehát nem tartozik egy krajcárral sem.

A panaszoló beismerte ugyan a két ló mellett a harmadik ló odaadását is, de az szerinte „nyavalyás lévén azonnal vissza küldötte, ugyanazért annak árát acceptálni nem tartozik”. Kövér Kajetán visszavonta a 300 forint elengedésével kapcsolatos ígéretét is, mert az csak akkor számított érvényesnek, ha Izsák Jakab augusztusig kifizeti az ökrök teljes árát, „de mivelhogy meg nem fizette, az engedelem nem állhat”. A fórum év égi ítéletében 30 napi haladékot adott Izsák Jakabnak a következők bebizonyítására:

1) Kövér Kajetán elengedte a 300 rajnai forintot azért, hogy az ökrökben kárt vallott;

2) azt, hogy a harmadik lovát nem harmadnap, hanem öt hét múlva küldte vissza Kövér Kajetán.

Az 1808. február 8-i gyűlésen Izsák Jakab a fórum előtt elmondta, hogy 1802-ben ökröket vásárolt Kövér Kajetántól, de azok „betegesek lévén falkájában sok kárt vallott és azért Kövér Cajetán úr 300 Rf-kat el is engedett, csak hogy a Pesti vásárra megfizesse az hátra maradt 1400 forintokat, és noha a terminus előtt 700 Rf-kat meg is fizetett, mégis a mészárosoknál 1000 tallért eltiltván abból ki is vette a maga adósságát”. Véleménye szerint „méltatlan hurczolya” Kövér Gergely és törvénytelenül tiltotta el 500 forintját is. Igaza bizonyítására két testimoniumot tett le a fórum tagjai elé.

A Kereskedői Szék a rendelkezésére bocsátott dokumentumokat a következőképpen értelmezte: Kövér Kajetán azt állította, hogy

a 300 rajnai forintot úgy engedte volna el Izsák Jakabnak, ha az egymás között pontosított terminusra megfizetné a szarvasmarhák árát, melynek értéke 1548 rajnai forintban volt megállapítva. Ebből az összegből Izsák Jakab a terminus előtt kifizetett 700 rajnai forintot. Ennek ellenére Kövér Kajetán Scheff Sámuel mézárósnál letiltotta Izsák Jakab 1500 forintját. Ennek alapján hozzájutott ahhoz a 300 rajnai forinthez, melyben a vásár kezdetén meg egyeztek. A fórum elfogadta a tartozásnak a lovakkal való kifizetését is. Végül is úgy döntöttek, hogy Izsák Jakabnak a Kövér Kajetán által letiltott 500 forintját felszabadítják a letiltás alól.

A Kereskedői Szék ítélete ellen Kövér Kajetán fellebbezett. Az újratárgyalásnál 1808. április 20-án a Mercantile Fórum ismét Izsák Jakabnak adott igazat.

Kövér Kajetán Rétháton pusztával rendelkezett, de Gróf Fekete Ferenc től bérelték a Kovács-házi pusztát is, ahol a Moldvában és Gyergyóban felhizlalt vagy felvásárolt állatokat megpihentették, hogy onnan Pest és Bécs állatvásáraitra hajtsák. Ezekből a pihentetett állatokból jelentős számú szarvasmarhát adtak el más örmény kereskedőknek, mint amilyen Izsák Jakab is volt.

A Kovács-házi puszta bérlésével kapcsolatban 1809. március 3-án a fórum gyűlésén „idősebb Kövér Cajetán atyánkfia maga fia Kövér Gergely által kináltatya Kövér Cajetán, és Kövér Gergely atyánkfiat azon anticipátionis summából, melyet a Kovács házi puszta árendájában adtanak volt 22500 Rf-kal, igérvén aztot, hogyha együtt Generalis Computust fognak tenni, amivel még adós maradna azt is kifizetni kész lészen interessével együtt.”

Ezzel a felkéréssel kapcsolatban a gyűlésen jelen lévő ifjú Kövér Kajetán és Gergely rögtön egy tiltakozó szöveget nyújtottak be a Kereskedői Székhez, melyből kiderült, hogy annakidején közösen bérelték a gróftól a Kovács-házi pusztát, időközben azonban idősebb Kövér Kajetán és Gróf Fekete Ferenc módosították az eredeti bérleti szerződést. Protestációjukban megtagadták a 22500

rajnai forint átvételét és kérték, hogy az említett összeget idősebb Kövér Kajetán és fia tegyék le „sequestrumba”. A tiltakozásra ifjú Kövér Gergely azt válaszolta, hogy apjától nem kapott felhatalmazást az illető összegnek bírói zár alá való helyezésére, ezért a magával hozott összeget visszavette. Az említett pusztá birtoklásáért magyarországi bíróságon is per volt folyamatban, ezért a fórum határozatában megállapította, hogy a pénznek sequestrum alá helyezése nem tartozik a Kereskedői Szék hatáskörébe. Kövér Tódor, ifjú Kövér Kajetán és Kövér Gergely 1809. március 19-én a fórumhoz egy újabb tiltakozást nyújtottak be azzal kapcsolatban, hogy a 6-os számú protocollumban idős Kövér Kajetán és fia, Kövér Gergely felkínálta nekik az általuk megelőlegezett 22500 rajnai forint visszaadását, melyet ők visszautasítottak a jegyzőkönyvi kivonatban jelzett okokra hivatkozva. Ők a bírósági letétbe helyezéssel akarták elkerülni ily módon való kijátszásukat a Kovács-házi pusztából. Mivel a sequestrumot a fórum nem tette számukra lehetővé, ezért egy hitelesített nyugtában (quietantia) jelezték a pénznek a részükről való átvételét, ugyanakkor azt is, hogy nem mondanak le a Kovács házi pusztában való részesedési jogukról sem.

Ugyanaz a Kövér család – mely egyes források szerint a Csíki nevet is viselte – a moldvai nagyállat-kereskedelemben is érdekelt volt. Lázár Sára Novák Kristófnénak vagyonmegosztási pere volt Kövér Kajetánnal, melyet nemcsak a Kereskedői Szék, hanem a széki bíróság előtt is megnyert. Az ítélet végrehajtására be akarta hajtani Csíki Kajetán kintlevőségeit Lázár Antaltól mintegy 4900, Szultáni Jánosnál pedig 8700 forintot, mely összegeket ezek bizonyos ökrök árában tartoztak fizetni Csíki Miklósnak, Csíki Kajetán öccsének, aki alattomban folytatta a kereskedést Lázár Sára megcsalattatására. 1808. július 5-én a fórum maga elé hívatta Lázár Antalt és Szultán Jánost, akik beismerték, hogy Csíki Miklóstól és Csíki Kajetán öccsétől ökröket vásároltak, melyet még a Lázár Sára által jelzett összeggel tartoznak kifizetni. A fórum

határozatában letiltotta ezen adósság kifizetését. Sőt úgy döntöttek, hogy ellenőriztetni fogják Czárán Antal kereskedő társának a viszonyát a fenti adóssági kötelezettségéhez. Csíki Miklós ugyanis Czárán Antallal volt közkereskedésben, ezért a következő napon, 1808. július 6-án a fórum gyűlésére meghívták Czárán Kristófit, Fejér Pétert, Keresztes Jánost, Lengyel Pétert és Mánia Jánost is, akik esküvel vallották, hogy ők is tartoztak az eltiltott ökrök árával, de ezen tartozáshoz Csíki Kajetánnak nem volt köze. Az 1808. július 6-i döntésben a Kereskedői Szék tudomásul vette, „hogy az általuk folytatott kereskedésben telyességgel Csíki Cajetánnak sem pénzinek része nintsen, és nem is a Csíki Cajetán pénzzel folytatják kereskedéseket hanem leginkább hitelezéssel, és ezen eltiltott summákkal tartoznának is Molduvában az marhák árában”. Ezért a „Mercantile Fórum az sequestrált summákat a sequestrum alól felszabadítja és kifizeteni rendeli.”

A fenti eset a közkereskedés bonyolult szövevényét mutatja be. A kereskedők ugyanis a tőke biztosításáért társultak, mint ahogy az Csíki Miklós és Czárán Antal esetében is történt. Az általuk Moldvában felhízlalt állatállomány jelentős részét azonban hitelben adták tovább a fent említett kereskedőknek.

Kövér Kajetán más örmény állatkereskedőket is ellátott a Moldvában felhízlalt szarvasmarháival. Így az említett örmény kereskedő 1809-ben Botsántzi Keresztesnek „adott 193 darab ökrököt, minden Kornélit vagyis vámfizetés nélkült hajtván ki Molduvából, azokért az fenn forgó 110 tallérokot meg is fizette egy tallért 93 pénzekben számítván”. Lukács János felvállalta a 110 tallérnak megfelelő 500 rajnai forint kifizetését Botsántzi Keresztes helyett, de a fizetéssel késett. Ezért Csíki (Kövér) Kajetán Lukács Jánost és Lukács Istvánt a Mercantile Fórum elé hívatta a következő kérdésekkel:

1.) Botsántzi Keresztes adós lévén 500 Rf-kal, melynek megfizetésit Lukács János atyánkfia magára vállalta, s e szerint tartozik-e megfizetni?

2.) 193 darab ökrököt adván el Lukáts János és István atyáncfianak 14000 forintokban ezen summát az terminusra meg nem fizetvén a terminuson túl való interesttel (kamattal) tartoznak-é?

3.) az fenn említett ökrökért Molduvában 110 török tallérokat fizetvén ennek megfordításaival is kötelesek.”

A fórum előtt „Lukáts János atyáncfia contractus mellett magára vállalta, hogy Botsántzi Keresztesért megfizeti azért, hogy mind az 110 török tallérokat akkori váltóban, mind pedig az 500 Rf-ka”. A Kereskedői Szék határozatában nem engedte meg, hogy Kövér Kajetán kamatot követeljen a késésért.

A másik fontos nagy kereskedő családot a **Kápdebók** alkották, akik már a XVIII. században kitűntek a Magyar Alföld és Közép-Európa nyugatibb központjai felé irányuló nagy állatkereskedelmükkel. A XIX. század első felében Kápdebó Márton többször is a szenátorok között szerepelt, majd a Mercantile Forum bírójának is megválasztották. Gyermekai Kápdebó Jakab, Miklós, Károly és Márton pénzügyekkel támogatták az államkincstárt, amiért később nemesi rangot kaptak. Mindezzel összefüggött az a tény is, hogy 40.869 forintért és 29 krajcárért megvásárolták az Arad megyei talpasi uradalmat. A talpasi birtok adománylevelével együtt, főleg a hazai kereskedelem felvirágoztatásáért vállalt szerepükért – mint ahogy az a nemesi adománylevelben is pontosítva van – 1838. november 8-án V. Ferdinánd Habsburg császártól nemesi címet kaptak.

A talpasi uradalom megszerzésével a Kápdebó család is bekapcsolódott a pusztai nagyállat-kereskedelembé. A nagyállat-kereskedőknek szolgálatában gyakran a kis- vagy középkereskedők voltak. „Ursuly János és Ursuly István örmény kereskedők, akik 1813 tavaszán Kápdebó Márton ökreit kikísérték az Arad Vármegyei Bodzásai pusztára oly edgyezés mellett hogy a tisztelt úrnak ökrei között lévő tíz ökrüket is hizlaltassák, mind addig míg el adják. Időközben Ursuly János fel ment Pestre és miután ott a dolgait elvégezte és visszatért volna Bodzásra Kápdebó Márton tiától Jakab úrfitól 300 forintot kért

kölcsön addig míg ökreit eladná, melyet Kábdebó Jakab jó szívvél meg is ígért neki. Mivel Pesten nem volt nála elegendő pénz Ursuly Jánosnak azt ígérte, hogy Bodzáson fogja pénzzel kiségetni.”

Ursuly János két hetet várt Kápdebó Jakabra. Időközben Bodzáson megjelent Lázár Antal is – akinek az Ursuly testvérek tartoztak – és megakadályozta az ifjút a pénzkölcsönzésben. 1813. július 23-án Ursuly János és Ursuly István tiltakoztak a bíró magatartása ellen, mely protestációnak a hitelesítését is kérték, mivel Lázár Antal ezen tettével becsületükben sértette meg őket.

A másik Kápdebó testvér, Kápdebó Miklós Keresztes Jánost fogadta meg marhái mellé gondviselőnek. A szegényebb örmény csak Marosvásárhelyig ment a szarvasmarhákkal annak ellenére, hogy előlegben 40 rajnai forintot kapott megbízójától. Kápdebó Miklós a fórum elé idéztette ezért állatainak gondviselőjét, akitől az említett összeg visszaadását követelte.

A Kereskedői Szék előtt Keresztes János elmondta, hogy Kápdebó Miklósnak a „fia helytelenül pirongatván illetlen fösvény intertántúót adott, azért 10 napi szolgálata után kéntelen volt elhadni.” A fórum Kápdebó Miklós fiának a magatartását figyelembe vette, és csak 25 rajnai forint visszafizetésére kötelezte a gondviselőt.

Kápdebó Miklós Gyergyószentmiklóson közkereskedésben volt Laptis Mártonnal. A két nagyállattartó kereskedő közötti viszony 1806 elejére annyira megromlott, hogy 1806. április 25-én Laptis Márton már arról érdeklődött, nem tett-e le ellene valamilyen panaszt Kápdebó Miklós? Sejtései beigazolódtak. 1806. április 30-án Kápdebó Miklós benyújtotta a fórumnak a Laptis Mártonnal kapcsolatos közös számvitelüket „azon summa iránt melyet kereskedésre adott volt és a szerint adós maradván, Laptis Márton 3025 magyar forintokkal”. Ugyanakkor a kötelezvény alapján kérte a közkereskedői státusz megszüntetését az öt ért „több károsodás tartalékja miatt”. Kápdebó Miklós azt is elpanaszolta, hogy a közkereskedés ellenére „az Lapos nevű havast tulajdon... pénzéből fizette ki”.

A Kereskedői Szék a döntést kettőjük közötti vitás ügyben 1806. május 12-én hozta meg:

1) Laptis Márton ha nem tudja kifizetni a tartozását az egymás között kötött közkereskedésre vonatkozó szerződés értelmében, köteles kezest állítani. Azt is pontosította az ítélet, hogy Laptis Márton köteles a havasnak az 1806-os esztendőre vonatkozó taxáját 825 magyar forintban Kápdebó Miklósnak lefizetni, s a Lapos-havasnak idei haszonvétele maradjon Laptis Mártonnak.

2) A fórum nem találta hibásnak Laptis Mártont azért, hogy a közös lovakat a Mezőhegyes-havasára hajtotta, „mivel az közös kereskedők az illetén intézetekből semmi rossz cél ki nem hoztathatik”.

3) A Kereskedői Szék a 28 ló iránti vásárért sem ítélte el Laptis Mártont, ha megtörtént a lovak telettetése. Arra azonban kötelezte a bepanaszolt örmény kereskedőt, hogy az ebből származó jövedelmet osszák fel egymás között.

4) A Mercantile Fórum egy közös ló megkárosításáért 37 ½ forint kár kifizetésére, a kecskéknek károsíttatása miatt pedig 66 forint kifizetésére kényszerítette Laptis Mártont.

5) Laptis Mártont Kápdebó Miklós a vám kifizetése ügyében is támadta. A fórum ebben az esetben is a vám értékének a megosztása mellett döntött.

Laptis Márton elégedetlen volt a Kereskedői Szék döntésével, ezért a Királyi Guberniumhoz fellebbezett.

Laptis Márton Kápdebó Jakabbal is pereskedett, aki 1806. június 11-én a fórummal letiltatta Laptis Mártonnak Szultán Jakabnál és Lázár Zakariásnál lévő 250 forint kintlévőségét.

1808-ban ismét kiújultak az ellentétek Kápdebó Miklós és Laptis Márton között. Március 12-én Kápdebó Miklós mint kereskedőtársát panaszolta be Laptis Mártont, aki „mint kereskedő társa eladván 5 lovakot Kápdebó Antalnak 430 rajnai forintért”, s mint az eladó közkereskedő társa, kérte ezen összegnek vele való

megfelezését. Erre Laptis Márton hivatkozott a Kereskedői Széknek az 1806-os évi ítéletére és elmondta, hogy a lovakat azért adta el, hogy Kápdebó Miklósnak a megítélt tartozását kifizethesse.

Az 1809. április 21-i gyűlésen ismét napirendre került a 430 rajnai forint értékű lóvásár. Ekkor Kápdebó Miklós Kápdebó Antal ellen emelt vádat mint aki köztársától vásárolta a 2 kancát, és 4 csikót 430 rajnai forintért, mely összeget „Laptis Márton az együtt való számvetésben adósságban adott által, ma azon summát Kápdebó Antal kifizetni tartozik”. A bepanaszolt köztárs azzal védekezett, hogy a fórum számvitel alapján meghatározta a felek között való egyenetlenséget, most is ahhoz tartja magát. A Kereskedői Szék tárgytalannak vélte Kápdebó Miklós követelését. 1809. május 19-én Kápdebó Miklós a 6 lónak az ára iránt ismét keresetet indított Kápdebó Márton és fia, Antal ellen, hogy azon lovaknak árát Laptis Márton mint a pretendensnek kereskedő társa az együtt való számvetéskor az X jegy alatt mint valóságos adósságot, úgy adta át a felperesnek. Kápdebó Antal keresete ellen az alperes Kápdebó Márton és fia, Antal azzal mentették magukat a fórum előtt, hogy bár a lovakat Laptis Mártontól vásárolták, az árát azért nem fizették ki, mivel Laptis Márton is az adósok között volt számon tartva. Következésképpen míg együtt számot nem vetnének a pontos helyzetről, főleg hogy a közkereskedésben ki kinek és mennyivel tartozik, addig nem tartják magukra nézve kötelezőnek a lovak árának Kápdebó Miklósnak való kifizetését.

Nagyállat-kereskedő és nemes családok közé tartoztak a **Szarokánok** is. Nemességüket 1806-ban nyerték. Kereskedésüket főleg a magyar főváros és Bécs felé folytatták.

Szarokán Gergely gyakran konfliktusba került a marhahajcsárai-val. 1807. október 16-án például Táncos Ferenc és Szabó Gergely nevű béresei azzal vádolták a nagykereskedőt, hogy nem akarja kifizetni bérüket. Panaszukra Szarokán Gergely azzal válaszolt, hogy Nagyváradig fogadta meg őket, de mivel gondviselői Tordán el-

adták a szarvasmarhákat, azért egész bér kifizetéssel nem tartozik. A marhahajcsárok beismerték, hogy az egyezés szerint Nagyváradig kellett volna hajtani az állatokat, de arról is megegyeztek, hogy ha közelebb is sikerül eladni a marhákat, akkor egész bérüket kifizeti. A Kereskedői Szék határozatában nem volt részrehajló, és nem kedvezett a nagykereskedőnek.

Szarokán Márton Werzár Kristóffal és Czárán Jánossal volt közkereskedésben. Ők egy másik örmény nagykereskedőtől, Lukács Jánostól pusztát vásároltak a közös massából váltott 1000 arannyal. Czárán János azonban igyekezett kiszorítani őket a pusztaszékhely használatából, melyet úgy kezelt mint saját vagyonát. Ezért 1815. február 9-én Szarokán Márton és Wezár Kristóf a Mercantile Fórumhoz fordultak panaszukkal, „hogy a közös massából váltott 1000 aranyakat” Czárán János „velek ossza fel és Lukács János úrtól kivett pusztát tartozzék közre bocsájtani”.

A Kereskedői Szék a Lukács Jánostól vásárolt pusztával kapcsolatban a következő határozatot hozta: „Világos lévén a felek elő adásából hogy a fenn forgó 1000 aranyak a köz massából és pedig a köztársaság edgyütt értéséből változott így, az ilyen esetben a közkereskedésnek természetes igazságánál fogva edgyik fél, a másiknak romlásával, vagy akarata ellen a közből szerzett jót magának nem tarthatya”. A következőkben a fórum meghatározta, hogy a „közből váltott 1000 aranyakat Czárán János társaival fel osztani tartozik, az edgyütt való és közkereskedést meg erősítetett edgyezés szerint”. A vita során kiderült, hogy Szarokán Márton kereste a pusztát a köztársaság számára és „Lukács János úr meg is ígérte meg határozván árát a pusztának”. Ennek ellenére Czárán János a társai által keresett pusztát maga számára vásárolta meg. A fórum ebben az esetben nemcsak jogilag, hanem erkölcsi szempontból is megközelítette ezt a kérdést: „Úgy látja ezen Mercantile Fórum – nyilatkozták –, hogy ezen esetben az illendőség nagyon meg van sértetve a köz társaira nézve, mert

az igaz illendőségnél fogva tartozott volna köz társait az általok keresett pusztával meg kínálni és csak akkor maga számára meg vásárolni, ha azok a pusztáról lemondottak volna.” Határozatukból az is kiderült, hogy „Lukács János úr elsőben a pusztát Szarokán Márton részére ígérte a köz társaságnak, hogy ha Lukács János úr, arról tulajdon keze írását adgya, avagy választészen, hogy midőn Czárán János a pusztát ki vette nem tudta légyen, hogy egyedül maga számára veszi hanem abban a hiszemben volt, hogy a köz társaság számára fogja venni”.

1815. február 10-én Czárán János perújrafelvételt jelentett. Beadványában azt akarta bizonyítani, hogy az 1000 arany megváltására 6000 forintot küldött, s ennél fogva nem tartozik az aranyakat felsztani. Szarokán Márton és Verzár Kristóf azonban bizonyítani tudták, hogy Czárán János a 6000 forintot a köz massából küldte, mielőtt még megosztottak volna. Czárán János mikor észrevette, hogy képtelen a fórum döntéshozóit befolyásolni, kibékült köztársaival és felvállalta a Kereskedői Szék által megítélt 250 arany kifizetését Szarokán Mártonnak és Verzár Kristófnak.

Az 1840-es években, egy emberöltő múlva, a Szarokán család az Urmáncziakkal és a Fejér családdal volt közkereskedésben. 1842. augusztus 1-én Urmánczi Vertán és Lukács, Ávéd Kristóf és Dobribán Gergely egy tiltakozást nyújtottak be a Mercantile Fórumhoz Szarokán és testvérei ellen, melyből megtudjuk, hogy nemes Szarokán Márton és testvérei moldvai tanyáján 1842. július 23-án Szarokán Márton és Antal megegyezett Urmánczi Vertánnal és társaival 39 lónak és 17 szopós csikónak az eladásában. Az egyezés értelmében a lovak párjáért 285 rajnai forintban alkudtak meg, olyan feltétel mellett, miszerint a fenn írt 39 lovat és 17 csikót Tölgyesben adja számba, amikor az alku szerinti értéküket készpénzzel fizetik ki. Szarokán Márton a lovakat a moldvai Reptsunig hajtatta el, ahol a vásárlókat foglaló pénzzel megkínálta, de a vásárlók „nem léptek vissza” a vásártól. A tiltakozó levélből megtudjuk, hogy a lovakat ezután visszahajtatta.

A panaszosok a következőket rótták fel Szarukán Mártonnak:

a) A lovakkal kötött alkuval párhuzamosan szarvasmarhákkel is kínálták őket, de ők nem akartak szószegők lenni és ezért nem másították meg a lovakról szóló egyezséget.

b) Az előre kifizetett 1000 rajnai forint váltó foglaló summa az alku napjától fogva gyümölcstelenül vesztegel Szarukán Mártonnál. Ezt az összeget ők másba is befektethették volna.

c) A vásárlók látták el élelemmel a Páskántól kezdve Reptsunig hajtott 39 lovat.

d) A fennebbi módon megvásárolt lovakat Debrecenbe akarták hajtani, ahol egy kereskedővel megegyeztek a lovak értékesítésével kapcsolatban. Az állatok mellé hajtónak a szentmiklósi Karácsony Jánost fogadták meg, 40 forintot neki ki is fizettek ez ügyben, ami szintén az ők megkárosításuk.

Protestációjukban kártérítést is követeltek: a kialakult lovaknak az árát párjáért 200 pengő rajnai forintot, mely áron legolcsóbban véve is eladhatták volna az említett állatokat.

Augusztus 12-én újra napirendre tűzték Urmánczi Vertán és Lukács, Ávéd Kristóf és Dobribán Gergely panaszát. A fórum gyűlésén csupán Szarukán Antal jelent meg, aki arra hivatkozott, hogy testvére, Szarokán Márton kereskedésbéli foglalatosságai miatt nem tartózkodik otthon, s leghamarabb szeptember 20-án érhet haza. Ennek ellenére Szarukán Antal csupán 1842. augusztus 13-án vette át a Kereskedői Székhez benyújtott, pert kezdeményező iratokat. Szarukán Márton azonban még az 1842-es év végéig sem ment haza. 1842. december 30-án a Kereskedői Szék Urmánczi Vertán, Ávéd Kristóf, Urmánczi Gergely és Dobribán István kérésére ismét napirendre tűzte Szarukán Mártonnal kapcsolatos ügyét. A Mercantile Fórum végül is 15 napi haladékot adott Szarukán Antalnak oly meghagyással, hogy testvérét hívja haza. Tudára adta azt is, hogy 15 nap múlva a testvére jelenlétében, vagy azon kívül is, döntést fog hozni a Mercantile Fórum.

Pontosan 15 nap múlva, 1843. január 13-án a fórum gyűlésén megjelent nemes Szarukán Márton testvérel, Antallal és a Kereskedő Széket arra kérték, hogy 3 nap haladékot kaphasson, mivel testvére január 10-én este érkezett haza, nem rendelkeznek prókátorral sem, de a szükséges okleveleket is tanulmányozniuk kell, melyek németül vannak megfogalmazva, s magyarra nem fordíthatók le. A fórum a három napi haladékot megadta nekik, de békéltető biztosokat is kinevezett Kopatz István, Lázár István és Vákár Lukács szenátorok személyében.

1843. január 16-án Szarukán Márton új iratokkal és bizonyítékokkal próbált válaszolni Urmánczi Vertán s részesei panaszára. A fórum a letett iratok tanulmányozására a megkárosítottaknak egy hét haladékot adott.

1843. január 23-án csak az Urmánczi Vertán, Ávéd Kristóf s részes társaiknak nemes Szarukán Márton és Antal elleni ügyét tárgyalta. Az egész napos vitát a korabeli jegyzőkönyv a következőképpen rögzíti: „A tanácskozás alatt az idő eltelvén ezen ügy ellátása félbe maradt.” A tárgyalásokat a következő nap is folytatták, reggeltől estig. Végül is a következő határozat született Dobribán István és társai, valamint Szarukán Márton és részesei között: Szarukán Márton a foglalóul adott 1000 rajnai forintot és azon kívül még 270 rajnai forintot a károsultak eddigi költségeik titulusa alatt kellett fizessen Dobribán Istvánnak, „mely summákat le is számolva Szarukán Márton, Dobribán István fel is vett, oly maga lekötelezése mellett, hogy ha netalán kereskedő társai ezen békességet felbontani kívánnák, annak minden következtéseit magára vállalja...”

A negyedik nemességet nyert nagykereskedő család tagjaiként a **Czáránok** voltak feljegyezve. A Czárán család nemesi címszerzői, Czárán Antal, János, István és Kristóf testvérek voltak. Ők ugyanis 81563 forintért és 5 krajcárért megvásárolták az aradi seprősi uradalmat. A nemesi adománylevél kiadásában fontos szerepe volt a birtokvásárlásnak, illetve az állatkereskedelem terén kifejtett érde-

meknek, mint ahogy azt az adományozó I. Ferencz császár 1830. október 1-én Pozsonyban kiadott okiratában megfogalmazta. Ifjú Czárán Antal – aki később megkapta a nemesi címet – különböző nagyállat-eladási ügyletekbe bonyolódott. Így 1810. január 26-án a fórum előtt elpanaszolta, hogy 103 tehenet adott el Lukács Jánosnak, marhánként 210 rajnai forintért úgy, hogy rátett pótlásul egy lovat. Lukács János rögtön továbbadta az állatokat Szakula Istvánnak, de csak 102 tehenet, ló nélkül. Mivel becsapottnak érezte magát kérte, hogy Lukács János fizesse ki neki a különbséget, vagyis egy tehénnek és egy lónak az árát. Panaszát azonban nem tudta bizonyítani az említett gyűlésen, mivel Bogoz Tódor gondviselője is ellene vallott. 1810. február 10-én megint napirendre tűzték Czárán Antal panaszát, aki jelezte, hogy nem fogadja el Bogoz Tódor tanúvallomását, s kérte, hogy Szarukán Márton esküvel tanúsítsa a becsapását.

1810. december 11-én ezzel ellentétben két moldvai kereskedő, név szerint Fortuna Togyer és Nyisztor Györgyiás nyújtottak be panaszt Czárán Antal ellen, aki bizonyos számú kecskét vásárolt tőlük, és tartozik még nekik az állatok árában 40 tallérral. Az örmény nagykereskedő Ágopsa Jánossal azt bizonyította, hogy a panaszlóktól egy havast vásárolt, melyet ők „egy résziben megétették az panaszlók juhaikkal”.

1811. január 9-én ismét Czárán Antal fordult panasszal a Kereskedői Székhez. Memóriumában a fórum tudtára adta, hogy 1810. december 29-én Wártus Gergely örmény kereskedőtől 80 ökröt vásárolt. Az egyezés szerint adott 4000 rajnai forint előleget adott, emellett pedig 10000 rajnai forintról szóló kötelező levelet, mely azt tartalmazta hogy a különbséget egy hónap elteltével megfizeti. Időközben Lázár Bogdán és Ursuly Antal, Wártus Gergely kőztársai nem egyeztek bele a vásárba és azt fel akarták bontani. Az ökröket Alfaluból Szárhegyre hajtották el, nehogy Czárán Antal hozzájuk férhessen. A gyergyói nagykereskedő kérte a fórumtól az alku betartatását és a megvásárolt ökrök visszaadását. A Mercantile Fórumon lezajlott vitából megtudjuk, hogy Lázár Bogdán és Ursuly

Antal mint köztársak csak úgy egyeztek bele az adásvételbe, ha Czárán Antal teljesen kifizeti az ökrök árát. A Kereskedői Szék a felek meghallgatása és a vita lezajlása után a következő döntést hozta: attól az időtől „midőn Wártus Gergely az ökrököt eladta és a 4000 forintokat fel is vette azon summát el vivén Lázár Bogdány társához kezehez vette és ez által az vásárt meg is erősítette”.

A továbbiakban azt is megtudjuk, hogy a második köztárs pénzátvétele után „az marhás kereskedők között gyakorlott szokás szerint, tovább a vásárt megváltoztatni szabadságában nem volt”.

Egy évtized múlva a Czárán család másik tagja, aki nem tartozott a később nemességet szerzett testvérek közé, Czárán József, Czárán János, Fejér Péterrel és Fejér Kristóffal hasonló helyzetbe kerültek ifjú Zakariás Istvánnal és Vákár Jakabbal. A panaszt a fórumhoz e két utóbbi kereskedő nyújtotta be, melyet 1821. július 27-én tárgyaltak. A panasz tárgya a következő volt: Ifjú Zakariás István, s Vákár Jakab Tölgyesen Czárán Józseftől és Fejér Pétertől 340 szarvasmarhát vásároltak, előlegbe azonban csak 1000 rajnai forintot adtak. A másik két kereskedőtárs, ifjú Czárán János és Fejér Kristóf „a meg vett ökrököt által adni nem akarták és a bírói intésnek is nem engedelmeskedvén. Régen felé útnak indították”. Az 1821. július 27-én hozott döntés egy ősi közkereskedésre vonatkozó szokásjogon alapult. Ennek a szokásjognak a figyelembevételét a következőképpen mutatták be az ítélet indoklásánál. „A kereskedés társaságának egymáshoz való legszorosabb lekötelezése is azt mindenkor megtartotta, hogy ha egyik társ a kereskedésre felvett jószágot eladgya a több társak is helybe hadgyák kéntelenítettnek”.

A végzés szerint „ezen Mercantile Fórumnak több rendbéli határozása is lévén ezennel meghatározta, hogy a Czárán Josephtől, s Fejér Pétertől elő pénzt fizetés mellett megvásárlott 340 darab marhát tartoznak Czárán János és társai a meg vevőknek kezekre adni a költségek és fáradságok megfizetése mellett és ha a marhátot kézre nem adnák a fenn forogható hasznát is tartozzanak megfizetni...”

Ezen a gyűlésen a Kereskedői Szék a határozatával szembeni engedetlenséget is szigorúan büntette. Czárán Jánost és Fejér Kristótot külön külön 12 rajnai forint kifizetésére ítélték, míg „Fejér Kristóf pedig mind hogy a Mercantile Fórum parantsolatyán is elő nem állott és bíró atyánkfiát is illetlen szókkal illette, ezen engedetlenségért és sértő szavaiért a maga utyán illő elégtétel alá fog vonatatni”.

A fórum szigorú ítélete előtt Fejér Kristóf is kénytelen volt engedékenységre hajlani. 1821. július 30-án ő is megjelent a Kereskedői Szék gyűlésén, ahol a „vásárt magáénak esmérvén részéről felbontani nem is kívánta.” Igen ám, de a vásárlók jelezték „hogy a megvásárolt marhákot az eladók már el is hajtván Nemes Magyarországra”.

A fórum ebben az ügyben is illetékesnek találta magát a döntésre, és a következő határozatot hozta: „az hol a fenn forgó marhák bé éretnek és megtanáltatnak a panaszló felperesének adattassanak kezekre mind megvásárlott jók.”

Az örmény kereskedők ingó vagyona legtöbb esetben csak időszakos volt. Mivel a pénzt állandóan forgatták, Moldvában pedig a politikai élet bizonytalansága miatt nem létezett közbiztonság, így az örmény nagykereskedő vállalkozók gyakran válhattak rabló-támadások áldozataivá.

Ilyen volt Czárán József kereskedő esete is, akit 1834-ben kiraboltak az útonállók, akik megfosztották őt „6850 darabból” álló „aranyaitól”, ami a későbbiekben a tönkremenéséhez vezetett. Czárán József cridája meghirdetése előtt jelentős nagyságú legelőkkel rendelkezett Moldvában, melyet közösen bírt Aga Manulatyi nevű bojárral. A szarvasmarha-kereskedéssel foglalkozó örmény kalmárok nagy része ugyanis vagy bérelt legelőket, vagy pedig valamilyen módon (teljes vagy feles tulajdonnal) állattartásra alkalmas területtel rendelkezett Moldvában.

A nagykereskedő családok közé tartoztak a **Zakariások** is. Orbán Balázs leírja, hogy Balánbánya térségét a Zakariás család bérelte a

kincstártól 5000 rajnai forintért legeltetés céljából. Állatállományuk jelentős részét Bécsben értékesítették. Ezt bizonyítja Száva Antalnak az 1809. július 7-i panaszja, melyben az örmény kereskedő Zakariás Miklóst azzal vádolta, hogy „az egyezés szerint Bétsben magával el nem vitte”, s emiatt portékái Bécsben maradtak. Ezért kérte „minden kárainak és veszedelemben lévő portékáinak megfizetésekre szorítatni”. Zakariás Miklós azzal mentette magát a fórum előtt, „hogy Wertán István atyánkfia lovait úgy adta által neki, hogy a panaszló Száva Antalt el ne vigye magával Bétsben, ennél fogva kénytelen volt felmondani előre egyezésekről, melyet levelével is bizonyít”. Ezután a fórum tisztázni akarta a Wertán István és Száva Antal közötti viszonyt. Az 1809. július 31-i gyűlésen kiderült, hogy Wertán István letiltotta Száva Antalnak 7000 forintját, és ezzel volt kapcsolatban a szállítás megakadályozása. 1809 augusztus 1-én Száva Antal elpanaszolta, „hogy Wertán István atyánkfia akadályoztatása miatt Bétsi utyától elzavartatván maga ideiben fel nem mehetett, és amiatt feles megvásárolt portékája, az Franczia Armádia félelmétől Béts városa bészaratatván Bétsben rekedett, melynek árát és ebből következett kárát méltán pretendálja Wertán István atyánkfia által megfizetetni rendelni”.

1809. augusztus 29-én tüzték napirendre a Száva Antal és Wertán István közötti ügyet, melyet bonyolultsága miatt a következő napon is tárgyaltak. Az ügy tárgyalása azért tartott két napig, mert a fórum békíteni akart. Ilyen irányú próbálkozásukat a jegyzőkönyv a következőképpen rögzítette: „az Mercantile Fórum... mindkét feleket az atyafiságos egyezéssel békeséggel fontos maga ajánlása mellett megkínálván”. A két napos egyeztetésnek meg is volt a maga eredménye: az bírói megkínálásra és ajánlásra mind két felek meg is egyezének – olvashatjuk az augusztus 30-i határozatban. Az egyezés szerint Száva Antal minden, az eltiltásból származott hátramaradásairól és ezen keresetre tett költségeiről lemondott, csak azt kérte, hogy barátságos egyezés által 9000 rajnai forintos adósságának időben ki

nem fizetése után ne kelljen kamatot fizetnie Wertán Istvánnak, Wertán István pedig Száva Antalnál lévő 6465 forintos adósságát átszámítják, „úgy az megfizetésre tett időn túl mennyi időig volt és az időtöltés aprentavát számítatván egyik a másiknak computályuk és az eltöltött 7000 forint summából ami felyül maradna azt Wertán István atyánkfia kifizetvén az atyafiságos egyességnek fenn tartására nézve az jövő 1810. esztendőben Szent György nap előtt...”

A Zakariás testvéreknek Wertán Istvánhoz való viszonya a későbbiekben is igen ellentmondásos volt. 1818. március 13-án arról panaszkodtak, hogy 1812-től vannak Wertán Istvánnal közkereskedési viszonyban, melyben 3080 rajnai forint tőkájük van benne, most pedig nem akarja őket köztársuknak elismerni. Három nap múlva a fórum computuális bírókat nevezett ki annak elbírálására, hogy létezett-e közöttük közkereskedés vagy sem. Az elbírálásra végül is a felek megegyezése miatt nem került sor.

A Zakariás testvérekre az összefogás volt jellemző. 1814. március 16-án Zakariás János felvállalta öccsének, Zakariás Alajos adósságának a kifizetését. Zakariás János Lázár Jakabbal volt közkereskedésben, de a fórum segítségére volt szükség, „hogy Lázár Jakabbal közös ökrök árából az ötse adósságát kifizethesse”. A szokás szerint „az ökrökre költség tétetvén: kéri meghatározatni, hogy ha Lázár Jakab költséget tenné, elsőbben is azt kirekessze.”

A fórum válaszában pontosította az ilyen esetekre a közkereskedők közötti gyakorlatot: **„Minden kereskedésben gyakorlott szokás, hogy a közös marhákra téendő költséget az eladaskor elsőbben ki kelletik venni, azután a köz kapitálist osszák el.”**

1814. április 5-én Zakariás Alajos ismét a fórumhoz fordult segítségért. Memóriumában tudtunkra adja, „hogy a bátyának 700 aranya volt a közkereskedésben, melyről Lázár Jakab obligatoriálist is adott, de az adósságbehajtásnál egyéb adósságokat próbál behajtani, s így őt a kárral akarja hagyni”. Ezért azt kéri, hogy egyszer a szarvasmarha állományt osszák el, vagy pedig együtt hajsák ki

Magyarországra. A Mercantile Fórum a március 16-i döntésében azt kérte, „hogy a közös marhákra tett költség elsőbben vétessék ki az eladáskor és azután osztassék három felé a capitális ahonnan Zakariás Aloyzius maga kielégítését meg nyerhesse”.

Bár 1814-ben még a Zakariás testvérek összefogtak egymás megsegítéséért, 1821-ben szembekerültek egymással. 1821. július 18-án Zakariás István azt panaszolta, hogy vásárolt Mánia Gergelytől, Zakariás Józseftől és több társától 60 ökröt 725 rajnai forint „nyereség mellett.” Előlegbe adott 100 rajnai forintot, ennek ellenére a közkereskedő társak a vásárt meg akarják akadályozni. A fórum figyelembe vette, hogy Zakariás István „minden erőltetés nélkül elő pénz mellett vette meg az ökrököt, ennél fogva nékie ítéltetnek és a tett vásár állandón marad”.

Eddig olyan esetekkel találkoztunk, mikor a vásárlók nem tartották szavukat az eladókkal szemben, a Zakariás Alajos és Cziffra Jakab vásárában a vevő nem akarta az általa vásárolt 86 ökröt megtartani. Cziffra Jakab a fórum határozatával akarta elérni az egyezés betartását Zakariás Alajos által. Zakariás Alajos azzal mentette magát, hogy a köztársai ellene mondtak a vásárnak, és azért számban nem veheti”. Mint említette, a vásár nem válhat állandóvá, ha a vásárló nem vette át, az állatokat pedig nem bélyegezte le. Mivel 1815. július 27-én a Kereskedői Széken nem tudtak dönteni, a tárgyalást a következő napon is folytatták. Az érvek és ellenérvek felsorolása után a fórum úgy döntött, hogy az ökrök maradnak a volt tulajdonosnak, Zakariás Alajos pedig 500 rajnai forintot kell fizessen Cziffra Jakabnak.

Olyan esetekkel is találkozunk, amikor az örmény közkereskedők Moldvában lopott lovakat vásároltak. 1806. augusztus 19-én Bogoz János és Eránosz János a fórum előtt elpanaszolta, hogy közkereskedő társuk Halas Dávid Moldovában Nikita Lupujtól és Juantól lopott lovakat vásárolt. Időközben a tolvajokat elfogták, és a Dornai Kapitányságra vitték. Többek között az eladókat is letartózt-

tatták, akiknek minden javát zár alá helyezték. Szabadon bocsátásuk és vagyonuk visszaadása feltételül a moldvai hatóságok Halas Dávidnak és a lopott lovaknak a dornai kapitányságon való megjelenéséhez, illetve elszállításához kötötték. Halas Dávid a fórum előtt azzal mentette magát, hogy nem tudta, hogy a lovak lopottak, mivel annak darabját 80 tallérokban fizette ki és „most is egy lova, s feles kiadott pénze Moldovában arestáltattak”.

A fórum határozatában visszautasította a dornai kapitány kérését Halas Dávid kiadatására vonatkozóan és jelezték, hogy nincsen hatalmukban kiadni az örmény kereskedőt, egyébként is az a lovakat készpénzzel vásárolta, s nem tartozott tudni: lopottak-e vagy sem. Minthogy azonban a tolvajokat elfogták, vegyenek azokon elégtételt. A Kereskedői Szék kérte a kapitányságot Bogoz Jánosnak és társainak mint ártatlan embereknek elvett javaiknak visszaadására, addig is „míg a kisajátított javak vissza nem adatnának, Halas Dávid állítson 500 forintig kezest és fogadjon egy embert a panaszlók mellé, hogy a dornai hatóságok részéről zár alá helyezett javakat az övéivel együtt adják ki és hozzák el”. Időközben a közkereskedőtársak, névszerint Sáska Kajetán, Bogoz János és Eránosz János a fórum előtt követelték, hogy a moldvai hatóságok által követelt, zár alá helyezéssel járó költségeiket Halas Dávid fizesse ki. A Kereskedői Szék határozatában Halas Dáviddal fizettette ki a dornai kapitányság által követelt költségeket. Halas Dávid 1806. október 1-én a Mercantile Fórum előtt jelezte, hogy Eránosz János, Sáska Kajetán és Bogoz János mellé egy lovas embert fogadott Moldvában és maga helyett el is küldötte. A három közkereskedő javait Dornán visszaadták, míg az ő odabent elvett javait ki nem hozták, ennek ellenére mégis neki kellett kifizetnie a 41 rajnai forint költséget. A fórum elfogadta Halas Dávid érvelését és mentesítette a 41 forint kifizetése alól.

Legtöbbször a testvérek voltak egymással közkereskedésben. Ilyenek voltak többek között az **Eránosz** testvérek. 1808. novem-

ber 30-án Eránosz Keresztes a fórum előtt elpanaszolta, hogy testvé-
rével, Eránosz Jakabbal egy kereskedésben van, aki tartozik neki
104 magyar forinttal. A Kereskedői Szék előtt a kisebbik testvér
elismerte tartozását, de azzal védekezett, hogy a bátyja is tartozik
neki az jószágból való kielégítésben. A Mercantile Fórum 15
napot adott Eránosz Jakabnak a 104 magyar forint kifizetésére,
melyet ha a megadott időre nem fizetne ki, végrehajtóval fognak
behajtani. A jószágból való kielégítéssel kapcsolatban a Kereske-
dői Szék a törvényes utat javasolta.

Hét esztendő múlva Eránosz Jakab másik közkereskedésben
lévő testvérével került összeütközésbe. 1815. május 23-án Eránosz
Kristóf a Kereskedői Széken azt panaszolta, hogy „Eránosz Jakabtól
köz társaságban bizonyos számú berbéceket vásárolt, melyet Ráduly
Vaszinak adtak el oly feltétel mellett, hogy a Szegedi vásár után
fizesse ki a berbécsek árát”. Időközben Eránosz Jakab „alattomban”
köztársnak fogadta Ráduly Vaszit. Miután erről tudomást szerzett
Eránosz Kristóf, nagyon megijedt, „hogy pénze veszedelemben
forogna”, kérte a fórumot, „hogy vagy pénzét fizessék ki, vagy
berbéceket adgyák vissza”.

A fórum nem talált semmi kivetni valót Eránosz Jakab és Ráduly
Vaszi társulásában, hiszen szerintük mindenkor Ráduly Vaszi a
fizető, nem pedig Eránosz Jakab. A gyűlésen jelen volt Ráduly
Vaszi is, aki „a Fórum előtt kötelezé magát, hogy a mi az Eránosz
Kristóf része, Jakabnak által nem adgya, hanem vissza jövetelével
a Szigeti Vásárról, Eránosz Kristófnak fogja fizetni.”

A nagyobbik Eránosz testvér, Keresztes, nemcsak öccsével,
hanem más örmény kereskedőkkel is nemkívánt bonyodalmakba
keveredett. Így 1810. június 12-én Fitzus Jakab örmény kereskedő
a Kereskedői Szék gyűlésén arról panaszkodott, hogy Eránosz
Keresztestől megvásárolt 100 fejős juhot, melynek párjáért 33 1/2
forintot adott, „de azok oly rosszak, hogy nem veheti át, mivel
azok nem az egyezés szerint valók”. Ezért kérte, hogy Eránosz
Keresztes „az egyezés szerint való juhok adására szoríttassék.” A

fórum csupán „öt bárányos juhot” talált nem megfelelőnek, a többire vonatkozóan úgy határozott, hogy a panaszlónak el kell fogadnia az állatokat.

Hasonló helyzetbe került Eránosz Keresztes ugyanazon év december 11-én is. Ekkor a fórum gyűlésén gyergyóremetei Portik János elpanaszolta, hogy Eránosz Keresztestől 2 tulkot vásárolt. Három nap múlva az állatok lebetegedtek, egyikük meg is döglött. A Kereskedői Szék gyűlésén a kárvallott kérte, hogy Eránosz Keresztes a megmaradt tulkot vegye vissza, és adja vissza a két tulok árát, a 206 magyar forintot, vagy pedig a döglött állat árát fizesse meg.

Eránosz Keresztes a fórum elé hívatta pásztorát Zöld Pált, aki bizonyította, „hogy az Charenta kitelése után még 3 hetekig őriztette marháit s az után adta el a panaszlónak a tulkokat”

A Kereskedői Szék elfogadta az örmény kereskedő bizonyítékait és úgy döntött, hogy Eránosz Keresztes „az megdöglött tulkok ára megfizetésére nem szoríthatatik, mivelhogy az eladás-kor egészségesek voltak”

Az Eránosz család a korabeli bíróval, Dávidovics Dáviddal is közkereskedésben állt. A Dávidovics család kihasználta a fórum vezetésében betöltött tisztségét, és Eránosz Jánost hátrányos helyzetbe kényszerítette. 1813. június 22-én Eránosz Jánosnak mégis volt bátorsága, hogy bepanaszolja Dávidovics Dávid bíró általi megcsalattatását, akivel a marhák vásárlásában közkereskedést folytatott. Megcsalattatása abban rejlett, hogy az ökrökre adott tőkájének a hasznát nem kapta meg, amikor a harmadrész nyereséget Dávidovics Dávid kifizette, aranyban „compensálta”, egy aranyat 10 rajnai forintokban számított. Eránosz János követelései a következők voltak:

1) Tiltsák meg, hogy méltatlan haszonnal ne károsítsa meg őt az aktuális bíró.

2) Dávidovics Dávid a harmadrész nyereséget bankóban fizesse ki neki.

3) A 220 aranyat kitevő adósságát Dávidovics Dávid aranyban fizesse ki neki.

Egy hét múlva Dávidovics Dávid a panasz megoldására „Contractuális bírakat kér ki rendeltetni”. Még aznap a fórum kijelölte a contractuális (számvételi) bírakat Wertány István, Cziffra Jakab és Szarokány Gergely személyében.

1813. július 2-án a kinevezett számvételi bírák beszámoltak tevékenységükről. Dávidovics Dávid házához hívták Eránosz Jánost, ahol a panaszoltatott kívánságára számot kellett adjon az ökrök vásárlásáról, „a midőn is azzal mentette magát Eránosz János, hogy öreg Dávid Gergely urammal két versen is számadattak az ökrök vételek és költségek iránt”. Az öreg Dávid Gergely nem is tagadta, hogy egymással elszámoltak volna, de mint mondta azt „tökéletesen el nem végezték”. A Kereskedői Szék mindkét fél számára felajánlotta a békességes egyezés lehetőségét, ám Eránosz János ezt nem fogadta el.

A végleges határozatot Eránosz Jánosnak Dávidovics Dávid közötti közkereskedésből származott nyereség kiadása dolgában a fórum 1813. augusztus 17-én hozta meg. A Dávidovics Dávid által beadott jegyzés a közkereskedés egész kiadását magába foglalta. Ebből kiderült, hogy „Eránosz János száz aranyat adott a közkereskedési vagyona és azon jegyzésből nem tetszik ki, hogy az különösen kiadódott volna, hanem az össz kiadásban foglaltattatik. Következésképpen azon száz aranyakat nem lehet azon összegbe venni, melyet a bepanaszoltatott bíró a maga részéről kiadott.” Így a két csorda ökrök vásárlására fizettek 204282 rajnai forintot. Az állatokat 258375 rajnai forintért adták el. A fennmaradt köznyereség 54093 rajnai forintot tett ki régi pénzben. Ennek harmadrésze illette Eránosz Jánost, mely 18031 rajnai forintot tett ki régi pénzben, új pénzben pedig 3606 rajnai forintot. A szerződésbe foglalt 200 aranyat Dávidovics Dávid 56 rajnai forintokba vette az ökrök árában, új pénzben ez 11 rajnai forintot 12 krajcárt tett ki aranya, ezt átszámítván és kivonva a harmad nyereség summából,

2240 rajnai forint maradt Eránosz Jánosnak régi váltócédulában és 1366 rajnai forint új pénzben.

A fórum tehát csak Dávidovics Dávid számításait fogadta el. Eránosz János számításait a következő indokkal utasította el: „a panaszban bé adott jegyzés azért fel nem vétethetik, mivel a panaszló állítása szerint számot adván akkor kellett volna elő mutatni és a számadásban tenni, különben tartoznék a panaszló újólag számadolni”.

Eránosz Keresztes Lázár Bogdánvaló közkereskedésében került kereskedőtársával hátrányos helyzetbe. 1815. november 14-én a Mercantile Fórum gyűlésén elpanaszolta, hogy „Lázár Bogdánvaló köz kereskedésben lévén, a marhák nyereségéből nem akar részt adni.” A fórum határozatában figyelembe vette, hogy a szarvasmarhák közpénzből voltak vásárolva, mivel azonban a járandóságot Lázár Bogdán egyedül tette, úgy döntöttek, hogy a nyereségből 10 forinttal többet vegyen ki a maga részére.

Közkereskedés létezett Császár Miklós, Lázár Bogdán és Botsántzi Gergely között is. Az első két kereskedő azt panaszolta, „hogy az kereskedésben fenn forgott pénzt ugyan egymás között felosztották, de az osztatlan lévő túrót Botsántzi Gergely fel osztani és őket mint társait abból részeltetni nem akarja”. A Mercantile Fórum határozatában ellenőrizte az 1174 forintnak a közkereskedőknek részarányok szerint való megosztását, illetve Császár Miklós és Lázár Bogdán kisebb részvényeseknek a túróból való arányos részesedését.

Közkereskedés jött létre akkor is amikor az adós képtelen volt kifizetni tartozását a hitelezővel szemben. Így 1807. július 22-én Lázár Gergely a fórumtól kérte, hogy néhai Lázár Mózes fia apjának kölcsönadott 4000 rajnai forint tartozása megszüntetéséért lépjen vele közkereskedésre. A Kereskedői Szék computuális bírákra bízta ezen ügy tanulmányozását.

A **Wertán** család is a nagyállat-kereskedő családok közé tartozott. Egyik legjelesebb képviselője Wertán István volt, aki 1808-ban a bírói tisztséget is betöltötte, általában a szenátorok között volt számon tartva. Izsák Jakab 1807. január 9-i panaszában a Kereskedői Szék tudtára adta: Wertán István Wertán Andrásnál 3000 forintját eltiltotta és azzal vádolta, hogy neki ezzel kereskedésbéli kárt okozott. Következésképpen Izsák Jakab kérte ezen tiltásnak a felszabadítását. Wertán István ezután előállt az 1800 rajnai forintról szóló „contractus”-sal, az 500 forintról szóló „dispozitív”-val és a 700 forintra szerződött nyereséggel, melyek alapján letiltotta Wertán János 3000 forintját. A Kereskedői Szék előtt Wertán János azonban nem ismerte el az 1800 forintról szóló „contractus igazságát”, mivel az 1800 forintot a saját nevére vette fel, „mely annál bizonyosabb, hogy az 1800 forintról való contractust Lázár Kristóf uram írván aki jelen lévén az Fórum előtt megvallja, hogy a producált contractust soha nem írta, amit Wertán István uramnak szóval is megmondott, hogy nevére az 1800 forintot fel nem vette, az assignált 500 forintokat soha is kezéhez nem vette mivel nem adta ki Wertán János és azért Wertán István atyánkfia nevére pénzt nem vevén, együtt kereskedések sem volt, annál fogva 700 forintot nyereségbe adni nem is tartozik”.

Minderre Wertán István azt állította, „hogy Kopatz Gergely adta a contractust kezébe”. Az egymásnak ellentmondó bizonyítékok, tényfeltárások végül is 15 napi halasztásra kényszerítették a fórumot. A fentiekből kitűnik, hogy Wertán István testvéreit, Andrást és Jánost mint közkereskedő társait próbálta letiltani, amit nem sikerült bizonyítani. A károsultak azonban nem a testvérei voltak, hanem Wertán András közkereskedő társa, Izsák Jakab. Wertán Istvánnak igen nagy hatalma lehetett, mert ez az ügy nem került többet a Kereskedői Szék napirendjére, de az is előfordulhatott, hogy az 1807 január 9-i gyűlés után jobbnak látta a 3000 forintos letiltást felszabadítani.

Négy nap múlva a Wertán család tagjai és Izsák Balázs a nagyállat-kereskedelemből származó bonyodalmak miatt, ismét a Mercantile Fórum elé kerültek. 1812. január 12-én Wertán János és kereskedő társai, Kapdebó Márton és Gáspár Antal „contractus”-sal bizonyították, hogy Izsák Jakab két falka ökröt adott el Kápdebó Mártonnak 33290 rajnai forintért, aki ezen összegből még 14000 rajnai forinttal tartozott. Az eladó a Kereskedői Széken Kápdebó Márton tartozása kifizetésére kérte, mert a szerződésben megjelölt fizetési határidő rég lejárt.

Kápdebó Márton a gyűlésen azzal védekezett, hogy a két falka ökröt Izsák Jakabtól úgy vásárolta meg, hogy közben a haszonban társ legyen. Tehát mindaddig a követelt összeget ki nem fizetheti, míg Izsák Jakabbal újabb szerződést nem köt, mivel az ökrökben kárt vallott. Az eladók erre a felvetésre azt válaszolták, hogy a vásárról kötött szerződésbe nem volt beírva az ökröknek közkárra és nyereségre való eladása. Ezért kérték a szerződés tartalmát is figyelembe venni, mely szerint Izsák Jakab mint Wertán Jánosnak ezen két falka ökrökben társa maga „declarációját” írásban adta, abban be vallotta, „hogy az ökröket kárra és haszonra adta el Kapdebó Márton atyánkfiának párját 220 Rf.-ba”.

A döntés meghozatalánál a fórum a következő szempontokat vette figyelembe:

1) Wertán János bebizonyította, hogy Izsák Jakab mint köztársa a két falka ökröt eladta Kápdebó Mártonnak, párját 220 forintokban.

2) Kapdebó Márton Izsák Jakab levelével bizonyította, hogy Izsák Jakab és társa Wertán János ezen megvásárolt két falka ökrökben egymás közkereskedő társai voltak.

3) Izsák Jakabnak mint Wertán János köztársának „hatalma és szabadsága volt eladni az ökröket olyan egyezés mellett amilyent a Társaságnak hasznosabbnak láthatott”.

4) Izsák Jakab maga személyesen járt be Moldvába, ahol megvásárolta a két falka ökröt, melyet a maga tulajdon tőkéje is benne lévén teljes hatalma volt az időnek mivoltához képest eladni kárral

vagy haszonnal, melyet Wertán Jánosnak is úgy kell elszenvednie, mint akármelyik köztársnak.

Mindezeket a szempontokat figyelembe véve a fórum úgy döntött, hogy „az Izsák Jakab és Kapdebó Márton között tett eladás-béli vásár elfogadásával Wertán János köteles a kárt vagy hasznot egyaránt szenvedni mindaddig, míg Kápdebó Márton eö kegyelmi-vel az kárról és haszonról számvételt nem tesznek, addig a köztársat a fenn forgó summa meg fizetésire nem köteleztethetik”.

Eddigi ismereteink szerint a részvénytársaságok főleg az iparhoz és a bankrendszerhez kötődtek. Az 1870-es évektől ugyanis a gyáriparban egy szervezeti forradalom zajlott le. Megjelentek az első *monopóliumok*. A folyamat az Amerikai Egyesült Államokból indult, ott alakultak ki megfelelő feltételek a vállalatok szervezeti forradalmához. Érdekes sajátossága volt az ottani vállalatok születésének, hogy az alapítandó cég részvény-névértékeinek pusztán 5-6 százalékát kellett készpénzben lefizetni a századfordulóiig. A részvénytársasági forma előnye az, hogy tőkéje lényegében korlátlanul bővíthető, így rendkívül korszerű technológiák meghonosítására alkalmas, ráadásul szakszerű irányítást feltételez. Mindez a vállalati növekedés szempontjából feltétlenül kedvezőnek mondható. Ez a magyarázata, hogy a második ipari forradalom vezető szektoraiban számos monopólium kialakulását láthatjuk.

A nagyállat-kereskedők azonban már a XVIII. században és a XIX. század első felében a kereskedelmi köztársaságok szervezésével tulajdonképpen részvénytársaságokat hoztak létre, melyeket az ipari részvénytársaságok előfutárainak tekinthetünk. A pénz – vagy ahogy azt ők nevezték, a kapitális – hatalmas töke összpontosításához vezettek az állatkereskedelem terén. Mivel az innen elszármazott örmények számaránya a XIX. században Nyugat- és Közép-Európában, főleg pedig az Újvilágban jelentősen növekedett, nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy az ipari részvénytársaságok, a monopóliumok létrehozásához a modellt vagy mintát részben

az erdélyi, köztük a gyergyószentmiklósi nagyállat-kereskedelmi társaságok szolgáltatták.

Az állatkereskedelem iránya a XVIII. század második felében és a XIX. század első részében főleg a magyar alföld, Bécs és Lipcse piacai voltak. A szarvasmarha kereskedelmet hátráltatta az a tény, hogy külön közigazgatási egységet alkotott Erdély és a Királyhágón túli területektől kezdődő Magyarország. A közigazgatási határon az állatokkal való áthaladás csakis útlevelel történhetett. 1840-ben megszigorították az útlevelek kibocsátásának a körülményeit. Így 1840. június 19-én a jegyző a fórum előtt bejelentette a főkirálybíró rendelkezését, miszerint „Erdélyben a Magyar Országba mehető passusokat eddigi szokás szerint, az ezen Mercantile Fórum részéről adni ezutánra szüntessék meg.” Az igazi korlátozást a Gubernium részéről azonban az 1840 október 26-án kibocsátott, 11545. számú köz-rendelet képezte, melyben közhírré tették, „hogy ennek utána ezen Nagy Fejedelemségről Nemes Magyar Országra csoportonként vagy ménesenként hajtani szándékozó minden kereskedők a közbe jöhető csalárdságok, lopások, s időbb sikkasztások megakadályoztatása tekintetiből, oly úti-levelekkel ellátva légyenek, miszerint a csoportonként vagy ménesenként Magyar-Országra hajtandó marhák száma, nemei, szőreik színe, az azokon lévő bélyegek, s más egyéb megismertető, avagy különböztető jelek, mindig tisztán és pontosan feljegyeztessek, különböző úti-levelekkel semmiféle marhák Magyar Országra ki-nem fognak bocsátatni, és ami kedvetlen következés érne minden(ki) ön magának tulajdonítsa.”

A nagyállat kereskedők általában elismervényt kértek magyarországi kereskedő útjuk bizonyítására. Így Dobribán Lukács nagyállat kereskedő igazolást kért magyarországi kereskedéséről. Ezzel kapcsolatban az 1811. december 19-i jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Gyergyó Szent Miklósi örmény kereskedő Dobribán Lukács arról kér testimoniumot adatatni, hogy ő

kereskedésit Nemes Magyar országra folytatván Molduvában bé járos nem volt, és azért az Moldúvai passusokra való tilalmakat nem tudhatya.” A kérésre a Mercantile Fórum a következő döntést hozta: „Adattassék ki a kívánt testimonium a tudás és tapasztalás szerint.”

Egy másik gyergyószentmiklósi nagyállat kereskedő Szarukán Miklós 1842-ben elismervényt kért a Mercantile Fórumtól az 1841-es évi magyarországi kereskedelmének bizonyítása érdekében. A fórum vezetősége, név szerint – „Lázár Péter actualis bíró, Kritsa Péter junior, Kábdebó Gergely, Dobribán István, Temesvári Bogdán, Jákobi István, Lázár István, Fitzus László” – a következőképpen fogalmazták meg igazoló levelüket: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Fórum rendes bírāja több tanátsnoki, és hűtös jegyzője adjuk tudtokra mindeneknek, a kiknek illik, hogy a midőn folyó 1842-ik évi januárus 21-ik napján az ezen Mercantile Fórumot illető tárgyaknak eligazítások végett öszve gyülekezve lettünk volna, egyik tanátsnokunk nemes Szarukán Márton atyánkfia élő-szóval arról, hogy a múlt évi ősszel mikor érkezett haza Nemes Magyar-országról? – egy hiteles bizonyítványt kért adatatni. – Kiknek is kérése tekintettel méltatván, ezennel hiteles bizonytságot tészünk, hogy a könyörgő nemes Szarukán Márton atyánkfia Verzán testvér eötsével, a köztudomány szerént, múlt 1841-ik évi november huszonharmadik napján érkezett légyen haza a házához nemes Magyar – országról, ahol is addig szokott élleme keresése végett gyakorolni szokott marhás kereskedése foglalatoságai tekintetéből mulatott, – melynek is valóságáról adjuk mű is ezen szokott alírásokkal, és gyakorló petsétünkkel megerősítettett közhitelű bizonyítványunkot.”

Kereskedői ügyleteik, gazdasági tevékenységük miatt gyakran kerültek konfliktushelyzetbe közelebbi, főleg pedig a távolabbi környezetükkel a gyergyószentmiklósi örmény kalmárok. Otthonuktól távoli vitás vagy peres ügyeik rendezésére általában megbízottak, meghatalmazottak, ún. plenipotentiáriusok segítségét vették igénybe a különböző peres ügyekbe keveredett kereskedők. A megha-

talmazást ilyen alkalmakkor a Mercantille Fórumon hitelesítették. Így történt ez a Kereskedői Szék 1842. január 11-i gyűlésén, amikor Dobribán István a nagyváradi Olasziban lakó Cziffra Gergelyt plenipotentiáriusának tekinti Vertán Andrással szembeni perben, aki az ő híre nélkül megetette állataival az általa bérelt Kupai-pusztán termett három bugja szénát. A meghatalmazás szövege a következő: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Kereskedői Szék rendes bírāja, több tanácsnoki és hűtős jegyzője adjuk ezen közhitelű bizonyítványunkat, hogy a midőn ezen folyásába indult 1842-ik évi januárius 11-ik napján, az ezen kereskedői széket illető tárgyaknak ellátások végett öszve lettünk volna gyűlve, helyi kereskedő és egyik tanácsnok Dobribán István atyafia személyesen megjelenvén, élő szóval azt vallá, mi szerint meg lévén győződve Nemes Magyar Országban Nagyvárad(i) Olasziba(n) lakó Tekintetes Cziffra Gergely úrnak egyenességiről és az örménységét bírándó dolgokban hűséges eljárásáról, annál fogva tisztelt Cziffra Gergely urat mi előttünk meghatalmazottjának rendelé. Plenipotentiáriusának constituálá, hogy Tekintetes Czárán Emmánuel úrtól haszonbérbe bírt kupai pusztáján még 1839-be(n) termett három bogja szénájának hír nélkül lett megégetéséért idősebb Vertán András urat a maga illető Törvény Széke előtt törvényesen megkereshesse és perelhesse, ottan szószólót vallhasson, azt mikor a szükség kívánja meghívhassa, egy szóval mindent mit a bévalló hasznára és előmenetelére jónak lát megtehesse, tétethesse, éppen úgy mintha maga tulajdon szeméjébe jelen lenne, – melyről mint fennebb adjuk mű is ezen közhitelű székünk gyakorló petsétjével, és szokott aláírásokkal meg erősítettett bizonyítványunkat.”

Hasonlóképpen 1842. március 11-én Temesvári Bogdány, magát a Mercantile Forum bíróját Lázár Pétert bízta meg képvisellel a moldvai Piatra Neamț-ban lakó Govrik György elleni adóssághajtási perben. A Kereskedői Szék által hitelesített megbízólevél tartalma a következő: „Mi az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Nemes Gyergyó Székiben kebelezett Gyergyó Szent Miklósi Keres-

kedői Társaság helyettes bírása, rendes jegyzője és több esküdttagjai adjuk ezen közhitelű bizonyítványunkot mi szerint a mai napon midőn közdolgaink eligazítása végett össze lettünk volna gyülekezve, megjelenék mi előttünk személyesen Temesvári Bogdán tagtársunk, ki is élő szóval jelenti, hogy társaságunk rendes bírása Lázár Péter atyánkfia egyenességéről a reá bízandó dolgokban hiveséges eljárásáról és igazságosságáról meg lévén győződve, telyes és tökéletes megbízottjának vallja, Nemes Moldova Országában kebelezett Pyátra nevű helységében lakó Govrik György ellen indított adósságos keresetének folytatására, telyes hatalmat engedvén mind azoknak elkövetésére miket hasznosnak és előmenetelesnek láttam, szószólot vallhatni, azt mikor szükség léjend meghívni éppen úgy mintha maga tulajdon személyében jelen lenne – melyről mint fennebb adjuk ezen közhitelű bizonyítványunkat székünk petsétével megerősítve.”

Kopasz István kereskedő betegsége miatt volt kénytelen moldvai ügyeinek a rendezésére Lázár Antalt megbízni. A megbízás hitelesítéséért a Mercantile Fórum összehívását kérte. Mint írja: „Betegségem akadályoztatván a Moldovába mehetéstől, dolgaim igazítására, nevezetesen pedig bizonyos peres dolgokba(n) való eljárásra kéntelen vagyok Lázár Antalt meghatalmazni mire nézve Instálok a Tekintetes Biró úrnak, méltóztasson a mai napon a Kereskedői Nemes Széket öszve gyűjtetni, hogy Plenipotentiária Constitutiot törvényesen expediáltathassam, alázatos tisztelettel lévén.”

Boltos kereskedők

A gyergyói örmények nemcsak állatkereskedelemmel foglalkoztak. Voltak közöttük divatárusok, singes, fűszer- és vegyeskereskedők. Mivel nagyrészüket üzletekben értékesítette termékeit, őket boltos kereskedőknek nevezték. Fő termékeik az ún. brassai portékák voltak, melyeket azért neveztek így, mert a XVII–XVIII. században az általuk értékesített áruk nagy részét Brassóból szereztek be. Ezek részben fényűzési cikkek, illetve drága ruhaneműk voltak, amiért is Benkő József sajátos módon közelítette meg a gyergyószentmiklósi boltos kereskedő fogalmát. Véleménye szerint ők „annyira távol esnek a lakosok gazdagításától, hogy (amint a tapasztalat is bizonyítja) inkább úgy tűnik, még az őslakóknak is kárt okoznak, amennyiben – főleg Gyergyóban – a természettől fogva magát cicomázni kedvelő női nemet hitelbe adott olcsó árucikkkel igen könnyen megzavarják és oda juttatják, hogy végezetül eladósodnak, s oktalanul férjüket is vagy elborítják a sok tartozással meg azok évi kamatjával, vagy szép házakat rendes díjért bérbe adva, mondhatni ajándékkul odaadják. Félős, hogy végül is valamiképpen minden javukból kiforgatják őket.” Az 1716-os évi összeírásban ezek a boltos kereskedők a kevésbé módos réteghez tartoztak.

Az 1820-as évi összeírásban az összeírók 15 kereskedő boltról tettek említést Gyergyószentmiklóson. A Cziráky összeírásban ekkor említett 25 kenyérsütő, 2 zsemlesütő és 40 mészáros mind árujának értékesítésével, vagyis helyi kereskedelemmel foglalkozott. Sőt valószínűleg a 10 nagyobb rendű kocsmáros is örmény kereskedő volt. A XIX. század elején már név szerint említették, a tiltás ellenére az örmény kocsmatulajdonosokat. Ilyen örmény korcsmáros volt Deér Félix is. Az ő korcsmájában itta le magát Zanaga János zsedáni zsellér. Az örmény kocsmáros látván, hogy vendége sok pénzzel rendelkezik és magatehetetlen részeggé vált, vigyázott arra, hogy vendéglőjét mentesítse az ittas zsellér kirablásának gyanújától.

Minderről a Mercantile Fórum gyűlésén a következőképpen vallott: „Mindhogy szombaton délután egy óra tájt az kortsmámba jöve Zanaga János három testvérivel és több oláhokkal együtt, ottan jól borozván, a többi közül ki vevé bankóit, s mutogatta az jelenvalóknak akit cselédim láttak, borozás közbe ki ment fenn említett Zanaga János, és több oláhokkal együtt le ült elsőben a padra, látván az egyik szolgálom ezen oláht, aki kevés üdö előtt bankóit mutatgatva valá, részegen olj sok oláhok között aluni, Vártus Todor ottan lévén a kortsomában, ki hittam ötöt, mondván néki: nem ismeri Vártus Todor bá ezen oláht aki itten részegen fekszik, nehogy talán tán kárt valjon: monda arra Vártus Todor: igenis ismérem ezen oláht, Zanaga Jánosnak neveztetik, arra egy olá Zsedán Patakán lappangó Fekete Tódor fel költé, ezen fenn említett Zanaga Jánost, és karánál fogva az Vártus Todorhoz vitte haza /: amind hallatam mondani...”

Deér Félix vallomásából nem nehéz észrevennünk, hogy az örmény kocsmárosok vigyáztak vendéglőjük hírnevére.

A XIX. század elején a Gyergyói-medence faluiban sorra hozták létre az örmények italárúsító üzleteiket. Ilyen volt többek között Mélik Isákné, Merza Mária kocsmája Gyergyóremetén, melynek kasszájából 1809 nyarán Ágopsza Keresztes leánya Hiripszimé jelentős mennyiségű pénzt tulajdonított el. A károsított panaszáról a következőket olvashatjuk a Kereskedői Szék jegyzőkönyvében: „Mélik Isákné, Merza Mária és ennek kotsmárosnéja Dudás Therésia panaszolyák, hogy Ágopsza Keresztes leánya Hiripszimé Gyergyó Remetén az kortsoma házban bémenvén az ládából feles summa pénzt elorzott, amit két rendbéli bizonytság levelekkel bizonyítanak, beadván az kárról való lajstromot és elégtételt kérnek.”

Gyergyószentmiklós ismert kocsmárosa volt a XIX. század első felében Zakariás András. Az ő kocsmájában dolgozott Kerestély Péter, akinek 60 forintot adott a tulajdonos, hogy vásároljon a kocsmába bornak valókat, azzal a feltétellel, hogy ami nyereség lenne, annak fele legyen Kerestély Péteré. Ez utóbbi a Mercantile

Fórum gyűlésén a borok „seprőinek” felét kérte a jövedelem fejében Zakariás Andrástól, aki azonban megtagadta kérése teljesítését. A fórum előtt Zakariás András azt felelte, hogy ilyen ígéretet nem tett a szerződésben. A „contractust” és a felhozott érveket és ellenérveket tanulmányozta a Mercantile Fórum és Zakariás András kocsmatulajdonosnak adott igazat.

Az örmény nők is lehettek kocsmatulajdonosok. Így Császár Margit Császár Istvánnal közkereskedő társ volt. 1841. február 17-én a hajadon leány Császár Margit, aki addig testvérbátyjával, „Császár Istvánnal kortsmároltatásban köz-társ lévén” vagyonmegosztást kért, s ezért osztoztató computuális bírák kirendelését szorgalmazta. A Kereskedői Szék eleget tett Császár Margit kérésének és „computuális bírának” Bángi Todor és Kádár Ferenc esküdteket neveztek ki, akik a két társtestvér között a számadást, vagyis a kocsmamegosztását véghezvitték.

A módosabb boltos kereskedők kapcsolatban voltak a bécsi, prágai és pesti kereskedőkkel. Így Zakariás Márton boltos kereskedő áruát Szabotka Izsák prágai kereskedőtől vásárolta, aki 1815-ben kéréssel fordult a Fő Igazgató Tanácshoz, a gyergyószentmiklósi kereskedő 211 rajnai forint adósságának behajtása érdekében. A Gubernium pedig a következőképpen továbbította a prágai kalmár kérését a Kereskedői székhez: „Olvastatik a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátsnak apriilis 11-dikén 1815-ben 2054 szám alatt költ kegyelmes rendelése, melyben közölvén Zakariás Márton boltos kereskedő obligatoriálissának mását mely szerint Prágai kereskedő Szabotka Izsáknak 211 R(ajnai) forintokkal tartozik parancsolja, hogy az adós által adandó új recognitionális küldettség fel”. A kéréssel kapcsolatban a Mercantile Fórumban a következő döntést hozták: „Irtassék meg alázatosan a Felséges Királyi Guberniumnak, hogy a mint az adós kívánsága, a creditor János fő vitele Pesti vásárra, vagy maga hozza le, vagy más által külgye el obligatoriálisát, és ottan ki fogja fizetni.”

A gyergyószentmiklósi örmény boltos kereskedők kapcsolatba kerültek a linzi és a morvaországi vállalatokkal, melyeknek termékeiből hitelre vásároltak. A linzi gyár – mely valószínűleg uralkodói vállalat volt – 1806 augusztusában követelte Fitzus Mártontól tartozásainak kiegyenlítését. Ezzel kapcsolatban Turi József fiscalis director Marosvásárhelyről a következő levéllel fordult a Mercantile Fórumhoz: „A Felséges Királyi Fő Kormányzó Tanátstól oly tudósító rendelést vettem közelébről, mely szerint meg parantsoltatott kegyelmeteknek, hogy a tudva lévő fabrica adósságát Fitzus Mártonon haladék nélkül vegyék fel ezen kegyelmes rendelésnek kivetkezéséül az iránt kívántam kegyelmeteket utasítani, hogy azon fel veendő summát a közelébb lévő, akár harminztadi, akár Perceptor, akár más Camerális hivatalnál kelletik administrálni, a Királyi Fő Cassába leendő bé adás végett, jól kifejezván a bé fizetésről adandó quitatiában, minéműi titulus alatt, s kitől megadatott pénz légyen az, mely quitatiában mássát a maga idejében nekem küldjék fel...”

A Kereskedői Szék a fiscalis director megkereső levelére a következőképpen válaszolt: „Az Lintzi Fabricának fenn forgó 1000 rajnai forint adóssága fel vétele dolgában az Méltóságos Fiscalis Director úrnak augustus 6-ról 279. szám alatt hozzánk utasítani nem sajnálott rendelését mai napon tisztelvén, hivatalosan kívántuk jelenteni a Méltóságos úrnak, hogy ezen Tárgyban az Felséges Királyi Guberniumunk januárius 3-ról 1526. szám alatt költ kegyelmes rendelése hozzánk érkezvén olyan alázatos tudósításunkot küldöttük a tisztelt Királyi Guberniumnak, hogy az fenn forgó adósság le fizetése iránt ide való betsületes kereskedő Fitzus Márton atyánkfia az Lintzi Fabrikával olyan egyezésre lépett, hogy az fenn forgó 1000 forintokat két terminusokban Fitzus Márton atyánkfia fizesse le, melyre az Lintzi Fabrica is anectálván amint ezt azon Fabrica Levelével meg is bizonyítottuk, és már az 500 forintok el is küldettek az fabricának”.

A gyergyószentmiklósi kereskedők a morvaországi Hankte Károly kereskedővel is kapcsolatban voltak, akinek Vertán Kajetán

kereskedő 594 rajnai forinttal és 3 krajcárral adósa maradt. Mivel azonban a Nájtsáni kereskedő az adósságot nem az igazoló levél eredeti példányával, hanem ennek másolatával próbálta behajtatni végrehajtó révén, testvére Vertán Antal a végrehajtást megakadályozta. Ezzel kapcsolatban a Kereskedői Székhez írt megkereső levelében a következőképpen fogalmazott: „Nemes Morva ország Nájtsáni kereskedő Hankte Károly plenipotentáriusa Méltóságos Kapitány Melchior úr testvér bátyám Vertán Kajétán ellen executorokat kért volt ki bocsátani 594 Rf-oknak és 3 kr-oknak felvételek iránt, és az executor urak június 20-ik napján ki is bocsátattak, s valamint hogy az Tekintetes Fórum észre nem vette, hogy az tisztelt plenipotentarius úr nem originális vexel mellett, hanem csak copia mellett kívánnya az pretendált adósságot fel vétetni, úgy az testvérem is észre nem vevén, haza jövelelemmel megtanáltam a tisztelt plenipotentarius urat, hogy az pretendált summát kész vagyok lefizetni elő adván leveleit, s ekkor láttam hogy nem originális vexel hanem csak copia.” Vertán Antal az 594 rajnai forintos és 3 krajcáros tartozást azzal a feltétellel tette le a Kereskedői Székhez, ha az összeg bírói zár alá lesz helyezve az eredeti „vexel” letételéig. Tettét a következőkkel indokolta: „Mivel hogy sok szomorú példák érdekeltek már az erdélyi kereskedőket akik efféle copiákra fizettek adósságokat, és az után az originálissal újabb fizetésre szorítottak. Ime Tekintetes Fórum én executiot nem várok az bátyámra az pretendált summát, cum protestatione le tészem úgyhogy ameddig az originális vexel el nem küldetik a pénz sequestrumban legyen.” Az adós testvére azt is jelezte, hogy a termékértékesítéssel járó adósságért sohasem tartoztak kamatot fizetni. Véleménye szerint „a tisztelt plenipotentarius úr ilyen hibás instrumentummal kereste az adósságot melyre törvényünk szerint fizetni sem tartozván sem az költséget sem pedig interest meg nem fizetem. Az interest azért mert az contractus a felek között törvényt szabván ebben stipulálva nintsen, de az illetén vexelekre soha is interest az kereskedők nem fizetnek”.

1808. szeptember 9-én a Kereskedői Szék gyűlésén felolvasták a Királyi Gubernium augusztus 29-én kiadott, 2322. számú rendelkezését a Kritsa testvéreknek 2730 rajnai forintot kitevő Rolland Ferencnek való tartozásának a kifizetését az összeg kamataival együtt. A Királyi Fő Igazgató Tanács utasította a Mercantile Fórumot a bírósági végrehajtásra, illetve az említett összegnek bírói zár alá való helyezésére. A Kritsa testvérek a gyűlésen azonnal kifizették a tartozásból és a kamatokból származó 3491 rajnai forintot.

A bécsi vállalkozók közül a gyergyószentmiklósi örmény kereskedők kapcsolatban voltak még Megyesszay Istvánnal, illetve a Reits és Frajburg cég vezetőivel.

A pesti kalmárok is összekötetésben álltak a gyergyószentmiklósi örménységgel. Ezek név szerint a következők voltak: Malagets Miklós, Kurátis Mójses és Rudolf György.

Az okiratokból előkerültek a moldvai kereskedők is. Ezek nagy része görög volt. Közülük megemlítjük Petrátyesz Dobut, Dumitru Görögöt, Juanika Görögöt és Anusz Görögöt. A gyergyószentmiklósi örmény kereskedők kapcsolatban voltak a moldvai örmény kalmárokkal is. Ilyen volt többek között Frantzoz az örmény.

Általában a boltos kereskedők családi alapon szervezték meg vállalkozásukat. Legtöbbször apa fiával, máskor testvér testvérral próbálta megszervezni a bolti kereskedelemmel járó munkát. A kellemetlenség akkor következett be, amikor a testvérek külön akartak válni a kalmárkodás folytatása érdekében. Így történt ez Kritsa Márton kereskedő, és testvére Kritsa János esetében, amikor is az idősebb testvér a fiatalabbikat a bolti kereskedelem elhanyagolásával vádolta. Panaszáról a Mercantile Fórum jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „Felperes Kritsa Márton atyánkfia az közelebb elmúlt szeptember hónap 15-ik napján, ezen Mercantile Fórum eleiben terjesztett kérelem levelében kinyilatkoztatván aztot, hogy az miólta Kritsa István és Péter testvéreivel meg osztozván alperes testvére Kritsa Jánosnak bolti portékabéli részit kezéhez

vette addig is míg nevezett testvére nőtelen és nevendék állapotban volt az kereskedést közösen szemben tűnő haszonnal folytatta ugyan, de az alperes nem gondolván az felperesnek sokszori atyafiságos intéseivel szemben tűnő képen vesztegeti az közös Massát, és igen keveset vagy semmit sem gondolván az szorgalmatos kereskedés folytatásával, inkább annak veszedelmire, hogysem előmenetelire intézi minden rendetlen tselekedeteit ugyan azért nem kívánván továbbra az közös kereskedést folytatni, és másnak számadója lenni, és maga tulajdon gyermekeinek jövődöbéli károkat, s veszedelmeket siettetni azért két régiusokat kívánt kirendeltetni, akik minden osztály alá való bolti portékákat lajstromban vévén nevezett testvérével osztoztatnák meg vagy pedig ellenzeni, mivel azon békeség levélnek 3-dik pontyában meg volt határozva az osztály, és tsak azért halasztatott el az elmúlt áprilisig az az a Bétsi útig, hogy addig az Bétsi Creditorok kifizetetvén az egész bolti kereskedés tisztában hozattathassék.”

A fenti idézetből felismerhetjük, hogy a XIX. század elején a bolti portékák többségét nem Brassóból, hanem Bécsből szerezték be, ami a fényűzési kereskedelem irányváltoztatását, a gyergyószentmiklósi igények növekedését is elősegíthette. A Bécs városából eladásra szánt árukat hozó örmény kereskedőket a szilágysomlyói harminczadi hivatalnál vámolták meg. Erre a Királyi Guberniumnak 1808. július 27-én kiadott 4820. szám alatti rendeletéből következtethetünk, melyben a Királyi Fő Igazgató Tanács a gyergyószentmiklósi örményeknek is kihirdette, „hogy az Gyergyó Szent Miklósi Bétsi portékákkal való kereskedők magok hozandó portékájokat sub confiscationis a Szilágy Somlyai Fő Harminczadi hivatalnál revidealtassák és nyíttassák fel”.

A Kritsa családhoz hasonlóan a Zakariás család egyik ága szintén a boltos kereskedők közé tartozott. Ennek a családi ágnak az esetében is a testvérek közötti jövedelem-megosztás ellentétet vezetett. A kisebbik testvér, Zakariás Sándort ugyanis bátyai kiszorí-

tották a jövedelem-megosztásból. A kisebbik testvér 1812. június 10-én elpanaszolta, hogy „nagyobb testvérei Zakhariás Miklós, István, János és Alosy együtt megosztóznán, és mindeniknek szemben tűnő summa jutván nékie nagy megcsalattatásával, az atyai házakon kívül csak 4000 Rf-kat oh bankóban szakasztottanak ámbár ő is 8 esztendő alatt a boltban szolgálván sanyarogván kereső társ volt, s ennél fogva ha fizetéses legény lett volna is sokkal több résznek kellett volna jutni.”

Kérte, hogy ő is kapja meg az őt megillető részt. Testvérei visszautasították panaszát. Azt állították, hogy a kereskedelemben „csak öt esztendő olta(dolgozik), mivel két esztendeig iskolában járt, a közkereskedést pedig csak tíz esztendőttől fogva folytatják, egyéb aránt, mivelhogy az atyokról capitalis nem maradt, hanem magok szorgalmatosságok által szerzették a vagyont, amit jó akaratyokból adtak, hogy többet adjanak a törvény sem szoríthatya.”

A két fél ellentétes tényfeltárása után a Mercantile Fórum tagjai a kisebbik testvér anyagi kielégítésével kapcsolatban a következő döntést hozták: „...az bépanaszoltatott testvérek, a Mercantile Fórum előtt megegyezésből az házakon, lovon és árán kívül, melyeket az egyezés levél szerint önként megigértének a testvérek a panaszlónak 6000 Rf-kat régi bankóban, hogy 15 nap alatt kifizessenek, a bépanaszoltatott testvérek(nek) meghatározatott olyan kifejezéssel, hogy valamint a panaszlónak további keresése nem lészen bátyain, úgy a bátyai is a meghatározott summát kifizetni tartoznak kölumben executióval is fel fog vétetni.”

Ugyancsak boltos kereskedő testvérek közötti vitával találkozunk a Nádos Dávid, Lukáts és János közötti épületmegosztási keresetben. A család tagjai az 1808-as évi nagy tűzvész áldozataivá váltak, és mikor újrakezdték boltjaikat és házaikat építeni kiszorították nagyobb testvérüket attól a lehetőségtől hogy övé legyen a bolt és ház helyének az elsődleges kiválasztása. Az 1808. szeptember 21-i tűzvész következményeit Nádos Dávid örmény kereskedő a

következésképpen mutatta be: „az 21-^{iki} 7-szeptemberbe történt szerentsétlen tűz által, minden lakható, és haszonvehető épületek, melyek néhai atyától maradtak volt, és az után az égésig testvéreivel közösen építetvén bírták is meg emésztetvén azon funduson, melyet az Nemes Magyar Megyétől taxára bírnak, két testvérei Nádos Lukáts, és János anélkül, hogy véle mint nagyobb fiúval megegyeszenek, vagy az fundust felosztották volna, a piatzi sorra boltot és házat kezdettek építeni az maga kirekesztésivel, holott az örmény szokás szerint, mindenkor az nagyobbé lévén az választás, azért az építéstől törvényesen tiltotta is, melynek nem engedelmeskedvén, kéri az elkezdett építéstől eltiltani, és az elsőséget néki ítéltetni...”

A boltos kereskedő panaszával kapcsolatban a Kereskedői Szék 1808. november 2-án az alábbi döntést hozta: „Eddig is az örménység között az lévén az gyakoroltatott szokás, hogy az nagyobbik testvére volt az választás a közösen bírt fundusban, és épületekben, azért hogy az nagyobbik fiú kezd elsőbben az atyáknak kereső társa lenni, ugyanazért a bolt építéstől az bépanaszoltattak el nem tiltattatnak, lévén a panaszolónak is azon helyen bolthelye, hanem az háznak építésítől, hogy megszünyenek, és azon hely Nádos Dávidnak maradjon, határozatott.” Ha nem is teljes mértékben, de a Kereskedői Szék mégiscsak elismerte Nádos Dávid igazát.

A boltos kereskedők hitelezéseik során gyakran kerültek egymással ellentétbe. Így 1808. április 20-án Zakariás István és testvérei 3 eredeti obligatóriálist, nyújtottak be a Kereskedői Székhez, melyek szerint Wertán Kajetán 1092 rajnai forinttal tartozott nekik, és arra kérték a fórumot, hogy a Nádas fiak által Wertán Kajetánnak kifizetendő összegből a tartozást helyezték bírói zár alá. 1808. május 6-án Zakhariás István és testvérei, a Mercantile Fórumtól kérték, hogy Wertán Kajetán által eltiltott pénzéből 900 rajnai forintokat a sequestrum alól szabadítsák fel, mivel Wertán János a 900 forintnak a kamatát Wertán Kajetánnak elengedte.

Wertán Kajetánnak több mint 2000 forint tőkéje volt a boltban és a házban, melyben lakott, azonkívül minden esztendőben 30 forintot fizetett az Nemes Megyének taxában. A bolt taxájának emelésével esztendőnként a Zakariás testvérek 100 rajnai forintot tartoztak fizetni, ami 3 esztendőre vonatkozóan 300 rajnai forintot tett ki. Ennek szellemében a Kereskedői Szék úgy döntött, hogy a sequestrumból a Zakariás testvéreknek a bíró nem 900, hanem 600 rajnai forintokat tartozzék kiadni. Az többi összeg pedig bírói zár alatt maradt, „az Nádos testvérek kérésére májusnak végéig, míglen az ház contractussát Wertán Cajetán atyánkfia elő fogja adni”.

Az általunk bemutatott egyéni esetek egy sajátos kereskedői csoport léteire utalnak, mely termékeit részben Brassóból, részben pedig Bécsből szerezte be. A szász városból főleg a keleti fényűzési cikkekhez és a fűszerekhez jutottak hozzá, míg Bécsben a nyugat- és közép-európai árukhoz. A XVIII. század végén és a XX. század elején felhúzott, lakóházukkal összekötött üzleteik gazdagságot, jólétet bizonyítanak. Nem mindegyikük élt azonban jómódban. A változatosság, mely az örménységnek erre a csoportjára is jellemző volt, kapcsolatba hozható annak a világnak a létbiztonságával, mely útjaik alkalmával áruik szállítását bizonytalanná tette.

Szegényebb örmény kereskedők

Az örmény társadalom már a letelepedés időszakában is igen megosztott lehetett. Konkrét adataink a szegény kereskedőkre vonatkozóan azonban csak 1716-ból származnak. Ekkor az összeírt 20 szegény családból Simon Miklóst, mint „igen nyavajás kalmárt” és Örmény Kristóf kalmár embert említették a szegényebb kereskedők között. Ezek tulajdonképpen sátoros kalmárok voltak, akik otthon tartott portékájukat a vásárokon sátorból árulták. A vándorkereskedő „kikidsár” (apró árus) sorra járta be lóháton Gyergyó és Székelyföld bizonyos helységeit. Lovára keresztbe tett két könnyű ládácskát, melyek bőrrel bevont nyírág-fonadékból készültek (karabká). Ezeket telerakta apró-cseprő (mándré-mundré) kelendő árucikkkel. A ló igen meg volt terhelve, mert nemcsak a két karabká nehezedett hátára, hanem még a gazda is felkapaszkodott a nyeregbe. Az apróáru-kereskedő csak akkor ment haza, ha portékája elkelt, vagy valamilyen egyházi ünnep – karácsony vagy húsvét – közeledett. A lónak tehát meghatározó szerepe volt ezen réteg megélhetésének a biztosításában. Ezért a lóval kapcsolatos adásvételek, viták körükben szinte állandóak voltak. A következőkben bemutatunk néhány ilyen esetet:

1) A fórum 1809. május 25-i gyűlésén Cziffra András elpanaszolta, hogy Bángi Sándortól hitelbe 950 rajnai forintért egy lovat vásárolt „felelet mellett”. Időközben a lónak hibáit megismerte, s ezért az állatot vissza szeretné adni, de az eladó nem akarja visszavenni. A fórum a vita során jelezte, hogy a lónak a hibáját 3 napon belül kellett volna jeleznie a Kereskedői Széknél nem öt-hat hét múlva, „mely idő alatt maga gondviseletlensége miatt is meghibázhatott az ló”. Ezért Cziffra Andrást a Kereskedői Szék 950 rajnai forint kifizetésére kényszerítette.

2) Eránosz Keresztes egy lovat cserélt Ávéd Antallal, s „toldásban” 50 rajnai forintot fizetett. Másnap a lovat hibásnak találta és az állatot vissza is adta. Ávéd Antal azonban neki nem akarta

visszaadni az 50 rajnai forintot. A Mercantile Fórum határozatában 40 rajnai forint visszafizetésére kényszerítette Ávéd Antalt.

3) 1810. február 23-án ifjú Szócs János elpanaszolta, hogy édesapjánál szolgált, aki a béréből vásárolt kanca lovát nem akarta kiadni. A fórum „az panaszló édes atyának” megparancsolta, hogy „tulajdon pénzén vásárolt kantza lovát töstént adja ki”.

4) Sajgó Albert szárhegyi gyalogkatona Sajgó Albert Petelác Lázár örmény kereskedővel egy lovat cserélt. A ló gondos dajkálás után is „minden áron elkárosodik”. Ezért a szárhegyi gyalogkatona kérte a cserét visszacsinálni. A fórum arra kényszerítette a két felet, hogy cseréljék vissza állataikat.

5) Nuruzsán Antal örmény kereskedő Cziffra Jakabtól egy lovat vásárolt, „melynek minden hibáiról felelt”. Egy hét múlva a lovat hibásnak találta, s ezért kérte a lónak visszavételét. A fórum előtt Cziffra Jakab fia, Cziffra Lukács két tanúval bizonyította, hogy a vásár idején a lovak egészségesek voltak. A Kereskedői Szék mégis Nuruzsán Antal bizonyítékait fogadta el, és Cziffra Jakabot a ló visszavételére és 850 rajnai forint visszafizetésére kényszerítette.

6) Ávéd Antal 1810. július 6-án a fórum tudtára adta, hogy testvérével, Ávéd Jánossal egy lovat cserélt. Mivel azonban Ávéd János lova „nyavalyás veszni való”, a cserét felmondta. Ávéd Jánosnak sürgős elfoglaltsága miatt nem volt ideje foglalkozni ezzel a kérdéssel, de azt ígérte, ha a ló megdöglik, kész megfizetni az lovat. A ló megdögölt, és Ávéd Antal kérte a ló árát, és még régebbi tartozását – 13 báránybőr értékét, összesen tehát 117 rajnai forintot Ávéd Jánostól. A Kereskedői Szék rokonságukra hivatkozva megbékélésre és 60 forintban való kiegyezésre kényszerítette őket.

7) Hunyadi István gyergyóújfalvi gyalogkatona 1810. december 11-én a Mercantile Fórumon elpanaszolta, hogy Azbé János egy lovat adott neki, és abban egyeztek meg, hogy ha a ló időközben hibásnak találtatik egy hét múlva is visszaveszi, melyet Hunyadi István az áldomásnál részt vett tanúkkal is bizonyított. Mivel a

lónak mind a négy lába békavaras volt, kérte az előlegbe fizetett 100 forintját visszaítéltetni. A tanúk meghallgatása után a Kereskedői Szék előtt nyilvánvalóvá vált, „hogy tudva adta az hibás lovat a panaszlónak”, ezért a ló visszavételéről és a 100 forint visszaadásáról döntött.

8) 1814. július 12-én napirendre került Mélik Bogdának a panasza, aki Eránosz Jakabtól egy lovat vásárolt 125 rajnai forintért. A megegyezett összegből 25-öt megadott, de mindjárt még azon a napon észre vette, hogy a ló hibás, vissza akarta adni, de Eránosz Jakab megtagadta a ló visszavételét. Eránosz Jakab a fórum előtt azzal mentette magát, „hogy amidőn a lovat eladta akkor is nyilván ki jelentette hogy az lovat sántán vette és sántán is adgya nem tudván bizonyosan a lónak sántaságát mi okozta”. Érvelését a Kereskedői Szék nem fogadta el, és az elbírálásnál azt a közönséges gyakorlott szokást vette figyelembe, miszerint három nap alatt az eladó visszavenni tartozik a maga állatát. A fórum ennek a hagyománynak a szellemében meghatározta, hogy Eránosz Jakab vegye vissza a lovat, és fizesse vissza Mélik Bogdának a 25 forintját.

9) 1815. szeptember 24-én Zakariás István elpanaszolta, hogy Bángi Gergelynek egy fakó kancát által adott, hogy azt a szászrégeni vásárban adja el, melyet el is adott más két lóval 900 rajnai forintért. A fórumtól kérte a 300 rajnai forintot kifizetni „költség fáradsággal edgyütt.” A Kereskedői Széken a nevezett napon Bángi Gergely helyett az apja Bángi Sándor jelent meg, aki azt állította, hogy a kancát nem Gergely fia, hanem Czárán József adta el. Az ellentmondásos állítások után előkerültek a bizonyítékok, melyek alapján Bángi Sándor beleegyezett abba, hogy Bángi Gergely kifizessen Zakariás Istvánnak 215 rajnai forintot.

Ezek a példák bizonyítják a ló fontosságát a kiskereskedők mindennapi életében.

A szegényebb örmény kereskedők szinte mindig az adósok listáján szerepeltek. A kölcsönkért pénzt vagy legtöbbször hitelbe vásárolt állatokat képtelenek voltak kifizetni. Ilyen volt többek

közt Molduván Antal esete, aki a kászonjakabfalvi Lestyán Páltól és a kászonimpéri Balázs Györgytől 1791-ben 100 magyar forintot kért kölcsön. Mivel a megbeszélte időben nem tudott fizetni, 20 magyar forint értékben egy tehenet adott hitelezőinek. A hitelezők ezután hétszer jelentek meg Gyergyóban a tartozás behajtása érdekében. 1804. április 19-én ismét találkoztak adósukkal Csíkzsögödön. Mint a Mercantile Fórumnak címzett levelükben vallották, „Konszag Márton eő kegyelme házánál emberséges emberek előtt le kötelezé magát írt Moldovány Antal eő kegyelme, hogy közelebb Szent Margit sokadalomkor, minden bizonnyal megfizet”. Mivel Molduván Gergely ezután sem fizetett, a kászoni hitelezők az adósság behajtása érdekében ismét a Mercantile Fórumhoz fordultak a 80 magyar forint adósság kifizetéséért.

Az örmény kereskedők ügyeskedése gyakran a lopással való vádig is elvezetett. Halas Dávid ifjú örmény kereskedőt a Mercantile Fórum előtt lopással vádolták. A Kereskedői Széken ellene felhozott panaszból megtudjuk, hogy Halas Dávid 1806 nyarán Moldvában egy Nekita nevezetű románnal együtt, a Nekita Sáros Dorna nevű helységből két kancát ellopott, melyet Halas Dávid nyolcvan tallérért Szászrégenben eladott. Miután a lopás kitudódott, a tolvajt, Nekitát elfogatták, és amikor a „Dornai Sprovnikság”-on kihallgatták, megvallotta mind a saját vétkét, mind pedig Halas Dávidnak vele való együttműködését.

A császári udvar és a Királyi Gubernium a Mercantile Fórumhoz küldött leirataiban a kereskedelemmel foglalkozó személyektől követelte az 500 forint értékű forgótőkét. Az első ilyen jellegű rendeletet a Gubernium részéről 1800-ban bocsátották ki. 1805. február 1-én a Fő Igazgató Tanács ismét „az apróssággal kereskedők” felszámolására törekedett, akik írástudatlanok, s így a „Mercantilis könyvek vitelére alkalmatlanok”. Ezért a fórumot arra utasították, hogy csak az 500 rajnai forintot érő belsőséggel vagy ugyanennyi ingótkével rendelkező kereskedőknek engedélyezzék a kalmárkodást.

1805-től kezdődően 1819-ig számtalanszor kérték a Kereskedői Széktől az 500 forint alaptőkénél kevesebbel rendelkező kalmárok kiiktatását a kereskedők közül. 1819-ben a Főigazgató Tanács a királybíró keresztlül próbálta elérni 1805-ben kiadott rendeletének gyakorlatba ültetését. Ilyen szellemben fogalmazta meg 1819. március 12-i levelét a Kereskedői Székhez a Fő Igazgató Tanács is, melyben ismét követelte azon kereskedők eltiltását, akik 500 forint értékű készpénztökének a birtokosai nem volnának vagy annyival kereskedni nem tudnának. A következőkben szemrehányóan megróttta a fórumot, hogy a Gubernium ilyen irányú rendelkezéseit nem tartotta be, majd kérte, hogy készítsenek összeírást ezen személyekről. Ezt a levelet a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum tagjai felháborítónak minősítették, és rendkívüli gyűlést hívtak össze 1819. március 19-re Gyergyószentmiklóstra, melyet a következő kereskedők szerveztek meg: Fejér Péter, Nádas Lukáts, Kritsa Péter, Czárány Antal, Kritsa Isak, Bangi Sándor, Fitzus Sándor, Lázár v. Vartus Gergely, Czárány János, Keresztes István, Zakarias Miklós, Szarukán Gergely, Botsantsi Jeremiás, Kabdebó Jakab, Csiki János, Czárány Antal, Keresztes Sándor, Botsantsi János, Zakarias István, Domokos János, Eránosz János, Zérig Márton.

Az említett kereskedők kieroszakolták az örmény Kereskedői Szék gyűlésének a megtartását, ahol a közösség megbízottjaival együtt a következő döntést hozták: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Forumnak Esküdt Senorai, Nótáriusa és az egész örmény közönségnek megbízott elöljárói, öregei adjuk tudtára mindennek a kinek illik ez mű levelünknek rendében, hogy amidőn ezen folyó 1819^{-dik} esztendőben mártiusnak 22^{-dik} napján Fórumunkat és közönségünket illető tárgyakra öszve gyülekeztünk volna: elő fordulván, hogy a Gyergyó Szent Miklósi örmény közösség ezen Székelyföldön régi időktől fogva meg telepedvén, mind az ideig is magának bizonyos és maga hatalma alá hozható lakhelyet a Székely változhatatlan Constitutiók miatt nem szerez-

hetett és szerezhetni is minden reménységén kívül nagyon: ugyan azért minthogy a Felsőleges Uralkodó felsőleges meghatározásából Nemes Magyar Országban számos comoralis faluk eladóvá rendeltettek, ezen levelünknek általa valóságos személyitünknek nevezük és rendeljük mostan a Mercantile Fórumnak valóságos bíróját Kapdebó Antal atyánkfiát és teljes hatalmat adunk és engedünk eö kegyelmének, hogy a Felsőleges uralkodó szentséges színe előtt, avagy az avégre megbízott igazgatói hatalom előtt is a Gyergyó Szentmiklósi örmény közönség javára, hasznára és nyugodalmára egy olyan helységnek megszerzésében és megvásárlásában munkálkodhassék, mely által az egész örmény közönség magának nyugodalmat, s lakhelyet nyerhessen. Ugyan azért tisztelt Kapdebó Antal atyánkfiát magunk személyesünknek nevezük és rendeljük, teljes hatalmat adván és engedvén, hogy a Gyergyó Szent Miklósi örmény közönségnek javára és hasznára szolgáló comoralis jószág vásárlásában tanudozhassék és munkálkodhassék, melynek igazságáról és állandóságáról adgyuk ezen szokott hitelesség alatt költ levelünket Gyergyó Szent Miklóson az irt napon és esztendőben.”

Szerintünk az 1819. március 22-i határozat tiltakozást jelentett az 500 forintnál kevesebb tőkével rendelkező kereskedők tevékenységének az akadályoztatásával szemben, de egyben a gyergyószentmiklósi örmény közösség elégedetlenségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy az örmények nem vásárolhattak termőföldet, legelőt és erdőt a Gyergyói-medencében. A Mercantile Fórum vezetősége a továbbiakban is az 500 forintos korlátozó rendelet végrehajtásának az elodázására törekedett. Ezért a királybíró Györffi András és Mikó János gyergyóalfalvi assesszorokat bízta meg a rendelkezés végrehajtásával, akik 1819. december 18-án a következő levelet írták a Kereskedői Szék bírójához: „A Felsőleges Királyi Fő Igazgató Tanács az idei 7453. szám alatt ki adatott rendelése szerint az 1805-ben februárius 1-ső napján 313. szám alatt költ rendelése mellől el állani nem kívánván, annak következtésül, hogy amely kereskedők

500 forint készpénz capitálisnak birtokossai nem volnának, a kereskedésektől el tiltassanak, újonnan keményen parancsoltatik ezen kegyelmes rendelésnek teljesítésbe léendő vitelére nézve mű rendeltettünk ki a nemes székünk részéről, akiknek kötelességünkben fog állani a bíró úrtól azoknak neveiket lajstromba venni, hogy kik legyenek azon kereskedők akik a tisztelt Felséges rendelések szerint kereskedéseket ide hátrábbi folytathatják és kik nem.

Ezen kötelességnél fogva tehát hivatalosan kívánták az urak arra requirálni, hogy mivel a dolog forgattatik, minél hamarább ne terheltessen a bíró úr a maga mellett lévő érdemesebb tagjaival közölni, az elébb említett lajstromot oly képen el készíteni, hogy aztot a következő hétfő napon úm. 20 december, mint az úrnál téendő megjelenésünk közbe a felsőbbséghez léendő felküldés végett által vehesse...”

A Mercantile Fórum a továbbiakban is feladatának tekintette a szegényebb örmény kereskedők érdekvédelmét, ezért visszautasították a gyergyói asszeszorok megkeresését. A Kereskedői Szék részéről 1819 december 20-án a következőképpen tagadták meg az 500 forint alaptőkénél kevesebbel rendelkező szegény kereskedők kinyomozását: „Irassék meg, hogy Gyergyó Szent Miklósi örménység miképpen keresi maga élelmét, minemű mesterségekkel, vagy kereskedésekkel, melyeknek folytatásokra nem szügséges, hogy 500 forint capitálissal bírjanak.”

Feltételezésünk szerint nem a december 20-i visszautasítás jelentette a Gubernium és a királybíró felé a meggyőző érvet az 500 forint tőkénél kevesebb vagyonnal rendelkező kereskedők tevékenységének a megakadályozására vonatkozó rendeleteknek a végre nem hajtására vonatkozóan, hanem az 1819. március 22-i gyűlésen hozott határozat, hiszen mind Székelyföldnek szüksége volt a gazdag örmény kereskedők jelenlétére Gyergyószentmiklóson, mind a Fő Igazgató Tanácsnak a Moldva felé irányuló harmincadokból származó jövedelemre. Véleményünk szerint az örmények sem gondolták komolyan az elvándorlást, hiszen ezzel a majdnem

két évszázad alatt kiépített kereskedelmi hálózatukat oszlatták volna fel, ami számukra óriási anyagi veszteséget jelentett volna.

A Mercantile Fórum gyakran bizonyítványt adott az örmény kereskedők vagyoni állapotáról. Ilyen volt többek között az 1841. április 13-án kiadott szegénységi bizonyítvány Petelász Lászlónak és Sáska Jánosnak, melyben a Kereskedői Szék tagjai a következőképpen fogalmaztak: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Forum adjuk tudtokra mindeneknek a kiknek illik, hogy a midőn folyó 1841-ik évi április 13-ik napján az ezen Mercantile Fórumot illető tárgyaknak eligazítások végett öszve gyülekezve lettünk volna, személyesen megjelentek új házas Petelász László és nőtelen ifjú legény Sáska János helyi örmények azon alázatos kérésükkel, mi szerint az ön álapotyokról vagyoni tehetségükről egy hiteles bizonyítvány adattassék. Mire, mint hogy senkitől az igazságot megtagadni nem lehet, ezennel hiteles bizonytságot tészünk arról, hogy a könyörgők, az első mint új házas jövő évben rendcsinálendő, a másik mint nőtelen ifjú legény – helyi örmények ugyan szegény állapotú és tehetségű kereskedőcskék, és hogy valódi szegény sorsúak légyenek annyira, hogy még a mindennapi élelmüket is tsak a más tehetős jó embereik segedelmek által szerezhetők meg – amelynek is valóságáról adjuk mű is ezen szokott aláírásokkal és gyakorló interesünkkel megerősítetett hiteles bizonyítványokat. Költ a Mercantile Fórumunk Gyergyó Szent Miklóson a fenn írt évhen és napon tartatott ülésünkből.” A bizonyítványt a bíró mellett a szenátorok és az esküdtek is aláírták.

A Mercantile Fórum más esetekben is jelezte, hogy tagjai tönkrementek a kereskedésben. Így Lázár Tekla, Lázár László özvegye szintén szegénységi bizonyítványt kért a Kereskedői Széktől fia számára, aki nemcsak kalmár, hanem huszárkatona is volt. Az 1842 szeptemberében megfogalmazott bizonyítvány szövegében ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Fórum rendes bírája, több tanátsnoki és jegyzője adjuk tudtukra mindeneknek, a kiknek illik hogy a midőn

folyó 1842-ik évi januárus 21-ik napján, az ezen Mercantile Fórumot illető tárgyaknak el látások végett öszve gyülekezve lettünk volna, néhai Lázár Lázár özvegye helyi Czárán Thekla asszony, a huszár katona volt, s végképp elbotsáttatott Lázár Alojzsi édes fiának mostani állapotjáról, vagyonyjáról Tekintetes Királyi Fő Hadi Vezérség parantsa következésül egy hiteles bizonyítványt adatni kéretett. – Kinek is kérése tekintetre méltván ezennel hiteles bizonyoságot tészünk, hogy a könyörgő kérdéses fia Lázár Alojzinak, aki ez előtt több évekkel édes testvérítől végképp megosztván, tehetős állapotban volt ugyan, de annak után szerentsétlen kereskedés folytatása miatt elszegényedvén, később katonává lévén, s onnét végképp elbotsáttatván, jelenleg a köztudomány szerint semmi, legkisebb tehetsége, vagyonnya nintsen, mindazonáltal a többször érintett Lázár Alojzi fiúnak édesanya tehetős, vagyonos állapotban lévén, a ki is, valameddig élend, a szomorú helyzetben lévő Alojzi fiának, élelméről gondoskodni, azt eltartani személyese által ezen Mercantile Fórum színe előtt magát kötelezte, melynek is valóságáról adjuk mü is ezen szokott aláírásokkal és gyakorló petsétünkkel megerősítettett közhitelű bizonyítványunkot.”

A Mercantile Fórum vezetősége kötelességének tartotta a szegényebb örmény kereskedők érdekeinek a védelmezését a katonaközösség tagjaival szemben is. Ez utóbbiak ugyanis piaci- és vásárvámot követeltek a szegényebb örmény kalmároktól. Ezért a Kereskedői Szék az alkirálybíróhoz fordult panaszával a katonaközösség ilyen jellegű visszaéléseivel szemben. Következésképpen az alkirálybíró 1830-ban a következő felelősségre vonó levelet íratta a katonai rend bírójának: „Nagy Batconi Küss Baló József úr Nemes Gyergyó széknek Vice Király Bírója hivatalbéli kötelessége szerint és a törvények által is szoros kötelességévé tétett: Tiszt oltalmával fogva, s Méltóságos Fő Király Bíró úrnak a folyó július hónapja 27-ről költ rendelése helyes intézéséből is kegyelmedet nemes és vitélő gyalog székely katona Márton József

mint Gyergyó Szent Miklósnak mostani militáris részen lévő bíróját és kegyelmetek által a teljes Gyergyó Szent Miklósi közönséget én általam inteti ilyen okon, sok rendbéli panaszokból világosodott ki mind a Nagyságos Fő Király Bíró úr mind pedig az Intető Küss Király Bíró úr előtt, hogy Gyergyó Szent Miklós teljes közönség vagy annak ne talán tudtán és megegyezésén kívül a közönség előljárói a felségesen adatott heti vásárt és sokadalmat megállítva Privilegiuma ellenére Gyergyó Szent Miklóson meglepedett adózó örmény lakosok közül is olyan szegény sorsú személyektől kik kenyér, gyertya és gyümölcs, s több ilyen apróságok árulásából keresik maguk élelmeket és királyi adójokat piaci hely vámon kívül még heti és sokadalmi vásár vámokat is gyakorolnak venni, amely nemes közönségnek vagy nemes előljáróinak a maguk felségesen adatott Privilegiumokkal szemben tünőleg ellenkezik és az ilyenek akik a magok a Privilegiumokhoz ellenkező húzza vonásokat merészelnek cselekedni a törvényen nevezetesen a dekrétum 2-dik része 13-dik Titulussa Privilegiumoknak elvesztésével fenyeget és az Aprobata Constitutio 5-dik rész 93-dik edictuma az afféle vonásokat szorosán tilalmazza nem csak, hanem a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács is ezt elrendeli 122 publice szám alatt a rendetlen vámolásoknak megszüntetését kemény büntetés alatt teszi kötelességévé a tiszteknek.

Ugyan azért a Tekintetes Küss Király Bíró úr ezen Tiszti kötelességinél fogva kegyelmeteket és kegyelmetek az egész Gyergyó Szent Miklósi közönséget illeti, hogy kegyelmetek az ilyen minden felségesen adott Privilegiumokkal ellenkező húzza vonásoktól a Gyergyó Szent Miklóson lakó szegény sorsú örmény vagy más nemzetbéli személyeknek akik királyi adót fizetnek vásár vám színe alatt merészelt húzza vonásoktól szűnnyenek meg és semmi szín alatt ne gyakorolják különben Küss Király Bíró úr mind hivatásánál fogva való köteles kegyelmetek ellen valóságos köz keresést fog mozdítani nem csak, hogy magok törvénytelen cselekedete és húzza

vonásokkal megsértett Privilegiumokat elveszik, hanem ennek vissza fizetését amit szegénységet csikartanak amit légyen kegyelmeteknek tudokra és az intető T.(ekintetes) Küss Király Bíró úr meg lehessen nyugodva. Kegyelmetektől olyan meghatározott feleletet vár, amely által az Intő Király Bíró úr megnyugodjék, közönség a törvénytelen és erőszakos húzza vonásokat megszüntessék, légyen különben a maga Tiszti kötelessége szerint azt megtenni és elkövetni valókat el nem fogja mulasztani.”

A katonaközösség bírója azonban határozottan visszautasította a két királybíró elvárásait és a következőképpen válaszolt az alkirálybíró felhívására: „Értjük halljuk csak annyit felelünk, hogy ha mű Szent Miklósi piacon vásár vámot szedünk és kérünk az olyanoktól akik itten Szent Miklóson nem ősi birtokosok azt még 1808-ba 31-dik napon nemes közönségünk Csík Somjóról kikapott válasza nyilván megmutattya: Azután csak hamar ugyan azon esztendőben július 9-én való Tiszti válaszának következéséből a nép a heti vámok szedésétől el nem tiltunk azért abban mindenkor megállunk és megmutassuk készek vagyunk, hogy pedig citált törvények ellen hibáztunk volna az sohult meg bizonyítani lehetetlen, mivel minden heti szabados vásárunkról a felelőség szabadságát megmutatni ha kívánják tudjuk addig is az instrukcióval. Ki tette és kiért illetlenségért penalitást meg kívánunk, azonban bért kívánunk.”

A két királybíró közbelépése a szegényebb örmény kereskedők érdekében mentalitásváltást jelentett a széki hatalom részéről az örmény közösséggel szemben. Mindez kapcsolatban volt a Mercantile Fórum tevékenységének az értékelésének is köszönhető.

Moldvai kereskedelem

A moldvai örmények az 1607-es évi vásárjog biztosítása után jelentek meg Gyergyószentmiklóson. A nagyállat-kereskedelem számára való kedvező feltételek szinte mágnesként vonzották az örménységet Székelyföld e tájaira. Az első két nagy letelepedési hullámot az okiratok szerint 1637-re és 1654-re tehetjük. Valószínűleg 1668–1672 között a Moldvából áttelepülő örmények közül igen sokan választották Gyergyószentmiklóst otthonuknak. Ha a XVII. század hetedik évtizedéig Moldvából indították el Gyergyó, és innen Erdély más vidékei felé eladó állataikat az örmények, a gyergyószentmiklósi otthonalapítással új bástyát építettek ki állatkereskedelmük számára úgy, hogy nem mondtak le a moldvai állatfelvásárló központjaikról és új, állatkereskedelmük szempontjából termékeiket értékesítő településeken jelentek meg Erdélyben, a korabeli Magyarország területén és Bécs környékén. Az új kereskedelmi hálózatuk kiépülése szinte egy évszázadig tartott. Moldvai legeltető területeiket és állatbevásárló központjaikat még a XIX. század első felében is fenntartották. Ezt bizonyítja az örmény kereskedőknek egy 1822-ben megfogalmazott memóriuma is, melyből megtudjuk, hogy „Molduvában az úgy nevezett bojéroktól pusztákat, kaszálókat arendálnak ki”. Az említett panaszlevélben ezekről az állattartó helyekről a következőképpen vallottak: „az ott fel szedett, vagy az innen be hajtott marhákat legeltethessük és teletethessük, az ilyen ki arendált pusztákról fűvül is, de hogy inkább a készen megcsinált szénákból is”. Az említett okiratból azt is megtudjuk, hogy állataik jelentős részét Kelet-Moldvából, vagyis Besszarábiából szereztek be, melyért a XIX. század húszas éveiben nem fizettek vámot. Mint írják „mely marhákat Baszarábiában a muszka földön össze szedünk és trászito Molduván keresztül hajtattyuk, vagy meg történhető, hogy bizonyos üdöig ottan legeltettyük, ebben annyi vámot veszen egy pár ökörből a moldovai uralkodás, mintha helyben Moldovába vásároltuk volna”.

A Mercantile Fórum jegyzőkönyveiben számos adatunk van a moldvai kereskedőkre vonatkozóan, melyekből a következőkben bemutatunk néhány esetet. Így Zerig Márton 1807. október 21-én a fórum gyűlésén azt panaszolta, hogy mikor Moldvába akart menni, találkozott Vártus Gergellyel és Dobribán Lukáccsal, akik arra kérték, hogy a moldvai „berszánoktól” vásároljon számukra berbé- cseket, „az öregeket 16 forintjával, az ifjakot 14 forintért”. Zerig Márton kialakudta az említett berbé- cseket, melyekért 50 forint fog- lalót adott. Ezeket az állatokat elhajtotta Vártus Gergelyhez és Dobribán Lukácshoz, akik azonban nem akarták átvenni a berbé- cseket. Arra hivatkoztak, hogy Zerig Mártonnak név szerint meg- mondták, melyik „berszántól” vegyen berbé- cseket, de ő nem attól vásárolta az állatokat. Kifogásuk volt az állatok minőségével kap- csolatban is. A fórum a panaszlónak adott igazat, mivel „az ber- bétsek vásárlásokban időt vesztegetet” és 10 forint kifizetésére kényszerítette Vártus Gergelyt és Dobribán Lukácsot, mivel „az ők szavokra tette fáradságát és költséit”.

1810. november 6-án „Molduvai Polkovnik boér” Laptis Már- tontól 1907 török tallér adósságának a kifizetését követelte a fő- rum előtt. Laptis Márton azzal védekezett, hogy a moldvai bojár „beteg marhákot adott” el neki és 8 napi haladékot kért „hogy ezeket megmutathassa”. A Kereskedői Szék a 8 napi haladékot megadta és a vitatott állatokat zár alá helyezte. Egy másik mold- vai bojár Sztán Jordáki Polkovnik 1810. július 7-én eladott Laptis Márton örmény kereskedőnek bizonyos számú szarvasmarhát, aki több mint egy esztendő múlva sem fizette ki 1586 török talléros tartozását. A panaszt a Kereskedői Szék szokásához híven vizs- gálta ki. A rendelkezésére álló dokumentumokból ugyanis kide- rült, hogy a szarvasmarhákat Moldvából Jordáki Sztán Polkovnik a maga személyesét bízta meg az általa eladott marháknek Mold- vából Tölgyesre való kihajtásával. Időközben azonban „a marhák Tölgyesben charetében érkesztek, és veszedelmes nyavalyában

esvén dögleni is kezdettek”. A bojár személyese „az már szeren-
tsétlenségben esett marhákat a pretensus Laptis Márton hatalma
alatt hagyván vissza ment Molduvában”. Ez idő alatt Laptis Márton
bizonyítása szerint „18 darab marhák eldögölvén az többi pedig
az betegség, és carenta által annyira elrosszalván, hogy még a
vásárlott áron is eladni már nem lehetett”. Ilyen körülmények
között a fórum feloldozta Laptis Mártont a moldvai bojárral szem-
beni kötelezettségei alól, s végül is úgy döntött, hogy a kárt mind-
két félnek egyaránt kell elszenvednie.

Bogoz Gergely és Csorsza Gergely egymással közkereskedés-
ben Moldvában Anasztásé nevű bojártól szarvasmarhákat vásároltak.
A vásár megkötése után 86 arannyal adósok maradtak. Amikor azon-
ban erről az összegről el kellett számolniuk a tartozással magára
maradt, és el lett tiltva a moldvai úttól. A gyűlésen jelen lévő
Csorsza Gergely elismerte hibáját. Ezért a Kereskedői Szék 15 na-
pot adott neki közkereskedő társként való tartozása kifizetésére.

1810. december 11-én Fortuna Togyer és Nyisztor Györgyiás
moldvai kereskedők elpanaszolták, hogy ifjú Czárán Antalnak bizo-
nyos számú kecskéket adtak el, és azok árában az örmény keres-
kedő még 40 tallérral tartozik. A Kereskedői Szék előtt Czárán
Antal Ágoposa Jánossal tanúsította, hogy a két moldvai kereskedő-
től egy havast vásárolt, de ezt „résziben megétették az panaszlók
juhaikkal”. A Mercantile Fórum 30 napot adott mindkét félnek
állításai bizonyítására.

1811. január 11-én Kopacz Lukács panaszát hallgatták meg a
Mercantile Fórum gyűlésén, aki elmondta, hogy Sáska Jánosnak
bizonyos számú tehenet adott el és a szerződésben kijelölt összeget
nem fizette ki és emiatt Moldvában a maga adósságát nem fizethette
ki, időközben pedig a tallérok értéke jelentősen növekedett, s ezért
tetemes kárt vallott. Sáska Jakab arra hivatkozott, hogy Kopacz
Lukács öccse, Kopacz Kristóf Szamosújváron Sáska Jánosnak
9000 forintját eltiltotta, és igen sokat költött ennek felszabadításáért.

A fórum figyelembe vette a rajnai forint értékének a csökkenését, és átszámoltatta Kopacz Lukács veszteségét, melyet hozzáadtak a tartozáshoz, és az így kiszámított 870 rajnai forint kifizetésére kényszerítette Sáska Jánost.

1817-ben Dobribán Antal és köztársai állatokat vásároltak hitelbe Márkovits András botosani-i kereskedőtől azzal a feltétellel, hogy a leopoldi vásár idején fogják kifizetni az állatok árát. Márkovits András a vásárról szóló szerződést elküldte a bátyja által Pestre, de testvére az eredeti „contractust” elvesztette, s emiatt Dobribán Antal az adósságot nem fizette ki. 1818. február 9-én Márkovits András személyesen jelent meg a Fórum gyűlésén, ahol „az elveszett eredeti contractust amortizálta, erőtlenné tette, hogy ha valaha elő kerülne is se maga, se más akárki ne élhessen azzal”. Ezzel párhuzamosan Dobribán Antal kifizette Márkovits Andrásnak az adósságát.

Cziffra János és közkereskedő társai „Molduvai Glodi Oláh Meresán Györgytől 200 darab berbétseket” vásároltak. Meresán György azonban megtagadta az állatok kiadását, míg Császár István és Keresztes Kristóf örmény kereskedők 1133 tallért, mellyel neki tartoztak ki nem fizetik. Ezért Cziffra János berbécsei megszerzése érdekében a Kereskedői Székhez fordult panaszával. A Kereskedői Szék kényszerítette Keresztes Kristófot és Császár Istvánt tartozása megadására, másrészt pedig a fórum elé hívatta Meresán Györgyöt a 200 darab berbécznek Cziffra Jánosnak való átadása ügyében.

Zakariás Miklós, Ávéd János és Eránosz István közkereskedők voltak és Moldvában 200 forintot kértek kölcsön egy „Creditoról”. A kereskedelmi köztársaság felbomlása után Ursuly István által küldték el adósságukat, akit azonban a tolvajok Moldvában kiraboltak. Mivel azonban többen voltak tagjai a társaságnak, a fórum úgy döntött, hogy a 200 forint tartozást a kereskedelmi társaság mindegyik tagja az öt megillető részi fizesse ki.

Az egyéni esetek mellett a Kereskedői Szék a nagyállat-kereskedők közössége számára oly fontos moldvai legeltetésről is gondoskodott. Állandó kapcsolatban állt a Guberniummal, melynek rendelkezései legtöbbször a nagyállat-kereskedők érdekeit is szolgálta. Így a Királyi Gubernium 1808. július 18-i rendeletben utasította a Moldvában kereskedés végett bejáró kereskedőket, „hogy amidőn marhákat vásárolnának, vagy a földes uraktól, vagy az kerületbéli Tisztektől Certificátumot vegyenek az következhető szerentsétlenségek eltávoztatásokra nézve.” Mivel az adott időpontban a nagyállat-kereskedők otthonuktól távol folytatták kereskedésüket, a rendeletet csupán 1808. november 2-án olvasták fel a fórum gyűlésén. 1810. július 12-én a Moldvában szarvasmarhával kereskedők a Kereskedői Széken arról panaszkodtak, „hogy az charenta, és legelő hely nem léte mián, telyességgel marhát Molduvából kihajtani nem lehet”. A Mercantile Fórum a panasz orvoslása érdekében a Regiment Commandóhoz és a Királyi Guberniumhoz fordult a panasszal. 1816. március 29-én Zöld János királyi adószedő 5 darab jegyzéket küldött a Mercantile Fórum bírójának, melyben „az Molduvában teletetés végett marhákat behajtott kereskedőkön való restantiákat felszedetni, és a Cassában adminisztráltatni kíványa”. A királyi adószedő a jegyzékben tulajdonképpen a Moldvába teletetésre áthajtott állatok megadóztatását akarta elérni, amit a fórum részéről felháborodással vettek tudomásul. Ezért a Kereskedői Szék a Királyi Fő Igazgató Tanácshoz fordult az ügybuzgó királyi adószedő ilyen irányú kezdeményezésének a megakadályozása érdekében.

A Gubernium több esetben is megtiltotta a szarvasmarháknak téli teletetésre való kihajtását Moldvába. Az 1815. július 27-én kiadott 7265. számú és az 1817. július 30-i 5774. számú rendeletek megtiltották a hazabéli szarvasmarháknak a külföldre való kihajtását. Ezeket a rendeleteket a Fő Igazgató Tanács részéről sem vették komolyan, hiszen császári vámjegyzékkel hajtották át Moldvába

az állataikat. Minderről az 1822-ben megfogalmazott memóriumukban a következőképpen fogalmaztak: „Azon marhákkal is, melyeket itten Erdélyben össze szedvén telelés vagy nyaralás végett Császári Bolleta mellett be szoktuk Molduvába hajtani éppen annyi vámot veszen minden párról, mintha ott helybe szedtük volna, holott régibb időben az ilyen marhákról 13 parákot fizettünk egyért-egyért.” A Gubernium a vámbevételekből és a Moldva-Bécs közötti állatkereskedelemből származó jövedelméről nem akart lemondani. Ezzel párhuzamosan a Mercantile Fórum is feladatának tekintette a legeltetési vámjegyzékek biztosítását is. Ide érkeztek be az ezzel kapcsolatos guberniumi határozatok is. Így például Istvánfi Lázár 1842. március 24-i levelében jelzi: „Az 1838-ik évi július 9-ről 7083. szám alatt minden törvényhatóságához és az illető Királyi Pénztárnokokhoz innen költ azon rendelés, melynél fogva a szomszéd török felsőség alatti tartományokban legeltetni szokott e hazabéli alattvalók marháira nézve legfelsőbb helyről ki adatott és 1827-ik évben február 16-ról, 1711 K. 70. K. szám alatt kihirdetett rendszabály 4-ik és 9-ik pontjai annyiban meg változtattak, hogy az említett marhás gazdák legeltetési bollétájikat azoknak egy eszten-dei, határidejek kitelése előtt, hanem azon idő kitelése után leg-felyebb 6 hét alatt meg újíttathassák, a legfelsőbb helybenhagyást meg nem nyervén az iránti legfelsőbb Királyi parantsolat következtében ezennel visszavonatik. Mi is a nemes széknek azon alkalmaztatása végett ezennel oly további meghagyással íratik meg, hogy az illető marhás gazdákat e szerént utasítani el ne mulassza.”

Hasonló szellemű értesítést küldtek a Mercantile Fórumhoz a harmincadi hivatal részéről is. „Azon marhákkal gazdálkodóknak ide fogott feljegyzései, kik a múlt 1839-ik év végéig nyert legeltetési bollétájokat megújíttatni elmulasztották, a Nemes Széknek ezennel oly meghagyás mellett küldetnek ki, hogy az azokban feljegyzett gazdákat utasítsa arra, mi szerént ők ezen év júniusa végéig Computus tartás, és legeltetési bolletájok megújítása elmulasztá-

sának ok adása végett lakásokhoz legközelebb eső valamelyik 30-di hivatalnál mulhatatlanul jelennyék meg, külömben bé nem hozott marháik, barmaik, s azoknak szaporodásai után készítettendő számítás szerint eszerint harmitzadot fognak fizetni.”

A csíki főkirálybíró, Balási József és a jegyző, László Sándor már a bolletákat 1842 nyaráig ki nem váltott, de a moldvai állatlegeltetésben érdekelt személyek neveit is feltüntették. Ezek a következők voltak: „Verzár Ferentz, Kopatz István, ismét Kopatz István, Lázár Lázár, Zárug Zakariás, Eránosz Jakab, Lázár Lázár, Szarukán Márton, Lázár Bogdán, Kiss Jakab, Szarukán Márton, Lengyel Márton Gyergyó Szent Miklósi lakosok”.

Mivel az állattartó nagykereskedők nem nagyon siettek az ún. „bolleták” kiváltása ügyében, a hatóságok kénytelenek voltak az engedélyek kiváltásának a határidejét kitolni. Így 1842 nyarán már arról értesítették a Mercantile Fórumot, hogy a legeltetési vámjegyzékek kiváltásának határidejét kitolták október hónapig. A gróf Teleki József által 1842. július 28-án kiadott értesítésben ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Azon marhás gazdáknak kik a szomszéd Török Tartományokba(n) tartott marháikról az 1839-ik év végéig nyert legeltetési jegyzékeiket maga ideiben megújítani elmulasztották, ezen elmulasztás ok adása és marháikról számadás végett a folyó év március 14-ről 2470. szám alatt innen kibotsájtott rendelésnél fogva jelen évi június végére tett határüdő, az írt marhás gazdáknak könnyebbítése tekintetiből folyó év október végéig kiterjesztetett.

Mi is a Nemes széknek az idézett Királyi Fő Kormányi rendeléssel összeve függőleg ezennel oly meghagyással íratik meg, hogy az illető marhás gazdákat a felől értesítse.”

Szeptember 17-én azonban a főkirálybíró és a jegyző a Kereskedői Széket már a határidő lejárássának a közeledéséről értesítették: „Ezen Kegyelmes rendelés értelme szerint ne terheltesen uraságod a kerületében létezhető marhás gazdákat minél előbb értesíteni, hogy magokat ahoz alkalmazni tudhassák.”

Az örmény nagykereskedők nemcsak állatkereskedelemmel foglalkoztak, hanem tutajokon deszkát és bort szállítottak Moldva területére. Közéjük tartozott Urszuly János is. Demeter János tölgyesi gyalogkatoná tudunkra adja, hogy „fűrészzeire is én viseltem gondot”. Az említett fűrészszalmakon feldolgozott deszkát és tutajfát Galacra és Piatra Neamț-ra szállította, ahol Constantin Plăcintar, Simeon Gazda, Archir Zaharia és Gheorghe Crăciun voltak a megbízottjai. Urszuly János 1833-ban 34 916 szál deszkát és 1340 tutaj fát szállított Galacra, míg Piatra Neamț-ra 710 szál deszkát és 180 tutaj fát. Ugyanaz az Urszuly János 1831–32-ben elpanaszolta, hogy az 1829-es évi vesztegzár miatt a Kis Bezstercén indítandó tutajai lemaradtak, két kocsmája nem működhetett, s ebből neki 300 rajnai forint kára származott. 1835-ben Domokos Sámuel elpanaszolta Balló József gyergyói alkirálybírónak, hogy Urszuly Jánosné, Bíró Cecilia és Merza Bogdán deszkakereskedők tartozása fejében elvették a helybéliektől az általa leelőlegezett deszkát.

Az örmény kereskedők búza-, kukorica- és borkereskedelemmel is foglalkoztak. A XVIII. században és a XIX. század elején a török Porta a havasalföldieknek és a moldvaiaknak megtiltotta a kukoricának külföldre való eladását. Ennek ellenére sokszor lehetővé tette a kötelező mennyiség feletti feleslegnek a határon túli értékesítését. Az örmény kereskedők számára igen nagy jövedelemforrást jelentett a törökbúzával való kereskedelem, de a Moldvából hozott kukorica a XVIII. században és a XIX. század elején, döntő módon hozzájárult Bélbor, Holló és Tölgyes kialakulásához és fejlődéséhez. 1814-ben az örmény kereskedők „nyerészkedésének” csökkentése érdekében Sándor Mihály főkirálybíró a kukorica vékájának árát 1 forint 45 krajcárban állapította meg. 1815 telén a Kopacz és a Czárán gyergyószentmiklósi örmény kereskedő családok 10 000 köből moldvai gabona szállítását vállalták Alsó Fehér vármegyébe, „ahol a lakosok az inségek utolsó pontjára jutottak”.

A borkereskedelem kapcsolatban volt a moldvai borok és pálinkák behozatalával. A tölgyesi és a Gyergyó-vidéki kocsmákat 1804-ben, 1805-ben, 1811-ben, 1827–28-ban, 1829-ben és 1832–33-ban moldvai italokkal látták el.

A gyergyószentmiklósi örmények moldvai kereskedését az útlevelek hatékony beszerzése, illetve kibocsátása is biztosította. Az Erdélyi Fő Igazgató Tanács rendeletei általában értesítették a Mercantile Fórumot az útlevelek beszerzésének lehetőségeiről, módozatairól. Így a Királyi Gubernium 1807. július 6-án 4956. szám alatti levelében azt parancsolta kihirdeteni, „hogy akik a Muszka birodalomból marhákkal, és egyéb nem tilalmazott portékákkal kereskedni szándékoznak, Passuális Levelet a Fő Provinciális Dicasteriumtól vegyenek, és abban a személyeknek nevek, és az vásárlandó portékáknak neme, úgy az vámoló hivatalok is feljegyeztessenek”. A rendelet azt is pontosította, hogy az útlevél elnyeréséért az örmény kereskedőknek a Királyi Guberniumhoz kell fordulniuk. Ebben az ügyben 1807. november 20-án a Kereskedői Szék gyűlésén úgy döntöttek, hogy a Fő Igazgató Tanácstól kérni fogják, hogy „az olyatén Circulárisokat melyek a kereskedőket illetik” küldjék a fórumhoz a kereskedelem hatékonysága és a hibák elkerülése érdekében. A korabeli bürokrácia azt követelte, hogy minden egyes útra külön útlevelet kérjenek. Az örmények azonban ezt az elvárást nem tartották be és egy útlevéllel többször is átlépték a moldvai határt. Ezért a Gubernium 1808. április 11-én kiadott 2303. szám alatt kiadott rendeletében megtiltotta, hogy egy útlevéllel többször is átlépjék a határt. Mint írják, „tilalmaztatik, hogy senkinek is szabad nem léssen egy passussal a szomszéd Molduvai tartományban másodsor is bémenni”. Ugyanakkor az oroszok megváltoztatták az útlevél kibocsátási rendszert. A Kereskedői Székhez a Guberniumon keresztül eljuttatott rendeletükben közölték „hogy akik Muszka országba kereskedelem végett bé menének, azon tartománynak előljárói fognak Passuálist adni”. A

besszarábiai állatvásárlásokra már miniszteri engedélyre is szükségük volt. Mint írják: „Ha pedig belyebb szándékoznának az országban menni, az külső dolgokra ügyelő miniszter Passuálissa nélkül el nem botsátatnak.” 1810. május 7-én a Gubernium a 3823-as rendeletével megtiltotta az orosz birodalom területére való útlevel kiadását. 1812-ben a Királyi Thesaurátiátus akadályozta az útlevelek kiadását „az Molduvában bójáró marhás kereskedőknek”. Ezért a Kereskedői Szék az 1812. április 15-i gyűlésén határozatot hozott Királyi Thesaurátiátus megsürgetése érdekében azért, „hogy az bé küldött lajstrom szerint méltóztassék a Passusokat elküldeni, mivel másképpen az kereskedés nagyon meg fog csonkulni”.

Nem nehéz felismernünk: Moldva orosz katonai megszállás alá kerülése az 1806–1812 közötti időszakban nem nagyon kedvezett a szarvasmarháknak a Kárpátokon túli területeken való felvásárlásának és kiteleltetésének. Moldva orosz megszállásának a megszűnése után könnyebbé vált az útlevelszerzés. Sőt a Gubernium 1814. április 28-án kiadott 3982. számú rendeletében lehetővé tette, „hogy a Molduvában menni szándékozó kereskedők a Nemes Csík széki tisztséghez” fordulhassanak útlevelért. 1823-ban ismét a Fő Igazgató Tanácshoz kellett fordulni az útlevelekért, de ekkor szükség volt a főkirálybíró vagy a szék általi ajánlásra, melyet a fórum és a community tagjaival 1823. április 18-án ismertettek. Még bonyolultabb volt a Besszarábiába való utazás. Ezen esetekben a Mercantile Fórumnak ajánlást kellett tennie arról, hogy az örmény közösség tagja mennyi ideig fog az illető helyen tartózkodni. Így történt ez Czárán József örmény kereskedő esetében is, aki 1824. július 8-án a fórum előtt bemutatta a „Királyi Fő Igazgató Tanácsnak resolútióját, hogy Beserábiában való mehetésre passuálist nyerhessen”, de szüksége volt arra, hogy „a maga jurisdictiója által ajánltassék azzal együtt, hogy mennyi időre fog távol lenni”. A Kereskedői Szék határozatában a május 1-től az augusztus végéig terjedő időszakot jelölte meg.

A gyergyószentmiklósi örmény kereskedőket a moldvai fejedelemség részéről is becsülték. Az államon belüli szabad mozgásra vonatkozóan valamilyen kiváltságlevelet adományoztak a közösség egyes tagjainak. Az 1824. január 20-i gyűlésen kérték, hogy ezt a „Moldvai Fejedelemségtől nyert levelet, melyet tisztelt Kápdebó Jakab úr kezére vett volt adja használás végett az komunitásnak kezére”. A vita során kiderült, hogy ez a levél Czárán Józsefnél található. A fórum mindezt felháborodással vette tudomásul és úgy döntött, „hogy az fenn említett Czárán Jóseph harmintz napok alatt azon levelet vagy elő állítsa vagy az maga költségén Lafonto (ugyanolyan forrásértékű) haszon vehető levelet szerezzon”. A határozat szerint míg ezt előadja, kaucióba tegyen le 1000 rajnai forintot.

A gyergyószentmiklósi örmények nemcsak egymás ellen, hanem a moldvai kereskedőkkel is pereskedtek. Így Fejér Péter, Zárug Zakariás és Eránosz János a moldvai Tarrosz Rusantzkival voltak perben. Ügyvédjük Szöcs János 1824. október 17-én a fórum előtt elmondta „feles költséget tett mind Jáásban mind Kolosvárra való járására” és kérte, „hogy ezekre tett költésit és fáradságát fizettesse meg a fórum.”

A kereskedelmi köztársaság nevében jelen lévő Fejér Péter elismerte a prókátor kérésének igaz voltát.

A gyergyószentmiklósi és a moldvai kereskedők közötti szerződések jelzik a gyergyói örmények jelenlétét Moldva gazdasági életében. 1824. október 28-án egy ilyen szerződést fordítottak le görög nyelvről magyar nyelvre, és hitelesítették a Kereskedői Széken. A contractus egyrészt Szarokán Gergely, Lázár Péter és Dobribán István, másrészt pedig Katartsi Stephan és Toma Metra között volt megkötve, és a következőket tartalmazta:

„Azon pénzekről melyeket tartozott Szarokán Gergely, Lázár Péter és Dobribán István a fenn nevezett görög kereskedőnek 375 az az három száz hetven öt darab hollandus aranykot vettem kezemhez Dobribán István és Lázár Péter úr részire.

368 az az három száz hatvan nyoltz hollandus arannyakat Szarokány Gergely úr részire vettem kezemhez és még hátra maradt hét arannyokkal is kénálván el nem akartam venni, hogy hibásnak vettem amely fenn nevezett summát magam tudni illik Katartsi Stéphánnak felesége vétarommal Toma Metrával kezemhez vettem 1816. octóber 27-én ő szerént.”

Moldvában a politikai élet bizonytalansága miatt nem létezett közbiztonság, s így az örmény nagykereskedő vállalkozók gyakran válhattak rablótámadások áldozatává. Ilyen volt Czárán József kereskedő esete is, akit 1834-ben kiraboltak az útonállók, akik megfosztották őt „6850 darabból” álló „aranyaitól”, ami a későbbiekben hozzájárult tönkremenéséhez. Az örmény nagykereskedő esetről az 1840. január 2-i „Calisificatoria Sententia” ítéletében a Mercantile Fórum összefoglalta az örmény kereskedő tönkremenésének főbb mozzanatait, mellyel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Hogy Gyergyó Szent Miklósi örmény Czárán Josef, volt kereskedő, a szomszéd Moldovai Birodalomban nyert, úti levél melletti útyában, a hová gyakorolni szokott marhás kereskedés folytatása tekintetéből még 1834-ik évi december hónapjában, bémenni szándékozik vala, némely úton-álló tolvajoktól megtámadtatott, és akkor a magával kereskedésre vitt 6850 darab császári aranyától megfosztatott, kéntelenített a meg károsodott Czárán Josef hazájába azonnal vissza térni és helyben ön állapotjáról, s kereskedése folytatásáról hiteles bizonyítványokat szerezni, és így azokkal ellátva, tetemes kára kinyomoztatása végett újból nyrendő úti-levél mellett Moldovába bémenni, azonban észre vévén a meg károsítotnak ebbéli szándékát helyi némely hitelezői, kik is ünnepélyes óvást tettek ezen Mercantile Fórum színe előtt, ne talántán a könyörgő Czárán Josefnek a Moldovába való mehetésre úti-levél adattassék, de sőt ön keresettyét bátorságosítására nézt jó fizető kezesség, vagy elegendő cautió adásra szorítottassék, mire a már ily tettemesen megkárosodott Czárán Josef látván ezen szán-

dékábani meggátoltatását, és e miatt tapasztalván azt is, hogy míg a meglévő activus státussa nem elegendő hitelezőinek tökéletes kielégítésekre, sőt a passivus státussa többszörösön felyül haladva az activumot, kéntelenítettett különös könyörgő-levele által még 1835-ik martius 11-én 45. szám alatt Cridát jelenteni, ön activus, és passivus státussát is beadván, a melyre ezen Mercantile Forum sem mulatta el a Cridális Norma útmutatásául a már Cridát jelentett Czárán Josefnek meg hütöltetése után, a még meglévő tulajdon Massája által vételére annak öszve írására megbetsültetésre, és árverés utyáni eladatásra kebeléből biztosokat kibotsájtani”.

Czárán József hiába kereste igazát. Moldvai kereskedőtársai cserbenhagyták, a jászvásári konzulátus pedig nem tudott segítségére lenni. Ezért Galacon szervezték meg azt a nyomozói hivatalt a konzulátus mellett, mely ilyen esetekben az örmény kereskedők segítségére lehetett. A Királyi Fő Igazgató Tanács 1843. december 29-i, 13527. szám alatti rendelete, melyet a fórumon 1844. február 26-án olvastak fel, a következőképpen értesítette az örményeket ezen intézmény létrejöttéről: „a török tartományokban marhás gazdaságot űző erdélyi lakokon török jobbágyok által elkövetett, s ezután is netalán elkövethető huza-vonák és kegyetlenségekből eredő sérelmeket orvoslás végett mindég és egyenesen a Galatzi Császári Királyi Consuli Hivatal eleibe terjesszék.”

A fenti adatok, dokumentumok hüen bizonyítják Moldova fontosságát a gyergyóiak kereskedelmében a XIX. században is.

A vásár

A vásár az örmény kereskedők életeleme volt az évszázadok folyamán. Jelenlétüket a gyergyószentmiklósi vásárokon a XVII. század első felében Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék Generális Congregációjának az 1643. évi határozata is bizonyítja, mely ki mondta, hogy vasárnap és ünnepnapokon „az egyéb árusok, kalmárok, örmények, egyszóval, valakik árút visznek piacra, mise alatt árúikat ne merészeljék árulni”.

Az örmények mint kiváló kereskedők mind az árukészletek értékesítésében, mind pedig a pénz forgatásában felülmúlták a székely piaci árusokat, illetve kalmárokat. Reggel összevásárolták a heti piac vagy országos vásár termékeit, melyekett a későbbi órákban – mivel csak ők rendelkeztek a felvásárlás révén az illető termékekkel – többszörös áron bocsátották áruba. A fenti okok miatt a gyergyószentmiklósi székelység kiszolgáltatottnak érezte magát az örménységgel szemben és Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék derékszékéhez fordultak igazságtételért. A széki hatóságok 1726. január 28-29-én a gyergyószentmiklósiak panaszát helytállónak találták.. Az egyik legfontosabb tiltás a vásáron vagy a piacon való árusítás, vásárlás időpontjára vonatkozott: „...nyárban reggel nyolcz óráig, télben pedig kilencz óráig légyen a vásár a városiaké azon az időn túl légyen szabad mind örményeknek mind másnak.” – olvashatjuk a határozatban. Az örmények válaszképpen gróf Haller János gubernátorhoz fordultak. Panaszukban a főkormányzó tudtára adták a széki határozatokat, elpanaszolták hogy a szék megtöltötte számukra a kútásást és a templomépítést, a piaci árulás megtöltéséről pedig a következőképpen fogalmaztak: „Az előtt mindenféle ember, még a cigány is szabadon vásárolt tsak, az örménység arceáltatik.”

A Gubernium elnöke az 1726-os rendelkezéseket enyhíteni próbálta és sikerült rákényszerítenie a székely hatóságokra a templomépítést és a kútásás biztosítását, de a vásárra és piacra járás

korlátozásának a felszabadítását mind a gyergyószentmiklósiak, mind pedig Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék Gyrás gyűlésén visszatartották.

A Mercantile Fórum megalakulása megváltoztatta az örményeknek a gyergyószentmiklósi vásáron való jelenlétének az elbírálását a Királyi Fő Igazgató Tanács által, másrészt pedig a széki hatóságok sem merték folytatni jogkorlátozó intézkedéseiket az örménységgel szemben. Az új hozzáállást a Kereskedői Szék vezetői is észrevették, és a korlátozó rendelkezések megszüntetéséért többször is a Guberniumhoz fordultak.

Az örmények által annyira várt Fő Igazgatói Tanács határozata csak részben fogalmazott meg alapvető döntéseket az 1726-os évi jogkorlátozások megszüntetésével kapcsolatban. Három pontban módosított a XVIII. század eleji jogkorlátozáson: a boreladás, a piaclátogatás és a vadtermékek árusítása tekintetében. A piaclátogatásra vonatkozó engedményekkel kapcsolatban a következőképpen fogalmaztak: „az határozott módgya a heti vásároknak, mind az adókra mind a vevőkre nézve alkalmatlan s ugyan azért: valamint közönségesen az egész országban ezen Királyi Fő Igazgató Tanács rendeléséből a vásárlásnak illetén és a politikai rendtartással ellenkező módja el töröltetett úgy kegyelmeteknek újra ezennel parantsoltatik, hogy a szabad adásban és vevésben senkit akadályoztatni ne engedgyenek”.

Az 1726-os évi korlátozások megszüntetése után a gyergyószentmiklósi katona- és provinciális közösség rendszabályt dolgozott ki a piac és a vásár rendtartására vonatkozóan. Ennek a határozatnak a 12. pontja a mértékegységek használatára vonatkozott: „nem különben azokra is kiterjed, ezen rendelés akik vékával mérő árukat szoktanak árulni, úgy hasonlóképpen mind azokra is, akik bort, sert és más akármi névvel nevezendő kupával mérő árukat árulnak és azokra nevezetesen olj feltétel mellett, hogy nem lészen szabad ez után senkinek font edénnyel mérni, hanem tartozzanak minden

oljan árulok magoknak brassai baldok mérő kupákat szerzeni, mert különben meg megvizsgáltatván akiknek azokon kívül más mérő kupájok tanáltatik, mind a sóhoz veretetik, és ez még nem elégtétel lészen, hanem még azon kívül az Aprobata Constitutió-nak tenora szerint 12 M forintokban meg büntettetik.”

A vásártartás rendje szerint csak a szombati napon lehetett az árut értékesíteni, azok pedig, akik a vásárnap előtt vagy után kereskedtek áruikkal, azt a vásárbírók szigorúan büntették. Ugyanakkor ellenőrizték a vásár felé bejövő utakon kereskedők árúit, hogy ugyanannak a terméknek többszörös árúba bocsátását megakadályozzák, mint ahogy ez 1726 előtt az örmények esetében történt. A vásárrendtartás ilyen rendjének a meghatározásával kapcsolatban a következőképpen fogalmaztak: „Az Nemes Regiment Comman-dónak a Nemes Provinciális előljáró urakkal egyet értőleg 1803-ban 15 januarius költ parantsolatya szerint nem szabad senkinek sem eladni, sem pediglen venni semmi névvel nevezendő ide hozandó árukat, a ki rendelt szokott vásár piaczon kívül meg határozott büntetés alatt és egyszermind azt parantsolja a Nemes Regiments Comman-dó ugyan fenn nevezett dátumon költ parantsolyában, hogy ez után minden vásár naponkon egy tiszt úr inspectiot tarcson és minden bejövő utaknak kapuira egy fraiter és három közember állítassék egyében is azon parantsolatnak tökéletes teljesítése végett és ha tanáltatnak, akik ezen parantsolatokban ellenkeznek ha militaris személjek, abban az helyben az inspectios tiszt tartozzék az oljanokat 25 pálczákkal meg büntettetni, ha provinciális személjek lennének, az oljanokat arestáltatni, és az után species facti mellett az illendő jurisdictionnak büntetés végett által adni.

A gyergyószentmiklósiak a piac rendjére is ügyeltek: meg volt a pontos helye azon utcának, ahol a termékeket a piacra vagy a vásárra behozták, és pontosítva volt azon hely is, ahol a vásár területét üres szekérrel elhagyták. A határozat szerint: „Mindennek előtte, hogy az kik fát, szénát és egyéb árukat ide behoznak, azok

az árujokat eladván üres szekérral vissza a piaczon ne mennyenek, hanem vagy feljebb vagy alatt más utcára menyenek, mely parantsolat minden embernek legyen tudtára, külömben az ki ebben hibázik meg büntetetik.”

A vásárrendtartással kapcsolatos rendelkezések különösen a szegényebb örmény kereskedőkre nézve voltak hátrányosak, akiknek a megvámolását az örménység sértőnek tartotta. Egyik korabeli okirat szerint: „A Fő Király Bíró úrnak a 1830 július 27-ről kelt leveliben inteti gyalog-székely katona Márton József Gyergyó Szent Miklósnak militáris részen lévő bíróját és a közönséget hogy sok rendbéli panaszukból világosodott ki, hogy a közönség előljárói a heti vásárt megállítva a privilégium ellenére, a Gyergyó Szent Miklóson megtelepedett örmény lakosok közül is olyan szegény sorsú személyektől kik kenyér, gyertya és gyümölcs, s több ilyen apróságok árulásából keresik maguknak élelmet és királyi adójukat piaci hely vámon kívül heti vásár(on) vámokat is szednek.”

A szegényebb örmény kereskedők érdekében a Mercantile Fórum kérésére a kolozsvári Fő Igazgató Tanács is közbelépett. Ezzel kapcsolatban az említett okiratban a következőket olvashatjuk: „A Felső Királyi Fő Igazgató Tanács elrendeli 122 publice szám alatt a rendetlen vámolások megszüntetését, kemény büntetés alatt teszi kötelességévé a tiszteknek Gyergyó Szent Miklóson lakó szegény sorsú örmény vagy más nemzeti személyektől kik királyi adót fizetnek vásár vámot ne merjenek szedni, szüntessék meg az törvénytelen erőszakos húzza-vonásokat, mert a Priviligiumokat elveszik és vissza fizettetik a szegényektől csikart összeget.”

A katonaközösség 1830. július 27-i válaszából megtudjuk, hogy a gyergyószentmiklósi közönség előljárói tudomásul vették az intelmet, de azt válaszolták a levelére, hogy „vásárvámot szednek az olyanoktól akik Gyergyó Szent Miklóson nem ősi birtokosok és el nem tiltanak senkit a heti vásár vámok szedésétől azonban, hogy a törvény ellen hibáztak volna azt sehol sem lehet bizonyítani,

mivel minden heti szabados vásárból meg tudják mutatni a felelőség szabadságát”.

Az Örmény Kompania és a Kereskedői Szék folytatta a Királyi Fő Igazgató Tanácshoz címzett memóriumainak sorozatát. Mindezekre a Fő Igazgató Tanács 1834-ben és 1835-ben is válaszolt. A katonaközösség tagjai 1834-ben nem vették figyelembe a kolozsvári Fő Igazgató rendelkezéseit, 1835-ben azonban kénytelenek voltak válaszolni a Gubernium egyik vezetőjének az 1835. április 3-án tett megkeresésére. A gyergyószentmiklósi katonaközösség a Fő Igazgató Tanácsnak a következő választ fogalmazta meg a szegényebb örményekre rótt vásárvámokkal kapcsolatban: „...Az örmény Kereskedői Szék ezen vádaskodásával magát meg menthetetlenül a Calumnia büntetése alá bonyolította bé ..... ami-dőn világos az, hogy az érdeklett örménység a vásár vám vétele feletti követelt meg-terheltetését a Tekintetes Nemes Gyergyó Széki törvényes széknél, törvény utyába fogantatva kívánta meg orvosoltatni, erre mutat a tisztelt Nemes Széknek 1833-ba(n) május 9-én hozott ítélete, és ezt követett a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanácsnak 1834-ben januárus 7-ről 123 J. szám alatt költ kegyelmes rendelése: – ez egy út, és törvényhatóság, – más út és törvényhatóság a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács az kinek kegyelmes színe elejében a most közelebb érdeklett rendelése ellenére a törvény rendit ki kerülve panasz nyújtatott bé, mely kettős út az érdeklett Calumnia büntetésit annál inkább nyakára húzza a panaszló örménységnek, mivel a törvényt s a felsőbbi kegyelmes útmutatásokat lábbal tapodva azokon kívül ortzátlanul követelnek magoknak elégtételt nyerhető tekintetett, mindenekelőtt ezen igazságos pont meghatározásáért esdekelünk.

Aszt is láztik a fel emlegetett örmény Kereskedői Tanács maga panaszában fel hozni, hogy az örménység közönségünk között közterheket, út töltést strázsálást hordozna, amely általok igazságtalanul fel hozott ok egy felől azért, hogy semmi köz terhet a mű tudtunkra nem hordoznak hanem mint a herék a sok felől bégyüj-

tött mindenféleképpől rajtunk nyerekedvén élnek, más felől, oda látatnak tiszta és századok óta gyakorlott jussainkot le bitangosítani, mintha azért ők a pestis időben ha magok védelmére is strázsálnának, a magok nyugodalmas utazásaikra utat töltenének, azáltal magonk jussainkból lehetne nékiek valamit el tulajdonítaniok, de a mű jussaink nintsenek robotához kötve, s azért ha arany kerítést húzna is az örménység az ő hasznára közönségünk helysége körül, még se tartozunk nékiek ősi jussainkból egy fillérnyit is engedni, ha pediglen valami követeléseik vagyon, nyitva áll előttök is a törvény utya, találják és próbálják el mű vérrel szerzett s vérrel tartó jussainkot, tsak a törvénynek engedgyük. De mindenekfelett, jól lehet hogy az érdeklött örmény Kereskedői Szék vásárainak adomány levelei lehetőségek felett úgy annak minéműségéről is habozik, mű aszt nyertük boldog emlékezetű Rákótzsi Zsigmond fejedelmünktől 1607-ben június 14-én, attól fogva szokásba jött vásár vám vételéről mindgyárt tsak egy megintésre le nem mondhatunk, s ezen szakadatlanul gyakorolt és többszöri idő múltást nyert jussunk felett, hogy valaki húzza-vonás neve alatt büntető keresetet mozdíthasson, nem képzelhettyük.”

A gyergyószentmiklósi katonaközösség vezetői tehát nem engedtek a Fő Igazgató Tanács kérésének, és a szegényebb örmény kereskedők vámmentességére vonatkozóan úgy érveltek, hogy nekik is vannak rászorult eltartottjaik. Érveléseikben a következőképpen fogalmaztak: „Mi közünk nekünk özvegyeik és az árváikkal, minthogy a mű kebelünkbe is feles özvegyek és árvák vannak, kiknek férjeik atyáik a csatamezőn a haza oltalmára ontva véreket veszték el, elég gondot ad nekünk az azokra való gondoskodás, nemhogy mű azoknak özvegyeit és árváikat tekinteni tartoznánk, kiknek férjeik, atyáik a nyugalom ölébe halnak el, és szegényeket hagynak magok után, életetekbe el pompázván lehető vagyonyait, háládatlan telepség, mű a lehetőségig kívántuk constitúciónk fogyatkozásával az életmódra őket fel segíteni, amidőn az 1726-béli

constitúciónk szerént nem vala nékiek szabad mészárszékeinken addig húst vágni valameddig tsak egynek is köztünk eladó húsa volt, nem vala nékiek szabad a magok házi szükségeken kívül helységünk közé bort hozni bé, de most nem régiben engedték meg azt, hogy tsekély taxa fizetés mellett tetzéseik szerént húst vághassanak és minden taxa fizetés nélkül szabadon kortsmároskodhassanak, amely is nekünk meg határozatlan ingyen való engedelünk, mely által is annyira már fel emelték magokat a luxusba, hogy ha egy egész esmeretlen idegen ember jönne közinkbe, s látná együtt való helyheztesésünköt, nem itilhetne egyebet, hanem hogy ők földes uraink, mi pedig jobbágyaik vagyunk, s ezen tekintetekből ha még is a panaszló örménység ellenünk vádoskodni és igazságtalan feladásokkal münköt terhelni és motskolni meg nem szűnnek, méltó okunk lesz nekünk őket constitúciónk korlátai alá szorítani, s amidőn alázatos tisztelettel könyörgünk a Tekintetes Királyi Bíró úrnak kegyes színe előtt, avégett, hogy igazságos feleletünköt támogató kegyes feljelentését méltóztasson meg tenni...”

Ha a gyergyószentmiklósi piacon és vásáron bizonyos tekintetben korlátozták is az örmény kereskedők tevékenységét, a Békényparti kalmárok termékeikkel jelen voltak Erdély, Magyarország, Morvaország és Bécs különböző piacain, országos vásárain. 1807 novemberében a Főkirálybíró arról érdeklődött a Kereskedői Szék részéről, hogy a gyergyószentmiklósi örmények évente hány kordován csizmát adnak el, és az értékesítés helyszíneit is kérte pontosítani. A válaszból kiderült, hogy Erdélyben 20 000, míg a közigazgatási Magyarország területén 30 000 csizmát adtak el. A fórum részéről a fontosabb vásárok és piacok helyszíneit is megjelölték: „ezen hazában Marus és Kézdi Vásárhelyen, Megyesen, Régenben, Udvarhelyen és itten ez helyben is. Leg számosabban pedig Nemes Magyar Országban, Debreczeni és Nagy Váradí országos vásároiban.” A gyergyószentmiklósi örmény kereskedők Erdély, Magyarország, az osztrák és cseh-morva térség legtöbb vásárain

jelen voltak termékeikkel. A Királyi Gubernium részéről általában értesítették a Kereskedelmi Fórumot új országos vásárok jóváhagyásáról és működéséről Erdély területén. Így 1810. március 8-án a 2400. számú rendelettel a Királyi Gubernium kihirdetete: „hogy Nemes Háromszéken Uzonban esztendőnként három sokadalmak tartatnak u.m. József, Orbán és Miklós napokon és ha ezen napok vasárnapra vagy más sátoros ünnepre esnének, az utáni mives napon tartatik a vásár.”

A gyergyószentmiklósiak más örmény közösségek kereskedőivel is egyeztettek termékeik értékesítése szempontjából. Így a szamosújváriakkal a kordován csizmák eladásával kapcsolatban arról kötöttek egymással szerződést, hogy a debreceni vásárban a szamosújváriak 600, míg a gyergyószentmiklósiak évente 1000 darab kordován csizmát értékesíthettek. A szépvíziekkal pedig a fő sátraknak a vásárokból való elosztásáról volt egyezségük. A Mercantile Fórum 1819. június 24-én megfogalmazott, a sátorok elosztására vonatkozó kérdésben arról határozta, „hogy mind a sokadalmakban szemben 2 Szent Miklósi, és azután egyfelül a 2-dik Szépvízi sátor léssen, és így rang szerént kellek a sátort csinálni”.

Ezzel kapcsolatban a gyergyószentmiklósi Kereskedői Szék 1820. január 13-i gyűlésén a következőképpen ismételték meg korábbi határozatukat a sátrak elosztását illetően: „mindenkor két Gyergyó Szent Miklósi rang szerint való senátor csinál sátort, és az 3-ik a Csík szépvízi senátor következik”. A fenti szempontot követve a Kereskedői Szék név szerint a következő szenátorok, esküdtek számára biztosította a legjobb és a két fórum számára fenntartott helyeket.” „Abban is határozást tett ezen Mercantile Fórum – olvashatjuk az 1820. január 13-i határozatban –, hogy valameddig néhai Kritsa Márton volt senátor özvegye a férje nevit fenn tartya, és valamelyik fia házassága által a gazdaság folytatása ezáltal meg nem változtatik, Kritsa Izsák az eddig való helyet továbbra is megtartya, véle szemben Fitzus Márton atyánkfia, és az 3-ik helyre

Csík Szépvízi senátor atyáncfia következtén, az 4-ik hely Kritsa Péter atyáncfia helyének tétetik, Kritsa Péter atyáncfia mellé jön Zachariás Miklós esküttünk, a Csík Szépvízi után Zachariás Miklós atyáncfiával szemben és az utána következik Zachariás István szemben véle ismét egy tanátsbéli...” A gyűlésen megerősítették, hogy „a fenn írt rendet a Gergyó Szent Miklósi boltosok megtartani kötelesek lesznek, hogy ez a rend mindenkor megtartathassék.”

Kijelölték e sorrend ellenőreit is: „Fő vigyázóknak rendeltetnek Csík szépvízi Száva Antal atyáncfia és Zachariás István” – olvashatjuk a korabeli határozatban.

Míg a szenátorok és esküdtek sátorhelyeit a Mercantile Fórum ingyenesen és előre kijelölt helyeken biztosította, addig a többi örmény kereskedőnek meg kellett vásárolnia a sátorhelyeket. Olyan eset is előfordult gyakran, hogy egyesek a szenátorok ingyenes helyét bocsátották áruba. Az ilyen visszaélések megakadályozásáért a Kereskedői Széken a következő döntést hozták: „Valamint pedig ez előtt is meg volt határozva, hogy ha valamelyiknek vett helye volna, amit meg tud bizonyítani, hogy a helyért fizetett, aki helyiben következett tartozik megfordítani, és ha ennek utána helyet veszzen valaki, más predjudiciumára a pénzt elveszti, úgy ha valamelyik kereskedő egy vásárban két sátort csinálván, az egyiknek rangja nem leszen.”

A Mercantile Fórum által megszabott sátorhelyek ellenére a szenátorok gyakran panaszkodtak a törvény be nem tartásáról. Ilyen esettel találkozunk 1814. február 25-én is. „Panaszolván Fitzus Márton actualis senator atyáncfia, – olvashatjuk a korabeli jegyzőkönyvben –, hogy a sokadalmakban az ifiú kereskedők a sátor helyeket nem tartván meg a régi törvényes szokás ellen a szenátorokat törvényes helyjeiktől le nyomják.” Az április 13-i jegyzőkönyvben ismét napirendre került a sátorhelyek ügye, mellyel kapcsolatban a következő határozatot hozták: „a Mercantile Fórum kedvetlenül veszi a boltos kereskedők egyenetlenségeket, és leg-

inkább a fórum gyakor határozásai ellen való engedetlenségeket, ugyan azért ez uttal tézsi határozását ezen fórum, hogy aki ez ellen hibázik, a legelső panaszra bíró atyánkfia az engedetlent 24 forintig büntesse mind annyiszor valahányszor nem engedelmeskedik a rend tehát rang szerint a sátorokban lészen”.

Ezután a Kereskedői Szék ismét meghatározta a sátorfoglalások sorrendjét, mely a következőképpen volt meghatározva: „Kritsa Márton özvegye férje neve változtatásáig jussával élven, mindenkor törvény szerint a fia edgyik betűin, és ezzel szembe Fitzus Márton atyánkfia csinálják sátorokat, Kritsa Isák és Fitzus Márton atyánkfiái után minnyárt szemben Wertán István és Kritsa Péter atyánkfiái, utánok szemben Zakariás Márton, és Bángi Sándor atyánkfiái szerint, aki a rang ellen hibázik, mindenkor büntetés alatt maradnak. Kritsa Péter atyánkfiának ezúttal úgy engedi el a büntetést, hogy továbbra hibáztván az határozás ellen, kétszer is büntetést fog fizetni.”

Esetenként a testvérek is ellentétbe kerültek egymással a sátorhelyek megosztása ügyében. Így a Mercantile Fórum 1810. február 19-én és május 28-án a Kritsa testvérek közötti sátorcsinálás módját vitatta, főleg annak meghatározását kérték: melyik testvért illeti meg az elsőség? Első alkalommal a kérdést Kritsa Isák vetette fel, de a vita során a Kereskedői Széken nem született döntés. A május végi gyűlésen a következő határozatot hozták: „Néhai Kritsa Márton volt actualis senátor atyánkfia özvegye ezen kérdés alá nem jöhet azért is hogy adófizetése mindenik Kritsa fiakot felyül haladja, és néhai férje jussával élni özvegysége kíványa: hanem csak Kritsa István és Péter között foroghat fenn az elsőség, mivelhogy már egymás között megosztottak az természetes és törvényes rend szerint is az kettő között az elsőség Kritsa Istvánt mint nagyobb testvért illetvén, Kritsa Pétert az harmadik hely tanálya.”

1810 nyarán Kritsa István a fórum gyűlésén bepanaszolta a Bécsben tartozkodó Kritsa Péter legényét Kristófot, aki a csíkszere-dai vásárban ítélt sátorhelyet elfoglalta, és nem engedte, hogy Kritsa

István sátrát a neki ítélt helyre felhúzza „azt mondván, hogyha 12 magistrátus parantsolya is, és 200 forintokat fizet is, az helyt által nem adja”. A legény 1810. július 20-án a fórum előtt azzal védekezett, „hogy gazdája parantsolatyából kellett a sátorhelyet elfoglalni. A Kereskedői Szék Kristóf legényt 24 forinttal büntette, Kritsa Péter büntetését elhalasztották a bécsi útvjáról való visszatéréséig. Kritsa Péter szeptemberben érkezett haza Bécsből és a szeptember 21-i gyűlésen „két rendbéli büntetést vissza adatni és a sátor helyet rang szerint felosztatni” kérte. A fórumon ígéret történt a két testvér vagyoni helyzetének a felülvizsgálatára. A későbbiekben a két testvér valószínűleg kiegyezett, mivel vitájuk nem került többet napirendre.

Olyan esetekkel is találkozunk, amikor a közkereskedő társa vagyoni helyzetét próbálta kihasználni a sátorválasztásnál. Így a csíkszeredai vásár előtt Wertán István azt kérte, „hogy véle egy társaságban lévő Zakhariás Antal és István rang szerint csinálhassák a sátort”. A Kereskedői Szék az 1812. szeptember 21-i gyűlésen figyelembe vette Wertán István kérését, és megoldást keresett. Végül is úgy döntött, hogy „mivel Kritsa István atyánkfia sátort nem csinál Szeredában, tehát az új boltosok Zakhariás Antal és István, Wertán István atyánkfia kereskedő társai, Fitzus Márton atyánkfiaival szemben csinályanak sátort, továbbra pedig a sátor helyek iránt rang szerint való határozás elhalasztatik.” Erre valószínűleg a következő gyűlésen került sor.

1814. október 12-én Fitzus Márton kérte a Kereskedői Széktől, „hogy az eddig tett határozás szerint a boltos sátor helyek iránt tett határozást teljesítésben vétessenek”. A kérést a fórum visszautasította és úgy döntött, hogy „az április 13-án hozott határozást a Fórum meg nem változtattya, hanem amint ottan a rendet kiszabta, aszerint csinálják a sátort”. A rendetlenség és a zavar elkerüléséért „Kritsa Péter atyánkfia rendeltetik fő vigyázónak, hogy a rend fenn tartását maga rendelje el, és aki hibázik rendelése ellen, azonnal büntesse meg”.

Ugyanezen a gyűlésen került szóba a sátrak sorrendjének a megszervezése a brassói vásáron. Mivel azonban a szász városban a gyergyói örmény kereskedőknek nem volt kiváltságos helyzetük, a fórum nem vállalhatta fel a sátrak sorrendjének a biztosítását. Ezért úgy nyilatkoztak, hogy a „Brassai vásárról azért rendet nem szabhat ezen Fórum, hogy ottan ki ki pénzén vette helyit és csináltatta a boltyát, s ha valamelyik másnak helyit rang szerint pretendálja köteles költségit megfizetni”.

1814-ben Fitzus Márton kétszer emelt panaszt a Kereskedői Széken a sátorhelyek ügyében. 1814. november 18-án azt panaszolta, „hogy a Fórum határozása szerint a sátorhelyekben nem érhető teljesítésben menni, hanem rajta ok nélkült való fizetést pretendáltak” kérte vissza fizettetni, és az engedetleneket a rendelés meg szegésiért megbüntetni. A fórum a büntetési igényt visszavonta, Zakariás Miklóssal pedig – aki a sátorhelyét használta – 5 forintot fizetettek vissza Fitzus Mártonnak. Ugyanaz a Fitzus Márton 1814. december 2-án újra megfogalmazta a sátorhely iránt való panaszát, és azt állította, hogy Zakariás Miklós 4 rajnai forintot fizetett két esztendőre egy sokadalomra való helyért, és kérte ennek az összegnek a visszafizettetését. A Kereskedelmi Széken a fórum által kirendelt biztos, Kritsa Péter elmondta, hogy Fitzus Márton „nem a fórum által kiszabott második helyre, hanem a renden kívül vétette ki megvásárolt helyről Zakariás Miklós atyánkfiát, azért büntetést nem érdemel Zakariás Miklós”.

Az örmény–székely ellentétek a gyergyószentmiklósi vásár rendtartással kapcsolatban, a vásárhelyekkel kapcsolatos határozatok a Mercantile Fórum gyűlésein, jelzik a vásár fontosságát a gyergyószentmiklósi örménység mindennapi életében.

A vám

A harmincadi-hivatal a vámeljárást és a vámellenőrzést végző állami intézmény volt. Az erdélyi örménység legfontosabb városi központjában, Szamosújváron 1729. március 7-én hozták létre a harmincadi-hivatalt, első harmincadosként pedig Tatrosi Kristótot említették. A XVIII. század folyamán a különböző csödeljárások alkalmával többször történt említés a harmincadosokról. 1800-ban az armenopolisi Kereskedői Szék a következőket írta a helybeli harmincadi-hivatalnak: „Ebben a comerciális városban csak heten vagyunk, kik Bécsből hozatunk portékát... Mikor a szekerek elérkeznek a portékával, akkor az harminczados urat előhívjuk és előtte rakjuk le a szekereket: maga személyesen mind a darabokat, mind a pecséteket revideálhatja és így semmi fogyatkozása nem lehet az aerariumnak.”

1808-ban a harmincadi hivatalt Szamosújvárról Szilágysomlyóra költöztették. 1811-ben már Déván volt a bécsi portékákat ellenőrző vámhivatal. 1811. szeptember 9-én a 6955-ös számú határozattal a Gubernium arról utasította Mikó János alkirálybírót, hogy értesítse Zakariás Miklós örmény kereskedőt, „hogy az Bétsből hozandó portékájuk harminczadját a Dévai harminczadnál fizesse bé...”

Gyergyószentmiklós környékén a XVIII. században és a XIX. század elején négy harmincadi hivatal létezett: a piricskei, az almásmezői, a bélbori és a tölgyesi. Miért volt szükség négy vámhivatalra egy település közvetlen környezetében? A gyergyószentmiklói örmény kereskedők igen nagy területről szereztek be az általuk értékesített állatállományt: Havasalföldről, Besszarábiából, Moldvából és Erdély különböző településeiről, főleg pedig a Gyergyói-medencéből. Az állatok téli legeltetése, Moldvába a legeltetésre való áthajtása is szükségessé tette ezen harmincadi hivatalok működtetését. A következőkben felsorolunk néhány guberniumi és királybírói utasítást a vámilletékekre vonatkozóan, melyeket

a Kereskedői Szék gyűlésein ismertettek a gyergyószentmiklósi örmény közösség tagjaival.

A Havasalföldről felvásárolt szarvasmarhát a brassói contumáciánál (az állatok vámolásához szükséges veszteglő helyen) ellenőrizték. 1806. január 3-án a gyergyószentmiklósi harmincadi hivatal közölte a Mercantile Fórummal a brassói fő harmincadi hivatal értesítését, „mely szerint az Oláh-országból hajtandó marhákra az contumácia eltöröltetett”. Ugyancsak a gyergyószentmiklósi vámhivatal közölte Királyi Thesaurariusnak január 28-i határozatát, mely szerint megtiltották a harmincadi vámnak „banco czedulákban és kész pénzben” való kifizetését.

1812. augusztus 4-én újabb utasítás érkezett a Fő Igazgató Tanács részéről, melyben az 1812. július 8-án kiadott 5910-es számú rendelet közhírré tételét parancsolják a Mercantile Fórumnak, mely kapcsolatban volt „némely harminczadbéli vámoknak fel emelése iránt”.

1818. december 7-én a 13086. számú rendeletével a Fő Igazgató Tanács kihirdetésre utasította a Kereskedői Széket arról, „hogy a török portával Felséges Urunk edgyezésre lépett, 14 esztendőig, hogy az közlött lajstrom szerént kihozzanak portékáknak vámjok mi légyen”.

1841. március 15-én az alkirálybíró leírata ismertette a Kereskedői Szék tagjaival bizonyos portékák és különféle mivek új vámdíjait.

1841 májusában az almásmezői harmincadi hivatal a Kereskedői Székhez fordult 263. számú leiratával „egy oláh által elsikkasztott ketskék aránt”. Az 1841. május 19-i leirat mellett elküldték a vámhivatal két ellenőrének, Sándor Istvánnak és Volf Aloisusnak a meghallgatási jegyzőkönyvét, melyet a két tisztségviselő a Kereskedői Székhez címzett a következő szöveggel: „Domuki közlakos Juon Skurtu alias skoruts 30^{di} prevaricációval vádolttván ezen királyi 30-i hivatal előtt azt valya, hogy e folyó hónap

5-én Moldvából 12 drb. az az 6 drb. fejr szürke szörü és 2 tiszta fejr szörü, 2 fekete szörü nöstén meddö ketskét, és két tavaly ugyan fekete szörü gidót sikasztott bé, és azonnal Gyergyó Szent Miklóstra ki hajtván, minek utánna következett tsötörtökön úgy mint 6-a hujus östve felé naplemente előtt ezen sikasztott marhák- kal bé érkezett volna Gyergyó Szent Miklósi Kereskedő Kopats István urnak tartozó adóssága pótlásába mint maga tulajdonát a nélkül hogy honnan, s mi módon lett szerzésit az írt marháknak ki nyilatkoztatta volna Kopats István urat hon nem találván, az aszonyságának azzal a hátra hagyással hogy hajtának Zsalatka nevezetü havasba által adtam: ennél fogva tehát minthogy az 30-i felsőbb rendszabályok minden a külső országból oszágunkba bé sikasztott marhákot is: ha csak elevenségbe tanálhathatnak: maga eleibe idéztetni, ezen ... 30-i hivatalnak is felette alá való rovatala terhe alatt szoros kötelességévé tészik, hivatalos tisztelettel ké- retik a Tekintetes Fórum ne terheltessek az írt marháknak ezen requisitionkat meg adó 30-i kontrasoknak ezen hivatal elibe leendő vissza hajtóval végetti általadása, iránt rendelkezni: Ellenben pe- dig ha az nevezett sikasztónak itten tett fel adása szerént a kérdés- ben forgó apró barmok a Kopatz István adósságába bé nem adattak, s úgy az nevezett havasba is nem hajtottak volna – arról münköt válaszló írást által értesíteni.”

A kivizsgálást – a fenti akta adatait is figyelembe véve – a Mercantile Fórum részéről 1841. május 20-án végezték el, mely- nek eredményeként a fórum május 21-i gyűlésén megfogalmazták a vádiratot Császár István ellen, melyet megbízója, Száva Péter 1841. június 16-án vett át.

1842. június 26-án a 120-as számú okmánnyal a Bélbóri har- mincadi hivatal a Mercantile Fórumhoz fordult Botsig Jakab ör- mény kereskedőnek az illető vámnál való előállítására érdekében, hivatalos kihallgatás végett. Az örmény kereskedőt sócsempészet- tel vádolták. A megkereső levél szerint a „Vajvodásza havasán

lévő legeltető sztináját megvisitáltatván otton 55 tilalmas só tanálatott légyen, és hogy a kérdéses kereskedő szolgálai azt vallották, hogy maga a gazdájok június 16-án azon tiltott sót a marhák számára helyből oda vitte légyen”. Mivel az említett Botsig Gergely beteg volt, egyik fiát köteleztették az 1842. július 5-i gyűlésen a bélbori harmincadi hivatal előtt megjelenni, kihallgatás végett.

1842. október 28-án a Mercantile Fórum gyűlésén az osztrák cukor vámjáról, a sertések és bizonyos edények kiviteli illetményeiről értesítették a fórum és a community tagjait.

Tölgyesen a moldvai határ közelében az árucsempészet állandó jelenségnek volt tekintve. A boltos kereskedőket a harmincas években rajtakapták termékeiknek a határon való törvénytelen behozatalával. A Királyi Kincstárnak 1836. június 30-án a 4850-es számú rendeletével kérték a „rendelésben nevezett boltos kereskedőkön a reájok rótt contrabandális büntetést felszedetni és a felszólító 30-di hivatalhoz beküldeni”. A Kereskedői Szék az érintett boltos kereskedőktől nyolc napon belül választ kért a rájuk kirótt és ki nem fizetett büntetésekkel kapcsolatban.

A pénz értéktelenedése

A XVIII. század háborúi – a német örökösödési, a hétéves és a bajor örökösödési háborúk – igencsak megterhelték a Habsburg Birodalom államkincstárát. A pénzügyi hiány ellensúlyozására az osztrákok a papírpénz kibocsátásához folyamodtak. Ez a lépés eredetileg hasznos pénzügyi manővernek bizonyult. 1762-ben 12 millió gulden papírpénz jelent meg, amit 5% kamattal lehetett beváltani. A papírpénz eredetileg államkölcsön volt, melyet az állampolgár haszonnal válthatott be. Mikor II. József trónra lépett, kevesebb mint 7 millió gulden volt csak forgalomban. A császár azonban uralkodása második felében, és különösen a végén, jó eszköznek látta a papírpénzt arra, hogy a költségvetés deficitjét leplezze 1785-ben hivatalosan, 1788-ban titokban bocsátott ki papírpénzt Halálakor már 28 millió papírpénz volt forgalomban. S ha ez a mennyiség Lipót alatt nem is nőtt, nem is igen apadt.

A papírpénz forgalomba kerülése gyakran az örmény kereskedők számára is hátrányt jelenthetett. Szerencsére a Mercantile Fórum – mint az örmény kereskedők érdekvédelmi szervezete – 1796-ban meghatározott hatáskörének köszönhetően, ha tehetete, nem engedte, hogy a forgalomban lévő pénz értékének csökkenésével tagjai hátrányos helyzetbe kerüljenek. Így történt ez Boross Elek hitelező és Kápdebó Márton adós között a XVIII. század végén és a XIX. század elején. Előbbi ugyanis 400 aranyat kért Boros Elektől. A visszafizetési kötelezettségeket pontosító „kötelező levél” szerint a tartozást olyan értékű reál értékben kellett hogy vissza fizesse, mint amilyen reális értéke volt a pénznek a kölcsönadás idején. A Kereskedői Szék 1809. május 5-i gyűlésén Boros Elek „a contractusban stipulált” körülmények között kérte a tartozás visszafizetését. Követelését az adós a következő érvekkel utasította vissza: amikor az említett kölcsönben megegyeztek,

akkor az „arany és ezüst volt közönséges circulációban, de már most bankó czédulát adván az uralkodó felség circulációban azért aranyat nem pretendálhat a felperes, mivel az királyi vámos helyeken is az addig aranyban vagy ezüstben fizetni szokott vámok bánkó czédulákban el vétetni rendeltettek, azért, hogy az arany és ezüst moneta circulációban nintsen”. Az örmény kereskedő logikája szerint, ha az uralkodó csökkenti a pénz reális értékét, azt az átlagpolgár sem változtathatja meg: „de latit is adni nem tartozik az adós, mert a pénznek valorát csak az Uralkodó Felség emelheti, és annak akarata ellen egy privatus ember lázsít nem is pretendálhat”. Ezért Kápdebó Márton a tartozás nominális értékével kínálta meg hitelezőjét, melyhez hozzászámított még 60 rajnai forint kamatot. Boros Elek azonban a továbbiakban is ragaszkodott „az obligatorialyhoz”, és azt kívánta, „hogy esküdjék meg az alperes, hogy nints annyi aranya amennyivel tartozik a felperesnek”. Állítását Kápdebó Márton azzal utasította el, hogy „az contractus csak akkor kötelezhet, ha kötelező erejét az Uralkodó Felség rendelése el nem rontya, de az contractus is lehetlenségre nem kötelezhet, mivel arany moneta nintsen”. A vitából kiderült, hogy a kölcsönzés idején egy arany 12 rajnai forintot tett ki, a visszafizetés idején ez az érték 4 rajnai forintnak és 30 krajcárnak felelt meg.

A felek érveinek, a kereskedelmi ügyletekre vonatkozó törvények értelmezése alapján, a Kereskedői Szék bírója és szenátorai a következőképpen értelmezték az adósság visszafizetésének az esetét: „Igaz ugyan, hogy a pretendens úr által beadott contractus szerint pretensus Kápdebó Márton atyánkfia magát kötelezte contractuáliter hogy azon 400 költsön vett aranyakat ugyan azon monetában tartozik fizetni, de mivel azon időtől fogva az arany moneta közönséges folyamatban lenni megfogytokozván, mostan bankó czédula vagy az országban folyamatban, és már azon 400 aranyból 200 aranyakat bánkó czédulában a pretendens úr fel is vett, mely által a contractus kötelező ebbéli erejéből annál fogva eláll-

ván". Döntésüknél a megvalósíthatóság szempontját is figyelembe vették. Véleményük szerint: „a contractus soha is lehetetlenségre nem kötelezhet, amidőn azon lehetetlenség származik a felséges uralkodó kegyelmes intézeteiből, amint származott az is, hogy ez hazában nem arany moneta, hanem bánkó czédula tétetett közönséges folyamatban, ugyanazért a pretensus nem is eröltethetik hogy arany pénzben fizesse a pretendált 200 aranyakat, annál is inkább, hogy most az arany a kereskedésben 12 rajnai forintban váltassék, és ezáltal a pretendens úr magának a pretensus romlásával kíván hasznot szerezni mely minden igazsággal ellenkezik, és mivel hogy a pretensus törvényesen megkínáltatta az 200 aranyakkal bankó czédulában, és annak érdekével, melyet a pretendens úr felvenni nem akart”.

A Mercantile Fórum számára fontosabb volt az a szempont, miszerint az örmény kereskedőt nem lehet felelősségre vonni az aranypénznek papírpénzzel való helyettesítéséért, illetve a pénz elértéktelenedéséért, mint a szerződés nem szószerinti betartásáért. Szerintük azzal, hogy Kapdebó Márton a gyergyói széknél bírói letétbe tette Boros Elekkel szembeni tartozását és annak kamatát rajnai forintban számítva, az örmény kereskedő eleget tett szerződésbeli kötelezettségeinek. Boros Elek a Guberniumnál fellebbezett a Kereskedői Szék döntése ellen. Két év múlva, 1811 májusában Boros Elek fia, Boros József végrehajtást kért Kápedbó Márton ellen 1000 magyar forintnak, ennek kamatának, költségének és fáradtságának a megtérítésére. A fórum tagjai röögön felismerték, hogy az 1809. május 5-i perről van szó. Akkor ugyanis a csík-szenttamási kölcsönzővel szembeni tartozását az örmény kereskedő forintban megállapítva a kamatokkal együtt sequestrum alá tette. Most azonban a Kereskedői Szék a döntést határozottan visszautasította azzal az indokkal, hogy az ügy fellebbezés alatt van a Fő Igazgató Tanácsnál.

A sorozatos háborúkkal tovább növekedtek a Habsburg Birodalom anyagi gondjai. A birodalom egyre jobban eladósodott,

még hozzá a frankfurti, genovai, firenzei, rotterdami, amszterdami és a soknemzetiségű államban lévő bankoknál. 1780–1790 között 120 milliós adósság keletkezett, 1792-ben az összádísság elérte a 416 860 560 guldent. A francia forradalom elleni háborúk pedig egyre több pénzt igényeltek. 1793-ban: 69484300, 1794-ben: 85357 000, 1795-ben: 94594000, 1796-ban: 109998000, 1797-ben: 92657000, 1798-ban pedig, 81 911000 gulden volt csak a katonai kiadás. Ez átlag évi 89 milliós növekedést jelentett. Ugyanezen esztendőök átlagos bevétele mindössze 75 millió volt, és természetesen a bevételek nem csak a háborúra voltak szükségesek. A birodalom belső igazgatása több mint 10 millió guldent emésztett fel évente, ezenkívül a császári udvartartás megközelítőleg 2 milliót vett igénybe. Bár a napóleoni háborúk korában még növekedett az ipari termelés, ennek ellenére a külkereskedelmi mérleg deficités volt. Ennek ellensúlyozására 1799-ben már 240 millió gulden értékben bocsátottak ki papírpénzt. 1810-ben ez az összeg már 1436 milliót jelentett, ami a pénzügyek teljes csődjét jelentette.

A pénzértéktelenedést főleg az alsó társadalmi rétegek sínyltek meg leginkább, helyzetük különösen a tizenkilencedik század első tizedében romlott látványosan. 1807-ben 1, 1811-ben 6 krajcár volt egy zsemle ára. Egy rozskenyér ugyanekkor 6-ról 15 krajcárra drágult. Ezzel szemben egy mester 30, egy legény 15, egy napszámosnő 7-8 krajcárt keresett egy napi munkával.

A forgalomban lévő pénzt tehát összhangba kellett tenni vásárlóértékével. Az 1811. március 15-i pénzdevalvációról Kővári László a következőképpen emlékezett meg: „Minden megyei és városi törvényhatóság egy bezárt rendeletet kapott volt, még pedig azon meghagyással, hogy azt minden hatóság az említett nap reggeli 9 óráján bontsa fel. Az ország, miként az egész birodalom, feszült figyelemmel várta a felbontás percjét. A tömeg valamely nagy vigasztalást várt. Csak Kolozsvárt, a hongyülés helyén foglalta el a remény helyét méltó aggodalom, elterjedvén a hír, hogy a katoná-

ság között töltések osztattak ki, s a piacon az őrség megkettőzött. Bekövetkezvén az idő egy 1811. február 20-án kelt, a devalvációt magában foglaló pátens olvastatott fel, mely szerint a forgalomban levő összes pénz $\frac{4}{5}$ -öd értéke egyszerre elveszett: a 30 krajczáros rézpénz 6 krajczárra, 100 forint 20 frt-ra olvadt. Az általános jajveszéklés birodalom-szerte kiütött...” Szogott Kristóf a következőképpen mutatta be az eseményt: „Százezreket veszített városunk lakossága ezen ország történetében oly fontos pénzügyi esemény beálltával... És a mi károsodásunk sokkal érzékenyebb is volt: mivel akkortájt az örménység vagyonát nem ingóság, mert földbirtokot nem volt szabad vennünk, hanem – majdnem kizárólag – a pénz képezte.”

Miként rögzítették az említett eseményt a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum jegyzőkönyvében? Hogyan tartották be a Gubernium elnökének utasítását a Kereskedői Szék tagjai? A jegyzőkönyv a következőképpen mutatja be a levélbontást: „Bíró atyánkfia elő mutatya Méltóságos gróf, és Erdélyi Gubernátor Bánffi György úr eő excellentiájának kegyelmes parantsolatyát, melyben egymás ugyan eő excellentiájának petséye alatt lévő rendelése lévén bé zárva azon külírás alatt, mártius 15-dik napjáig felbontani nem szabad. Megmutatván tehát, hogy az petsét semmiképpen megsértve nem volna, fel is bontotta, melyben közönséges tudásul felolvastott, hogy az bankó czédulák csak az jövő 1812-ik esztendő januárus 31-ik napjáig maradnak közönséges folyásban, addig pedig eő Felsege által béváltatnak az a végre kifizetendő váltó czédulák, vagy ezüst pénzzel, ötöd résziben 1 rajnai forint bankó czédula 12 krajcár-val, 2 rajnai forint 24 krajcár-val... 5 rajnai forint... 1 forinttal 10 rajnai forint 2 rajnai forinttal, úgy az nagyobb szerű bankó czédulák is csak ötöd résziben váltatnak bé, az több és folyásban lévő réz pénz is csak egy ötöd részben marad meg: és az 6 krajczáros moneta egészen folyamotyán kívül tétetik, parantsolván arról az Mercantile Fórum tagjai testimoniumát in fui legitimatio

nem felküldetni, hogy ezen rendelés valójában mai napon in confluxu juri mercantily bontattatott fel.” Bár a jegyzőkönyv hűen tükrözte a Királyi Fő Igazgatóság utasításának a betartását, mégis közgyűlési határozatra volt szükség a felső parancs betartásával kapcsolatban. „Hogy a petsét alatt lévő kegyelmes rendelkezésnek petsétye mind ez oráig megsértés nélkül volt – olvashatjuk a határozatban – arról bíró atyánkfiának hiteles bizonyság levél adatatván az abban volt felséges parantsolat ki is hirdettetett.”

1811. március 23-án gróf Bánffy György gubernátor írnokot küldött a Kereskedői Szék gyűlésére, aki bővebb felvilágosítással szolgált a pénzbeváltással kapcsolatban, ugyanakkor megtiltotta a bolti portékák és a naturálék árának az emelését. A Fő Igazgató Tanács megbízottjának a meghallgatása után úgy döntöttek, hogy „az közönséges piaczon trombitaszó által egyben ki vütt sokaság előtt” ki fogják hirdetni a rendeletet.

A királyi rendelet végrehajtása igen nagy ellenállásba ütközött. Ezért 1812. január 18-án a Gubernium 600. számú rendeletével meghagyta a régi pénz bizonyos monetáit, az 1811. március 15-i számítási kulcs figyelembevételével 1812 októberének a végéig. 1812. február 1-én a Fő Igazgató Tanács utasítását a Mercantile Fórum és a közösség tagjai tudomására hozták, és határozat született a pecsét felbontásáról szóló határozatnak a Gubernium-hoz való felküldéséről.

A Kereskedői Szék gyűlésein azonban egyetlen bírálat sem hangzott el az 1811-es évi pénzbeváltással kapcsolatban. Ennek ellenére számos vita, ellentét került napirendre a gyűléseken olyan tematikával, melyek a devalváció következményei voltak. Ilyen eset volt Keresztes János plébános és Kápdebó Miklós vitája 1812-ben. Előbbi 1801. július 1-én 1506 rajnai forintot, – ennek nagyobb részét ezüstpénzben – adott kölcsön az utóbbinak. 1812-ben Kápdebó Miklós a devalváció szellemében 300 rajnai forint bankó cédulában akarta kifizetni 1801-ben szerződött adósságát.

A felek meghallgatása után figyelembe vették a Gubernium 1812. június 12-i 5045. számú rendeletét, melynek alapján „meghatározott ezen Mercantile Fórum által, hogy scála szerint tartozzék az adós váltó czédulában megfizetni a pretendált summát, (mely) tészén pedig 1801-ik esztendőben júliusban 100 Rf scála szerint 86 Rf. 12 kr váltó czédulában ennél fogva az 1500 Rf bankóért tartozik fizetni scála szerint 1293 Rf-kat váltó czédulában”. Emellett az ítéletben felszámoltak még egy esztendei és két hónapi kamatot 90 rajnai forint 23 krajcár értékben. Az összadósságot a Kereskedői Szék 1391 rajnai forintban és 23 krajcárban állapította meg, melynek kifizetésére két heti haladékot adtak. Ha az adós a fórum által megadott időpontig nem fizetné ki adósságát, végrehajtóknak kirendelték Fitzus Mártont és Zakariás Miklóst.

Mint láthattuk 1812. június 12-én az 5045. számú rendelettel a Gubernium részéről enyhítették a pénzbevéltással járó kötelezettségeket és évekhez kötődő módosításokat vezettek be azokra az esetekre, melyek a XVIII. század végi és a XIX. század eleji kölcsönök visszafizetésére vonatkoztak.

Az örmény kereskedők nemcsak áldozatai, hanem gyakran haszonélvezői is voltak a papírpénz bevezetésének és devalvációjának. Ennek az intézkedéssorozatnak egyik haszonélvezője Zakariás Márton volt, aki 1809 májusában pert nyert Boros Elek csík-szenttamási birtokossal szemben. Az örmény kereskedő 1813 júniusában Prigel Ferenc harmincados eredeti szerződéséből és az 1793. július 19-én kiadott misillis levélből próbált hasznot húzni, valamint 1813. június 18-án mint az örmény közösség volt felhatalmazottja nyújtotta be keresetét a Mercantile Fórumhoz, melyért 900 rajnai forinttal való kifizetését kérte. A Kereskedői Szék döntéshozóit azonban nem sikerült meggyőznie az élelmes örmény kereskedőnek. Jelentésükből kiderült, hogy „néhai Prigel Ferentz eredeti contractusából és 1793-ban július 19-én irt Missilis leveléből nyilván ki tetzik hogy az 300 rajnai forintokat költsön eszten-

dő(re) interesre adta, hogy angáriánként 45 forintyával vissza fizeti ugyan azért hogy ezen summát az örmény comunitás vissza fizesse teljességgel nem kérheti”. A fórum tehát a visszautasítás mellett döntött. Döntésük szerint „a Mercantile Fórum meg sem ítélni, a plenipotentiális levelek pedig meg erőtelenítetnek”. Kápdebó Márton ekkor a Guberniumhoz fellebbezett. A Fő Igazgató Tanácsnak 1813. augusztus 13-i 280. számú rendelete Kápdebó Márton panaszának az újravizsgálatát kérte. A Kereskedői Szék azonban ismét visszautasította az örmény kereskedő kérését és megerősítette korábbi ítéletét.

A devalváció és a pénzbeváltás az élet minden területére kihatott. Így például Kritsa Bogdáné 1813. május 4-én a Kereskedői Székhez fordult az 1807. július 22-én meghatározott, anyósa részére szolgáló özvegyi tartás „megfizetése módgyát a mostani pénz nemihez mérsékelve meg határozni” kérte. A Kereskedői Szék a „mindenféle fizetések schála szerint fizetnek, az irt schála szerént tartozik mindenik fiú a száz forint bankó czédula helyet 52 rajnai forint az 31 krajcárt váltó czédulában fizetni”. Az özvegyi tartás fiúnként szinte felére apadt, ami a pénz értékének a változását jelentette a XIX. század második évtizedében.

Nem nehéz felismernünk: a pénz reálértéke a XVIII. század végén és a XIX. század első felében jelentősen csökkent. Mindez az örménység számára igen nagy anyagi megrázkódtatást jelentett. A Mercantile Fórum azonban – mint ahogy azt az általunk bemutatott esetek is bizonyítják – megfelelő védelmi keretet biztosított az örmény kereskedők számára.

A csődeljárás

A XVIII. század negyvenes éveitől az örmény nagykereskedők uralták Erdély szarvasmarha-kereskedelmét. Az állatkereskedelem mellett más termékekkel – mint például a kordován csizmákkal – való kereskedés is meghatározó fontossággal bírt az erdélyi térségben. A vállalkozó kedvű örmények bonyolult vállalkozásokba kezdtek, mely gyakran vezethetett tönkremenésükhöz. Az útonállók, rablók tevékenysége szintén hátrányosan befolyásolta az örmény kereskedők vagyonbiztonságát. A Mercantile Fórum napirendi pontjai között igen gyakoriak voltak a kereskedők tönkremenésére vonatkozó esetek. Ilyen alkalmakkor csődeljárást alkalmaztak. A crida azonban nemcsak az örményekre volt jellemző. Ezt bizonyítja az Erdélyi Főkormányzásoknak az 1772-ik évi rendelete a tékozlók megzabolozásáról. A Főkormányzások részéről a következőképpen magyarázták a csődeljárás szükségességét: „Tapasztalván ő Felsege, hogy ezen Fejedelemségben az ősi jog tékozlása meggátlására nincsenek elég rendeletek tétetve, mert jóllehet a Hármaskönyv I Része 58-dik címje azok elidegenítését tiltja: mindazonáltal a mindennapi szomorú példa szerént sok fényes nemzetségnek az elődök kitűnt erényje és véres verejtékje által keresett ősi jók helytelen elpazarlások miatt tönkre tétetnek...”

A Főkormányzások rendelete szerint a csődeljárás lépései a következők:

„1. A tékozlott a törvényes korú és ép elméjű ifiak és vének tanácsából úgy a rokonok és a hitelezők is följelenthetik: meljet ha tenni elmulatnák a kerületek tisztjei kötelességeknél fogva felelet terhe alatt a pazarlót föl adni, s reája a mindjárt írandó módon bírói zárt (sequestrum) kérni tartozzanak;

2. Följelentvén a tékozló, ha a följelentő egyes személy 8-ad napra bizonyosíttassék a föladott törvény-hatóság Girásszékére a meljben jószága van, ha pedig több törvényhatóságokban van úgy

oda, hol rendes és főbb lakóhelye vagyon és ekkor azon Girásszék a zárbíró (sequestri iudex) ha pedig a tékozló városi, a helybéli tanács helyeibe bizonyítassék, ekkor a tanács lévén a zárbíró;

3. Meg tétetvén a bizonyítás, a tisztelt zárbíró a feljelentők előadásait, okait, s felhozható bizonyítványait, úgy a tékozló mentő okait, s beadandó bizonyítványait, félre vetvén minden kifogásokat, legrövidebben derekasan lássa el, kivilágosodván a tékozlás, azonnal zárt rendeljen, s a tékozló élelmére bizonyos summát, a közmérleg, (bilanx) megkészítéséig, ideig gondoskodva határozzon ki, ha a tékozló több törvényhatóságokban bír ezen, ítélet azok tisztségeihez megtartásul íratassék által;

4. Ha a tékozló a bizonyítás napjára meg nem jelennék lakása távolságához képest egy el döntő véghatár tűzessék ki és hogy a jószág az alatt ne veszedelmeztessék, ne csak a zárbíró maga hirdesse ki, hanem több hatóságokat is, hol javai vagynak, találja meg annak kebelönkbeni kihirdetése végett, hogy senki a tékozlónak a dolog ellátásáig pénzt költsönözni, vagy tőle jószágot venni, pénze elvesztése büntetése alatt ne merészeljen;

5. Ha a tékozló a kitűzött határidőre ismét meg nem jelennék, a zárbíró minden haladék nélkül ellene a zárt rendelje ki;

6. Ha pedig a tékozlás nyilvánosságos ugyan, vagy alapos gyanú van iránta, s mégis a rokonok azt orvoslás végett fel nem jelentenék ekkor a hatóságok tisztjének egyenes kötelessége léjend a vesztegetőt valódilag meg inteni mely, ha nem használna: a Fő Kormány Széket további rendelés tétele végett tudósítani, meg tétetvén azonban a 4-dik pont szerént a kihirdetés;

7. Meg íteltetvén a zár felállítása, irassék meg azon hatóságok tisztségeinek melyekben az el zárandó jók vagynak és az jószágok a tékozló vagy embere jelenlétében öszve íratatván (conscribere) adassanak a zártgondnok viselő (sequester) ügyelete alá számolás terhe alatt;

8. A zár felállítása, a határidő, hely és bíró amidőn és a hol a hitelezők magokat jelentsék az egész fejedelemségben közhirré tétessék, ez okból a zár felállítása a Főkormánynak is irassék meg.

Melyek után a jövedelem és az adósság közötti közmérleg (bilanx) kivonattatván, az a bírónak adassék által, hogy ez a tékozlónak védelmére évenként fizetendő summát meg határozhassa, s zárbíró által határozandó fizetést húzó zárgondviselő pedig, évenként a zárbíróknak gazdálkodásáról számoljon;

9. Zár gondviselő főképpen osztályos atyafi, vagy-e nem lévén, jó hírű birtokos ember légyen a Girásszék által rendelendő fizetésért számolás terhe alatt;

10. A tékozlás által el idegenített jók vissza szerzésére nézve hagyassék meg a zárgondviselőnek, hogy jól intézett gazdálkodás által zár alatti jók jövedelmétől fel váltólag bé fizetvén az adósságokat, az el idegenített jók vissza szerzésére törekedjék, a Girásszékek elmozdítván a visszaszerzést gátló akadályokat;

11. Ha az ily bírói elzárás után a tékozló valódilag meg jobbuland, az elzárt jók újjólag gondviselése alá bizatathatnak az ellenkező esetben tovább is zár alatt tartatván.”

Az 1836. május 25-én az Erdélyi Országgyűlésen a cridális normára vonatkozóan a következő döntéseket hozták: „I. Hogy ezután minden ilyen előfordulható esetekben mi előtt a Crida ki hirdetettnek, gondosan vizsgálják meg tulajdon feleletek terhe alatt: ha valjon a Cridának valósággal helyje van-é vagy nints? És mikor a hitelezők öszve hivatása iránti hirdetményt köz hirré tétel végett ide fel küldék jelentésekben, azt is tisztán ki jelelni el ne mulassák, melyik Cridális normában esett az? Ha valjon a concursuális kereset az adós, vagy hitelezők kérésére, vagy bírói kötelességből inditatik-é? És mitsoda alapokon épül, a czélba vett intézmény?

2. Minthogy a köz törvényhatóságok és magános polgárok tulajdonról nem rendelkezhetnek, s az ily tulajdont birtokosai meg egyezései nélkül jogosan el sem idegenithetik és a cridális massák

pertractációjában is tsupán csak a jó rend fenn tartása és az igasságnak a követelő hitelezők közt norma szerinti kiszolgáltatassa tekénteleből folyhatnak bé ez okon arról is gondoskodjanak kegyelmetek mindenkor, hogy a Cridális pertractáció alá tétetett vagyonok hitelezők megegyezése nélkül és általuk választandó Massae Curator megválasztása előtt sem árverés utyán, sem semmi más módon el ne idegenittesenek: oly esetbe pedig, melybe az állás miatt meg romolható vagyonok hihető eladása lenne szükséges a Cridális norma útmutatásához képest legalább az hazai hitelezők hivatassanak egybe és azok válasszanak bonorum curátort.”

A Guberniumi rendelet főleg a tékozlókra, a fényűző életmódot folytató személyekre vonatkozott. Az örmények esetében azonban vállalkozásuk sikertelensége esetében következhetett be a crida. A következőkben bemutatunk néhány tipikus örmény csödeljárást:

1) 1805. december 17-én **Molduván Jakab** csődöt jelentett be adva a maga „activus és passivus státusát”. A Kereskedői Szék 1806. január 9-re hirdette meg a hitelezők gyűlését. 1806. január 3-án Molduván Jakab ismét a Mercantile Fórumhoz fordult, és a január 9-re kitűzött gyűlés elhalasztását kérte, „mivel reménysége vagyon, hogy az moratórium adásban meg fognak egyezni.” A fórum a „creditorok” gyűlését január 24-re halasztotta. Az említett időpontban a Kereskedői Szék nem tartott gyűlést, ami azt jelentette, hogy Molduván Jakabnak sikerült meggyőznie hitelezői nagy részét a hat esztendei moratórium megadásáról. Cziffra Jakab azonban nem egyezett bele a halasztásba, és követelte a tartozás kifizetését, amit a fórum el is fogadott. Ekkor a többi hitelező egy tiltakozást fogalmazott meg Cziffra Jakab magatartása ellen. A protestáció első részében a hitelezők jelezték, miért egyeztek bele a hat éves moratóriumba és miért nem követelték a csödeljárást: „Mi Gy. Szt. Miklósi kereskedő Moldován Jakabnak creditorai solemnite protestálunk az iránt, hogy minek utána említett debitorunk annak rendje szerint cridát jelentett volna az Nemes Mercantile Fórum előtt és az meg

is engedhetett volna oly hozzáállással, hogy creditorainak neveket beadván azoknak egyben gyűlések iránt rendelés fog tétetni, s akkor ki fog teczeni, hogy azok a moratóriumhoz állanak-e vagy a cridához? Ennek következésére a creditorok nevei beadván, s a creditorok magokat jelentvén, mi akik nagyobb creditorok vagyunk, nem tekintvén a mostoha szerencsétlenségtől származott mostani romlott állapotát, hanem nézvén mind a kereskedésben lévő dicséretes szorgalmatosságát és ezt is mind pedig hozzánk creditorokhoz már előttünk megismertetett jó szándékát, hogy t.i.: egy creditálás sem kívánja kézbe ejteni, mi mind feljebb mondok jó szívvel engedünk hat esztendei moratóriumot”. Cziffra Jakab magatartásával kapcsolatban a következőképpen nyilatkoztak: „de nem csak mi, hanem a kisebb creditorok is mindnyájan a feljebb említett okokra nézve ugyanazért mint feljebb is solemniter protestálunk, Cziffra Jakab uram annyi elsőséget magának ne vindikáljon, hogy magát egészen excontentálhassa, (kielégítse), s mi több creditorok kárban maradjunk..” Molduván Jakab esetében a hitelezők embersége hozzájárult ahhoz, hogy a tönkrement örmény kereskedő elleni csőd-eljárást leállítsák és haladékot kapjon adósságai kifizetésére.

2) **Lukács Tódor** ellen a cridát még 1805 előtt beindították. Az örmény kereskedőnek azonban sikerült kiegyeznie legfontosabb hitelezőivel a csőd-eljárásnak moratóriumná való átalakításáról. Így hat évre szóló moratóriumot kapott, melyet 1805. december 16-án újra meg erősítettek. A tönkrement örmény kereskedő 1806. február 24-én activusának és paszívusának a felszámolását kérte, mivel 1400 rajnai forinttal kielégítette egyik fő hitelezőjét Ebesfalvi Dánielt. 1806. február 28-án Keresztes Péter követelte az Arbitrativum Fórum határozatának a betartását, hogy a többi hitelező követelése mellett a vele szembeni tartozását is elégítse ki az adós. 1806. április 25-én Shulz Henrik követelte, hogy a „massából” fizessék ki Lukács Tódornak a vele szembeni 5 forintos adósságát is. Május végén sem hagyták nyugton Lukács Tódort a hitelezők,

aki a fórum május 28-i gyűlésén kérte, „hogy az barátságos egyezésre ki rendelt regius urak a barátságos egyezést folytassák, Kritsa Márton massa curátor leveleit vegye által, vagy pedig 1805-ik esztendőben tett Protocolláció szerint törvényesen folytattassék ügye”. A Kereskedői Szék válaszában jelezte, hogy „nem kötelessége az könyörgő barátságos egyezésre ügyelni, maga az könyörgő kezestől függvén”. Ellenben felvállalta, hogy kész Lukács Tódor ügyét törvényesen ellátni „minden pretensussa vagy pretendense ellen... csakhogy terjesztessenek az Fórum eleibe a maga útján, az massa curátor pedig magát alkalmaztatni fogja az addig tett határozásokhoz”. Még két hét sem telt el, amikor Keresztes Péter örmény kereskedő kérte, „hogy Lukács Tóddal való ügyében az Arbitrativum Fórumnak ezen Mercantile Fórumhoz transcribált ítélete vétetessék executióba és az Lukács Tódor massa curátora az justánst az incasált summából excontentálja, exceptiót tévén az justáns Fitzus Márton bíraskodása ellen”. A Kereskedői Szék kénytelen volt kérni Lukács Tódor adósságainak a felvételét, hogy a bejövő pénzből kielégíthessék Keresztes Péter követeléseit. 1806. június 20-án ismét Keresztes Péter követeléséről tárgyalt a Kereskedői Szék. Végül is úgy döntöttek, hogy meg kell várnia Lukács Tódor moratóriumának a lejárását – ami nemsokára le fog jámi – s azután megkaphatja az általa követelt tartozást. Időközben mégis beindították ellene a csödeljárást. Ezért 1806. szeptember 15-én a Kereskedői Szék gyűlésén kérte, hogy az ellene elindított Massa Curatorságot állítsák le, mivel „Zakariás Tóddal való ügye igazításban” van, és Mélik Bogdán után járó pénzét is meg kell kapja. Két nap múlva, szeptember 17-én Lukács Tódor 10 kérdéssel fordult a Kereskedői Székhez, melyekre a következő válaszokat kapta:

1-o Hogy Fitzus Márton atyánkfia minden előforduló dolgában elől ülőnek állittassék meg;

Az 1-re Fitzus Márton atyánkfia az könyörgő ügyében való előlülőnek megerősítettik.

2-o Kritsa Márton atyánkfia az curátorságban erősítessék meg;

Az 2-ra Eddig elő az könyörgőnek moratóriuma lévén curátorra szüksége nem volt amidőn az moratórium kitelésével curátorra szükség lészen az Mercantile Fórum gondoskodni fog curátorról.

3-o Minden pretendensei és pretensusai intessenek meg, hogy barátságosan vagy törvényesen kívánják-e magok ügyeket eligazítani, arról magokat nyilatkoztassák ki;

Az 3-ra Kérettség az Felsőges Kir. Gubernium alázatosan, hogy az egész hazában méltóztassék ki hirdetni, hogy a könyörgő minden pretendenseivel és pretensusaival barátságosan kíván meg egyezni, amely ha végbe nem mehet az Mercantile Fórum törvényesen belé fog szállani.

4-o Ávéd Bogdánál való transactiója konfirmáltassék meg;

Az 4-re Az Ávéd Bogdánál való egyezése, ha az könyörgő hasznát érzi, nintsen a Fórumnak ellenére.

5-o Mélik Bogdántól exequált summa nékie adattassék ki kereskedésre;

Az 5-re Fitzus Márton atyánkfia által Mélik Bogdántól exequált summából ami még meg vagyon, mivelhogy a könyörgőnek moratóriuma lévén szabadságában van maga massáját az creditorok kielégítésekre tetszése szerint fordítani és az Mercantile Fórum eddig is disponálni magát belé nem elegyítette fizesse ki. Kritsa Márton atyánkfiánál bíró 200 forint iránt maga pretensióját tegye meg írásban és Kritsa Márton atyánkfia feleletit, hogy törvényes határozás lehessen benne.

6-o Zakariás Tódorral való ügye és pretensiója vagy barátságosan, vagy törvényesen láttassék el;

Az 6-ra Az kirendelt comissió 3 hólnapi dilatiót engedvén várja azon terminust a könyörgő.

7-o Keresztes Péter dolgában és az házai iránt készített recursusainak elküldésekre költség rendeltessék;

Az 7-re teljesített kérése Kritsa Márton atyánkfia által.

8-o Minden militaris pretendensei és pretensusai az Batalion Comandó által intessenek meg az barátságos egyezésre megje-

lenni, úgy az provinciális pretendensek iránt is hasonló requisitio tétessék a Méltóságos Fő Királybíróhoz;

9-o Ha Kritsa Márton atyánkfia a curátorságot felvállalni nem akarná Perlaki Imre, Török Elek, Váradí Antal és Schulz urakkal való egyezése confirmáltassék és az anticipáció kiadatása iránt rendelés tétessék;

Az 8-ra és 9-re Az harmadik pontra tett határozás ezen pontokra nézve is elég tétetett.

10-o Hogy volt curátor Julián Thodor curátorságáról való számadásra szorítottassék

Az 10-re Miglen moratóriumra fog tartani ezen kérésre határozás nem tétethetik, annál is inkább, hogy az 5-ik pontra maga pénze kiadattatása meg ítéltetett.”

A válaszok után megparancsolták Julián Tódor volt curátornak, „hogy 2 holnapok alatt számadását curátorságáról tegye meg”.

Lukács Tódor a Királyi Fő Igazgató Tanács előtt kifogást emelt Kritsa Márton, Mélik Bogdán massa curátora ellen, amiért a Gubernium 1806. augusztus 23-án a 2407. szám alatt információkat kért Lukács Tódor ügyével kapcsolatban. 1806. október 13-án Lukács Tódor comissáriusokat kért kirendeltetni a Kereskedői Széktől, hogy megkaphassa kérelem „Mélik Bogdán pénziből exequált” pénzét „Kritsa Márton atyánkfia által.” A Mercantile Fórum azonban visszautasította kérését. A csödeljárás újraindításának a megakadályozásáért Lukács Tódor megpróbált kiegyezni hitelezőivel. Így arany- és ezüstneműinek egy részét zálogba adta 1002 rajnai forint értékben, melyet 1807. március 13-án megpróbáltak elfogadtatni a Mercantile Fórummal. Mivel ezek az arany- és ezüsttárgyak már 1806-ban össze voltak írva a massa curátor által, a fórum jelezte, hogy ezeket számon fogja kérni Dávid Gergelytől. 1807. május 14-én egy újabb hitelező – névszerint Cziffra Jakab – kérte a fórum jegyzőkönyvébe bevezettetni azt, hogy Lukács Tódornak 100 forinttal vásárolt belsőségről szóló szerződése van nála zálogban 15 rajnai

forint értékben, de mivelhogy 1788-tól kezdődően 166 véka sárfü árával (10 krajcárban számítva vékáját) a contractust ki nem adhatja. A Kereskedői Szék arra kérte Cziffra Jakabot, hogy a szerződést a fórum híre nélkül ne adja ki, mivel azt a *cridalis* massába kell letenni. Ugyanazon a napon Seeberg huszár kapitány – mint Kiss János biztosa – végrehajtást követelt Lukács Tódor ellen. A Kereskedői Szék azonban visszautasította kérését arra hivatkozva, hogy az adós hat évre kapott moratóriumot. 1807. június 10-én Lukács Tódor házi reparációira 10 rajnai forintot kért massájából. A fórum ajánlotta Kritsa Márton *massa curátor*nak, hogy adja ki a kért 10 rajnai forintot és csinálja meg a szükséges számításokat.

1807-ben Lukács Tódor moratóriuma lejárt és szükségessé vált a *crida* beindítása. 1807. október 27-én azonban Lukács Todor jelentést tett a Kereskedői Széknek arról „hogy *Crida* alá éppen való nem volna, minthogy az ő *activa* adósságai felyül haladnák sokkal az *passiva* adósságait” és a következőkben is barátságosan ki akar egyezni hitelezőivel. A *Mercantile Forum* elégtétellel vette tudomásul, „hogy az *activa* adósságai sokkal felyül haladván a *passivumok*, melyek ugyan mind addig mig nem liquidáltak valóságra nem jöhetnek, ide nem értetvén a *Militaris creditorok* és *debitorok*, megnyugszik azon a *Mercantile Forum*, hogy *Cridatarius*nak ezuttal ne publicáltassék” és beleegyezett abba, hogy a továbbiakban is próbáljon barátságos módon kiegyezni hitelezőivel. Ha az örmény *creditor*aival Lukács Tódornak sikerült megegyeznie, elhanyagolta a katonarendiekkel szembeni kötelezettségeit, akik a Fő Igazgató Tanácshoz fordultak panaszukkal. A *Gubernium* 1810. február 24-én 260. szám alatti rendeletével megparancsolta, hogy az 1807. esztendei 3152. szám alatti rendeletét, „Lukács Todor *Cridalis* ügyének végre való hajtása” hajtásá végre „mivel az *Militare Appellatorium* fórum azon nem hajlik, hogy az Lukács Todor *activa* és *passiva* adósságai újra liquidáltassanak”. A felszólítással szemben a fórum 1810. május 16-ra kénytelen volt összehívni

Lukács Tódor hitelezőinek gyűlését. Később az időpontot június 16-ra halasztották. A gyűlésen a következő személyek jelentek meg: alfalvi Fejér József, csomafalvi Simon István, Csath András, Csath István, Bege Antal, Borsos Margit, Ambrus Péter, Domokos János, Király Antal, Simon János, Király Ignác, remetei Laczkó András, Ferentz Mihály, Balás Antal, Balás Ádám, László János, Balás János, Antal Ádám és Kind János. 1810. szeptember 21-én a katonarendieket a Fő Hadi Vezérség elvárásainak megfelelően az első clasisba helyezték, míg a provincialista Kind(a) Jánost a negyedikbe.

3) **Gyergyóremetei Mélik Bogdán** életében óriási adósságot halmozott fel. Halála után 1806. április 30-án a Fórum gyűlésén megjelentek hitelezői, és kérték meglévő javainak összeírását és bírói zár alá helyezését. A Kereskedői Szék az említett gyűlésen Fitzus Mártont és Juhász Tódort nevezték ki a még meglévő javak összeírására és erről az özvegy megesketésére, Massa Curátornak (vagyon felügyelőnek) pedig Lázár Zakariást nevezték ki. 1806. május 2. és 7-e között Keresztes Simon és Keresztes Péter a fórumon jelezték, hogy bonyolult pénzügyi tranzakcióknak köszönhetően Mélik Bogdán és Lukács Todor massájába belekerült velük szembeni tartozásuk. 1806. május 9-én özvegy Mélik Bogdáné azzal a kéréssel fordult a massa curátorhoz, hogy néhai férje halála után maradt „kevés szemes gabona és egy tulok, az árvák tartásokra engedessék nékie, úgy az köpenyege is néhai férjének hagyattassék néki, a mellett pedig magát bizonyossá tétetni kéri, hogy mivel hűt szerint néhai férjének minden vagyonát ki adta az creditorok üldöztetésektől ment teheté”. A kéréssel kapcsolatban a következő döntés született: a szemes gabonát az árvák számára már kiadták, a köpenyt azonban be kellett adnia a massába, „az bornyú rossz voltára nézve kétséges ha ki tétele-e vagy sem, azért viselje gondját az könyörgő”. A Kereskedői Szék felvállalta az özvegy védelmét a hitelezőkkel szemben. A döntés szerint „az massa ki nyilatkoztatásában az könyörgő hibában nem fog tanáztatni, gondja

lészen az Fórumnak következhető üldöztetésit eltávoztatni.” Bár a csődeljárás beindításához szükséges lépések rég megtörténtek, a Crida hivatalos bejelentésére özvegy Mélik Bogdáné által a Kereskedői Szék 1806. július 8-i gyűlésén került sor. Még ugyanezen a gyűlésen remetei Balázs Istvánné benyújtotta 4 rajnai forintos követelését az özvegygel szemben. A Mélik család csődeljárásának kérdése felkerült a Guberniumhoz, mely 1806. augusztus 14-én a 2370. számú rendeletével utasítást adott a hitelezők kielégítésére. A parancsot 1806. szeptember 22-én olvasták fel a Mercantile Fórumon amikor is, Fitzus Márton nótáriust megbízták Mélik Bogdán mindennemű javainak árverésével. A hitelezők első csoportja a Kereskedői Szék előtt 1806. november 14-én jelent meg. Így Ferentz János, Ferentz Jakab fia bemutatott egy 1791. december 13-ról származó szerződést 100 váltó forintról, 1793 májusából származó tartozást ugyancsak 100 váltó forintról, és egy 1796. szeptember 30-ról származó „cautionálist” 80 forintról. A másik hitelező, Laczkó Ferentz 200 váltó forint értékű obligatoriálisa 1802. szeptember 8-áról származott. Szépvizi Lukáts Miklósnak és Jánosnak Mélik Bogdán 334 forinttal tartozott. Mélik Bogdán remetei Antal Istvántól 55 váltó forintot kapott kölcsön, melynek „contractusát bé mutatván Mélik Bogdán massája ellen intabuláltatni kérte”. Mélik Bogdán tartozott még remetei Szabó Andrásnak 130 rajnai forinttal, Jován Ijel 30 váltó forinttal és a gyergyószentmiklósi kereskedő Keresztes Simonnak 800 forinttal. A következő adóskövetelés szinte egy félév múlva, 1807. május 14-én jelent meg, amikor is Kiss Jánost, Seeberg huszár kapitány képviselte. A Fórum kérésére azt válaszolta, hogy „az Mélik Bogdán massájából való kielégítettése iránt legyen várakozással miglen az kielégítésre az Creditorok össze fognak hivattatni.” 1811. május 17-én Kínd(a) János kérte a kielégítését Mélik Bogdán massájából. Mivel neki a néhai örmény kereskedő csak 30 magyar forinttal tartozott, a massából kész pénzzel fizették ki neki a tartozást.

4) **Bángi Sándor** 1825. szeptember 6-án jelentette be a Cridát a Mercantile Fórum gyűlésén. A csődeljárásra vonatkozóan a Gubernium 1825. november 10-én kiadott 4787. számú rendelete értelmében a Kereskedői Szék a hitelezőket először 1826. január 27-re, majd február 15-re hívta össze. A Kereskedői Szék februári gyűlésén a hitelezők beadták szerződéseiket. Az említett megbeszélésen a következő személyek nyújtották be követeléseiket:

a) Papp Josias mint kapitány és plenipotentiáriusa Kállai úrnak szószólója könyörgő levele mellett Pesti Málágets Miklósnak 863 forint 22 ½ krajcár tartozásért, Rudolf György Compániának 405 forint 6 krajcár adósságért és Pesti kereskedő Megyeszaj István úrnak 1183 rajnai forint 21 krajcár köcsönért;

b) Pensionátus kapitány Balázs Károly úr szerződése 1000 forintról „conventióba” és 100 forintról „váltó cédulában”;

c) „Actuárius assessor” Veres Ferenc úrnak a „contractusa” 1500 forintról;

d) Az örmény ecclesia fő megye bírása Vertán István két szerződést nyújtott be, az első szol 200 forint, a második 540 forint értékű volt, váltó cédulában;

e) Zálts és Frajburg pesti kereskedők felhatalmazottja Zakariás István szerződése 446 rajnai forint értékben, bécsi váltókban;

f) Nemes Deér Félix „contractusa” 400 forintról váltóban és azon kívül bolt taxáját követelte 500 forint váltóban;

g) Árva Czárán Helena özvegye Kapdebo Jakabné szerződése 2000 forintról, váltóban;

h) Néhai Mándoki József özvegye Deák Katalin „contractusa” 1000 forintról váltóban;

i) Újfalvi gyalog katona Barabás Jakab „pretensiója” 300 forintról, váltóban;

j) Gyalog katona Tamás Péterné követelése 270 forintról;

k) Tisztelendő plébános Páter Keresztes „pretensiója” 230 és 250 forintos szerződésekről;

l) Lukács János árváinak való tartozás 108 forint értékben;

m) Ebesfalvi boltos kereskedő Talpes „plenipotentiáriusa”, Kritsa Péterné 100 forintot követelt, váltó cédulában.

A követelések benyújtása után az „instructió” szerint a Kereskedői Szék Keresztes Ferenc curátor személyében Litis Curátort jelölt ki, akinek hat hét állt a rendelkezésére a benyújtott szerződések, adósságok, követelések jogosságának a tanulmányozására és elbírálására. Meg kellett állapítania a tönkrement kereskedő bevételeit és kiadásait, valamint pontosítania kellett a crida, a bukási vagyon, vagyis a hitelezők számára behajtható érték nagyságát.

Massa Curátornak Kritsa Pétert nevezték ki, akinek fő feladata „a Crida alatt jött jóknak” az árverése. A licitációknál a massa curátort „két régius” segítette. A jegyzőkönyv szerint azonban három ún. királyi tanácsost választottak. Név szerint Botsántzi Eremiás „actuális” szenátort, Zakariás Istvánt és Jákobi Istvánt. Konkrét feladatkörük a cridatárius vagyonának gyakorlati árverése volt.

A gyűlésen a hitelezők felvetették a hitelzálogban lekötelezett házak és épületek árverésének a lehetőségét is, „minthogy az épületek romlandóság és tűz szerencsétlenség alá vagynak vettelve”. Ennek ellenére „némely ide való kereskedőknek szándékok volna licitáció alkalmatosságával meg vásárolni és minthogy az is, tekintet érdemel, hogyha az épületek betesebbek lennének”. A massa curátor beleegyezett a házak és épületek árverésének a lehetőségébe.

Ugyanazon a gyűlésen külön napirendi pontként Bángi Sándor személyese, Betheg Ignácz „azon szóbeli alázatos kérését terjesztette a Méltóságos Proses úr és a Mercantile Fórum eleibe hogy egy viselő bundája lévén mely az conscriptióban be íratott és a mely nélkül az időnek hidegsége miatt a mai sessióba sem jelenhetett, kéri alázatosan ki adattatni”. A hitelezők közül senki sem ellenkezett a bundának a cridális massából való kivételével, így a tönkrement kereskedő visszakaphatta kabátját.

A litis curátor a hat hét letelte után megjelent a Kereskedői Széken, hogy véleményt mondjon a hitelezői igényekkel kapcso-

latban. A „creditorok” vagy ezek személyesei április 12-ig kaptak határidőt saját „replicájuk” megfogalmazására.

Az április 12-i gyűlésen a Mercantile Fórum a cridális normák betartására törekedett. Először is figyelembe vették, hogy a pretendensek között jelen vannak a cridatárius cselédjei, akik fizetés nélkül maradtak. A gyergyószentmiklósi örmény ekléziának két 740 rajnai forint értékű tartozását a második helyre tették. A harmadik helyre kerültek a hitelzálogot vagy lekötött jószágot vállaló kereskedők. A negyedik helyre tették a bécsi és pesti kereskedők kötelező adósleveleit. A sorrendet a törvény szelleme és betűje szerint betartották.

Az első csoportba (clasisba) a következő személyeket helyezték:

a) a Cridatárius kocsisának Marosi Jánosnak fizetetlenül maradt bére – 90 rajnai forint;

b) a bolti inasnak Bogoz Gergely hátra maradt két esztendei bére 80 rajnai forint;

c) a szolgálonak Marcellának hátra maradt esztendei bére 210 rajnai forint, 30 krajcár;

d) a Cridának a Felsőleges Fő Igazgató Tanács által ki hirdetett taxa értéke 27 rajnai forint, 30 krajcár;

e) a Felsőleges Királyi Fő Igazgató Tanács által a Mercantile Fórum gyűlésének levezetésére kirendelték a főkirálybíró, akinek hét alkalommal való napidíja 175 rajnai forint;

f) a cridális per folytatására szükséges papiros ára a clasificatoria sententia taxájával együtt 16 rajnai forint;

g) háromszor fórum taxája 15 rajnai forint, minthogy a fórum tagjainak fizetése nincs;

h) a Litis Curátornak négy szesszióon való megjelenéséért és az előadásokért 35 rajnai forint;

i) a Massa curátornak törvényes jutalma 50 rajnai forint;

j) azon boltinak taxája melyben az cridatáriusnak bírói zár alá helyezett bolti és egyéb portékái mindaddig tartanak míg a hitelezők ki nem elégítetnek 80 rajnai forint;

k) A massa conscriptiójára és licitációkra ki rendelt személyeknek napi fizetése, „annyi napokra az hány napokat eltöltöttek, vagy tölteni fognak a massa curátor által quietantia mellett fizetessék ki napjára egy forintjával számlálván”;

l) császári királyi kötelező hozzájárulás 17 rajnai forint, 30 krajcár, valutában.

A második „classisba” került a gyergyószentmiklósi örmény eklézsia követelése, Balázs Károly nyugalmazott kapitány, Veress Ferenc aszeszor, nemes Deér Félix aszeszor. A harmadik „classisról” nem történt említés.

A negyedik „classisba” a következő hitelezők kerültek: Megyessai István bécsi kereskedő, Málágets Miklós pesti kereskedő, Rudolf János és György kereskedő társaság, Reits és Frajburg pesti kereskedők, özvegy Kapdebó Jakabné Czárán Helena, gyergyóalfalvi néhai Mándoki József özvegye és árvái, gyergyóújfalvi huszár Barabás Jakab, gyergyószentmiklósi Tamás Péter özvegye, tekerőpataki tisztelendő plébános Keresztes János, néhai Lukács János özvegye a Vertán, Antalfi Márton ebesfalvi kereskedő, Deér Félix, Chimetáns Antal, Löbel Kurátis Moyses pesti kereskedő, Goldberger Ferencz és fiai, ugyancsak pesti kereskedők.

A cridatárius fiai, Bángi Gergely és Bángi Tódor javai mentesültek apjuk vagyoni felmérésétől, és őket nem kötelezték a szülői adósság kifizetésére.

A bécsi és a pesti kereskedők tiltakoztak az ellen, hogy a negyedik classisba kerültek. A classisok megállapítására azért volt szükség, mivel ezek alapján számították ki a tartozások visszafizetésének mértékét. Mivel a cridatárius tartozásai jóval meghaladták vagyoni állapotát, az utóbbi két classisba tartozók csak jelentéktelen részét kaphatták meg kölcsöneiknek. A bécsi és a pesti kereskedők tehát tiltakoztak az ellen, hogy a negyedik classisba kerültek. Így Kállai Ferenc kérte a szerződések kiadását. Végül is a Kereskedői Szék a „contractusok” másolatait adta ki. A perek 1826. május 30-án, június 1-én és július 21-én is folytatódtak.

5) A leghosszabb és legnagyobb vihart felkavaró csődeljárás **Czárán József** kereskedő esete volt, akit 1834-ben kiraboltak az útonállók, akik megfosztották őt „6850 darabból” álló „aranyaitól”. Czárán József 1836-ban megfogalmazott panaszlevelében a következőképpen mutatta be a tönkremenését okozó tragikus esetet:

„Most esztendeje szokott kereskedésem végett Moldovában utazék, ottan a tolvajoktól fel prédáltattam, minden vagyonomtól megfosztattam: ezen végső romlásomat okozó ki raboltatásom aránt a míg a moldovai törvény hatóságoknál ki nyomozó segedelmekért fáradoztam feles idő tölt, de ottan más segedelmek nélkül károm pótoltatásába nem előmenetelesítettven, ki jöttem, hogy itteni folyamodásaim által nyerhesek a szomszéd Moldovába lévő Agentiához engemet segedelmező parantsolatot, míg ebben úgy annak meg mutatására, hogy minemű kereskedést folytattam arról szóló bizonyítmányok szerzésében fáradnék, itten hitelezőim engemet bíránknál le tiltottak”

Ekkor Czárán József vissza akart térni Moldovába, ott lévő vagyonának pénzzé tévése érdekében, mellyel egyrészt kifizethette volna hitelezőit, másrészt pedig a Kárpátokon túli barátai részéről segítséget remélt az őt kirabló személyek azonosításában vagy kinyomozásában. Hitelezői azonban arra gondoltak, hogy meg akar szökni előlük és a királybírónál megakadályozták, hogy útlevelet kapjon moldvai útjára. Czárán József helyzetét a következőképpen mutatta be a Királyi Fő Igazgató Tanácshoz címzett levelében:

„Ezen keserves szörnyű állásaim, és végső elesésem között támogató reményel vala biztató, az Moldovában – Bojér Aga Manulátyi pusztáján lévő tanyámnál találtató feles vagyonom, hogy abból nagyobbára hitelezőimet ki elégíthetem, mire nézve gyakor izben könyörögtem creditoraimnak, hogy engemet Moldovába bé botsátani engedjenek – rész szerént, hogy fel prédáltatásom után nyomozhassak, de leg inkább, hogy tanyámon lévő 25000 rajnai forintot érő vagyonomat kezemhez vehetvén, azzal magamon segél-

thessek, – de sem szívet ható könyörgéseim, sem azon biztatásom, hogy moldovai vagyonomból ki elégítem kő szívű creditoraimat arra nem bágyíthatták, hogy engemet bé menni engedjenek a mit is sub A alázatosan bizonyítok, ekkor kéntelen voltam Cridát jelenteni – mely is a szokott⁴ törvényes módtételek szerént felvétvén, és folyamatban hozatván.”

A gyergyószentmiklósi örmény kereskedő a cridát 1835. március 11-én jelentette be a Mercantile Fórumnak. A jegyzőkönyv szerint „...alázatos jelentése Czárán Jósefnek melyben kinyilatkoztatván, hogy a múlt esztendő decembri hónapban Moldovában menő utyában a tolvajok által felpredáltatván, már a maga hitelezőinek kielégítésekre elégtelen lévén, kéntelen Cridát jelenteni, bé adván activus statussát és passívus statussát is az ezen hazában, úgy magyarországi hitelezőkre is”.

A bejelentés alapján a Mercantile Forum vezetősége a következő határozatot hozta: „A beadott lajstrom szerént az activus status felvételére, és betsü szerént való sequestrátiójára kirendeltetnek Fitzus László és Tömösvári Bogdán atyánkfiai, hogy a lajstrom szerént mindeneket számban vegyenek, és hütt(eskü) mellett, amit Crida alá tennének, számban vegyenek, és meg is betsültessenek, és a további rendelés megtétele végett a fórumnak referáljanak. Massa Curátornak rendeltetik Fitzus László esküdt atyánkfia”.

Czárán József azt hitte, hogy a crida meghirdetésével hitelezői nem fogják megakadályozni útlevele megszerzésében moldvai útja biztosítása céljából. A valóságban a hitelezők a továbbiakban is meggátolták az útlevél megszerzését. Válaszképpen Czárán József felmutatta Aga Manulatyí bojár hívólevelét és a „Jászvásári (Iași) Császári Agentia” utasítását, melyről 1835. szeptember 30-án Kápdébó Eugénius, a Mercantile Fórum jegyzője a következő vallomást tette: „Bizonyítvány, melynek erejénél fogva én alább írt hiteles bizonytságot tészek arról, hogy folyó esztendőben bizonyosan nem emlékezek, januárus–februárus vagy március hónapjaiban

Moldovából Czárán József úrhoz két német nyelven írott, s intézett felszólító leveleket láttam, és én magam olvastam, az első volt egy a moldvai bojárok közül, a mint emlékezek: Ágá Manuláyi nevezetűtől, a melyben nevezett Czárán urat a Moldovába való menésre sürgeti, és mintegy bíztatja, hogy el ne csüggedjen – a második volt ugyan Moldovai Jassi Császári Királyi Agentiától, s melyben többször érdeklét Czáránt fel szólítja, és 15 napi terminust téssen, az (de időre bizonyosan nem emlékezek) hogy ha Czárán úr azon határozott időre Moldovába bé nem megyen, és magát az ottani Császári Királyi Agentiánál bé nem jelnti, a tisztelt Agentia Czárán József úrnak ottani vagyonyára minden bizonytal kezet téssen el adattya és az abból – Czáránnak moldovai hitelezői között a bé gyűlő summát el ossza. – Melynek így létéről, ezt nevem aláírásával, s szokott pecsétemmel meg erősítvén ha az szükség kívánná, hittel is bé bizonyítani kész vagyok”.

Hitelezői azonban ezen hívólevelek és utasítások ellenére is megakadályozták adósuknak Moldovába való visszautazását. Czárán József azonban kitartóan követelte útlevelének kiadását. A Mercantile Fórum 1835. március 27-i jegyzőkönyvében található egyik kérésében a következőket olvashatjuk: „Cridatarius Czárán Joseff egy protestációra -jelentést ad bé azért, hogy az ide való creditorok nem akarnak abban meg egyezni hogy nékie Moldovába léendő mehetésre és a károsítása kikeresésére úti levél adathassék.

Minthogy ezen Mercantéle Fórum is rendeletet bátorságosítatva a creditorok ellenkezésekre passuálist adni azért jelentsék fel a Kegyelmes Királyi Guberniumnak a passuális megnyerhetése tárgyában”.

Moldvai üzlettársai látták Czárán József tehetetlenségét hitelezőinek akadályoztatásaival szemben, a gyergyószentrüklosi kereskedőt tönkrement személynek nyilvánították, és vagyonát felosztották egymás között. Czárán József a Fő Igazgató Tanácshoz címzett levelében a következőképpen mutatta be moldvai útjának megaka-

dályozása után kialakult siralmas helyzetét: „több rendben kértem bé bocsájtásomat, de hitelezőim abban ellent állottak – bárha másám bé menetelemmel nem fogyhatott sőt szersentsés járásommal adósságaim felibe nőhetett volna – így tünődés, félelem és remény-ség között telének egy néhány holnapok amíg meg nem érkezzék az engemet földhöz sújtó tudósítás, hogy igen kevés moldovai hitelezőim, kiknek tanyám földje esztendei árendájával ha tartoztam, akik engemet fel segítés ígérete mellett hívtak több ízben le tartoztatásom ideje alatt bé – amint sub C. bizonyos, s hogy nem mehettem, minden vagyonomot kapsira hányták, és magok között minden árverés nélkül csak elosztották. Ezzel engemet a legszegényebb emberek sorába helyeztetek. Keserves tudósítást nyomba követte Excelentziátoknak azon kegyelmes, és sub D. mellékelt parantsolattya, melynél fogva köteleztetem minden esetre Moldvába bé menni, s ott, hogy ha szép szerént bé nem mennék, bé is fognak kísértetni – Remélem Excelentziátok – a Nemes Mercantile Fórumnak idei mártius 27-ről fel nyíttott kérelmére azon legkegyelmesebb indító okból méltóztattak ezen kegyelmes parantsolatot le küldeni, hogy moldovai vagyonom meg tartásától, és felprédálóim ki nyomozásától el ne essem, – de fájdalom! ezen második csapásom, az, hogy moldovai kevés hitelezőim magok között vagyonomat fel osztatták, személyes bé menetelemmel sem tudok segíteni, mert ha én azon bojérokkal Moldovában perbe akarok szállani, akkor nékem ezreimnek kellene a zsebembe lenni, – nem az első is az felprédáltatásomon, mert már a rablók gonosz cselekedeteknek nagyon meg hült a nyoma, s mind ezen okok mellett nékem mint cridatáriusnak minden napi kenyereket is mások adakozásától kellettén várni, mintsem arra semmi költségem, hogy Moldovát meg járhassem – ezen okokra nézve.

Mélységes alázatossággal folyamodok Excelentziátok nagy lelkű kegyelmes színe eleibe, méltóztasson atyai kegyelmessége

szerint öreg szerentsétlen fejemet attól, hogy Moldvába az hová már nintsen miért mennem, bé kísértettessen...”

A hitelezők a crida megszervezésével sem voltak megelégedve és belekötöttek a Litis Curátor személyébe. Kábdebó Jakab és Eránosz Miklós „creditorok” tiltakoztak a crida szervezőjével szemben. A korabeli jegyzőkönyv szerint „Kápdebó Jakab személyese és Eránosz Miklós hitelezők ellenvetést tesznek Litis Curator Fleischer Károly ellen”. A Kereskedői Szék azonban visszautasította a hitelezők követelését, és megerősítette a litis curátort a cridális perben.

A hitelezők a tönkrement kereskedő unokaöccsének, Czárán Antalnak a vagyonát is bele akarták tenni a cridába. Ennek véghezviteléért még az erőszak alkalmazásának a lehetőségétől sem riadtak vissza. Eránosz Miklósnak ilyen irányú megkeresésére Noptsa Elek a Fő Igazgató Tanács igazgatója ezen kérés véghezvitelének a megvalósíthatatlanságát 1836. szeptember 26-án a következőképpen magyarázta: „Eránosz másképp Drágán Miklós azon kérelme iránt melynél fogva Czárán Antal ellen bizonyos adósság felvétele végett városi köz erőt kért rendeltetni tavalyi május 4-ről, s idei július 4-ről ide tett két rendbéli jelentéseikre kegyelmeteknek a felküdött záradékok vissza utasítások mellett ezennel vissza íratik, hogy mivel a jelen egyenetlenségben oly kérdések fordulnak elő melyek rendes bírói fontolást méltán érdemelnek, különösen pedig itten azt kell elhatározni, hogy valyon az elő mutatott, s Czárán Josef mint fizető által subscribált kötelező levél erejénél fogva lehet-e Czárán Antalt is szorítani a fele fizetésre vagy sem? de különben is ezen követelés a Czárán Josef elleni concursusban előfordul, – melyre nézve a kegyelmetek által ajánlott városi köz erőt applacidálni annál kevésbé lehet, mivel tavalyi februárius 10-ik napjáról hozott ítéletek által tsak az executorok ki küldése határozott meg, s azoknak munkálkodása ellentállással megakadályoztatva, s következőleg a litis pendentia elenyészve, nem volt, mi is kegyelmeteknek az illető felek értesítése végett megíratik”.

A hitelezők a következő időszakban is tiltakoztak a Massa Curator és a Bonorum Curator tevékenységével szemben. Noptsa Elek a Mercantile Fórumhoz írt, 1836. július 26-i levelében egyetértett a hitelezők által kért *credalis per* megállítással és a *Cridális Norma* betartásával. A Királyi Fő Igazgató Tanács vezetője a *concurialis per* megállítással kapcsolatos döntését a következőképpen hozta az érintettek tudomására: „Kegyelmeteknek a Czárán Josef *credalis massája* miként lett *pertractáltatása* iránt a folyó hónap 1-ső napjáról ide tett jelentésekre a fel küldött zárandok vissza utasítása mellett vissza íratik, hogy az 1772-ik esztendőben költ és szoros megtartás végett minden törvényhatóságoknak ki íratott *credális normában* meg vagyon határozva, hogy midőn az adós eladósodott állapotját maga jelenti fel a bíró az *activus* és *paszivus* státus ki nyilatkozása után tartozzék e hitelezőket *terminus* ki szabása mellett *comisió* eleibe öszve hívni, s az *activus*, és *paszivus* státust vélek oly végre közölni, hogy a beadott inventáriumot az adós által hűtellel (esküvel) megerősítendő defterekkel öszvevetvén vagy ön magok bilántsot készítsenek, vagy pedig ha a kereskedéshez nem értenének két, a bíró által kirendelendő kereskedők által készítesenek, s annak beadása mellett nyilatkoztassák ki, hogy némely eltitkolt vagyonok iránt, vagy pedig az iránt, hogy az adós fizethetne és csak a hitelezők meg csalására jelentett *credát* – kifogást akarnak-e tenni? vagy pedig a meg indítandó *concursuális perben* meg egyeznek?

Mivel pedig a fel küldött írományok össze vetéséből világos az, hogy kegyelmetek a *credális norma* ezen jóltevő rendszabásait minden részben pontosan teljesíteni el mulatták, s nem állván ellent az, hogy a hitelezőknek nagy része, vagyis inkább Czárán Antalón a *credatárius* Czárán Josef unoka ötsén kívül /: a ki a többi hitelezők által éppen avval vádoltatik, hogy a *concursus*t az adóssal alaposan egyett értve csak mint tetetett hitelező forgattya, s a vagyon nagy részét a többi hitelezők kárára és hátra maradására eltitkolta /: minnyájan a *concursuális per* meg indításában nem

edgyeznek meg, sőt annak innepélyesen ellent mondtak, mégis kegyelmetek a cridális pert itéletesen meg állították, és cridális norma tiszta s félremagyarázhatatlan szavai ellen a hitelezők meg hallgatásán, s akaratyán kívül nem kapván azoknak ellentmondására oly massa curátort mertek tenni kinek a massához semmi követelése nintsen, s a ki a litis curátorral egyetemben avval vádoltatik, hogy a cridatáriussal és annak feleségével, s unoka ötsével alattomos egyetértésben van, s a bonorum curátor kinevezhetése jussát nyilván magának tulajdonítja, – mindezen okokért a Királyi Fő Kormány kegyelmeteknek idei januárus 11-ről a concursualis per megállítása iránt hozott határozásokat ezennel meg semmisíti, s ezen tárgyat azon állapotba vissza tételni határozza, hogy a ki szabandó terminusra össze hivattatván a hitelezők ők határozhassák meg, hogy cridális pertractációt kívánnak-e, vagy sem? kiknek hatalmokban fog állani a crida esetében valakit a magok kebelekből, vagy akár kit mást, kit akarni fognak szavazatok többségével bonorum curátornak választani vagy pedig az eltitkolt javak iránt kifogást tenni, s az e részben közben jött csalárdságot bébizonyítani.

Mely határozás kegyelmeteknek az illető felek értesítése végett oly hozzá adással iratik meg, hogy a litis curátor tételében mely a norma szerint kegyelmetek illeti, mindenekor az iránt gondoskodjanak, hogy azok törvényes kifogás alá valók ne legyenek”.

Az örmény Mercantile Fórum bírāja, nótáriusa és szenátorai ezen jelentgetések után védelmük alá vették Czárán Józsefet. A gyergyószentmiklósi kereskedő tragikus sorsának alakulását ugyanis összefüggésbe hozták a hitelezők rosszindulatú magatartásával, moldvai útjának megakadályozásával. Mivel memorandumuk a tönkrement kereskedővel szembeni együttérzést, humánus magatartást tükröz, közlését szükségesnek tartjuk: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantéle Fórum actualis bírāja, több szenátorai és hütös nótáriusa, adjuk tudására mindeneknek, hogy a midőn folyó 1836-ik évben januárusnak 21-ik napján az ezen Mercantéle Fórumot illető tárgyaknak eligazítások végett öszve gyülekezve lettünk volna akkoron szó-

szólója által Cridatárius Czárán Josef ezen Mercantéle Fórumtól élő szóval azt kívánta, hogy arról hitelesítő-írást adtak, hogy mi okon és kik által tartoztatott mind eddig a Moldovába menő uttyától? – Kiknek méltó kérését igazságosnak tanálván, az ezen Mercantéle Fórum jegyző könyve utasításából hiteles bizonytságot tészünk arról, hogy minek utána, ma könyörgő Czárán Josef az 1834-ik esztendő X^{ber} (december) havában az almásmezői passuson bizonyos summa pénzzel Moldovába menni szándékozott volna, a moldovai részen, ön állíttása szerint, a magával vitt vagyonyától megfosztatván, kéntelen vala ide maga lakta földére vissza térni, és minek utána itten az ön szerentsétlen sorsát valósító bizonyítá-sait kikereste volna, az akkori actualis, és subscribált bíró atya-fiaitól a Moldovába mehető passuálisnak megnyerhetésére ajánló levelet kért kiadatni, és ebben az esetben a Nemes Fő Királyi Bíró úrhoz is folyamodván, vissza utasított az ezen Mercantéle Fórumhoz az szükséges ajánló levélnek megnyerhetése végett, de minthogy az honni creditorok közül Kápdebó Jakab plenipotentiá-riusa helyi Kritsa Lukács, és ugyan helyi Eránosz Miklós a könyörgő Czárán Josef Moldovába való bébotsátatásának ellene mondtak, és azért az ellene mondás ellen ezen fórum és valamint bíró atyánk-fiai, a passuális megnyerhetésére Czárán Josefet nem ajánlhatta. Ezen esetben Czárán Josef a Protocollum tartása szerint még múlt 1834-ik esztendei mártius 27-én 36. szám alatt ön maga protestatió-ját adta bé ezen fórumnak a fenn érdekllett creditorok tilalmazásai ellen, hogy a maga kárainak kikeresésére Moldovába nem botsát-tatik, a midőn is ezen Mercantéle Fórum a maga e tárgyban kíván-tató utasítására nézve, mind az creditorok ellenkezéseket, mind a Czárán Josef protestatióját a Felsőges Királyi Gubernium eleibe terjesztette, további utasítást esedezván és ekkor a Felsőges Királyi Guberium Czárán Josef részére a Moldovába való bémenetelre hat hónapi szabadságot magában foglaló passualist küldött, oly paran-tsolatot, hogy ha valami nevezetes gátoló akadály nem ellenzené, a könyörgőnek a passuális olyan utasítással adattassék által, hogy

magát a könyörgő a Jassi Cs.(ászári) Királyi Agentiánál annál is inkább béjelenteni el ne mulassa, hogy legyen a tisztelt Kir. Gubernium a Császári Agentiát, hogy Czárán Josefnek kárai kikeresésében illő segedelemmel legyen, megtanálta volna, de ekkor is creditor Kápdebó Jakab plenipotentiáriusa passuálisnak kiadatását ellenzette, és már akkor Czárán Josef kéntelen vala Cridát jelenteni, mely fel is jelentetett a Felsőges Királyi Guberniumhoz, és mint cridatárius ki is hirdettetett.

Mivel, hogy ezen letartóztatás által az cridatárius Czárán Josef egész múlt 1835-iki 8^{-ber} (október) 5-éig a maga ügyében hátráltatott, és Moldovában bé sem mehetett, maga a Tekintetes Királyi Gubernium újabb kegyelmes parantsolatya által azt méltóztatott rendelni, hogy Czárán Josef töstént a Moldovába léendő menetelre szoríttassék, hogy magát a tisztelt agentiánál béjelentse, mely alkalmatossággal a passuálissal meg is kénáltatott de már ekkor mivel itten minden vagyonyai crida alá sequestráltatott szegény sorsa már elégtelen vala az hosszas utazásra és azért hogy a Tekintetes Királyi Guberniumnak e tárgyban költ újabb parantsolatyanak elégtételt eskessék a Tekintetes Fő Királyi Bíró úr rendelése nyomán ezen Mercantéle Fórum múlt 1835-ik esztendei 9^{-ber} (november) 26-án 118. szám alatt az cridatárius Czárán Josefnek sequestrált Massájából száz rajnai forintokat visz Moldovában leendő bémeheítésre úti költségül rendelt, mind azon által a cridális pernek minjárt másnap következésével személyes hon maradása megkivántatott, és a cridális pernek a creditorok által felfüggesztetett, ezennel a nagyon tisztelt Királyi Gubernium Passuális-Levele, és a kiszabott száz rajnai forintot a Moldovába lehető bémenetelre a könyörgőnek által is adattatnak. Melyeknek igazságokról, és így létekről adjuk ezen tisztas bizonyság levelünköt a Mercantéle Fórumnak Gyergyó Szent Miklóson fenn írt esztendőben, napon tartott gyűléséből”.

A Cridális Norma értelmében összeírták a cridát jelentett gyergyószentmiklósi kereskedő tartozásait, illetve a neki tartozókat. 1837. március 6-án a cridával foglalkozó biztosok és esküdtek a következő kimutatásokat készítették Czárán József tartozásairól:

Rendi szám	Debet nemei	Váltóban Rf	Kr
1	Az nr. 2 conscriptio szerint kün-heverő adósságok vannak 15 számmal mind öszve	1016	
2	A 16 szám alatti lovat Tölgyesről Mánya János vette által, és tőle megint a cridatarius		
3	Az 17 szám alatti ló helyben szerentsétlen tűz által elégett		
4	18 szám alatti szakasz széna köz-táros seprösi Czárán Josef úr által hibáson adat-tatott fel mert nintsen		
5	A feljegyzett tulajdon házi bútorok licitá-cion eladattatván a Bp. licitáción is instru-mentum szerint pénz bégyült in summa	346	33
6	Cs. Kir. Tölgyesi T. 30-di Hivaltaltól bollé-ták váltságába kapott, de még a massába bé nem tétetődött	294	
7	Amik az eleség pont alatt feliratottak, azok a cridatarius állította szerint a massába bé nem jöhetnek, mivel a midőn Czárán Josef megházasodott, özvegyet vévén feleségül, hozzá költözött, és az aszonyhoz lett által költözésekor több holmi efféléket talált ottan, mint ezen feljegyzések, – úgy		
8	Az egy szerviz ezüstnémű is a cridariusnak lett hütése (esküje) után a feladás szerint, nem a massához tartozó, mivel azt a feleségének dos gyanánt adta ez előtt több esztendőekkel. Még ezeken kívül		
9	Moldovában árendába birt pusztáján volt. a) 180 darab gulya jármos ökrök, tehének , 1-2 esztendős tulkokból álló b) 13 darab ló c) 40 kalondja-bugja, széna		

Rendi szám	Debet nemei	Váltóban Rf	Kr
	d) 2000 véka török-búza e) 50 köböl búza vetés és f) több szekerek 9-8 vasas-eke jármaival, egyéb vas, s fa eszközök, amelyek ottan, a feladás szerint elpredáltattak vesztegetve eladatottak, és az oda való creditor Boér Ágá Manulatyi által elfoglaltattak.	1656	33
	summa váltóban Rf		

Czárán József hitelezőinek nevei

Tartozás

1. Magyar Országban lakó Kápdebó Jakabnak	12000
2. Gyergyó Szent Miklóson Czárán Antalnak	18000
3. Gy. Sz. Miklóson Eránosz Miklósnak és feleségének	5515
4. Gy. Sz. Miklóson Mánya Jánosnak szolgálat bérébe	500
5. Moldovában Petratyész Dobú Görögnek	1100 arany af. 11 40x 12833 20
6. Moldovában Dumitru Görögnek	1050 arany 12250
7. Moldovában Manulátyi	1000 arany 11666 40
8. Moldovában Berka Szuditnak	1030 arany 12250
9. Moldovában Juonika Görögnek	400 arany 4666 40
10. Moldovában Frántzosz Örménynek	400 arany 4666 40
11. Moldovában Anusz Görögnek	200 arany 2333 20
12. Moldovába Özvegy Nasztaszinének	200 arany 2333 20

=====

summa váltóban Rf 99015

Az activumok és passzivumok összeírása után Czárán József a következő esküt tette vagyoni állapotának hitelességére vonatkozóan: „Én Czárán Josef esküszöm az élő Istenre ki leszen fiú és Szent Lélek egy bizony örök Isten, hogy úgy adja lelkem üdvösségit és minden világi szerentsémet amilyen igazán ki vallom és vallottam

tulajdon magam vagyonomat, melyek az creditorok ki elégitésekre szolgálnak – azért újabban is esküszöm, hogy a mint már az régius urak fel jegyezték, és mostan is előttem fel olvastatott annál több vagyonom sem azon időben nem volt, sem mostan is nintsen úgy az iránt is esküszöm az élő Istenre, hogy a mely ezüst némű fenforog, és a feleségem magáénak tartya azokat én boldog állapotomban, magam vásároltam Pesten mivel egyéb dost nem is ígértem volt, Isten engemet úgy segélyen és úgy adja lelkem és onnan lett megérkezésemmek a feleségemnek dos gyanánt adtam”.

A tartozások összeírása után 1838. július 5-én a Massa Curator, Kritsa Lukáts jelezte, hogy Czárán József tartozásaiba bele kell számítani Czárán Antalnak a cridatáriussal szembeni 500 forintos tartozását. Mint írja: „Gyergyó Szent Miklósi mostan Moldovába tartozkodó Nemes Czárán Antal, a cridatárius Czárán Josef massájához tartozik obligatió szerént 500 Rf-tal, s maga Czárán Josef is az inventarium szerént mindent nem adott számba sőt magok a comiszáriusok azt jegyzik az inventáriumba, hogy kezén maradt, s későbbre a vámból vissza kapott summát is elköltötte: Instálok tehát Nemes Kereskedői Széknek ezek aránt a szükséges rendelést megtenni, s mindent a massához bé adattatni rendelni...”

Ezzel szemben Tömösvári Mária, Czárán Józsefné ezüst szervizének a massából való kivételét kérte, mivel ez az ő hozományához tartozott. A Királybíróhoz és a Mercantile Fórumhoz címzett levelében a cridatárius felesége a következőképpen fogalmazott: „A füllnek félelme miatt, bátorságnak okaiért egy szerviz asztali ezüst néműnek jobbra zár alatt bé tettem volt az Eránosz János uram által használt kő boltban és ottan is tartatott, de a midőn szerentsétlen férjem Czárán Josef a tudva lévő molduvai utyában fel prédáltatván, vele volt vagyonától megfosztatott és azért kéntelen is vala a Nemes Fórum előtt cridát jelenteni – akkor substitutus bíróságot viselt idősebb Kritsa Péter úr az én tulajdon ezüst servisemet

minden felsőbbi parantsolat, vagy ítélet nélkül maga hatalmából magához vitette és sokszori sürgetésre is kiadni el tagadá.

Ez iránt mint az előtt is könyörgő levelemet bé nyújtottam vala a Tekintetes Király Bíró úr elnöksége alatt tartatott Mercantéle Fórum eleiben, de semmi választ nem nyerhettem, hogy Kritsa Péter úr az én tulajdon vagyonomot, mely az szerentsétlen férjem vagyonához, vagy adossága ki fizetéséhez nem tartozhatik miért tartya magánál hatalmason, azért alázatosan könyörgök a Tekintetes Proses urnak és Mercantile Fórumnak méltóztassék tulajdon vagyonom ki adattását meg parantsolni, és ha meg nem eshető volna engem válasz által tudossá tenni.”

A Massa összeállításánál a Massa Curator az 1. gyalogezredhez és a tízes lovasszázadhoz fordult a gyalog- és huszárkatonáknak Czárán Józseffel szembeni adósságaiknak kifizetése érdekében. A Mercantile Fórum 1838. október 17-i ülésén ezzel kapcsolatban a következő szöveget hagyták jóvá: „Helyi Cridatárius Czárán Josef Massa Curatorának tisztelettel ide mellékelt, könyörgő levélből és az arra adott válaszból nem terheltek a kérés foglalattját kinézni, mire az helyi Mercantile Fórumnak e tárgyban tett sürgető kérésre mai határozása nyomán hivatalos tisztelettel kértetik a Nemes Század, abból a tekintetből, hogy a fenn forgó Cridalis Massa summarissime eláttathassék ne terheltesen a megjegyzett, gyalog székely, katona atyafiaikat mentől elébb, rövidebb uton, a megfizetésre reá szoritani, és a tartozásokat a massához leendő beadásra rendelni”.

1840. január 2-án „a kihirdetett csődületre” megjelentek a hitelezők, akik a Litis Curátornak megfogalmazták kérdéseiket, észrevételeiket, majd egyetértettek az itt megfogalmazott „Clasificatoria Sententia” szövegével, melynek megfogalmazója tulajdonképpen összefoglalta Czárán József Cridális perét 1840 januárjáig. A hitelezők által is elfogadott szöveg a következő:

„Classificatoria Sententia

Hogy Gyergyó Szent Miklósi Örmény Czárán Josef, volt Kereskedő, a szomszéd Moldovai Birodalomban nyert, úti levél melletti utyában, a hová gyakorolni szokott marhás kereskedés folytatása tekintetéből még 1834-ik évi, X^{ber} (december) hónapjában, bémenni szándékozik vala, némely uton-álló tolvajoktól megtámadtatott, és akkor a magával kereskedésre vitt 6850 darab császári aranyától megfosztatott, kéntelenített a meg károsodott Czárán Josef hazájába azonnal vissza térni és helyben ön állapotjáról, s kereskedése folytatásáról hiteles bizonyítványokat szerezni, és így azokkal ellátva, tetemes kára kinyomoztatása végett újból nyerendő úti-levél mellett Moldovába bémenni, azonban észre vévén a meg károsítotnak ebbéli szándékát helyi némely hitelezői, kik is ünnepélyes óvást tettek ezen Mercantéle Fórum színe előtt, ne talántán a könyörgő Czárán Josefnek a Moldovába való mehetésre úti-levél adatassék, de sőt ön keresetyét bátorságosítására nézt jó fizető kezesség, vagy elegendő cautió adásra szorítottassék, mire.

A már ily tetemesen megkárosodott Czárán Josef látván ezen szándékábani meggátoltatását és e miatt tapasztalván azt is, hogy míg a meglévő activus státusa nem elegendő hitelezőinek tökéletes kielégítésekre, sőt a passivus státussa többszörösön felyül haladva az activumot, kéntelenített különös könyörgő-levele által még 1835-ik mártius 11-én 45. szám alatt Cridát jelenteni, ön activus és passivus státussát is beadván, a melyre ezen Mercantéle Fórum sem mulatta el a Cridális Norma útmutatásául a már cridát jelentett Czárán Josefnek meg hütöltetése után, a még meglévő tulajdon massája általvételére annak összeírására megbetsültetésre, és árverés utyáni eladásra kebeléből biztosokat kibotsájtani, úgy a begyülemdő summa számbavételére ideigleni Massa Curátort rendelni, nem csak, hanem a hitelezőinek összejövetelekre, az ezen Mercantéle Fórumnak 1835-ik évi július 27-ről 84. szám alatt költ

határozata nyomán, ugyan ezen évi november 27-ik napján, reggeli 9 órakor Gyergyó Szent Miklóson tartandó hitelezői csődületet határozni amelyis a Felséges Kir. Fő Kormány által a szokott módon ki hirdettetett és a fenn forgó cridális procesusok által, nyomán, az ezen Mercantéle Fórumnak 1835-ik évi 9^{-ber} (november) 23-ról 115. szám alatti alázatos kérésére a Nemes Szék részéről Nagy Batzoni Tekintetes Baló Josef úr a Nemes Gyergyó Szék Király Bírāja, elnökül rendeltetett melyeknek következeskül a hitelezői – csődületre határozott napon már a kirendeltetett elnök előlülése alatt megjelentek az megbukott Czárán Josef hitelezői közül úm. Kápdebó Jakab személyese Kritsa Lukács, Czárán Antal, Mánya János, Erászosz Kristof, s Miklós testvérek, és a megbukott kereskedőnek neje Temesvári Mária, a kik is keresetyeikről szóló kötelező-leveleik massáit különös könyörgő-levelek mellett beadván, az e napon rendeltetett litis curátornak minden oklevelek által adattatott oly meghagyással mi szerint mind a két felek egymás elleni való ellenvetéseket három hetek alatt bé végezni igyekezvén ítélet alá botsátathassék, de a közbe jött némely kifogások, tett ellenvetések tekintetéből az egész per folyama halasztatván és csak is 1836-ik évi januárius 11-ik napján ezen Mercantéle Fórum által 9. szám alatt itéletesen ellátatván a crida megállíttatott, és hogy summarissimo processu ellátasék határoztatott, mely ítélet ellenébe némely hitelezők appellátiót jelentvén ugyan, de fel nem botsátatott, mivel summarissimo processu ellátatni határoztatott volt, hanem a jelentett recursus utyán a Felséges Királyi Fő Kormányhoz felvitetett, – erre méltóztatott a Felséges Királyi Fő Kormány 1836-ik évi július 19-ről 3824. I. szám alatt költ kegyelmes határozata következeskül a fenn forgó Cridális processusban a környülállásos tudósítás tételét megparantsolni, a melyre ezen Mercantéle Fórum részéről tartozó kötelesége szerint a parantsolt környülállásos tudósítás ugyan azon évi september 1-ő napjától 90. szám alatti határozat nyomán meg is

tétezt, ennek a lett a következtése, hogy a Felséges Királyi Fő Kormányának azon évi 5146. szám alatt költ kegyelmes rendelése szerint az egész *credalis procesus* kezdetett írni, állásban vissza tétezt parantsoltatván a jelen volt hitelezők kívánságára 1837-ik évi januárus 10-ik napja a hitelezők újbóli összejövelekre határnap is határozatott, a mikor is Kápdebó Jakab személyese és Eránosz Miklós megjelenvén, és a *Crida* megállításában meg nem egyezvén, az ellenbizonyíthatásokra idő haladékokat kértek, mely kéréseknek hely adattatván bizonyítások beadhatására következő februarius 14-ik napjáig idő haladék engedtetett, nem különben ez uttal a kifogás alá jött litis curátor helyébe más Nemes Gyergyói Szék egyik Tábla Bíró Wégh András úr litis – úgy a hitelezők által szó többséggel Kápdebó Jakab személyese Kritsa Lukács volt esküdt atyánk fia *massa-curátornak* megválasztattak.

Az újból határidőül tett napon a megbukott Czárán Józsefnek két hitelezői Kápdebó Jakab személyese, és Eránosz testvérek különös könyörgő-levelek nyomán a megbukottnak *activus* és *paszivus* státusát közöltetni, úgy a megbukottnak neje hasonlóul könyörgő-levele által, hogy a férje elfoglalt vagyonya közé volt helyettes bíró Kritsa Péter úr által egy szerviz ezüstnémüi letartoztattak, mint tulajdonát kiadatni kéri, a mely is a jelen volt két hitelezőkkel ön kérésekre közöltetvén, megint határidő tétezt, – de valamint ekkor, úgy még több versben is a két hitelezők különféle színű kérelmekkel a fenn forgó *credalis processust* akadályoztatván, mij végtére mind a csődületre megjelent hitelezők ön keresetek mivoltát, s azok támogatásaikra tett okaikat, mind pedig a litis curátor a fenn forgó *credalis massa* oltalmára ellenvetéseit, és megczáfolásait háromszori öszve-felelgetésekben megtévén 1838-ik évi október 9-ik napján ítélet alá botsáttatott.

Noha a két hitelezők Kápdebó Jakab személyese, és Eránosz testvérek ön keresetek mivoltát, s ellenvetéseik bizonyítását abban törekedtek megtenni, miszerént a *credát* jelentett Czárán József az

ön állítása szerint a magával vitt vagyontól Moldovában a tolvajok által meg nem fosztattatott volna, és hogy Czárán József az onoka eötte egyik hitelező Czárán Antalt, a ki a nagybátya Czárán Joseffel közkereskedésben lett volna, egy kézre dolgozván csak a többi hitelezők megkárosíttatásokra jelentett volna cridát, ezért azt kíványák, hogy a crida meg ne állíttasék, hanem Czárán Josef az onoka eötsével a megfizetésre szoríttasanak és méltó büntetés alá jöjjenek. De mivel valamint Czárán Antal ön keresete mivoltát, és a két hitelezők feladására tett ellenvetéseit, úgy ezen Mercantéle Fórum által újból és hogy Czárán Antal és nagybátya Czárán Joseffel köztárs lett volna, meg nem ítéltetett. De minthogy a két hitelezők ezen ítélettel meg nem elégedvén appellátiót jelentettek, a melynek a litis curátor ellene mondott, abból a tekintetből, hogy summarissime elláttatni, határoztatott, fel nem botsáttatni, recursus utyán a Nemes Királyi Fő Kormányhoz felvitetett, mind azon által mind a Nemes Királyi Fő Kormánynak 1839-dik évi januárus 11-ről 5271. I. szám alatt költ kegyelmes rendelése nyomán a két hitelezők folyamodásoknak azt hogy üdö után felvitt folyamodások vizsgálat alá nem vétethetnék, hely nem adatott, és mivel ezen nagyon tisztelt rendelésnek felolvasásakor és közhírré tételekor a személyesen jelen volt Kápdebó Jakab személyese Kritsa Lukács és Eránosz Kristóf, ezen Mercantéle Fórum színe előtt 1840-ik évi januárus 2-ik napján 5. szám alatt önkéntesen oly szóbeli nyilatkozatot tettek, mi szerint mind a két hitelezők is megnyugodván ezen Mercantéle Fórum ítéletében, a további való perlekedésről tökéletesen lemondottak, és azt tovább nem folytatják, mind ezekért semmi több ellenvetés nem lévén a classificatoria sententia a Cridális Norma utmutatása szerint készítettni határozatott. Mire megvizsgálván és bírói fontolóra vévén ezen Mercantéle Fórum mind a már cridatárius Czárán Josef csődületére megjelent hitelezőknek ön keresetyekről szóló kötelező-leveleiket, s azok támogatásaikra tett okaikat, mind pedig a litis curátornak a massa mozgatásaikra tett okokat, nem pedig a litis curátornak a massa oltalmára tett ellen-

vetéseit, úgy tanáztatik, hogy a megjelent hitelezők között csupán Cridatárius neje Temesvári Máriának különböző követelése lenne, a ki is a dosul nyert tulajdon ezüstműit, amelyek a férje vagyonyával elfoglaltatván, még mind végig in natura bírói zár alatt tanáztatnak, vissza adattatni kéri a többiek mind egy idomú chyrogratoriusok és mind, hogy valamint a cridatárius, úgy a cridális massája oltalmára rendeltetett Litis Curátor minden előfordult követeléseket megösmértek, nem tanáztatott szükségesnek, hogy a keresetek hüt(eskü) által legitimáltassanak – melyeknek is következőkéül a classificatio illetén sorral és móddal tétetni határozottatott..”

A clasificatoria sententia alapján megkezdődött a classisok elosztása, mely a következőképpen mutatott:

„Az I-ső classisban helyezettnek

1-ben A császári kir. contributió, a mely cridát jelentett 1834-ik évi 46. szám alatti rectificatiois tabella szerint áll rajnai forint 20. 18 krajcár pengőbe.

2-or A Moldvai Birodalomban hizlalás és szaporíttás végett tartott marhákról pascuratiois contributió, még pedig Méltóságos Tartományi Számvevő Hivatalnak.

a) A 1833-ik évi 8^{-ber} (október) 21-ről 4931. szám alatt költ specificatio szerinti összegből cridatarius Czárán Jósefen maradt conscripta.....rajnai forint 9. 35 krajcár

b) Úgy az 1834-ik évi X^{-ber} (december) 10-ről 6215. szám alatt költ specificatio szerént.....rajnai forint 5...46 krajcár

c) Hasonlóul 1835-ik évi augustus 14-ről 5192. számú specificatio szerént .....rajnai forint 28....17 krajcár

d) Végtere 1836-ik évi aprilis 2-ről 788. számú specificatio szerint.....rajnai forint 17..1 krajcár

amely mindősze téssen úm.....rajnai forint 60..39 krajcár

Váltóban téssen..... rajnai forint 151...3 forint ½ krajcár

3-ör A cridatárius szolgálójának egy évi bére öszvesen 21 rajnai forint váltóban.

4-er A crida suplicitációjáért a moldovai passus taxájával és Moldovába mehető, legitimált úti-költséggel rajnai forint 159 5 krajcár váltóban

5-ör A Nemes Fő Királyi Bíró úr által az 1796-ki Felséges Rescriptum tartalma szerint ezen Mercantéle Fórumhoz kirendeltetett elnök Nemes Gyergyó széki Tekintetes alkirály bíró Nagy Batzoni Baló József úrnak, a fenn forgó cridális per folytatásában 12 versben jelenvén meg ezen Mercantéle Fórum előlülésére, annyi napi diurnuma per rajnai forint 3, 2 krajcár úm., ez tészen rajnai forint 40 c.m.

6-er Tizenháromszori Fórum taxája minthogy az ezen Mercantéle Fórum tagjainak fizetések nintsen, és abba constitutionális díj, egy gyűlésre 2 rajnai forint pengőbe vagy on állítva tehát a 13 gyűlésre 26 rajnai forint pengőbe az az rajnai forint 65 váltóban.

7-er Jegyző Kápdébó Eugenius atyafiának a 13 sessiókért diurnuma, az ezen Mercantéle Fórumnak 1836-ik évi április 12-ről 7. szám alatt költ ítéletről fogva 2 rajnai forinttal pengőbe tészen váltóban rajnai forint 65 úgy s ezen Clasificatoria Sententia készítéséért 25 rajnai forint váltó, ezeken kívül a felek kivánságaira ezen cridális procesumban megkivántató expeditiókért a mely legitimáltatott öszvesen rajnai forint 28...30 krajcár úm. az actuárius Tóbiás József úrnak munkálatiért legitimáltatott 12 rajnai forint pengőbe.

Az első litis curátornak minden munkálatiért legitimáltatott 30 rajnai forint pengőbe

A 2-ik litis curátornak hasonlóul minden munkálatiért legitimáltatott rajnai forint 10.

A két rendbéli massa curátornak legitimáltatott a massa kiosztásáig rajnai forint 12.

Több rendbéli kibotsájtott biztosok diurnuma legitimáltatott öszvesen rajnai forint.

A II Classisban tétetődik

1-ször A cridatárius Czárán Józsefnek neje Temesvári Mária a massa ellen követelt csak is a dossára nézt aki is tisztán megmutatván azt, hogy a mostani férjével volt egybe keléskor dost ígért, és csak későbbben megvásárlott, és még most is in natura bírói zár alatt lévő egy szervisz ezüstnémüinek, mint tulajdon vagyonának kezéhez lévendő vissza adattatását követeli, és ez ellen a megjelent hitelezők is mit semmit bizonyítottak, azért az érdekllett, s kívánt egész ezüstnémü a birói zár alól feloldattatni, és a követelő nőnek, mint tulajdon dossát minden terük nélkül által adattatni határozottatott.

Mivel a fennebbi határozatok szerint a csődületre megjelent hitelezők között nem tanáltnak privilegizált hitelezők, azért mindnyájon úgy vétethetnek, mint Chytograptáriusok, (hitelezők) következképpen.

.....

A IV-ik classisban tétetődnek ily sorral úm.

1-ör A cridatárius Czárán József neje Temesvári Máriának 98 rajnai forintokróli keresetye a ki noha azt adja fel, hogy másod férje Czárán Józseffel lett öszve kelésekor egy tehén, és egy tinó tanáltatván az házánál azokat a férje 98 rajnai forintokon váltóban eladva, s az pénzt a kezéhez vette volna mint, tulajdonát vissza adatni kéri de mint hogy ezen summa nem úgy mint depositum, avagy paraphernális vagyon, hanem mint hitelezett summa tekin-tődik azért ezen classisban tételődött.

2-or Ugyan a cridatáriusnak unokaeöcse Czárán Antal a kinek kötelező-levél mellett 18000 rajnai forintokróli váltóban kereset-tye vagyon úgy

3-or Magyarországi Nemes Arad Vár megyében kereskedő Szabad Királyi Arad városi polgár Kápdebó Jakab hasonlóul köte-lező-levél mellett 12000 rajnai forintokról váltóban kereset-tye, – nem különben

4-er Gyergyó Szent Miklóson lakó örmény kereskedők Eránosz Kristóf s Miklós édes testvéreknek kötelező-levél mellett lévő összeg 5515 rajnai forintokról váltóban keresetek végtére.

5-ször Mánya Jánosnak kötelező-levél mellett 500 rajnai forintokról keresetye aki noha mint szolgáló béréből maradt tartozást az 1-ő Classisba tételni és a szerint a massából kifizetelni kéri, mindazonáltal minthogy ezen kötelező-levél melletti keresetin azért mivel szolgálat utáni számvetésből eredet, és a megfizetésre terminus tétel, mint hitel úgy tekintődven ezen classisba tételni határozatott.

Ezek után az ezen Mercantéle Fórumnak 1835-ik évi július 27-ről 84. szám alatt költ határozatnál fogva a cridatárius Czárán József ellen támadó, vagy támadható mind azon hitelezőknek akik közhirre tétel hitelezői csődületkor, magokat nem jelentették, örökös hallgatás határozatott.

Minthogy pedig a massának mennyiségi valósága a fenn forgó legitimált keresetekhez képest oly csekély, hogy abból a megjelent hitelezők részesedést nem remélhetnek, avagy ha igenis igen csekélyt, azért az hitelezők által követelt interes, s költségbeli kereseteknek classificációja szükség felettinek tanáztatott, mind azon által a törvények utasítások szerint az is, hogy ha a csődületre megjelent hitelezők, és minden követelők az ön keresetüknek telyes kielégítések meg nem nyerik, abban az esetben, ha a cridatarius Czárán József ide hátrébb kereskedés, vagy más akár mi módon is tehetős állapotban jöhetne, a megjelent minden hitelezőknek a lehető telyes kielégíthetéseket iránt a cridatáriusra de mindenkor regresusok vagydon határozatott mivel sem a megjelent némely hitelezők által, követelések szerint, az állított Czárán Antal a nagybátya Czárán Józseffel, hogy közkereskedésű társ lett volna, bé nem bizonyított, sem pedig a cridatarius, és ennek massa oltalmára rendeltetett litis curátor által az hogy köztárs lett volna nem erősített, sőt az e tárgyban Czárán Antalnak tett, s való-

sított jelentéséből tisztán kivehető, hogy Czárán Antal a nagybátyától már annak előtte jóval elkülönözött, annyival inkább, hogy az előmutatott kötelező levelek is azt nem valósítják, hogy azokat Czárán Antal úgy subscribálta volna mint társ, mind ezekért az is igazságosnak és törvényesnek tanáltatott, miszerint a többször érintett Czárán Antal a nagybátya Czárán József adósságainak megfizetésekre nem is szoríthatók, kivéve az olyan kötelező-leveleket, melyekben a Czárán Antal mint köztárs neve aláírásával kötelezve lennének, – továbbá meghatározatott az is, hogy ha a Classificált hitelezők közül némelyek ezen kimondott classificációval meg nem elégednének, és ennek ellenébe csupán is az elsőség iránt kívánnának vitatkozni, mindenki, a megjelent, s classificáltatott az ön remélhető classificáltathatása jobbitása észrevételeit hat hetek 3 napok alatt teljesítésbe vétetni igyekezzék, különben a ki tűzött határidő betelésével a fenn forgó czáraniana massa ezen classificatoria sententia szerint minden hátráltatás nélkül ki fog osztatni, végtére.

Minthogy sem a Massa Curator sem pedig a hitelezői csődületre megjelent minden követelők által nem követeltetett, annyival inkább bé nem bizonyított az, hogy a jeleni cridatárius letett hütte után az ön hitelezőinek kielégítetésekre kinyilatkoztatni kellett massát eltitkolta, ki nem nyilatkoztatta, avagy az ön hitelezőinek megkárosításokra, kijátszogatásokra a cridatárius valami álutakon csalárdságokkal élt volna. Mind ezekért a sokszor, érdeklött cridatárius Czárán József falimentáriusnak meg is tartathatik közönségesen ítéltetett”.

A „classisok” elosztása után a hitelezők között, Czárán József tárgyainak nagy részét árverezték. Az árverés szövegében, az összeírt javak mellett a vevők nevei és a tárgyaknak a licitáláson véglegesített értéke is jelezve van, mely a következő:

„Az 1836-ik esztendei januáriusnak 15-én cridatárius Czárán
Jósef conscribált javainak licitátió eladatott specificatiója

Rendi szám	Portékák nevei	Vevők nevei	Ára össze- ségesen váltóban rajnai forint	kraj- czár
1	1 réz gyertyatartó kajjárta	Köllő Imre	1	2
2	1 pár gyertyatartó nagyobb	Lajos a muzsikus	4	
3	1 pléh gyertyatartó	Mánya Lukáts		7
4	1 pléh gyertyatartó	Jakab Lukáts		33
5	1 kulats	Köllő Káplán		21
6	kulats	Lajos		40
7	1 hándsár	Lajos	5	48
8	1 puska	Bángi Tódor	5	
9	3 hám hozzá tartandókkal	Pista a Trombitás	6	20
10	8 pipa szár	Kápdebó Gergely		25
11	1 vas bélyeg	Bángi Tódor		43
12	1 bárad	Fitzus László		42
13	1 fejsze	Bángi Tódor	1	3
14	1 kis szekertze	Fitzus László		45
15	1 kompona	Lázár János	20	
16	1 fali kép	Verzár Ferentz	1	2
17	1 kalapáts, harapófogó	Tót István		45
18	1 bőr zacskó	Bay		11
19	1 vas rosta	Bángi Tódor	1	16
20	1 fedeles kandér	Verzár Ferentz	3	30
21	1 vas kandér	Bogdán István	1	51
22	1 réz üst	Köllő Káplár	3	31

Rendi szám	Portékák nevei	Vevők nevei	Ára össze- ségesen váltóban rajnai forint	kraj- czár
23	1 bőr vánkös	Czárán Antal	8	10
24	1 üveg sötartó	Csiki Pista		12
25	2 etzet s olaj tartó	Fleischer Károly		31
26	3 portzelán tál	Báangi Tódor	2	
27	3 portzelán tál	Lázár István		45
28	6 portzelán tányér	Csiki Pista	1	20
29	6 portzelán tányér	Báangi Tódor	1	18
30	1 pár kis pendia 1 pár ibrik	Czárán Antal	1	21
31	1 festelen pendia	Koztis István		42
32	1 mozdó tál	Fleischer		40
33	4 tál	Csiki István		22
34	1 pléh gyertyatertó	Huszár Kapitány		16
35	9 darab buteliák	Jakabfi Lukáts		30
36	3 metszet karasinák	Temesvári Gergely	2	35
37	8 pohár	Jakabfi Lukáts	1	32
38	6 pár findsia	Fitzus László	4	10
39	1 üveg nád méztartó	Fitzus László		20
40	3 pár kés	Azbé Antal		41
41	1 ón tál s 6 tányér	Verzár Ferencz	6	42
42	1 szőnyeg	Czárán Antal	1	1
43	1 átalvető, s 2 zsák	Lázár István		38
44	kötelek	Fleischer		30
45	48 czilinder	Czisa Ferentz	4	49
46	szekér	Lázár János	40	
47	lántz	Fleischer		45

Rendi szám	Portékák nevei	Vevők nevei	Ára össze- ségesen váltóban rajnai forint	kraj- czár
48	1 fali óra tokjával	Bányai Tódor	16	35
49	1 asztal	Fitzus	5	32
50	11 ezüst gomb, s 30 kisebb	Czicza Lukáts	140	1
51	4 pár ezüst nyelvű kés	Verzár Ferentz	30	10
52	1 tört pipa, s szőr tarisnya	Szilágyi András	1	3
53	1 arany mérték	Bay	1	3
54	2 tarisnya, s legező	Mánya Lukáts		15
55	1 kotsi láda	Zakariás Miklós	3	30
56	1 kotsi láda	Fitzus Kristóf	5	20
57	1 kotsi láda	Mánya Lukáts	1	31
58	1 nyíró olló	Fleischer	-	8

Summa rajnai forint 346. 33 krajczár”

A cridális per 1843-ban ért véget, amikor is számba vették a massával összefüggő időközben bejött jövedelmeket, melyeket 1843 januárjáig az 1-től 19-ik számig lehetett behajtani: „Az Czárán József cridális massájának conscriptiója az 1-ső számtól az 19-dik számig térsen váltóban rajnai forint 1256 az licitándó el adott házi portékákból bėjött 346 rajnai forint....33 krajczár

Az kir. Tölgyesi 30-i Hivataltól a cridatárius vissza kapott és 1843.24 januárius az massához bé tett 294 rajnai forint mind össze váltóban rajnai forint 1896..33 krajczár.”

Kritsa Lukáts összefoglalta a Massához bé nem jött adósságo-
kat, mely a következőképpen mutatott:

„Ezen massához bé nem jött adósságok

A: 1-ső szám Tekintetes Czárán Antal obligó szerint / 500-,
elmaradt 465 rajnai forint...58 krajcár

D: 4 szám Vitossa János fiával pretendi ..... rajnai forint 50,
elmaradt 20

E: 5 szám Jonás Karátson .....20, elmaradt rajnai forint 3.20 kr.

12 szám Bitó Imre hadnagy úr egy versben.....rajnai forint 75-

13 szám Bitó Imre .....rajnai forint 25 -

16 szám 1 ló Tölgyesben nem volt az övé megért.rajnai forint 40

17 szám 1 ló az Istállóban nyereg és szerszámostól elégett – rajnai
forint 125-

18 szám 1 szakasz széna Tölgyesben nem volt az övé rajnai forint 50

Le huzván az felső summából rajnai forint 804 18 krajcár

marad váltóban rajnai forint 1092 15 krajcár”

Az örmény kompánia által kinevezett Litis Curátor ezután
kiszámolta a Crida megszervezésével kapcsolatos kiadásokat is. A
kiszámolt költségek a következők voltak:

„Diurnumok és egyéb költségekre kivétettek úm.

1835. 24. július 1 crida nyomtatásért..... rajnai forint 50 –kr...

1836. 14. januárus 2 passuális levélért.....9 rajnai forint.....5 kr

1836. 21 januárus 3 litis curatornak diurnum.....rajnai forint... 75..

1836. 21 januárus 4 trombitásnak.....rajnai forint2..30 krajcár

1836. 21. januárus 5 gyertyáért.....15 krajcár

1836. 1. februárus 6 úti költsége Moldovában...rajnai forint 100 -

1836. 9 februárus 7 az nótárus úrnak diurnum.....rajnai forint.

...41.....40 krajcár

1836.5. március 8 recursus levélért forint.. 2..10 krajcár, az rajnai
forint 8....55 krajcár

1836. 9. december 9 Tekintetes Tóbiás úrnak.....rajnai forint...30

1836. 9 december 10. Tölgyesben menő expressusnak 52 krajcár
címezés ugyan a Kir. Guberniumtól jött írásokért posta pénz forint

1 kr 52 mind össze tézsen váltóban .....forint.6.. krajcár 50
1842. 13. április 11. az nótárius úrnak .....rajnai forint
123.....krajcár...57 ½
1842. 13. április 12. író papirokért nékem..... 10 krajcár
váltóban rajnai forint..... 448 krajcár 22 ½”

A massa curátor, Kritsa Lukáts a cridális per befejezése után 643 rajnai forint és 51 1/2 krajcár készpénzzel tudott elszámolni a Mercantile Fórumnak.

A több mint nyolc évig tartó cridális per a gyergyói örmény kereskedő családok közötti ellentét jegyében zajlott le. Az Eránosz és Kábdebó családok állandóan kételkedtek a cridális normának a törvény általi betartásában. Szerintük Czárán József a crida révén átmentette vagyonát unokaöccsének Czárán Antalnak, aki igen gazdag ember volt Gyergyószentmiklóson. A hitelező családoknak Czárán Józseffel szembeni bizalmatlansága, a moldvai út megakadályozása döntő módon hozzájárult a kirabolt kereskedő teljes tönkremenéséhez, aki így elvesztette a Kárpátokon túli vagyonát is. A Mercantile Fórum vezetősége, a törvényesség betartása mellett, emberségesen viszonyult a kirabolt örmény kereskedőhöz és megpróbálta védeni őt hitelezőivel szemben. A „creditoroknak” a Királyi Fő Igazgató Tanácshoz és a Királybíróhoz benyújtott sorozatos folyamodványai az útlevél kiadásával szemben az örmény Kereskedői Szék is tehetetlennek bizonyult a szerencsétlenül járt örmény kereskedő védelmében.

Czárán József nyolcéves küzdelme igazságának a bizonyításáért az örmény kereskedők sajátos életkörülményeit és létbizonytalanságát jelzi a XIX. század első felében.

Örökség, vagyonmegosztás

A pénz nagyméretű forgatása, a nagyállat-kereskedelem óriási vagyonok felhalmozásához vezetett az örmény közösségen belül. Viszonylag közepes nagyságú vagyonokat halmoztak fel a boltos kereskedők és a kézműves céhek tagjai. Az apa vagy anya halála után ezek a munka révén felhalmozott családi értékek osztódtak az utódok között, de sok esetben felosztódtak a testvérek között termelt javak is.

Mivel a Mercantile Fórum nemcsak törvényhozó, hanem hiteles helyként is működött, az örökösödéssel, illetve a vagyonmegosztással kapcsolatos kérdésekkel az érdekeltek a Kereskedői Székhez fordultak, melytől régiusokat kértek a testamentum megírására. A korabeli végrendeletekből a legplasztikusabb fogalmazás, az örökösöknek a mindennapi életben tapasztalható viselkedését is figyelembe vevő vagyonmegosztás, a sors nehézségei által megedzett Schönthaler Regina hagyatékából érződik ki. A végrendeletet 1840. június 9-én Csíktusnádi Betegh Ferentz Gyergyószék rendes tábla bírása és Kilyénfalvi György József, Gyergyószék hűtös (esküdt) táblabírása jelenlétében fogalmazta meg Azbé János özvegye. Bevezetőjében nemcsak a végrendelet megírásának a szükségességét, körülményeit mutatta be az özvegy, hanem ezzel kapcsolatban a születéssel és a halállal kapcsolatos felfogását is mutatta: „Emberi létünknek meg másolhatatlan sorsa lévén az – olvashatjuk a végrendeletben – hogy a kik születésünk utján e mulandó világba bé léptünk az örökké valóságnak boldogabb világába által is költözünk a természetnek eme törvényét magam is tudván, itt meg fontolva azt is, hogy öregségre jutván erőmbe gyengülni kezdettem, napjaim kevesednek, és már a halálhoz közelgettek, kívántam most, midőn még ép józan ésszel és elmével bírok minden névvel nevezhető javaimra nézve végső rendeletemet meg tenni, mit ezennel önkéntes elszánt akaratból, senkitől nem erőltedve, a következőkben teszem meg.”

Ezt követően az özvegy lelkét az Istennek ajánlotta: „Lelkemet holtom után ajálom az én Üdvezítő Istenemnek, kit Szent kegyelmének, itt malasztyának végső órámban való meg adására imádvá kérem, egyéb aránt.”

A következőkben életének a legnehezebb időszakát mutatta be Schönthaler Regina végrendeletében: „A mi földi mulékony javatskáimat illetik midőn nem csak a Sz. Miklósi lakosok, hanem egész Gyergyó Szék, és más helységbeliek előtt is igen jól tudva vannak az, hogy a mostoha sors mennyire üldözte állapotomat míglen néhai Istenben boldogult férjem Azbé János élt, mivel részint tűz által, részint pedig más szerencsétlenség által utolsó ínségre jutandunk, és kénytelenek voltunk ketten két felé szolgálatba lépve, úgy táplálni gyermekeinket, nem szükség edgyes bizonyságokra hivatkoznom, mert a Tekintetes Mercantile Fórum előtt tudva van azon környülállás, hogy mihelyt néhai férjem el halálozott, a hátra maradt jók köz árverés utyán el adattak, és a bé gyült pénzből járt Azbé János felyebbi capitálisa annyira, hogy ő összesen négy ezer 4000 Rf-kot váltóban vehessen kezéhez, azt hiszem hogy számot vetvén magával a felyebbi és más ide elé nem sorolt, de előtte igen jól tudva lévő kiadások iránt azt fogja tapasztalni, hogy mindenek fel nem jegyeztettek és ha én nyomorúsággal tele nem igyekeztem volna szerezni, a sok viszontagságok közt most már egész capitálisa nem sokból állana, de az ő boldogításán való igyekezetem sietteti halálomat, szorgalmatoskodjék annak okáért ő is, hogy bár ezen négy ezer Rf-val alapot tehessen jövendőbéli boldogságának, el hunyt és nyomorúsággal élt szülöitől pedig el ne felejthessék, csakis így remélhetvén áldást az Égből.”

Sorsának rövid, patetikus bemutatása után a haldokló özvegy gyermekeihez fordult, akiknek sorra megmagyarázta a hátrahagyott örökség nagyságát, illetve adományai indítékait:

Pepi leányának: „én minthogy az előbbi pontban elő soroltak szerint felvilágosítottam, hogy a néhai T.(iszvelt) Lékay úrtól

maradt vagyon hová fordítatott, a felyül lévő már mind tulajdon keresményem, melyből azt kívánom, hogy Pepi lányomnak hol-
tam után 500 ötszáz Rf váltót szolgáltatassék ki, néki több testvé-
reinél kevesebbet azért hagyok, hogy a többinek terhesebb ház-
tája lévén, több segedelemre is van szüksége.”

István fia gyermekének: „István fiannak semmit sem hagyok,
okát fel nem fejtem, meg győződve lévén az iránt, hogy ha vissza
emlékezik a múlt időkre, ezért cselekedtemért nem is fog zúgo-
lódni, azonban gyermeket ezennel 250 kétszáz ötven Rf váltóval
meg ajándékozni kívánom, hogy ők engem el ne felejtse.”

Júlia leányának: „Juli lányomnak hagyok 750 hétszáz ötven
Rf-okot váltóban, és az Isten áldását.”

Náni leányának: „Náni leányomnak, aki sorsa mostohább több
gyermekiménél és aki betegségemben ápol, dajkál, egyszóval nagy
segítségemre van, rendelek 1000 egy ezer Rf váltóban.”

Eszter unokájának: „Esztert kisdéd korától fogva magam taka-
rítván és nevelvén, mint árvát ezt se felejthetem el, jóllehet rossz
magaviselete (miatt) azt meg nem érdemli, azonban azon feltétel
alatt, ha magát meg jobbítja, engem meg becsül és jól viseli ma-
gát, azt remélem, hogy 300 háromszáz Rf váltóban szolgáltatassék
ki azon időben midőn szerencséje adódik az alatt is a pénz Náni
leányom kezénél maradván, ha pedig rossz magaviseletiért idő
közben el küldeném házamból, mit előre sejditek, a jóra máris hajt-
ható nem lévén, azon esetben ezen 300 Rf gyermekeim közt egy-
formán osztodassék fel, semmiből részt adni nem köteleztetvén.”

Az özvegynek számos rendezetlen vagy rendezés alatt lévő
vagyon ügye maradt, melynek helyzetéről végrendeletében a kö-
vetkezőképpen vallott: „Zálagot adni kéntelenítetvén, már adtam
az eltölt esztendőkre, a hátra levőkre pedig adni tartozom, vagy ha
ezen idő alatt el haláloznék, hátra legyendő kaszámból ki szakasz-
tatandó, mely összesen tészen 2160 Rf váltót. A néhai Testáns úr
végrendeletére meg tétele után vásárolván meg a Nuridsány féle

házakat 1005 f-on, melyből az 500 f-ot magam fizettem le el halálozása után, mely kifizetett summa ellenében Khuglertől tsakis 250 Rf váltót kaptam vissza, és így e részben is tetemesen meg tsonkult a néhaitól hátra maradt capitális, mind ezen 5 pontban elő számlált kiadások összes summája 5160 Rf váltóban lévén ha levonatik a testálója 6098 f. 48 kr.-ból abból ki tetző, hogy János fiamat a hagyományból több nem illet, és nem maradt fenn több capitális, mint 338 f 48 kr – ezen summa iránt nem rendelkezem mivel ez tulajdona, azonban anyai szeretetemet tetlegesen ez úttal is vele éreztetni kívánván, ezennel azt rendelem miszerint tulajdon szerzeményemből pótolassék utána.”

A haldokló özvegyasszony temetése költségeire is gondolt. Ezt saját tárgyainak árverezése révén képzelte el: „Ami már házi portékáimat illeti, ezek iránt az az akaratom, miszerént el temette- tésem után mindenek köz árverés utyán adassanak el, fiamnak el ... melyből fizettessenek a tisztességes el temettetésemre téteten- dő költségek, és 8 napig néhai férjem és az én lelkemért tartandó requiemek.”

Azbé Jánosné a legapróbb részletekig – még a temetés és a requiem költségei után fennmaradó összeg szétosztásáról is – gondos- kodott: „ami azon felyül maradna, – olvashatjuk a végrendeletben – azt kívánom, hogy az gyermekeim közt egyformán osztattassék fel, valamint szintén az ágynéműim is, in natura egyformán osztat- tassanak fel. Eszternek is maga jó viselete esetére részt adván az ágyneműkből – midőn tehát önkéntesen értetődik az, hogy ha a Min- denhatónak tetendene engem hosszas betegséggel látogatni, mely miatt a mostan található töke pénzem egészében meg nem tarthat- nám, és valamit abból el költeni kéntelenítetnék, akkor ... minden gyermekeim proportio szerint el hordozni, ha pedig szaporíthatom a felyül lévőt is proportio szerint egy formán el osztani fogják.”

Hagyatéka pontos végrehajtására Papp István és Kápdebo Eugeniusz, általa kiszemelt végrehajtóknak 50 rajnai forintot ha-

gyott hátra: „alázatos tisztelettel kérem Tekintetes Papp István és Kápdébó Eugen Urakat – olvashatjuk a végrendeletben – akikbe leg több bizadalمام van, miszerint ne terheltessenek a Testamenti Executori hivatalt vádolva, végrendeletemet mindenekben szóról nézve végső szóra telyesedésbe menni vétetni, gyermekeimet a jóra és egyet értésre inteni, mely fáradságokért az Égtől áldást kérni meg nem szűnök, és a házaktól a Sz. Lélek malasztya soha se távozzon, efelett ha meg nem sértem javaimból részekre ki szakasztatni kívánok 50 ötven Rf váltóban.”

Schönthaler Reginát 1841. március 13-án temették el. A hagyaték alapján az özvegy „holmijait” március 26-án árverezték. Az eladott „holmikból” származó bevételek a következők voltak:

Eladott holmi	Bevételi ár	
	Forint	Krajcár
1 pár papucs	1	48
3 6/2 sing keskeny fekete flor	9	8
2 darab fekete rojtos kendő	5	-
1 sing pánt		6
4 sing strájf	-	24
1 vég hammuszin fátyol	8	30
2 drb sing pánt	1	15
1 k kávé	2	-
2 k nádméz	2	48
29 k viasz gyertya 4 versben	64	24
1 papiros gombostű	-	50
1 1/2 sing varrott csipke	-	96
10 sing f. batiszt tergál	14	-
4 sing széljes fekete flor	4	-
1 3/4 sing hollo szin marullin	3	9
2 sing pánt fátyol	-	40
6 sing drót pánt	-	9
1/8 let selyem	-	9
3 1/2 sing vergántin	3	51

2 sing pánt fátyol		
6 sing drót pánt	-	9
1/8 lot sejem	-	9
3 1/2 sing vergántin	3	51
1 vég fein széljes kék pánt	12	30
1 3/4 sing sejem fátyol	2	20
1 sing pánt	-	20
2 darab kék sejem kendő	7	-
6 sing széljes túl csipke	3	-
3 sing tergál	3	45
4 sing pánt	-	48
2 matring czérna	-	12
1 gyerek főköttő	1	-
3 sing pánt	-	18
26 sing karton	15	10
1 darab rojtos kendő	2	30
1/2 k mandula	1	-
2 rend magyar kártya	-	40
1 rend tasok kártya	-	36
1 rend kancsinó kártya	-	19
1 k kávé	2	-
1 k nádméz	1	24
1 darab kicsi rojtos kendő	1	40
1/2 k tímény	-	33
1 darab rojtos kendő	2	30
2 sing galand	-	4
1 sing tergál	-	25
2 sing fekete flor	-	30
létz szeg	-	4
2 sing fekete flor	-	30
13 sing karton	7	35
summas	f 191	3 kr

1 darab kék sejem kendő vissza jött ab. 3 30

summas f 188"

Schönthaler Regina pénzes ládája sem volt üres. Találtak benne 239 rajnai forintot, 14 darab tallért és 2 forint 6 krajcárt (ami megfelelt 40 rajnai forintnak), 3 darab koronás tallért (megfelelt 16 rajnai forintnak) és 1 császári aranyat (megfelelt 11 rajnai forintnak). A ládában talált pénz összesen 337 rajnai forintot tett ki.

A végrehajtók a temetéssel járó kiadásokat is összeírták. A temetés költségei a következőképpen mutattak:

Költség neve	Rfrt	kr.
Ezen summából az licitátor Régiusnak fizetendő	5	
Az trombitásnak fizetődött	4	40
T. Beteg Ferencz úrnak egy instruccióval hogy el ment Kotsis Ferencz úrhoz fizettünk	1	40
A botból vásároltunk az néhai a Conto szerint idősebb Kotsis Péter úrtól	188	-
Az örmények adminisztrátorjának Szász Lőrintznek az tulajdon temetésért fizetünk	41	15
10 Papnak fizetünk az meg jelenésért	32	30
Az harangozásért és az zsoltár mondásért	5	
Az bucsuztatásért	1	40
Az Nemes Chenet és az templom kerítésibe való temetkezésért	40	
Szakáts asszonynak fizettünk	15	
Az szolgálónak fizettünk	1	40
Az szolgálónak az bére aki az néhai mellett volt	8	50
Az doktornak	10	
Az Patikában fizettünk	5	40
Az koporsó csináltatásért	8	
2 fenn tartó férfiakra fáradságokért	9	30
Az szabásért, az varrásért	14	40
Az 2 más keresztért az Timár Czéhnek	<u>2</u>	<u>30</u>
	393	35
1841 Az ház bért is az kezünkhöz vettük	50 f. v.	

Én általam ment végbe (a temetés költségei)

Vákár Ferentz eskütt

Az örökösödés végrehajtását felvállaló Jákobi István szenátor és Kábdebo Jenő jegyző 1842. február 12-én a következőképpen számoltak el véglegesen a végrendelet végrehajtásáról a Mercantile Fórum előtt: „Helyi örmény néhai Ázbé János özvegye néhai Schönthaler Regina aszony által még élteben józan ésszel tett végrendelete testamentoma nyomán mü alattírtak Testamentomi Executoroknak rendeltetvén bátorkodunk Testamenti Executorságunkról, és az érintett néhai özvegy végrendeletének pontos és tökéletes telyesedésébe vett számadásunkot a Nemes Mercantile Fórumnak helybe hagyás és megerősítés végett alázatos tisztelettel fölterjesztve megtenni, erről térendő tökéletes felároztatásunkot köteles tisztelettel esedezván, amely számodásunk eképp következik u.m.

A néhai özvegy Schönthaler Regina aszonynak egész vagyonya, Tőke pénze amely két forintusokban találtatott volt összesen Rf 7200 váltó az az hét ezer két száz Rf váltóban ide nem értetődvén az árverés uttyán eladatott birtok árrából begyült summa, amely is még akkor a tisztelt özvegynek temettetési költségre fordítatott, a fent írt summából.

1-ször Ázbé János Cadet strázsamester Úrnak adatott a Testamentom szerint váltóban Rf 4000 úgy ezen tőkének múlt évi interesét is ötet illetvén havi bér /gyanánt által adatott az ide tisztelettel méllékelt eredeti nyugtatóvány szerint jutott.

2-szor Ázbé Pepi nagyobb leányának rendelt 500 Rf váltóba sub B nyugtatóvány szerint által és számba adatottak.

3-szor Ázbé Juli másod leányának rendelt Rf 750 váltóban sub C nyugtatóvány szerint által és számba adatottak, - úgy

4-szer Ázbé Náninak sub D szerint Rf 1000 váltóban nem különben.

5-ször Ázbé István nagyobb fiának vagy is inkább eme gyermekeinek rendelt Rf 250 váltóban által és számba adatottak - jegy mutatásául meghatalmaztatott Ázbé Pepinek a kézhez téendő szolgáltatás végett.

6-szor A kisdéd árva Eszterkének rendelt Rf 300 váltóban ugyan eme gyámanya Ázbé Náninak számba adatottak sub E.

7-szer Az alól írt testamentomi Executoroknak fáradságuk árjául rendelt....Rf 50 váltóban kifizetve letartóztattak.

8-szor A néhai özvegy végrendelete szerint nyoltz napokig a néhai férje és ön lelkekért szolgáltatott Sz. misékre és Requiemre költségi F Rf 34 kr. 45 váltóban

9-szer A néhai özvegynek Királyi adója, és közönségi költség gyanánt a múlt évi Collectornak fizettetett sub G Rf 12 30 kr. váltóban

10-szer A néhai gyermekei által néhai édes attyok, és anyyok lelkekért anyai templomunkban szolgáltatandó Sz. misékre egyetértésből gyertyatartó rendeltetett.....Rf 50 váltóban amely meg is adatott

11-szer Forum taxa, és Juistrelatio kiszakajtatott.....Rf 7 kr. 30 summa váltóban Rf 6954 kr. 45

Ezen kiosztatott summát a 7200 Rf Tőke pénzből lehuzván, maradt még szaporodás készpénzben váltó Rf 245 kr.15 amely summa ugyan a testamentom szerint a néhainak gyermekei között a koporsóra kiosztatván, jutott.

12-szer Jánosnak proportio szerint.....váltóban Rf 150 kr. 52

13-szor Naninak proportio szerint.....váltóban Rf 37 kr.44

14-szer Julinakproportio szerint.....váltóban Rf 28 kr.19

15-ször Pepinek proportio szerint.....váltóban Rf 18 kr.53

16-szor Istvánnak proportio szerint.....váltóban Rf 9 kr. 27

summa summárum váltóban Rf 7200

Amely summa a néhai özvegynek testamentoma szerint kinek kiosztatván, meg adván, és kifizetvén erről léendő tökéletes feloldozását alázatos tisztelettel kérjük és ezt annak valóságáról tulajdon neveink aláírásával, és hittel erősítjük.”

Bár a temetés végrehajtásáról és az örökség megvalósításáról 1842 februárjában nyújtották be számadásukat az executorok, a Fórum nagygyűlésén való végleges elszámolásra csak 1842. március 15-én került sor. A számadás meghallgatása után „ezen Mercantile Fórum szorosán megvizsgálván, mindeneket helyben hagyván megerősítvén a két könyörgő Testamenti executor atyánkfia az e tárgyban felelettől mindenekben tökéletesen feloldoztattak, az minden illető oklevelek az archivumba tételni határozottatván.”

Miért nem részesült az örökségben a nagyobbik fiú, István, míg a kisebbik fiú, János 4000 forintot kapott? A nagyobbik testvért apja még annak idején maga mellé vette közkereskedőként, s így számára lehetővé vált a vagyonszerzés. A kisebbik fiú, Azbé János a katonai pályát választotta, s kadettként (ahogy a jelzett időszakban szerepelt) nem nyíltak meg előtte a meggazdagodás lehetőségei.

A fórum vezetői nem minden esetben voltak olyan segítőkészek, mint Schönthaler Regina esetében. Így özvegy Moldován Antalné Botsántzi Dorottya 1843. július 28-án „testamentuma megírására régiusokat kér(t) kibocsáttatni”, a Kereskedői Szék nem a legbarátságosabban viszonyult hozzá. A fórum válaszában azt javasolta, hogy „a kérelmes tette szerint vegyen fel régiusokat”. Visszautasítását azzal magyarázta, hogy „a Kereskedői Szék senki privát dolgába nem elegyedik”.

A kereskedő családokban a kellemetlenség akkor következett be, amikor a testvérek külön akartak válni a kalmárkodás folytatása érdekében. Így történt ez a Kritsa testvérek esetében is. 1803-ban a Kritsa testvérek megosztottak úgy az apai örökségben, mint az általuk szerzett javakban. Mivel azonban a négy fiútestvér között az egyik kiskorú volt, a megosztás az ún. *Békességlevél* formájában csak három testvér között valósulhatott meg. A kiskorú és nőtlen Kritsa János továbbra is közkereskedésben maradt a nagyobb testvérrrel, Kritsa Mártonnal, míg a testvérek neki közös erőfeszítéssel házat és boltot nem építenek. A megosztás után Kritsa János nemcsak hogy nem állt komolyan a közkereskedés mellé, hanem

még a közös vagyont is pazarolni kezdte. A Mecantile Fórum megállapítása szerint „az mióta Kritsa István és Péter testvéreivel meg osztozván alperes testvére Kritsa Jánosnak bolti portékabéli részit kezéhez vette addig is míg nevezett testvére nőtelen és nevendék állapotban volt, az kereskedést közösön szemben tűnő haszonnal folytatta ugyan, de az alperes nem gondolván az felperesnek sokszori atyafiságos intéseivel szembentűnőképpen vesztegeti az közös Massát, és igen keveset, vagy semmit sem gondolván az szorgalmatos kereskedés folytatásával, inkább annak veszedelmire, hogysen előmenetelire intézi minden rendetlen tselekedeteit ugyan azért nem kívánván továbbra az közös kereskedést folytatni”. Ezért Kritsa Márton 1806. szeptember 15-én bejelentette, hogy testvérével, Kritsa Jánossal „meg akar osztozni bolti kereskedésben” és „azért minden bolti portékáit conscribáltatta” és két Divisor Regiust kért ki rendeltetni a fórum részéről. Válaszképpen Kritsa János a testvére által benyújtott dokumentációt kikérte egy hétre és két heti haladékot kért felelete megtételére azért, „hogy maga helyett plenipotentiáriust rendelhessen”. Két nap múlva – szeptember 17-én – Kritsa János ismét felújította a vagyonmegosztási perkésleménnyel kapcsolatos kérését. A fórum ismét megadta „a kívánt dilatió”-t. Ennek ellenére úgy határoztak, hogy kinevezik, illetve kirendelik a divisorokat Wertán Kajetán, Zakariás Miklós és Szarokán Gergely személyében „olyan utasítással, hogy az alatt is az bolti portékák revisiójához conscriptiójához fogjanak hozzá”.

Kritsa János 1806. október 13-án válaszolt a fórum előtt bátyja „pretensióira”, melyben azt kívánta, hogy „az békesség levél tartása szerint az 3-ik ház és bolt fel nem építvén deponáltassék az házban és pedig úgy hogy az ház rekesztessék két felé az rossz következesek eltávoztatására nézve, az bolti portékák osztálya pedig, mind addig míg az 3-ik bolt el nem készítettik maradjon közkereskedésben az békességlevél 5-ik pontja szerint, nem kívánván az portékák felosztását”.

Kritsa Márton János testvére felvetésére azzal érvelt, hogy a harmadik ház építése a Békességlevél szerint az egész rokonság feladata volt, s azt senki sem bizonyíthatja, hogy ő megakadályozhatta volna az épület felhúzását.

A fórum az október 13-i ítélet meghozatalánál nemcsak az országos, hanem az örmény törvényeket is figyelembe vette. Ezzel kapcsolatban a következőképpen érveltek: „Noha ezen Nemes Hazának törvényei nevezetesen a beirt 1-ső rész 4-ik titulusa úgy a 133-ik provisionális articulus az testvérek között való osztályt végbe vinni nem ezen sinor mértéket parantsolja, mindazonáltal az fennebb érdeklett provizionális articulus azon régi szokásokat helybenhagyja, melyek talán eddig gyakoroltattak volna különbözőleg, hogy sem a provisionális articulus meghatározza, az lévén ezen Gyergyó Szent Miklósi örmény kereskedők között eddig gyakorlott szokás, hogy az osztályt kívánó fél ezen Mercantile Fórumtól osztoztató bírákat kér ki rendeltetni...” Ezt követően bemutatták a szeptember 15-i és 17-i tárgyalásokat a vagyonmegosztás kérelmezésével kapcsolatban, majd a perben álló felek viselkedését 1806. október 13-án. A jegyzőkönyv írója szerint „Kritsa János maga plenipotentiáriusa által úgy nyilatkoztatta ki magát bé adott feleletében, hogy mivel ezen esztendőben január 4-ik napján végbe vitt egyezésről írt Békesség Levél 2-ik pontja szerint felperes Kritsa Márton atyánkfia egy 3-ik házat és boltot nem építettett, melyben az alperes lakhassék és kereskedésit folytathassa, tehát az alperesnek lakása tétessék vissza azon házba melyből az fentebb érdeklett január 4-én tett Békesség által ki tétetett és pedig úgy, hogy az ház rekesztessék kétfelé közfalak által az rossz következeseknek eltávoztatásokra nézve. Az bolti portékák osztálya mindazonáltal mindaddig végbe ne vitessék míg az 3-ik bolt el nem készítettik, hanem a közkereskedés továbbra is folytatódjék, nem akarván az alperes arra hajolni, hogy az osztály végbe vitessék”.

A döntés meghozatalánál figyelembe vették mind a beadott dokumentumokat, mind a szóbeli érvelést. Mindezeket a korabeli

jegyzőkönyvben is szükségesnek tartották rögzíteni. Mint írják, „fel vevén ezen Mercantile Fórum mind két feleknek mind írásban tett egymás ellen való kívánságokat, mind pedig szóval is hosszason vitatott ellenvetéseket, és azokat az egyenes igazsággal összevetetvén, megfontolván ezeket találja igazságosoknak ezen Mercantile Fórum”.

Az ítélet meghozatalánál figyelembe vették, hogy „sem az fentebb érdeket decretális törvény, sem pedig provizionális articulus nem tilalmazza, hogy akármelyik testvérnek kívánságára az testvérek közös részt osztály végbe ne vitethessék. Sőt inkább világoson azt parantsolják teljességgel az alperesnek elő adott okai, hogy tudni illik a Békesség Levél tartása szerint felperes atyánkfia az 3-ik házat fel nem építvén az osztály meg nem eshetik”.

Az ítélelhozó szerint „az felperes által kért osztályt meg nem akadályoztathatják mivel az Békesség Levélnek 2-ik pontja nem azt tartja, hogy az felperes maga tartozzék egy 3-ik házat és boltot építeni, hanem hogy az atyafiak közönségesen egyet értőleg köz költségen építtessék fel, ez tehát az alperest is éppen úgy kötelezte valamint a felperest”.

Az ítélelhozó kitért a harmadik ház felhúzásának jogi körülményeire is, főleg arra a tényre, hogy az örmények csak különleges esetekben rendelkezhetek tulajdonjoggal a termőföldek és a belsőségek felett Gyergyószentmiklóson. A házépítéshez ugyanis ki kellett kérni a belsőség székely tulajdonosának az engedélyét is.

A döntéshozó arról is megemlékezett, hogy Kritsa Márton és Kritsa János közötti megosztózásról már a Békességlevél harmadik pontjában döntöttek, a végrehajtás „csak azért halasztatott el az elmúlt áprilisig, a Bétsi út(ig), hogy addig a Bétsi Creditorok ki fizetvén az egész bolti kereskedés tisztába hozathassék”.

A következő nap, 1806. október 14-én jegyezték be a fórumon a 149. fellebbezést, hiszen már az előző nap, az ítélet meghozása idején Kritsa János fellebbezett a Kereskedői Szék által határozott vagyonmegosztás ellen. A fellebbezést a bécsi Combiálé Fórum

kellett volna tárgyalja. Időközben, 1806. október 29-én Kritsa János meghatalmazottja jelezte, hogy bizonyos körülmények között kész elfogadni testvérbátyja pénzügyi kielégítését az őt megillető bolti részért. Az osztozkodás során felmerült a kérdés, miszerint János része az anyjával együtt adattassék ki. Az özvegy jelezte, hogy a maga részét külön kívánja kapni Kritsa Mártontól.

1806. november 21-én ismét napirendre került a Kritsa család osztályos pere. A panaszok a következő témakörökben fogalmazódtak meg:

1) Kritsa János nehezményezte, hogy bár recursust jelentett, mégis megkezdődött a bolti portékák megosztása, ezért solemniter protestált

2) Kritsa János kérte, hogy Kritsa Márton „az közös lovakat” adja át, hogy plenipotentiáriusát elhozassa.

3) Özvegy Kritsa Bogdánne és Kritsa János panaszolta, „hogy az közös kereskedés pénzüből” Kritsa Márton nem adott élelemre való pénzt.

A fenti felvetésekre a Mercantile Fórum a következő határozatokat hozta:

1) „Az Mercantile Fórum az felek között fenn forgó osztályos perben meg tevén maga végső határozását abban továbbra belé nem ereszkedhetik annál fogva, hogy az kibocsátott comissáriusok az Bolti Portékák conscriptiójához ne fogjanak, meg sem akadályozhatja.”

2) Kritsa Mártont kötelezték, hogy Kritsa Jánosnak a közös lovakat adja át, hogy plenipotentiáriusát elhozassa,

3) Kritsa Mártont kötelezték, hogy a panaszlóknak adjon élelemre elegendő költséget.

1806. december 1-én Kritsa Márton panaszolta, hogy testvére nyolc nap után is használja a közös lovakat, másrészt pedig a ki-rendelt osztoztató bírák még nem kezdték meg a leltározást. 1806. december 9-én már Kritsa János plenipotentiáriusa Dániel Imre

követelte a meg ítélt osztály végrehajtását és a Bolti Portékák feltározását. Kritsa Márton szerint, ez „azt jelenti, hogy az sokadalmi idők jövén, igen tetemes károk következnek, ha az elkezdendő conscriptió által az vásárlóktól el esnének, kéri hogy ha eddig várakoztak, tehát hétfőig halasztassék el”. Hosszas vita után megszületett a határozat, miszerint „az osztály az jövő hétfőre elhalasztatott”. A decemberi vagyonmegosztás nem jelentette a legkisebb testvér, vagy az özvegy követeléseinek a megszűnését. 1807. július 10-én Kritsa János a fórumon keresztül arra kérte testvéreit „hogy az házasságára tett 640 Rf. költséget fizessék ki”.

1807. július 22-én Kritsa Bogdánne özvegyi tartásáért és leányának, Kritsa Therésiának ruházata és a férjhez adásához szükséges Paraphernum biztosításáért fordult a fórumhoz. A Kereskedői Szék jegyzőkönyvéből kitűnik „hogy midőn 1803-ban az testvérek egymás között megosztottak, úgy állították meg egymás között, hogy Kritsa Jánosnak jutott résznek fele legyen az özvegyi hajadon leányával Therésiával, de mivel ezen osztályt legkisebbet is arról költ hiteles írással nem bizonyítják, a mellett pedig Kritsa János azon atyafiságos osztályt megsem is esméri, ellenkezőn a Decr. 1-ső része 43-k Tiszt. az hol az 4-k \$-us világos szavai szerint az osztozatlan testvérek kárt, hasznot egyaránt tartoznak szenvedni, egyéb aránt is maga Kritsa Márton amidőn testvérel Jánossal az egész fele rész iránt meg egyezett egészen azt mutatya ezen egyezését, hogy teljességgel az János résziben az édesanyáé bé foglalva nem volna, mert másképpen Jánossal az fele rész iránt egyezésre nem is léphetett volna, az anya kirekesztésével az törvényes igazsággal is ellenkezőn az kisebb testvérnek illetén megcsalattatása. Azért a Mercantile Fórum azt igazságosnak teljességgel nem, hogy az Kritsa János részinek fele az pretendens özvegynek ítültessek, hanem törvényesen azt határozta, hogy Kritsa Márton, István, Péter és János mindenik külön-külön az édesanyoknak és hajadon leány testvéreknek tartásokra száz-száz R. forintokat esz-

tendőnként fizetni tartozzanak, emellett mivelhogy az örmény szokás szerint tartoznának az bé panaszoltatott testvérek az hajadon leánt a közösből kiruházni és férjhez adni és paraphernizálni, sőt minnyájon azt is önként meg vallják, hogy Thrési testvérek csak nem kereső társok volt, az boltban sanyargott és szenvedett, tehát hogy az négy testvérek az hajadon leánnak 1000 R. forintokat egyszeriben kiadjanak amely néki paraphernum gyanánt szolgáljon és ha az férjhezmenetelre szerentséje adatnék az házassági tisztességét is közöson az négy testvérek fenn tartani kötelesek legyenek, törvényesen meghatározta ezen fórum.”

Az 1807. július 22-i döntése a fórumnak gyűlölködést, s ellenszenvet váltott ki a testvérek között. Így többek között 1808. február 23-án Kritsa Márton azt panaszolta, „hogy ötsivel Kritsa Péterrel egy zsák gyapottat vásárolván közöson és most fele részit kiadni nem akarja, úgy két vég harisnya posztóra 50 Rf-kat fizetvén ki, ezeket is magának kíványa tartani.” Kritsa Péter válaszából kiérződik a bosszúskodó testvér magatartása, aki a fórum felszólítására azt válaszolta, „hogy a panaszló bátya nékie sokkal tartozván semmiképpen vele Computust tenni nem akar, azért tartoztatya a fenn írt jókat.”

Kritsa Péter bosszús érzelmei testvéreivel és a fórummal szemben két esztendő múlva sem változtak. Így 1810. február 8-án Kritsa István azt panaszolta, hogy Kritsa Péter testvérevel bár az bolti portékákban megosztozott, mégis egyenetlenség forog fenn köztük „az lovak, szekerek, és hámok” közös használatában. Testvére a közös lovakkal csak Alfaluig engedte őt menni, míg Kritsa Péter a lovakat Ebesfalváig és vissza használja. Kérte, „hogy az osztály mindenekre nézve tökéletesen végeztessék bé.” István azzal is vádolta öccsét Kritsa Pétert, „hogy az fórum ellen illetlen szókat mondott volna”. A fórum a volt osztoztató bírának megparancsolta „hogy az osztályt tökéletesen mindenekre nézve végezzék bé”. Kritsa Pétert emellett a következőképpen fenyegették meg: „eő

kegyelme pedig ezennel intetik, hogy az fórum ellen való nyelvétségéről magát óvlya, különben büntetés alá fog vonatatni”.

Hiába születtek meg a fórum határozatai, a vagyonmegosztás végrehajtása sokáig elhúzódott. Az 1810. november 19-i és 1811. szeptember 19-i gyűlések jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a fiútestvérek nem tartották be az özvegyi tartással kapcsolatos kötelezettségeiket, de Trési leánytestvérüknek sem fizették ki a parafenum gyanánt megítélt 1000 forintot, ezért az ítélet utáni jogosultak mindkét alkalommal kérték a Kereskedői Szék segítségét.

A Kritsa családhoz hasonlóan, a Zakariás család egyik ága szintén a boltos kereskedők közé tartozott. Ennek a családi ágnak az esetében is a testvérek közötti vagyonmegosztás vezetett ellentétbe. A kisebbik testvért, Zakariás Sándort ugyanis bátyjai kiszorították a kereskedelemből származó jövedelem megosztásából. Az 1812. június 10-i jegyzőkönyvben a kisebbik testvér megfogalmazta panaszát a Kereskedői Szék előtt nagyobb testvérei, Zakariás Miklós, István, János és Aloisy ellen, akik „együtt megosztóván, és mindeniknek szemben tűnő summa jutván nékie nagy megcsalattatásával, az atyai házakon kívül csak 4000 Rf-kat oh bankóban szakasztottanak, ámbár ő is 8 esztendő alatt a boltban szolgálván sanyarogván kereső társ volt, s ennél fogva ha fizetéses legény lett volna is, sokkal több résznek kellett volna jutni”. A fórumtól kérte „törvényesen kiszakasztatni az ötöt illető részt a testvérek között végben vijendő osztályt parantsoló törvény szerint”.

A bepanaszoltak tagadták a kisebb testvérük által megfogalmazott vádakot, és azt állították, „hogy a feladás abban sem igaz, hogy 8 esztendőktől fogva szolgált volna a boltban, hanem tsak öt esztendő olta, mivel két esztendeig iskolában járt, a közkereskedést pedig csak tíz esztendőttől fogva folytatyák egyéb aránt, mivelhogy az atyokról capitális nem maradott, hanem magok szorgalmatosságok által szerzették a vagyont, amit jó akaratyokból adtak, hogy többet adjanak a törvény sem szoríthatya”.

A két fél ellentétes tényfeltárása után a Mercantile Fórum tagjai a kisebbik testvér anyagi kielégítésével kapcsolatban a következő döntést hozták: „...az bépanaszoltatott testvérek, a Mercantile Fórum előtt megegyezésből az házakon, lovon és árán kívül, melyeket az egyezés levél szerint önként megígértenek a testvérek a panaszlónak 6000 Rf-kat régi bankóban, hogy 15 nap alatt kifizessenek”.

Ugyancsak boltos kereskedő testvérek közötti vagyonmegosztással találkozunk a Nádos Dávid, Lukáts és János közötti épületmegosztási keresetben. A család tagjai az 1808-as évi nagy tűzvész áldozataivá váltak, és mikor újrakezdték boltjaikat és házaikat építeni kiszorították nagyobb testvérüket attól a lehetőségtől hogy övé legyen a bolt és ház helyének az elsődleges kiválasztása. A Mercantile Fórumhoz benyújtott panaszában „Nádos Dávid örmény kereskedő azt panaszolja, hogy az 21^{iki} szeptemberben történt szerentsétlen tűz által, minden lakható, és haszonvehető épületek, melyek néhai atyától maradtak volt, és az után az égésig testvéreivel közösen építetvén bírták is meg emésztetvén azon funduson, melyet az Nemes Magyar Megyétől taxára bírnak, két testvérei Nádos Lukáts, és János anélkül, hogy véle mint nagyobb fiúval megegyeszenek, vagy az fundust felosztották volna, a piatzi sorra boltot és házat kezdettek építeni az maga kirekesztésivel, holott az örmény szokás szerint, mindenkor az nagyobbé lévén az választás, azért az építéstől törvényesen tiltotta is, melynek nem engedelmeskedvén, kéri az elkezdett építéstől eltiltani, és az elsőséget néki ítéltetni”.

Nádos Dávid kereskedő panaszával kapcsolatban a Kereskedői Szék az alábbi döntést hozta: „Eddig is az örménység között az lévén az gyakoroltatott szokás, hogy az nagyobbik testvére volt az választás a közösen bírt fundusban, és épületekben, azért hogy az nagyobbik fiú kezd elsőbben az atyáknak kereső társa lenni, ugyan-azért a bolt építéstől az bépanaszoltattak el nem tiltattatnak, lévén a panaszolónak is azon helyen bolthelye, hanem az háznak építési-

től, hogy megszűnyenek, és azon hely Nádos Dávidnak maradjon, határozottatott.”

Ha nem is teljes mértékben, a Kereskedői Szék elismerte Nádos Dávid igazát.

Vagyonmegosztással találkozunk Vászlotzki Márton hagyatéka esetében is. Az örökség megosztása 1826. február 10-én került a Kereskedői Szék napirendjére. Ekkor Várbeth János neje, Vákár Anna az édesanyja utáni részt követelte a Vászlotzki Márton örökségből úgy, hogy őt is annyi rész illesse meg mint Vákár János és Gergely testvéreit. Fiútestvérei elismerték, hogy a leányt is olyan rész illeti meg, mint János és Gergely testvéreit, de addig nem részesedhet az őt megillető örökségből, „míg az eladott ház bérnek ki fizetése el nem jövé”. A Kereskedői Szék, miután tanulmányozta a testvérek közötti ellenséges viszonyt, a megoldást abban látta, hogy a házra előleget adó Persián János urat a teljes kifizetés felgyorsítására kérte, hogy egyenlő mértékben kielégíthesse Vászlotzki Márton örökségére jogosult négy leány- és két fiúörököst.

A vagyonmegosztás legemberségesebb formájával a Kápdebó család esetében találkozunk. 1814. február 25-én „három testvérek Kápdebó Jakab, Gábor és Márton, ez közül Gábor az Anya Szent Egy Háznak Gyergyó Szent Miklóson instructori szolgáltyában lévén, kívánta maga részit osztályképpen ki venni, s ugyan ezen okból törvényben is ereszkedett fiú, nevezett testvéreivel, de embersége uraságoknak közbe vetésekre litiginter media oly edgyezésre mennének atyafiúságos szeretetből indítatván, hogy Kápdebó Jakab és testvére Márton meg másolhatatlanul két száz 200 M forintokat oly képen, hogy ötven M forintokat holnapi napon Gábornak megadgyanak, más ötvent a következő Virág sokadalomkor, a harmadik ötvent jövő Pünkösdkor, a negyedik ötvenet a jövő Szent Mihály napkor. Ezt kézbeadással tövék meg mű előttünk atyafiságoson oly feltétel mellett, hogy ennek utána is mint igaz testvéreiken akár mely nyomorúságokban is, nem hogy edgyik

a másikat el hadnák, sőt mindenkben segíteni kötelesek légyenek, és továbbra testvérien semmi szín alatt keresetye ne légyen, s ennél fogva ha ki szabott terminusokat a ki írt summákat megfizetni el mulatnák, és törvény utyán köteleztetnek Kápdebó Gábor felvételni, akkoron interesivel, és költségivel tartoztanak megfizetni.”

A Kápdebó család másik ágának vagyonmegosztásáról értesülünk 1843. augusztus 25-én, amikor Talpasi Kábdebó Jakabnak, néhai Kábdebó Mária után hátramaradt és általuk is szaporított vagyon szétosztására vonatkozó levelét olvasták fel a Mercantile Fórum gyűlésén: „mű testvérek köz akarattal, s igazságoson ezen itt említett u.m. 4578 forintokat váltó czédulában, úgy osztván fel és néki által is adtuk nyugtatvány mellett, hogy Katitzának 1090 forintot azon okból, minthogy ötöt néhai édes anyja még éltibe tehetsége szerént férjhez adta, Vertán nejinek Annának 1744 forintot, Tercsinek 1744 forintot váltóban juttasson azonnal mihelyest haza menénd kezeikbe kedves sógor előtt. Mely summa pénzt a mint az ősszel is említettem sógor úrnak úgy látnok jónak jövendőre nézve, hogy mind fenn említett 4578 forintokat summáson, mind pedig rész szerént a mint fel vagyon osztva a Nemes Kereskedői Szék Jegyző könyvébe béíkatni legyen szives...”

Özvegyi tartás

A szülők tisztelete kapcsolatban volt az idősebbekkel szembeni eltartási kötelezettségekkel. Az ilyenfajta kötelezettségek nem teljesítése esetén az érintettek a fórumhoz fordultak panaszsukkal. Ilyen volt többek között özvegy Karácson Kristófné Száva Veron asszony esete is, aki „mig magát jól birta fiánál Kristófnál tartzkodott”. Tehetetlen állapotba jutása után, az özvegy panasza szerint „fia magától elűzte, sőt 16 tulajdon czin tányérát, egy tűzre járó üstöt, egy nyársot, egy fejszit, két párnát, egy pléh kupást, fonó kereket, egy íehelt, két pár vas gerebent, egy szuszéket és két ládát magánál tartoztatta azt állítván, hogy ezekért ötöt ennyi

ideig tartotta”. Karácson Kristófné a fórum 1843. augusztus 25-i gyűlésén kérte az eltartásával járó kötelezettségek biztosítását és a tőle elvitt javak kiadatását.

A legtipikusabb példa az özvegyi tartással kapcsolatban az általunk már ismert Kritsa Bogánné esete volt. Az özvegy nem akarta a maga részét a legkisebb fia gondviselése alatt hagyni, ezért 1806. december 31-én Kritsa János részéből a neki kijáró harmad részt követelte a fórum gyűlésén. Az 1807. január 5-i gyűlésen ismét elővették Kritsa Bogdánné kérését. Ekkor az özvegy és hajadon leánya Kritsa Therézia azt kérték, „hogy az Kritsa János boltbéli résziből az őket illető részt fizetnék ki, mivelhogy azt Kritsa János igazgatása alatt tovább hagyni nem akarják”. Érvelésükben arra hivatkoztak, „hogy négy fia Kritsa Márton, István, Péter és János ez előtt három esztendőkkel egymás között közösen folytatott kereskedésekben atyafiságos osztályt tevén az kisebbik testvérnek, Kritsa Jánosnak negyed részit úgy szakasztották ki, hogy annak 1/3-ad része légyen az pretendens asszonyé és hajadon lányáé Kritsa Theréziáé, és mivel hogy ezen említett atyafiságos osztálytól fogva Kritsa Márton és Kritsa János az más két testvérektől meg válva közösen vitték kereskedésüket az csak most elenyészett esztendőben 8-ber (október) holnapja 13-án Kritsa Márton atyánkfia ezen Mercantile Fórum által hozatott ítélet tartása szerint említett Kritsa János testvériről minden kereskedésbéli vagyonokat meg akarván osztani, az egész közös massának fele részit Kritsa Jánosnak egyezés által úgy törekedik kifizetni Kritsa Márton atyánkfia, hogy abban a pretendenseknek is részek bé foglaltassék”. A legkisebb testvér, Kritsa János azonban tagadta hogy az 1803-as Békeséglevélben az özvegy által bemutatott felosztásról szó esett volna. Azt állította, „hogy az Decrétum 1-ső része 43-ik pontja szerint néki a közös vagyonban éppen annyi része volt, s vagyon mint akármelyik testvérbátyjának, egyéb iránt is, azon pretendált atyafiságos osztály semmiképpen nem bizonyittatván, annak valamint

hogy soha sem Consentiált úgy most is állandónak lenni meg nem ismervén”. A Mercantile Fórum az 1806. október 13-i ítéletéért sem fogadhatta el az özvegy kérését. A visszautasító határozat megszületése után az özvegy rögtön kérte, „hogy János fiának parantsoltassék meg hogy az nékie rendeltetett házból költözzék ki, és lakását tegye más házba”. A Kereskedői Szék ez alkalommal már nem utasíthatta vissza az özvegy kérését: „...ha édesanyja maga házába mely özvegyi nyugodalmára rendeltetett meg szenvedni nem akarja, – olvashatjuk a határozatban – tartozzék és köteles legyen a fél házba költözni”. Mivel a legkisebb fiú vonakodott az ősi családi házból kivonulni, három nap múlva az özvegy ismét a Mecantile Fórumhoz fordult kérésével. Ekkor a fórum Kapdebó Mártont és Vertán Kajetánt bízta meg a határozat végrehajtásával, vagyis a kilakoltatással.

Az özvegy tartásával kapcsolatos kötelezettségeiket a testvérek a következő időszakban sem tartották be. Ezért 1807. július 22-én Kritsa Bogdáné és leánya, Kritsa Therésia ismét a fórumhoz fordult panasszal az özvegyi tartás, a leányi ruházat és „az férjhez adásra kívántató Paraphernum” biztosítása érdekében. Hosszas vita, az érvek és ellenérvek meghallgatása után a Kereskedői Szék „azt határozta, hogy Kritsa Márton, István, Péter és János minde-
nik külön-külön az édesanyoknak és hajadon leány testvéreknek tartásokra száz-száz R forintokat esztendőnként fizetni tartozzanak, emellett mivelhogy az örmény szokás szerint tartoznának az bé panaszoltatott testvérek az hajadon leánt a közösből kiruházni és férjhez adni és paraphernizálni, sőt minnyájon azt is önként meg vallják, hogy Thrési testvérek csak nem kereső társok volt, az boltban sanyargot is szenvedett, tehát hogy az négy testvérek az hajadon leánnak 1000 R. forintokat egyszeriben kiadjanak amely néki paraphernum gyanánt szolgáljon és ha az férjhezmenetelre szerentséje adatnék az házassági tisztességét is közösön az négy testvérek fenn tartani kötelesek legyenek, törvényesen meghatározta

ezen fórum.” Az ítélet kitért a családi ékszerek tulajdonjogára is. A határozat szerint „Az arany pereczet, mivel az úgy vétethetik mint az özvegynek néhai férjétől maradt Dos, aztot Kritsa János vissza adni édes anyának tartozik”.

A Kritsa testvérek az özvegyi tartással járó kötelezettségeiket az 1809-es év végéig tartották be. Ekkor, mivel a nagyobbik testvér, Kritsa Márton meghalt, a kisebbik fiú pedig anyagilag tönkrement, a fivérek részben fizetéképtelenné váltak. Az özvegy 1809. december 20-án ismét a fórumhoz fordult panaszával. Az esetet 1810. január 12-én határozathozatal céljából ismét napirendre tűzte a Mercantile Fórum. A vita során kiderült, hogy „néhai Kritsa Márton életében, testvérivel Kritsa Jánossal 1807-ik esztendőben február 20-ik napján olyan egyezésre lépet volt, hogy ami terü édes anyára és testvérére nézve reája háromlana azt maga Kritsa János fogja fizetni: azért ezen Egyezés Levél el nem ronthatása tekintetből Kritsa Márton maradéka Kritsa Isák nem kényszeríthetik az fizetésre, mindazon által látván Kritsa Jánosnak megromlását, és tehetetlenségít ezen fórum előtt Kritsa Isák igiretet tett fiai hajlandóságából nagy anyát segiltetni, miglen Kritsa János olyan állapotra jöhet, hogy kötelezése szerint édes anyának az reája háromolandó summákat kifizetheti”. Az özvegyi tartással kapcsolatos kötelezettségeiket a testvérek, illetve azok leszármazottjai a következőkben sem teljesítették. Ezért 1810. december 19-én az özvegy karhatalmi végrehajtást kért Kritsa István, János fiai és Izsák unokája ellen az özvegyi tartásdíj behajtására vonatkozóan. A Kereskedői Szék – ajánlás mellett – a kérést felküldte a Guberniumhoz. A Fő Igazgató Tanács közbelépése – úgy tűnik – több mint három évig a három fiút és az unokát az özvegyi tartással kapcsolatos kötelezettségeinek a betartására kényszerítette. 1814-ben Kritsa István fia halála után felesége megtagadta az özvegyi tartással járó kötelezettségeinek a teljesítését. 1814. március 9-én Kritsa Bogdán né ismét a fórumhoz fordult. Nemcsak Kritsa István özve-

gyének a fizetésmegtagadását sérelmezte, hanem azt is „hogy azon házat, ahol most lakik a fiai már előre felosztották, hogy holta után Kritsa Istvánnak maradjon” Kritsa Bogdáné ez ellen a döntés ellen tiltakozott, végrendeletet készítetett és a fórumon keresztül kérte „fiait arra utasítani, hogy magok osztályjokot úgy intézzék, hogy azt házára ki ne terjesszék”.

A március 9-i gyűlésen Kritsa István özvegye Kabdebo Mária a következőképpen érvelt az özvegyi tartásnak részéről való fizetésének a megtagadásáról: „...néhai férjére ítélt özvegyi tartást fizetni nem akarja meghalálózásával azzal edgyütt, melyet Kritsa Istvánné maga mentségére bé ad, hogy néhai férjére mint Kritsa Bogdányné fiára, fiúi kötelessége meg bizonyítása tekintetéből volt ítéelve, hogy az édesanyához fiúi kötelességgel viseltessék és fizessék az özvegyi tartást. Ezen kötelességét pedig meg halálózásával magával el vívén. Özvegye öt árva gyermekinek tartásaival küszködven a természettel is ellenkeznek, hogy özvegy özvegyi tartást fizessen.”

A fórum döntéshozói szerint „mindezekből a Mercantile Fórum nem is tanál oly kötelességet, mely Kritsa Istvánnét az anyósa Kritsa Bogdánynénak tartozó özvegyi tartás kifizetésire szoríthatná, mind-hogy Kritsa István magával az anyához való kötelességit el is vitte. Mindazonáltal mivel a Mercantile Forumnak az özvegyi tartás iránt tett határozását a Felső Királyi Gubernium 1810-ik esztendőben június 30-ikán tett kegyelmes ítélete által is helyben hagyta.” Szerintük szükség volna a Gubernium döntésére is ebben az ügyben. Ezért a kérést felküldték a Fő Igazgató Tanácsnak.

A házzal kapcsolatos végrehajtás ügyében a fórum határozottan visszautasította az özvegy kérését a következő érveléssel: „Ami továbbra illeti az ház iránt való kívánságát és ki nyilatkoztatott szándékát Kritsa Bogdánynénak, mivel hogy özvegyi tartást kap fiaitól és leánya részit is Pharaférum gyanánt ezer forintokat kapott, hogy az fenn forgó házat akár éltiben, úgy holta utánra is el

testálhassa szabadságában nintsen, mert a Gyergyó Szent Miklósi örmények szokása szerint az atyáról maradt jókot a fiak örökség gyanánt bírják és hogy az özvegy néhai férje házában lakhatik fiainak jószágokból, azzal magának jószágon való szabados juszt nem pretendálhat: elégedjék meg, hogy éltiben abban nyugodhatik”.

A Fő Igazgató Tanács döntését az özvegyi tartásra vonatkozóan 1810. május 10-én olvasták fel a Mercantile Fórum gyűlésén. Eszerint „néhai Kritsa István özvegye az anyósának Kritsa Bogdánynénak fizetendő özvegyi tartástól, a Fórum ítélete helyben hagyása mellett, fel nem oldoztatik”. Az özvegyi tartás fizetése azonban a továbbiakban is akadozott. Ezt bizonyítja Kritsa Bogdánynénak 1815. október 18-án benyújtott panasza, melyben kérte, „hogyan executorokat rendeltessenek Kritsa Istvánné ellen az hátra lévő özvegyi tartás fel vételére”. A Kereskedői Szék a tartozás felhajtásával Wertán István és Bángi Sándor végrehajtókat bízta meg.

Az özvegyi tartás és a végrendelet érvényesítése körüli ellentétek fogalmazódtak meg Molduván Antalné Botsántzi Dorottya és menyé, az ugyancsak özvegy Molduván Kristófné között is. 1843. szeptember 29-én özvegy Molduván Antalné Botsántzi Dorottya panaszát a fórum minden értelem nélküli keresetnek minősítette, s ezért úgy döntöttek, hogy „ezt a kérelmesnek egyszerűleg vissza adja”. Özvegy Molduván Antalné Botsántzi Dorottya azonban kitartó volt. 1843. november 3-án ismét a fórumhoz fordult kérésével, melyben kérte, hogy „menyé özvegy Molduván Kristófné jelenjen meg, s ha módja lesz azon telket melyen a kérelmes lakik zálog summáján, az épületeket pedig becsú áron magához váltsa, vagy ha ezt nem teszi két biztos urakat kér rendeltetni, hogy az írt telek árverés utján eladattassék”.

A két özvegy végül 1843. november 13-án a következő feltételekben egyezett meg:

„1-ör Özvegy Molduván Kristófné tartozik az anyósának özvegy Molduván Antalnének tartás címe alatt évenként 50 VRF-kot

négy ángáriákban fizetni és pedig minden ángáriára az az minden 3 hónapra a 15 ezüst huszasokot ide Szentmiklóstra béküldeni, hogy ha pedig ezt nem teljesítené abba az esetben 15 napok alatt a kérdés alatti jószág eladhatása megengedettik – a fizetés ideje kezdődik folyó évi december 1-ső napján.

2-or A hátsó ház midőn lakható állapotba tétetődik Molduván Kristófné által, akkor tartozik az özvegy Molduván Antalné a hátsó házba tenni által lakását.

3-or hogy ha az öreg meghalna az azon esztendőre az az 50 VRF-tokból hátralevő részt tartozik kifizetni Molduván Kristófné a Timár céhbe, hogy az öreg lelkéért szolgálat tétessék belőle – úgy szintén tartozik az öreget a menyé tisztességesen eltakarítatni.

4-er Minden házbeli felkelhetőkről özvegy Molduván Antalné szabadon rendelkezik – ellenben a fundusról és rajta található épületekről semmi esetre nem, azokat el nem idegenítheti, vagy meg nem terhelheti, s holta után kirekesztőleg Molduván Kristófnéra fog a telek épületestől mint tulajdona szállani.

5-ör Molduván Antalnének a mai napig lévő patikai tartozásának kifizetését magára vállalja özvegy Molduván Kristófné. A már megvásárlott és az udvaron lévő 3 öl fa az első angariából fizetessék ki.

6-szor Minden ángáriát a maga idejében a Kereskedői Szék bírójához nyugtatvány mellett leendő kézbe szolgáltatás végett tartozik küldeni Molduván Kristófné.”

Négy nap múlva – november 17-én – Molduván Antalné Botsántzi Dorottya meggondolta magát, és a fórum előtt kijelentette, „hogy ő a folyó évi november 13-ik napján a Kerekedői Szék Jegyzőkönyvébe béiktatott békességhez – egyezéshez, melyre a menyé, s pártolói által csábítatott, mely részére káros, – nem áll – hanem megkiványa, hogy a ház a contractusban ki írt időig adattassék el, s a pénz a menyé és közte osztassék fel egyenlően, s ha erről határozatot nem nyerhetne ezen protestátióját jegyző könyvbe iktatni, s onnan hiteles másolatban kiadatni kéri”.

A fórum döntéshozói visszautasították Molduván Antalné Botsántzi Dorotya újabb kérését. Válaszukban a következőképpen érveltek: „Minthogy a kérelmes a menyivel Molduván Kristófnéval önkéntesen lépett Egyezésre – ezen Egyezést a Kereskedői Szék meg nem változtatja, s jószágnak az egyezés elleni eladhatása határozásába belé nem ereszkedik”. Ugyanakkor az özvegyet megfenyegették kérelmes levelében használt illetlen szavaiért. Mint írják: „a kérelmes pedig a kérelemben foglalt illetlen és hazug kitételekért ezennel szigorúan megfedetik, s csak szegénységének és öregségének tulajdonítsa hogy az érdeklött kitételekért a Kereskedői Szék illőleg nem bünteti”.

A fentiekből megismerhetjük az örményeknél az öröklés rendjét. Az ingatlan vagyont és az ingó vagyon jelentős részét a férfi ágon örökölték. A leányt a szülők vagy a fiú testvérek házasították ki hozomány vagy ún. parafernum révén. A székelyektől eltérően, ha a feleség magtalanul meghalt, hozománya nem maradt férjénél, hanem visszakerült szüleikhez vagy testvéreikhez. Legtipikusabb példa Lázár Jakabné, Zakariás Margit esete volt, melynek révén képet nyerünk az örmény asszonyi öröklés sajátosságairól.

1813. május 4-én Zakariás Miklósné, Szakula Rozália özvegyasszony kérte leánya, Zakariás Margit és Lázár Jakabné parafernumát, „mivel az magtalanul meg halálozott és a parafernumát Lázár Jakabnak vissza adni nem akarja, ítéltessek vissza”.

Szakula Rozália kérésére Lázár Zakariás azt válaszolta, hogy „noha a néhai felesége után gyermek maradt akivel 8 esztendeig élt és két gyermeket szült, melyek közül az edgyik anya halála után halálozott meg 9. holnappal és annál fogva a pretendált parafernum a gyermekre szállván arról réája mint atyára, vissza adni nem tartoznék, de egymás között kötést tettek még 1810-dik esztendőben melynél fogva néhai felesége minden parafernumát nékie testálta ennél fogva semmi szín alatt vissza adni nem tartozik”.

Lázár Zakariásnak sikerült a fórum döntéshozóit félrevezetnie az ún. kötéslevéllel, s így a Kereskedői Szék nem az özvegynek hanem a férjnek adott igazat.

Az özvegy ekkor a Guberniumhoz fellebbezett kérésével. 1813. május 17-én Szakula Rozália fiaival, Zakariás Miklóssal, Istvánnal, Áloysival és Sándorral megkeresték Jákobi István örmény plébánost, aki igazolta számukra, hogy az egyezséglevél viszonylag új, 1813. május 1-ről nem pedig 1810-ből származik. A pap ugyanakkor azt is bizonyította, hogy Lázár Jakab felesége, néhai Zakariás Margit nem tudott írni. A Mercantile Fórum bírója azonban a panasz kivizsgálását elhalasztotta, mivel a jelzett időpontban a gazdag marhakereskedő Moldvában tartózkodott. Lázár Jakabnak több mint hat esztendeig sikerült megakadályoznia az ügy napirendre kerülését. Végül 1819. december 20-án Lázár Jakab csak úgy fogadta el a perújrafelvételt, ha az özvegy kezest állít. Az ügy reális megtárgyalására 1820. január 3-án került sor, amikor is a döntéshozók meghallgatták „a feleknek egymás ellen való feleleteiket, és bizonyításaikat”. Ezt követően „szorgalmatosan megvizsgálván ezen Mercantile Fórum, mind a kereső félnek Novum Gratosum (perújrafelvétel vagy fellebbezés) mellett előadott okait, mind pedig a kerestetett Lázár Jakabnak azok ellen tett mentségeit, a midőn fontolóra vette volna azt, amit a kereső asszony maga erősségére előhoz, hogy a Gyergyó Szent Miklósi örmény nemzet közös törvényes gyakorlásban volna az, hogy ha az asszony maga után gyermeket hagy is és az esztendő alatt, vagyis későbbben is anya után meghalozik azon esetben az anyának halála úgy vétettetik, mintha magtalanul halt volna meg, és azért az ő paraphernumait a meg holtnak férje szüleinek, vagy testvéreinek vissza adni köteles volna, amidőn ezen szokását a Gyergyó Szent Miklósi örmény nemzetnek az hazai törvények ellen gyakorlásban vétettetnek lenni megállítani lehessen.”

A fórum döntéshozói fontosnak találták ezen ősi örmény jogszabály fenntartásának a szükségességét is bemutatni. Mint írják,

„szükséges azt is világosságra hozni, hogy amidőn az örmény nemzet ezen Székely földre megtelepedett, előre által látta, hogy itten örökséget magának, és maradékának nem szerezhet, és azért szükséges némely és ne talán a törvényekkel is ellenkező szokásokkal a magok megmaradhatóságokat oltalmazni, és erősíteni, innen következett az is, hogy amidőn a legény megmátkásodott, minden az édes atya vagy testvérei megegyezésekből mátka levél mellett házasodott meg, és ebben azon esetre nézve, hogy ha a férje előbb meghalna, minden gyermek vigasztalása nélkült, vagy ha gyermek maradna is de az atya utána meghalálna, és ennél fogva az anya magtalanul maradna, hogy a férjnek atya vagy testvérei az özvegynek mit tartozzanak adni, az egyes erővel, és szorgalmatossággal szerzett vagyonból, mely az ide való örmények között mindenkor mintegy fekvő jószág gyanánt tartatik, és azért, mivelhogy a fiak atyokkal idejek szerént a kereskedésben fáradoznak, az atya a maga vagyonáról teljességgel testamentumot sem tehet fiainak károkra, innen következik az is hogy mivel a nagyobb szülött fiak hamarabb alkalmatossok az atyok segítségekre, amidőn a fiak meg osztoznak, mindenkor tekintet vagyon a nagyobbaknak hosszabb fáradozásokra, és azért a leány férjhez adásában gyakorlott szokást is azért kívánnyák gyakorolni, hogy az idegen földön meg telepedett familiák el ne nyomorodgyanak az házasság, és magtalan özvegyek által, ezen szokással költsönösön gyakoroltattatott az is, hogy mivel az ide való örmény nemzet, maga megeröltetésével is a leányt költségesen adgya ki, mindenkor a ki adáskor írásban teszi azt, amit a leánnyal szokott adni, azért, hogyha a leány magtalanul halna meg, a véle adott jók, a familiának vissza mennyenek, a magtalan pedig akkor is tisztában értetik, hogy ha a gyermek, anya után kisebb és több üdöre is meghalálózik mivel ez által mindenhez magtalanásban hal meg az anya azért, hogy nékie örököse nem marad, aki az ő javaiban örökös lehetne, és maradhatna: ezen az ide való örmény nemzet között változhatatlan törvényé vált szokást

jól érzette, és meg is üsmérte a kerestetett alperes Lázár Jakab, és azért még 1813-ik esztendőben ellene mozdított keresetben előadott mutua fassioval törekedett magát néhai felesége Zakariás Margit paraphernális javaiban meghagyatani, amit is akkoron leginkább azon okból nyerhetett meg, hogy a kereső fél egészen el mulatta, maga erősségére, az ide való örmény nemzet szokásait nyomoson elő adni, és az elő mutatott mutua fassioról készült levél ellen, ellenvetéseit meg tenni. Ez okozta tehát, hogy a kereső asszony Novum Gratosumot váltván, e mellett törekedett maga igasságát ujonlag elővezetni, és igasságot meg íteltetni mely mellett ezen Mercantile Fórum előtt egészen ki világosodott, hogy amely instrumentumot a kerestetett Lázár Jakab a néhai feleségével meg tételt mutua fassioról elő mutatott ezuttal legszorosabban megvizsgáltatott, az annál is inkább meg állhatónak nem tanáltatott, hogy aszerint az asszony mindenit a férjének adgya, a férje pedig tsak 200 aranyokat szab ki a maga vagyonából, és a többi részit vagyonának testvéreire szállandónak határozza, holott a mutua fassionak költsönös igazsággal kellett volna megesni, úgy hogy mindenik a maga vagyonában megkülömböztetés nélkül örökösnek maragyon, és ezen mutua fassionak mindt valóságos testamentumnak az hitelességnek okáért régiussok előtt kellett volna meg esni, és akkor legkissebb gyanú is hozzá nem férkézhetett volna, és leginkább azért, hogy a kerestetett félnek néhai felésége az állítás szerint, írni telyességgel nem tudott, és azért az elő adott mutua fassiot nem is subscribálhatta.

Ezen meg nem állhatóan mutua fassioval a kerestetett alperes Lázár Jakab tökéletesen meg üsmérte az ide való örmény nemzetnek szokását különben arra nem is vetemedett volna, hogy ezen mutua fassioról írást készítesse, melyben azért tanáltatik hibásnak, hogy aztot a bírói további meggyőződésre régiussok előtt, vagy azok által nem készítette. Ezeknél fogva tehát „meghatározta ezen Mercantile Fórum, az előbbeni Ítéletnek megváltoztatása mellett,

hogy a keresztetett Lázár Jakab néhai feleségének Zakariás Margitnak, mindt akinek örököse, nem maradt, paraphernumát gyöngyökben, gyűrűkben, ezüstben és egyebekben, az egy mátká gyűrűt, és ágyneműt, kivéve, mely az örmény szokás szerint, akár mely esetben is a férjének marad, tartozik a kereső asszonynak, és fiainak kiadni, minden vissza vonás nélkül. A költséget a felek ezúttal egyaránt szenvedvén.”

1820. január 11-én Lázár Jakab tiltakozott a január 3-i ítélet ellen „recursust jelent a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátshoz, protestálván minden okozott, és okozandó költségeiről fáratságairól, és kereskedésbeli hátramaradásairól, és azt is megkívánja, hogy a panaszló asszony aki a panaszoltatottat ilyen terhes perrel hirteljesen, midhogy elegendő cautiója nintsen, jövődöre nézve protestáljon cautiót.”

Bár a Mercantile Fórum nem tett határozást a kezesség iránt Zachariás István önként vállalta a kezességet ezzel is bizonyítva együttérzését a rászorult özvegyel.

Három nap múlva Szakula Rózália, özvegy Zachariás Miklósné kérte, Lázár Jakab megesketését néhai leányának parafernuma tartalmáról, és követelte hogy ezek a pernek végső ellátásáig ezek a tárgyak tétettesenek sequestrumba. Lázár Jakab mindezt megtagadta „mivel telyes reménysége vagyon a felsőbbség előtt az ítéletnek meg változtatását megnyeri”.

A Mercantile Fórum hosszas vita után végül is Lázár Jakab megesketése mellett döntött, néhai Zakariás Margit hozományát pedig sequestrálták. A parafernum feletti kezesség felvállalásával a bírót, illetve Kritsa Péter és Czárán Antal szenátorokat bizták meg. 1820. január 22-én Lázár Jakab mind írásban, mind pedig szóban tiltakozott a hozománynak bírói zár alá helyezése ellen. A protestáció megfogalmazása után a Kereskedői Szék a következő határozatot hozta: „A fennebb írt protestatio nem gátohatja meg ezen Fórumnak Ítéletét: ugyan azért újabban is meg határozta,

hogy a megnyeretetett fél Lázár Jakab köteles legyen néhai feleségének paraphernumát, amint az Ítéletben is ki neveztetett jegyzésben tenni, arról meghütölni, hogy sem több, sem kevesebb nem legyen, és semmit is az Ítélet utána el nem idegenített, és mindenképpen abban a valóságban legyenek amint az felesége az házhoz vitte, ha ezen határozásnak eleget nem térsen, maga létszen oka, hogy a perit fejebbi kérdőre nem viheti, különben a Mercantile Fórum, ha az határozással ellenkezik, maga határozását telyesítésben fogja tenni". Az örmény marhakereskedő a Kereskedői Szék döntésének a hallatára dühbe gurult és két nap múlva – 1820. január 26-án – követelte a határozatot hozó bírák és nótáriusok neveinek a kiadatását. A Mercantile Fórum helytelennek nyilvánította Lázár Jakab kérését, szerintük az ilyen kívánságot nem lehet teljesíteni. Ekkor a férj feljelentette a fórumot hogy „ezen nem Mercantilis és hatalmán kívül perben ítélni merészlett”.

A Királyi Fő Igazgató Tanács 1820. március 22-i 1074. szám alatti rendeletében felelősségre is vonta döntéséért a Kereskedői Széket. A felelősségre vonással kapcsolatban a fórum saját szabályzatára és feladatkörére hivatkozott. „Írassék meg alázatosan, – olvashatjuk a válaszevélben – hogy eő Felségének 1796-ban szeptember 16-án 2873. Udvari szám alatt költ Felséges Rescriptumnál fogva ezen pernek ellátása, nem mást, hanem ezen Fórumot illette.”

A fórum határozott kiállása saját hatáskörével kapcsolatban a Gubernium döntéshozóinál lehetetlenné tette a gazdag marhakereskedő befolyásának az érvényesülését. A Királyi Gubernium 1820. június 13-án 2199. szám alatti rendelésében visszautasította Lázár Jakab fellebbezését a „Zachariás Miklósné Szekula Rosália által folytatott paraphernalis perben”. A végzést 1820. augusztus 25-én olvasták fel a fórum gyűlésén. Ekkor Lázár Jakab a Guberniumi rendelés kiadatását kérte és „Procurátoris Revocációt” jelentett. A nyertes fél azonban ellene mondott a revocációnak és „a

megítélt paraphernalis jóknak executiójára” végrehajtókat kért kirendeltetni. A fórum a két fél magatartásával kapcsolatban pontosította saját álláspontját. E szerint „az Ítéletnek kimondása után lehet a revocációt tenni, és minek utána az alperes a Felsőges Királyi Guberniumhoz recursust jelentvén ottan hely nem adatott a recursusnak ez által a Mercantile Fórum Ítélete tökéletes erőben menvén azért a revocációnak hely nem is adatathatik”. A fórum az ítéletet véglegesnek nyilvánította, és metagadta felbocsátását a Királyi Fő Igazgató Tanácshoz. Ennek ellenére Lázár Jakab kérése mégis felkerült a Guberniumhoz. A Királyi Fő Igazgató Tanács a kérésre 1821. január 23-án a 61. szám alatti rendelkezésével válaszolt, „melyben Lázár Jakab recursussának az ellene Szakula Rosália által folytatott paraphernalis perben helyt nem adott”. A Gubernium határozatát 1821. május 25-én olvasták fel nyilvánosan a fórum gyűlésén. Az 1820-as évi ítélet meghozásáig a per költségeit a felek egyenlő mértékben állták, de az ezutáni fellebbezések után Lázár Jakabot 53 rajnai forint és 42 krajcár perköltség kifizetésére kényszerítették. Az ítélet végrehajtásával Kritsa Pétert és Bángi Sándort bízták meg.

A céhek és társulatok

Az örmény céhekre vonatkozó adataink szinte végigkísérik Gyergyószentmiklós XVIII. századi eseménytörténetét. 1702-ben a kutyával rendelkező tímár mester panaszát rögzítették a széki hatóságok. 1710-ben megszerkesztették a tímárok társulatának vagy céhének lengyel mintára elkészített szabályzatát. 1726-ban a gyergyószentmiklósi székelyek a Békény-patak szennyezésével vádolták az örmény tímárokat. 1729-ben felvették a Nagy Boldogasszony társulás nevet, melynek alapszabályait 12 cikkelyben rögzítették. Mindezek az okiratok bemutatták a gyergyószentmiklósi tímárok létfeltételeit. Életkörülményeikre, szerveződésükre vonatkozó legfontosabb forrásunk azonban az 1760-as esztendei kivizsgáló jegyzőkönyv, amikor a céh egyes tagjai nem tartották be a társulás előírásait a nyersanyag felvásárlására és elosztására vonatkozóan. Ezért a céh letiltotta Heranus Kristófnak a bőreit, aki panaszával a széki hatóságokhoz, illetve a Fő Igazgató Tanácshoz fordult. A panasz kivizsgálása hozzásegít minket a XVIII. századi gyergyószentmiklósi tímárok életének a jobb megismeréséhez.

A vallomásokból kiderül, hogy a korabeli gyergyószentmiklósi örmények egy része tímár volt. Ferenczi Ferenc örmény kántor 1760-ban azt vallotta, hogy „Gyergyószentmiklóson az örmények majd mind tímárok” Kantai Todor és Heranus Kristóff más szemszögből mutatta be közösségüket. Mint vallották, „felesen vagyunk itten tímárokul az elei pedig az tímároknak ezek: Cziffra Gergely, Zakariás László, Cziffra Lukáts és Bogdány, Ábrám Sándor, Mámó János, Anisor Bogdány és Keresztes, Botsántzi Gergely, Nagy Márton, Isák Keresztes, Tódor János és Lukáts, Miklós Lukáts, Lukáts Jakab, Lukáts János, Káltyibo Keresztes, Tódor Gergely és Márton, Heranus Dávid, Todor és Lukáts, ezeken kívül is még sokan vagynak, de amint felyebb is mondok ezek az elei companiánknak, czéh mestert minden esztendőben szoktunk tenni, a czéh mesterünk

most fenn meg mondott Cziffra Gergely”. Szöts Lukáts és Lukáts Ursu még pontosabban mutatta be a tímárok számát: „Vagyunk is az céhben tímárokul mintegy százan vagy ha többen is”.

A gyergyószentmiklósi örmények, bár nem rendelkeztek kiváltságlevéllel, mégis úgy viselkedtek, mintha privilégiumlevelük lett volna. Galló Ferenc és Ferenczi Ferencz korabeli vallomása szerint „az említett tímárok úgy folytatyák mesterségüket mintha valóságos privilégiumok volna, egymást büntetik, táblát minden privilégiumos helyen járatnak a dékányok által”. A tímár céh autonómiájáról és szigorú belső rendszabályairól Heránus Kristóf és Kantai Tódor a következőképpen emlékezett meg: „Mesterségünket igaz az, hogy úgy folytatyuk, mintha privilegiumunk volna, egymást czéhben, meg büntetyük, kit kit érdeme szerint, nevezetesen tavaly minket is meg büntetének, engemet Heramus Cristófot azért, hogy rendelést tévén most nem igen régen az czéhünk mennyi bört vigyen ki Magyar Országra, én többet találtam volt vinni s azért három aranyig meg büntettek, meg is kellett adnom, azon kívül más alkalmatossággal ismét olyan dologért hat forintig büntettem meg. Nékem pedig Kantai Tódornak a mester legényemet most nem igen régen azért büntetik meg öt forintig, hogy mással dolgoztatott másszor is sokszor büntettek meg mind minket, mind másokat, kik az czéhünknek valamely rendelése ellen tselekedtenek, Kábibo Keresztest is az idén meg büntették vagy négy aranyig, hogy a rendelt számon felyül több bört vitt volt ki Magyar Országra.”

Daryszkai János arról is megemlékezett, hogy a belső önkormányzatiság néha önkénnyel is párosult. Mint vallotta: „Mesterségünket úgy folytatyuk mint másutt a privilegiumos czéhok, egymást meg is büntetyük, engemet is a minap tsak ezen szómért, hogy ezt mondám a Czéhnek: **aki megérdemli a büntetést azt nem tudják meg büntetni, aki pedig nem érdemli azt meg büntetik, hét forintig meg büntetének, s meg is kelle adnom.**”

Az örmény tímárok senkit sem engedtek beleszólni közösségük életébe. Benedek Lőrincz primipilus megdöbbenéssel panaszkolta a következő esetet: „Tavaly egy alkalmatossággal egy Agoposa Jakab nevezetű örmény tímárnak baja lévén a czéhvel, kére engemet, hogy mennék el véle a czéh eleiben, hogy szóljon előttem a czéhnek, én el mentem, s amikor bé mentünk volna az házban mindjárt lánczra tévék említett Agoposa Jakabot, engemet pedig az házból ki igazítának, ezt mondván, hogy nekünk a gubernátor sem parantsol az effélékben”.

A fenti vallomásokból láthatjuk, hogy a céhnek beleszólása volt tagjai tevékenységébe, ami abban is konkretizálódott, hogy csak az általa megszabott mennyiségű nyersanyagot és a bőrök festéséhez szükséges szkumpiát nem vásárolhattak korlátlan mennyiségben feldolgozás céljából, és a vásárookra is csak engedélyezett számú bőrt vihetek. A nyersanyag megvásárlásához elsősorban a céh engedélyére volt szükség, de legtöbb esetben maga a céh vásárolta fel és osztotta el tagjai között. 1759-ben Heranus Kristóf megszegte a céh ilyen jellegű tilalmát, és három arany büntetést fizetett. Minderről az örmény tímár 1760-ban a következőképpen vallott: „Én Heranus Cristoff az közelebb elmúlt 1759-dik esztendőben, amint felyebb is mondám fizettem három aranyat, hogy az megmondott rendelés ellen tselekedtem, melyért is feles bőreim lévén az hármassnak fel nem szabadították addig a czéhbeliek, míg ő kegyelmekkel az meg írt három arannyal meg nem békéltem, holott a Méltóságos Exponens úr (a Fő Igazgató Tanács Igazgatója) ezen szentmikulósi örmény compágniánk bírójának Cziffra Lukáts ő kegyelmének commitált volt, hogy azon bőreimet az tilalom alól szabadítassa fel, de meg nem tselekedte amíg meg nem békéltem az említett pénzben, a bőrök negyven kötésből állottanak.” Erről az esetről Szöts Lukáts és Lukáts Ursu a következőképpen emlékezett meg: „Tudjuk azt bizonyosan, hogy a közelebb elmúlt esztendőben az hónapra és napra ugyan nem emlékezünk a

Méltóságos Exponens úr levelet küldött vala az bíráinknak Cziffra Lukáts eő kegyelmének, hogy az Heramus Cristóff Uram hármásban vett bőreit a tilalom alól szabadítassa fel, de mig az levél eljött volna, addig kezességen fel szabadították, hogy készithesse az után a Méltóságos Exponens Úr levele elérkezése után meg kellett békélni az Czéhinkkel, fizetett is de kevesebbet amint érdemlette volna, mely bőroket is azért tiltottunk volt meg, hogy az mi, és Szamosújvári Czéhok rendelése ellen, több bőrt vitt vala ki Debrecenbe amint szabad lett volna."

A fenti tanúvallomás utolsó részéből látjuk, hogy a gyergyószentmiklósi tímárok a bőrok készítésére és értékesítésére vonatkozóan egyességet kötöttek a szamosújvári tímárokkal. A két céh közötti szerződés szerint 1756-ban minden 1600 köteg bőrből 1000 köteget a gyergyószentmiklósiak, 600-at pedig a szamosújváriak szállíhattak Debrecenbe. Egy kötegetben 6 darab kordovánnak kikészített bőr volt. A gyergyószentmiklósi és a szamosújvári örmények közötti egyezségről Gallo Ferenc és Ferenczi Ferenc a kivizsgálás során a következőket mondták: „Magoktól az utrizált örmény Tímároktól hallottuk, hogy a szamosújvári örmény tímárokkal edjet értnek contractusok is vagyon egymással a kordoványoknak száma és kivitele iránt melyből azt hozzuk ki, hogy a Nemes Országnek kárára cselekszik, mert ha ezen rendelések nem volna ki ki tehetése szerént több kordoványt vinne, és így bővebb lenne. Obszerváltuk ezen excessust is köztük, hogy midőn falukról vagy más helyekről valami árut hoznak ide bé, amint az első az árut kéri, felyebb a másik közüllük nem kérheti, meg sem vásárolhattya, mig az első le nem mond róla, mert másként meg büntetik egymást. Obszerváltuk azt is köztük, hogy amikor ezen Nemes Szék a tehén húsnak árát rendeli, és azt limitálja, akkor az utrizált örmények különösön magoknál marhát ütnek és egymás között fel osztyák.” A szamosújvári és a gyergyószentmiklósi örmények közötti szerződésről Heranos Kristóf és Kantai Tódor is megemlékezett. Mint

vallották: „Azt tudjuk világosan, hogy mi, úgymint az utrumban megírt tímárok a másut lévő örmény tímárokkal nevezetesen a szamosujvári örmény tímárokkal a kordoványoknak számok és Erdélyből való kivitelekben s eladásában edjet értünk, s egy módot tartunk benne, Contractusunk is vagyon edjüt azoknak nálunk van a Contractusok a miénk pedig nálók”.

A nyersanyagbeszerzés és a bőrök szállításának rendszerébe maga az örmény bíró sem szólhatott bele. A gyergyószentmiklósi örmények csupán egy intézménytől tartottak, mely igazgatójának utasításait önkormányzatiságukhoz való ragaszkodás mellett többé-kevésbé betartották. Ez az erdélyi Gubernium mellett működő Fő Igazgató Tanács volt. Minderről Keresztes Jakab örmény bíró 1760-ban így írt: „Solus judex Jacobus Keresztes én az utrumban megírt esztendőkbén a napra nem emlékezem mikor a Méltóságos Exponens Úr ezen Szent Miklósi örmény Compánia bírójának parantsolt vala levele által, hogy közöttünk lakó Heramus Kristóf eő kegyelme hármásban lévő feles bőreit a tilalom alól szabadíttassa fel, akkor jelen voltam de már akkor fel szabadítottuk volt kezes-ség alatt, oly formán, hogy velünk meg békéllyék az alatt midőn már az Méltóságos Exponens úr declarált comisiója elérkezett volna, hivatták Heramus Kristóff uramot is, hogy miért vádolt el minket ok nélkül, de az alatt eő kegyelme velünk meg békéllett, mi is engedelmeskedjünk, s nem felyebb, hanem amit jó akaratyából adott, és a mi kevés bort meg ivott a Congregatiónál azt is meg fizette, mely dolgot azért tselekedtünk, hogy a végezésünk ellen több bőrt vitt volt ki a sokadalomba. A hármasba hány bőre volt Heranus Kristóf uramnak nem tudjuk.”

A céh tagjai annyira ragaszkodtak önkormányzatiságukhoz, a kézműves társulás vezetői annyira nem vették figyelembe a Fő Igazgató Tanács Igazgatójának (a szövegben exponens úr) levelét a büntetés feloldására és a lefoglalt bőrök felszabadítására vonatkozóan, hogy addig nem olvasták el a felkérést, míg döntést nem

hoztak Heranus Kristóffal kapcsolatban, annak ellenére, hogy tudták: a fő igazgató kérését, ha részlegesen is, de teljesíteniük kell. Minderről Nemes Köllő András és Márton András lófő a következőképpen számolt be: „Az utrumban meg írt Esztendőben a napra ugyan nem emlékszünk, utrizált Heranus Kristóff eő kegyelme tölünk ketten küldötte vala el az Méltóságos exponens úr levelét az kérdésben megírt örmény Compánia Birájának Cziffra Lukáts eő kegyelmének, amikor az örmény tanáts egyben gyült volna mi a levelet oda vivök, akkor egyebet nem felelének reá, hanem azt mondák, hogy ezen levelet addig fel nem szakassztyuk, míg mi is a dolognak végire nem megyünk az hármashból sem szabadítyuk fel addig a bőröket, míg velünk meg nem békélik. Heranus Kristóf mivel akkor kezesség alatt voltanak azon bőrök, erre protestáltatta Heranus Kristóf úr, hogy ha kárt talál vallani, oka ne legyen az után ugyan tsak említett Cziffra Lukáts úr fel szakasztá a levelet, melyet is meg olvasván...”

Heránosz Kristóf a bőrök felszabadításáért az örmény bírót is megkereste. A gyergyószentmiklósi előljáró azonban nem kényszeríthette rá akarátát a céh vezetőségére, akikkel ez ügyben konzultálnia kellett, ezért a választ későbbi időpontra halasztotta. A kárvallott a következőképpen adja tudunkra az esetet: „Én Heramus Kristóf nem tudom ki miket beszélet az Méltóságos Exponens úr levelére és parantsolatyára, mert másoktól küldöttem volt én azon levelet. Én pedig Kantai Todor ott voltam mikor azon levelet az örmény bírókhoz vitték volt, de akkor tsak azt felelé, hogy reggel választ adnak reá.”

A Fő Igazgató Tanács felkérésére Köllő András és Márton András tudósítása szerint: „ezt felelé Cziffra Lukáts úr, tiszteljük, betsülyük director uramot, de nekünk ebben egy kukkot sem parantsol, sem a czéhünk rendelésiből, mert mi úgy büntetyük az embert amint akarjuk, s azért is, hogy panaszra ment Heranus Kristóf, még inkább meg büntetyük”.

Hasonló véleményt fogalmazott meg Zakariás László is: „Hallottam de kitől rá nem emlékezem, hogy az Méltóságos Exponeus úr levelire az czéhünk mondotta volna, hogy az affélékben a director úr nem parantsol”.

Heranus Kristófnak a tímár céh vezetősége általi megbüntetése kapcsolatban volt azzal a ténnyel is: „hogy az rendelt számon feljül vitt volna ki a vásárookra bőröket”. Heranus Kristóf és Kantai Tódor a következő vallomást tették a vásárookra és a sokadalmakra kivihető kordovánnal kapcsolatban: „Igaz dolog, hogy nekünk magunk között rendelésünk vagyon, hogy ki ki közülünk a vásárookra és sokadalmakra tsak bizonyos számú kordovánt vihet, s annál többet nem, mely czéhekben is három classis vagy gradus lévén, tudjuk azt bizonyoson, mivel magunk is benne vagyunk, hogy az első classisnak vagyis rendnek Debreczenben 50, az másodiknak 40, az harmadiknak vagyis utolsó rendnek 30 kötés bőröket lehet vinni, de többet nem büntetés alatt, az Erdélyben való városokra is az gradus szerént szabad vinnünk, amint a czéhünk rendelése tartya.”

Keresztes Jakab, Cziffra Tamás és Gergely, Ábrám Sándor és Cziffra Bogdány az 1758-as állapotot mutatják be, amikor a céh tagjai egymás között határozták meg, ki mennyi bőrt vihet a vásárra: „Ez előtt mintegy másfél esztendővel rendelést tettünk a kordoványok iránt, hogy ki ki közülünk bizonyos számú kordoványokat vihessen a sokadalmakra, s felosztottuk magunkat három classisra e szerént, hogy az első classis mikor kevesen mennek a sokadalomba vihessen ötven, mikor pedig sokan, harmintz, a második classis harmintz vagy húsz, a harmadik pedig húsz vagy tíz kötés kordovány bőröket vihessenek a sokadalmakra.”

A bőrök eladásának a korlátozása csak az ún. „privilegiumos helyekre” vonatkozott. Lázár Bogdán többek között tudunkra adja, hogy: „az kordoványoknak az czéhünk árát nem szabta”. Hasonlóképpen vallott Köllő András és Márton András is: „azt tudjuk,

hogy az utrizált (kivallatott) tímárok az házoknál szabadosan adják az kordoványokat, de hogy a sokadalmakon kívül nem volna szabad eladni, azt nem tapasztaltuk”. Lukács András azonban csak a családi háztól való eladásról tudott: „Sokadalmakon kívül senkinek is közülünk az rendelésünk szerént nem szabad kordovánt el adnunk, de szabad az házunktól”. Gallo Ferenc és Ferenzi Ferenc szerint a privilégiumos helyeken kívül csak a tímárházaknál lehetett a kordovánt szabadon árulni. Mint vallották: „mindenkor szabadon vehettyük az kordoványt az tímárok házoknál”.

A céh nem szólt bele a kordován csizmák eladási árába. Heránosz Kristóf és Kantai Tódor korabeli vallomása szerint: „amint el adhatyuk a kordovánt a szerént adjuk”. Az értékesítés lehetőségeiről Csákány Gergely a következőképpen vallott: „az kordovánnak árát az czéhünk nem szabta, hanem ki mint adhatya, úgy adja el”.

A céhnek nyersanyag-felvásárlással kapcsolatos elővásárlási joga gyakran konfliktusokat eredményezett a céh vezetősége, illetve a céhhez tartozó tímárok között. 1759. szeptember 18-án ilyen jellegű ellentétet vezetett Mihály Gáspár által Havasalföldről hozott bőröknek és a szkumpiának a céh egyes tagjai általi felvásárlási lehetőségének a megtiltása, minek következtében a gyergyószentmiklósi kereskedő jelentős kárt szenvedett, mivel a céh sokkal olcsóbban vásárolta fel a szkumpiát, mint ahogy azt a céh egyes tagjaival megalkudta. Következésképpen Mihály Gáspár is a Fő Igazgató Tanácshoz fordult panaszával. A kivizsgálás során Gallo Ferenc, Gyergyószék székülője és Ferenzi Ferenc örmény kántor a következőképpen mutatták be a gyergyószentmiklósi tímár esetét: „...tudjuk azt bizonyoson, hogy az utrizált időben Mihály Gáspár uram az Oláh országból hozatott vala szkumpiát három szekérrel, azon kívül idehaza is felesen volt eő kegyelmének kitől is itten lakó Heranus Kristóf, Kantai Tódor és Lukács Urszuly eő kegyelmek, amint magoktól hallottuk száz nyolczvan mását elhozának volt, másáját három rénes forintokban, amidőn pedig a szekerek

elérkeztenek volna a tímárok czéh mestere Cziffra Gergely eő kegyelme tudjuk, hogy reá izene azon három emberekre, hogy meg ne vegyék azon szkumpiát mert a czéh számára meg veszik, melyre való részt minket ketten elküldé Mihály Gáspár uram az örmény bíróhoz avégre, hogy protestálánk előtte, mivel már elalkutták az szkumpiát, ha kárt vall magának tulajdonítsa, az bíró az után elküldé minket azokhoz akik a szkumpiát elalkutták volt oly véggel, hogy meg tudjuk ki és mi mellett tiltotta meg, kik is ezt felelik mi nekünk, mi jó szívvvel az alkalom mellé állanánk, de a czéhnek húszon négy forint bírságot nem fizethetünk, hány forint kára lehet Mihály Gáspár eő kegyelmének azon szkumpiája meg tiltása miatt, azt nem tudhatyuk, de tudjuk azt, hogy ha azon tiltás nem lett volna, és azon három ember az alkalom szerént meg vehette volna /: minthogy amint felyebb is mondok készek valának a meg vételre:/ a pénznek hasznát vette volna.” Az érintettek – Heranus Kristóf és Kantai Tódor – a következőképpen érzékeltették a céh elővásárlási jogával járó megkárosíttatásukat: „Az utumba meg nevezett Gyergyó Szent Miklóson lakó Mihály Gáspár eő kegyelmétől tavaly mi ketten és rajtunk kívül még egy ember alkuttunk vala száznyoltzvan mása szkumpiát, contractust is írtunk volt róla, másáját három német forintokon amidőn pedig eő kegyelme ugyan a tavalyi esztendő az Szent Mihály napi csíki sokadalom táján az Oláh országból az szkumpiáját ide a városra el hozatta volna, és az udvarunkra a szekerekkel bé jöttek volna, huszon-négy forint bírság alatt el tilta minket az czéh, hogy az szkumpiát le ne rakjuk, azonban minket és utrizált Mihály Gáspár uramot a czéh maga eleibe hívata, és Mihály Gáspár uramnak azt mondá a czéh, mi nem engedjük, hogy kegyelmed három embernek adja a szkumpiáját, hanem a czéhben fel osztyuk, hogy mindenkinek jusson belőle, azon áron amint kegyelmedtől meg alkutták volt, eő kegyelme penig azon szkumpiájának árát, mely itthon volt igaz az hogy az czéhnek is három német forintra hagyta, de a melyet akkor

hozott volt négy magyar forinton alól nem akará adni, mivel azt állította, hogy a kereskedő társával közös volna, mi ugyan ketten tizenegy mását vettünk az régibb szkumpiából, mások is vettek, de ki menyt, nem tudjuk, azt sem mitsoda kárt vallott azon tilalom miatt Mihály Gáspár úr, mert amit el nem adott most is meg vagyon.” Az eset jobb megismeréséhez Szöts Lukáts és Lukáts Ursu vallomása is hozzásegít. A tanúk szerint: „Az kérdésben megírt időben utrizált Mihály Gáspár eő kegyelme hozatván az Oláh országból mintegy száz mása szkumpiát de még itthon is lévén eő kegyelmének írt nyoltzvan mása. Én Lukáts úrral harmad magammal alkuttam volt Mihály Gáspár uramtól száz nyoltzvan mása szkumpiát, másáját három német forintban, levelet is írtunk az alkalomról, amidőn pedig el érkezett volna a szkumpia ide Szent Miklóstra, igaz hogy meg tiltotta vala a czéh mesterünk húszon négy forint birság alatt, hogy akik el alkuttuk volt, meg ne vegyük, mivel a czéhben fel akarja osztatni azon áron amint meg alkutták volt, de Mihály Gáspár úr az újabb szkumpiát nem akarta úgy adni a czéhnek, amint meg volt alkuva, hanem felyebb, én pedig úgy mint Lukáts Ursu harmad magammal, mind meg vettem volna akkor, azon szkumpiát, minthogy meg is alkuttuk volt, ha az czéh meg nem tiltotta volna, miként vallott Mihály Gáspár úr azon tiltás miatt, nem tudgyuk, igaz hogy felesen vettek volt akkor az régi szkumpiából, mégis lehet mint egy száz mása a melyet el nem adott.”

A céh előjáróit egy héttel Nagy Boldogasszony (augusztus 15.) előtt választották a tagok, egy alkalmi templomi prédikációt követően, miután a leköszönő prefektus vagy főigazgató elszámolt és számadását a plébános is helybenhagyta. A prefektuson (első mester) és segédprefektuson (második mester) kívül az előjáróság még két tanácsosból és tizenöt testvérből állt. Ezenkívül kijelöltek még négy testvért és tizenöt becsületes embert, akiknek feladata volt a társulat által szervezett jótékonyági akciók megszervezése.

Mint a bemutatott vallomásokból is láthattuk, a céhnek fontos beleszólása volt tagjai gazdasági és társadalmi tevékenységébe. A céh csak megszabott számú bőrt engedélyezett a sokadalmakra vinni. Az erdélyi vásárokra a céh a szamosújvári és az erzsébetvárosi társulásokkal való egyezség szerint engedélyezte a bőrök kivitelét. Mint láthattuk, Debrecenbe az I. osztályba tartozó tímárok ötven – ha sokan mentek, harminc kötést –, a II. osztályba tartozók harminc – ha sokan mentek, húsz –, a III. osztálybeliek húsz, illetve tíz kötés bőrt vihettek a vásárra. Mint ahogy azt a tanúvallomásokból is láthattuk, a mesterség gyakorlásához szükséges anyagok beszerzésébe rendszeresen beleszólt a céh vezetősége. Így a bőrök festéséhez szükséges és Havasalföldről hozott szkumpiát a tímárok maguk a céh engedélye nélkül nem vehették meg, mert elsősorban a céh tartott rá igényt és osztotta szét tagjai között.

Heranus Kristóf, Kantai Tódor és Mihály Gáspár esetéből kitűnik ugyanis az ellentmondás a nyersanyag felvásárlás szabadsága és a nagyobb városokban érvényesített korlátozások, illetve a kereskedelem szabadságának biztosítása között. A céh vezetősége mindezt a Tímár Társulatnak a vallásos jellegével és a felebaráti elvek érvényesítésével próbálta feloldani.

A tímároknak ugyanis a Tímár Társulat alapszabályzatában lefektetett fő szempontja a segítőkészség és a közösség tagjainak a tisztelete volt. A Tímár Társulat tizenkét alapszabályának harmadik cikkelye kimondta: „aki ezen társulatba be akar állni: kibékül a társulat tagjaival, és fizet a ládának az előljárók határozata szerint, vagy pedig ígéretet tesz évenként a ládának ajándékképp valamit ajánlani és ezt beírja a jegyző az erre kijelölt könyvbe”. A társulat a betegek gondozását is feladatának tartotta: „Külön a tagtársak közül választatik két egyén, kik a beteg tagtársakat gondozák és kettő, kik a templom dolgaira felügyelnek”. A Tímár Társulat fő feladatának tekintette a vallásos nevelést is. Az alapszabályzat első, második és ötödik cikkelye sajátos módon érzékeltette az örmény katolikus egyház és a társulat közötti lelki kapcsolatot:

„1. Ezen Gyergyó Szent Miklósi Tímár Társulás Nagyboldogasszony nevezés alatt alakul. A tagok Mária menybe menetele ünnepét buzgó áhítattal ünneplik, ezen ünnepen a gyónás és az áldozás elvégeztetik.

2. Minden tag naponként elvégez 5 Miatyánkat, és annyi Üdvözlégyet a Krisztus ő mélységes sebei tiszteletére, kérvén Istent, hogy az ő Szent Anyja eredete által a társulatot a hitben megőrizze.

5. Aki akarja magát a társulatba bekebeleztetni előbb el kell végezni a gyónást és az áldozást, aztán a Nagyboldogasszony tiszteletire elmond 6 Miatyánkat és annyi Üdvözlégyet és a könyörgést.”

Az alapszabályzat a hatodik cikkelyben a nők számára is lehetővé tette a társulatba való felvételt.

A társulatot négy elöljáró vezette. Közülük igen nagy hatalma volt mind a főigazgatónak – aki szakmai tapasztalattal rendelkező idősebb tímármester kellett hogy legyen –, mind az igazgatónak – aki általában a fiatalabbak közé tartozott. 1760-ban az első céhmester – tehát a főigazgató – Cziffra Gergely volt. Az igazgatónak, vagyis az ifjabb mesternek Zakariás Lászlót választották. Heránus Kristóf az említett esztendőben tudunkra adja, hogy „Czéh mestert minden esztendőben szoktunk tenni, a czéh mesterünk most fenn meg mondott Cziffra Gergely.”

A szabályzat szerint a két igazgatót két titkár segítette a társulat vezetésében. Őket évente a nagygyűlésen választották, a választás eredményét pedig a lelkész erősítette meg.

A Tímár Társulat tevékenységének karitatív szerepe is volt. Az alapszabályzat nyolcadik, tizedik, tizenegyedik és tizenkettődik cikkelyei igen élethűen mutatják be a tímárok pénzsegélyezési tevékenységét, amely a következőképpen mutatott:

„8. A társulat ládája áll a főigazgatónál két kulccsal és lakattal ellátva, mert a kulcsok az aligazgató és a két fő titkár kezében lesznek. Ezen ládában őriztetnek a könyvek, a kötvények és a zálogok a kiadott pénzekekről.

10. A társulat pénze csak a tagtársaknak adatik ki kamatra, és ha főlöslög maradna idegeneknek is kiadható de mindég két annyit éró biztosíték mellett.

11. Ha a zálogtulajdon év végével képtelen a kamatot beszolgáltatni, háromszori felhívás után a zálog elárvereztetik, a bejött pénzből az adósság levonatik és a megmaradt testület a tulajdonosaiknak vissza adatik.

12. Az előljáróknak nem lesz szabad más czélokra fordítani a társulat jövedelmét, csak egyházi szükségek fedezésére, ki miért szolgáltatik a társulat élő és holt tagokért, szegény elhalt tagok eltemetésére, és a tehetetlen gyermekek tanítására.”

Az összetartás más téren is megnyilvánult. Csákány Gergely tudunkra adja, hogy „meg van közöttünk ezen szokás, hogy amikor valamely örmény valamely gazda embernek házát a kereskedésre nézve el akarja alkunni, és más örmény az gazda embernek többet ígér a bírának hírt adván, az bíránk mindjárt meg tiltja, hogy senki közülünk azon házat esztendeig meg ne fogadja, s e szerént az házhoz esztendeig pártját kell állani”. Ugyanerről a tényről Keresztes Lázár a következőket vallotta: „Nem tagadom azt is, hogy amikor valamely örmény itt a városon valamely gazda embertől házat akarván elalkunni, és más örmény miatt, az ház iránt meg nem egyezhet, az bíróval meg tiltatya, hogy senki közülünk esztendeig az házat meg ne fogadja, és így sokszor a háznak esztendeig pusztán kell állni.”

A gyegyószentmiklósi örménység ki akarta zárni a gazdag örmény kereskedőket a mesterség folytatásának a lehetőségétől. Szöts Lukáts és Lukáts Ursu tímárok ezt a korlátozást a következőképpen mutatják be: „A Szamosújvári Timár Czéhhel úgy egyeztünk meg, hogy ezen Szent Miklósi és más helyből való örmény ífjakot kik szegények és árvák a Czéhban bé vegyünk, de gazdagokat, akik másképpen is el élhetnek bé ne vegyünk, s nem is vesszük, nevezetesen egy Dávid Márton nevezetű örmény ífjút

is, úgy mint a Mihály Gáspár Uram eő kegyelme testvér nényé-
nek az fiát/: ki is Kantai Todornál egy darabig inaskodott:/ a
Czéhben bé nem vettük, mivel azon legénynek testvér bátya gazdag
ember, melyre nézve parantsoltunk is Kantai Todor eő kegyel-
mének birság alól, hogy tovább ne inaskodtassa, hanem keze alól
küldje el, az után pedig egy darabotska idő múlva azt végezte a
czéhünk, hogy vegyük bé, de az után nem instálta az czéhot iránta
Mihály Gáspár Uram." Erről az esetről Daryszkai János is megem-
lékezett. Mint vallotta: „Azt tudom, hogy mint a Gyergyó Szent Mik-
lósi, mind más helyből való ifjakot bé szoktuk venni a Czéhbe, hanem
egy Dávid Márton nevezett örmény legényt, aki Kantai Tódornál
inaskodott is, bé nem vevék, ezt mondván, hogy gazdag s azon ki-
vül is el élhet, én részemről bé vettem volna, s ma is bé venném.”

A gyergyószentmiklósi örmény tímárcéh óriási gazdasági erőt
jelképezett Székelyföld gazdasági életében. Ennek a gazdasági erő-
nek a valóságtartalmát egy 1807 novemberében Csík-, Gyergyó- és
Kászonszék főkirálybírójának a Mercantile Fórumhoz intézett
kérdéseire adott válaszokból érzékelhetjük. A királybíró a Keres-
kedői Székhez címzett levelében arról érdeklődött: „hogy az kordo-
ván mivelés kik által folytatattik”. Kérdésére a következő választ
kapta: „...hogy az kordován mivelés czéhbeli örmény mester
emberek által folytatattik különös arra készült tímár házakban”. A
következőkben a székely főúr az évente Gyergyószentmiklóson
termelt kordovánok számáról érdeklődött. Kérdésére a következő
választ kapta: „Esztendőnként Gyergyószentmiklóson készül 50
ezer kordovány, melynek egy részit fejrül (fehéren) is az czéhbe-
liek itten mivelik ki a tímár házakban több részit pedig Havas-
alföldről fejiren hozatyuk, és itten festik meg veresen és feketén”.
Ezt követően Sándor Mihály a kordován csizmák árát szerette
volna tudni. A gyergyószentmiklósi tímárok válasza a következő
volt: „...az mostani idő szerint amilyen az kordován nagyságára
és vastagságára nézve 5 rajnai forinttól fogva 10 rajnai forintig

darabja”. A széki királybíró az eladási helyről, illetve helyekről is érdeklődött. Az örmény tímárok válasza korunk történésze számára is meglepő: „...eladatnak az kordoványok ezen hazában Marus és Kézdi Vásárhelyen, Megyesen, Régenben, Udvarhelyen és itten ez helyben is. Leg számosabban pedig Nemes Magyar Országban, Debreczeni és Nagy Váradi országos vásárookban”. A székely főúr utolsó kérdése az évente eladható csizmák számbeli nagyságára is vonatkozott. A gyergyószentmiklósi tímárok válasza a következő: „Ezen hazában elkél mintegy 20 ezer és Magyar Országban mintegy 30 ezer.”

Az évi ötvenezer kordován csizma elkészítése még napjainkban is jelentős mennyiséget jelentene. A XVIII. században és a XIX. század elején Gyergyószentmiklós tímárműhelyeit Kelet-Erdély egyik legfontosabb gazdasági létesítményeinek tekinthetjük. A kordovánkészítéssel és -kereskedelemmel kapcsolatban egyéni ellentétekkel is találkozunk. Így többek között Bogoz Lukácsot apja halála után Bogoz Gergely nevelte fel, aki mint gyám, 1802-ben „kezére vett legális interesre” 600 rajnai forintot. 1816. május 6-án Bogoz Gergely két régiust kért kirendelni, kik „Bogoz Lukács tartása, és ruházatya iránt számot vethessenek”. Ezt azért követezte „mivel Bogoz Lukács a közelebbi Debreczeni vásárra járván 15 kötés kordovánnak árát elvette”. Kérte, hogy ez az összeg kerüljön bírói zár alá, míg a számadásnak vége nem lesz. Bogoz Lukács, Bogoz Gergely felvetéseire a következőket válaszolta: „amiólta felnevedett mindenkor szorgalmatos szolgálatot tett a háznál és azért tartásáért, és ruházatyáért rajta pretentiója nem lehet, mert idegennek is tartozott volna fizetni, hogy a 15 kötés kordovánt eladta és az árát elvette arra jussa volt 1815-ben 20-a 9bis (november) költ új egyezések szerint, melyet elő keríteni kéretni, és a mellett meg is marad. A vita során kiderült, hogy az 1815. november 20-i egyezés a 600 forintos eltartási szerződés módosítására vonatkozott és Bogoz Gergely javát szolgálta. Ezért a Ke-

reskedői Szék úgy döntött, hogy Bogoz Lukácsot nem köteleztethetik a 15 kötés kordován árának visszaadására, mert ő gyámjának inasaként és segédjeként dolgozott. A Mercantile Fórum megtagadta a régiusok kiküldését. Ennek ellenére kinevezték Kápdebó Jakab „actuális” szenátort és Tömösvári János helyettes szenátort az 1815. november 20-i szerződés betartásának az ellenőrzésére.

A XIX. század első felében – a cipőkészítés fellendülésével – a kordován csizmák iránti kereslet jelentősen csökkent. Az 1800-ban jegyzett húsz kordovánkészítő tímárműhely száma fokozatosan csökkent. Az 1820-as összeírásban még fontos kézművesipari létesítményeknek mutatták be a kordovánkészítő tímárműhelyeket az összeírók. Ekkor azonban már csak tíz kordovánkészítő „fábrrikát” jegyeztek Szentmiklóson, melyekben tíz vagy még annál is több embert foglalkoztattak. Bár a tímármesterség hagyománya Gyergyószentmiklóson a XX. század elejéig fennmaradt, a piac összeszűkülése, a kordován csizmák iránti kereslet csökkenése miatt a tímárok jelentős része más mesterségekkel foglalkozott, legtöbben azonban mészárosokká vagy kereskedőkké váltak.

Sajátos társulási formát alkotott az örmény közösség keretén belül a **Legények Céhe**, melynek feladatkörébe tartozott az ifjak erkölcsére felügyelni, az ifjakat a közösség közérdekű tevékenységeibe beavatni. 1729-ben alakult, és gondoskodott az egyház fenntartásáról, melynek egyébként patrónusa is volt. Vagyonát részben karácsonyi és húsvéti gyűjtésekből szerezte olyképpen, hogy kijelölt csoportok szerint megjelent az örmény családoknál ünnepi „árjediszt” és „alleluját” énekelni, újévet köszönteni és ilyenkor az egyház céljaira adományt kapott. Mivel ezen adományokat az örmény hívektől és örmény szokás alapján gyűjtötték, a Legények céhe ezt „nemzeti vagyon”-nak nyilvánította. A tőkét esetenként kamatozásra adták ki és ennek jövedelmét az egyház fenntartására, dologi és személyi kiadások fedezésére, valamint a szorgalmas tanulók jutalmazására és szegények segélyezésére fordították. Az

első alapszabályt, mely szerint 1872-ig működött, valószínűleg Verzereszkul örmény püspök dolgozta ki.

A legények céhe biztosította a nagy ünnepeken a templomi díszőrséget (vörös köpönyegesek), 1721-től kezdve az 1890-es évekig a legénycéh tagjai ásták meg minden halottnak a sírt, testületileg részt vettek a temetéseken, ők vitték a koporsót a halottas háztól a temetőig. 1730-ban az örmény templom építésének megkezdésekor a legények céhének tagjai ásták meg az alapok egy részét.

A legények céhe eredeti formájában a múlt század végéig maradt fenn. A váták felügyeletet gyakoroltak az ifjak felett, ezek pedig kötelesek voltak az összejöveteleken rendszeresen részt venni. Az előjáróknak fenyítési joguk is volt. A fenyítések közt szerepelt a kikötés és a fogva tartás. A megfenyítés egyik módja az volt, hogy a büntetett személy köteles volt csendben végignézni társai szórakozását és mulatását, de azokban nem vehetett részt. A völegény esküvőjekor kötelezően díjat fizetett a társaságnak. A legények céhe minden esztendőben különleges ajándékkal látta el a templomot. Ha valamelyik tagtársuk megbetegedett, a tagok meglátogatták. A szegény betegnek a társulat pénzén hívtak orvost és vásároltak orvosságot. Vagyonos személy elhalálózásakor elvárták, hogy örökösei alamizsnát adjanak a társulatnak. Ha szegény volt az elhunyt, a társulat temette el.

A legények céhe bár alá volt rendelve a Mercantile Fórumnak, ezzel szemben mégis megbüntette a Kereskedői Szék vice nótáriusát Fitzus Lukácsot, mivel nem engedelmeskedett nekik. Válaszképpen 1820. január 11-én a Mercantile Fórum gyűlésén eldöntötték, hogy értesíteni fogják Jákobi István viceesperest mint a céh fő fundátorát, hogy adja a céh előjáróinak tudtára, „hogy Fitzus Lukács mint a fórum tagja semmi féle engedelmisséggel nem tartozik az ő előjáróinak, etzersmind azt is meg üsmértetvén az előjárókkal, hogy az Mercantile Fórumot előjárójoknak meg üsmérjék, és a Nemes Fórumtól függeni kötelesek legyenek, különben

ezen kötelesség meg üsmerésére kedvetlenebb eszközök által is reá fognak szoríttatni.”

A harmadik céh a **Szent István Társulat** volt. Alapításának éve 1727, tagjai pedig a házasemberek voltak. Mint jótékonyági társulat, főleg a szegények gondozását és a tanulók segélyezését tűzte ki feladatául. Vagyonából segélyt nyújtott az egyház kiadásainak fedezéséhez, amely vagyont kényszer kamatozással gyümölcsötetett oly formán, hogy 500-500 forintot adott ki tagjainak, kik ezután a törvényes kamatot fizették. Ez az egyesület vállalta a harangozó és társulati szolga (dékán) fizetésének fedezését is. A Szent István Társulat nagy gonddal kezelte a misealapítványokat. Ezeknek jövedelmét a plébános élvezte.

Szervezeti felépítése hasonló volt a céhekéhez. A céhláda felnyitásakor rendszeresen felolvasták az elhunyt tagok névsorát, és imával emlékeztek meg róluk. A társulatnak jelentős pénzvagyona volt, pénzüket pedig kamat ellenében kikölcsönözték.

A Szent István Társulat már az 1730-as években fennállt. 1730-ban a társulat jelentős pénzüsszeggel járult hozzá az örmény templom építéséhez. A Kereskedői Szék gyakran ellenőrizte a céhek hozzájárulását szegény ifjak taníttatásához. Így 1820. június 7-én a Kereskedői Szék meghatározta, „hogy amely fizetésbéli pótlás 60 r(ajnai) forintokat a czéhek fizetnek a mesternek, abban tartozik a szegényebb sorsúak közül egyet-egyet 3 forintért tanítani, úgy mindazonáltal, hogy bíró atyánkfia fog quietantiát adni a szegény sorsú gyermekekről, és azoknak száma szerint fogja kapni a fizetést, több vagy kevesebb számba”.

A kiváltságlevél megszerzése, illetve megerősítése igen nagy anyagi erőfeszítést jelentett a Mercantile Fórum számára. Az 1842-es esztendei privilégium megerősítéséhez szükséges anyagi fedezetet már 1840 januárjában megpróbálták beszerezni. Így a céhektől 6000 rajnai forint kölcsönt vettek fel 10 esztendei visszafizetési kötelezettséggel. A kölcsönre vonatkozó határozatot 1840.

január 27-én fogadták el a Kereskedői Szék gyűlésén. Eszerint a Szent István kongregációtól 2000, a tímár céhtől 1000, míg a legények céhétől 3000 rajnai forintot kölcsönöztek.

Kezdetben azt hittem, hogy csak a gyergyószentmiklósi örmény szertartású egyháznak közvetlenül alárendelt társulatok és a mézárások szerveződtek céhekbe. A templomkertben két síron látható sztélé azonban jelzi más XVIII. századi gyergyószentmiklósi örmény céh szimbólumait is. Az 1755-ös esztendei síron a kereszt hátán örmény felirat látható, míg az első oldalán korpusz lángkoronával, jobbkéze ujjainál Erdély címeréből a nap látható, míg balkeze ujjainál a félhold. Elől megfigyelhetőek a céhszimbólumok, melyek a következő mesterségeket jelképezik: szabók, ötvösök, fegyverkovácsok és kéményseprők. A sírkő három oldalán életfa-motívum látható. Az 1757-es évi sírkövön a sztélé első oldalán láthatóak a céhszimbólumok, melyek a következő mesterségekre vonatkoznak: szabó, bőrdíszműves, tímár, csizmadiák és kéményseprő. A sírkő két oldalán szintén életfa-motívum van ábrázolva. E két síron található céh szimbólumok jelzik, hogy Gyergyószentmiklóson a szabók, az ötvösök, a fegyverkovácsok, a bőrdíszművesek, a csizmadiák és a kéményseprők is céhekbe szerveződtek.

Az 1820-as évi Cziráky-féle összeírásban a tímárokon kívül a következő céhbeli és társulatokon kívüli kézművesekről olvashatunk:

- kenyérsütők (a piac számára)	25 személy
- zsemlesütők	2 személy
- csizmadiák	30 személy
- suszterek	3 személy
- szabómesterek	10 személy
- kovácsmesterek	12 személy
- lakatosok	2 személy

- asztalosok	10 személy
- ácsok	2 személy
- kerekese	2 személy
- kőművesmesterek	6 személy
- kádármesterek	33 személy
- üvegesek	4 személy
- fűsűsök	1 személy
- kéményseprők	1 személy
- serfözők	1 személy
- szíjgyártók	2 személy
- talpérlelő tímárok	2 személy
- borbélyműhelyek	2 személy

A mészárosok

A gyergyói mészárosokra vonatkozó legrégebbi adataink 1619-ből származnak, amikor is elrendelték, hogy a vasárnapi reggeli órákban a piacon csak hússal és kenyérral lehet kereskedni. E foglalkozáshoz kapcsolódnak az 1626-os és 1627-es évi országgyűlési árszabályozások melyek a gyergyószentmiklósi hústermékek árával is foglalkoznak. Az örménységnek megtelepedése Gyergyószentmiklóson jelentős módon hozzájárult a mészáros mesterség fellendüléséhez, mivel ők főleg állatkereskedelemmel foglalkoztak, s így igen nagy mennyiségű állatállománnyal rendelkeztek. Az örménységnek a mészáros mesterség gyakorlásába való bekapcsolódása hátrányos helyzetbe sodorta a gyengébb anyagi körülmények között élő és kisebb állatállománnyal rendelkező székely mészárosokat. Ezért ez utóbbiak panaszait is figyelembe vették, amikor is a gyergyószentmiklósi székelység kérésére 1726. január 28-29-én megfogalmazták „Csík-, Gyergyó-, és Kászsorszék Constitutiója” néven ismert rendelkezéseket, mely szerint az örménység csak akkor vágthatott le marhát, ha a helyi lakosság nem foglalkozna mészároskodással. A széki határozat szerint „ha városi ember marhát akar levágni, arra más marhát az örménység ne vágjon míg elkél, s amikor pedig városi ember marhát nem vágna, vághat olyankor az örménység is”.

A gyergyói állatállomány nagy része azonban továbbra is az örménység tulajdonában volt, a helyi mészárosoknak pedig sok esetben az örményekhez kellett fordulniuk a húst biztosító állatok beszerzése céljából. Közigazgatási intézkedésekkel tehát nem lehetett kiszorítani az örményeket e tevékenységi ágból. Ugyanakkor a XVIII. század második felében az örmények számos panaszlevéllel fordultak az Erdélyi Fő Igazgató Tanácshoz az 1726-os esztendei széki korlátozások megszüntetése érdekében. Folyamodványaik sorozata az 1800-as évek elején is folytatódott, melyek fokozatosan az örmény mészárosokra vonatkozó megszorító rendelkezések enyhítéséhez, majd megszüntetéséhez vezettek.

A Gubernium által 1803. február 11-én megfogalmazott „publicatio” hatodik pontja jelentette az első jelentősebb lépést az örmény mészárosok jogkorlátozásának a megszüntetése tekintetéből. Minderről az említett hirdetményben a következőket olvashatjuk: „Ezennel tudtára adatik az is a Nemes Publikumnak, hogy a heti vásár napokon szabad lészen, ezen túl is mind eddig, minden embernek értetődik ez alatt az örmény községnek is, úgy mint minden más falubelieknek le vágott marhájokat a fenn írt mód szerént le vágni. Az heti vásár napokon kívül pediglen tudni illik hétközben nem lészen szabad senkinek húst vágni, az itten való Possessor mészárosokon kívül kivévén, ha az itten való Possessor mészárosoknak vágojok nem volna akkor szabad az örmény községnek marhát le vágni az 1726 esztendőben januáriusnak 28-dikán, és 29-dikén Várdotfalván költ Generális széknak Constitutiója szerént”.

Az engedmények ellenére mégis szigorúan büntették a húsbírók által a közösség által meghatározott áraknál drágábban áruoló mészárosokat. Ilyen volt többek között Cziffra Mihály esete is 1802 őszén, aki egy poltura helyett négy polturáért árulta a kecskehús fontját. Ezért Ferencz József húsbíró két kecske húsát konfiscálta tőle. A megbüntetett örmény kereskedő Renner kapitányhoz fordult oltalomért. Gáborffi Pál alkirálybíró és Gyergyó szék tisztjei a katonaközösséggel együtt a büntetés fenntartásáról döntöttek 1803. május 9-én. A korabeli döntésről a katonabíró, az asszisztens komiszár és Gyergyó szék esküdtjei a következőképpen fogalmaztak: „Gyergyó Szent Miklósi kereskedő Cziffra Mihály eő kegyelme Nagyságos Renner kapitány úrnak panaszolván, hogy 1802-dik esztendőben, ősszel Ferencz Jóseph mint húsbíró két kecske húsát elvette mely confiscáltatott, mostan pretendálván az árát, ez okból mai napon 9-dik máji 1803 egybe gyülvén végeztett, hogy azon két kecske húsnak az árát nem tartozik Ferencz Jóseph megfizetni, mivel 1802. esztendőben 26 július meg volt határozva mind az Militaris részen lévő Tiszt Urak által, mind pedig az Méltóságos Gáborffi Páll Vice Király Bíró úr által, hogy

az legjobb kecske húsnak fontya egy poltura legyen, meljet Cziffra Mihálj eő kegyelme meg nem tartván minden hír tétel nélkül négy pénzen vágta fontyát. Úgy mások is, az kik hír nélkült négy pénzen fontyát vágták confiscáltatott húсок, kivévén azokat az kiknek szabadság adatott, hogy négy pénzen vágják az kecske húsnak fontyát, nevezetesen Luthor Jánosnak, Anisor Bogdánynak és Mánya Mártonnak, az kiknek is mind az Méltóságos Gáborffi Páll Király Bíró úrtól, mind pedig az Militáris részen lévő előljáróktól, s Tiszt uraktól szabadság írásban adatott volt.”

Az 1803. május 9-i döntésből kiderül, hogy Cziffra Mihály is elkerülhette volna kecskehúsának elkobzását, ha engedélyt kért volna a maximált ár feletti hús árusítására Gáborffi Pál alkirálybírótól, vagy a katonaközösség előljáróitól, mint ahogy azt Luthor János, Ánisor Bogdán és Mánya Márton örmény mészáros kereskedők is tették.

1806. február 5-én a Mercantile Fórum gyűlésén felolvasták az örmény Compániából való mészárosoknak a Guberniumnak 1790-ben tett határozatát, „mely azt tartja, hogy az Magistrátus-beli személyeknek az katona és szék tisztjei után referenta húst adni tartozzanak, mely ellen hibázók azon határozás szerint fognak büntetni”.

1805-ben Bogdán János bizonyos marhákat vásárolt „le vágni valókat” hitelbe. Ezekből Laptis Izsák le akart vágni néhányat, de Bányász József dulló ezeket csontra bontatta és elkobozta. Az esetet a károsult 1806. február 24-én mutatta be a Mercantile Fórum gyűlésén. A Kereskedői Szék felháborodással vette tudomásul az erőszakoskodást, és a katonai hatóságokhoz fordult, „hogy az törvénytelenül elvett jókat, vagy adjon(ja) vissza, vagy fizesse meg, addig is... az communitás kasszájából adatassék 50 Rf-t az marhák ki fizetésére”.

1811. szeptember 14-én a katonabíró akarta konfiskáltatni Frunkutz Gergely marhahúsát, melyet a várdára vitetett. A Mer-

cantile Fórum 1811. szeptember 23-án tárgyalta az esetet és a következő döntést hozta: „Írassék meg az egész dolognak valósága a Méltóságos Fő Király Bíró úrnak azon kérés mellett, hogy az örmény contribuensnek meggyalásztatása és ez által az egész communitynek is megsértése iránt illendő elégtételt rendelni méltóztassék.”

1812-ben a napóleoni háborúk következtében húshiány alakult ki Gyergyóban. Ekkor az örmény közösség a királybíróhoz fordult kérésével, hogy „az ilyen esetekben megengedett az hopsában való hús vágás mostan is méltóztatnék megengedni, mivel másképpen az marha drágaságában és a pénz nagy szükségiben a nép nagy fogyatkozást szenved az húsban”. A főkirálybíró 1812. április 15-én felolvasott válaszában, elismerte az örmény húsvágás felszabadításának szükségességét, azonban nem mert szembe szállni a katonaközösséggel. 1812 júniusában a húshiány miatt a főkirálybíró az alkirálybírón keresztül 30 vágómarhát kért az örmény közösségtől a katonaság számára. A június 4-én megfogalmazott levélben lehetővé vált a királybírónak való visszavágás. A fórum a kérést a következő indokkal utasította vissza: „Írassék meg a Vice Király Bíró úrnak, hogy örmény Communitys tehetetlensége nem engedi ezen terhet magára vállalni.”

Ettől az időszaktól kezdve a XIX. század harmadik évtizedének végéig viszonylag csökkent az örmény mészárosok és a székely katonák közötti ellentét.

A piaci és vásári rendtartással összefüggött a hús mérésével kapcsolatos mértékegységek ellenőrzése is, melyről az 1830. február 11-i gyergyószentmiklósi határozat 11. pontjában a hústermékek árusítására és a vásárrendtartásra vonatkozóan szabályozták a katonaközösség, a provincialisták és az örmény közösség részéről a mértékegységeket. A vásári szabályozás hetedik pontja az árúk súlyának az ellenőrzésére vonatkozott. Mint írták: „minden mészárosok, és mások is akik, fonttal, mérő árúkat szoktanak árulni, azok tarcsák magokat, hogy minden vásár napokon, a Nemes

Regiment Commandónak parantsolatya szerént, egy fő tiszt úrnak, jelen létében bírák által meg vizsgálatik fontya, és akinek fontyában fogyatkozás tanáltatik nem tsak, hogy az áruja confiscáltatik hanem még azon kívül testi büntetés alá is huzatatik”.

Ugyanabban az esztendőben Renner kapitány quartéján tartott gyűlésen a gyergyószentmiklósi „Mixta Communitás” a következő döntéseket hozta a mészároskodással kapcsolatban: „...végeztett az hús iránt és egyebek az, hogy minden embernek mint eddig szabad lészen mind marháit levágni, mind pedig sertést leütni az alább következő mód szerint minden vásár napokon úgy mint...

1. Minden mészáros kötelességének tartsa ez után lenni az vágó marháját, az illendő kiszabott helyen az piacz szerben leütni, és nem pedig istállóban, csűrben és oda haza maga jószágán az mint történtenek, 25 pálcza büntetés alatt.

2. Minden mészáros az maga vágóját akár légyen marha, akár sertés úgy ügyekezék, aztot le ütni, hogy szombaton kilenz óráig télben, nyárban pediglen nyolcz óráig minden dogánban vagy áruló heljen készen ki hülve légyen, kiknek is az ki határozott óráig sub poena confiscationis nem lészen szabad vágni, ha pedig másodsor történnék az confiscation kívül, oljan ember 25 pálczával büntettetik meg.

3. Az kik pediglen nyolcz és kilenz óra közben vágják le az marhájokat, azoknak nem lészen szabad húsat tíz óráig árulni a fenn meghatározott büntetés alatt, mivel ezen túl nem lészen szabad egy mészárosnak semmiféle húst mind addig kivágni míglen a kirendelt bírák által meg nem határozatik kiknek hány pénzen légyen szabad marhájoknak, sertéseknek húsat ki vágni, az hol is azoknak meg határozása a már meg nevezett dél előtt kilenz és tíz órakor határozattak meg.

4. Ha pediglen történnék, hogy valaki, későbben vágná le marháját a mint már meg vagyon határozva, az oljan tartozzék, az inspectios tiszt úrnak, a vagy annak jelen nem létében az hús

bírónak jelenteni a már meg határozott büntett alatt, hogy azon húsnak limitatíójáról rendelés tétessék és azonnal a ki vágása meghatározatván meg szabadíttassék a hol is olj rendelést tétetett ezennel, hogy a húsnak limitatíója után minden mészárosnak egy tábla adatik ameljre, az birák által fel íratik, hogy hány pénzre határozatott légyen meg a húsnak fontya, aki pediglen ez ellen tselekednék, hogy miglen meg nem limitáltatott volna addig tsak egy fontot is bátorkodnék ki vágni az oljannak levágott húsa azonnal confiscaltatik.

5. Ezen fenn meg határozatott rendelésnek és ezen rendelésekkel ellenkezőknek meghatározatott büntetések, nem tsupán azokra terjed ki akik heti vásár napokon mészároskodnak hanem azokra is akik hétközben húst vágnak minden czikeljében értetődik.

6. Ezennel tudtára adatik az is a Nemes Publikumnak, hogy a heti vásár napokon szabad léssen, ezen túl is mind eddig, minden embernek értetődik ez alatt az örmény községnek is, úgy mint minden más falubelieknek le vágott marhájokat a fenn írt mód szerént ki vágni. Az heti vásár napokon kívül pediglen tudni illik hét közben nem léssen szabad senkinek húst vágni, az itten való possessor mészárosokon kívül kivévén, ha az itten való Possessor mészárosoknak vágojok nem volna akkor szabad az örmény községnek, marhát le vágni az 1726. esztendőben januáriusnak 28-dikán, és 29-dikén Várdotfalván költ Generális széknek Constitutioja szerént.”

A két közönség tagjai felismerték, hogy rendszabályokat kell hozni a mészárosok üzérkedéseinek megakadályozására, majd úgy határozta, hogy:

„a jó rendelések fenntartására és a rendetlenségek eltávolítása tekintetéből elkerülhetetlen szükségesnek találta a Nemes elegyes közönség a maga kebelében lévő mészárosokat reguláció alá venni mint ahogy a mészárosok közül előttünk megjelent némely székely katonákkal és örményekkel az örmény nátió kebeléből deputált Mercantile Forum tagjai: Zakariás István és Kápdebó

Eugenius jelenlétében afelett egyezősre kívánván lépni a jelenvaló mészárosokkal...”

A tíz pontban megfogalmazott szabályzat fő célja a lakosságnak hússal való ellátása mellett a székely és az örmény mészárosok közötti ellentét megszüntetése, valamint a mészárosok jogainak és kötelezettségeinek a törvénybe foglalása volt. Ezeket a következőképpen fogalmazták meg:

„Először: Hogy a mészárosok a gyergyószentmiklósi publikumot ide érte az örményeket és jövevényeket is illendő marhahússal ellátni fogyatkozás nélkül kielégítően kötelesek legyenek.

Másadszor: Hogy a kötelező és ezen kontraktusra magát aláírandó mészárosokon kívül más senki is nem hozza sem más szín alatt sem confidealó büntetés feltétele mellett, húst vágni ne merészelyen.

Harmadszor: A húsnak fontja a Concernes Tiszt Elöljáróság vagyis a Politzia által meghatározandó áron fog fizetődni.

Negyedszer: A marhahús vágásához fog tartozni a kövér sertések fonton való kiárulások valamint apróbb marháké is úgy mint juh, kecske, berbécsek kímészárlások is.

Ötödször: A kötelezett mészárosok akik Szent Miklóson székely birtokosok lesznek azért, hogy húst vágni készen széket kapnak, kötelezettek egy esztendőre egy r(ajnai) forintot a marha és sertéshús vágásokért az örmények és más idegeneknek is ugyanazon titulus alatt egy váltó r(ajnai) forintot, amelyet a mészároskodás jussáért is amely nélkül ők különben nem élhetnének egy rajnai forintot a két titulus alatt két váltó r(ajnai) forintot ugyan egy esztendőben.

Az örmények pedig akik kecskét ezrenként megnyúzni szokott 8 rajnai forintot váltóban (adnak), akik pedig ezren alul kevesebb quantitásban nyúznak azok csak fizessenek mint a marhavágók. Tudni illik két váltó r(ajnai) forintokat mint ahogy ezek is készen hús-vágó székhelyet kapnak.

Hatodszor: Azon esetben, hogyha húsfogyatkozást szenvedne a publicum, vagy kevés léte, vagy hitványsága miatt lekötelezett

mészáros társaságnak az a rész amelyik miatt következett a hiba, annyiszor vala hányszor hiányzik mindenható 12 conventionális ezüst magyar forintokkal büntetessenek mely büntetésből békendő pénznek hasonló fele legyen a Nemes közönséggé, más hasonló része pedig contractuális megálló mészáros társaságé.

Hetedszer: Meg lévén a mészárossal eképpen a mészárolhatás gyakorlására lekötelve illő, hogy az ők részekre is figyelem fordítottassék miszerint kihirdethetett az is, hogy minden főbb és alacsonyabb rendű akár melyik renden lévő amit húsvágnak szokott azon rendszert, hogy húst elvegyék és senkinek is a kedvéért az egész marhának a húsa, hogy össze ne daraboltassék hanem onnan ahol vágatták vásárolni nem tetszenek tartozni azon részük előjöveteleig várakozni ahonnan akarja magának a húst vágnak.

Nyolcadszor: Az örmény nátióbéli mészárosok közül hogyha valamelyik mészárszékre megvásárolt marhát el nem tudná vágni és az más kivághatásig sem maradna, annak a nemzetnek tartozék legelőt engedni minden darabról 24 óráig egy krajcár fizetés mellett.

Kilencszer: Hogyha a Nemes Gyergyó Szent Miklós elegendő közönségbéliek közül valaha valamelyik marhája meghibázna valamely eset által aztot ha elvágásra alkalmasnak találják a Nemes Közönség előjárói és mészárosok akarás által fizetendő egy váltó r(ajnai) forintot köteleznek el levágni a mészárosok a amíg az ilyen marha el nem kell, más marhát leütni szabad nem lészen.

Tizedszer: Szabad tetszésben állván mint a Gyergyó Szent Miklósi Székely atyafiaknak, mind pedig az Örmény Nátióbéliek közül akárkinek is a mészáros társaságban beállni, s attól senki el nem lévén zárattatva csupán aki kívántatik, hogy ezen fennebbi pontokhoz szabja magát és avégre, hogy magát azoknak alá vetette tulajdon nevét ezen kontraktusra írja fel, és csak azok fognak mészárosok lenni akik 21 nap alatt a mai naptól kezdve magukat aláírják s ezen mészárlási egyezés csak egy esztendőig fog tartani.”

Az 1833. januári szerződés a közös mészáros társaság létrehozására, látszólag megszüntette volna az örmények és a székeleyek közötti ellentétet. A társaság azonban nem jött létre, mivel ez nem szolgálta az elvárások szerint az örmény mészárosok érdekeit sem. Az állatállomány nagy része ugyanis az örmények tulajdonában volt. Legfőképpen azonban a katonaközösség részéről tiltakoztak létrehozása ellen.

A katonaközösség altisztjei és tisztjei részéről az örmény mészárosok a későbbiekben is különböző akadályoztatásoknak, megaláztatásoknak voltak kitéve, mint ahogy az az 1840–1842 közötti időszakban történt. Így 1840 júniusában a „10-dik Gyalog Század Kormányja rendelkezéséből egy örmény kereskedő Bárány Gergely fegyveres katonákkal el fogadtatván”. Az okot a hús ára jelentette. A Kereskedői Szék 1840. június 19-én a század őrnagyától kért magyarázatot a visszaéléssel kapcsolatban. A katonaközösség válasza 1840. október 2-án érkezett meg a Mercantile Fórumhoz, melyben mint írták „mixta commissió tartatván, a munkálattól a jön ki, mi szerént az okul vetett Simon Balás gyalog katona act. bíró atyánkfia parantsolatyából vágta volna ki a húst 9 (krajcár) áron, így tehát, ha igaz, a bíró atyánkfia lenne a hibás, a confiscáltatott pénz a Tekintetes Vice Király Bíró úrnak által adatott, továbbá azon requirálása, mi szerént minden mészárosok szorítottassanak a kirendelt taxán a húst kivágni, különben minden a Policia rendelését által hágok a törvények szerént megbüntetődnek, ha pedig a ki szabott taxán károk nélkül ki nem vághattya, egy héttel vagy többel is kérésöket adják bé a Nemes Ezredi Kormánynak orvoslás végett.”

1841. május 17-én a Kereskedői Széken „némely örmény mészárosok” jelentették, hogy a 10. század káplánja isatentisztelet előtt kihirdetette, hogy „a kövér marhahúsnak fontya 9 krajcár váltóban kimérni felszabadított ugyan, de oly formán, hogy a Méltóságos Major úrtól kezdve mindenféle tiszt uraknak egész az

utolsó altisztig legelőbb húst adni tartozzanak, mindaddig senki másnak, tsak ezek után másoknak". A Mercantile Fórum a 2. zászlóaljtól hivatalosan kérte az említett rendeletnek hivatalos formában való közlését. A zászlóalj válasza azonban késett. 1841. május 21-én ezért újabb levelet küldtek e kérdésben mind a zászlóaljhoz, mind pedig a székely gyalogezred vezetőségéhez. A Kereskedői Szék 1841. július 29-én ismét levéllel fordult a katona közösséghez, melynek tartalma a következő: „Szent Miklósi Ávéd János és Sáska István mészárosoknak, a hús vágás tárgyában a mely szóbeli parancsolatot méltóztatott adni a Nemes Compánia, a mai napon hivatalos tisztelettel kérem, ne terheltessen írásba adni azon okból, hogy a fenn írt, úgy több örmény mészárosokon is az érintett parancs szoros meg tartására, következtető több egyenetlenség ki kerülésével reá szoríthassam, hivatalos tisztelettel maradván". A katonai hatóság részéről nem tudtak semmiféle parancsot, utasítást elővenni, ami nyilvánvalóvá tette a visszaélést.

Az örmény mészárosok a katonai- és a provinciális közösség visszaéléseinek ellensúlyozását a szabad mészárszékek létrehozásában látták. Így 1840. július 3-án Ávéd János, Bogdán István, Mélik István, Durák Todor, Botsig Kristóf, Nuridsán Lukáts, Ávéd István, Keresztes János, Fitzus Józsi, Fejér Péter, ifjú Lázár Anti, és Sáska Pista örmény mészárosok kéressel folyamodtak, a Kereskedői Székhez, „hogy a többféle eddig szenvedett méltatlanság elkerülése végett a Felséges Királyi Guberniumtól eszközöltessék ki a könyörgők részekre szabad mészárszéket nyerni az helyi örmény Nemes Közönség és a Nemes Gyergyó Széki Tisztelt Tisztviselő Urak számokra". A Fő Igazgató Tanács közbelépése a katonai és a provincialista közösséget a város központjában lévő dogánoknak (kis mészáros üzleteknek) az örményeknek való bérbeadására kényszerítette. Másrészt azonban jövedelemforrást is jelentett a két közösségnek, mivel az örmény mészárosok a bérleti szerződésben jobban fizettek.

A következőkben bemutatjuk az 1842-től kezdődő bérleti szerződéseket: „Szent Miklósi mészárosoknak, a hús vágás tárgyában mészároságot folytatóknak, más részre pedig az örmény Compánia-béli mészároságot folytató örmény kereskedő mészárosoknak, így tehát mint hogy Nemes Közönségünk elöljárói azon mészárszékeknek kiadására meg vagynak hatalmasítva, annál fogva Nemes közönségünk elöljárói által ki is adattanak az 1842-ik évtől kezdve egymásután folyó 5 évekre az alábbi meg határozott esztendőnkénti árenda fizetés mellett és conditiók alatt úgy mint:

1. A numero 4 alatt lévő mészárszék két tábláival együtt amelynek mind a két táblái használhatók, és vagynak a mészárszékeknek az északi részen az örmény kereskedő Ávéd Jánosnak árenda titulus alatt mészárszék helye vicinitásában, ezen mészárszék hely az alatt subscribált örmény kereskedő mészároságot folytató árendátoroknak által adatott egymás után folyó 5 évekre esztendőnkénti 12 rajnai forint váltóban való árenda fizetés mellett melyet tartoznak húsvét 3-ad napján tisztán befizetni Nemes közönségünk bírójának.

2. azt is feltéven, hogy minden névvel nevezendő ruinák vagyis reparációk az árendátoroké.

3. Ide járul az is, hogy idő ki telésekor is a mostani árendátoroknak a ki árendálásban mindenkor elsőbbségek legyen mint más új idegen árendátoroknak.

4. Fel téven azt is kitől a Mindenható őrizzen, hogy ha ezen mészárszékek tűz vagy víz által el pusztulandanának, azon esetben a Nemes közönségünk tartozik felépíteni, minthogy minden névvel nevezendő építmények a Nemes közönségünké, de feltéven még azt is, hogy ha tűz által az szerentsétlenség a mészároságot folytató személyek által történnék, akkor vagy azon esztendőben tartoznak azon személyek az ön magok költségeken felépíteni.

5. Azt is fel téven, hogy akár ki is legyen az aki a ki árendált mészárszéket nem ön maga árendás társaival kíványa használni,

hanem azt idegeneknek Nemes közönségünk ellenére kíványa ki adni, és ön maga hasznára fordítani azon személyek Nemes közönségünk előljárói által mondattasanak ki és maradgyon Nemes közönségünk birtoka alá.

6. Végre az is ide járul, hogy ha valamely székely atyánkfiának szerentsétlenül marhája el károsodik, azon történetben minden névvel nevezendő mészárosságot folytató személyek Nemes közönségünk bírójának hírével az ingyen való el vágattatásra hely engedődgyék, melyet ha a szükség magával nem hozza több marha ne vágattassék le, mind addig miglen az el nem kelend.

7. A ketske, juh és berbéts húsoknak is el vágattatása keményen tiltatik annak confiscációja elvesztése mellett.

8. Ezen pont alatt még az is értetődik, hogy ha akár székely atyánkfiának, vagy örmény Companiabéli árendátoroknak bővön húsok maradna, arra senkinek confiscáció büntetés mellett más marhát leütni szabadság nem engedtetik, meddig az el nem kél.

9. Még az is adatik tudtokra minden renden lévő árendátoroknak, hogy aki árendált mészárszékot két tábláival és annak ajtó-jával, és sarkaikkal együtt idő kitelésekor viszont jó statusban tartoznak Nemes közönségünknek kezére vissza adni, vagy ezen egyezmény levél tartalma szerént új egyezés mellett ki árendálni akkori Nemes közönségünk előljáróitól.

Mely egyezmény mind a ki adó tulajdonos feleknek is, mind pedig az által vett árendátoroknak a fenn írt pontok szerént mentenek légyen véghez, arról a ki adó felek, az ezen írt lapon balról akik írni tudnak tulajdon aláírásaikkal, akik írni nem tudnak neveik előtt való keresztvonásaikkal bizonyítanak.”

Az örmény mészárosok több száz éven keresztül felmérhetetlen gazdasági erőt jelentettek Gyergyó és Kelet-Erdély közösségeiben. Ők gyakran állatkereskedők is voltak. A széki és a katonai hatóságok bármennyire korlátozták szakmai tevékenységüket, ők foglalkozásukat mindig jövedelmezővé tudták tenni.

A papság és az örmény közösség

Gyergyószentmiklóson az örmények közül először a kereskedők jelentek meg. Jelenlétük kapcsolatba hozható az országos vásártartási jog megjelenésével. Ennek ellenére az örménység otthonalapítását a papság megjelenésével tekinthetjük véglegesnek.

A gyergyószentmiklósi örménység hitközössége a XVII. századi letelepedés időszakában monofizita volt. Ekkor istentiszteleteiket bérelt magánházakban tartották. Minász püspökük kérésére – főleg pedig ajándékainak hatására – P. Szebelényi Bertalan kézdiszentléleki plébános, római katolikus erdélyi püspöki helynök Csíkban és Gyergyóban két kápolna átengedésére adott engedélyt: a szépvízieknek a Csíkszentmiklós és Szépvíz közötti mezőben, a gyergyószentmiklósiaknak pedig a jelenlegi templom helyén álló kis fakápolnát.

A katolikus hitre való áttérés a XVII. század nyolcvanas éveiben kezdődött és Verzerescu Oxendius nevéhez kötődik. Apja, Lukács, az Erdélyben való letelepedés előtt a botosani-i örmény közösség bírója volt és Gyergyószentmiklóson keresett otthont magának. Fiát kereskedőnek akarta nevelni, de az ifjú a tudományok elsajátításához ragaszkodott. Tanulmányait a lengbergi Pápai Collegiumban folytatta. Apja azonban kivette a lengyelországi oktatási intézetből és hazahozta Gyergyószentmiklósrá, ahol egy általa kiválasztott hajadonnal összeházasította és az általa folytatott nagykereskedelem gyakorlására akarta rávenni. Oxendius azonban otthagya a kereskedést, tanulmányai folytatására visszatért Lembergbe, ahol Martelli, a lengyel királyi udvarnál tevékenykedő pápai nuncius támogatásával Rómába került és a Collegium Urbanum Propaganda Fide növendékévé vált. Tizennégy esztendei tanulás után mint felszentelt pap tért vissza 1684-ben Gyergyószentmiklósrá, ahol megkezdte hittérítői tevékenységét. Valószínűleg az ő térítő munkája nyomán hagyta el Gyergyószentmiklóst több mint

20 örmény család, ősi hitüket megtartó papjuk, Potoczki Márton vezetésével 1685-ben és járult hozzá az ebesfalvi örmény közösség számbeli megszilárdulásához.

Sikeres hittérítői munkájának köszönhetően két pap és két világi férfiúból álló, általa vezetett követség 1690-ben felkereste Chautelmi pápai nunciust, a lemergi érseket és ünnepélyesen vállalták a római katolikus anyaszentegyházzal való együttműködést. Az egyesülést, és az ezt megerősítő „mi örmény hitünkkel” való szöveget az Erdélyi Főkormányzéseknek 1692. június 15-én adott válaszában Verzerescu és társai a következőképpen értelmezték:

„Mi tehát ezennel örmény betűkkel, de nehogy további értelmezésre szükséges legyen, latin feleletül adjuk, hogy a fenn említett szavak értelme ez: maradjunk meg őseink törvényei mellett, azaz tartsuk meg azon böjti napokat, húseledeleket, ünnepeket, egyházi énekeket, ugyanazon régi naptárt, egyházi öltönyöket és papokat, minők örökségképpen őseinktől átszállottak. Éspedig maradjunk meg ezek mellett a legszigorúbban, sem hely, sem idő ne késztesen bennünket a legkisebb változtatásra. Így tartottuk mi ezeket úgy is, mind e mai napig, így tartotta és tartja ezt püspökünk is fötisztelendő Werzerescu Oxendius, s még a római pápa őszentségének parancsa sem bátoríta fel arra, minket hogy az ellenkezőre bármiként kényszerítsen.

A hitágazatok egyéb pontjaiban azonban az összes jó keresztény pápistákkal, a katolikus lengyel, német és minden keresztény nemzettel együtt azt hisszük és valljuk, amit a római anyaszentegyház hisz és vall (a következőkben trienti hitvallással teljesen megegyező szöveg).”

Az örmény egyházközösség mentalitásában végbement változás Gyergyószentmiklóson külső nyomásra is történt. Így míg a székely közösség a római katolikus egyházközösség 1680-ban még feltételek nélkül adta bérbe az örményeknek a kápolnát, addig négy esztendő múlva Szebelényi Bertalan már a következő feltételeket fogalmazta meg a kápolna bérbeadásával kapcsolatban:

„1) továbbra is buzgó katolikusok maradnak (az volt a köztudat, hogy már akkor katolikusok voltak, holott csak 1684-ben egyesültek hivatalosan Rómával)

2) az erdélyi püspökségnek és helynökének bármikor szabadságában áll a nem ajándékozott, hanem csak használatra átengedett kápolnát visszavenni,

3) mindazon szereket és egyházi öltönyöket, melyeket szerezni fognak, ha Erdélyből Moldvába ismét visszatérnek, nem fogják magukkal vinni, hanem a kápolna részére visszahagyják”.

A XVII. század utolsó évtizedeiben az ősi vallás követői és az örmény katolikusok közötti ellentét annyira antagonisztikussá vált, hogy a gyergyószentmiklósi örmény közösség nagy része a Moldvába való visszatérésre gondolt. 1703-ban is csak korabeli bírójuk, Ákoncz Gergely akadályozta meg az örmény kompániát a hegyen túli, keleti területekre való visszavándorlásban. A belső harcok és a hitviták 1709-ig tartottak az örmény közösségen belül. Ekkor már az ősi hithez ragaszkodók is beletörődtek a vallási unióba. Talán ez a magyarázata annak, hogy az örmény Domus Historicában a papok csak 1709-től vannak megnevezve. Így Cziffra Luszig Jakabot (1709–1719) az első örmény katolikus plébánosként tartották számon a gyergyószentmiklósi örmény kompánia tagjai, akit Oxendius Werserescu püspök szentelt fei 1709-ben. Papi hivatását 10 éven át becsületesen teljesítette. 1719. szeptember 6-án a gyergyói nagy pestis áldozatává vált. Hamvai az örmény templom szentélyében pihennek. Sírhelyét a teraszon feltüntetett piros kereszt jelzi. Őt követte Urmánczi Melchizedech István (1719–1726), aki 8 évig tevékenykedett Gyergyószentmiklóson. Innen Szépvízre, majd Erzsébetvárosra helyezték.

A következő plébános Theodorovits Simon (Thorosz) 1726–1757 volt, akit Bárántalfy János erdélyi püspök helyezettett Szamosújvárról Gyergyószentmiklóásra. Az örmény plébános öccse volt Theodorovits Mihály armenopoliszi főesperesnek. A Szamosújvár-

ról hozott pap döntő szerepet vállalt az örmény templom felépítésében. A *Pergamen-könyvben*, örmény nyelven, ugyancsak ő foglalta röviden össze a gyergyószentmiklósi örménységre vonatkozó legrégebbi adatokat. Mellette működött Kósza János mint segédlelkész, aki szintén tiszteletreméltó érdemeket szerzett a templomépítésnél.

Theodorovits Simont Piroska Kajetán (1757–1766) követte. Érdeke, hogy a gyergyószentmiklósi egyház számára kiharcolta a búcsú engedélyeztetését. Káplánja Voszgericsián (Ábrahám) János volt, aki 7 évig teljesített szolgálatot a Békény-parti városban, majd Gyergyószentmiklósról való elhelyezése után 1774-ben Erzsébetvárosra költözött. Az örmény közösség szeretettel emlékezett meg dr. Patrubán Antal (1766–1790) plébánosról is, aki huszonnégy évig vezette a gyergyószentmiklósi hitközösséget az itt élő örménység megalégedésére. Mellette tevékenykedett Jákobi (Szekula) István, aki – mint káplán – kiválóan adminisztrálta a plebániát 1778 szeptember 12-től. Patrubán Antal plébánost 1791. október 25-én gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök erzsébetvárosi plébánosnak nevezte, aki egyben a Kükküllő kerületi főesperesi tisztséget is betöltötte, 1794-ben pedig kanonokká nevezték ki.

Dr. Pápai (Popoj) Vártánt (1792–1800) – mint apostoli misszionáriust – gróf Batthyány Ignác püspök iktatta be gyergyószentmiklósi plébánosnak 1792. október 28-án. A buzgó, tudós pap azonban nem találta fel magát Gyergyószentmiklóson és már halottak napja után visszatért Erzsébetvárosra. Püspöki felszólításra 1793. január 24-én kénytelen volt plébánosi tisztségét újra elfoglalni. Az Apostoli Szent Szék 1794-ben Belgrádba küldte, hogy az ottani ortodox örményeket térítse római katolikus hitre. Visszatérésekor kanonoknak nevezték ki.

A következő gyergyószentmiklósi plébános Jákobi Szekula István (1800–1825) volt, aki tanulmányait Kolozsváron végezte és 1778-ban Lembergben szentelték fel pappá. Plébánossá való kineve-

zése előtt 22 évig káplánkodott Gyergyószentmiklóson, majd 25 éven át mint buzgó plébános, majd esperes gondozta a gyergyószentmiklósi örmény közösséget. Jákobi István plébánossága idején a káplán Jakabfi Jakab volt. A XVIII. században az egyház erkölcsösségének bizonyítására az örmény közösség megtiltotta papjainak, hogy vízkeresztkor pénzt, vagy bármilyen ajándékot vegyen el a hívektől. Ennek a korlátozásnak a megszüntetése érdekében 1806. december 31-én engedélyt kért Jákobi István plébános és Jakabfi Jakab káplán a Mercantile Forumtól és az örmény közösségtől „hogy az vízkeresztli házak szentelésekor aki mivel akarja segíteni az mostani szűk időkben elvenni ne tilalmaztasék”. Bár a Kereskedői Szék elismerte a kérés jogosságát a papság szempontjából, mégis visszautasította azzal az érveléssel, hogy ez a szokás egyszer már el volt törölve azért, hogy ne terheljék vele a köznépet, s nem volna jó a szegény nép érdekében visszatérni ehhez a szokáshoz. Cserében felajánlotta a papok fizetésének 100 rajnai forinttal való emelését addig, „míg ezen drágaság fog tartani”.

Az 1808-as évi tűzvész tönkretette az örmény gazdaságok jelentős részét, olyannyira, hogy a közösség képtelen volt összegyűjteni a papok fizetésére szolgáló adót. Ilyen körülmények között a Kereskedői Szék kénytelen volt a Guberniumhoz fordulni a papok fizetéséhez szükséges anyagi támogatásért. Az 1809-ben megfogalmazott panaszlevelükben a Fő Igazgató Tanács tudomására hozták, hogy két papjukat saját költségükön tartották el. Mint írják „kerülték mindazonáltal ez idáig azt, hogy azoknak fizetésekkel a királyi Tárházat terhelni kívánják, hanem inkább azzal is magok buzgóságokat törekedtek meg bizonyítani azon tehernek panasz nélkül való hordozásával.

De mind az, hogy az tehetősebb kereskedők innen való kiköltözése, mind pedig ez mostani szerencsétlen tűz által való katasztrófa az nemzetnek, melyeket az a bizonyoson véle zárt hiteles bizonyágtételivel a Nemes Széknek világosítónk annyira tehetetlenné tette az Örmény Nemzetet, hogy papjait továbbra fizetni csaknem

elégtelen mivel az székely fekvő fundusoknak különös törvényes természete nem engedte, hogy akármely feles költség kiadása által is az gyergyai örménység valami hasznot, vagy legalább az papok fizetésit behozó fundust örökösíthetett volna. Tudjuk és tapasztaljuk, hogy csak ezen Gyergyai Székben is az Catholicus papok kik olyan megyékben vadnak, az hol az lakosok által adandó kepe nem elégséges, az pap subsistentiájára különös segítő pénzbeli fizetés rendeltetett esztendőnként, másutt pedig az lakosok segedelme nélkül is illendő fizetéssel tartoznak lelki Atyánk az Isteni szolgálat gyakorlására: azért az elnyomorodott és tehetetlenné tetített ezen vidékbéli örmény lakosok is kéntelenek buzgó könyörgéssel folyamodni az az uralkodó királyi Felség Szentséges Thronussa eleiben a végre hogy az mű papjainknak is fizetést rendelni méltóztatna mely ebbéli könyörgésünknek fogatosabb útját az Felséges Királyi Gubernium Kegyelmes pártfogása által remélhetvén követni. Mélységes alázatossággal folyamodunk a Felséges Királyi Gubernium kegyelmes Pártfogásához, hogy méltóztassék az mű ebbéli valóságos könyörületességet és méltó tekintetet érdemlő ügyünket az eő Felsége Szentséges szine eleiben terjeszteni és atyai pártfogása által kieszközölni, hogy az Gyergyó Szent Miklósi örmény Plébánusnak és Káplánnak addig az örmény nemzet által fizetett 300 R forint fizetések az közönséges tartásból esztendőnként fizettessék azon teherségén feljül is továbbra magának tartván, hogy káplánt és harangozót fizetni el nem mulasztja, az az Felséges Királyi kegyelem amely ebbéli segedelmet kamatoztat az elesett Szent Miklósi örmény lakosoknak..”

Nem ismerjük a Gubernium választát, de valószínűnek tartjuk, hogy a pénzügyi gondokkal küszködő Fő Igazgató Tanács nem vállalhatta fel a gyergyószentmiklósi örmény papok fizetésének anyagi támogatását.

A Kereskedői Szék büszke volt papjaira, főleg ha ezek tisztségben való előléptetését tapasztalta. Így történt ez 1818-ban Jákobi

Istvánnak a püspök általi vice esperessé való kinevezése alkalmával is. A püspöki kinevezést a Kereskedői Szék nemcsak örömmel vette tudomásul, hanem köszönetképpen az 1818. január 12-i gyűlésen a papok fizetésének felemelése mellett döntött. Jákobi István vice esperesnek évi fizetése az említett időpontig 350 rajnai forint volt és a határozat értelmében javadalmazása 200 rajnai forintra emelkedett. Jakabfi Jakab káplán évi fizetését pedig 150 forintról 250 rajnai forintra emelték. A döntés értelmében az illető összeget a Szent István Társulat fizette. A fizetésemelés azonban időszakos volt, amit a Mercantile Fórumnak az 1825. december 21-i határozata is bizonyít, melynek értelmében az új plébános, a néhai esperes és plébános elhalálása után arról érdeklődött „hogya plébánusi és káplányi fizetés az lesz az ami eddig volt.” A kérdésre „a Nemes Communitás és az Fórum meghatározta, hogy az eddig volt fizetések meg maradnak”. A pontosításnál azonban észrevehetjük, hogy a plébánosnak 350, a káplánnak pedig 150 rajnai forint évi fizetés volt megállapítva.

Jákobi Istvánt, Jakabfi Jakab (Jákobi Keresztes) (1825–1826) követte a plébánosságban, aki már 1804. óta káplánkodott Gyergyószentmiklóson, plébánosként pedig csupán egy évig tevékenykedett. A következő plébános Pápai József (Popoj) (1826–1828) volt, aki 1825. október 10-én érkezett Erzsébetvárosról Gyergyószentmiklósról, ahol kezdetben mint káplán tevékenykedett. Egy esztendő múlva a helyi közösség plébánosává nevezték ki. Innen 1828-ban visszatért Erzsébetvárosra, ahol csupán 1832-ben választották plébánossá. 1838-ban főesperesi kinevezést kapott.

A gyergyószentmiklósiak emlékezetében jelentős plébánosként maradt meg Korbuly János (1828–1839) is, aki papi tanulmányait Lembergben végezte, ahol 1810-ben szentelték pappá. Ezt követően tanárként tevékenykedett Szamosújváron, majd 15 évig ő volt a Szamos menti örmény közösség káplánja. Ezt követően mint gyulafehérvári teológiai tanár egyháztörténelmet, metafizikát,

logikát, filozófiát és erkölcsöt tanított. Innen Szamosújvárra hívták vissza káplánnak. 1828-ban Kovács Miklós erdélyi püspök gyergyószentmiklósi plébánossá nevezte ki. Korbuly János 1828. júniusában szülővárosából a Békény-menti városba apja, Emánuel és édesanyja Merza Mária kíséretében érkezett.

1839–1840 között ideiglenesen tevékenykedő papok irányították a gyergyószentmiklósi örmény egyházközséget. Úgy tűnik, az 1839-re tervezett papválasztás meghiúsult, mivel az egyik jelölt nem jelent meg a választáson. Ezért a Mercantile Fórum engedélyt kért az újabb papválasztás megszervezésére. 1839. december 14-én Kovács Miklós püspök az 1589. szám alatti levelével arra kérte a Kereskedői Széket, hogy keressen három jelentkezőt a plébánosválasztásra. A megfelelő jelöltek megtalálásáig Gyergyószentmiklósról kinevezte adminisztrátornak Amberboy Mózeset. A beiktatásra 1840. január 22-én került sor a főesperes, a districtuális jegyző és a helyi latin szertartású plébános, Deák Ignác jelenlétében. A választásra összegyűlt „nemes megye béliek közönségesen, s általánosan, egy szívvel, s egy lélekkel a mostani adminisztrátornak Fő tisztelendő Amberbois Mojses úr megválasztatott”. Ugyanakkor levelet írtak a püspökhöz, melyben kérték a választás megerősítését általa és a velencei érsek által, és melléje adni az erzsébetvárosi Csíki Imre urat segédül. Kovács Miklós püspök 1840. február 5-i levelében megtagadta a választás elfogadását a kívánt adminisztrátorra vonatkozóan „azon tekintetből, hogy szerzetes plébánosnak nem adhatya”, és kérte az új választás megszervezését, illetve az ehhez szükséges három jelentkező pap kiválasztását. A Mercantile Fórum 1840. február 17-i gyűlésén elfogadott határozatban nem fogadták el a püspök visszautasító magatartását, akinek jelezték, hogy Erdélyben és Moldvában számos településen tevékenykednek szerzetes papok. Döntésükben kérték a szerzetes papnak legalább egy évre való kinevezését, mivel az örmény közösség nagy része „már Moldovába, egy része Nemes Magyar Országra,

más részre más helyekben kereskedések végett honyokból eltávoztak, s következő télig közönség közgyűlést tartani” nem lesznek képesek. A püspök 1840. március 2-i levelében hajlandóságot mutatott Amberboy Mózesnek a megtartására addig míg a világi papok közül egyet plébánosnak alkalmasnak találnak. Közben a Kereskedői Szék 1840. március 9-i közgyűlésén megjelent Amberboy Mózes, aki kérte a világi papok közül három jelölt kiválasztását, mert neki megparancsolták: térjen vissza a velencei kolostorba. A velencei szerzetes pap magatartása nem befolyásolta az örmény közösség magatartását. Elhatározták, hogy küldöttséget küldenek a püspökhöz, Amberboy Mózesnek a gyergyószentmiklósi plébánosi tisztségbe való beiktatása érdekében. A küldöttség Vákár Ferencből és Kápdebő Jenőből állt. Az örmény közösség a megbízottjaival szembeni elvárásait a fórum az 1840. március 27-i gyűlésen a következőképpen fogalmazta meg: „az Nagy Méltóságú Püspök úr eő Exellentíájához felküldendő követ atyánkfiái tsak szelíd, s mély alázatos kéréssel eszközöljék eő Exellentíájától a mostani adminisztrátor Amberboy Mojzes Fő Tisztelendő urat adminisztrátornak kinyerni tsak addig, valameddig az ezen Mercantile Fórum actualis bíró, némely senátorai, és a közönségünk nagy része, akik ön foglalatosságaik miatt honnyokkal, elszéljedtek, haza jöhetvén, akkor telyes közgyűlés tartathatik, és plébánus választathatik, ami legkésőbben jövő télig nyúlhatik, mert most nem választhat az honn lévő csekély közönségünk.” Az örmény követeknek sikerült meggyőzniük a püspököt, aki 1840. március 20-i rendeletében figyelembe vette, hogy az örmények nagy része „honyoktól elszélyedtek, és folyó esztendő novemberig haza nem jöhetnek, méltóztatott kegyelmesen megengedni, hogy a mostani helyettes Tisztelendő Amberboy Mójzes úr folyó esztendő november utolsó napjáig adminisztrátornak megmaradhat”. A püspök mellett a gyergyószentmiklósi örmények megkeresték a velencei mechitaristák érsekét is Amberboy Mózes gyergyószentmiklósi tartózkodásának az engedé-

lyeztetése érdekében. Szomál Lukinsz generális abbás és mechtarista érsek 1840. május 17-i levelében megengedte Amberboy Mózesnek, hogy még egy évig betölthesse Gyergyószentmiklóson plébánosi adminisztrátori hivatalát.

A püspök azonban a kerületi főesperessel együtt 1840. november 1-én értesítette a Mercantile Fórumot, hogy az „adminisztrátor úrnak jurisdictiója folyó hó végivel megszűnván”, addig a plébánosválasztás megtartását kéri. A Kereskedői Szék 1840. november 6-i határozatában a választás elhalasztását kérte azzal az indokkal, hogy levelet írtak Veszprémi kanonokhoz akitől Amberboy Mózes adminisztrátorságának a meghosszabbítását kérték, legalább addig, míg levelükre konkrét válasz nem érkezik. A főespereshez írt külön levelükben jelezték, hogy november 17-én a „reggeli órákban a fenn forgó tárgyban megye közgyűlést” fognak tartani, melyre személyesen meghívták a főesperest is. Az 1840. november 16-i gyűlésen arról értesülünk, hogy a választási gyűlés november 18-ra volt tervezve, de mivel a közösség előkelő tagjai addig nem érkezhetnek haza, többen kérték a választás elhalasztását november 26-ig, amit a gyűlésen jelen levők meg is szavaztak. 1840. november 20-án a Kereskedői Szék egyes tagjai ismét Amberboy Mózes adminisztrátorságának a meghosszabbításával próbálkoztak, a józanabbul gondolkodók azonban jelezték, hogy erre semmi esélyük nincsen.

Érdekes módon az 1840. november 26-ra tervezett plébánosválasztásra vonatkozóan nem rendelkezünk forrásanyaggal, ami szerintünk ennek a választói közgyűlésnek a nemlétezésére enged következtetni. Megállapításunkat igazolják az 1840 decemberi és az 1841 januári és februári jegyzőkönyvek is. Az 1840. november 27-i gyűlésen azonban felolvasták Amberboy Mózesnek a Kereskedői Székhez 1840. november 21-én írt levelét, melyben az adminisztrátor papi tevékenységét, illetve útiköltségét kéri kifizetni. A Mercantile Fórum a 11 hónapos tevékenységért 200 rajnai forintot, útiköltségre pedig 125 rajnai forint költséget határozott meg. A

mechitarista szerzetes nem elégedett meg munkájának anyagi értékével, így 1840. december 4-én „ön viseletéről egy hiteles bizonyítványt kért adatni.” A Kereskedői Szék Amberboy Mózes kérésével kapcsolatban a következő határozatot hozta: „A legnagyobb ditsérettel expediáltassék azzal az hozzá adással, hogy ha eő Exellentíája Jus Canonicále nyomán nem ellenzette volna, a könyörgő administrátort élete fogytaíg hivatalába megtartatott volna.”

A püspök különös módszerrel próbálta rákényszeríteni akarát a gyergyószentmiklósi örmény közösségre Amberboy Mózessel való szakításuk tekintetében. 1840. december 3-án az 1673. számú leiratában jelezte, „hogy kész az helyi nemes örmény közönség által a plébánusi candidatusok közül akármelyiket plébánusnak kinevezni”, csak a Mercantile Fórum írásban terjessze fel beleegyezését. A püspök javaslatát 1840. december 11-én vitatták meg a Kereskedői Szék gyűlésén. Itt arról döntöttek, hogy Temesvári Bogdán szenátort Halas Mihály ifjúval elküldik Gyulafehérvárra – akiknek az utat lovon kell megtenniük –, hogy ott győzzék meg tisztelendő Lukátsi Kristófot, „hogy az helyi örmény szertartású plébánusságot magára vállalni, kebelünkben megjönni, és arról egy biztosító levelet adni ne terheltessen”. Az örmény küldöttek ezzel a levéllel Kolozsvárra kellett utazzanak a püspöki jóváhagyás elnyerése érdekében, melynek megszerzése után vissza kellett utazzanak Gyulafehérvárra, hogy Lukátsi Kristófot szekereseik fogadásával hozzák el Gyergyószentmiklóstra. Útjuk a Domus História szerint nem járt sikerrel, amit az 1841. január 20-i gyűlés tárgyköre is bizonyít. Ekkor ugyanis újratárgyalták a Mercantile Fórum, az örmény közösség és a legények céhe biztosainak a jelenlétében a római katolikus püspöknek az 1673. számú leiratát 1840 decemberéből és megváltoztatták az akkor elfogadott 79. számú határozatot és megszervezték a plébánosválasztást, melynek eredménye a következő volt:

- 1) Bárány István szamosújvári káplán;
- 2) Keresztes Kristóf marosvásárhelyi paptanár;
- 3) Czetz Emmánuel szamosújvári segédlelkész.

A római katolikus püspök azonban egyik nyertes jelölttel sem értett egyet, és nem fogadta el a választás eredményét. Ezért a Mercantile Fórum vezetősége a következő levéllel fordult Erdély püspökéhez: „Alig múlt évi Szent András hava 26-ról 79. szám alatti mélységes kérésünknek szolgáltatott Excellenciád ugyan múlt évi karácson hava 3-ról 1673. szám alatt költ kegyelmes válasza értelmül főpásztorilag megparancsolni, miszerint kész az akkori kisebbek közül akár melyiket helyi örmény szertartású plébánosnak kinevezni csakhogy ezen Mercantile Fórum a megválasztott személyek ez iránti megegyezését írásban véve föl segélyeszeni siessen, melynek is következéséről nem mulattuk el kebelünkől egyik tanácsosnak fiát Károly fehérvárra, profeszor nagyon tisztelendő Lukátsi Kristóf úrhoz telyes meghatalmazással kiküldeni, aki sajnosan tapasztalván minden igyekezete mellett is buzgó kérésével tisztelt profeszor urat, hogy a körünki plébánosságot ösztentségére felvállalni és el is jönni tesszen, reá bírni, nem vala szerencsés erre”. A gyergyószentmiklósi örmények felajánlották az új plébánosválasztás megszervezését is. „Mind azért, hogy az időt megnyerhessük, mind azért, hogy szertartásunk fogyatkozásba ne legyünk, – írják megkereső levelükben – nem sokára a nagy böjti ceremóniák közeledvén és közösségünk egy része honjából elszéledő készülőbe számtalanszor tapasztalt lévén, de nevezetesebben, hogy Excellenciád kegyelmessége előtt ne talán tán kedvetlenségbe esünk, bátorkodunk egy új plébánusi választást tartani még pedig a mai napon tartott közgyűlésünk határozata szerint ily sorral.

Az első számban

szamosújvári segéd nagyon tisztelendő Bárány István
az másodikban

marosvásárhelyi profeszor nagyon tisztelendő Keresztes Kristóf
az harmadikban

szamosújvári segéd nagyon tisztelendő Czetz Emánuel úrnak
oly közönséges megegyezéssel, miszerént az első számban levő

tisztelt úr helyi plébánosunknak buzgóan kéretessék, mire esedezünk, könyörgünk mély alázatos tisztelettel Exellenciád ritka nagy kegyelmességének ügyét magos szívére véve, és lelki fő pásztori hatalmával élve bennüket az első számú nagyon tisztelendő Bárány István úrnak helyi örmény szertartású léendő plébános kinevezésével kegyelmesen megvigasztalni, hogy az elsülyedt anyatemplomától eltévelyedett hívek nagy tömeggel össze gyűjtett a szokott egyházbani rend fenn tartatassék, az egy igaz religio végetlenül gyarapodhassék, és az helyben szinte elcsüggedt megyebéliek lelki vigasztalást nyerhessenek, mert mindezeket Exellentiád kegyelméből az első számú tisztelt úrban bizton reményeljük, mély buzgó könyörgésünket ismételnők, Exellentiád több versben tapasztalt kimeríthetetlen kegyelmibe.”

A püspök a következő válaszlevelet írta a Kereskedői Szék tagjainak: „Sajnálva tapasztalom, hogy a Gyergyó Szent Miklósi Nemes Örmény Közönség nem ösmervén, vagy ösmerni nem akarván a hasonló szertartású papokat mennél több igyekezetet sorolt a plébánusi választásra, annál inkább meg csalatkozik terveiben. Ugyanis a mostan előmbe terjesztett harmadszora, ismét oly papi személyek vannak fölvéve, kik vagy el menni éppen nem kívánkoznak, vagy a plébánosi hivatalra elégtelenek, kik közül az első, Bárány István, ámbár a többi között alkalmatosabb lesz vala, meghalván ezen választásnak, miért tüstén hozzám szaladott, és könyörögve kért hogy hosszas hűséges szolgálatját és más nagyon elnehezedett voltát tekintetbe vévén, honnyából ne zaklatnám ki, s öregségeit, ezen elköltözéssel ne szomorítanám meg, a második hasonlóul soha nem vállalkozott aki, egyéb aránt is a plébánus-ságra már elégtelen és alig egy-két esztendőt ígérhet magának, a harmadik egy elbágyadt sértődös ember, és szinte ön magával is tehetetlen és így sem ezekkel a megyét, sem a megyével ezeket meg nem terhelhettem...”

A püspök a következő javaslatokat tette a plébánosválasztásra: „minthogy én igen jól ösmerem a megyémbeli papi férfiakat ajánlok a Nemes Közösségnek egy néhai ifiú ugyan, de igen jól készült, buzgó és példás életű papi személyeket, kik közül a bármelyik alkalmas a plébánusi hivatalra. Első ezek közül Csíki Imre ebesfalvi káplány, hat esztendős pap, és jámbor buzgó papi férfiú, második Lengyel Gergely öt esztendős, és a plébánosságra hasonlólag alkalmas, harmadik Merza Antal, negyedik Kajtár Simon, mind ketten jó igyekezetű s szelíd természetű ifiú emberek, azonban tekintet érdemmel még Rácز Mihály is az ebesfalvi káplány, ki ámbár születésére nézve nem egészen örmény, ezen szertartásra mégis Ebesfalván mindég dicséretesen szolgált.

Tessék tehát a Nemes Közösségnek ezek közül hármat kijelteni, s hozzám haladék nélkül fölküldeni s akkor a kinevezéssel én se fogok késni.”

A Mercantile Fórum vezetői a plébános választásról a következőket írták Erdély római katolikus püspökének: „...A midőn Excellentiádnak utolsó előtti – ugyan folyó év februárius 14-ről 276. szám alatt költ – kegyelmes rendelése nyomán a szükséges plébánosunk új választást hirdetvén hivatalos tiszteletű kérésünkre megjelent az helyi M.(éltóságos) Megye Kerületi Fő Esperesi Méltóságos Rácз István úr elnöksége alatt, és ugyan tisztelt Kerületi Jegyző Köz kedvességet nyert Főtisztelendő Merza Antal úr jelenlétében közülest tartottunk volna szívre ható jelenetnek tanúi valánk, miképp az Excellentiád bölcs előre látása szerént általánosan senki más, mintsem a közmegelegetést nyert, a csendes szelíd természetű, buzgó, és példás életű férfiú, helyettes nagyon tisztelendő Merza Antal úr plébánosnak kikiáltatott, mindazonáltal a Méltóságos Elnök, és a fenn tisztelt jegyző tisztelendő urak ezen meg nem elégedvén, hogy a választás annál törvényesebb lehessen, a közönséges szavazást igen ajánlották. Ennek is a lett a következtése, hogy minden jelen volt közönségbéli, és szavazással bíró tag,

egyenként, és mindnyájan tisztelt Merza Antal úrra szavazott. E szerint kapott 112 szavazatot, de a többször tisztelt Fő Tisztelendő urak ezen szavazással se lévén megnyugodva mindazért, hogy ő Exellentijával Lelki Fő Pásztori hatalma meg ne szoríttassék de még a közönség joga is csorbát ne szenvedjen, mind pedig azért, hogy a választás törvényes lehessen, a kerülhetetlen szükséges három megválasztottakat a kinevezés, s megerősítés végett fölterjeszteni, és így lelkesen ajánltatott még a 2-dik, és a 3-dik helyre. Szavazással közönséges választás: ezért ki-ki átlátván a csalhatatlan igazságot, mai napon a plébánusi választás ily sorral történt, úm. az első szavazással, mind a jeleni megyebéli tag által egyenként, és mindnyájon szavazván helyi örmény szertartású plébánusnak megválasztatott

– az első helyre Merza Antal 112 szavazattal

– a másodszori szavazással, újból egyenként, s mindnyájonk által többséget nyert

– a 2-ik helyre Lukátsi Kristóf 30 - és végtére

– a 3-ik helyre Rátz Mihály tisztelendő urak 26 szavazattal, a többi szavazat pedig eloszolván: Méltóságos Fő Esperest Gajzágó és Patai Fő Tisztelendő, nyugalmazott segédek Bárány, Czetz, Lengyel, Keresztes, Korbuly, Csíki, Kajtár tisztelendő urakra, mindazonáltal oly határozattal, mely szerint az első helyben helyeztetett, közkedvességet méltán megérdemlett tisztelendő Merza Antal úr plébánosnak általánosan kéreztessék...”

A plébánosválasztás bemutatása után a következőképpen kéri Miklós erdélyi püspököt, hagyja jóvá a plébános választást Merza Antalt pedig véglegesítse a gyergyószentmiklósi örmény egyházközség élén: „Esedezünk-könyörgünk mély alázatos tisztelettel Exellentiad több versben tapasztalt ritka nagy kegyelmességének méltóztassék lelki árvaságunkról kegyes atyailag gondoskodva, árván maradt volt újból bimbózó megyénk nyugtalanító ügyét magos szívére venni, s lelki fő pásztori hatalmával – a megváltónk példája-

ként: irgalommal élve helyi örmény közönségünket az első számú nagyon tisztelendő Merza Antal úrnak, helyi örmény szertartású lévendő plébános kinevezésével kegyelmesen megvigasztalni, hogy az anyatemplomához megint tömegesebben össze seregleni kedves hívek el ne széljedjenek, a szokott egyházi rend fenn tartatthassék az egy igaz religio végetlenül gyarapodhassék, és az igaz hitbeni megyebéliek lelki vigasztalást nyerhessenek.”

December 19-i levelében a püspök jelezte a plébánosválasztás jóváhagyását és Merza Antalnak plébánossá való kinevezését: „Örömmel értettem mint az esperesi jelentésből, mint a Nemes Közönség leveléből azt: hogy a Mercantéle Fórum, és Örmény Közönség a plébánosi választást már valahára a maga rendén véghez vitte, minek következtében, szó többséget nyert, és az egész megye előtt köz kedvességben lévő addigi helyettes Merza Antalt gyergyószentmiklósi örmény szertartású plébánusnak mai napon kineveztem. Mit is a Nemes Közönségnek fenn érintett levele folytában ezennel tudtára adván állandó jó indulattal vagyok.”

Az 1841-es évi plébánosválasztásból kiderül az örmény kompánia és a Mercantile Forum hozzáállása a közönség elvárásainak megfelelő papok alkalmazásához. Merza Antal 37 évig volt a gyergyószentmiklósi örmény közösség plébánosa. 1841 és 1878 közötti papi tevékenységéről a Domus Históriaiban a következőképpen emlékeztek meg: „példás buzgóság, hatványozott munkabírás, körültekintő pontosság, pedáns rendszeretet, szelíd jóság, derült kedély, finom és érzékeny lelkület, előkelő fellépés és tekintélyt hordozó méltóság jellemezte. Mint pap áhítatra ragadott, mint ember osztatlanul megnyert. Úgy egyházi mint társadalmi vonatkozású működése általános közmegebecsülést váltott ki. Esperesi teendőket is végzett, a Vármegye gyűléseken tekintélyt képviselt. Az ő idejében volt az árvíz, a tűzvész, sőt az 1873-ik évi nagy kolerajárvány, mely június és július hónapokban Tekerő-patakon dühöngött, augusztusban és szeptemberben jutott el

Szentmiklóstra. Állítólag a Békény fertőzése okozta. Naponként 25 halottat temettek átlagosan. Mint szemtanúk állították, a plébános Ágoston Károly káplánnal és ministránsaival megindult a különböző utcákban és végigcsengetve hívta fel a közfigyelmet a betegek ellátására. Alatta épült fel az új plébánia-lak, s nyert a templom új orgonát, amelyhez Fogarassy Mihály püspök 600 forinttal járult hozzá.”

1846–1849 között mellette teljesített kápláni teendőket Jákobi Sándor. Merza esperesnek emlékezetét a plébánián szépen vezetett anyakönyvei és gondos iratai tartják fenn. 37 évi szakadatlan munkálkodás után 1878. május 2-án tért örök nyugovóra. Hamvai a templom-kerítésben pihennek.

Mint láthattuk, a gyergyószentmiklósi örménységet lelkileg és tudatilag az örmény egyház fogta össze. A közösség számára nem volt mindegy papjainak kiléte, s az sem, hogy ezek miként szolgálgják a közösséget. Ilyen körülmények között a plébánosválasztásoknál a gyergyószentmiklósi örménység mindig a legjobb papokat szerette volna Gyergyószentmiklóstra vonzani. Az örmény közösség tehát mind erkölcsileg, mind anyagilag gondoskodott papjairól.

A tanító

Az örménység művelt nemzetként telepedett le a Kárpát-medencében. Közigazgatási-vallási tevékenységük már a XVII. században szükségessé tette számukra az írás-olvasás elsajátítása mellett a diplomáciai és a jogi nyelvezet használatát. Vezetőik már a letelepedés időszakában kiválóan beszélték a román, a magyar, és a német nyelvet az örmény mellett. Sőt papjaik a latin nyelv elsajátításában is jeleskedtek. Az örmények vezetői szerződéseiket kezdetben magyar, később német nyelven rögzítették, sőt levelezéseik egy részét is ezeken a nyelveken folytatták. Mindehhez azonban megfelelő iskolázottságra volt szükség. Az iskolák kezdetben az egyház mellett működtek, később mint önálló iskolaegységek jöttek létre. Így Szamosújváron az 1728–1729-es tanévtől külön épületekben folyt az oktatás. Az iskolában az ifjak írni, olvasni, számolni tanultak, megismerkedtek a hittannal, az örmény történelemmel és hagyományokkal, a fiúk ministráltak, a leányok pedig kézimunkázni tanultak. Erzsébetvároson 1685-től vannak adataink az egyházi oktatásról, 1729-től pedig az idetelepített mechitarista szerzetesek vették át az oktatás irányítását a helyi papoktól. Az első szerzetes tanító Verzereszki Lukács és Meskó Zachar volt.

A gyergyószentmiklósi örmény iskolára vonatkozó első adatunk 1729-ből származik, amikor is mind a Tímár Társulat alapszabályzatában, mind pedig a Szent István Társulat statútumában említés történik az örmény közösség által létesített oktatási egységről, ahol a XIX. század közepéig kizárólag az örmény nyelv volt használatos. A későbbi feljegyzésekből kitűnik, hogy külön iskolájuk volt a fiúknak, akiket a kántor és egy tanító oktatott, és külön a lányoknak, kiknek tanítását tanítónő vállalta fel. A XVIII. századi örmény iskoláról alig rendelkezünk adatokkal, ebben az időszakban az oktatás feladatköre főleg a papokra és a kántorokra hárult. A XVIII. század utolsó éveiben egyre több adattal rendelkezünk

az örmény közösség oktatására vonatkozóan. 1794-ben ugyanis Gáspár János kántortanítót nevezték ki a gyergyószentmiklósi örmény iskola élére. Az erzsébetvárosi születésű tanító öt évi oktatás után hagyta ott szülővárosát és vállalta fel a gyergyószentmiklósi ifjak nevelését. Huszonhét évig becsületesen oktatta az örmény ifjakat. Tanítóskodása idején, 1817-ben épült fel az úgynevezett latin iskola, mely a plébánia hátsó kertjének északi részén helyezkedett el kettős helyiséggel és deszkafedélzettel. Az 1823-as évi Kánoni Vizitáció feljegyzése szerint az elemi trivális iskola mellett foglalt helyet a „latin iskola” is, melynek helyisége a harangozói lak mellett áll. Gáspár János 1823-ban, tanítói pályájának utolsó esztendejében már csak huszonhárom gyermeket oktatott, évi fizetése 200 forintban, stólája pedig 40 forintban volt megállapítva. Az örmény iskolának részlegesen latin iskolává való átalakulása viszonylagos elégedetlenséget váltott ki az örmény közösség tagjaiban. Ezzel magyarázható az a tény, hogy a XIX. század harmincas, negyvenes éveiben jelentős volt azon örmény kereskedők száma is, akik nem sajtóztatták el a latin és a magyar nyelv írás- és olvasásismeretét.

A magyar és a latin nyelv bevezetése mellett a XIX. század folyamán a kántortanítók és a tanítónők tovább folytatták az örmény nyelv és írás tanítását. A XIX. század első felének egyik kiemelkedő kántortanítója Vákár János volt, aki a grammatikát Marosvásárhelyen, a retorikát Kolozsváron, a filozófiát pedig Gyulafehérváron tanulta. Huszonnégy esztendei gyergyószentmiklósi tanítása alatt főleg erkölcsösségével és szorgalmával tűnt ki. Növendékei között nemcsak örményeket tartottak számon, hanem székelyeket is. 1825. december 21-én a Mercantile Fórum pontosította a leánygyermek taníttatásáért fizetett szülői kötelezettségeket. Eszerint a gazdag és közepes gazdák egy gyermekért egy rajnai forintot kellett fizessenek, míg a szegényebbek 30 krajcárt tűzifával együtt. Az 1830-as esztendei statisztika szerint 188 tanköte-

les diákokat jegyezték fel az ún. örmény iskolában, 92 fiút és 96 lányt. Valójában azonban csak kilencvenen látogatták az oktatási egységet. Az örmény iskola felszerelése egy hosszú asztalból, székekből és a tanító számára biztosított kisasztalból állt. Létezett azonban tábla is. A gyergyószentmiklósi kántortanítók nem voltak megelégedve a hivatalosan megállapított 200-300 forintos fizetéssel és többször folyamodtak a Mercantile Fórumhoz havidíjuk növelése érdekében. Sőt több esetben is igénybe vették aratás és más mezőgazdasági munkák idején diákjaik munkaerejét. Ezzel kapcsolatban Jákob István örmény lelképásztor a Mercantile Fórumnak a következőket írta: „Ami pedig az cántornak tanítását, és annak, fizetését illeti, én úgy tudom, hogy a Tekintetes Fórum az tanítótól bé nyújtott könyörgő levelekre meg határozta, hogy a tanuló gyermekek eszten-dőnként mennyit fizessenek a tanítóknak, és nem remélem, hogy az cántor a meg határozott béren felyül többet bátorkodott volna fel venni. Hogy aratás és hordás idein mind meg szorult, és szükség-től kényszerítetett személy recreátio napokon az aratók részit kerülő el hullott búza, vagy ros fejeket maga tanuló szegény gyermekeivel kiment aratott földökre felebarátjának kára nélkül felszedni, nem olyas halálos vétek, melyért kellene a cántort kár-hoztatni, ha pedig valamely tagja Nemes Comunitásunknak ezen látzatott: nevetségre méltó hibát maga ideiben nekem meg jelentöite volna, reménlem nem lett volna az a Tekintetes Fórumot ilyen tsekélységgel busítani, mely reflexio után maradok tisztelettel”.

A Kereskedelmi Szék vezetőinek a megértése érthető. A 200 forintos fizetés abban az időben is az oktatói-nevelői munka csekély anyagi megbecsülését jelképezte.

1840. február 7-én a helyi „Trivialis Oskolabéli 2-dik tanító” Simon a Kereskedői Székhez fordult, hogy a „triviális épületbeni szállásába, amelyet ezen Mercantile Fórum bérbe bír, jövő április 24-ik napján béköltözni kívánván”. A fórum Deák Ignác főtiszte-

lendő „Scholarum Director”-hoz fordult, mivel az iskolának ez a része „Sz. Mihály napig közönségünk birtokába vagyton”.

A XIX. század első felének tanítói közül a Domus Historiában megemlíti Novák János és Merza Gergely kántortanítók nevét is. Igen érdekes Novák Bogdán kántortanító esete is, aki Szépvízen tevékenykedett, és ellenségei üldözései miatt a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórumhoz fordult tanítóként való alkalmazása érdekében. Mivel a levél a kántortanítónak a kiszolgáltatottságáról is bizonyos képet nyújt és nem szerepel az általunk közölt jegyzőkönyvek között, közlését szükségesnek tartjuk:

„Tekéntetes Nemes Tanács és telyes Társaság!

Tudva vagyton az a Tekéntetes Nemes Tanács előtt hogy én még az 1828-ik Esztendőben Kegyelmes Püspök urunk által a Csík Szépvízi Örmény Plébániában Kántorra rendeltettem, amely hivatalomban telyes tökéletességgel kívántam szolgálni mind addig miglen némely főbb személyeknek az irigység és boszú állás lelke a szüvükköl meg nem vesztegette és engemet minden ki fosztható módon üldözni nem készttetek de okot bennem nem tudván mind eddig békességben maradtam de már most anyira munkálodott a gonosz lélek, hogy telyes megye hire és helyben hagyása nélkül alattomos uton azon ellenségeim egy más kántort hozattak helyettem aszt adván okul: de méltatlan: hogy nem akartam a gyerekeket tanítani, de ez csak egy erőszakos kifogás mert én egész életemet azoknak neveltetésekre szenteltem volt és csak hogy az gyermeki tsintalanságból szorossan akartam fedteni a szülők gyermekeik vágyának hitelt adván sem az Egyezmény szerinti fizetésemet meg nem adták sem pediglen nagy atyákkal nem akarták oskoláztatni, és így ez lett nékem hibául tulajdonitván s egyéb hibákkal is gonoszul vádoltattván, erőszakoson, hivatalomtól el zárattam és már most minden oldalassági jövedelmem nélkül 4 neveletlen magzatimmal a végső pusztulásra kelletik jutnom.

Azért könyörgök a Tekéntetes Nemes Tanács Társaság és telyes Megye előtt méltóztassanak szerentsétlenek és ellenem... könyörölni és minden ellenem hozandó vádokat meg vetve, ha nem engemet is, legalább szerentsétlen magzatimat, s úgy aztot is hogy az atyám 44 éveket uraságtok kegyelmébe vala, s nem is ottan növekedtem fel tekintetbe venni, és legalább esztendeig engemet próbára ki tenni, és a Nemes Megyébe mint kántort el fogadni a ki erőssen le kötelezem magamot hogy az egész Nemes Megyének tetszésére fogok lenni s meg fogom bizonyítani mind jó mind tudományom által, hogy az ellenem koholt vádok nem igazak, és csak gonoszság lelke munkája s hogy végső pusztulásra ne jussak és a koldus pályától meg menekedhessem. Újabban könyörgök az kegyelemért erőssen fogadván léha életemmel, s vizasztaló ahoz tartás végett esedezván mélységes tisztelettel öröklök.

A Tekéntetes Nemes Tanács és telyes Megyének.

Szépviz 10 október 1841 alázatos szerentsétlen szolgálja
Novák Bogdán
kántor”

A Mercantile Fórum 1841. december 17-én Novák Bogdánt egy évi próbaidőre alkalmazta 200 forintos fizetéssel. Mellette tevékenykedett még Bodó Kristóf segédtanító és harangozó is, illetve Merza Gergely helyi örmény tanító, akiknek havi fizetése 150 váltó rajnai forintot tett ki.

A XIX. század tanítónői közül a Domus Historiában megemlégették Dombi Rebekát, aki unokahúgával élt és erkölcsösségéről volt híres. Őt követte Dombi Johanna, aki az 1830-as években a lányok tanítónője volt. Míg Dombi Rebekáról feljegyezték, hogy „hajadon volt” addig Dombi Johannáról a következőket írták 1830-ban: „28 éves, férjezett, egészséges, robosztus alkatú. Közepesen ír, amiért is a magyar-örmény nyelveket csak szóban tanítja, de írásban nem.”

A tanítónőknek nem mindig volt fizetésük, de a harmincas években a jobb módúaktól gyermekeként már 2 forint 30 krajcárt kaptak. A szegények semmivel sem járultak hozzá a tanítónő fizetéséhez. Az örmények nem nagyon biztosították a leányok számára az oktatási lehetőségeket. Míg Dombi Rebekának a plébános rendelkezésére bocsátotta egyik szobáját, melyet tanteremmé rendeztek be, addig Dombi Johanna kénytelen volt saját szűk lakásán tartani az órákat. Ezért a lányok gyakran elidegenedtek az iskolától.

Az örmény bíró gyakran szólította fel a szülőket az iskoláztatás kötelességére, de ugyanezt tette a plébános is, aki a hittant és az erkölcsant oktatta.

A Kereskedői Szék nemcsak az örmény iskola fenntartását támogatta anyagilag, hanem a magyar iskoláét is. 1824. január 23-án Mártini őrnagy úr az első székely gyalog határőrezred első számú vezető tisztje búcsúzó levelet írt a Mercantile Fórumhoz és megköszönte „a normális iskola renovációjára (adott) 300 rajnai forintot”.

A latin szertartású plébános és a gyulafehérvári püspök 1842 őszén a pénzügyi támogatást kért a Mercantile Fórumtól „a Gyergyószentmiklóson felállítandó Gimnásiumra a helybéli nemes örmény közönség által önként ígirt pénz mennyiségéről és annak befizetéséről”. Bár a határozatot már 1835-ben meghozták, az 1843. január 16-i gyűlésen a nyolc évvel azelőtti döntést megerősítették. A Kereskedői Szék 1000 váltó rajnai forinttal támogatta a kisgimnázium létrehozását, mely igen nagy összeg volt abban az időben.

Mivel magyarázható az a tény, hogy a Kereskedői Szék jelentős összegekkel támogatta a határőr-katonai iskolát és a kisgimnáziumot? Az örmény iskola mellett az örmények közül igen sokan jártak a magyar iskolába. A kisgimnázium létrehozása ugyanis az örmény ifjak továbbtanulását is szolgálhatta Gyergyószentmiklóson.

Gyógyszerész, orvos

A XX. században az örmény származású orvosok és gyógyszerészek Gyergyószentmiklós vagy éppen Székelyföld legkiválóbb szakemberei között voltak számon tartva. Elég ha Fehér Dávid vagy Dobribán Antal orvosi tevékenységére gondolunk, akik a XIX. század végén és a XX. század első felében meghatározó egyéniségei voltak a gyergyószentmiklósi egészségügynek. A gyógyszerészek közül inkább Lázár Jeromos tevékenységére, főleg pedig humorérzékére emlékeztek a gyergyószentmiklósiak a XX. század második felében.

Gyógyszertárat már a XIX. század elején próbáltak létrehozni Gyergyószentmiklóson. 1805 decemberében Swartz Sámuel patikaalapítási kérelemmel fordult a Mercantile Fórumhoz, és arra kérte a fórumot, „hogya az Felséges Királyi Gubernium előtt ezen céljának elérése iránt lenne közbenjáró”. A kérelmet 1805. december 9-én tűzte napireldre a Kereskedői Szék. A vita után úgy határoztak, hogy Swartz Sámuel kérelemlevele mellett a Mercantile Fórum is külön levelet fog írni a Guberniumhoz, melyben megmagyarázzák a patika létrehozásának szükségességét „ezen félreeső helyen”. A Fő Igazgató Tanács a kérelmező szempontjából hosszadalmasan – valószínű 1806. március 30-án – nemcsak jóváhagyta a gyógyszerertáralapítást, hanem 2 rajnai forint 34 krajcár működési taxát rótt ki a gyógyszerészre. Swartz Sámuel gyógyszerésznek, – aki a kérés beadásakor ideiglenesen dolgozott egy marosvásárhelyi patikában, – nem volt türelme megvárni a Guberniumi jóváhagyást, és 1806 áprilisában, a fórum tagjai számára ismeretlen helyre távozott.

A Királyi Gubernium azonban nem volt hajlandó tudomásul venni a Mercantile Fórum jelentését a gyógyszerész ügyével kapcsolatban, és a továbbiakban is követelte az általa kirótt taxa kifizetését. A Kereskedői Szék 1806. május 24-én kénytelen volt újból tájékoztatni a Guberniumot a patika sorsáról és a patikus tartózkodási helyével kapcsolatban. Levelükben ekkor a következőképpen

fogalmaztak: „Az Felséges Királyi Gubernium mártius 30-án 2185. szám alatt költ rendelkezésében zárt taxális notát oly parantsolattal méltóztatván nekünk által küldeni, hogy az abban ki írt 2 rajnai forint és 34 krajczárokat Swartz Sámuelen /: aki itten Gyergyó Szent Mikóson patikát akarván nyítani, ez iránt való könyörgő levelét az felséges Királyi Guberniumnak bé mutattuk volt még az múlt esztendő december holnap 9-dik napján :/ fel venni és az taxatorátusra bé szolgáltatni el ne mulatnok. Alázatosan jelentyük az taxális notának alázatos vissza zárása mellett, hogy nevezett Swartz Sámuel M. Vásárhelyen az Manchs patikájában provizorságot folytatván, onnan el távozott és amint kinyomozhattuk Zilahon nyitott volna patikát, ugyan azért rajta az ki parantsolt taxát fel sem is vehettük.”

A patikaalapításra vonatkozó négy hónapos határidős jóváhagyás a Fő Igazgató Tanács részéről az akkori körülmények között – véleményünk szerint – igen gyors válasznak és intézkedésnek tekinthető a felső hatóság által.

A Mercantile Fórumnak az orvosokkal való kapcsolatáról 1815. november 14-i gyűlés jegyzőkönyvében olvashatunk. Ekkor ugyanis Kocsis Ferenc a szék sebésze elpanaszolta, hogy meggyógyította Ciffra Mihály szolgálóját. Bár az örmény kereskedő „a gyógyításért a fizetést meg is ígérte, de nem hogy ígéretinek eleget kívánna tenni, sőt rút szidalmakkal illetván meg is támadta”. Az orvos a Kereskedői Széken keresztül elégtételt kért az örmény kereskedőtől. A Fórum – szokásához híven – megtette kötelességét az ügyben.

1839. december 20-án a székely-udvarhelyi tisztség a 2328. szám alatti kérésével továbbította „diplomatikus seborvos és bába mester közép-ajtai nemes Kósa István” javaslatát a gyergyószentmiklósi örmény közösséghez „a volt orvos doctor Csíki Péter atyánkfiának doctori státiójába” való felvételére. Az udvarhelyen tevékenykedő orvos öt hitelesített dokumentumot is csatolt ajánlatához. A javaslatot az 1840. január 2-i gyűlésen tűzték napirendre,

amikor is ebben a kérdésben a következő határozatot hozták: a fórum közgyűlése rendes (általános) orvosi helyet szavazott meg, s ezért sebész orvost nem alkalmazhatnak. 1840. december 28-án a Kereskedői Szék közgyűlésén mégis jóváhagyták Csíki Péter medicina doktor alkalmazását, akinek fizetését 600 rajnai forint konvencionális pénzben állapították meg, melynek forrását az úgynevezett adópénz képezte. Két nap múlva 70 személy az örmény közösségből a határozat ellen egy tiltakozást nyújtott be „mely szerint medicina doctor Tekintetes Csíki Péter úrnak az úgy nevezett adó pénzből fizetendő 600 az az hat száz rajnai forintokat conventionális pénzben fizetést határozott, magunkénak lenni telyességel el nem ösmérjük, annak fizetésére magunkot nem kötelezhettyük”. A tiltakozók a következő okokkal magyarázták a határozat elleni magatartásukat:

1) Erdélyben a legnagyobb orvosi fizetés nem nagyobb 400 convencionális rajnai forintnál. A nagyobb településeken az orvosok tevékenységükért felelősséggel tartoznak, ezen kis településen pedig minden kis felelősség terhe alól mentesítve van.

2) Panaszkodnak a kereskedelemről származó jövedelmük csökkenésére, s ezért nem akarják magukra vállalni az orvos eltartására vonatkozó többletadó kifizetését.

Tiltakozásukat a következő szavakkal fejezték be: „Mindezeknél fogva ezúttal más okainkot elhallgatva, addig is amíg azon határozatnak több részletes pontyai is tudásunkra jönnének, ünnepelesen ellene mondunk, mind azért, hogy azon fizetés incompetens, mind pedig azért, hogy azt fizetni elégtelenek vagyunk – valamint annak is ellene mondunk, hogy ha netalán e miatt reánk több adó rovatnék, mely ebbéli ellen mondásunkat, s nyilatkozatunkat a Nemes Kereskedői Szék Jegyző-könyvébe iktatni, és annak szokott hitelesség alatt kiadatni kérjük.”

A következő napon, 1840. december 31-én újabb 35 tagja a Mercantile Fórumnak nyújtott be hasonló jellegű tiltakozást a

következő szöveggel: „Mű azon Protestációnak ellene nem mondunk, sőt mű is azt, akarjuk, hogy se egyszer, se mászor, közönség fizetéses doctora, aki közönségünk Cassájából fizetessék, ne vétetődjék fel, mindazonáltal mű is ünnepélyesen ellene mondunk, protestálunk, hogy ennek utána ki ki a királyi adót megfizetni, úgy a közönségünket illető más költségek, fedésére minden közönségbéli tag egyformán fizetni köteleztessék, mert mű másért többé fizetni semmiképpen nem akarunk.”

A Kereskedői Szék szilveszter napi gyűlésén mindkét tiltakozás szövegét alaposan tanulmányozta. Megállapították, hogy Csíki Péternek orvosként való alkalmazását egyik fél sem óhajtja. A közteherviselés vállalásával kapcsolatban megállapították, „hogy az első Protestációban al(á) írt közönség tagjai között alig vannak a hetven között tízen akik az helyi örmény közönség köz terheiben költségek fedésében részesek légyenek, ellenben a második Protestációban al írt helyi örmény közönségbéli harmintz két tagok, mind oly nagy és tehetős gazdák, akik a közönség köz-terheit, költségek fedésiben legtöbbet adtak, azt is eddig a régi szokás szerint tsuppán a szegénység iránti felebaráti szeretetből s kegyelemből, most pedig ezen terhelteést el unván, megsokalván, minden ebbéli segedelem nyújtásról ünnepélyesen le mondtak”.

A protestációk tanulmányozása után a Mercantile Fórum a következő határozatokat hozta:

1) Lemondtak a fizetéses doktor alkalmazásáról;

2) Úgy döntöttek, „hogy ennek utána minden helyi örmény közönségbéli tag a rendes királyi adón felyül, az helyi örmény közönségünket illető más költségek fedésére, egyformán fizetni köteleztessék, mivel senkit is másért fizetni, segedelmet nyújtani megeröltetni nem lehet, határoztatott”.

Két hét múlva, 1841. január 14-én a két tiltakozó csoport visszavonta a korábbi javaslatát a szegénység anyagi támogatásának a megvonásával kapcsolatban. Az orvos alkalmazásával kapcsolatban azonban ragaszkodtak a december végi határozat betartásához.

Az 1841-es év folyamán Lázár Péter bíró és Kápdebó Jenő jegyző levelezéséből rájöhettünk arra, hogy 1839–1840 között az örmény bíró miért akarta ráerőszakolni az örmény közösségre, az erdélyi szinten is igen sok fizetést kérő orvost. A Fórum vezetője ebben az időszakban szomszédjával, Kocsis Ferenc sebésszel pereskedett, akinek csepegője rontotta a bíró háza falát. A korabeli jegyző elolvasta az orvosnak saját védekezésére benyújtott dokumentumait, melyekről 1841. május 17-én a következőket írta az előljárónak: „A Lázár Péter úrnak sebész Kotsis Ferencz úr ellen házcsepegés aránti peres leveleit éppen tegnap vettem ki a dietaturából és azokat azonnal a felelet tételre várom vagyok át küldeni ne terheltesen ha lehetséges, azonnal meg készíteni hogy ezen Expressus elő hozhassa, hogy valahára végét érhessük. Én amint belé kukkantottam az érkező levél nem terhelő, mert minden való Tóbiás úrra provokálódik, Tóbiás pedig nem részesül felől, ez nem szokás meg czáfolni. Tóbiás meg hatalmazva nem volt, mutasson törvényes plenipotentiát, de ha mutatna is a Tóbiás vallomása világos, hogy kárt ne okozunk, és ha minden úgy volna, mind azokat Kotsis Ferencz elrontotta az későbbi per közti adott kötelező levelével amelyben mindenekre magát kötelezi, és most még is semmit sem tart, a ház falban igen tetemes kárt okozott a köztes csepegője de a relátoria is mind törvényesen authenticálva ebből relációra is következtetni lehetne: azonban én tanácsot adni sokkal csekélyebb vagyok azt méltóztatik nálamnál böltsebben tudni, hogy mi a szükséges? az ocularis comiszió munkálata nints, telyesedésébe véve, mert az tisztán azt tartya hogy: Kotsis Ferencz ház csepegője (nem a ház fala): a Lázár Péter háza falától egy schunyire 12" távolságra légyen, de az érdeklött csepegő éppen a Lázár Péter háza falát csepegteti és így tetemes kárt okoz..”

A házcsepegővel kapcsolatos vita ismeretében számunkra nyilvánvalóvá vált Csíki Péter orvos alkalmazása a Kereskedői Szék bírāja részéről, ugyanakkor érthetővé válik a közösség ellenkezése is a rájuk erőszakolt és külön adó bevezetését közvetve igénylő orvossal szemben.

Erkölc és tisztesség

Ahhoz, hogy az örmény társadalmat, az örmény közösség tagjait igazabbul láthassuk, meg kell ismernünk azt az értékrendet, amelyet a szükségleteit kielégíteni, az önmagát megvalósítani vágyó egyén maga elé mértékül állított.

Miként épült ki erkölcsi értékrendje az örmény kereskedőnek vagy éppen kézművesnek?

Mi tartotta fenn az örmény közösség által kialakított erkölcsi kódexet az évszázadok során? Milyen okok folytán módosult ez az erkölcsi értékrend?

Hogyan fogalmazódott meg az örménységénél az életigazító normák rendszere? Milyen mértékben, feszültek szembe az emberek az erkölcsi elvekkel, a mindenkori bibliai parancsolatokkal?

Számunkra könnyebben megragadható a társadalmi elvárás és az emberi magatartás közötti ütközés, amely a bűn, a vétség különböző formáit öltötte magára, mint ilyen társadalmi visszahatást váltott ki, és ennek írott emlékeit a Kereskedői Szék jegyzőkönyveiben lehet nyomon követni.

Ezekből az okiratokból lehet kiépíteni a múltbeli értékrendet, viselkedési normákat, életérzést, mentalitást és sok más – ma is oly nehezen érzékelhető – jelenséget, magatartást.

A Mercantile Fórum jegyzőkönyveiben rögzítették a méltatlan, a nemtelen, a rossz, a közösségre káros, a büntetendő cselekedeteket. A jegyzőkönyvek viszont azt is tükrözik, ki az ítéletmondó, milyen érdekek védelmében büntet, az erkölcsi normák ellen vétők között milyen rangsort állapít meg, mit lát súlyosnak, mit bocsánatos bűnnek.

Az örmények indulatosságáról, hirtelen természetéről számtalan adattal rendelkezünk. A Kereskedői Szék tagjainak a döntések meghozatalakor figyelembe kellett venniük a panaszosok vagy éppen bántalmazottak alkati, viselkedésbeli sajátosságait, s főleg azt, hogy a bántalmazott fél melyik közösséghez tartozik. Így a Mercantile

Fórum a verekedést nem minden esetben tekintette büntetendőnek. 1812. február 28-án például Fieszki kapitány a Fórumtól kér elégtételt azért, hogy Czárán József örmény kereskedő „keményen” megverte Demeter Ferenc gyalogkatonát. A fórum azonban elutasította a General Comandó tisztjének a kérését. A döntés mögött az örmény kereskedő védelmét tapasztaljuk. Ha azonban a verés a katonaközösség tagja részéről indult, az áldozat pedig az örmény közösség tagja volt, akkor a fórum részéről megkövetelték a példás büntetést. Így „Gyergyó Szent Miklósi örmény Bogoz Jakab ezen Mercantile Fórum előtt könyörgött, hogy mivel ő éjzakanak idején idevaló huszár Harangozó András és vérei által megtámadtatván meg rongáltatott és meg verettetett illendő satisfáció kéretessék a katonai jurisdic-tiótól”. Bogoz Jakab panaszával kapcsolatban az említett gyűlésen a következő határozat született: „tanáltassék meg, hivatalosan az Nemes Escádróns, hogy az közönséges csendességet háborító huszár katonákat példás büntetés alá vonattassa, mivel az ilyen támadások miatt, az ide való örmény lakosok nintsenek bátorságba”.

Sajátos módon viszonyult a fórum az örmények és a zsidók közötti verekedés esetében. Az 1843. november 14-i panaszból megtudjuk, hogy a Tölgyesen lakó zsidó kereskedő, Salamon Ábrahám, Merza Bogdán örmény kereskedővel való egyezsége alapján 1350 tutajnak való dulap deszkát válogatott ez utóbbi fatelepéről. A fűrész működtetésével megbízott Czárán József azonban semmit sem tudott erről az egyezségről. Így akkor, „midőn ezek kiválogatására a fűrészre kiment volna, s azt a dulápokot ki akarta volna választani Czárán József által a válogatásban megátoltatott, sőt meg is veretett”. A zsidó kereskedő ezért elégtételt követelt a fórum előtt Czárán Józseftől. Az örmény kereskedő azonban nem várta meg a Mercantile Fórum döntését, hanem vállalta a fájdalomdíj kifizetését a zsidó vállalkozónak. A Kereskedői Szék jegyzőkönyve szerint „Czárán József személyesen megjelenvén megismeri azt, hogy egy deszka darabbal hozzá ütött – ezen ága a kérelemnek békesség

utyán elenyésztetett, úgy hogy Czárán József a fájdalom és költség fejében 100 darab szál jó és ép deszkákat szolgál tudásul”.

Máskép álltak a verekedés megbüntetéséhez, ha az ütlegetés örmény közösség tagjai között történt. Esetenként az ilyen cselekedeteket nagyon szigorúan is büntethették. Ilyen volt többek között az Urmánczy testvérek esete is, melyről az 1812. szeptember 21-i jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Urmántzi Márton, testvérinek Urmántzi Vertánnak karját gonosz ütással illette, azon kívül torkon is fojtogatta, és az ilyen cselekedetekben szokásos most ezúttal 48 óráig kemény fogságban fog tartani, és 12 forintokig megbüntettetik, és ha továbbra legkisebb efféle erköltstelen cselekedetben tanáztatik az fórum ki veti maga társaságából, és minden eddig való cselekedetinek leírásával a Nemes szék kezében által adja.”

1815. december 9-én Avéd Jánostól ok nélkül való megvertetésért kért elégtételt Czárán Antal. A határozat szövegéből megtudjuk, hogy „Avéd János a maga mentségére semmit se tudván elő adni, a panaszló pedig maga állítását meg bizonyítván Avéd János 6 óráig való arestummal büntettetik”. Verekedésről értesülünk egy 1807. április 7-i, Kritsa Mártonné Julián Kajetán által benyújtott panaszból is, melyből megtudjuk, „hogy Kritsa István heted magával házára menvén és egy kasztent onnan el vivén, fiát Izsákot arcul verte és magára a panaszlóra is kezét emelvén megütni akarta, kéri hogy ezen cselekedetéért kisebb hatalmasságon assomptussainak homágiumaikon convicáltassék, költsége, fáradsága megfordításával egyetembe”.

A fórum döntéshozói a verekedések után a határozatok meghozásánál legtöbbször a békés megoldást keresték. Ha a sértett felek a Fórum előtt megbékéltek, akkor a Kereskedői Szék az ellentétet megoldottnak tekintette. Ilyen vitáról olvashatunk az 1813. január 13-i jegyzőkönyvben is. Eszerint „Gyergyó Szent Miklósi Csorsza Jakab panaszolja, hogy Dobribány Lukáts, eö kegyelme minden igaz ok nélkül meg verte, és a Visum repertumot is bé adván kéri

az illendő elégtételt ki szolgáltatni. Dobribány Lukáts magát azzal menti hogy Csorsza Jakab sok versen tolvajozta és csalónak nevezvén, sok protestációja után is szidalmazván, ezen sértő szavaival provokálta hogy meg üsse, amindhogy egyszer meg is ütötte, és ezzel azért is nem hibázott hogy a panaszló Csorsza Jakab támadta meg szavaival". A bíró és a szenátorok meglepetéssel tapasztalták, hogy döntésük előtt a szemben álló felek időközben kibékeltek. Ekkor a következő határozatot hozták: „A felek az alatt meg békélvén a Fórum ezen tárgyban továbbra belé sem avatkozott.” Legtöbbször azonban a fórum döntéshozói felvállalták a megbékéltetés feladatát. Főleg akkor volt szükség a békéltetésre, ha az egymással szembefeszülő személyek fontos tisztséget töltöttek be a fórum keretén belül. Ilyen volt többek között a Cziffra Jakab és Czárán Antal közötti ellentét is, amikor a fórum kötelességének vélte a két fél kibékítését. A jegyzőkönyv szerint „Cziffra Jakab és Czárán Antal atyánkfiai egymás ellen való egyenletlenségekben nem tanál a Mercantile Fórum valóságos okot, mely hivatalok vagy becsületek ellen fel vétetnek és azért akármelyik ellen is büntetést mondhatna, hanem mind a Fórumnak tagjait inti ezen Marcantile Fórum hogy egymás ellen való szólalkozást kerüljék el, hogy az által hivatalokat ne kisebbsítsék, és a perlekedőket s alattvalókat ne botránkoztassák, mert valamint a tanácsbélieknek a köznép előtt személyje tiszteletben hivatalja tartozik, úgy a tanács bélieknek is maguk viseletek által meg kelletik érdemelni a tiszteletet, mindenik pedig maga alkalmaztatása szerint hivatalában mind addig megismertetik ... mégis tartozik, míglen maguk viselete által megérdemli.” Hasonló esettel találkozunk 1842. február 10-én, amikor Kiss Jakab örmény kereskedő Frunkutz Péter általi „megverettetéséért, s szidalmazásáért elégtételt kér”. Frunkutz Péter a következőképpen mutatta be az esetet: „amidőn egy a panaszosnak eladott szekér árát, s más tartozását megkérte volna, a panaszló által előbb szóval megdorgáltatott, azután lökdöstetett, annak utána a bé pa-

naszoltatott is magát védelmezve öszve kaptak”. A fórum döntéshozóinak azonban sikerült a megbékélés irányába befolyásolnia a két felet még a határozat meghozatala előtt. A felek kibéküléséről a határozatban az alábbiakat olvashatjuk: „Minek előtte ítélet alá bocsáttatott volna mind a két felek önkéntesen megbékélvén oly formán, mi szerint Frunkutz Péter megismervén hibáját, ezen Mercantile Fórum színe előtt nyilvánosan Kiss Jakabot megkövette, mindazon által Kiss Jakab által eladott szekér dolgot Urmánczi János kötelezte magát a Frunkutz Péter Compániájával ki egyengetni.”

Gyakran megalapozatlan panaszokkal keresték meg a fórumot. Ilyen esetekben a panasz megfogalmazóját büntették meg. Így 1813. január 26-án Nurusán Antal a Kereskedői Széken arról panaszkodott, „hogy Sáska Kajetáné feleségét rútul szidalmazván meg taszigálta, kér illendő elégtételt ki szolgáltatni”. A panasz kivizsgálása során kiderült, hogy a „taszigálást” maga a támadó provokálta ki. A határozat szerint erre „maga támadó szavaival adott alkalmatosságot. Ugyan azért nem is találtathatott Sáska Kajetáné egyéb büntetésre méltónak, hanem hogy egymást szidalmazó szavakért büntessék meg és eszerint békéljenek meg, és a 2 Rf forint 30 kr-rt fizessen Nurusán Antal a Fórum taxájába”. Nem nehéz felismernünk, a büntetéssel is felérő fórum taxáját alaptalan vádaskodásért fizette az örmény kereskedő.

A fórumon nem mindig simították el a vitázó felek közötti ellentéteket. Halas Dávid és Urszuly István esetében a Kereskedői Szék már határozottan büntetett. Ursuly István örmény kereskedő azt panaszolta, „mai napon a midőn az után lefelé jött volna Halas Dávid nagy káromkodások között reája támadván arczul csapta és veszedelmes élete ellen való fenyegetéseket tett, kéri az illő elégtételt ki szolgáltatni.” A határozatból alapos kivizsgálásra és megfontolt döntésre következtethetünk. „Mivel az ütés ki nem világosodott – olvashatjuk a határozatban – mindazonáltal maga sem tagadgya Halas Dávid, hogy hozzá csapott Ursuly Istvánhoz és karmolta is,

sőt a Fórum előtt nem irtózott azt ígérni hogy meg veri, ha ellene áskálódik és ezzel az igazság ellen rugódozik, magának bírása akarván lenni. Most ugyan a meg érdemlett árestumot a Fórum meg engedi azzal az ígérettel hogy ha még továbbra ilyjen hibával fog vádol-
tatni, kétszeres büntetés alá fog vetetni, a Fórum taxáját 5 R forintot
fizesse vissza Ursuly Istvánnak, és szidalmazásaiért kövesse meg.”

A testvérek közötti verekedések esetében is szigorúan büntetett a Mercantile Fórum. Így Dobribán Istvánt is megbüntette, aki bement öccse házába és durván megverte testvérét. Az esetről az 1815. június 21-én benyújtott Dobribán Antal panaszából értesülünk. A panaszos „azt agya fel hogy testvére Dobribán István reája menvén tulajdon házában meg verte, rongálta és a mint a testin való sebek mutatyák és a visum repertum is bizonyítja, kéri hogy ha a Fórum hatalmában vagyon, büntesse meg, vagy ha nem, nemes széknak adgya által. Melyet a bé panaszoltatott feleletre 15-töd napjáig ki adatni kéri”. A panasz meghallgatása után a Kereskedői Szék figyelembe vette, hogy az ifjú visszaeső bűnös, mivel apjával is hasonlóképpen viselkedett. Ennek ellenére a végleges határozat helyett a következő ténymegállapítást tette: „Hogy a bé panaszoltatott Dobribán István feleletre ki kéri ezen panaszt helyjtelenek találja ezen Forum azért, hogy a panasz ellen ne olyjan, a mely testi sebek által bizonyíttatván, még az ellen magát annál is kevésben mentheti, hogy a panaszló testvére maga házában támadván meg rontotta őszve és az ilyjen cselekedetivel nem tsak az igaz keresztényi társaságot, hanem a csendes polgári edgyeséget is botránkozttatta meg, és ha a testvérek között nem este volna ezen vétkes tselekedet, általjában fiscus kézben adatnék, a bé panaszoltatott annál is inkább, hogy a bé panaszoltatott Dobribán István az édes atyával való botránkozttató tselekedete iránt már üsmeretes, a nemes Fórum előtt. Ugyan azért hogy a rosszra való indulat maga zsengeiben meg akadályozttassék és az igaz keresztényi, s felebaráti szeretet a kárhozásos utról vissza hozatathassék, ez uttal a bé panaszoltatott Dobribán István el záratik 3 napi szenvedésre azzal az atyai intéssel, hogy ha jobbulására szem-

ben tűnő reménséget nem fog nyújtani, testvérít és édes atyát az itteni panaszlatok szerint nem tiszteli és nem szereti, ezen Mercantile Fórum olyjan eszköznek végben vitelére téssen rendelést, az mely az el falyjult indulatot meg szokta szelídíteni, emellett ha testvérinek fájdalmái és sebei orvoslására téendő költségei iránt meg nem békéllik a Mercantile Forum aszt meg fogja határozni.”

Másnap azonban a panasz benyújtója az ítélet enyhítését kérte. A Mercantile Fórum végül is engedett Dobribán Antal kérésének, azt is figyelembe véve, hogy a verekedés kapcsolatban volt a bolt- és vagyonmegosztással. A június 22-i döntés a következőket tartalmazta: „A tegnapi napon lett határozás meg könnyebbítettik, hogy még is a hiba büntetetlen ne maradjon fizesen 24 forintokat. Továbbra pedig mivel hogy a három testvér egymás között az épületek iránt atyafiságoson meg osztosztak ugyan és abban is az atyafiságos el intézés úgy erősítetett meg, hogy csendes békességben maradhatnak, az atyai ház légyen az Istváné és Antalé, de mivel hogy Dobribán Antal ezen Mercantile Forum előtt nyilatkoztatta ugyan hogy testvér bátyámnak Dobribán Istvánnak vele el követett meg rongáltatásáért tökéletesen meg engedett, mindazonáltal mindenkor tartalékja vagyon, hogy oly szerencsétlen alkalmatosság fordulhatik mely ismét az atyafiságos csendességet veszedelemben ejtsen és szerencsétlen következés lehet. Ugyan azért az igaz hazai törvények, nevezetesen a decretum I-ső része 40. és több titulusai szerint az atyai ház hagyattassék néki és testvérei boltyát betsü szerint ki fizeti. Ezen Mercantile Forum tehát a sérelmesnek kérésit tekintetben vévén, hogy a testvérek között a békedelmességre való út meg akadályosztassék, meg határozta, hogy a küsebb fiúnak a törvény szerint valóságos jussa lévén az apai házat magáéknak tartani ámbár az házokat az 3-on testvérek atyafiságoson fel osztatták is, de mivel ezen osztályt Dobribán István maga törvénytelen cselekedetivel meg rontotta, és ezen esetben a küsebb fiúnak a törvény utat nyitott maga törvényes jussát ki venni, ezen törvényes igazság azt tartván, hogy a más testvérinek hasonló házak és épületek építtessenek .De itten

az örménységnek fekvő jussok nem lévén, hanem árenda fizetés mellett szerzik magok lakhelyeket, a reája tett épületeket úgy lehet venni mind kereskedés alatt szerzett fel kelhető vagyonokat melyeknek elintézéseben ezen Fórumnak jussa vagyon. Tehát vagy becsű szerint Dobribán Antal fizesse ki testvéreit, Dobribán Istvánt, vagy közös költségen hasonló épületeket építtessenek a két testvérek. Dobribán Lukáts ide nem értvén, ebben pedig Dobribán István magának választást tehet, hogy ki fizetteti-e magát, vagy közköltségesen lakó házakot és egyéb épületeket építsenek, akár melyik esetben is a küsebb fiúnak akaratyá ellen hosszas átkot nem vehet magának Dobribán István kiváltképpen ha testvérivel való egyetlenségin fenn nem hagy.”

Az örménység számára a tettegességet nemcsak a testi bántalmazás jelentette. Szerintük a megfontolatlan szónak, sértésnek, rágalmazásnak is befolyása lehetett az emberek közötti kapcsolatokra. A Mercantile Fórum jegyzőkönyveiben számos panasz esetében megtalálhatjuk a méltatlan, a nemtelen, a közösségi kapcsolatokra káros és büntetendő kijelentéseket. A jegyzőkönyvek viszont azt is tükrözik, hogyan büntetik az erkölcsi normák ellen vétőket, mit lát súlyosnak az ítélelhozó és mit tekint bocsánatos bűnnek. A fórumhoz fordult többek között Polgár Jakab, aki azt panaszolta, hogy Kritsa Péter feleségét „egy forzet keszkenő elorozásával vádolta”. A panaszos azt kérte Kritsa Pétertől „hogy vagy állítását megbizonyítsa, vagy a panaszló feleségit a rossz hírből tisztítsa ki”.

Az **istenhit megtagadása** került napirendre a Kereskedői Szék 1814. november 28-i gyűlésén. A váddal kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Várbeth János panaszolván, hogy Botsir Gergely hütit megszidván, kicsapottnak szidalmazta, ami investigáltatván, az investigátor regius urak előtt sem tagadta”. A Mercantile Fórum tagjainak mentalitásában az istenhit megtagadása egyik legsúlyosabb bűnnek számított. Ezért Botsir Gergely büntetése jóval felülmúlta az előbb említett esetek elkövetőinek a büntetését. A hitét meg-

tagadó örmény ellen a Fórum gyűlésén a következő határozatot hozták: „Az ily botránkoztató cselekedetét a regius urak előtt sem tagadván Botsir Gergely amely a hűt ellen mondatván, és az ilyjen a mellett, hogy a bűnös tartozik hűt után is meg békélni földi töredelmesség gyanánt fizessen 12 forint büntetést és 24 óráig szoros árestromban kenyéren és vízen tartassék és azután főtisztelendő plébános urunkot, és Várbetot kövesse meg.”

Hasonló szigorral büntették az egyházi előjárók rágalalmazását is. Így az örmény plébános, Jákobi István 1810. július 5-én azzal a panasszal fordult a Mercantile Fórumhoz, „hogy Tarisnyás János az örmény ecclesiá curatorát betsülete ellen való túl motskos szókkal bestelenítette és azért illendő elégtételt kíván”. Mivel a rágalmazás nyilvánosan történt, az örmény pap a következő személyeket adta fel tanúknak, állítása bizonyítására: „Dobribán Miklós, Csercsejés János, Azbé Thodor, Azbé Gergely, Gorové István, Dobribán István, Bokor Pálné, Isák Miklósné, Verterutz Chádárné, Vártus Mária, Sáska Antal, és Zakhariás Keresztes.” A tanúk kihallgatásáról, főleg pedig a kiszabott büntetésről a jegyzőkönyvben következőket olvashatjuk: „Az elő állított bizonyságok Tarisnyás Jánosnak több erköltstelen hibái között azt valyák, hogy Tarisnyás Jánosnak szájából hallották légyen, hogy az fórum csak az kurvák-nak és latroknak téssen igazságot, és maga is gyermeket csinálván Várbet Jánoshoz fogja küldeni, mivel maga is Várbet János való-ságos lator, és az örmény asszonyok lator, s több hasonló motskos szókkal mind az tisztelendő plébánust, mind Mercantile Fórumot illetvén valóságos botránkodást okozott, mind beszédivel, mind cselekedeteivel, aki egy valóságos erköltstelen, hazug beszédű ember-nek bizonyítván, másoknak példájukra, hogy továbbra az erköltstelenségben ne gyakorolya magát, és betsületes életre térjen ez uttal jó 25 pálcza ütésekkel büntettetük, és 8^{ad} napig fogságban tartatván kenyéren és vízen böltölyön, és ha botránkoztató életében meg nem fog jobbulni az örmény lakosok közül ki fog vétetni.”

A fórum és az intézmény tisztségviselőinek tiszteletben tartása alapvető követelmény volt a közösség tagjai számára. Felfogásuk szerint ezek a tisztségviselők munkájuk révén a közösség fenntartását biztosították. Ezért bármennyire is nem kedvelték az adóbe gyűjtőket az örmény kereskedők, mégis elvárták a „collector” megbecsülését, tiszteletét. A jó módú Wertán István belekötött a „collectorba”, aki ezért nemcsak megsértődött, hanem tisztségéről is le akart mondani. Az esettel kapcsolatban az 1819. július 26-i jegyzőkönyvben ezt olvashatjuk: „Anisor Bogdány panaszolja mint collector, hogy Wertán István atyánkfia ok nélkült hurczoltnak akasztó fára valónak szidalmazván, míglen illő elégtétel nem szolgáltatik a hátra lévő adót fel nem szedi”. Válaszként a Kereskedői Szék a következő határozattal fenyegette meg a módos kalmárt: „Közöltesék a bépanaszoltatott Wertán István atyánkfiaival, hogy harmadnapok alatt maga feleletit bizonyító és mentő okaival edgyütt annál is inkább megtenni köteles lészen, hogy a meg motskolt collector az adókat nem akarván szedni, a következő fogyatkozás ne talántán a hibásra háromoljék”. A fórum gyalázását is szigorúan büntették. Kritsa Pétert a fórum ítéletének végre nem hajtásával és az intézmény rágalalmazásával vádolták. A tettét jelentő szöveg szerint „Kritsa Péter az Mercantile Fórum ítéletének, nemhogy engedelmeskedett volna, sőt motskos szókkal alacsonította a fórumot Csík Szeredában az közönséges sokadalmas helyen”. A részleges kivizsgálás után azzal, hogy „az Mercantile Fórum ítéletének nem engedelmeskedett ezúttal 12 forint büntetéssel büntet tetik”, a rágalmazás tisztázására azonban 8 napi haladékot kapott. Bár tiltva volt a Fórumnak, mint intézménynek a rágalalmazása, mégis a büntetés nagysága, vagy a büntetés alóli felmentés attól is függött, hogy ki használt illetlen szavakat a Kereskedői Szék ellen. Miután a nagy hatalmú kereskedő és nemes Szarokán Gergely rágalmazta a Kereskedői Széket, ezért ő csak megrovásban részesült. Megfenyítéséről a Mercantile Fórum gyűlésén a következőket

olvashatjuk: „Szarokán Gergely azzal vádoltatván ezen Forum előtt, hogy az Fórum ellen illetlen szókot mondott volna, aki is elő állítatván, és az Fórumot megkövetvén, hibáiról az Forum ugyan megengedett oly további határozással, hogyha továbbra ilyenekben hibázni fog, az illendő elégtétel véget az felsőbbségnek bé fog jelentetni, mostani hibájával együtt”.

A becsületsértésért való felelősségre vonás a szépvízi Mercantile Fórum örmény community esetében is érvényesült, ha az bármely örmény személy jó hírét, becsületét sértette, és a fórum azt büntetésre méltónak találta. Így történt ez Zakariás Miklóssal, aki egy kompromittáló levéllel próbálta lejáratni Száva Antal csíkszépvízi kereskedőt. Az 1817. február 10-én benyújtott panaszlevélből a következőket tudjuk meg: „Olvastatik panaszló levele szépvízi Száva Antal atyánkfiának, melyben panaszolja, hogy Zakariás Miklós atyánkfia egy pasquitus forma betsületit nagyon sértő levelet tanálván Csík Szeredában, azt mindeneknek mutogatta, és ez által jó hírét, nevét kisebbítette, kérvén, hogy arra szoríttassék Zakariás Miklós atyánkfia, hogy azon motskos írásnak szerzőjét adja ki, és ha ezt nem teheti ezen cselekedetiért illendő képpen fedettség meg.” Bár a Kereskedői Szék tagjai elítélték a Száva Antal elleni becsületsértést, a gyergyószentmiklósi kereskedőt mégis védelmükbe vették azzal a magyarázattal, hogy nem ő volt a rágalmozó levél írója. Ennek ellenére a jövőre nézve megtiltják neki az ilyen jellegű cselekedetet. Mindezzel kapcsolatban a Fórum gyűlésén így fogalmaztak: „Minthogy a bépanaszoltatott Zakariás Miklós atyánkfia azzal menti magát, hogy a fenn forgó motskos írást Csík Szeredában a sátorában, tanálta petsételen és azért nem esmerhette tilalmát, hogy el ne olvashassa: sajnálja ezen Mercantile Fórum, hogy a panaszló atyánkfia mind a Fórum tudása szerinti hivatalt viselő betsületes személy az elő mutatott motskos levél által betsületében, és jó híriben, nevében ártatlanul meg sértetett, de mivel hogy a bépanaszoltatott Zakariás Miklós atyánkfia ellen sem az kivilágosodhatik, hogy ő

lett volna szerzője azon motskos írásnak, sem pedig az, hogy a panaszló atyánkfia betsülete romlására másoknak, mutogatta, vagy olvastatva volna, azért a bépanaszoltatott meg fedésre, vagy büntetésre méltónak nem találthatatik. Mindazonáltal ezen esetnek akármely esetben is szemrehányása, vagy elő beszélése szorosán tilalmaztatik.”

Az örmény közösség a **családot**, s ezen belül a férj és a feleség közötti kölcsönös tiszteletet tekintette a társadalmi élet alapjának. Talán példaértékű az a mód, ahogy a házastársak közötti, egymás iránti megbecsülésről fogalmaztak 1808. március 21-én „Zárug Márton és felesége Frunkutz Mária között való egyenetlenségben”. Ez alkalommal a fórum által „meghatározottat, hogy az asszony, amint egy betsületes asszonyhoz illendő, és az Isten is világi törvények megkívánják férjfit megbetsülye, magát igazán és tisztán viselye, hogy alkalmatosságot ne szolgáltatasson maga zabolátlan életivel a viszontagos életre, e mellett a férj is köteles leszen feleségfit illendőül megbetsülni, és néki szemre hányásokat/: mely legnagyobb oka az rossz életnek:/ nem tenni, és mindenik félnek eltüntet az olyan házakhoz való járás, melyek okozzák addig való háborgós életeteket, és e mellett élyenek csendes életet.”

Bár valószínűleg a fórum által megfogalmazott elvárások voltak a megszokottak, ennek ellenére az örmény közösségben is létezett rosszul sikerült házasság. Ilyen volt többek között Dombi Gergely és Kovács Barbara házassága. A házasság megromlásáról először 1810. február 23-án értesülünk, amikor is „örmény kereskedő Dombi Gergely panaszolya, hogy feleségével Kovács Borbálával viszontagos életet kezd élni azért, hogy az együtt kereset házból felesége ki akarja vetni, és minden házi portékáit már el is hordogatta, s ennél fogva minden igyekezetivel arra czéloz, hogy tőle meg különözzék, kéri, hogy ezen viszontagos életben valami jobbulást szerezzen a fórum, s feleségit egyes életre szorítsa”. A fórum döntéshozói az egyház képviselőinek a segítségét kérték a családi élet egységének a helyreállítása érdekében. A papok hatá-

rozatukat 1810. március 16-án küldték le a Mercantile Fórumhoz, melynek szövegét a korabeli jegyzőkönyv a így rögzítette: „Dombi Gergely örmény lakos és felesége Kováts Barbára között támadott házassági egyenetlenségekben, az Gyergyó szent Miklósi Fő tisztelendő esperest, és örmény Plébánus urak magok határozásokat ezen fórumnak leküldvén azon ajánlás mellett, hogy az asszony férjéhez vissza menni, és az együtt való csendes életre kötelezteszenek, és amelyik a másik ellen az határozás pontyai ellen fog hibázni, illendőleg, büntetessék meg, mégis az egyes életre szoríttassanak.” A asszony a fórum előtt visszautasította az egyes életet, a határozatban azonban utasításként adták tudtára a feleknek hogy ha „csendes és jámbor életet nem fognak együtt tölteni, az hibás meg fog büntetetni”. Kovács Borbara kénytelen volt figyelembe venni a fórum döntését, főleg pedig a fenyegetését és összeköltözött a férjével. Rövid időn belül azonban eladta a házat, valamint a benne lévő értékeket is. A férj ismét kénytelen volt a Kereskedői Székhez fordulni melynek 1811. március 11-i napirendjén a panaszt így mutatták be: „Előfordulván Dombi Gergelynek feleségivel való viszontagos életék állapotya, leginkább azon részben, hogy felesége híre nélkült az házát eladta, és házi potékáit elpazarolta, kérévén arra szorítatni, hogy az elidegenített jókat térítse vissza és az házas életre szoríttassék keményebb eszközök által is.” A korabeli határozatból arról értesülünk, hogy „az Mercantile Fórum az egyenetlenség hibáját inkább az asszonyban tanálya ezennel kemény fedés mellett parantsolya Kováts Barbarának, hogy minden eladott jókat vissza váltson, férjével továbbra jámborul, és igazán élyen, hogy magokat, és gyermekeiket az szerentsétlenségnek prédául ki ne tegyék, mivel különben ha ezen rendelés ellen fog hibázni, mindannyiszor 12 korbátsokkal fog megbüntetni, melyeket ez úttal azért is fog szenvedni, hogy a bírói parantsolatnak nem engedelmeskedett”.

Más esetekben a férj kergette el a feleségét. Így történt ez 1807-ben is, amikor Tarisznyás János elüldözte feleségét. A fórum a

feleség és a gyermek védelme érdekében 1807-i határozata szellemében a közös vagyont sequestrum alá akarta helyezni a feleség és a gyermekek eltartása érdekében. A határozat végrehajtását Tarisznyás János megakadályozta. Ekkor a fórum Lázár Zakariást, Ulián Tódort és Keresztes Simont nevezte ki a közös javak a férj és a feleség közötti „két részekre” való megosztására. Mivel a gyermekek az apánál maradtak, feleségének csak a parafernuma maradt. A közös javak tehát a volt férjnél maradtak.

A Mecantile Fórum a **szülők tiszteletét** is megkövetelte és szigorúan büntette azokat a felnőtt személyeket vagy serdülőkorú ifjakat, akik konfliktushelyzetbe kerültek apjukkal vagy anyjukkal. „Bogdány Jánosné Fitzus Therésia – olvashatjuk az 1819. július 26-i jegyzőkönyvben – hogy a fia Bogdán Lázár által meg kurváztatott, s öléssel fenyegettetett, s meg is ölettetett volna, ha más szomszédok nem ellenzették volna, azért illő satisfactiót, és jövődöbéli bátorságot kér.” A Kereskedői Szék igen szigorúan büntette az anyját nem tisztelő ifjút. A határozat szerint: „A panaszoltatott fiú erkölcstelensége, és a panasz valósága megvilágosodván, meghatározatott, hogy ezért erkölcstelen fiú most szenvedgyen 25 páltza ütéseket, az el vett derekajt adgya vissza, az panaszló édes anyát kövesse meg, s a felesége is publice intetessék meg a maga leányi kötelességére, s az anyósához való hivsége s tiszteletre, a panaszoltatott pedig akkor elfog botsáttatni, ha 48 óra alatt jó kezeset ad arról, hogy az édes anyát megbetsüli azon és ezen ítélő szék bíráin bosszút nem áll, hanem betsületesen viseli magát. Határozatott különben mind gyilkoló szándékú rossz fiú a Tekintetes Királyi Bíró úrnak által fog adattatni közkereset alá való vettetés végett.”

Az egymást szídalmozó személyek vagy családok közötti ellentétek esetében a Fórum jóval meggondoltabb volt. Így az 1815. november 10-i gyűlésen szintén rágalmozási ügyben tárgyalt a Mercantile Fórum. A jegyzőkönyv szerint: „Olvastatik panaszló

levele Eránosz Keresztesnek melyben panaszolja hogy Eránosz Jakab feleségét rútol szidalmazta, tolvajoszta, kurvászta mely becstelentő szokot, ha Eránosz Jakab reája nem tudná bizonyítani, nyelv válságon marasztassék, s meg követvén anyát okozott költségit és fáradságát is meg fizetni íteltessék”. Meglepő volt azonban Eránosz Jakab viszonyulása az ügyhöz: „Eránosz Jakab a panaszt meghallgatván aszt állitya hogy a mit mondott kész meg bizonyítani.” A Kereskedői Szék döntése azonban megbékélésre ösztönözte a vitázó feleket. Mint olvashatjuk: „bíró atyánkfia Eránosz Jakabnak időt adott volt az Eránosz Keresztes panaszai ellen való bizonyításra, s mégis minden bizonyítás nélkül állott elő: hogy a testvérek között származható rossz következéseket és atyafiságtalanságot el lehessen távossztatni meg határozta ezen Fórum, hogy Eránosz Jakab tartozik az anyát meg követni, melyet ha nem tselekedvék 24 óráig való árestummal fog büntetetni, e mellett a Fórum taxáját tartozik ki fizetetni 5 R forintot.”

A Mercantile Fórum határozatának a hatására a vitázó felek kibékültek. Ezért négy nap múlva Eránosz Keresztes a következőképpen kérte az ítélet megváltoztatását: „Revocáció mellett újabban is bé adja keresetét Eránosz Keresztes felesége meg szidalmaztása iránt Eránosz Jakab ellen, melyben kéri az ítéletet meg változtatni, és nyelv válság, s költség meg fontolása mellett tétetessék az határozás, hogy meg kövesse a sérelmet a Fórum előtt.”

A **katonarendi székelyek és az örmények** között is igen gyakoriak voltak a viták, melyek gyakran **becsületsértésekhez és rágalmozásokhoz** vezettek. A sértett felek általában az őket megbántó személyek igazságszolgáltató intézményeihez fordultak panaszukkal. Így az örmények vagy a katonai hatóságokhoz, vagy pedig a szék igazságszolgáltató intézményéhez fordultak, attól függően, hogy őket katonarendi, vagy a szék joghatósága alá tartozó személy bántotta meg. Ha a katonarendi vagy provincialista vált az örmény közösség egyik tagjának áldozatává, akkor a kár-

vallott a Mercantile Fórumhoz fordult panaszával. Így történt ez 1811. december 4-én is, amikor Márton János gyalogkatonára panaszt nyújtott be a Kereskedői Székhez: „örmény kereskedő Fitzus Jakab ellen némely motskolódások, és szóbeli ígélet nem telyesítése iránt”. A Mercantile Fórumban lezajlott vitáról a következőket olvashatjuk: „maga az bé panaszoltatott feleletét megtévén mint-hogy a panaszló maga feladásait telyességgel nem bizonyítja, tagadja és ennél fogva a panasz alól (magát) feloldoztatni kéri”. A Mercantile Fórumnak sikerült meggyőznie a szembenálló feleket a kibékülés fontosságáról. Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk a határozat szövegén, mely szerint: „az felek az Fórum ajánlására, egymással meg békélletenek.”

Más esetekben a panaszt a székely katonaközösség részéről a huszároknál a strázsameter, a gyalogkatonáknál a kapitány nyújtotta be. Ezzel magyarázható, hogy 1812. február 28-án Tarisnyás János becsületsértését Bálint huszárstrázsameter nehezményezte. A Kereskedői Szék jegyzőkönyvében a panasszal kapcsolatban ezt olvashatjuk: „Bálinth huszár strása mester eő kegyelme panaszolván Tarisnyás János ellen, sok motskolódásai és betsületit sértő alacson szavai miatt, melyeknek kinyomozásokra kirendeltettek volt Kritsa István és Czárán Antal atyánkfiai, akik is magok relatiojokat abban tették meg, hogy mivel a panaszló megengedett Tarisnyás Jánosnak, hogy a bépanaszoltatott a Fórum előtt eddig való cselekedetiért és hogy továbbra magát az illyenekről meg óvlya fedessék meg, az investigátiot végben nem is vitték”. A Kereskedői Szék határozatából kiderült, hogy nem ez volt az első panasz az örmény közösség tagja ellen, ennek ellenére a Fórum a következő megértő határozatot hozta: „Noha az bépanaszoltatott többször is ezen Fórum előtt elvádoltatott feslett erköltse, és mások ellen tett gonosz nyelvésege miatt megfedetett, nevezetesen, hogy 1810-ik esztendőben is június 5-dik napján a Tisztelendő Plébános úr feladására az feladás bizonyságok által reája bizonyítván 8 napi árestummal büntettetett, hogy meg jobbulyon: mind-

azonáltal gonosz nyelvít és erkölestelen magaviseletit megjobbítani nem ügyekezvén, ha a panaszló úr maga meg nem engedett volna, ezuttal az Fitzus úr által adattatott volna, amit is ha továbbra magát meg nem jobbítangya, el nem fog kerülni.”

A **lopást** is szigorúan büntette a Kereskedői Szék, de általában arra törekedett, hogy a lopáson rajtakapott személy az eltulajdonított tárgyat visszaszolgáltassa jogos tulajdonosának. Ilyen esettel találkozunk az 1814. november 28-i gyűlésen, ahol a lopás tényével kapcsolatban a következőket állapították meg: „Mánya Isák fia Gergely holmi szijú szerszámokat lopván szárhegyi Lukáts Simontól, rajta tanáltatott, és a lopott szijakat vissza is adta”.

Ha nem sikerült a felek közötti békességes megegyezést ki-
eszközölni, az ilyesfajta ügyeket gyilkossági ügyekkel felérő bűn-
cselekménynek nyilvánították és a szék hatáskörébe utalták át.
Ilyen volt többek között a gyergyóremetei kocsmá pénzsládájá-
nak kirablása Ágopsa Hiripszimé által. A lopással kapcsolatos
panaszt 1809. augusztus 9-én nyújtotta be Mélik Isákné Merza
Mária és ennek kocsmárosnéja Dudás Therésia akik az örmény
Kereskedői Szék tudtára adták „hogy Ágopsa Keresztes leánya
Hiripszimé Gyergyó Remetén az kortsoma házban bémenvén az
ládából feles summa pénzt elorzott, amit két rendbéli bizonyág
levelekkel bizonyítanak, beadván az kárról való lajstromot és elég-
tételt kérnek”. A bepanaszolt kérte a váddal kapcsolatosan „bé
adott okleveleket”, melynek tanulmányozására 8 napi haladéket
kért „maga mentsége megtétele végett”.

Az alperes a feleletet a megadott határidőre, augusztus 16-án
meg is adta, a felperes pedig újabb nyolc napot kapott az akták ta-
nulmányozására, illetve felelete megadására. Az újabb tárgyalásra
egy hónap múlva 1809. szeptember 15-én került sor, mely alkalom-
mal az alperes „az Relatoria Authentificációját” kérte. A vallo-
mások hitelesítésére 15 napot kaptak az alperesek. Az ügy tárgy-

szerű tárgyalására végül is 1809. december 22-én került sor. A procedurális akadályok az ítélethozatalnál azonban ismét megfogalmazódtak. Bár a panaszosok csak a kár megtérítését kérték, a döntéshozók mégis a gyilkossági ügyek közé sorolták az esetet, és átutalták a Gyergyói Székhez. Az ítélet megfogalmazásából nem nehéz felismernünk, hogy ezen ügyben az ítélethozatal kellemetlen volt a fórum számára. Kiemelt közlését talán ezért is tartjuk fontosnak: „Ámbár ugyan a felperes maga keresetében az alperes ellen csak az kárnak megfordítását terjesztvén ezen fórum eleiben nyílvánosságos szókkal ki is tette, hogy keresetiben criminalitás nem forogna fel, és az alperes szószóllója is a fórum ellen a criminalitásra nézve kifogást nem tévén az per derekában bele ereszkedtek, s ennél fogva az törvény szerint prologor titulusa 19 az feleknek elő adások és bizonyítások szerint ezen Mercantile Fórum a fenn forgó pernek ellátásában belé ereszkedhetnék is: mind azon által az D-ed 2-ik része 75-ik titulusa 8-ik és 9-ik §-sai sinor mértékek szerint az felek fogyatkozások után az beadott bizonyító levelekből az keresetnek mivolta úgy jön világosságra hogy az kárnak megfordítása úgy meg nem ítéltethetik, hogy az által az alperes az lopás, és házfelverés vétkitől menté tétethessék ami valóságos criminalitást foglalván magában az 1794 és 1796-ik esztendőkbén költ Felsőges Rescriptum szerint az fórum hatalmán kívül tétethetik ezen pernek ellátása: azért a felperes maga keresetével az Nemes Gyergyai Székre vetettetik.”

Hasonló szellemben közelítették meg Isák Jakabnak a Todorás Ábrahám általi meglopását is. A panaszos szerint „idevaló örmény lakos Todorás Ábrahám nemrégiben Magyar országi pusztáján szolgálatyában állván, otthon nem létiben koltsa nála lévén egy más rossz erkölcsű társával ládáját felhasogatta, és nagy summa pénzt s egyéb arany, és ezüst forint(okat) ellopván, alattomban ide hazájában szaladott, és itten a lopott pénzből adósságait fizette s egyéb vásárokat is tett, kéri hogy szoros kérdőre vonattassék, és

vallomása kiadattassék, hogy czimborás társát ezáltal Magyar Országban megkereshesse.” Thodorás Ábrahám a fórum előtt nem tagadta cselekedetét, és elmondta „hogy Chari nevű czimborás társa hasogatván fel az ládát mit vett ki abból nem tudja, hanem nékie adott bankóban 1500 R f-kat.”

Bármennyire is nyilvánvaló volt az a tény, hogy Isák Jakab nem akarta gyilkossági ügyként bemutatni az esetet, ő csak kára megtérítésére törekedett, a fórum döntéshozói a kárvallottat a székhez utasították. „Mivelhogy Thodorás Ábrahám ezen fórum előtt az tolvajságot megvallotta, – olvashatjuk az ítélet megindoklásában – nem lévén az Mercantile Fórum activitássához tartozó ezen tárgy, az káros maga rabjával együtt, minthogy maga fogta el, utasíttatik az Tekintetes Király Bíró úrhoz.”

A Mercantile Fórum keretén belül igen nagyra becsülték a tisztességet és a becsületességet. Gyakran adtak ki valakinek a becsületességéről ún. „testimóniumot”, mely felért a dicsérő oklevéllel is. Ilyenszerű dicsérő elismerést kért Ursuly Lukátsné is fia magaviseletéről. A jegyzőkönyvben ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Olvastatik Ursuly Lukátsné könyörgő levele melyben fiának Ursuly Kristófnak élete folytatásáról, s magaviseletéről kér testimoniumot adatni.” Kérésére a Fórum tagjai szinte egyhangúan fogalmazták meg a következő választ: „Amint közönségesen tudva vagyon betsületes élete, s viselete fojtatásáról hogy soha is eddig elő rossz társaságban nem elegyedett adassék testimonium.”

Mint a fentiekből is kitűnik a Mercantile Fórum nemcsak szervezettségével tűnt ki, hanem azzal is hogy tagjaitól megkövetelte az erkölcsös viselkedést és a tisztességet. A kereskedőktől és kézművesektől egy olyan értékrendet követelt, amelyben fő helyre került a közösség érdeke és az egymásért való felelősség tudata.

Az örmény Constitúció

Az örménység a letelepedés időszakától kezdődően hátrányos helyzetbe került Gyergyószentmiklóson. Az ősi székely törvények alapján – melyeket megerősítettek a XVI–XVII. századi törvények is – megtiltották a székely katonaközösség tagjainak belföldi birtokoknak, szántóknak és legelőknek örök áron való elidegenítését, ami azt jelentette, hogy az örmények nem vásárolhattak termőterületet. A székely szabadparaszti–katonai életmód, illetve az örmény kereskedők vállalkozói tevékenysége közötti ellentét a XVIII. század harmadik évtizedében vált kibékíthetetlen ellentétté, ami az örmények jogkorlátozásához vezetett az 1726. január 28–29-i széki gyűlés határozatai révén, melyet a gyergyószentmiklósiak Constitúciónak neveztek. Ez a jogkorlátozás áthatotta az élet minden területét a kereskedelemtől a kocsmároltatásig, a mészároskodástól a tímárok tevékenységéig. Az örménység szinte egy évszázadig harcolt ezen korlátozások megszüntetéséért, de egyben belső életében megerősített egy olyan ősi szokásrendszert, melynek értelmében megerősítették a belső összetartozás tudatát, úgy hogy örmény örménnyel területvásárlás alkalmával, vagy terület használatban nem kerülhetett egymással ellentétbe.

Az örmény Constitúció szerint egy örmény család házába, ha az üresen maradt is, nem lehetett idegen lakót beköltöztetni. Így 1806. június 18-án Kopacz Keresztes arra kérte a fórumot, hogy néhai Kopacz János lakhelyére lakót tegyen. A többi testvér felháborodással fogadta Kopacz Keresztes magatartását az örmény Constitúció értelmezésével szemben és 1806. szeptember 1-én ők is a fórumhoz fordultak panaszukkal, melyben Kopacz Lukács, Gergely és Kristóf kérték, „hogy ámbár az édesanyjuk és testvér hugaik Kolozsvárra mentek is egy ideig lakni, az néhai atyjuktól maradt házról le nem mondanak, mivel az édesanyjuk még meg nem határozta Kolozsvárra való maradását, egyéb írást is sok

házi portékák maradván házukban Kopacz Mária testvéreknek által adott házakat, Kopacz Keresztes bátyoknak az Mercantile Fórum birtokába ne adja, hanem maradjon Kopacz Mária benne, mivel az ők tulajdon vagyonokban való dispozió az övék lévén, más abban nem dispoziálhat". A testvérek kérésével a Kereskedői Szék is egyetértett „mivel Kopacz Jánosné és gyermekei lakásukat nem oly móddal változtatták, hogy még vissza ne jönnének lakni”.

Kopacz Keresztes nem nyugodott bele a döntésbe, hanem a telek székely katonatulajdonosaival szerződést kötött a telek megvásárlására vonatkozóan, s így kiszorította a többi testvérét a tímárház helyéből, illetve a piacra való kijárás lehetőségétől.

A telek székely tulajdonosai azonban csak úgy adták bérbe az említett területet, ha Kopacz Keresztes megegyezik Kopacz Lukáccsal és társaival. A határozat megindoklásánál a Kereskedői Szék figyelembe vette az örmény Constituciót. Mint írják: „amennyiben az örmény lakosok között gyakorlott szokás és törvény gyanánt megtartott rendtartás megengedi ezen Mercantile Fórumnak ezen tárgyban avatkozni, annyiban, hogy egyik örmény lakos a másiknak prejudiciumára, és megrontására fundust vásárolni büntetés alatt tilalmaztatott, annál is inkább testvérek, és testvérek gyermekei között azon fundust, melyet régi időtől fogva közösen bírtanak”. A fórum nemcsak az örmény Constitució kijátszását róta fel Kopacz Keresztesnek, hanem azt, hogy Kopacz János többi gyermekeinek kirekesztésével vette bérbe azt. A terület bérbeadó székely katonacsalád is ismerte az örmény Constituciót, hiszen a fórum rendelkezésére álló bizonyító adatokból is kiderült „hogy másképpen Kopacz Keresztesnek nem is adták volna, ha aszt nem állította volna, hogy Kopacz Lukátsal meg fog egyezni.”

A Kereskedői Szék úgy látta, „hogy Kopacz Keresztes az addig közösen birt fundust a panaszlók prejudiciumára vásárolta meg: hogy mind a vízre járástól, mind a piatzra valótól elszoríthassa”.

A fórum úgy látta, hogy mindezért bár büntetés járt neki, a Mercantile Fórum mégis eltekintett a büntetéstől. Mégis úgy döntött, „hogy az eddig közösen bírt fundusokat ezután is közösen bírják annál is inkább hogy Kopatz Lukáts félidőre ki is fizette a fundus gazdáinak, melyet hogy elvettek a fundus gazdái valósággal meg esmerték a fundusnak közös biradalmát”. A Mercantile Fórum határozata a havas használatára is kiterjedt, mellyel kapcsolatban a következőképpen fogalmaztak: „Ami az havas biradalmat illeti, mivel hogy Kopatz Lukáts a jobb résznek választásával kifizette a jobbulást, nem tartozik fizetés nélkült maga havasában Kopatz Keresztesnek marháit megszenvedni, hanem 3-ad napok alatt vagy fizesse ki, vagy a fizetésről adja kötelező levelet.” A döntés a tímár házbeli üstökre is kiterjedt: „A Timár házbéli üstököt pedig – olvashatjuk – ha közösen bírni nem akarják osszák el egymás között amelyiknek szüksége lenne reájuk a másikat fizesse ki”.

1811. március 13-án Kápdebó Márton a fórum előtt azt panaszolta, hogy egy 1802 évi szerződés szerint Máté Gábortól bérelt egy jószágot, mely időközben Pető Istvánra szállott. Eránosz Bogdán az örmény Constitutió ellen vétve az ő kárára „megvásárolta, holott több mint 20 esztendeje, hogy birtokában volt azon particula”. A Kereskedői Szék úgy döntött, hogy „Eránosz Bogdány az örmény Constitutió szerint meg sem is vásárolhatta a fenn forgó particulát, mely szerint az Eránosz Bogdán vására erő nélkült valónak tétetvén, továbbra is Kápdebó Márton atyánkfia birodalmában meghagyatik e mellett pedig Eránosz Bogdány 12 forintokkal megbüntettetik.”

A fórum nem minden esetben tekintette törvénytértének, ha az egyik örmény kereskedő a másikat megzavarta a területbérlésben. Így 1816-ban Czárán János az Ábrahám Márton által bérelt belső örökséget Bernád Ignátz gyalogkatona özvegyétől 1200 rajnai forintért alkudta ki, melyért előre fizetett 300 rajnai forintot. Ábrahám Márton a Kereskedői Székhez fordult segítségért. Czárán János

arra hivatkozott, hogy a „Regement Commando az ő contractussát subscribálta, kinek egyedül vagyon hatalma a székely katona jószágok eránt”. A fórum a panaszt 1817. január 27-én tűzte napirendre, melyre a bérbeadó Bernád Ignácét is meghívta, aki a Czárán Jánossal kötött bérbeadással kapcsolatban a katonai parancsnokság jóváhagyására hivatkozott. A katonai parancsnokság jóváhagyása ellen a Mercantile Fórum sem mert ítéletet mondani, és az alábbi határozatot hozta: „hogy elsőbben Ábrahám Mártonnal volt az egyezések, mindazonáltal Regement a Czárán János contractussát subscribálta, azért a Nemes Regement rendelése ellen ezen fórum nem is ítélt, mivel mind addig, miglen a regement engedelme nem következik, senki sem lehet a székely jószágban birtokos. Ennél fogva a constitutió meg nem sértetvén, Czárán János a kereset alól fel oldoztatik.”

A Mercantile Fórum hasonló magatartást tanúsított, ha a bérbeadás királyi régiusok jelenlétében volt megírva. Így Bogoz Gergely Török Emánueltól vett bérbe egy jószágot, de az ő kárára azt a területet 1818-ban Zakariás István bérelte ki. Bogoz Gergely panaszát 1818. május 8-án a fórum elutasította azzal az indokkal, hogy „a jószág eladása iránt készítenő contractus megírására a Tekintetes Király Bíró úrtól vadnak a régiusok kibotsáttatva, s azok által is íratattak meg”.

Az örmény Constució esetével találkozunk 1819-ben is. Ekkor Zakariás András özvegye, Isekutz Margit, a maga és árvái nevében elpanaszolta, hogy „a néhai férje Zakariás András, még 1801-ben június 4-kén a Gyergyó Ditrai Nemes megyétől egy benn való telket ki árendált volt azzal a jussal, hogy az árenda kitelése után is a juss pretentiónis mindenkor az árendátoré legyen, s azon jussnál fogva bírta is mind ezideig”. 1819-ben azonban Thodor Antal örmény kereskedő anélkül, hogy a panaszló asszonyt vagy árváit megkínálta volna „alattomoson kiárendálta s azzal az írt özvegynek s árváinak kárt tett”.

Zakariás András özvegye kérte, hogy vegyék figyelembe a „Juss pretentionist” és az örmény Constitúciót. Ez alkalommal újra pontosították az örmény Constitúció fogalmát, mely szerint „örmény örmént jószág vásárlásban s árendálásban meg ne rontson, s annak ellenére ne vásárolhasson”. A Mercantile Fórum 1819. július 15-én a következőképpen vélekedett Isekutz Margit panaszáról: „Világosan kijő a panaszló által beadott contractusból, hogy a in pretentionis az panaszlónak néhai férjére volt úgy az is hogy amidőn az árendásnak tetszik lemondani, tsak akkor veheti más árendátor kezére, akkor is a super dikficatumoknak közbetsű árán való megfordítása mellett.” Határozatukban így érveltek az örmény Constitúció betartása mellett: „a Nemes Mercantile Fórumnak már törvényé vált szokása szerint a Constitúció ellen örmény, örmént nem ronthat, ezeknél fogva, hogy Thodor Antal semmi juss és szín alatt meg ne vásárolja, s jövendőre nézve is ne bírhasssa ezennel meghatároztatik”.

A XIX. század negyvenes éveiben is gyakoriak az örmény constitúcióval kapcsolatos határozatok. Így 1840 nyarán Kritsa Péter szenátor arról panaszkodott, hogy az általa bérelt fűrész malmot „Czárán Antal árendába vette.” A Mercantile Fórum 1840. június 2-i határozatában Czárán Antalt eltiltotta „a kérdéses fűrész malom árendájától”.

Idős Bogoz Gergelynek 1840-ben lejárt a telkére és az általa ráépített épületeire kötött szerződése, és értesülése szerint a telek székely katonarendi tulajdonosai a telket, illetve rajta lévő épületeket „ki akarnák, váltani”. Értesülései szerint a háttérben egy örmény közösségbeli személy áll, és arra kérte a Kereskedői Széket, hogy tegye közhírré tiltását az általa bérelt telek és épületek bérbevételével kapcsolatban. Bogoz Gergely kérését a Mercantile Fórum jogosnak találta, és a következő határozatot hozta: „A protestáció tudásul vétetvén, mindenekben meg erősítetik, amely is polgár által házanként minden örmény lakosnak hírül tétessék, hogy senki se merészelyen az adott pénzének elvesztése alatt míg

Constitucionális büntetés terhe alatt, és a kérdéses telket, s házakat megvásárolni, azokba költözni, a mostani köz-lakosokon kívül”. 1842 októberében a csíkszépvízi Mercantile Fórum bírója, Száva Antal arról panaszkodott, hogy a gyergyószentmiklósi Kereskedői Szék tagja, Szöts Antal csíkszentdomokosi korcsmáros az általa „ottan eddig bírt házakot s telket alattomba megvásárolta”, vagyis bérbé vette. A szépvízi előljáró „a fennálló Constitutiók szerint elégtételt kér kiszolgáltatni”. A fórum gyűlésbe idéztette a csíkszentdomokosi korcsmárost, akinek ügyét 1842. december 10-én tárgyalták. A vallatásra fogott Szöcs Antal korcsmáros bevallotta, „hogy a fennforgó belső telket a Báts Janikától meg akarta venni, de hogy értésére esett az, hogy Szépvízi Száva Antal úr jogát fenn tartya, a vásárról végképpen lemondott”.

A csíkszentdomokosi örmény fogadás, Szöcs Antal nem mondott igazat, de a fórum előtti megkérdeztetése után hivatalosan megkínálta a szépvízi bírót a telekkel és a kocsmával, aki a bérletéről nem mondott le, de nem is használta az épületet. Ezért 1843. november 17-én a Kereskedői Szék gyűlésén megjelent Szöcs Antal felesége, aki kérte a tiltás megszüntetését, mivel Száva Antal kétszer volt megkínálva a telekkel és a kocsmáépülettel, de a megkínálásokra egyszer sem adott választ.

A Kereskedői Szék újratanulmányozta az 1842. december 9-én hozott határozatot, és úgy találta, hogy Szöts Antal ezen határozat szerint nem alattomos, hanem nyilvános vásárlónak tekinthető. Másfelől azonban a bérbeadó Bács család és Száva Kajtár mint Száva Antal törvényes biztosa között 1842-ik évi május 22-én között egyezést öszvevetvén az 1842-béli október 10-én, másrészt pedig ugyanazon évi december 7-én Száva Antal megkínáltatásáról szóló hiteles bizonyítványokkal a Kereskedői Szék úgy találta, hogy az érdeklött május 22-én költ egyezés szerint Száva Antal önként lemondott a kérdés alatti fogadóról. Ez a lemondás annak ellenére is nyilvánvaló, ha a megkínáltatásról szóló két rendbéli

bizonyítványokban foglalt felelete szerint a vásárról nyilvánosan nem mondott le. A fórum szerint az ilyen esetekben a törvény által szabott 15 nap alatt a kérdés alatti fogadót magának fenntartani, a tulajdonosokkal való megegyezést elhanyagolta, ezért a Kereskedői Szék szabadkezet adott Szöcs Antalnak, a kérdés alatti fogadónak bérbevételére és használatára. 1844 márciusában Száva Antal, a szépvízi Mercantile Fórum bírása ismét Szöcs Antal vásárának a betiltását követelte a gyergyószentmiklósi fórumtól. A Kereskedői Szék álláspontja ez alkalommal változatlan maradt. Az 1844. március 22-i határozatukban a következőképpen fogalmaztak: „A Kereskedői Szék az 1842-diki december 9-én és 1843-ik évi november 17-én költ határozásait meg nem változtathatta”.

Gyakran a testvéreknek az egymás elleni kijátszása is vezethetett az örmény Constitúcióra való hivatkozáshoz. Így történt ez Zakariás István és Miklós testvére között is 1843-ban. A két testvér 1816 és 1841 között gróf Lázár Lajostól a piac soron fekvő telket bérelték, és úgy egyeztek, hogy az udvar fele részét, úgy a kertet, istállót és az alsó boltot Zakariás István bírja, s az árendának harmadrészét fizesse, még is testvére rajta 1816-tól 1841-ig két rész bérletpénzt csikart ki. A bérleti idő kitelése után Zakariás István kárára, testvére Miklós a tulajdonos gróf Lázár Lajossal zálogos szerződésre lépett a közösen bírt telekre nézve és a szerződés megszövegezésénél kihagyták Zakariás Istvánt a szerződésből. A kárvallott 1843. május 17-én a következő kérdésre kért választ a Mercantile Fórumtól:

a) Vagyon-e joga az örmény Constitúció szerint ennek utána is az érdeklött arendás telekbeli fél részt és boltot birtokolni?

b) miután testvére „az osztály levél ellenére a rendes arendán felyül” 2253 váltó rajnai forintot és 30 krajcárt fizetett ki, tartozik-e még Zakariás István „a kiarendált feleknek harmadrész arendáját a fennebbi adományon felyül kifizetni, vagy pedig az új arendába ezek bé számítandók ?”

c) Követelte, hogy az 1816-tól 1841-ig „a rendes arendán felyül felvett” kiadásait testvére fizesse vissza. Emellett kérte, ne engedjék meg testvérbátyának boltjából való kirekesztését, portékáinak kihányattatását, vagy egyéb méltatlanságot vele szemben.

A két testvér szembesítésére 1843. június 21-én került sor a Kereskedői Szék gyűlésén. Egymás érveinek felsorolása után, amikor már a fórum az ítéletet meghozta volna Zakariás István és Miklós kibékültek egymással és a következőkben egyeztek meg: „bírja Zakariás István folyó 1843. Szent György napjától fogva tíz egymás után következő évekig a stakaturás boltot, tartozván érette fizetni évenként 100. egyszáz váltó rajnai forintot, a tíz esztendők eltelése után a bolt aránti minden lehető jussával és pretentiójáról Zakariás István lemondván, átengedvén a tíz évek után a boltbéli stelázsikot is minden fizetés nélkül.”

Ház, telek, belsőség

Az örmények Székelyföldön, főleg pedig Gyergyóban és Csíkbán nem rendelkezettek termőfölddel. Házhelyeiket, belső telkeiket kezdetben zálogba adás révén bérelték, majd a zálogba vett terület kiváltásának a lehetetlensége miatt az illető földterület a zálogbavevő örmény tulajdonába került.

A XVIII. században főleg az egyház tulajdonát képező telkek, szántók megvásárlására vonatkozóan rendelkezünk ilyenyszerű adatokkal. 1796-tól kezdődően a ház, telek, belsőség ügyeit már a Kereskedői Szék gyűlésén tárgyalták. Így 1808. július 22-én Bángi Sándor és Kopatz Keresztes néhai Gáspár Mihály által Lukáts Gergelynek zálogba tett javainak a kiadatását kérik, minthogy nekik Gáspár Mihály javaihoz pretenciójuk van, melynél azonban a zálogba tett javak sokkal többet érnének. Legtöbbször ezeket az adósságokat hitelesítették. Turi Szófia gyergyóalfalvi lakos 1851 rajnai forintért zálogba adta a Kritsa családnak egyik jószágát. Később tartozásuk 2050 forintra emelkedett. A pénzbeváltás után, új pénzben ez a tartozás 1526 rajnai forintnak felelt meg. Végül is az adós a hitelezővel egyezséget kötött, mely alkalommal a zálogba vett belsőséget, melyen akkor Kritsa Izsák lakott 1346 rajnai forintban állapították meg. Az említett egyezséget 1814. október 2-án Gyergyóalfaluban a székülők előtt aláírással és pecséttel erősítették meg. A fenti „contractust” 1814. december 9-én hitelesítették a Mercantile Fórum által.

Rejtett telek- és házvásárlással találkozunk az Eránosz testvérek esetében is. Eránosz Dávid és Tódor nagyobbik testvérük pénzével házat és telket vásároltak 705 rajnai forintért. A zálogba adási szerződést azonban Dávid a saját nevére írta. Ezért Eránosz Gergely a Mercantile Fórumhoz fordult azzal a kérelemmel, „hogy a testvérei vagy a pénzt fizessék vissza, vagy a ház contractussa íratassék az ő nevére.” A Kereskedői Szék határozatában Eránosz

Dávidot és Tódort a 705 rajnai forint visszafizetésére kényszerítették. Ennek nem teljesítése esetében jogot nyertek arra, hogy Eránosz Gergely a belsőség zálogba adóival egyetértésben a szerződést „a maga nevre készíttesse, és a Nemes Regiment által ratificáltassa”.

A Mercantile Fórum vezetői sajátos helyzetüknek köszönhetően odafigyeltek minden székely telek vagy ház eladási körülményeire, melyeket felvásárolhattak a korabeli jogszabályok által biztosított körülmények között. Így 1844. április 25-én Lázár Péter a Kereskedői Szék bírója jelezte, „hogy azon belső telek, melyen jelenleg helybéli örmény Fejér Péter lakik, a tulajdonos urak által a mai napon árverés utyán el fognak adadni, azért szükséges lenne, hogy azt a helybéli Nemes Örmény Közönség a maga számára megvásárolná”. A továbbiakban a fórumot arra kérte, hogy hatalmazzon fel két személyt a fórum tagjai közül megbízó levéllel az árverésen való részvételre. A bíró javaslatát a Kereskedői Szék elfogadta és Vákár Ferencet, illetve Kis Jakabot bízta meg az említett telek és ház megvásárlásával.

Nagyon sok örmény család lakott házbéren. Így többek között Mánya Bogdán Török Antal házában lakott, és a házbér árában adós maradt 10 rajnai forinttal. A ház tulajdonosa a Mercantile Fórum előtt jelezte, hogy csak úgy hagyja meg házában Szent György napig a bérlőt, ha az tartozását kifizeti neki.

Tűzkárok és a kéményseprés

Az örmények a tüzeseteket Isten büntetésének minősítették. Szongott Kristóf szerint az Úr büntető keze eredményezte Szamosújvárnak általa feljegyzett négy tüzesetét. Az első 1728. július 20-án sújtotta a közösséget és alig volt épület, mely ne esett volna a tűzvész áldozatául. A harmadik tüzesetet, mely a Kovrig és a Belső Mező utca épületeit sújtotta Szongott Kristóf a következőképpen mutatta be: „A harmadik rettentő eset 1807. szeptember 14-én történt „Kovrig”- és „Belső-Mező utcza”-ban. Néhány percz alatt lángokban állott a „Belső-Mező utcza” alsó részének mind két sora; de égtek az alsó „Kovrig utcza” nyugati oldalának hátsó épületei is. Használták a nem régen vett tűz-fecskendőket, munkás kéz is volt elég és – még sem tudták megakadályozni, hogy tovább ne harapódzék. Nem, mert: „Furchtbar ist des Feuers Macht, wenn sie des Issels sich entrafft.” De énekhang üti meg az oltásban már kifáradt szomorú oltók füleit: esperes-plebánosunk, Korbuly Klemen proczessziót vezetett a helyszínre (a hagyomány azt tartja, hogy az Oltári-szentséget is kezében tartotta). Letérdelt és buzgón imádkozott: kérte az Istent, hogy segítsen, hiszen emberi kéz úgy sem segíthet. Alig hangzottak el a meghallgatott ima utolsó szavai a tűz továbbterjedésében azonnal megállott. Az ámuló sokaság egy kis része azt képzelte, hogy akadályozó tűzfalak teremtek elő; ellenben azok, kik zúgolódás nélkül fogadják a csapást is, annak a leghatalmasabbnak segítő kezét látták a csodás esetben, ki parancsolt a hullámoknak és lecsendesedtek, és tovább nem terjedtek. Erre az oltók előbb egy rövid hála-imát rebegtek el, azután kettőztetett erővel dolgoztak és – Isten segítségével – rövid idő alatt elfojtották a tüzet – egészen. Húsz ház leégett földig. Az elégettek számára e városon azonnal gyűjtés rendeztetett: begyűlt 12.096 ft. A tűzkárt szenvedtek közt volt a nyúl nagyapám is (Donovák, Gabrielis Donovanák: Donovanák Gábor fia Donovanák = Donovanák

Donovák. A város károsultaknak ingyen adott épületfát a füzesi erdőből. Amíg az elégett házak felépültek, a hajléktalanoknak szívesen adtak szállást épületeik hátsó részeiben más könyörületes lelkek, kik kikerülték a veszedelmet.” A negyedik tűzvész 1822. június 14-én sújtotta a szamosújvári örménységet. Ekkor Szongott Kristóf szerint „tizennyolc ház égett el a Malom utcában.”

A gyergyószentmiklósi tűzvészekre vonatkozó forrásaink igen szűkszavúak. Nádos Dávid örmény kereskedő panaszából megtudjuk, hogy 1808. szeptember 7-én „szerentsétlen tűz által, minden lakható, és haszonvehető épületek, melyek néhai atyától maradtak volt, és az után az égésig testvéreivel közösen építetvén, bírták is meg emésztetvén azon funduson”.

Bár 1808-ban a határörkatonaiskola is a tűz áldozatává vált, az örmény Domus Historiában csupán az 1874-es évi tűzvészről történt említés. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az 1808-as esztendei tüzeset nem sújtotta az örmények által lakott Középszeget. Egy 1809-ből származó memóriuma a Kereskedői Széknek siralmas képet nyújt az 1808-as évi tűzvész következményeiről az örmény közösségre vonatkozóan: „Mivel az csak most elenyészett 1808-ik esztendőben szeptember 21-dik napján történt szerencsétlen csapást meglábolni, vagy elfelejteni annál lehetlenebbnek tartják az örmény lakosok, hogy az mások fekvő földeiken kelt költséges épületeink hamuvá tétetvén a dühösködő tűz által: most ha azon romlásokat az kecsgetető reménység, azzal biztathatná is, hogy újabbani költséges épületek által nyugodalmakot meg nyerhetnék az minden képzelődéseket meg háborgya, hogy az fundus birtokosaival nem léphetnek tartós egyezésre, vagy felettébb és a földnek szerfelett való árán feljül eshetik meg az építésre való engedelmet.”

A gyergyószentmiklósi tűzvészről bővebben Szogott Kristóf könyvének második kötetéből a következőket olvashatjuk: „A XIX. század első tizedében roppant nagy tűz pusztított Gyergyó-

Szt-Miklóson; nyolczvan örmény család vagyona veszett el. A „compánia” bírása segélyért városunkhoz fordult. Vertán főbíró iratából im itt közlök is néhány sort: „A most elenyészett 1808. esztendő szept. 21. napján több mint 700 épületek a dühösködő láng prédájává lettek és ezen szerencsétlen eset alkalmával 80 örmény kereskedő vagyona lett a lángok áldozata. Ha az örmény kereskedők tehetősebb gazdái közül számosan vagyonostól a tűz áldozatai nem lettek volna, az elpusztult szegénység segélylő gyámolát most feltalálná. De sajnos, hogy ezen esetben ezen Mercantile Fórum, mint a szegényégnek pártfogója, kénytelenített a tekintetes Magistrátushoz folyamodni. ... A gyergyó-szt-miklósi Mercantile Fórumtól Január 4. 1809 elkötelezett atyafi szolgáló Wertány István, a Gyergyó-Szt-Miklósi örmény Compánia Bírása, Tóbiás József nótárius.

A panaszlevelekből is kitűnik az örmények elkeseredése, azért hogy ők nem rendelkezettek belsőséggel Gyergyószentmiklóson és leégett házaik újjraépítése után sem élhettek azzal a biztonságtudattal, hogy építményük felett teljes tulajdonnal rendelkezhesenek, mivel a tulajdonos székely birtokosok nem voltak hajlandóak hosszú időtartamra zálogba adási szerződést kötni velük. Valószínű azonban, hogy az 1808-as esztendő után felhúzott épületek egy része napjainkban is díszíti a város egyik főutcáját.

A tulajdonviszonyok terén érezhető bizonytalanság még óvatosabbá tette az örménységet a tűzvédelmi előírásokkal szemben. Így a Mercantile Fórum 1822. október 18-án a tüzesetek megelőzése érdekében kirendelte és felhatalmazta Botsántzi Jeremiást, „hogy minden holnapban téli üdőben kétszer, nyári üdőben pedig egy holnapban egyszer, a polgár mellé rendelvén egy örmény lakost, minden örmény házakot meg vizsgáltsan és 3 f-t büntetés alatt arra, szoríttasson, hogy a kürtököt és házfedelet igazán meg seperve tartsák.” Az óvintézkedések ellenére nem mindegyik örmény család tartotta be a tűzvédelemhez szükséges előírá-

sokat Így többek között Soffron József közkéménytakarító 1841. április 5-én a Kereskedői Székhez fordult panaszával, miszerint „Örmény Kereskedő Cserétes Antal, Bogoz Lukács és Kováts Jakab helytelen házi gondgyok következésül tüzes házak kéményeit tisztátalan tartják: a minek következésül éppen ő náluk közelébről gyuladás is történt..” Következésképpen a köz kéménytakarító felszólította a „Mercantile Fórumot, hogy nemcsak a fenn nevezetknél, sőt mind azoknál, a kik is felvigyázottya alá vannak adva a köz csendességért az illetén rendetlenségekre vigyáztatni ne terheltesen.”

Gondatlanságból adódó tüzeset, – mint ahogy azt a fenti eset is bizonyítja – még olyan közösség esetében is megtörtént, mely ellenőriztette a kémények tisztán tartását.

Az örmények megbecsülése

Az örménységet nemcsak kiváló kereskedői és kézműves képességei miatt tisztelték a Gubernium és Csíkszék hatalmas-ságai, hanem intelligenciájuk miatt is. Igen sokatmondó Balási József csíki főkirálybíró köszöntője 1844. február 5-én, amikor a Mercantile Fórumot okosnak, előrelátónak és tisztességesnek nevezte. Igen érdekes volt Sándor Mihály, majd Balási József levelezése a Kereskedői Székkal. A Mercantile Fórummal folytatott levelezésekből kitűnik a kölcsönös bizalom. Az örmények a királybírói utasításokat lehetőségeik szerint teljesítették, de ha a szék első elöljárója túl sokat követelt tőlük, nem riadtak vissza a visszautasításoktól sem, és megpróbálták az elfogadhatóság szintjére csökkenteni az elvárásokat. Így történt ez a hadisegedeleni, vagy a kötelező útjavítások anyagi támogatása ügyében is. A királybírók követeléseivel való szembeszállás azonban a tiszteletmegadás szellemében és érvek alapján történt.

Az örménység elöljárói jelen voltak a széki gyűléseken, ahol szavazati jogokkal is rendelkeztek. Az örmény szertartású katolikus plébánia levéltárában létező jegyzőkönyvek igazolják jelenlétüket a gyrás gyűléseken.

A Mercantile Fórum és a közösség vezetői hivatalosak voltak a királybírók beiktatásánál is. Így Balási József 1842 augusztusára kitűzött beiktatására szükségesnek látta meghívni az örménység képviselőit is. A meghívót a királybírói hivataltól 1842. augusztus 1-én küldték el Gyergyószentmiklósról, a helyszín pedig Csíksomlyóra volt tervezve. A meghívást a szék első elöljárója a következőképpen fogalmazta meg: „Fő Király Bírói hivatalomban Királyi Adomány Levelem elő adása melletti innepélyes béiktatásom az e végre kibocsátott Fő Kormány Széki Biztos urakkal tartott edgyett értés következtében a folytába eredet agustus 22-ére határozatván e végett az írt napon a Gyrás Gyűlés fog tartatni

Csik Somlyón, hová is a tisztelt Mercantile Fórum illető tagjait is ezennel meghívom, – az Innepélyt bérekeszti egy estvéli táncz vigalom, és erre az illetőknek nemcs és táncz kedvelő kedveseiket is szívesen elvárom, mi végre meghívó levélkéket rekesztek ide, hogy a hová a Mercantile Fórum tagjai szükségesnek láttyák neveik előre való feljegyzése mellett kiosztani lehessen.”

A meghívóhoz 12 jegyet (bilétet) csatoltak. Az augusztus 22-re tervezet ünnepélyes beiktatás a Gyrás gyűlés keretében történt volna. A meghívó szerint az ünnepélyes beiktatás után a Mercantile Fórum tagjait „az ezt követő estvéli tánczvigalomra az illetőknek nő és táncz kedvelő kedveseiket szívesen meghívja”. Hat nap múlva, augusztus 18-án az ünnepi beiktatásra és az esti tánczvigalomra a Mercantile Fórum elöljárói mellett a következő örmény legényeket jelölték ki: „Kritsa Martzi, Nádas János, Lázár Zakariás, Kritsa Imre, Nádas Kristóf Kormány, Lázár Péter, Zárug Martzi, Bángi Todor, Fitzus Ferencz, Merza Kristóf, Dobribán Pista a Lukáts fia, Kiss Martzi, Botsántzi Kristóf s Kápdebó Jani”.

A táncmulatság alkalmával a főkirálybíró leánya elvesztette arany boglárját. A boglárt az egyik örmény legény, Fitzus Gergely találta meg, aki azonban kereskedésbéli elfoglaltsága miatt még a hajnal előtt Brassóba utazott, s onnan csak augusztus 29-én érkezett haza, és „mint lelt portékát” a bírónak számba adta, aki rögtön értesítette a főkirálybíró.

Bármennyire is sok ellentét létezett a katonai közösség és az örmény kompánia, illetve a Kereskedői Szék tagjai között, a Habsburg főtisztek mindig nagyra becsülték az örmény közösséget. Ezt bizonyítja Martini őrnagynak az első székely gyalog határőrezred első főtisztjének búcsúzó levele – akit időközben a második székely gyalogezred élére helyeztek át –, melyben megköszönte a Mercantile Fórumnak, „hogy az örmény közönség a normalis oskola renovációjára 300 rajnai forintot, az közönséges utak tsinálására 100 rajnai forintot és 38 csákányokot adott légyen, köszön-

vén, hogy a tisztelt úrnak tekintetiért és a közjónak elő mozdításáért segedelemül kifizettetik kérvén, hogy a Mercantile Fórum és az örmény közönség iránta háládatos gondolattal viseltessenek maga is igazán, és tisztán fog megemlékezni a nemzetről”.

A Mercantile Fórum állandó kapcsolatban volt a Királyi Fő Igazgató Tanáccsal. A Gubernium ellenőrizte a Kereskedői Szék döntéseinek jogosságát, elfogadta a hozzá küldött panaszokat, ezek hiányossága esetén kiegészítő akták felküldését kérte. Így 1806. november 18-án a Lukács Tódor dolgában felküldött akták kiegészítését kérte. 1807. május 26-án a fórum tudomására hozta, hogy Kápdebó Miklós keresetében a Láptis Miklós által kért végrehajtás nem lett felfüggesztve. Ugyanakkor kivizsgálást kért arra vonatkozóan, hogy ebben az ügyben a fórum egyik tagja érdekelt volna. A Kereskedői Szék azzal védte magát a Láptis Márton által megfogalmazott vádtól, hogy az említett perben a Fő Igazgató Tanács is ugyanazt a döntést hozta mint a Mercantile Fórum. Az uralkodóhoz közel álló nagykereskedők a Királyi Fő Igazgató Tanácson keresztül próbálták behajtani az örmény kereskedők tartozásait. Így a Gubernium 1806. július 21-i utasításában Rolland Ferencnek a követelését olvasták fel Kritsa István tartozásával szemben. Az említett gyűlésen elhatározták a végrehajtás megszervezését, végrehajtónak pedig Kápdebó Mártont és a nótáriust nevezték ki. Az 1807. november 4-i gyűlésen a Kritsa testvérek bebizonyították, hogy a Rolland Ferenc által „pretendált vexel szerint való adóssággal nem tartoznának, mivel aztot a tulajdonosnak Nádorffnak maga ideiben befizetvén a vexelt ki nem adta”. A Kritsa testvérek kérték, „hogy ezen mentségek(et) terjesztessék a Felső Királyi Gubernium eleiben”. A Kereskedői Szék azonban nem merte a Kritsa testvérek mentségeit felterjeszteni a Fő Igazgató Tanácshoz. 1820. november 4-én a Gubernium visszautasította Lázár Jakab „recursusát”, vagyis a „procuratoris revocatio meg nem engedtetett”, és kérte, „hogy a feladásnak minden pontyaira

tudósítás küldessék". A Kereskedői Szék a kért utasítást teljesítette, és a választ felküldte a Fő Igazgató Tanácshoz. Deér Félix ellenétbe került a Kereskedői Székkal, mely határozatával elkobozta a vitatott 92 darab szarvasmarhát. A kereskedő a Guberniumhoz fordult panaszával. A Fő Igazgató Tanács 1822. január 4-i leiratában információkat kért a vitatott dokumentációval kapcsolatban. A Gubernium, de főleg a főkirálybíró volt elégedetlen a fórum válaszával, hiszen ők a határozat megváltoztatását várták el a Kereskedői Széktől. A Mercantile Fórum nem volt hajlandó megváltoztatni saját ítéletét, s ezért csak bővebb információkat szolgáltatott Deér Félix ügyével kapcsolatban.

A Gubernium megtiltotta 1810-ben az orosz rubel olvasztását, de engedélyezte a holland és a császári arany kivitelét és lehetővé tette a török ezüst pénznek a behozatalát. Ugyanakkor értesítették a fórumot a só árának felemeléséről, illetve a bukaresti „agentia” tevékenységének a visszaállításáról.

A Gubernium 1812. március 9-én a boszniai pestisről adott hírt az örmény kereskedőknek. 1815. július 27-én kihirdették, „hogy amely kereskedőknek a Török birodalomban valamely peres ügyük fordulna elő, tehát igyekezzenek magoknak Austriai birodalombéli szószollót fel venni, és azok a cs(ászári) k(irályi) agentianál vagy consulátusnál folytassák az ügyeket”. A Fő Igazgató Tanács 1816. május 6-án a Moldvába telelés végett behajtott szarvasmarhákra adóelengedést biztosított.

1844. március 27-én a Gubernium a Kereskedői Széket arra kérte, „hogy mind a bel, mind a kül kereskedés akadályait úgy a módokat melyekkel azokat elhárítani lehetne, nyilvánítsa és a megállítandó vélemény sietőleg küldessék fel”. A bíró, a jegyző és a bizottságba beválasztott kereskedők tíz nap alatt kidolgoztak egy tanulmányt, mely véleményüket tartalmazta a kereskedés akadályairól és nehézségeiről. Tanulmányukat megszavaztatták a Mercantile Fórum által, melyet felküldtek a főkirálybíróhoz vé-

leményeztetés végett, hogy aztán elküldhessék a Fő Igazgató Tanácshoz.

Mint láthattuk, a Mercantile Fórum közigazgatási, ítélőhatalmi tevékenységével a XIX. század első felében elismerést vívott ki magának a korabeli Erdély döntéshozó szerveinél. A Gubernium, a főkirálybíró, a széki királyi adószedő megbízható partnernek tekintette a Kereskedői Széket. Az általunk közölt dokumentumok erről a tiszteletről tanúskodnak.

A gyergyószentmiklósi örmények közül számos egyén tűnt ki értelmével és intelligenciájával. Ezért a Királyi Fő Igazgató Tanács igen magas állami tisztségekbe választotta őket. Így 1806. május 30-án az 1403. számú rendelettel a Gubernium arról értesítette a Mercantile Fórumot, hogy Lukács Lukácsot a Királyi Tábla supra numerus asszeszorai közé választották, arra kérve a Kereskedői Széket, hogy gondoskodjék esküje letételéről és az ehhez kötődő pénzügyi kötelezettség kifizetéséről.

Hadiadó

A Habsburg-birodalom 1792–1815 között kisebb megszakításokkal részt vett az ún. francia háborúkban. A magyar nemesség megrettenve azoktól a változtatásoktól, melyet a franciák győzelme eredményezhet, katonailag is támogatta az udvar franciaellenes politikáját. Képes volt lemondani önmaga adómentességéről is. A magyar nemesség nemcsak saját pénzét és terményeit ajánlotta fel a Habsburg-ház védelméért, hanem három ízben is részt vett a hadszíntereken. Egy 1809. február 3-án kelt feljegyzés szerint Napóleon seregei ellen elrendelt utolsó magyar nemesi felkelésben Szamosújvárról részt vettek: „Balta Márton fia, Emánuel, lóháton; Kovrik Theodor fia, János lóháton; Kovrik Simon lóháton; idősb. Kovrik Márton gyalog; ifjabb Nóvák Márton lóháton; Balta Gergely fia, János, lóháton; Szarokán Kristóf lóháton; Novák Jakab lóháton; Nóvák János gyalog; Nóvák Emánuel, gyalog; idősb Lászlóffi Bogdán lóháton; Mártonfi Miklós gyalog; Verzár Lukács lóháton; Verzár Joachim lóháton.”

A gyergyószentmiklósi örmények közül Kövér Tódor csatlakozott a nemesi felkeléshez, és vállalt részt az éhezők megsegítésében: gabona-adományokkal enyhítette a korabeli Temes vármegye éhező lakóinak szenvedéseit 1795-ben, 1797-ben pedig önként jelentkezett a Temes vármegyében alakult nemesi felkelő seregbe, mely vállalta a franciák elleni harcot.

A szamosújvári örmények anyagilag támogatták a Habsburgok részvételét a franciaellenes háborúkban. Ilyenszerű megkeresések a gyergyószentmiklósiakat is érintették. Szinte állandóak voltak a főkirálybíró és a Fő Igazgató Tanács megkeresései, melyekben a gyergyószentmiklósi Mercantile Forumtól hadisegedelem néven a háborúsorozat pénzügyi költségeinek fedezésére pénzügyi támogatást kértek. Ezeket a támogatásokat azért sem lehetett visszautasítani, mivel a segítségkérők a császárhoz való hűséget és a hazafiúi érzelmet kérték számon ezen keresztül.

A közösség számára a legnagyobb veszélyt a „tyro” néven ismert újoncállítás jelentette. A nemes tisztséghez címzett leve-
lükben a Mercantile Fórum kérte, hogy az adót ne jószág, hanem
kereskedésük után fizessék, és tiltakoztak a számukra repartizált ún.
„tyrok” ellen. Elpanaszolták, hogy igen sok a szegény az örmény
közösségben, akiknek adóját ők fizetik. Arról is megemlékeztek,
hogy igen sokan vásároltak birtokot az örmények közül Magyar-
országon, akik már elhagyták Gyergyószentmiklóst, és ők eddig
évente jelentős mennyiségű adót is fizettek a közösségnek.

1805. december 2-án a császári udvar az erdélyi Guberniumon
keresztül a gyergyószentmiklósi örmény Kereskedői Székhez fordult
a hadi segedelem „tyrok”-nak nevezett formájának a bevezetésé-
ért. A Mercantile Fórum tagjai mindent elkövettek ezen új kötele-
zettségi forma bevezetésének a megakadályozásáért és válasz-
levelükben ettől való mentesítésüket kérték. A Gubernium válaszában
bár elfogadta a gyergyószentmiklósi örmény kereskedők érveit a
hadisegedelem e formájának bevezetésével kapcsolatban, mégsem
akart lemondani a kelet-erdélyi örménység anyagi hozzájárulásáról.
Bánffy György 1806. január 2-i levelében a következőképpen fogal-
mazott: „A tavalyi esztendő december 2-án ide bé küldött tudósítá-
sokra, melybe a Gyergyó Szent Miklóson lakó örménységre vetett
tyrok ki állításától menté tétetni, s az helyet inkább minemű hadi
segedelem adásával bizonyíthaták meg eő Felségéhez való hívsége-
ket meg határozatni kérik, vissza íratik ezennel kegyelmeteknek.
Mínthogy kegyelmetek a tyrok ki állítása helyett az hazához, és
eő Felségéhez való hívségeknék meg bizonyítások végett egyéb
féle hadi segedelem adásra ajánlják magokat, tekintetbe vévén a
Királyi Gubernium, hogy a nevezett örménységnek, amint maga
vallja majd elviselhetetlen lenne azon tyroknak kiállítása, most ez
úttal ugyan azon tyrok kiállításától menté tétetnek oly formán
mindazonáltal, hogy a mostani terhes környülállásokba a császári
királyi hadi sereg számára 12 remonda lovaknak és 24 vágó

marháknak kiállításával magokot a több hív polgárok között megkülönböztetvén, jó hazafiságokat bizonyítsák meg.”

A gyergyószentmiklósi örmény kereskedők igen óvatosak voltak a választással kapcsolatban, és a marchális székre küldött képviselőiknek megtiltották, hogy a hadisegeledelemről véleményt mondjanak. Ezzel kapcsolatban a Mercantile Fórum 1806. január 13-i jegyzőkönyvében rögzíti, hogy „Nemes Csík-székben 1806. jan. 13-án tartandó Marchiális Székre kirendelteknek, deputátusoknak Fitzus Márton és nótárius atyánkfiai olyan utasítással, hogyha valami hadi segedelem kérés vagy az instructióra való költség adása fordulna elő, az Fórum híre nélkül legkisebb ígéretet ne tegyenek.” A Gubernium javaslatának érdembeli megtárgyalására 1806. január 30-án került sor. A hosszas vita után végül is a Kereskedői Szék a következőképpen döntött: „Minthogy Nemes Csík, Gyergyó és Kászton székek Tekintetes Universitása eö Felsége segítségére 30 remonda lovakat úgy ígért, hogy az Szent Miklósi és Szépvízi Communitások is azoknak kiadásokban bé foglaltassanak, tettek is ígéretet, hogy 6 remondákat ki állítanak, nótárius atyánkfia küldessék el a Szépvízi Fórumhoz, hogy vegye azon Fórumnak ki nyilatkoztatását, ha az ígért lovaknak 3-ad részit magokra vállalják-e vagy sem?” Miután a szépvíziek helyesnek találták a gyergyószentmiklósiak javaslatát és felvállalták két lónak a kiállítását, a gyergyószentmiklósi Fórum gyűlése nem vállalta fel a kért 12 remonda ló kiállítását és az alábbi határozatot hozta: „Az Méltóságos Fő Királybíró úrhoz tétessék jelentés, hogy 6 remonda lovakat in natura az két örmény Fórum úgy fog ki állítani, hogy azokból 4-et a szentmiklósi 2-öt pedig a szépvízi örmény communitások állítatnak ki, egyszersmind pedig az Felséges Királyi Guberniumnak is az 188. szám alatt ide küldeni méltóztatott rendelkezése is alázatosan írássék meg, hogy mivel az Nemes Csíki Universitas által ígért 30 lovakban

6 remonda lovakat ígértünk az tisztelt rendelkezésben ki parantsolt 12 remonda, és állítása terhe alól fel oldozni méltóztassék.”

Ezzel párhuzamosan leveleket küldtek a királybíróhoz és a Guberniumhoz, melyekben felsorolták nehéz életkörülményeiket, és megpróbálták megmagyarázni, miért csak hat és nem tizenkét remonda lóval támogatják a császári udvart. A királybíróhoz írt levelük így szólt: „Tekintetes Csík, Gyergyó-, és Kászon székeknek közelebbről Somlyón tartatott Marchális széke alkalmazhatóságával az méltóságos úr az Nemes Szék Tekintetes rendei eleiben terjesztett propositiójában a többek között azt is méltóztatott az Tekintetes nemes rendeknek értékre adni, hogy mennyire szükséges lenne felséges uralkodónkat az mostani terhes háború alkalmatosságával segíteni, és ez által azon hűséget hazafi buzgó indulattal, melyeket régi elei is mindenkor magok uralkodójukhoz meg bizonyítani készek voltak, és ez által késő maradékoknak is követhető jó példát mutattak, ezúttal is meg bizonyítani, s mivel hogy az mostani terméketlen esztendőre nézve eő felségit gabonával nagy megerőltetve is nem lehetne segélteni az hazafiai hűség áldozatját lovakban kellene meg tenni, s minthogy az Nemes Szék segítségire az Tisztelendő Papi Clérus úgy az Gyergyó Szent Miklósi és Szépvízi Örmény Comunitások is meg hivattak, s készen állanak, lehetne eő felségének 30 remonda lovakot ajánlani. Aminthogy az Tekintetes Nemes rendek a Méltóságos úrnak ezen nemzetének díszét és hazafiúi készségének örekint való ajánlásokat munkálkodó javallatát örömmel fogadván készek voltak ezen javallók segítség adására: Ekkor ugyan az innen küldött deputátusunk az Méltóságos urat bizonyossá nem tehette, hogy az örmény nemzet menyiben teheti maga hadi segedelembéli ajánlását, hanem azt ígérte, hogy az Mercantile Fórum a Méltóságos úrhoz küldendő alázatos jelentésében voltaképpen ki nyilatkozatya maga ajánlását.

Ennél fogva tehát, minthogy az itten lévő örmény lakosok között sokan lévén olyan jobb gazdák a kik Nemes Magyar Országon

magoknak jószágokat és nemességet vásárolván az illetén nemzetünket közönségesen érdeklő adományokból magokat kihúzzák és mű nekünk segítségül nintsenek azt állítván, hogy ottan már az hadi segedelmet meg adták, legtöbben pedig nemzetünk között olyanok, a kik az mostani felettébb uralkodó terméketlenség miatt a tehetetlenséggel, és szükségekkel küszködnek, akik magok mindennapi élelmek meg szerzésekre is tehetetlenek lévén az hadi segedelem adásra elégtelenek. Mégis mindazonáltal nehogy az eő Felségéhez viseltető buzgó kötelességünk csonkulást szenvedjen, és a Méltóságos úrnak az Tekintetes nemes rendek eleiben terjesztett és azok által is meg erősített izenete, tökéletességre mehetése hátráltassék az Gyergyó Szent Miklósi és Szépvízi örmény nemzet nevében ígérünk hat remonda lovakot, úgy pedig hogy ezen ígért hat lovakból négyet mű Gyergyó Szent Miklósi örmény lakosok, kettőt pedig az szépvíziek állítunk ki, akkorra amikor az Méltóságos úr meg fogja határozni, mindazonáltal ezen ígértünket oly alázatos kérésünk mellett jelentsük a Méltóságos úrnak, hogy az remonda lovakot in natura megszerezvén, küldjük a Méltóságos úrhoz nem pedig pénzben a Méltóságos úrnak az ígért lovaknak meg szerzésére kívántató gondoskodását is fogják könnyebbíteni, egyszerűs mind azt is ki kérvén alázatosan, hogy maga kegyes ígérete szerént méltóztassék küldendő alázatos tudósításában Gubernator urunk eő exellentiajának ebbéli hadi segedelmünket kifejezni..."

Hasonló szellemben fogalmaztak a Guberniumhoz küldött levelükben is: „Az Felséges Királyi Guberniumnak folyó holnap 2-án 188. szám alatt hozzánk utasítani méltóztatott kegyelmes rendelkezést alázatos tisztelettel vettük, mely szerint méltóztatott az innen múlt december 2-án alázatosan fel küldött könyörgésünkre az ezen Gyergyó Szent Miklósi Örmény Nemzetre vetett adók adásától menté tenni, oly kegyelmes meg határozással, hogy az mostani terhes hadi környülállásokban az Felséges Császári hadi sereg számára 12 remonda lovaknak, és 24 vágó marháknak ki állításokkal

magunkat az több hiv. polgárok között meg különböztetvén jó hazafiságunkat bizonyítanok meg: mely kegyelmes rendelésre bátorodunk az Felséges Királyi Guberniumnak alázatosan jelenteni.”

Levelükben hivatkoznak a rossz termésre, főleg pedig arra, hogy nagy házbért fizetnek, és kérik a Guberniumot, hogy csökkentse velük kapcsolatos elvárásait. Memoriumukat a következőképpen fejezik be: „Esedezünk azért mélységes alázatossággal az Felséges Királyi Gubernium előtt méltóztassék az Nemes Csík Széki Tekintetes rendeknek ígért 4 lóbéli segedelmünket elfogadni, és az Kegyelmesen meg határozott 12 lovaknak és 24 vágó marháknak ki állítása terhétől menté tenni, minthogy az nagy meg erőltetésünkkel is töllünk ki nem telhetik. Melyeknek alázatos meg nyérése, reménysége mellett mély tisztelettel maradtunk.”

A Gubernium azonban nem fogadta el a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum kérését. Legalábbis erre következtethetünk gróf Bánffy György válaszleveléből: „Azon okok, melyeket kegyelmelek, a múlt februárius 7-ik napján az iránt utasítottak ezen Királyi Fő Igazgató Tanátshoz, hogy a Nemes Csík szék adományába már négy remonda lovakot ígervén, a több kegyelmelekre rótt lovaknak, és vágó marháknak adminisztrációjától mentetnének meg, fontolóra vétetvén, és a több környülállásokkal öszve vettvén, úgy találtatott, hogy kegyelmelek, mint kereskedő társaságban élő személyek, a több közterhet viselő rendnek nyilvánsságos megterheltetése nélkül sem a tyrok statutjától, melytől a több örménység sins fel szabadítva, sem az efféle önként való adományoktól, mely részbe(n) más társaságok példás készséggel kívánták magokat meg különböztetni, a dolog szorosan vétetvén, menté nem tétethetnek, melyre nézve a múlt januárius 2-ik napján 188. szám alatt költ rendelés által tsak a benne világoson foglaltatott feltétel */conditio/* alatt szabadítatván fel az örménység a tyrok statutjától, természetesen következik, hogy kegyelmelek aztat nem teljesíthetvén, vagy teljesíteni nem akarván, a közjónak elő mozdítására mind a két úton köteles. Illendő tekintetbe

vétetvén, mindazonáltal a mostani közönséges drágaság, és hogy kegyelmek magok hívségeket a Nemes Szék rendgyében már előre abba az reménységbe kívánták négy remonda lóval meg bizonyítani, hogy az által a tyrok statútjától is menekedhessenek ezen Királyi Fő Igazgató Tanáts ezen négy lovakat a tyrok helyett el fogadván, ha kegyelmek magok hívségeket az itten is tudva lévő tehetségek szerént még hat remonda lovakkal meg fogják bizonyítani, a több lovak, és vágó marhák adminisztrációjától, kegyelmeket ezennel fel oldozza olyan hiedelemmel lévén, hogy kegyelmek e részben is magok készségeket minél hamarébb meg mutatni el nem mulatják...”

Az örmények a Mercantile Fórum 1806. június 18-i jegyzőkönyvének a határozata szerint csupán hat remonda ló küldését vállalták magukra, mely határozatról értesítették a Guberniumot is: „Jelentessék meg alázatosan az Felséges Királyi Guberniumnak, hogy már az Nemes Csík széki universitás által ígért 30 remonda lovokban 6 remondát ezen communitás magára vállalt.”

Az örmény communitás és a Mercantile Fórum minden egyes tagja köteles volt hozzájárulni anyagilag a hadisegedelemhez. Így ez az adófajta kötelező volt a gyergyószentmiklósi Kereskedői Szék tagjaként számontartott Kritsa István parajdi kereskedőre is.

Az 1808–1809-es évi katonai események ismét nehéz helyzetbe hozták a császári udvart, ahonnan valósággal riadóztatták a birodalom különböző közösségeit a Napóleon elleni háborúk anyagi erőforrásainak biztosítása érdekében. A Gubernium részéről először a főkirálybíró keresztül a következő kérdést terjesztették a Kereskedői Szék elé: „A főkirálybíró kéri, hogy az örmény lakosok ezen mostani igen terhes hadi körülmények között, midőn a lakosok nyugalma és konstitúciója veszedelemben forogna, mivel kívánnák az Insurrectiót segíteni?” A Mercantile Fórum a Csík-, Gyergyó- és Kászonszék első elöljárójának a kérésére a következő választ adta: „Az örménységet az személyes Insurrectióban (népfelkelésben) kereskedésünk akadályozza, hanem a fel-felkelő

nemességet az lakosok megerőltetésekkel 600 forintokkal segíteni kívánják.” Másnap ismét összehívták a Mercantile Fórum gyűlését, melynek során felolvasták a királybíró válaszát az augusztus elsejei felajánlással kapcsolatban, melyben az előljáró kevésnek tartotta a 600 forintos segítséget, és jelezte, „ha az örmény comunitas az körülményekhez képest becsesebb segélyt és ajánlatot nem tesz” az ország rendjei által adott hatalma szerint, a sege-delem nagyságáról ő fog dönteni, és azt „executióval fel is veszi”. A fenyegető hangnem az örmény kalmárokat is engedményekre készítette, akik a következő döntést hozták: „Írassék meg az Méltóságos Királybíró úrnak, hogy az Örmény Kommunitás nagy megerőltetéssel is 10 lovak kiállításokra magát ígéri.” Az augusztus 2-i gyűlésükön azt is elhatározták, hogy 4 embert küldenek a lovak megvásárlására, akik Deér Félix-től és Fejér Pétertől 10 remonda lovat fognak megvásárolni darabonként 235 forintért.

A francia katonai sikerek 1809-ben Nyugat-Magyarországot is hadszíntérré változtatták. Napóleon hadai beléptek az ország területére. A francia császár kiáltványt intézett a magyarokhoz: felszólította őket, hogy szakadjanak el a Habsburg-háztól, válasszanak saját királyt maguknak, és a saját elképzeléseik szerint alakítsák ki független alkotmányukat. A nemesség azonban elutasította Napóleon javaslatát. Féltek a francia forradalom eszméitől, főleg pedig azoktól a társadalmi változásoktól, amelyeket a francia szövetség hozna magával. Az 1809-es évi győri csatában a magyar nemesség csúfos vereséget szenvedett. A birodalom hivatásos hadserege is kudarcot vallott, s I. Ferenc császár arra kényszerült, hogy szövetséget kössön Napóleonnal. Az 1809-es évi hadműveletek idején a császári udvar mindent elkövetett a háborúhoz szükséges pénzügyi fedezet biztosításához. 1809. augusztus 1-én a helyettes bíró a következő jelentést olvasta fel a Kereskedői Szék gyűlésén: „Mivel az mostani terhes háborús környűállások azt kívánják hogy az nemesek az Nemes ország gyűlése végezésiből az haza oltalmára közön-

ségesen fel kelni rendeltetett is azért a méltóságos Fő Király Bíró úr maga különös levele által ezen communitást is articuláris büntetés alatt a lusztrára meghívni méltóztatott, s ennél fogva substitutus bíró atyánkfia nótárius atyánkfiával meg is jelent amely alkalmatossággal a méltóságos Fő Királyi Bíró úr abban nyilatkoztatta ki magát, hogy az Gyergyó Szent Miklósi örménység is az Diatális Articulatiónak szerint tartoznék hadi segedelemmel, és insurectióval is ezen mostani igen terhes hadi környülállásban, amidőn az lakosok nyugodalma és constitutiója veszedelemben forognak..." A fórum visszautasította a nemesi felkelésben való részvételt arra hivatkozva „hogy az örménységet a személyes insurectiótól kereskedések folytatása akadályoztatya.” de megígérték a nemesi hadnak 600 rajnai forinttal való támogatását. Másnap a királybíró kevesellte a Mercantile Fórum vállalását. Mint írta, „az fórummal alkudozni czélya nem volna, hanem az nemes ország rendei által adatott hatalma szerint az kívántató segedelmet repartiálni fogja és executióval is fel fogja venni, hogyha az örmény communitás az környülállásokhoz képest betesebb ajánlást nem teszen”. A fenyegető levélnek megszületett a hatása. A Kereskedői Szék ismét felvállalta 10 ló kiállítását.

A királybíró 1809. augusztus 17-én felolvasott levelében kérte, hogy az ígért tíz ló legyen készen, hogy „amidőn kívántatni fognak azonnal kiállítassanak”. A fórum a „lovak megvásárlásokra kívántató költség összegyűjtésével Wertán Kajetánt, Kápdebó Miklóst, Lukáts Istvánt, Botsántzi Jeremiást, Kápdebó Antalt, Czárán Gergelyt és Bángi Sándort bízta meg. A következő napon, 1809. augusztus 18-án „a Mercantile Fórum megegyezett Deér Felix és Fejér Péter uramékkal, hogy az tíz remonda lovakat az örmény communitásért állítsák ki az Méltóságos Fő Királyi Bíró úr rendelése szerint, és az communitás minden lovat 235 rajnai forintokkal kifizet, mihelyest az lovak beadásokról quietantiát mutatnak”. Az örmény közösség tagjai tehát vállalták a hadiadóval járó kötelezettséget. Kövér Thodor és Cajetán azonban megtagadták a „reájuk

esett remonda lovak árában az 104 rajnai forintokat kifizetni". A főkirálybíró a további vita elkerülése végett 1810. január 31-én magára vállalta a hadiadónak az örmény nemesre esett részét.

A Habsburgok pénzhíánya olyan nagy méretű volt, hogy a templomokban található arany- és ezüsttárgyak requirálását adták ki parancsban. Ilyen jellegű levelet fogalmazott meg az erdélyi püspök 1810 májusában, melyet az örmény plébánosnak címzett. 1810. május 7-én Jákobi István plébános értesítette a Kereskedői Széket a püspök úr leveléről, „melyben az templom béli arany és ezüst edényeknek az Fehérvári pénzverő házban leendő beadattatását ajánlja”. Ugyanakkor a dilemmáját is megfogalmazza, mely szerint „az örmény Ecclesiában minden arany és ezüst edények benefactorok által állítottak” és tanácsot kért arra vonatkozóan, „hogy a Felsőleges kívánságnak miképpen kellessék eleget tenni, mivel hogy az benefactorok azon is törekednek, hogy magok által állított edényeket vissza vegyék”.

A Kereskedelmi Szék válasza kétértelmű volt. Először a saját tehetetlenségét és lojalitását fogalmazta meg a császári udvarral és a püspöki parancsral szemben. Vallomásuk szerint a „fórum az Felsőleges rendelést semmiben sem akadályoztathatya, sőt az benefactorokat is arra törekedik venni, hogy az általok állított edényeket, vissza ne vegyék”. A válasz második részében azonban felháborodását fejezte ki az egyházi és a világi hatalom ellen. Véleményük szerint „az fórum valóságosan hiszi, hogy az késő maradékban is olyan botránkodásul marad, hogy többé az eddig gyakorlott adakozásokról elvonyák magokat”.

Az oroszországi háború eseményei, majd kimenetele a Habsburg-birodalom számára lehetővé tette a Napóleonnal szembeni végleges leszámolást. A császári udvar részéről ismét megfogalmazódtak a megkeresések a háború anyagi támogatására. Az első kérést 1812. május 4-én olvasták fel a Kereskedői Szék gyűlésén. Ekkor Sándor Mihály főkirálybíró azt kérte, „hogy az idevaló

örmény lakosok is az katonaság számára naturát administráljon gabonában, zabban és szénában, ezen felyül vágó marhákban is segítségül legyenek”. A fórum határozottan visszautasította a főkirálybíró kérését. Egy hónap múlva, pontosabban 1812. június 4-én a Mercantile Fórumtól harminc vágómarhát kértek kirovásképpen, melyeknek bőrét és faggyát visszaigérték. A Kereskedői Szék részéről azonban nem vállalták fel ezen megkeresést sem. 1812. október 14-én a Mercantile Fórum gyűlésén felolvasták a Gubernium augusztus 31-i 7442. szmú rendeletét, melyben a gyergyószentmiklósi örmény közösséget ismét a hadisegedelem adására kényszerítették. Mint írták „a segedelem adás pedig megeshetik gabonában élelemre valókbán, borban, pálinkában, ló, és szarvasmarhákban nevezetesen pedig pénzben, mely iránt, hogy mennyiben tétetett a segedelem adás tudósítást parantsol felküldetni”. Ez alkalommal a gyergyószentmiklósi örmények már nem merték visszautasítani az Igazgató Tanács utasítását, de a segítségadással sem értettek egyet, ezért a döntést elhalasztották. 1812. október 19-én végül is 600 rajnai forint beszolgáltatását ígérték meg.

1812. december 9-én a Gubernium részéről ismét hadisegedelmi kötelezettséget róttak ki a Kereskedői Székre. Ekkor a Gubernium 5505 forintot követelt a gyergyószentmiklósi kereskedőktől. A Mercantile Fórum nem merte visszautasítani a Fő Igazgató Tanács utasítását, de csak azzal a feltétellel vállalta ennek teljesítését, ha a nem örmény kereskedőket is hasonló mértékű kötelezettségekkel terhelik. Ugyanakkor követelték, hogy a hadisegedelmet Kövér Tódor és Kajetán is fizesse ki, hisz ők is az örmény közösséghez tartoznak. Bánffy György gubernátor válasza a panaszra vonatkozóan még december utolsó napján az 1367. szám alatti rendeléssel érkezett meg, mely szerint „minden marhával való kereskedők a nemesi szabadság ellenére” kötelesek voltak részt vállalni a hadisegedelem adásában. A Kereskedői Széken úgy döntöttek, hogy a „rendelés közöltessék Kövér Tódor és Kajetán eő kegyelmekkel,

és hogy a felszámítás szerint az elsőre 100 a másodikra 130 rajnai forint esett, hadi segedelmet fizessék meg, s minthogy ezúttal is a rájuk esett hadisegedelem meg fizetésit eltagadták”. A Kövér család tagjai a továbbiakban is megtagadták a hadisegedelem rájuk eső részének a kifizetését. Ezért gróf Bánffy György 1813. január 11-i rendeletével utasítást adott arra, hogy Kövér Tódor és Kajetán hadisegedelemmel járó kötelezettségét végrehajtóval vételessék fel. A parancs végrehajtását végül Baló József alkirálybírónak kellett teljesítenie.

A Királyi Fő Igazgató Tanácsnak 1813. július 22-én az 5813. szám alatt kiadott rendelete szintén a hadiadóval volt kapcsolatban. A Mercantile Fórum a hadisegedelem néven megfogalmazott igényre 600 rajnai forintot ígért. A Gubernium részéről kevesellték a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi Kereskedői Székek által felajánlott összeget. Ezért 1813. augusztus 30-án a Fő Igazgató Tanács a 6610. szám alatti rendeletében 1400 rajnai forint kifizetésére kényszerítette a két örmény közösséget. Nem tudjuk kifizették-e ezt az összeget vagy sem, tény azonban, hogy a következő esztendőben is felerült a hadisegedelem kérdése. A Gubernium az 537. szám alatti rendeletével ismét a hadiadó kifizetésére szólította fel a Kereskedelmi Széket. A Mercantile Fórum 1814. január 3-án 600 forintot ígért a Fő Igazgató Tanácsnak hadi segedelembe, amit ki is fizetett. Érdekes módon a Gubernium részéről nem tudtak a 600 rajnai forint befizetéséről, és 1814. május 10-én a Kereskedői Széknél arról érdeklődtek, hogy elküldték-e az ígért 600 forintot. Az említett napon szervezett gyűlésen határozat született arról, hogy a 600 forintról a „quietantia” küldessék fel a Fő Igazgató Tanácshoz.

Bár az örmény közösség mindig tiltakozott a tyro néven ismert újonc katonatorzások ellen, a Mercantile Fórum okirataiból kiderül, hogy a gyergyószentmiklósi örmények közül is igen sokan vállalták a katonasorsot. Így Tömösvári Kristóf 1807 augusztus végéig mint katona a Habsburg hadseregben szolgált. Az említett

örmény katona csak olyan körülmények között vállalta a katonai életmóddal való szakítást, ha testvérei biztosítják számára a neki kijáró vagyronrészt. 1810. augusztus 31-én Tömösvári Jakab és János megjelentek a Mercantile Fórum előtt, ahol nyilvánosan vállalták, „hogy ha Tömösvári Kristóf az katonaságból kibocsáttatik nékie elegendő módot, és tehetséget szolgáltatnak maga élelmit kereskedés által keresni”. A hiteles bizonyosságlevél kiadását az örmény katona testvérei által a fórum ajánlásnak és kötelezésnek tekintette.

Másik példánk a negyvenes évekből származik, és Urszuly Péter katonáskodásával volt kapcsolatban, akinek apja, Urszuly István a Kereskedői Székhez fordult fiának a hadseregtől való felmentése érdekében. Mint 1840. január 10-én a fórum előtt felolvasott levelében írja: „Nékem alatt írt Gyergyó Szent Miklósi örmény kereskedőnek a mint a tisztelt Nemes Mercantéle Fórum előtt is tudva vagyok, egyetlen egy fiam lévén Urszuly Péter nevezetű, hogy öreg napjaimban rólam foganatosabban gondoskodhatna nevezett fiam a szöts mesterségre költségesen magam és hozzám tartozandóinak is megszorításokkal tanítottam, és hogy a mesterséget inkább tökéletesíthesse a fiam királyi Brassó városában küldöttem volt a mesterség bővebb és előmenetelesebb kitanulhatása végett, és az én nagy meg keserítésemre ifjú gondatlanságból vagy más meg csalattatásból Brassóban az Nemes Bátor I Vaynant gyalog ezredhez tartozó és quartélyozó csapatnál katonának állott, és más minden atyai jövendőbéli bizodalmtól meg vagyok fosztatva, hogy tehetetlen öregségemben tápláló gyámolom lehessen és nevezett fiam, a ki a maga gondatlan cselekedetét eléggé búslakodja.

Azért folyamodtam a Tekintetes Mercantéle Fórum atyai párt fogásához: méltóztassék az Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács nagy kegyelmessége előtt érettem esdekelní - hogy fő hatalma és párt fogása mellett méltóztatna a Felséges Erdélyi Fő Hadi Vezérség előtt kí eszközölní, hogy nevezett egy fiam Urszuly Péter a katonaságból bocsátatnék kí, és itten házi terheimben és adó fizetésemben segítségül lenne, ami a segített eddig való katonai

költséget és ruházatot, tárgyozná akármely nagy megerőltetéssel és mások segedelmezésekkel is kifizetni törekedem, hogy öreg tehetetlenségemben ezen fiannak gyámolító segedelmit megnyerhessem, melyért esedezve telyes haladottsággal maradtam a Tekintetes Mercantéle Fórumnak.

alázatos szolgája

Urszuly István

Gyergyó Szent Miklósi Örmény Kereskedő”

A levél felolvasása után a Kereskedői Szék úgy döntött, hogy kérést írnak a Guberniumnak, hogy lépjen közbe a fő hadi vezérségnél Urszuly Péternek a felmentése érdekében. A határozat értelmében Urszuly István levelét is csatolták kérésükhöz.

A Fő Igazgató Tanács részéről a visszajelzés 1841. november 4-i időponttal volt jegyezve és a következőket tartalmazta: „Urszuly Péter I. Vaynant gyalog ezredéből köz legény a szabály szerű fel tételek telyesítése mellett a katonaságból végképp el fog bocsáttatni, mely és kegyelmeknek tavalyi januári 10-ről, 9-ik szám alatt költ fel írására, annak záratéka vissza bosáttása melletti ezennel meg íratik”. Bár az örmény kereskedőnek majdnem két esztendőt kellett várnia a kérését teljesítő válasz megérkezéséig, fiát felmentették a katonai szolgálat alól.

A gyergyószentmiklósi örmények közül a XIX. század első felében a fenti két példa mellett számos tisztet, altisztet és közkatonát jegyeztek fel. Ezek azonban egyéni választáson alapuló esetek voltak. A Mercantile Fórum és a Comunitás – mint láthattuk – intézményileg tiltakozott az örmények katonai szolgálata ellen. Cserében a kötelező adók növelése mellett vállalták a hadiadó fizetését is.

A fenti esetekből láthatjuk, hogy a Habsburg-ház igencsak kihasználta a gyergyószentmiklósi örmény kereskedők gazdasági erejét. A Mercantile Fórum megpróbálta korlátozni a császári udvar pénzügyi követeléseit, ez azonban nem mindig sikerült nekik.

Az útjavítások

A Habsburg hatóságok a XVIII. században mindent elkövettek a Gyergyót Moldvával összekötő út ellenőrzésére, kiépítésére és rendben tartására. Erre készítették őket a harmincadi vámból származó jövedelmek is. Sőt időszakonként ellenőröket küldtek ki a Piricskei passus ellenőrzésére. 1758-ban a Piricskei út ellenőrzésére a Gubernium részéről Schauer Károly „director” úr volt bervezve. A közlő ellenőrzésről a Gyergyószéki hatóságok is tudomást szereztek, és a Fő Igazgató Tanácshoz küldött levelükben bemutatták a Piricskén keresztül Moldva felé menő „passus” rossz állapotát, és anyagi segítséget kértek az út tisztítására és rendbetételére. Mint írják, „azon Piritskei passuson Molduvára menő út(ra) már kimenvén mint fenyves erdőkön szokott lenni lehullott nagy fákkal megtölt, hidak elromlottak, s csak hidat könnyen hatszász ölet kelletik tartani, hát még többet, nem kétli pediglen székünk, mind út tisztításra, mind pedig reparációjára említett officiális és principale officium ahol székünk requiráltatik de hozzánk Exellenciád és Méltóságos Királyi Guberniumhoz alázatosan recurálunk hasonló alázatossággal (...) ezen szék sem mostani repartitiót, sem út csinálást, úgy ezután conservációját magára nem végzi, s nem is veheti, ha pedig magunk accedálnánk is possesorátus és község nem (támogatná)”. Véleményük szerint a „passust” az kell rendbe tegye aki a vámhivatal jövedelmét élvez. „Ezen Piritskei passuson vagyon harmincadi és vámharmincad ... az vám pedig azé ki hidat, utat „procurál” ... régentén is sok emlékezetünkre bizonyoson (tudjuk) Méltóságos Lázár familia, hol pedig más privátus a vámot vette és hidakat, utakat azért procurálta.” Ezért a gyergyószékiek csak úgy vállalták az utak és a hidak rendbetételének költségeit, ha a harmincadi vám jövedelme őket illeti meg. Ezért a következőképpen fogalmaztak: „Kérjük azért alázatosan Exellenciád és a Méltóságos Királyi Guberniumot

méltóztassék ezen dolgot úgy moderálni hogy aki az ... vámot maga javára veszi utak conservatiójára is gondja légyen, vagy pedig a vám possesorátussé lévén, ha helységünk az hídakót, utakat tartya annak adódjon. Ennél többre székünk nem kérhetik, eddig való szolgáltyáért, s szegénységnek méltó preteniúja lehet.”

Mivel a széki hatóságok nem végezték az elvárásoknak megfelelően az út- és hídjavitási munkálatokat, a Gubernium és a királybíró az örményekre próbálta hárítani ezeket a kötelezettségeket. A Királyi Gubernium 1818. augusztus 17-én a 8755. szám alatti rendeletében parancs formájában arról érdeklődött, „hogy az utak reparatiójára az ide való örmény közönség esztendőnként mennyit akar határozni”. Ezzel párhuzamosan Sándor Mihály főkirálybíró 1819. március 5-én is megkereste a Mercantile Fórumot az útjavítás ügyében: „Eőfelsége kegyelmes rendelésénél fogva – olvashatjuk a megkereső levélben – több felé szolgáló országos utak lévén a következő esztendőben tsinálándók és azokon esztendőnként minden közterhet viselő ember 12 napokat dolgozni határoztatván. Minthogy a következő esztendőben a Nagy Erdei Oláh falu felé szolgáló út fog munkába végződni és annak dolgozására valamint a közrend, azok szerént procedurabéli örménység is köteles és valamint a dolog tétel, úgy szintén az eszközök ki tsinálása véget költsége is elkerülhetetlenül szükség lévén. Ellenben azt gyanítván, hogy a kereskedés folytathatása tekintetéből az örménység a dolog tételt örömelebb pénzzel fel váltani kívánná, ezennel a Nemes Mercantile Fórumot előre meg szólítani kívántam, hogy önként való ajánlásoknál fogva az esztendőnkénti utak tsinálása kész pénzben mennyit ígérne, fel vívén a részben az egyes személytől kívántató 12 napi dolog tételt, s arról rövid idő alatt maga tudósítását meg tegye oly tökéletességgel, hogy az ellenkező esetben a Felséges rendelésnél fogva a tartozás fel fog rovattatni.” Az örmények tiltakoztak a főkirálybíró azon próbálkozása ellen, miszerint a tizenkét napi kötelező munkát pénzzel

váltsák meg. Sőt még az utak javításában sem akartak részt venni. Ezért a Guberniumhoz fordultak elutasító levelükkel. „Irattassék meg alázatosan a Felséges Királyi Guberniumnak, – olvashatjuk a Mercantile Fórum 1819 március 12-i határozatát – hogy az örménység mind Szent Miklóson, mind Szépvizen taxás házakban lakván, se mezőnek, se erdőnek hasznában fizetésen kívül nem részesedhetnek, és nem is vétethetnek, úgy, mint görögök, akik királyi városokban magok fundussokon élnek és a városnak javival. Azért kérettessék, hogy ezen terü alól oldoztassanak fel.”

Memoriumukra Csedő László kancellár és Lázár Sámuel titkár a következőképpen válaszolt: „Kegyelmeteknek ezen folyó esztendőben mártiusnak 12-dik napján ide tett tudósításokban foglalt azon okok, melyeknél fogva magokot a Postalis és Commercialis utak tsinálására való segedelem adásból menté tétetni kérik, annyival kevésbé lévén ezen Királyi Fő Igazgató Tanács által bé vehetők, mivel közönségesen tudva vagy az, hogy Gyergyó Szent Miklóson és Csíkszépvizen mindenféle portékákkal a kereskedést tsupán tsak kegyelmek folytatván, az azon Székben lévő Postalis és Commertiális utaknak a magok kereskedése gyarapodása által legnagyobb hasznát veszik, meghagyatik ezennel kegyelmeknek, hogy már ezen Nagy Fejedelemségben a Postális és Commertiális utak tsinálására önkéntes segedelmet ajánló kereskedőknek példáját bővítvén ezen tárgyat a magok az iránt tartandó gyűlésekben s újólag eljövent is a Felséges Fejedelemhez, s ezen Nemes Hazához megkívántató hűségek e részben is meg bizonyítani, arról pedig, hogy amíg az utak tsinálása tartani fog esztendőnként mennyi segedelmet fognak adni a magok tudósításokat a jövő június végéig ide meg tenni el ne mulassák.”

A gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum elfogadhatatlannak tartotta az örmény közösségnek az útéptéshez való hozzájárulásával kapcsolatos megterhelését. Ezért 1819. június 24-én összehívták a Kereskedői Szék gyűlését és a következő határozatot

hozták: „Irassék meg a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátsnak, hogy mindedig a Gyergyó Szent Miklósi és Csík Szépvízi örmény közönség a terhes országos környül állásokban magok hívségeket megbizonyítani soha is el nem mulatták, de hogy az utak reparatiójokra való pénzbéli költség terhit magokra vállalhassák annyival is inkább elégtelenek, hogy amily kevés kereskedők még itten megmaradtanak azok is a közönséges adó fizetése által egészen el vadnak nyomorítva, mivel minden nyomorult szegényre 7 rajnai forint capitalis taxa róvattatván, ezt is a tehetősebbeknek kellett fizetni, azon kívül is ezen utak reparatiójára téendő pénzbéli segedelmet nem más képen, hanem mint szüntelen tartandó adó fizetést képzelvén. Ezen két el aggott szegény communitás magát elégtelennek esméri, aki különben is a mostoha esztendők által egészen elnyomorítottatván, annál is inkább magoknak boldogabb üdőt nem remélhetnek, hogy ezen hazában semmiféle fekvő jókkal nem bírván, csak mint zsellérek a több hazai terhek hordozásokra is elégtelenek, ugyan azért Felséges Királyi Gubernium méltóztassék a mártius 12-kén felküldött okokat a mostaniakkal is felvenni, és ezen terütől menté tenni.”

A Fő Igazgató Tanácshoz küldött levelük kissé különbözött a határozat szövegétől. Memóriumukban az örmény kereskedők veszélyekkel teli sorsát is érzékelhetjük, ezért közlését szükségesnek tartjuk: „Minek utána a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátsnak kegyelmes rendelései következésül ezen esztendő mártiusnak 12-dik napján alázatos teendőkről azokat fel küldöttük volna, mi okon akadályoztatunk, hogy a Comertiális és Postális utak tsinálására ezen két örmény közönségek elégtelenek légyenek pénzbéli segedelmet adni mind addig esztendőnként, míglen az utak csinálások ezen nemes hazában tartani fognak, mely okainkot a Tisztelt Felséges Királyi Fő Igazgatói Tanáts azért is bé vehetőknek tsinálni nem méltóztatván, hogy a Gyergyó Szent

Miklósi és Csíkszépvízi kereskedők a Postális és Commertiális utaknak legnagyobb hasznát veszik a magok kereskedések gyarapodása által és azért újabban is a múlt április 14-én ezen esztendőben 3637. szám alatt költ kegyelmes rendeletében méltóztatott parantsolni, hogy ezen kegyelmes rendelés közönséges gyűlésünkben fel olvastatván, arról, hogy míg az utak tsinálása tartani fog esztendőnként mennyi segedelmet fogunk adni, arról való alájzatos tudósításunkat ezen holnap végéig bé küldeni el ne mulasztnok.

Mű ugyan alájzatos engedelmességgel és mélységes tisztelettel teljesítettük is a Tisztelt Királyi Gubernium kegyelmes parantsolattját és fel olvastatván a két Mercantile Fórumnak június 24-én tartatott gyűlésekben a tisztelt kegyelmes rendelést a communitás bélieknek is jelenlétekben eléggé sajnálva vettük, hogy a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanáts a mű mártius 12-ről fel küldött alázatos tudósításunkban elő hozott fontos okainkat kivehetőknek tenni nem méltóztatott tanálni: mivel az eléggé tudva vagyon a Tisztelt Fő Igazgató Tanáts előtt, hogy a Gyergyó Szent Miklósi és Csíkszépvízi lakosok ezen földeken még csak azzal a jussal sem bírhatnak, a telkek arendátorai vagy taxafizetői lévén, s akár névvel nevezendő marhákot is, hogy hazánk szükségére egy bor-
t, tehenet legeltethessenek határpénz fizetés nélkül.

Hogy pedig a Postális és Commertiális, utakat kereskedések által használják az inkább a Nemes haza lakosainak, mintsem a kereskedőknek hasznokra szolgál, nem különben a kereskedők harminczad fizetéssel és subsidium contributioival a Felséges urunk tárházait ékesítik, mert a mindennapi szomorú példák bizonyítják, hogy a kereskedők cridázván utolsó inségre és pusztulásra jutnak, ez elég bizonyosága lehet, hogy a kereskedések nem a magok, hanem a haza lakosainak hasznokra vagyon.

Abban ugyan mindenkor bátrak vagyunk és méltán említhetyük is az elmúlt kedvetlen háborús időkben a mi az haza insurrectiót segélettük nevezetesen mivel, azért is, hogy eő Felsége itt járásá-

val mi költést tett a Nemes Regimentnél a két Communitás (Ezket a Tekintetes úr amint helyesebbnek érte úgy bé hozni ne terheltessék, hogy ne legyünk a könyörgésben egyebek mint „igen jól vadnak”) és Uralkodó Felséges Fejedelmünk javára volt mindenkor hűségünköt meg bizonyítani mi el nem mulattuk és minden nap is gyakoroljuk hűségünköt, mert ami eddig nem volt a kereskedésről is adott fizetésünk és e mellett a legszegényebb és tehetetlenebb lakosokon is 7134 Capitis Taxa rovattatik, akik soha egy forintot sem fizetnek, hanem mű, akik a legnagyobb fáradozással ... keressük élelmünköt, hogy a szüntelen való restantiákkal ne károsodjék, magunk ki fizetjük a tehetetleneknek adóját, amely többet teszen mintsem az utak csinálására tekintő pénzbeli ígéret – különben is ezen Mercantilista Fórumok az utak reparatiójokra kívántató pénzbeli segedelmet valóságos esztendőnként tartandó új adózásnak képzelik, mivel az utak reparatiója mind addig fog tartani, mely új terű hordozásra magunkat elégteleneknek esmervén mélységes alázatossággal bátorkodnak jelenteni, hogy ezen reánk nézve elhordozhatatlan terhet magunkra nem vállalhatyuk”. Mint írják: „az utak reparatiója azokat illeti, akik a haza földi lakosai és a földnek hasznát veszik: mű pedig ezeknek számokban nem jöhetünk: azért alázatosan könyörgünk továbbra is a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács kegyelmessége előtt méltóztassék fontos okainkot olynyi szívvel megtekinteni és az utak tsinálására való pénzbeli segedelem adásra nem kényszeríteni, hogy azáltal is a mű pusztulásra való jutásunk sieltessék, s mélységes alázatossággal maradván a Felséges Fő Igazgató Tanácsnak.”

A Gubernium részéről nem fogadták el a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórum érvelését, és a következő válaszlevelet írták vissza 1819. augusztus 5-én: „Kegyelmeteknek e folyó esztendőben június 24-ik napjáról az tett jelentésekben elő számlált okokat, melyeknél fogva az oda való kereskedőket menté tétetni kérik, ezen Királyi Gubernium fontolóra vévén olyanoknak nem

találta, hogy figyelmet érdemelnének, annyival is kevesebbé mivel a ki parantsolt subsidium nem fog mindig tartani, amint kegyelmek hibásan vélekednek, hanem tsak öt esztendeig, de azt is helytelenül állítják kegyelmek, mintha azon székbéli lakosok nagyobb hasznát vennék a meg nevezett utaknak mint az oda való kereskedők, mivel a megírt kereskedők azok, kik magok kereskedések folytatása végett lóháton avagy szekereken egyik helységből a másikba utazván, több hasznát veszik azon utaknak mint a meg nevezett lakosok: ennél fogva tehát, de azon okból is, hogy a már kereskedő helységekben lakó kereskedők is a fejedelem és haza iránt való hívségeket ezen segedelmezés tárgyában is megbizonyították, a Királyi Gubernium az oda való kereskedőket a megírt pénzbeli segedelmezés terhe alól meg nem mentheti.” A királybíró is emlékeztette a Kereskedői Széket 1919 decemberében az útjavítással kapcsolatos kötelezettségeikről. Végül is a december 30-i gyűlésükön úgy döntöttek hogy e tárgyban meg fogják keresni a szépvízi Mercantile Fórumot, hogy közösen állapítsák meg az általuk felvállalandó összeget.

A Mercantile Fórum tagjai az 1820. január 17-i gyűlésükön úgy határoztak, hogy Dobribán Lukácsot bízzák meg a gyergyószentmiklósi Kereskedői Szék részéről a tárgyalások folytatására, akit a csíkszépvízi megbízottal Kolozsvárra küldtek a székelyföldi örménységnek az útjavítási munkálatok költségeitől való mentesítése érdekében.

A székelyföldi örmények küldöttsége – mint ahogy azt más források is jelzik – 1820-ban nem tudta az útjavítási költségek kötelezettsége alól mentesíteni a gyergyószentmiklósi Mercantile Fórumot.

A főkirálybíró a következő esztendőben is követelte a Kereskedői Széktől az útjavítási kötelezettségeket. Ilyen irányú megkereséséről olvashatunk 1843. május 11-én, amikor is a Gyergyószentmiklós–Parajd közötti út csináltatását kezdték meg. A szék első embere a 3777. számú, 1805. május 4-i Guberniális rendeletet

vette alapul, miszerint minden örmény lakos után fejenként egy nap-számot 25 krajcárral tartoznak megváltani, „annálfogva a királyi adót sinor mértékül kívánván felvenni a folyó évi út csinálási adót 100 pengő forintba kívánná meghatározatni”. A fórum és a community képtelen volt az említett napon ebben a témakörben döntést hozni, annak ellenére, hogy aznap csupán ezt a napirendi pontot tárgyalták. Egy hét múlva, 1843. május 17-én hosszas vita után a Mercantile Fórum a következő döntést hozta: „Írassék meg a Méltóságos Fő Király Bíró Úrnak, hogy az örmény közönség a tisztelt rendelkezésnek eleget nem tehet, mivel soha is az örmény közönség a Méltóságos Fő Király Bíró úr által közölt rendelkezés szerént az utak csinálására különös adó utáni rovatalt nem fizetett, sőt 1818-ban is két versen szólítatott fel az iránt, hogy mennyi segedelemmel kíván az utak csinálásához járulni – továbbá úgy tudja az örmény közönség, hogy azért fizeti az úgynevezett Civica Taxát, hogy ez által az út csinálási, s egyéb hasonló terhektől mentesítve legyen”. A Kereskedői Szék gyűlésén hozott határozatuk ellenére, mégsem merték visszautasítani a főkirálybíró kérését. Ezért felvállalták a hozzájárulást „önkéntes ajánlás útján azon nyilvános kikötéssel, hogy ebből jövendőre az utak csinálására ne talán teendő rovatalnak legkisebb jogosságát is elesmerné, a parajdi út csinálása(ására) mostan ajánl a közönség 300 váltó magyar forintokat a jelen és következő 1844 és 1845-ik években egyenlő ángáriákban fizetendő”.

Utószó

A Mercantile Fórum jegyzőkönyveinek a feldolgozásánál csak a fontosabb tárgykörök bemutatását vállalhattam fel. Tanulmányom így is több száz oldalt tesz ki. Úgy gondolom, hogy ezeken a tárgykörökön keresztül is, a Kereskedői Szék dokumentumai megnyitják az olvasó számára a kaput a gyergyószentmiklósi örmény civilizáció jobb megértése felé.

A Mercantile Fórum intézményei a demokrácia és a tekintélyuralom közötti egyensúly jegyében működtek. Egyrészt minden fontosabb kérdést megtárgyaltak, mindegyik érintett személy érvelését és bizonyítékait figyelembe vették, másrészt azonban nem fogadták el a Kereskedői Szék döntéseivel szembeni ellenkezést sem. Sőt, a fórumot rágalmozó véleményt is, szigorúan büntették. Az ítéletek, döntések meghozatalánál maximálisan figyelembe vették a számukra biztosított törvényalkalmazási keretet, ennek ellenére mindig a törvények szigorú betartására törekedtek. Ha lehetőség volt az egyezkedésre, a vitázó felek közötti megbékélést szorgalmazták.

A kereskedők különböző csoportjai, az adósok és a hitelezők közötti viták és a csődeljárások bemutatásánál kutatási módszeremet főleg a kisebb esettanulmányokra alapoztam. Ugyanezt a módszert alkalmaztam az erkölcsnek, a tisztességnek az örmény közösségen belüli értelmezésénél is.

Tanulmányomban megpróbáltam érzékeltetni a Kereskedői Szék viszonyát a Fő Igazgató Tanáccsal, a királybíróval, valamint a szék királyi főadószedőjével. Az örmények kiegyensúlyozott, törvényt betartó magatartásukkal kivívták ezen intézmények tisztségviselőinek a tiszteletét és megbecsülését. Ennek ellenére nem engedtek senkit sem beleszólni a Mercantile Fórum ügyeibe, önkormányzatiságuk tiszteletben tartását megkövetelték a katonai

és a provincialista közösség vezetőitől, a széki és a kormányhatósági tisztségviselőktől.

A Kereskedői Szék, a kompániához viszonyítva az örmény önkormányzatiság magasabb szintjét jelentette, az országgyűlés által megszavazott és az uralkodó által megerősített kiváltságlevélnek köszönhetően. A Mercantile Fórum a privilégiumlevéllel azonban nem szüntette meg a kompániát. A kompánia mellett a céhek és a társulatok is megtarthatták önkormányzatiságuk legtöbb elemét az örmény közösségen belül. Ennek ellenére közigazgatási és jogi szempontból alá voltak rendelve a Kereskedői Széknek.

Könyvünk célja a Mercantile Fórum jegyzőkönyveinek közérthető formában való számba adása a XXI. század olvasóinak. Ezért az inkonzekvens és zavaros helyesírást megpróbáltuk aktualizálni. A Kereskedői Szék dokumentumainak ismerte által ugyanis közérthetővé válnak a XIX. század eleji gyergyószentmiklósi örmény civilizáció alapelemei. Reméljük tanulmányunkkal és a jegyzőkönyvek közlésével megakadályoztuk az örmény múlt ezen értékeinek feledésbe temetését, és sikerült visszaadnunk annak az erdélyi, s ezen belül gyergyószentmiklósi magyar-örmény közösségnek, melynek gyökerei Aniba vezetnek vissza, lelkiileg és történetileg azonban magyar múltunkat gazdagítják.

Dr. B. Garda Dezső

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
A Kereskedői Szék.....	7
A Mercantile Fórum tárgykörei.....	24
A bíró.....	53
A jegyző.....	91
Szenátorok.....	106
Adósságfizetés – hitelezés.....	123
Az adó összegyűjtése.....	142
Az örmény közösség jogainak védelme.....	173
Nagyállat-kereskedők.....	186
Boltos kereskedők.....	222
Szegényebb örménykereskedők.....	232
Moldvai kereskedelem.....	243
A vásár.....	256
A vám.....	268
A pénz értéktelenedése.....	272
A csödeljárás.....	280
Örökség, vagyonmegosztás.....	322
A céhek és társulatok.....	355
A mészárosok.....	375
A papság és az örmény közösség.....	387
A tanító.....	404
Gyógyszerész, orvos.....	410
Erkölc és tisztesség.....	415
Az örmény Constitúció.....	434
Ház, telek, belsőség.....	442
Tűzkárok és a kéményseprés.....	444
Az örmények megbecsülése.....	448
Hadiadó.....	453
Az útjavítások.....	467
Utószó.....	475

1805. december 2-án fogalmazódtak meg a Mercantile Fórum első magyar nyelven írt jegyzőkönyvei. Bár a szövegek nagy része a korabeli helyesírás ellentmondásosságát tükrözte, nyelvezete érzékeltette a Gyergyóban használt magyar beszéd tisztaságát, egyszerűségét és lényegre törő jellegét. A kereskedelemmel és kézművességgel foglalkozó örmény népcsoport fő jellemzője a gyakorlati élet szükségleteinek megfelelő egyszerű és közérthető nyelvhasználat volt. Paradox módon éppen az egyszerűsége és közérthetősége való törekvés ad irodalmi értéket a Kereskedői Szék jegyzőkönyveinek.

A Kereskedői Szék döntései nemcsak a kereskedői egyezményekre, adós-hitelező közötti jogi aktusokra terjedtek ki, hanem a gyilkossági ügyek kivételével átfogták a közösségi élet minden területét: a munkanapoktól az ünnepnapokig, a kereskedelmi ügyletektől a családi életben tapasztalt súrlódásokig. Bizonyos tekintetben de csak részben hasonlítottak a székely jogalkotásokra. A jegyzőkönyvekből ugyanis elébünk tárul az erdélyi örménység gyergyószentmiklósi csoportjának civilizációs világa, melynek értékrendje kölcsönhatásban volt a „rendtartó székely falu” és közösség törvényeivel. A közösségi döntések itt is néha törvényerővel bírtak, annak ellenére, hogy az örmények nem szerkesztettek falutörvényt, széki „constituciókat”.

Bár több mint két évszázad választ el minket a Kereskedői Szék jegyzőkönyveiben élénk társulási közösségi életmódtól, a döntésekben megelevenedő felelősségtudat egymás életterének, egyéni lehetőségeinek a tiszteletben tartása, korunk polgára számára is sok esetben példamutató lehet.

B. Garda Dezső